SİYASET ÜZERİNE KONUŞMALAR

Machiavelli

DERGÂH

Romalı tarihçi Titus Livius'un Roma tarihi *Ab Urbe Condita*'ya *(Şehrin Kuruluşundan İtibaren)* şerh olan elinizdeki kitap; Floransalı siyaset kuramcısı, devlet adamı ve sanatçı, *Hükümdar*'ın yazarı Niccolò Machiavelli'nin 1513 ile 1519 yılları arasında kaleme aldığı *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Konuşmalar*'ıdır *(Discorsi Sopra La Prima Deca Di Titus Livius)*.

Yazar bu eserinde, *Hükümdar*'ın ortaya koyduğu Makyavelizm'in sahası dışında, daha farklı bir portre çizip Avrupa'yı "aydınlatan" hukukun ve kurumların üstünlüğü, demokrasi, özgürlük, eşitlik fikirlerinin temellerini atan ve Batılı anlamda "modern devlet"in ilk temsilcisi olan Roma'yı (tıpkı Titus Livius gibi bir cumhuriyet taraftarı olarak) özellikle cumhuriyet döneminde mükemmele yakın bir model gibi tanımlarken, askerî ve idarî güçle mutlakıyeti temsil eden Roma modeli Osmanlı'yla ilgili örnekler aktarmaktan da kaçınmaz.

Machiavelli'nin *Siyaset Üzerine Konuşmalar* ismiyle ilk defa Türkçeye tercüme ettiğimiz bu "Roma Tarihi Şerhi", dünyanın geri kalanına "düzen, hürriyet ve medeniyet götürmüş olan" Roma İmparatorluğu'nun her büyük güç gibi günün birinde çöküşünün de hikâyesi... Ve okuyucuya, Roma sonrası yazılan "yeni tarih"i vaat ediyor.

DERGÂH

ISBN: 978-9759958473

SİYASET ÜZERİNE KONUŞMALAR

Niccolò Machiavelli

Dergâh Yayınları: 323
Sertifika No: 14420
Batı Düşüncesi: 21
ISBN: 978-975-995-847-3
1. b. Şubat 2008
2. Baskı: Ekim 2017

Eserin orjinal ismi: *Discorsi Sopra La Prima Deca di Titus Livius*

Dizi Editörü: Asım Onur Erverdi
Kitap Editörü: Işıl Erverdi
Redaksiyon: Ayşe Çavdar

Dizi Kapak Tasarımı: Işıl Döneray
Kapak Uygulama: Ercan Patlak
Sayfa Düzeni: Ayten Balaç

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi
10. Cad. No: 15 Beylikdüzü/İstanbul
Matbaa Sertifika No: 20699
Tel: [212] 422 79 29

Kapak Basım Yeri: Hanlar Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 324 08 82

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım
Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

Niccolò Machiavelli

SİYASET ÜZERİNE KONUŞMALAR

Türkçesi
Hakan Zengin

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. Altan İş Merkezi No: 3/20 34122 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 79-80 Fax: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

SUNUŞ

M.Ö. I. yüzyılda İmparator Augustus döneminde yaşamış Romalı tarihçi Titus-Livius, *Ab Urbe Condita* (*Şehrin Kuruluşundan İtibaren*) adını verdiği Roma Tarihini kaleme aldı. Eserin yazılmasındaki temel amaç, Stoacı ahlâk anlayışını benimsemiş vatansever tarihçinin, dünya egemenliği iddiası sürekli artmakta olan Roma İmparatorluğunun gücünü ve geçmişte yaşamış Romalıların ahlâkî, askerî ve idarî meziyetlerini ortaya koyma çabası olabilir.

Roma İmparatorluğunun tarihteki önemi, hiç şüphesiz, bir cumhuriyet olarak şehir devletin dar coğrafî sınırlarını aşarak Büyük İskender'le başlayan 'dünya devleti' siyasetinin sürdürücüsü olmasıdır. Bütün bu başarının ardında, askerî güce ilâveten Roma halkının ahlâki özellikleri, devlet kurumlarının sağlamlığı, vatandaşlarına sunduğu hürriyet ve siyasî haklar, adaletin sürekli olarak gözetilmesi, kanunlara bağlılık ve din gibi unsurlar sayılabilir.

Roma İmparatorluğunun 13. yüzyıldaki 'kalıntısı' olan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu ise hemen yanı başında yeşermekte olan Osmanlı Devleti'ne yönetim konularında bazı ilhamlar vermiş olabilir. Askerî gücü ve kuvvetli teşkilat yapısı yanında dinî katılıktan uzak siyaseti ile Osmanlı, Batı karşısındaki üstünlüğünü kanıtlamaya başladığında ise 16. yüzyılda artık Avrupa Rönesans ışığında Antik Çağ ve Roma'yı yeniden keşfediyordu.

Kilisenin kararttığı ortaçağlar sona ermekteyken, Avrupa'nın göbeğinde siyasî birlik arayışları artmış, bilim ve sanat yeniden yüceltilmiş, coğrafî keşifler başlamıştı. Kiliseyle birlikte 'vahiy' de reddedilmeye başlamış, Roma'nın daha toplumsal bir ahlâkı gözeten pagan din anlayışı bu kez 'hümanizm' adıyla yükselişe geçmişti. Tabiî bir ahlâk anlayışı gütmesi gereken 'birey' artık siyasetin de temeline oturmak üzereydi.

Avrupa'yı 'aydınlatan' hukukun ve kurumların üstünlüğü, demokrasi, özgürlük, eşitlik fikirlerinin temellerini atan ve batılı anlamda 'modern devlet'in ilk temsilcisi olan Roma ve bununla birlikte 16. yüzyılda fetihleri, siyasî birliği ve istikrarlı yönetimiyle Avrupa'yı tehdit eden Osmanlı, *Hükümdar*'ın yazarı Niccolò Machiavelli'yi en çok ilgilendiren iki devlet olmuştur. Tıpkı Romalı tarihçi Titus Livius gibi Roma'ya, yönetimine, askerî gücüne ve ahlâk anlayışına hayranlık besleyen Machiavelli'nin bu hislerini en fazla tetikleyen, hiç şüphesiz, o dönemde vatanı İtalya'nın içinde bulunduğu siyasî istikrarsızlık, askerî başarısızlıklar ve kilisedeki ahlâkî çöküntü ile kendisinin de Floransa Devletinde dış ilişkilerden sorumlu sekreterlik görevini yürütürken bütün bu çöküşün bizzat şahidi olmasıydı. Floransa'nın 1513'teki İspanya yenilgisinden sonra Medicilerin iktidara dönmesiyle sürgüne gönderilen Machiavelli, bu dönemde, *Hükümdar (Il Principe)*, *Savaş Sanatına Dair* (*Dell'arte Della Guerra*) ile birlikte Titus Livius'un Roma tarihine şerh olan elinizdeki kitabı, *Titus-Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Konuşmalar*'ı (*Discorsi Sopra La Prima Deca Di Tito Livio*) kaleme aldı. *Hükümdar*'ın ortaya koyduğu Makyavelizm'in sahası dışında, bu eserde daha farklı bir portre çizen Machiavelli Roma'yı (tıpkı Titus Livius gibi bir cumhuriyet taraftarı olarak) özellikle cumhuriyet döneminde mükemmele yakın bir model gibi yansıtırken, askerî ve idarî güçle mutlakıyeti temsil eden Roma modeli Osmanlı'dan da örnekler vermekten kaçınmıyor.

Kitabını üç büyük bölüm olarak kurgulamış olan Machiavelli, ilk bölümde Roma'nın iç meseleleri ile birlikte devletin kökenini ve yapısını ele alırken, ikinci bölümde Roma'nın ge-

nişleme politikasıyla birlikte genel olarak askerî teşkilatlanma ve fetihleri ve son bölümde de genelde devletlerin yükseliş ve gerilemesini, özelde ise Roma'da emperyal gelişmeyle birlikte seçim sisteminin bozulması, zenginlik ihtirasları, rüşvet ve ahlâkî çöküntünün yaygınlaşması gibi konuları işliyor. Yaptığı bölümleme göz önüne alındığında bunun çok da kesin sınırlarla çizildiği söylenemez. Sözgelimi askerlik, devlet yapısı, adalet sistemi gibi teknik konular ile Romalıların ahlâk anlayışı ile toplumca benimsenmiş özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi değerlere kitabın her bölümünde eşit oranda rastlanabilir. Roma söz konusu olduğunda, Makyavelizm'in aksine Machiavelli insanın bencil, açgözlü, muhteris doğasına karşı yumuşamış görünür. Zira, esere göre, (Roma) halk(ı) doğruyu bulmaya yatkın olabiliyor. Bunun yanında birinci kitapta yer alan, dinin yönetim lehine kullanılmasını işleyen bölüm ile ikinci kitapta yer alan komplolarla ilgili uzunca bölüm dikkate değer diğer bölümler arasında. Machiavelli'nin birçok bölümde yaptığı ve önsözünde de yaptığını itiraf ettiği küçük tarih ve alıntı hataları ile bazı isim karışıklıkları, eserin önemi yanında mazur görülebilir.

Bu önemli eserin daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla düzenlediğimiz dipnotlar tarihî hadise ve kişileri açıklığa kavuşturuyor. Bununla birlikte kitabın sonunda yer alan sözlük, isimleri bütün kitap boyunca özgün Latince imlâlarıyla korunup italik harflerle yazılmış olan Roma devlet mevkilerini tanımlıyor. Eserde geçen Latince alıntılar ise Titus Livius'un *Ab Urbe Condita*'sındandır.

Osmalı'nın *nizam-ı alem*i, Amerika'nın *dünya jandarmalığı* gibi Roma da dünyanın geri kalanına *düzen, hürriyet* ve *medeniyet* götürdü ve her büyük güç gibi günün birinde çökerek, 'yeni bir tarihin' başlamasını sağladı. İşte Machiavelli'nin *Siyaset Üzerine Konuşmalar* ismiyle ilk defa Türkçe'ye tercüme ettiğimiz bu 'Roma Tarihi Şerhi' okuyucuya bu 'yeni tarihi' vaat ediyor.

İçindekiler

ZANOBI BUONDELMONTI VE COSIMO RUCELLAI'YE* SELAM OLSUN!

Size, yükümlülüklerim dahilinde olmasa da şüphesiz Niccolò Machiavelli'nin gönderebileceği en iyi şey olan bir hediye yolluyorum. Seneler boyunca edindiğim tecrübeler ve yaptığım çalışmalar sonucunda edinebildiğim tüm bilgileri burada elimden geldiğince kaleme aldım. Ve ne siz ne de başkaları benden daha fazlasını arzu edeceğinden, daha fazlasını sunamadığım için beni suçlayamazsınız. Şans eseri burada dile getirdiklerim zayıf kalır ve yargılarımda gereğinden fazla hataya düşüp yanlış iddialarda bulunursam zekâmın yoksulluğu sizi sıkabilir. Böylesi bir durumda, kimin ötekine karşı daha az sorumlu olacağını bilemem; yani sizlere kendi iradesiyle asla yazamayacak olan beni yazmak zorunda bırakanlara karşı ben sorumlu olabilirim ya da yazarken tatmin edemeyeceğim sizler bana karşı sorumlusunuzdur. Şu halde, bu yazdıklarımı dostlardan kabul edilebi-

* Cosimo Rucellai, Floransa'nın ileri gelenlerinden genç ve zengin Machiavelli'nin yakın arkadaşı ve Orti Oricellarii'nin sahibi. Orti Oricellarii, politik ve edebî kişilerin toplandığı derneğin yeri. Machiavelli ilk defa burada elinizde eserden bölümler okudu. Cosimo Rucellai, 1520 yılında 25 yaşında öldü.
Zanobi Buondelmonti de derneğin üyelerindendi. Buondelmonti, Medicilere karşı kendisinin de içinde yer aldığı komplo başarısız olunca Fransa'ya iltica etti ve Kral I. François'nın hizmetine girdi. Medicilerin 1527 yılında kovulmasından sonra Floransa'ya döndü. Yeni kurulmuş Floransa Cumhuriyeti'nde öldüğünde büyük itibar sahibiydi.

lecek bir şey gibi görün; gönderilen hediyeden çok gönderenin niyetini göz önünde bulundurun. Lütfen herşeyden önce şuna inanın, pek çok ayrıntıda hataya düşebileceğimi görebilmeme rağmen, bu anlatacaklarımı başka hiç kimseye değil size ithaf etmekle yanlış yapmadığımı düşünmek benim için memnuniyet vericidir. Çünkü bu sayede, gördüğüm iyilikler için duyduğum minnettarlığı ve şükranı ifade edebileceğimi düşünüyorum. Bir diğer sebep de, yazarların, mutâd şekilde eserlerini kudret sahibi önemli birine ithaf etme alışkanlığında olmaları ve o kişinin kötü huylarını yerecekken gözleri hırs ve açgözlülükten kör olmuşcasına onun meziyetlerini övmeleridir. Hâlbuki ben, aynı hataya düşmemek için devlet başkanlarını seçmedim, aksine sayısız iyi vasıfları sayesinde devlet başkanı olmayı hak edebilecek insanları seçtim. Beni makama, şerefe ve zenginliğe boğabilecek insanları değil; aksine ellerinde imkânları olsa aynı şeyi yapabilecek olanları tercih ettim. Çünkü iyi muhakeme edebilen bir insan, cömertleri takdir etmelidir, (sahip oldukları sayesinde zaten) cömert olabilecekleri değil ve aynı şekilde, bir devleti idare etmesini bilenleri takdir etmelidir; yoksa devleti idare etmesini bilmeden idare edenleri değil. Yazarlar Sirakuzalı sıradan vatandaş Hiero'yu* Makedonya kralı Perseus'tan** daha çok methederler; çünkü Hiero'nun hükümdar olmasına engel olan tek şey bir krallıktan yoksun oluşuydu, halbuki diğerinin krallığı dışında hiçbir şeyi yoktu. Şu halde, elinizdeki bu iyi ya da kötü şeyin niteliği hakkında siz karar verin; (kararlı bir şekilde okumanıza devam edecek olursanız) benim yanlışlarla dolu olabilecek düşüncelerim size keyif verecek ve ben başlangıçta da söz verdiğim üzere tarihin geriye kalanını takip etmekte hataya düşmemiş olacağım.

Kalın sağlıcakla.

* Hiero (M.Ö. 306-M.Ö. 215) M.Ö. 269 yılları arasında yaşamış, M. Ö. 269'da Sirakusa Kralı, Romalıların sadık bir müttefikiydi. Machiavelli, *Hükümdar*'da bir yazara dayanarak onun için "Kral olması için ihtiyacı olan tek şey krallık" der.

** Makedonyalı Perseus (M.Ö. 212-M.Ö. 165 yılları arasında yaşadı), M.Ö. 178'ten itibaren Makedonya Kralı oldu. Romalılara yenik düştü ve esir olarak Roma'ya götürüldü. M.Ö. 165 yılında Romalılara esirken öldü

BİRİNCİ KİTAP

Önsöz

İnsanoğlunun kıskanç doğası yüzünden, yeni kurumlar tesis etmek veya yeni rejimler yaratmak, bilinmeyen denizleri ve ülkeleri keşfetmek kadar zordur; çünkü insanlar diğer insanların eylemlerini övmek yerine yermeye daha çok meyillidirler. Bu doğal arzunun dürtüsüyle herkesin ortak yararına olduğunu düşündüğüm, ancak daha önce kimse tarafından denenmemiş yolları takip etmekte hiçbir sakınca görmedim. Bu şeylerin bana sıkıntı ve külfet getireceğini bilsem de, sarfettiğim emeğin gerçek amacını farkeden zarif insanlar tarafından ödüllendirileceğimi de bildim. Benim beslenmeye muhtaç zekâm, bugüne dair kısıtlı tecrübem ve geçmiş hakkındaki yetersiz ve kullanışsız bilgim bile bir yarar sağlayabiliyorsa, çabam en azından benden sonra gelecek daha yetenekli, daha zeki, daha kavrayıcı insanlara, gerçekleştirmek istediğim planın yolunu açabilir; bana bir mükâfat kazandırmasa da, beni utandırmaz.

İnsanların eski olana nasıl bir onur atfettiklerine tek bir örnek vermek gerekirse, evlerini süslemek ve sanatkârlara kopyasını yaptırmak için kaç kere antika bir heykelin bir parçasını yüksek fiyatlarla aldıklarını ve bu sanatkârların nasıl o parçadan tüm eserlerinde yararlanmaya çalıştıklarını görüyorum; öte yandan, eski çağların en erdemli krallıkları ve cumhuriyetlerinde, hükümdarlar, komutanlar, yurttaşlar ve kanun yapıcılar ve ülkeleri için didinip durmuş tüm insanlar tarafından ifa edilmiş

en önemli işlerin taklit edilmekten ziyade, onlara hayranlık duyulduğunu görüyorum (aslına bakarsanız, herkes onlardan vazgeçiyor, eski zamanlara ait yetenekler, beceriler varlığını koruyamıyor); bu beni hem şaşırtıyor, hem de üzüyor. Yurttaşlar arasında çıkan anlaşmazlıklarda ya da insanoğlunu etkileyen hastalıklarda verilen hükümlerin ya da yazılan reçetelerin eskilerden devşirildiğini; çünkü kanunların, geçmiş zamanlarda bir dizi yasa çevresinde organize olmuş yargıçlar tarafından verilen kararlardan başka bir şey olmadığını, ve (eski zaman yargıçlarının bu kanunları kullanarak) kendi zamanımızın yargıçlarına nasıl karar vereceklerini dikte ettiklerini; gene ilaç dediğimiz şeyin eski zamanların doktorları tarafından yapılan teşhis ve tedavilerden başka bir şey olmadığını biliyorum. Oysa, cumhuriyetler kurulurken, devletler idare edilirken, krallıklar yönetilirken, ordular toplanır ve bir savaş komuta edilirken, halkları idare edilecek yasalar yapılırken ve bir imparatorluk genişletilirken, hiçbir prens, cumhuriyet ya da komutan eski çağlardaki emsallerinin yaptıklarına bakmaz. Kanaatimce bunun sebebi günümüz dininin [Hıristiyanlığın] insanlara yavaş yavaş öğrettiği zayıflık ya da hırs ve tembelliğin Hıristıyanlığın birçok ülke ve şehrinde sebep olduğu zarar değil; daha ziyade insanın gerçek anlamda tarih bilgisinin eksik olmasında yatar. Çünkü tarihi incelerken ve öğrenirken ne onun iç yüzü kavranır ne de yaydığı etki hissedilir. Sonuç olarak, tarihle ilgilenenler tarihsel olayların çeşitliliği hakkında bir şeyler öğrenmekten haz alırlar; ancak onların yolunu izlemeyi düşünmezler. Çünkü insanlar, gökyüzünün, güneşin, atmosferik olayların ve insanların hareketlerinin, şekillerinin ve etkilerinin eskiye nazaran değiştiğini, onları taklit etmenin zor değil imkânsız olduğunu düşünürler. İnsanları bu yanılgıdan kurtarmak istediğimden Titus-Livius'un kitaplarından zamanın bize bıraktıklarına ek olarak eski zamanlarda ve bizim zamanlarımızda meydana gelmiş olayların ışığında bu kitapların daha iyi anlaşılması için gerekli gördüğüm noktaları yazmaya karar verdim. Çünkü inanıyorum ki, bu düşünceleri okuyanlar, insanların tarihi inceleyerek elde etmek istedikleri yararı zahmetsizce sağlayacaklar. Girişimimin olanca zorluğuna

karşın, beni yüreklendirenlerin* de yardımıyla, bu yükü sırtalayabileceğime ve bir başkasına o hedefe ulaşmak için çok kısa bir yol bırakacak kadar uzağa taşıyabileceğime inanıyorum.

* Bunlar Orti Oricellarii'den arkadaşları, bilhassa da eserin ithaf edildiği Rucellai ve Boundelmonti'dir.

1
Genelde bir şehrin özelde ise Roma'nın başlangıcı

Roma şehrinin nasıl kurulduğunu, şehri kuran kanun adamlarının hikâyelerini ve şehrin nasıl organize edildiğini okuyanlar için bu şehirde asırlar boyunca varolan yetenek ve yetkinlik şaşırtıcı değildir; aynı şekilde buradan daha sonra bir dünya imparatorluğunun doğmuş olmasına da şaşırmayacaklardır. Evvelâ şehirlerin başlangıçlarından bahsetmek istediğimden, öncelikle tüm şehirlerin üzerinde bulundukları bölgenin yerlileri ya da yabancılar tarafından kurulduğunu belirtmeliyim. Birinci durum, bölge sakinlerinin küçük yerleşim birimlerinde dağınık bir şekilde yaşamaları ve nüfuslarının azlığından dolayı, toplulukların tek başına düşman saldırılarına karşı koyamaması yüzünden kendilerini güvende hissetmedikleri zaman ortaya çıkar. Her topluluk kendi halince yaşadığından hem toprakları hem de nüfusları küçüktür; bu yüzden kendilerine saldıranlara direnemezler ve düşman geldiğinde savunma güçlerini birleştirmek istediklerinde ya zamanları yoktur ya da varsa bile sahip oldukları pek çok şeyden vazgeçmek zorunda kalırlar ve bu şekilde düşmanlarına yenik düşerler. Dolayısıyla, bu tehlikelerden korunmak için birbirlerinin ya da daha büyük güç sahibi olanların yanına göç etmeye, aralarından itibar sahibi olan bir kimsenin telkin ve teşvikiyle daha rahat yaşayacakları ve kendilerini daha kolay savunacakları yerlere çekilirler.

Birçok başka şehrin yanı sıra, Atina ve Venedik de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Atina, Theseus'un sevk ve idaresi altında dağınık bir şekilde yaşamakta olan köylüler tarafından kurulmuştur; Venedik ise, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, ardı arkası kesilmeyen barbar akınları vasıtasıyla İtalya'yı kırıp geçiren savaşlardan kaçmak için birçok insanın Adriyatik Denizi'nin ucundaki birkaç adaya sığınmasıyla ortaya çıktı. Bu kaçaklar herhangi bir liderin emir ve talimatları olmaksızın, kendi başlarına hayatlarını idame ettirmek için uygun gördükleri kanunları yapmaya başladılar. İçinde bulundukları durumun kendilerine sağladığı uzun huzur ortamı sayesinde bu işte başarılı da oldular; çünkü denizin çıkışı yoktu ve İtalya'yı kırıp geçiren kavimler onlara saldıracak gemilere sahip değillerdi. Böylece küçücük Venedik şimdiki büyüklüğüne ulaşabildi.

İkinci durum ise bir şehrin yabancılar tarafından kurulmasıdır ve bu da ya özgür ya da (belli bir otoriteye) bağımlı insanlar tarafından yapılır. Sonunculara örnek olarak, artık ihtiyaç duymadığı insanlardan kurtulmak veya yeni fethedilmiş bir bölgeyi savunmak ve burayı emniyetle ve masrafsızca elde tutmak için bir Cumhuriyet veya hükümdar tarafından kurulmuş koloniler gösterilebilir. Roma halkı bu türden çok sayıda şehri sahip olduğu imparatorluğun her tarafında kurmuştur. Ya da bu şehirler bir hükümdar tarafından bir başkent kurmak için değil, bilakis Büyük İskender'in kurduğu İskenderiye şehri gibi şan ve şöhret için inşa edilirler. Ancak bu şehirler özgür olmadıklarından (diğerleri gibi) gelişemez ve birer imparatorluk başkentine dönüşemezler. Sebep ister Sulla'nın* askerleri, ister Octavianus'la** ortaya çıkan barış ve huzur ortamına güvenerek Arno Nehrinin kıyılarındaki ovalara yerleşen Fiesole Dağları sakinleri olsun, Floransa'nın kuruluşu da bu şekilde olmuştur. Ama Floransa, kuruluşu Roma

* Lucius Cornelius Sulla (M.Ö. 138-M.Ö. 78) yılları arasında yaşadı. M.Ö. 81-79 yılları arasında başa geçti *dictator*lük yaptı. İnsanları sürgüne göndermesi ile ünlüdür.

** Octavianus, daha sonra İmparator Augustus (M.Ö. 63-M.S.14) olacaktır, Sezar'ın yeğeninin oğluydu. *Senato*, M.Ö. 27 yılında ona Augustus (muhterem, mübarek, saygıdeğer) ünvanını verdi.

hâkimiyeti altında cereyan ettiğinden başlangıçta sadece Roma İmparatorlarının müsaade ettiği kadar genişleyebilmiştir.

Eğer bir halk, bir hükümdarın yönetiminde ya da hastalık, açlık veya savaş dolayısıyla kendi kararıyla vatanını terk edip yeni yerleşim yerleri aramak zorunda kalmışsa, şehirleri kuranlar özgürdürler; bu nevi halklar Musa'nın idaresindeki Yahudiler gibi ya fethettikleri ülkelerde hazır buldukları şehirlere yerleşirler ya da Aeneas'ın* idaresindeki Truvalılar gibi yeni şehirler inşa ederler. İkinci durumda, kurucunun ustalığı ve kurduğu şehrin bahtı gözükür: Şehrin kaderi, şehrin temelini atan kişinin kabiliyeti oranında az ya da çok takdir edilir. Bu kişinin büyüklüğü iki şeyden anlaşılır; seçtiği yerin nitelikleri ve yaptığı kanunlar. Dahası, insanoğlu davranışlarını gereksinimlerine ya da tercihlerine göre belirlediğinden, otoritenin görece az olduğu durumlarda tercihler daha fazla önem arz edeceğinden, şehirler inşa edilirken çorak alanlar tercih edilir. Böylece insanlar çalışmak için daha fazla ve bir araya gelip iradelerini birleştirmek ya da tartışmak için daha az zaman bulurlar; çünkü yaşadıkları alan yoksuldur. Ragusa** ve pek çok şehir böylesi yerlere inşa edilmiştir. Bu durumda, eğer insanlar sahip oldukları ile yaşamaktan hoşnut olup diğer insanlara isteklerini dayatmaya uğraşmasalardı, bu tür bir seçim en akıllıca ve faydalı seçim olurdu. Ama insanlar sadece güçle kendilerini emniyete aldıklarından, verimsiz toprakların bulundukları yerlerden kaçınılmalı ve bereketli bölgelere yerleşilmelidir. Böyle yerlerde insanlar toprağın zenginliği sayesinde çoğalabilir, saldırılara karşı kendilerini savunabilir ve genişlemelerine karşı duran herkesi yenebilirler. Ancak bir ülkenin uygun konumunun aylaklığa sebep olabileceği yerlerde, bu konumun yaptıramadığı görevleri kanunlarla dayatmak gerekecektir. İnsanların kolayca tembelleştiği ve hiçbir zorluğun üstesinden gelemeyecek hale geldiği hoş ve verimli ülkelerde yaşamış erdemli kanun yapıcıları taklit etmelidir. Erdemli kanun

* Aeneas, Truva Savaşı efsanelerin kahramanı.

** Ragusa (Dubrovnik) Dalmaçya kıyılarında Avarların akınlarından sonra kökleri eski bir Yunan kolonisine kadar giden şehir.

yapıcılar, iklimin yumuşaklığının insanı aylaklığa teşvik ederek sebep olduğu mahzurların önünü almak için, askerliğe elverişli erkekleri düzenli talim yapmaya zorlamışlardır; böylece haşin ve verimsiz ülkelerde olduğundan daha iyi askerler yetiştirilmiştir. Keza Mısır Krallığı coğrafî konumunun olağanüstü letafetine rağmen, kanunlarının zorlamasıyla mükemmel insanlar yaratmıştır. Bu insanların isimleri çok eski çağlarda kaybolmamış olsaydı, Büyük İskender'den ve anıları henüz hatıralarda olan diğer birçok kişiden daha fazla övgüyü hak ettiklerini görecektik. Aynı şekilde sultanın devletinde ve Büyük Türk Selim* tarafından yok edilmeden önce Memlukların devlet düzeninde ve ordusunda devamlı surette askerî talimler yapıldığını ve eğer en sert kanunlarla önü alınmasaydı ülkenin yumuşak tabiatının sebebiyet verebileceği aylaklığa karşı duyulan çekingenliği görebiliriz.

Şunu söylememe müsaade ediniz: Ülke topraklarının verimliliğinin sebep olduğu etki ya da sonuçlar uygun sınırlar içinde tutulabildiği taktirde, verimli bir bölgeye yerleşmek çok daha akıllıcadır. Büyük İskender kendi şerefine bir şehir kurmak istediğinde Mimar Dinokrates şehri Athos Dağı'nda kurmayı önerdi; çünkü bu dağ doğal bir kale görünümündeydi ve dahası insan şeklinde bir şehir kurulabilmesi için uygun zemine sahipti. Böylesi bir şey muhteşem olurdu; ender bulunurdu ve kralın büyüklüğüne de yakışırdı. Ama Büyük İskender ona bu şehirde yaşayacak insanların neyle geçineceklerini sorduğunda, mimar bunu hiç düşünmediğini söyledi. İskender güldü, dağdan vazgeçti ve İskenderiye'yi başka bir yere kurdu. İnsanlar, topraklarının bereketli olmasından ve Nil Nehri kıyısındaki yaşamaya elverişli konumundan dolayı bu şehirde severek yaşayacaklardı.

Buna karşılık, Roma'nın kuruluşunu inceleyen biri, eğer şehrin kurucusu olarak Aenas'ı kabul ederse Roma, yabancılar tarafından kurulmuş şehirler arasına girer; ama eğer şehrin ku-

* Batılılar Osmanlı Sultanları için Büyük Türk manasına gelen "Grand Turc" tabirini kullanmıştır. Kastedilen, Sultan I. Selim (Yavuz)'dir. (1470-1520)

rucusunun Romulus olduğu düşünülüyorsa Roma'nın yerli ahali tarafından kurulmuş şehirlerden olduğu söylenecektir ve her halükârda şehir başlangıcından itibaren hür ve tamamen bağımsızdır. Aynı zamanda, Romulus, Numa Pompilius* ve diğerlerinin, bölgenin bereketinin, deniz kıyısındaki uygun coğrafi konumun, sık sık kazanılan zaferlerin ve imparatorluğun coğrafi büyüklüğünün; adetleri asırlar içinde bozmaması için yaptığı kanunların şehri hangi zorluklara mahkum ettiği ve hatta başka hiçbir şehrin ya da hür devletin olmadığı kadar liyakatli ve güçlü kıldığı daha sonraki açıklamalardan görülecektir.

Şehir (yönetimi) tarafından şehrin için de ya da dışında gerçekleştirilen ve Titus Livius tarafından takdire şayan bulunan icraatlar; ya kamusal ya da ferdi istişarelerle olgunlaştırıldığından ve ben kaydadeğer bulduğumdan [bu icraatların] kamu meclislerince şekillendirilmiş olanlarını yorumlayarak başlayacağım; [bunu yaparken de] onların bağlı oldukları ve onlara bağlı bulunan her şeyi ele alacağım; bu ilk kitap ya da daha doğrusu ilk bölüm, sözünü ettiğim yorumlarla bitecek.

* Numa Pompilius Roma'nın ikinci kralıydı. Bilgeliği ve dindarlığı önemsenen bir hükümdar olarak Roma devletinin itibarını artırdı. Dini müesseselerin ve kültün kurucusu olarak kabul edilir.

2
Kaç tane devlet biçimi vardır ve Roma hangi devlet biçimine girer

Kuruluşlarından itibaren başka bir güce tabi olan devletlere ilişkin mülahazalarımı bir yana bırakarak daha ziyade en başından bu yana her türlü dış bağımlılıktan münezzeh olan ve tamamen kendi isteğiyle cumhuriyet ya da monarşi olarak kurulan devletlerden bahsetmek istiyorum. Bu devletlerin başlangıçları ne kadar farklıysa, kanunları ve kurumları da o kadar farklıydı. Kimilerine, hem de tüm kanunları, toplu halde – Lycurgus'un Ispartalılara verdiği gibi – tek bir şahsiyet tarafından verildi; kimileri ise kanunlarını fırsat buldukça, farklı ve öngörülmeyen durumlarla karşılaştıkça – Roma gibi – yavaş yavaş şekillendirdiler. Kendi içinden, gölgesinde uzun süre ve emniyetle yaşayabileceği kalıcı kanunlar yapabilecek bilge kişiler çıkartan bir cumhuriyetin şanslı kabul edilmesi gerekir. Isparta, sekiz yüz yıldan fazla Lycurgus'un kanunlarına, onları çürütmeden ve tehlikeli bir çatışmaya mahal vermeden uydu. Buna karşılık, sağduyulu bir kurucuya sahip olmayan ve kendi kendine kurumsallaşmak durumunda kalan bir kentin, bir bakıma şanssız olduğu söylenebilir. Bunların arasında en bahtsız olanı ise içinde hiçbir düzenin hüküm sürmediği devlettir. Böylesi bir durum, bir devletin kurumları onu mükemmelliğe götüren doğru yoldan tamamen saptıklarında ortaya çıkar. Devlet bir kez bu duruma düşmeye

görsün, herhangi bir hadiseyle tekrar düzene girmesi neredeyse imkânsızdır. Her ne kadar mükemmel bir anayasaları olmasa da temelleri iyi ve gelişmeye açık devletler uygun olayların çakışmasıyla mükemmelleşirler. Kesin olan bir şey varsa, böylesi bir yolun risklere açık olduğudur; çünkü insanların büyük çoğunluğu devlette yeni bir düzeni amaçlayan yeni bir kanuna sadece kanunun gerekliliği bütün çıplaklığıyla gözler önüne serildiğinde rıza gösterirler. Ancak bu gereklilik yalnızca tehlike anında ortaya çıktığından, devlet mükemmelliğe ulaşamadan kolayca batar. Floransa Cumhuriyeti bize bunun kesin ve açık bir ispatını sunar; Cumhuriyet 1502 yılında Arezzo'da gerçekleşen olayla yeniden organize edilmiş ve 1512'de Prato'da* vuku bulan hadiselerle devrilmiştir.

Şimdi Roma'nın devlet düzenini ve onu siyaseten mükemmelliğe götüren olayları araştırmak istediğimde görüyorum ki, devlet hakkında yazılar yazmış bulunan birkaç yazar üç rejim şekli olduğunu – ki bunlar diktatörlük, aristokrasi ve demokrasidir – kabul ediyorlar. Dolayısıyla devlet kurmak isteyen herkes bu amaca hizmet edebilme derecelerine göre bu üç rejim biçiminden birinde karar kılmalıdır. Başka birkaç yazar – ki çoklarına göre bunlar daha aklı başında olanlardır – üçü çok kötü ve diğer üçü esas itibariyle iyi ama çok çabuk dejenere olup ilk üçü gibi felâket getirme ihtimali olan toplam altı rejim şekli olduğu düşüncesindedirler. İyi olanlar yukarıda zikredilen üç rejim şeklidir; kötü olanlar onlardan ortaya çıkan diğer üç tanesidi. Bunların her biri kendilerinden bir sonrakine o kadar benzer ki, biri diğerine karışır, bir başka ifadeyle birbirine geçerler; çünkü otokrasi kolaylıkla tiranlığa, imtiyazlı bir zümrenin yönetimi kolayca oligarşiye dönüşür ve demokrasinin bozularak anarşi halini alması işten bile değildir. Bu nedenle, devlet kuran kişi bu üç yönetim biçiminden birini ancak çok kısa bir süre için yü-

* İspanyollar Prato'ya saldırdılar ve şehri aldılar. Floransa devlet başkanı Soderini görevini bıraktı. Onunla birlikte Machiavelli de görevinden azledildi. Machiavelli tarafından tesis edilen milis kuvveti de lağvedildi. Mediciler tekrar Floransa'ya döndüler. Böylece Floransa'da cumhuriyet sona erdi.

rürlüğe koyabilir; dünya üzerinde bu rejimlerden birini tam da kendi zıddına dönüştürmekten alıkoyacak hiçbir araç/yol yoktur. Seçilen türün bozularak kendi zıddına dönüşmesi, dünya üzerindeki hiçbir vasıtayla engellenemez; bu örnekten de anlaşılacağı üzere, erdemle ahlâksızlık arasında büyük bir benzerlik mevcuttur.

İnsanlar arasındaki bu farklılaşmış yönetim biçimleri tesadüf eseri ortaya çıktılar. Dünyanın başlangıcında henüz sayıları çok azken insanlar hayvanlar gibi dağınık bir halde yaşıyorlardı. Derken sayıları arttığında bir araya toplandılar ve kendilerini daha iyi savunabilmek için içlerinde en güçlü ve cesur olanını ortaya [ön plana] çıkarmaya başladılar; onu kendilerine yönetici yaptılar ve onun söylediklerine riayet ettiler. Buradan "zararlı" ve "kötü" olanın karşıtının "şerefli" ve "iyi" olduğu bilgisi ortaya çıktı; çünkü insanın kendisine iyilik edene haksızlık etmesinin nefret uyandırdığı ve merhametin iyilikbilirlere saygı duyulması sonucunu doğurduğu görüldü. İnsanlar kendilerine de benzer haksızlıkların yapılabileceğini öğrendi ve kötülüklerden sakınmak için kanunlar yapılmasına ve bu kanunları ihlal edenlerin cezalandırılmasına karar verdiler; adalet kavramı da buradan ortaya çıktı. Bunun sonucunda insanlar yöneticilerini seçerken artık en kuvvetlinin değil, en makul ve adil olanın peşinden gitmeye başladılar. Ancak daha sonraları, yöneticiler seçimle değil veraset silsilesiyle belirlenmeye başlandığında, halefler süratle dejenere olmaya başladılar. Artık atalarının etkili tedbirlerini düşünmüyorlar ve hükümdarların birbirini gösteriş, aşırılık ve her türlü zevk ve şehvetle geçmekten başka yapmaları gereken bir şey olmadığını düşünüyorlardı. Böylece insanlar hükümdardan nefret etmeye başladılar; hükümdar da bu nefretten korkmaya. Akabinde korku zorbalığa dönüştü; bundan ise süratle tiranlık doğdu. Bu olgu yöneticilere karşı devrimlerin, ayaklanmaların ve komploların başlangıcı oldu. İhtilallere, ayaklanmalara ve komplolara korkaklar ve zayıflar girişmiyordu; bunları yapanlar büyüklük, zenginlik ve asalette tüm diğer insanları geçenler, hükümdarlarının haysiyetsiz yaşam tarzına tahammül edemeyenlerdi. Halk, bu güçlü şahsiyetlerin otoritesinin peşinden gidi-

yor, silahlarını hükümdara yöneltiyor, onu yeniyor ve kendisini özgürleştirenlere itaat ediyordu. Bu insanlar otokrat kelimesinden nefret ettiklerinden, kendi aralarında bir yönetim meydana getiriyor, devleti geçmiş tiranlığı akıllarından çıkarmaksızın başlangıçta yaptıkları kanunlara göre yönetiyorlar, kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarının gerisine itiyorlar, özel ve kamu işlerini büyük bir ihtimamla yönetip birbirlerinden ayrı tutuyorlardı. Ama sonra, yönetim, talihin dönmesini hiç bilmeyen ve başlarına hiçbir felaket gelmemiş oğullarına geçiyordu. Oğullar, vatandaşlar arasındaki eşitliğe razı olmak istemiyorlar, bilakis kendilerini para, makam ve kadın hırsına teslim ediyorlardı. Bir başka deyişle halkın selametini hiç göz önünde bulundurmaksızın aristokratların yönetiminden az sayıda insanın yönetimi olan oligarşiyi yaratıyorlardı. Bunun sonucu olarak tiranların başına gelenler kısa süre sonra onların da başına geliyordu. Başlarındaki yönetimden yaka silken halk, yöneticileri herhangi bir şekilde devirmek isteyen herkesin peşinden gidiyordu; böylece çok geçmeden biri ayaklanıyor ve halkın yardımıyla yöneticileri bertaraf ediyordu. Henüz hükümdarın ve yaptığı adaletsizliklerin anısı tazeydi; oligarşik yönetim yıkılmıştı ancak insanlar tekrar hükümdarın yönetimini kurmak istemiyorlardı. Bu yüzden ne birçok iktidar sahibinin ne de bir hükümdarın herhangi bir güç elde edemediği demokrasiye geçtiler. Hal böyle iken, her rejim şekli başlangıçta bir miktar saygı telkin ettiğinden, demokrasi de bir süre dayandı; ama en fazla onu yürürlüğe koyan neslin ortadan kalkmasına kadar. Hemen ardından durum disiplinsiz bir özgürlük ortamı yaratılmasına neden oldu. Ne tek tek vatandaşlar ne de yöneticiler herhangi bir şeyden korkuyorlardı; sonuç olarak, herkes dilediğince yaşadığından insanlar hem birbirlerine hem de başkalarına binlerce zarar vermeye başladılar. Dolayısıyla gereksinimler yeniden iyi bir adamın önerilerine ihtiyaç duyulmasına neden oldu; böylece yeniden prenslik dönemine geçildi ve buradan da, yukarıda anlatıldığı üzere adım adım yeniden disiplinsiz özgürlük ortamına dönüldü.

Ve kendi kendilerini idare eden tüm devletler [tarihleri boyunca] bu döngü içinde hareket ettiler ve etmekteler; fakat

nadiren aynı idare formuna geri dönüyorlar; çünkü hemen hiçbir ülke bütünüyle yıkılmadan bu türden ihtilalleri birkaç defa atlatacak güce sahip değildir. Ne var ki, sıkıntı içinde bulunan bir devletin doğru dürüst çaresi ve gücü olmadığı için daha iyi bir düzenin hüküm sürdüğü komşu bir devletin nüfuzu altına girmesi kuvvetle muhtemeldir. Varsayalım bu böyle olmasın; o halde her devlet mütemadiyen bahsi geçen devlet şekilleri dairesi içinde hareket edecektir.

Bu yüzden kanaatimce tüm bu devlet şekilleri felakete sebep olurlar ve bu da üç iyi şeklin kısa ömürlü ve diğer üçünün de kötü olmalarından dolayıdır. Bu yetersizlikleri gören bilge kanun yapıcılar üç iyi yönetim şeklinin her birinden ayrı ayrı kaçınmışlar ve üçünden oluşturulmuş bir yönetim şeklini seçmişlerdir. Bilge kanun yapıcılar, kurdukları düzenin daha sağlam ve uzun soluklu olabilmesi için hükümdarlık, aristokrasi ve demokrasinin öğelerini bir arada bulundurarak, her birinin bir diğerini gözetim altında tutabileceği idare biçimleri kurmuşlardır.

Benzer yapıdaki anayasalar içinde en fazla övgüyü, Isparta'nın kanunlarını yapan Lycurgus'unkiler hak ediyor; çünkü onun yasalarıyla kurulan Isparta'da krallar, aristokratlar ve halk birbirlerinin saygıdeğer rollerini tanımak zorundaydılar. Lycurgus'un kurduğu devlet sekiz yüz yıldan fazla yaşadı ve [yaptığı yasalar] ona en büyük şerefi, kurduğu şehre de sükuneti sağladı. Bunun tam tersi Atinalı kanun yapıcı Solon'un* başına geldi; çünkü ortaya koyduğu demokrasi o kadar kısa sürdü ki daha Solon ölmeden önce Peisistratos** tiranlığının doğuşunu gördü. Her ne kadar kırk yıl sonra Peisistratos'un halefleri

* Solon (M.Ö. 640-560) fakir düşmüş soylu bir sülaleden geliyordu. Tüccarlık yaptı ve çok gezdi. M. Ö. 594-593 yıllarında hakem seçildi. Doğumdan ileri gelen ayrıcalıkları iptal etti, tarlalar üstündeki ipotekleri kaldırdı, tüm borçları sildi; buna rağmen zenginlerle fakirler arasındaki tezat devam etti. Herkese bir şeyler verdi ama kimseyi memnun edemedi.

** Peisistratos, M.Ö. 560 yılında demokratların önderi olarak *dictator*lüğe yöneldi. İki kere iktidardan kovulmasına rağmen 528 yılında ölünceye kadar görevde kaldı. İleri görüşlü yumuşak bir hükümdardı. Buna rağmen *tiran*lık onunla birlikte kötü anılır oldu.

şehirden sürülüp Atinalılar özgürlüklerini yeniden kazanmış ve Solon'un kanunlarına uyarak demokratik bir yönetim şeklini benimsemiş iselerde şehrin bu sistemi muhafaza etmesi yüz yıldan fazla sürmedi; çünkü Solon'un yaptığı kanunlar, iki [büyük] musibeti; üst sınıfların kibrini ve halkın özgürlüğü istismar edebileceğini öngörmemişti. Solon halk iradesiyle prensliğin gücünü birleştirmediği için, Atina'nın ömrü Isparta'ya göre çok kısa oldu.

Ama biz şimdi Roma'ya bakalım. Roma'nın kuruluşunda, ona kendisini daha sonraları uzun süre özgürlük içinde yaşatacak bir düzen verecek Lycurgus gibi biri yoktu gerçi; fakat halk ve *senatus** [bundan sonra *senato* denilecek] arasındaki anlaşmazlıklar sayesinde tesadüflerin kanun yapıcının ihmallerini telâfi ettiği birçok uygun hal ve şartlar doğdu. Yani Roma'ya en büyüğü değilse bile, ikinci büyük ikramiye çıkmıştı: Oluşturulan ilk kurumları yetersiz olsa da, bu müesseseler Roma'yı devletin mükemmelleşmesine götürecek doğru yoldan sapmadılar. Çünkü Romulus ve diğer krallar hür bir hayatı mümkün kılan birçok iyi kanun çıkardılar. Ne var ki, bu kralların amacı bağımsız bir devlet değil bir krallık kurmak olduğundan, Roma, hükümetine kavuştuğunda, bağımsızlık için gerekli olan birçok kurum henüz oluşturulmamış, [bir başka deyişle] Roma kralları bu kurumları ihmal etmişlerdi. Hal böyle iken krallar yukarıda sözü edilen sebeplerden ötürü hakimiyeti yitirdiklerinde, onları tahtlarından indirenler kralların yerine iki ayrı *consul*** koydular ve böylece Roma'da kralın hakimiyetini değil, sadece ismini bertaraf etmiş oldular. Bu sebeple Roma'da *consul*ler ve *senato* vardı. Roma'nın yönetim şekli daha önce bahsi geçen üç şekilden ikisiydi, bir başka ifadeyle hükümdarın ve soyluların birbirine karışmış hali. Bu durumda yapılması gereken tek ve son şey halkın nüfuzuna

* *Senatus*: *Roma Senatosu*. Romulus tarafından kendisine danışmanlık yapması için bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda seçilmiş soylulardan oluşan yönetici meclis.

** *Consul*: Roma'da Cumhuriyet döneminde, kralın sahip olduğu her türden yetkiyi eşit olarak paylaşan en üst düzey iki yöneticiden biri.

yer açmak, izin vermekti. Aşağıda daha ayrıntılı açıklayacağım sebeplerden dolayı, Roma soyluları hadlerini aşıp arsızlaşmaya başlayınca Roma halkı onlara karşı ayaklandı. Soylular da her şeyi kaybetmemek için halka yönetimden pay vermek zorunda kaldılar. Öte yandan *senato* ve *consul*lerin itibarı o kadar yüksekti ki, devlet içindeki mevkilerini savunup muhafaza edebildiler. Böylece halk *tribunus*ları* makamı ortaya çıktı. Bu makam sayesinde devlet daha iyi bir dengeye oturdu; çünkü artık her üç hükümet şekli de yönetimdeki yerini almıştı. Roma o kadar talihliydi ki, daha önce bahsettiğim sırayı takip ederek izah ettiğim sebeplerden ötürü krallıktan aristokrasiye oradan da demokrasiye geçti; bunu yaparken de hiçbir zaman kralın tüm gücünü soyluların, soyluların tüm gücünü de halkın üzerine aktarmak zorunda kalmadı. Yönetim biçimlerinin karışımı mükemmel bir devlete olanak verdi; bu mükemmellik, gelecek iki bölümde etraflıca anlatılması gerektiği gibi, halk ve *senato* arasındaki anlaşmazlıktan doğdu.

* *Tribunus*lar *pleb* sınıfını korumak üzere varolan dokunulmaz ve kutsal memurlardı ve *pleb*leri ilk çağlarda hep devlet yanlısı olan memurların tecavüz ve müdahelelerinden koruma hak ve ödevleri vardı. Aynı zamanda Romalı memurların tüm fiillerini itiraz ve veto etme hakları da vardı.

3
Cumhuriyeti mükemmelleştiren halk *tribunus*larının seçimi hadisesine hangi olaylar sebep oldu

Medenî hayat hakkında tartışan herkesin – ve bu tür örneklere ilişkin yazılan tüm tarihlerin – ortaya koyduğu üzere, her kim ki bir devlet kurar ve yasa yapar; öncelikle tüm insanların kötü oldukları ve ellerine geçirdikleri ilk fırsatta kötülük yapacakları varsayımından yola çıkmalıdır. Herhangi bir kötülük bir süre için gizli kalsa bile, tecrübesizlerin farkında olmadıkları bir nedenle ortaya çıkacaktır; çünkü tüm hakikatlerin babası olduğu söylenen zaman, kötülüğün üzerindeki örtüyü er geç açar.

Tarquiniuslar'ın* sürülüşüne kadar, Roma'da halk ile *senato* arasında mükemmel bir uyum süregidiyormuş gibiydi ve görünürde soylular kibirlerini bir yana bırakıyor, demokratik bir hâletiruhiye içinde en sıradan insanlarla bile iyi geçiniyorlardı. Ama bu, nedeni Tarquiniuslar döneminde gizli kalan bir riyadan başka bir şey değildi; çünkü asiller yalnızca Tarquiniuslar'dan ve halka kötü davranmaları halinde halkın da Tarquiniuslar'ın

* Tarquiniusların Roma'daki hakimiyeti bir Etrüsk şehri olan Tarquinii'den Roma'ya gelen Tarquinius Priscus ile başladı. Krallığı zamanında (Beşinci kraldı) Etrüsk karakterini Roma'ya taşıdı. Tarquiniili kralların soyundan gelen son (yedinci) Roma Kralı, 510 yılında Junius Brutus tarafından şehirden kovuldu. Kral, ailesiyle birlikte Cumae'ye kaçtı ve bir çok defa Roma'ya geri dönmeye çalıştıysa da başarılı olamadı.

safına katılmasından çekindiklerinden insanca davranıyorlardı. Tarquiniuslar'ın sona ermesinden sonra, soyluların korkacakları bir şey kalmadı ve bağırlarındaki zehri halka kusmaya başladılar. Halkı akla gelebilecek her şekilde rencide ediyorlardı. (O dönemde Roma'da olanlar), "insanlar sadece mecbur olduklarında iyi şeyler yaparlar" şeklindeki iddiamın delilidir; [insanlar] seçimlerinde serbest bırakıldıklarında ve her istediklerini yapabilir hale geldiklerinde her şey karmakarışık olur. "Açlık ve yoksulluk insanları çalışkan, yasalar ise iyi yapar" denmesinin nedeni de budur; yasalar olmaksızın insanların birbirleriyle iyi geçindiği, hayatın normal düzeninde devam ettiği yerlerde yasalara gerek yoktur; ama bu iyi gelenek sona erdiği anda yasaya ihtiyaç doğar. [Roma'da da] artık Tarquiniuslar olmadığından ve soylular ancak Tarquiniuslar'ın yaydığı korku sayesinde dizginlenebildiğinden, onların işlevini görecek yeni bir kurum oluşturmak gerekiyordu. Halk ve soylular arasında cereyan eden birçok huzursuzluk, ayaklanma ve tehlikeli savaşlardan sonra, halkın güvenliğini gözetip kollamakla yükümlü halk *tribunus*ları tesis edildi. Halk *tribunus*ları, techiz edildikleri ayrıcalıklar ve itibar sayesinde halk ile *senato* arasında aracılık etme ve soyluların müdahale ve tacizlerine karşı koyabilme yetisine sahip oldular.

4
Roma halkı ve *senato*su arasındaki mücadeleler cumhuriyete özgürlük ve güç getirdi

Roma'nın, Tarquiniuslar'ın sona ermesinden halk *tribunus*larının kurulduğu zamana kadar başarıyla göğüs gerdiği politik kavgalardan bahsetmeden geçmek istemiyorum. Daha sonra da Roma'nın, talihinin yaver gitmesi ve askerî açıdan yeterli oluşu sayesinde, birbiri ardına çıkabilecek isyanlardan ve diğer tüm devletlerin gerisinde kalmasına neden olacak karışıklıklardan kurtulduğu yolundaki genel kanaat hakkında birkaç cümle sarfedeceğim. Talihin ve Roma Ordusu'nun, Roma'nın bir dünya imparatorluğu haline gelmesinin sebepleri arasında olduğunu inkâr edemem; ne var ki insanlar bir noktayı gözardı ediyormuş gibi görünüyor: İyi bir ordunun bulunduğu bir yerde mutlaka iyi bir devlet düzeninin de bulunması gerekir ve böylesi bir yerde nadiren talihsizlik hüküm sürer. Biz yine bilhassa Roma'ya özgü diğer şartlara ve durumlara dönelim. Soylularla halk arasındaki mücadeleleri lanetleyenlerin aynı zamanda her şeyden önce Roma'nın özgürlüğünü muhafaza edip gözeten sebepleri de mahkûm ettiklerini iddia ediyorum. Taraflar arasındaki kavgaların olumlu etkilerinden çok bunların gürültü patırtısına bakanlar, tüm devletlerde halkın ve ileri gelenlerin istek ve menfaatlerinin farklı olduğunu ve özgürlük adına ortaya çıkan tüm yasaların bu mücadelelere borçlu olunduğunu düşünmezler. Bu durumu

Roma örneğinde rahatça görebiliriz; çünkü Tarquiniuslar'dan Gracchuslar'a* kadar, yani üç yüz yıldan uzun bir zaman zarfında, Roma'daki karışıklıklar nadiren sürgünlerle ve çok ender olarak katliamlarla sonuçlandı. O halde eğer tüm bu politik karışıklıkların devam ettiği süre zarfında sürgüne gönderilen vatandaşların sayısı neredeyse sekiz on kişiyi geçmediyse, çok az kişi idam edildiyse ve para cezasına çarptırılanların sayısı da fazla değil idiyse, ne bu karışıklıkların zararlı olduğu ne de devletin içte parçalandığı düşünülebilir. Aynı şekilde, göstereceği mükemmel beceri örnekleri varken devleti düzeni bozulmuş olarak niteleyemeyiz; çünkü iyi örnekler iyi terbiye, iyi terbiye iyi yasalar ve iyi yasalar birçok insanın fazla düşünmeden mahkum ettiği parti kavgalarıyla ortaya çıkar. Parti kavgalarının sonuçları iyi incelendiğinde, bunların hiçbir zaman kamunun çıkarlarına zarar verecek sürgün ya da zorbalıkla değil, bilakis kamunun özgürlüğüne son derece fayda sağlayacak yasalar ve kurumlarla sonuçlandığı görülecektir. Öte yandan öne sürülebilecek başka gerekçeler de yok değildir: Halkın *senato*ya, *senato*nun halka karşı yüksek perdeden bağırması, halkın sokaklara dökülüp kıyameti koparması, dükkânların kapanması ve tüm halkın Roma'dan göç etmesi; alışılmamış, neredeyse korkunç durumlar, insanı okurken bile korkuya sevk eden şeylerdi. İddia ediyorum ki, her devletin, özellikle de önemli işlerde halkından istifade etmek isteyen devletlerin, halkın hırs ve ihtirasını boşaltacak kendilerine özgü vasıta ve yolları olması gerekir. Bu sebeple, halkın, bir kanunu kabul ettirmek istediğinde ya yukarıda daha önce sözü edilen yöntemlere başvurmuş ya da askerlik yapmayı reddetmiş olması Roma'da alışılagelmiş bir durumdu. Bu yüzden halkın yatıştırılması için en azından kısmen memnun edilmesi, gönlünün yapılması gerekiyordu. Aynı şekilde özgür halkların istekleri de nadiren özgürlük için zararlıdır; çünkü bu istekler ya zul-

* Tiberius ve Gaius Gracchus'un her ikisi de halk *tribunus*u idi. Tiberius Gracchus M.Ö. 133 yılında köylü sınıfının içinde bulunduğu zorlukları ve sefaleti ortadan kaldıracak geniş kapsamlı bir toprak ve tarım yasası sebebiyle öldürüldü. Kardeşi Gaius Gracchus toprak reformu yapmak isterken başarılı olamayınca M.Ö. 121 yılında kendisini kölesine öldürttü.

mün ya da zulüm görme korkusunun sonucudur. Eğer bu şüphe temelsiz ise, buna karşı, mitinglerde namuslu bir insanın ayağa kalkıp halkı yanılgısı konusunda aydınlatması gibi bir çare vardır. Halklar, – Cicero'nun* dediği gibi – çok cahildirler gerçi ama gerçeklere karşı da çok hassastırlar ve kendilerine güvenilir bir kişi tarafından hakikatler söylendiğinde kolayca yumuşarlar. O halde Roma'nın yönetim alışkanlıklarını eleştirirken biraz daha cimri ya da insaflı olmalı ve Roma devletinden doğan birçok başarının sadece en iyi saiklerden neşet edebileceğini düşünmek lâzımdır. Eğer bahsi geçen karışıklıklar halk *tribunus*larının tesis edilmesine vesile olmuşlarsa, o halde en yüce övgüyü hak ediyorlar demektir; çünkü bu sayede, bir sonraki bölümde gösterileceği gibi, halk yönetimde payına düşen yeri almakla kalmamış, aynı zamanda *tribunus*lar Roma'nın özgürlüğünü korumaya tayin edilmişlerdir.

* Marcus Tullius Cicero, (M.Ö. 106-M.Ö. 43) Roma'nın en önemli ve tanınmış hatibi.

5
Özgürlük nerede daha güvenli muhafaza edilir Halkın içinde mi ileri gelenlerde mi Ve kimin ayaklanmalarda daha fazla menfaati olur Bir şey elde etmek isteyenin mi, yoksa elde edileni muhafaza etmek isteyenin mi

Bir devlete bir anayasa kazandırmak zorunda olan kişi, özgürlüğün korunması için ihtiyatî tedbir almakla akıllı davranmış olur. Bu tedbir en gerekli müesseselerden biridir; vatandaşların özgürlüğünün uzun süreli mi kısa süreli mi olacağı buna bağlıdır. Her cumhuriyette güçlü insanlar ve aciz halk bulunduğundan, özgürlüğün [korunması görevinin] hangi ellere teslim edileceği konusunda şüpheye düşülebilir. Ispartalılar arasında ve bugün Venedikliler arasında, özgürlüğü koruma görevi soylulara verilmiştir; Romalılarda ise bu yükümlülüğü halk üstlenmiştir.

O halde her iki cumhuriyetten hangisinin seçiminin daha iyi olduğunu incelemek gerekir. Eğer mantıklı seçimin hangisi olduğu sorulacak olursa, her ikisinin de haklı olduğu söylenebilir; fakat önemli olan muvaffakiyet ise, bu sorunun yanıtı soylulardan yana olacaktır; çünkü Isparta ve Venedik, Roma'dan daha uzun özgürce yaşadı. Mantıksal çıkarımlarla başlayayım: Romalılardan yana olan biri, bir şeyin korunmanın yolunun, o şeyi suistimal etmeye en az hevesi olanlara emanet etmek ol-

duğunu söyleyebilir. Soyluların ve halkın çaba ve özlemleri incelendiğinde soylularda şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde hükmetme isteği ve çabası; halkta ise hükmedilmeme arzusu görülür. Bunun sonucu olarak halkta özgürlük içinde yaşama isteği daha güçlüdür; çünkü özgürlüğün suistimal edilmesini soylulardan daha az isterler. Bu sebepten dolayı, halk içinden insanlar özgürlüğü korumaya memur edildiklerinde mantıken daha fazla özen ve ihtimam gösterecekler ve kendileri özgürlüğü kötüye kullanamadıkları için diğerlerinin de bunu yapmalarına engel olacaklardır. Diğer yandan Isparta ve Venedik anayasalarının savunucuları, özgürlüğü muhafaza etme işini güçlülerin eline teslim etmekle iki açıdan akıllılık edildiğini söyler: Evvelâ, böylelikle bu insanların hırsları tatmin edilmiş olur; çünkü hükümet üzerindeki büyük etkilerinden ötürü yetinebilmeleri için her türlü neden mevcuttur. İkinci olarak, böylece halk içindeki huzursuz insanların kafasında, bir cumhuriyette sonu gelmeyen kavgaların ve huzursuzlukların kaynağı olabilecek görüntü ve algı da silinir. Bu resim, asiller sınıfını zamanla kötü sonuçlar doğurabilecek bir umutsuzluğa da sürükleyebilir. Örnek olarak da gücü elinde bulundurdukları halde bir *pleb* [Roma'da halktan, aşağı tabakadan olan] *consul*üyle yetinmeyip iki *pleb* isteyen halk *tribunus*larının bulunduğu Roma gösterilebilir. Halk *tribunus*ları ayrıca *censor*un* *praetor*un** makamlarını ve Roma İmparatorluğu'ndaki tüm diğer makamları da talep etmişlerdi. Bunlar da yetmedi; aynı hırs ve hiddetle asilzadeleri aşağılamaya uygun gördükleri insanları göklere çıkarmaya başladılar. Bu, Marius'un*** gücünün ve Roma'nın batışının sebebiydi. Hakikaten, her iki düşüncenin lehte ve aleyhte taraflarını düşünen kim-

* *Censor*lar Roma şehrindeki en yüksek vergi memurlarıydı. Her beş senede bir iki *censor* seçiliyordu. Vergi toplamak ve askere adam sağlamak için vatandaşların listelerini yapmak, senatörlerin listelerini de hazırlamak görevlerindendi.

** *Praetor:* Roma Cumhuriyetinde yargıdan sorumlu yüksek kamu görevlisi.

*** Gaius Marius (M.Ö. 156-86) bir köylü çocuğuydu, M.Ö. 119 yılında halk *tribunus*u oldu ve Julius Sezar'ın Julia adlı teyzesiyle evlendi. Yedi kere *consul*lük yaptı ve Kimmerlerle Tötonları yenilgiye uğrattı.

se, bir cumhuriyetteki özgürlüğü koruyacak kişiyi seçmede şüpheye düşebilir. Çünkü hangi tür insanların devlet içinde daha zararlı olduğunu bilmez: Sahip olmadığı şeylere sahip olmaya can atanlar mı, yoksa çoktan beri kazanılmış ayrıcalıkları muhafaza etmeye uğraşanlar mı?

Esaslı bir incelemede şu sonuca varılacaktır: Önemli olan, insanın güçlü bir imparatorluk olmak isteyen bir devlet mi, yoksa hâlihazırdakini koruyup muhafaza etmekle yetinen bir devlet kurmak mı hedeflediğidir. Birinci durumda, her konuda Roma gibi davranmalıdır, ikinci durumda ise Venedik ve Isparta taklit edilebilir; neden ve nasıl soruları gelecek bölümde izah edilecektir.

Ama biz şimdi bir devlette hangi insanların daha zararlı olduğu sorusuna dönelim: Bir şeyler elde etmek isteyenler mi, yoksa elde edilenleri kaybetmekten korkanlar mı? Marcus Menenius *dictator* olarak, Marcus Fulvius *magister equitum** olarak seçilmişlerdi. İkisi de *pleb* idi ve Capua'da Roma'ya karşı cereyan eden komploları araştırmakla görevlendirildiler. Bu vesileyle Roma halkından Roma'da kimlerin rüşvet ve diğer kanun dışı yollarla *consul*lük ve devletteki diğer şerefli görevleri elde etmeye çalıştıklarını araştırmak için tam yetki aldılar. Soylular *dictator*ün aldığı bu salahiyetin kendilerine karşı kullanılacağını düşünüyorlardı ve Roma'da soyluların rüşvet ve kanun dışı yollarla makamları ele geçirmeye çalışmadıklarını ve bilakis *pleb*lerin, bel bağlayacakları bir soy ve liyakatleri olmadığı için kanun dışı yollardan bu yerlere gelmeye uğraştıkları gibi dedikoduları yaydılar. Bilhassa *dictator*ü suçladılar. Bu suçlama o kadar ciddiydi ki; Menenius bir halk meclisi topladı, soylu sınıfının iftiralarını şikâyet etti, *dictator*lükten çekildi ve halkın kendisi hakkında vereceği karara boyun eğdi; bu davadan beraat etti. Bundan sonra kimin ayaklanma ve kargaşaya daha fazla meyilli olduğu tartışılmaya başlandı: Muhafaza etmek isteyen mi, elde etmek isteyen mi; çünkü her ikisi de çok büyük sarsıntılara sebebiyet

* Roma süvari birliklerinin komutanı.

verebilir. Karışıklıklar genellikle mal mülk sahipleri tarafından yaratılır, çünkü kaybetme korkusu onlarda bir şeyler elde etmeye uğraşanlardaki isteğin aynısını uyandırır. Zaten insanlar da ancak başkalarının mallarından kendi mallarına bir şeyler eklediklerinde mal mülklerinin emniyette olduğunu düşünmezler mi? Buna ilâveten mal mülk sahipleri ihtilalleri daha büyük bir güç ve daha kuvvetli bir etkiyle icra edebilirler. Onların caniyane ve başına buyruk davranışları yoksullarda, kendilerini sömürenlerden intikam alma isteği ya da onlar tarafından suistimal edildiğini gördükleri zenginlikleri ve makamları elde etmek için servet hırsı uyandırır.

6
Roma'ya halk ve soylular arasındaki düşmanlığı bertaraf edecek bir anayasa vermek mümkün olur muydu

Yukarıda halk ve *senato* arasındaki mücadelelerin sonuçları hakkında konuştuk. Bu mücadeleler, vatandaşların kendi hürriyetlerinin yok oluş sebebi olan Gracchiuslar zamanına kadar incelendiğinde, insan, Roma'nın büyük başarılarını içte bu tür çatışmalar olmadan elde etmiş olmasını arzu ediyor. Bu yüzden, "Roma'ya, sayesinde yukarıda bahsedilen mücadelelerden kaçınılabilecek bir anayasa verilebilir miydi" sorusunu üzerinde düşünmeye değer buluyorum. Bu tür bir araştırma için böyle kavga ve huzursuzluklar olmaksızın uzun süre bağımsız kalan hür devletleri mukayese etmek gerekir. Bu devletlerin anayasaları incelenmeli ve böyle bir anayasa Roma'da da uygulanabilir miydi diye düşünülmelidir. Yukarıda zikredildiği gibi eski çağda Isparta, günümüzdeyse Venedik bize bunun örneklerini sunar. Isparta, yönetimini küçük bir senatoyla birlikte bir kralın ellerine teslim etti. Venedik, yönetimini değişik tanımlamalara bölmek yerine yönetime katılan herkesi "Gentiluomini" [soylular, aristokratlar] denilen bir tabirle adlandırdı. Bu devlet şeklini bir kanun koyucunun erdeminden ziyade tesadüf ortaya çıkardı; zira yukarıda sayılan nedenlerden ötürü çok sayıda insan, şimdi üzerlerinde Venedik'in yer aldığı adalara çekilmişti. Sayıları ortak yaşamları için yasalara gerek duyulacak kadar çok arttığında, bir tür

yönetim tesis ettiler ve şehrin işlerini görüşmek üzere sık sık bir araya gelmeye başladılar. Ancak şehre yeni gelip yerleşenlerin sayısı, siyasal yaşam için gereğinden fazla olunca tüm yeni gelenlerin hükümet yönetimine katılmalarına mani oldular. Zamanla yönetime katılmasına izin verilmeyenlerin sayısı olağanüstü arttığından, yönetime katılanlara "Gentiluomini" dediler ve böylece onların itibarını yükselttiler; diğerlerini ise "Popolani"* diye adlandırdılar. Bu durum hiçbir huzursuzluk olmadan ortaya çıktı ve devam edebildi çünkü ortaya çıkışı esnasında Venedik'in o zamanki tüm sakinleri yönetime dahildi ve bu sebeple kimse halinden şikâyetçi değildi. Daha sonra şehre gelip yerleşenler sağlam şekilde kurulmuş bir devlet mekanizması buldular ve huzursuzluk yaratmak için ne sebep ne de fırsatları oldu. Sebepleri yoktu, çünkü hiçbir şeyleri ellerinden alınmıyordu; fırsatları da yoktu, çünkü yönetim onların dizginlerini sıkı tutuyordu ve onları daha sonra prestij ve nüfuz elde edecekleri hiçbir hizmetle görevlendirmiyordu. Ayrıca, Venedik'e sonradan gelip yerleşenlerin sayısı ve nitelikleri yönetenler ve yönetilenler arasında bir oransızlık yaratacak kadar büyük ve güçlü değildi; çünkü soyluların sayısı yeni gelenlerin sayısı kadar ya da onların sayısından daha fazladır. Bu sebeplerden dolayı Venedik, devletini kurabildi ve dirlik, düzenlik içinde tutabildi.

Söylenildiği gibi bir kral ve küçük bir senato** tarafından yönetilen Isparta, böylesine uzun bir süre yaşayabildi çünkü nüfusu azdı; göçmen kabul etmiyordu ve Lycurgus'un kanunlarının üzerine titriyorlardı. Böylece kargaşa ve ihtilallere sebep olabilecek tüm nedenler ortadan kalktı ve insanlar uzun bir süre birlik ve ahenk içinde yaşadılar; çünkü Lycurgus, kanunlarıyla Ispartalılara mevki eşitliğinden ziyade servet eşitliği sağlamıştı. Bu genel fakirlik içinde halk daha az hırslıydı; makamlar çok az insan arasında dağıtılmış olduğundan ve halkın bu makamlara oturması mümkün olmadığından soylular kötü muamele ederlerken bile halkta bu makamları işgal etme arzusu uyanmıyordu. İnsanlar

* Halka mensup insanlar.

** *Gerontes* adı verilen otuz üyesi olan yaşlılar meclisi.

bunu, hükümdarlıklarını soylular sınıfı üzerine bina eden ve etrafları mütemadiyen soylular tarafından çevrili bulunan Isparta krallarına borçluydular. Isparta krallarının makamlarını korumak için halkı her türlü adaletsizlikten korumaktan daha iyi bir yolları da yoktu. Bu yüzden halk ne yönetimden çekiniyor ne de yönetime imreniyordu. Halk yönetime sahip olmadığı ve yönetimden korkmadığı için, halk ve soylular arasındaki kavgalar ortadan kalktı ve böylelikle huzursuzluk nedenleri de yok oldu; dolayısıyla Ispartalılar uzun süre ahenk içinde yaşayabildiler. Bu ahenk, dirlik ve düzenin en önemli iki sebebi şunlardı: Birincisi, Isparta'da yaşayanların sayısı azdı ve şehir az sayıda insan tarafından yönetilebiliyordu. İkincisi, şehirlerine yabancıları almıyorlardı. İşte bu sebeple ne ahlâkî çöküntüye sebep olacak bir fırsat doğdu, ne de vatandaşların sayısı, iş yükünü az sayıda yöneticinin taşıyamayacağı yoğunluğa çıkaracak derecede arttı. Tüm bunlar göz önüne alındığında görülür ki, Roma'nın kanun koyucuları – eğer Roma da yukarıda bahsi geçen iki cumhuriyet gibi barış içinde yaşamak zorunda olsa idi – şu iki tedbirden birini almak zorunda kalırlardı: Ya Venediklilerin yaptığı gibi halktan askerlik hizmeti beklemeyeceklerdi ya da Ispartalıların yaptığı gibi yabancıların dışarıdan gelip memleketlerine yerleşmelerine izin vermeyeceklerdi. Ama onlar her ikisini de yaptılar. Bu sayede halk sınıfı nüfuz sahibi oldu ve sayıları da giderek arttı. Bu durum, huzursuzluklara sebep olacak çeşitli vesileler ortaya çıkardı. Ama Roma devleti daha fazla barış ve sükûnete kavuşmuş olsaydı buradan Roma'nın daha fazla zayıflaması gibi bir mahzur da ortaya çıkardı; çünkü böylelikle Roma'yı gelecekteki azametine götürecek yol kapatılmış olurdu. O halde Roma huzursuzluk vesilelerini bertaraf etmek isteseydi, aynı zamanda gelişip büyümesini temin edecek sebepleri de ortadan kaldırmış olurdu.

İyice incelendiğinde – tüm beşerî konularda – görülür ki, insan hiçbir zaman bir mahzuru, arada bu mahzurdan başka bir mahzur doğmadan ortadan kaldıramaz. O halde büyük bir imparatorluk kurabilmek için kalabalık ve savaşçı bir halk isteniyorsa, o halk rastgele yönetilemez. Diğer yandan yönetebilmek için halk güçsüz ve silahsız bırakılırsa ele geçirilen bir bölge kolayca elde

tutulamaz ya da halk o kadar zayıf düşer ki, ülke her saldırgana yem olur. Bu yüzden tüm meselelerimizde ehveni şerin nerede olduğunu ve buna göre verilecek en yerinde kararı iyice düşünüp taşınmalıyız; çünkü tamamen mükemmel olan ve olumsuz tarafı olmayan hiçbir şey yoktur. Hulâsa, Roma da Isparta gibi hayatı boyunca hükümdarlık yapacak bir yönetici seçebildi ve küçük bir *senato*yu yürürlüğe koydu. Ama [aynı zamanda] büyük bir imparatorluk olmak istediğinden sakinlerinin sayısını Isparta gibi sınırlayamadı. Ayrıca hayatı boyunca krallık yapacak bir yönetici ve küçük bir *senato*nun, dahili birlik ve ahenk hususunda Roma'ya fazla yardımı dokunmazdı.

Bu yüzden bir devlete anayasa yapmak isteyen kimsenin, bu devletin Roma gibi genişleyip güçlenmesinin mi, yoksa dar sınırlar içinde kalmasının mı gerektiğini araştırmalıdır. Birinci durumda, devlet aynı Roma gibi davranmalı ve ayaklanmaları ve genel çekişmeleri kabullenmelidir; çünkü bir devlet büyük bir nüfusa ve iyi silahlara sahip olmadan asla büyüyüp gelişemez ve gelişse de gücünü baki kılamaz. İkinci durumda, devlet Isparta ve Venedik gibi hareket edebilir. Ancak böyle devletler için her genişleme zarar getireceğinden, bu devletlerin kanun yapıcıları fetihler yapmayı mümkün olan her şekil ve tarzda yasaklamalıdır; çünkü fetihler zayıf bir devleti Isparta ve Venedik örneklerinde olduğu gibi topyekûn felakete götürür. Isparta neredeyse tüm Yunanistan'ı boyunduruğu altına aldıktan sonra, tamamen önemsiz bir olayda temellerinin zayıflığı ortaya çıktı. Pelopidas* yönetimindeki Thebai'nin ayaklanmasından sonra diğer şehirler de kaybedildi ve devlet tamamen yok oldu. Venedik de, İtalya'nın büyük bir bölümünü hem de silah gücüyle değil, para ve hileyle ele geçirdikten sonra gücü konusunda imtihana tabi tutulduğunda her şeyini tek bir savaşta kaybetti.

Uzun ömürlü bir devlet kurmak için herhalde en iyi şey, ona Isparta ya da Venedik gibi bir anayasa yapmak, onu kuvvetli-

* Thebaili komutan, M.Ö. 379 yılında Thebai'yi Isparta hakimiyetinden kurtardı ve Epaminondas komutasındaki milis gücüyle birlikte, o zamanlar yenilmez olduğu düşünülen Isparta ordusunu Leuktra'da M.Ö. 371'de yendi.

ce tahkim etmek ve kimsenin onu ele geçirmeyi aklına getirmeyecek kadar güçlü kılmak olurdu. Öte yandan onu komşularına tehditkâr görünecek kadar büyük de kılmamalıdır; böylece böyle bir devlet uzun bir süre varlığının tadını çıkarabilir. Zira başlıca iki sebepten dolayı başka bir devletle savaşılır: Bir, ona hükmetmek için ve iki, o devlet tarafından boyunduruk altına alınmaktan korkulduğu için. Bu iki sebep yukarıda zikredilen tedbirlere baş vurulmasıyla neredeyse tamamen ortadan kalkar. Bir devleti fethetmek, –şart koştuğum gibi– savunması için gerekli tedbirler düzgün şekilde alınmış olduğu için zorsa, herhangi bir kimsenin o devlete saldırma amacı gütmesi ya çok seyrek görülür ya da hiç görülmez. Keza, eğer bu devlet kendi sınırları içinde kalırsa, muhteris emeller beslemediği tecrübelerle biliniyorsa ve bilhassa fetihleri yasaklayan kurum ve yasaları varsa, herhangi bir kimsenin bu devlete korkudan savaş açmak istemesi düşük bir olasılık olacaktır. Eğer işler bu şekilde bir dengede tutulabilseydi, ben bu söylediklerim bir devlet için gerçek siyasal hayat ve gerçek huzur olurdu diye düşünüyorum. Ancak tüm beşerî işler devamlı bir hareket halinde olup, oldukları yerde durmadıklarından inmek ya da çıkmak zorundadırlar ve mecburiyet insanı aklıselimin tavsiye etmediği birçok şeye zorlar. Yani bir devletin, sadece alanını genişletmediği takdirde yaşayabileceği bir anayasası varsa ve buna rağmen mecburiyet onu genişlemeye zorluyorsa, o devlet temellerinden mahrum kalır ve çabucak çöker. Öte yandan, talihi yardım edip de savaşmak zorunda kalmazsa, sonuç hareketsiz ve aylak barış zamanının onu yumuşatması ya da [iç] çekişmelere sebep olmasıdır. Her iki mahzur birlikte ya da her biri ayrı ayrı devletin batışına neden olur. Kanaatimce, denge tutturulamadığı ve orta yol tam olarak izlenemediği için bir devletin kurulmasında, devlete lüzumu halinde, büyümesini ve ele geçirdiği yerleri elinde tutabilmesini sağlayacak bir anayasa vermek düşünülmelidir. Bu, devlete daha büyük şan ve şeref getirecektir. İlk münazarama geri dönmek için diğer devletleri değil de Roma'nın kurumlarını taklit etmek gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu ikisinin arasında olabilecek bir orta yolun bulunamayacağını düşünüyorum. Böylelikle halk ve *senato* arasındaki çekişmeleri ge-

rekli bir mahzur olarak sineye çekip bunlara katlanmak gerekir. Çünkü bunlar olmadan Roma bildiğimiz büyüklüğüne ulaşamazdı. Halk *tribunus*larının gücünün, özgürlüğün korunması için gerekli olduğunu ispatladığım diğer sebeplerden başka, bir davacı makamının bir devlette beraberinde hangi faydayı getirdiğini de kolaylıkla kavrayabiliriz. Bir sonraki bölümde gösterileceği gibi öbürlerinin yanında bu makam da halk *tribunus*larına devredildi.

7
Bağımsız bir devletle hürriyetin korunması için davacı olmak ne kadar gereklidir

Bir devlette, o devlette [yaşayanların] hürriyetini gözetip korumaya memur edilenlere, yürürlükte olan düzene karşı herhangi bir şekilde suç işleyen vatandaşlardan halk önünde veya bir merci önünde ya da bir kurul önünde şikâyetçi olma hakkından daha faydalı ve gerekli bir yetki verilemez. Bu müessesenin bağımsız bir devlet için çok uygun iki etkisi vardır: Birincisi, yurttaşlar takibata uğrama korkusu yüzünden devlete karşı hiçbir başkaldırı girişiminde bulunmazlar ve bir şey yapmaya yeltendiklerinde çok seri bir şekilde ve gözlerinin yaşına bakılmadan mahkûm edilirler; ikincisi, bir devlette bir vatandaşa karşı türlü şekillerde ortaya çıkan hoşnutsuzlukların ortaya çıkması engellenmez. Bu tür hoşnutsuzlukların kanunlara uygun hal çareleri yoksa, olağandışı vasıtalara yönelirler ve bu fevkalâde yollar bağımsız bir devleti mahveder. O halde hiçbir şey, bir devleti bu tür hoşnutsuzluklardan doğan öfkenin, kanunî yollardan boşaltılmasına olanak sağlayan bir müessese kadar yekvücut ve kalıcı kılamaz. Bunu birçok örnekte ama bilhassa Livius tarafından anlatılan Coriolanus* örneğinde görebiliriz. Livius'un anlattığına

* Gnaeus Marcius Coriolanus sahip olduğu aşırı aristokrasi yanlısı görüşleri yüzünden sürgün edildi. O da anavatanı Roma'dan intikam almak için bir

göre Roma soyluları halka karşı çok öfkeliydiler çünkü, onlara göre halk, kendilerini koruyan *tribunus*ların tesis edilmesiyle gereğinden fazla güç elde etmiş gibi görünüyordu. Bu arada büyük bir kıtlık Roma'yı kırıp geçirirken ve *senato* Sicilya'dan hububat getirtirken, halk partisinin hasmı Coriolan artık halkı terbiye etmenin zamanının geldiğini ve soyluların aleyhine elde ettikleri gücü onlardan tekrar geri almayı öğütledi; yani halk aç bırakılacak ve onlara hububat verilmeyecekti. Bu tavsiye halkın kulağına gitti ve Coriolan'a o kadar öfkelendiler ki, *tribunus*lar onu sebep olduğu bu işin sorumluluğunu üstüne almaya davet etmeseydi, onu *senato*dan ayrılırken bir isyan esnasında öldüreceklerdi. Bu olay bize bağımsız devletlerin halkın birine karşı olan öfkesini rahatça ortaya çıkaracak ya da bu öfkenin ortaya çıkmasına engel olmayacak kanunî bir olanağa sahip olmasının ne kadar yararlı ve gerekli olduğunu gösteriyor. Ortada yasal vasıtalar yoksa, insanlar yasal olmayan yollara başvururlar ve yasal olmayan yollar yasal yollara göre şüphesiz daha kötü sonuçlara yol açar.

Bir vatandaş kanunlar göz önüne alınarak mahkûm olduğunda kendisine haksızlık yapılmış olsa bile bu, devlet içinde ya çok az ya da hiç karışıklık çıkarmaz; çünkü cezanın icra edilmesi ne tek bir bireyin kaba kuvvetiyle ne yabancı bir gücün yardımıyla olmaktadır ki, bunların her ikisi de özgürlüğü mahveder. Ceza bilakis kamu gücü ve sınırları belli olup hiçbir zaman devleti batıracak kadar yozlaşmayan devlet müesseseleri ile icra edilir. Bu düşüncemi örneklerle desteklemek için tarihteki Coriolanus örneği yeterli olabilir; buradan herkes, Coriolanus'un muhtemel bir izdihamda öldürülmesinin Roma devletinin başına ne kadar çok bela açacağını görebilir. Bu olay, herkesin birbirine sataşmasına vesile olurdu. Bu tür sataşma ve saldırılar korku yaratır; ama korku güven arar. İnsan korunmak için taraftar toplar, taraftarlar vasıtasıyla devlet içinde birbirine düşman gruplar ortaya çıkar ve

ordu ile geri döndü. Annesinin ve karısının ricası üzerine kuşatmayı kaldırdı ve bu yüzden muhtemelen çok öfkelenen askerler tarafından öldürüldü. Yabancı askerlerle kendi vatanına karşı sefer düzenleyen tek Romalı olduğunu söyleriz.

bunlar devletin mahvına sebep olur. Ama mesele, onu halletmeye yetkili kimseler tarafından hal yoluna konduğunda tüm belalardan sakınılmış olur. Eğer resmî vazifesi olmayan kimseler bu yetkileri gasp etmiş olsaydı yine bazı mahzurlar ortaya çıkardı.

Halkın bir yurttaşa karşı beslediği hıncı yasal bir şekilde ortaya koyamamasının Floransa Cumhuriyeti'nde hangi ihtilallere sebebiyet verdiğini geçmişte gördük. Vaktiyle adeta şehrin hükümdarı olan Francesco Valori*, birçokları tarafından atılganlığı ve tahakküm hırsıyla vatandaşların özgürlüklerini yok edecekmiş gibi görünen bir adam olarak addediliyordu. Ancak cumhuriyette, muhalif bir parti dışında ona karşı koyacak vasıta olmadığından o da yasal olmayan yollardan korktu ve kendi güvenliği için taraftar toplamaya başladı. Ama rakipleri de onu baskı altında tutabilmek için yasal vasıtaların kâfi olmamasından ötürü yasal olmayan yollara başvurdular. Ve böylece iş, silahlı çatışmalara kadar vardı. Ona kanunlara dayanarak karşı durulsaydı gücünün kırılması sadece kendisine zarar verirdi; ancak insanlar onu yasal olmayan yollara başvurarak devirmek zorunda kaldıklarından, kendisinden başka birçok düzgün vatandaş da etkilendi. Yukarıdaki iddianın teyidi için Floransa'daki Piero Soderini** olayı da gösterilebilir. Bu olay sadece ve sadece Floransa'da hırslı ve kudretli vatandaşları dava etmenin mümkün olmamasının bir sonucudur; çünkü bir cumhuriyette güçlü bir insanı sekiz hâkim*** önünde suçlamak yeterli değildir. Çok sayıda hakim olmalıdır, çünkü azınlık daima azınlığın tarafını tutar. Bu ihtiyaca cevap verecek bir kurum var olsaydı, onun hal ve davranışlarında kötülük gören vatandaşlar ona karşı şikâyette bulunabilirlerdi ve böylece

* Savonarola'nın en güçlü taraftarı olan Francesco Valori, 1497 yılında *Gonfaloniere* (Floransa'nın devlet başkanı) oldu. Medicilerin taraftarlarının bir çoğunu idama mahkûm ettirdi ve bu idamları uygulattı. Savonarola, 1498 yılında Papa VI. Alexander tarafından dinsizlikle suçlanıp aforoz edildiğinde ihtilal oldu. Valori ihtilal esnasında idam ettirdiği insanların taraftarlarınca öldürüldü; Savonarola ise yakılarak idam edildi.

** Soderini 1502 yılında Floransa'nın hayat boyu görevde kalmak üzere *Gonfaloniere*'si (devlet başkanı) seçildi.

*** "Gli otto" (Sekizler) Floransa'da çok meşhur bir resmi merci idi.

öfkelerini İspanyol ordusunu çağırmaya gerek kalmadan rahatça boşaltabilirlerdi. Öte yandan Piero Soderini kötü bir şey yapmadığında da, vatandaşlar bu defa kendilerine karşı şikâyette bulunabileceğinden korkarak ona karşı bir şeyler yapmaya cesaret edemezler. Her iki durumda da büyük ihtilallere sebep olabilecek istek ve özlemleri kaybolurdu.

O halde vatandaşların bir kısmı tarafından yabancı bir güç çağrıldığında devletin kötü bir anayasası olduğu sonucuna varılabilir. Bu durumda vatandaşların kötü fikirlerini cebrî yollara rahatça başvurmadan ifade edebilecekleri bir müesseseye ihtiyaç var demektir. Bu musibete ancak insanlar çok sayıda hakim önünde dava edebildiklerinde ve hakimler gerekli otoriteyle techiz edildiklerinde bir çare bulunabilir. Böylesi bir kurumun varlığının ne kadar yerinde olduğu, yine Roma örneğinde görüldü. Halk ve *senato* arasındaki sayısız kavga ve çekişmede ne *senato* ne halk ne de tek başına herhangi bir vatandaş yabancı bir gücü çağırmayı aklına getirdi. Çare zaten içerdeydi ve bu yüzden dışarıdakilere başvurmaya gerek yoktu. Şimdiye kadar sözü edilen örnekler iddiamı yeterince kanıtladı, ancak ben yine de Livius tarihinden bir örnek daha vereceğim. O zamanlar Etruria [Toscana]'nın en güzel şehri olan Clusium'da, Arruns'un kız kardeşi Lukumon isimli biri tarafından kirletildi. Arruns suçlunun güçlü biri olması sebebiyle misillemede bulunamadığı için o zamanlar şimdiki Lombardiya'da yaşayan Galyalılar'a [Franciosi] başvurdu ve onları silahlı bir güçle Clusium'a gelip kendisine yapılan alçaklığın öcünü kendilerine de faydalar sağlayarak almaya ikna etti. Arruns, anavatanındaki kurumlar yoluyla öcünü alabilme imkânını görmüş olsaydı barbarların ordusunu çağırmazdı. Bağımsız bir devlette, şikâyette bulunmak ne kadar faydalıysa – bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi – iftiralar da o kadar lüzumsuz ve zararlıdır.

8
Bir cumhuriyet için davalar ne kadar faydalıysa iftiralar da o kadar zararlıdır

Roma'yı Galyalıların baskı ve zulmünden kurtaran Furius Camillus'un* hizmeti, tüm Roma yurttaşlarının onun emrine girmesini sağladı. Romalılar bunu yaparken itibar ve mevkilerinden bir şeyler kaybettikleri düşüncesine kapılmadılar. Sadece Manlius Capitolinus, ona bu kadar şan ve şeref bahşedilmesine dayanamadı; kendisinin de *Capitolium*'u** kurtararak Roma'nın selameti için Camillus kadar hizmet verdiğini ve askerî şöhrette de ondan geri kalmadığını düşünüyordu. Kıskançlığın pençesinde Camillus'un kazandığı şan ve şöhretin verdiği huzursuzlukla halka yöneldi ve halk arasında çeşit çeşit kötü dedikodular yaydı. Çünkü *senato*nun içine nifak tohumları ekememişti. Ayrıca Galyalılar'a tazminat olarak verilmek üzere toplanan paranın onlara verilmediğini ve birileri tarafından alıkonulduğunu iddia etti. Bu para iade edilirse, halkın vergi ya da borç yükünü hafifletmek suretiyle kamu yararına kullanılabilirdi. Bu söylenti halk üzerinde öyle bir etki yaptı ki, bir araya gelmeye ve şehir-

* Altı kere *consul* yetkisine sahip askerî *tribunus*luk yaptı. 10 yıllık bir kuşatmadan sonra M.Ö. 396 yılında, Veii'yi ele geçirdi. Galyalılar Roma'yı yakıp yıkarken Roma'da değildi. Romalılar, Galyalılara fidye öderken Marcus Furius Camillus bu olayın üzerine geldi ve Galyalıları yendi.

** Roma'da Jupiter Tapınağı.

de çok sayıda taşkınlık ve zorbalık yapmaya koyuldular. Bütün bunlar *senato*nun hiç hoşuna gitmedi ve *senato* gidişatın önemli ve tehlikeli olduğunu gördü. Bu yüzden meseleyi araştırması ve Manlius'un melanetine set çekmesi için bir *dictator** atadı. *Dictator*, Manlius'u vakit geçirmeden çağırttı ve bu ikisi halk içinde birbirinin karşısına dikildi. *Diktator* soyluların arasında, Manlius ise *pleb*lerin arasındaydı. Manlius'a, adı geçen hazinenin kimde olduğu soruldu; çünkü halk kadar *senato* da hazinenin yerini öğrenmek istiyordu. Manlius sorudan çekindi ve kaçamak bir cevap verdi. Zaten onların çok iyi bildiği bir şeyi onlara tekrar söylemeye ne gerek vardı. Bunun üzerine *dictator* onu zindana attırdı. Bütün bunlardan uzak devletlerde, hatta nihayetinde tüm devletlerde kara çalmaların ne kadar tiksinti verici olduğu görülür; üstesinden gelmek için hiçbir çare ve yoldan kaçınılmamalıdır. İftiraların, kara çalmaların önünü almak için en iyi çare şikâyetçi ve davacı olabilme müessesesinin önünü açmak, onlara geniş bir oyun sahası yaratmaktır; çünkü bağımsız devletler için iftiralar ne kadar zararlıysa şikâyet müessesesi de o kadar faydalıdır. Bu ikisi arasında büyük bir fark vardır; şöyle ki, insan birisine iftira atarken şahide ihtiyaç duymaz ve bir iftiranın doğruluğunu kontrol etme imkânı da mevcut değildir; bu yüzden herkes herkese kara çalabilir. Ama herkes herkesi istediği gibi dava edemez; çünkü bir şikâyetin meşruiyeti tamamen geçerli ispat vasıtaları ile gösterilmek zorundadır. Resmî makamlar önünde, halk önünde, bir heyet önünde davacı olunabilir, ama meydanlarda ve büyük salonlarda kara çalınır, iftira atılır.

Davalar ne kadar seyrek olursa ve devlet davaların açılması için ne kadar az uğraşırsa, iftiralar ve kara çalmalar da o kadar sık olur. Bu yüzden bağımsız bir devletin kanun yapıcısı tüm vatandaşların korkusuzca ve her ne pahasına olursa olsun sanık sandalyesine oturtulabilmesi için gerekli müesseseleri vücuda getirmelidir. Bu yapılır ve buna riayet edilirse, iftiracıların şiddetle cezalandırılması gerekir; çünkü gizlice kara çaldıkları kişiye karşı

* *Dictator*: Roma'da devletin bütünlüğü tehlikeye girdiğinde atanan sınırsız yetkilerle donatılmış yönetici.

dava açma yolu açık bulunduğundan aldıkları cezadan şikâyetçi olma hakları yoktur. Bu açıdan iyi müesseselerin oluşturulmadığı yerlerde hep büyük karmaşalar doğar; çünkü iftiralar insanları sadece kızdırır, cezalandırmaz. Darıltılmış insanlar intikam almayı düşünürler; çünkü iftiracıya duyulan nefret, iftiraya uğrama korkusundan daha büyüktür. Bu açıdan bakıldığında, daha önce belirtildiği gibi, Roma'nın iyi, buna karşın Floransa'nın kötü müesseseleri vardır. Aynı zamanda Roma'da kurulan müesseselerin birçok iyi etkisi oldu; buna karşın Floransa'daki karmaşa pek çok kötü sonuç doğurdu. Floransa tarihini okuduğumuzda, bütün devirlerde önemli devlet görevlerinde bulunan kişiler hakkında kaç iftiranın ortalığa yayıldığını görürüz. Birinin arkasından devletin parasını zimmetine geçirdiğini, diğerinin ardından bir işi iyi sonuçlandırmadığını, çünkü rüşvet aldığını ,bir üçüncünün hırsından ötürü şu ya da bu zarara sebep olduğunu söylerler. Bunun neticesinde her yerde nefret türedi, nefretten nifak doğdu, nifaktan birbirine düşman gruplar ortaya çıktı ve nihayet düşman grupları işi ihtilale kadar vardırdı. Eğer Floransa'da vatandaşların dava edilmesine ve iftiracıların cezalandırılmasına olanak sağlayacak bir müessese varolsaydı, bu eksiklikten kaynaklanan birçok huzursuzluk bertaraf edilmiş olurdu. Çünkü bu vatandaşlar ister ceza almış ister beraat etmiş olsunlar, şehre zarar vermezlerdi. Daha evvel söylediğim gibi insan her önüne geleni ona kara çalmak kadar kolay dava edemeyeceği için, çok daha az insan iftiraya uğramak yerine dava edilmiş olurdu.

Ayrıca kimileri de yüksek yerlere gelmek için bu tür iftiraları kullanıyorlardı. Bu iftiralar, onların ihtiras yüklü teşebbüslerine karşı duran nüfuz sahibi vatandaşlara yönelikti ve iftira edenlere çok faydalı oluyordu; çünkü halkın tarafını tutarak ve halkı düşmanlarına karşı destekleyerek halkın dostluğunu kazanıyorlardı.

Bu konuyla ilgili birçok örnek verebilirim; ama ben bir tanesiyle yetineceğim. Floransa ordusu devletin bu işe memur ettiği Messer Giovanni Guicciardini komutasında Lucca şehrini muhasara etmişti. Savaş esnasındaki kötü yönetim ya da kör talih, şehrin fethedilmesine müsaade etmedi. Mesele nasıl cereyan etmiş

olursa olsun sonuçta Guicciardini, Luccalılar'dan rüşvet almakla suçlandı. Düşmanları bu iftiranın üzerine balıklama atladılar ve çalınan kara onu çok büyük bir ümitsizliğe sürükledi. Suçsuzluğunu ispat etmek için kendi isteği ile tutuklandı. Ama suçsuzluğunu ispat edemedi. Çünkü cumhuriyette bu amacına hizmet edecek bir kurum yoktu. Sonuç Guicciardi'nin, çoğunluğunu asil ve güçlü insanların oluşturduğu arkadaşları ve Floransa'da siyasi şartların değişmesini umanlar arasında büyük bir öfke doğması oldu. Kin ve nefret, bu ve benzeri sebeplerden ötürü o kadar büyüdü ki, sonuç cumhuriyetin batışı oldu.

Şu halde Manlius Capitolinus iftiracıydı, davacı değildi ve Romalılar bu olayda iftiracıların nasıl cezalandırılması gerektiğini tam olarak gösterdiler. İftiracıların davacı olarak ortaya çıkması sağlanmalı ve şikâyetin haklı olduğu görülürse bunlar ödüllendirilmeli ama cezalandırılmamalıdır. Buna karşın suçlama yanlış ise iftiracılar Manlius gibi cezalandırılmalıdır.

9
Bir devlete yeni bir anayasa yapmak ya da onu eski kurumlarını göz önüne almadan tamamen yeniden düzenlemek isteyen kimse tek başına olmalıdır

Cumhuriyetin kanun yapıcıları ile dinî ve askerî kurumlar hakkında henüz hiçbir şey anlatmadığım için, bazılarına Roma tarihindeki birçok şeyi atlamışım gibi gelebilir. Bu sebeple, bu konu hakkında biraz daha fazlasını duymak isteyenleri bekletmek istemiyorum. Belki birçok kimse Romulus* gibi bir devlet kurucusunun önce kardeşini öldürmesinin, sonra tahtına ortak ettiği Sabinlerin kralı Titus Tatius'un öldürülmesine rıza göstermesinin kötü bir örnek teşkil ettiğini düşünebilir. Bu durumda, diğer vatandaşların da krallarını örnek alarak ihtiras ve iktidar hırsından emellerine karşı duracak herkese cephe alabilecekleri düşünülebilir. Bu itiraz, Romulus'u bu cinayete iten maksat göz önüne alınmadığında doğru olabilirdi. Şu genel bir kural olarak kabul edilmelidir: Tek bir adam sayesinde olmadığı takdirde bağımsız bir devlet ya da bir krallık ya hiç ya da çok nadir olarak başlangıçtan itibaren iyi bir anayasa ya da halen yürürlükte olan kurumlardan farklı yeni bir düzene kavuşabilir. Bu adam, gücü tek başına kullanmalıdır ve devletin tüm kurumlarını onun aklı

* Efsaneye göre Romulus ve kardeşi Remus M.Ö. 753 yılında Roma'yı kurmuştur. Ardından, iki kardeşin kavgası sonunda, Romulus Remus'u öldürmüştür.

belirlemelidir. Bu yüzden kendisine değil de kamu yararına, zürriyetine değil de ortak anavatana hizmet etmek amacını güden erdem sahibi bir kanun yapıcı mutlak, kayıtsız şartsız gücü ele geçirmeye çabalamalıdır. Akıllı bir kafa hiçbir zaman bir insanı bir imparatorluk kurmak ya da bağımsız bir devlet tesis etmek için ifa ettiği olağandışı bir fiilden dolayı yermez. Sözkonusu fiil bu adama karşı görünse bile başarı onu affettirir. Ve bu başarı Romulus'unki gibi iyiyse, onu her zaman mazur gösterir. Çünkü, gücü sadece imha etmek için kullananlar eleştiriyi hak eder, inşa etmek için kullananlar değil. Ancak bu kişi, eline geçirdiği mutlak gücü başka birine miras bırakmayacak kadar akıllı ve karakter sahibi olmalıdır. İnsanlar iyilikten ziyade kötülüğe eğilimli olduklarından, bu adamın iyi yönde kullandığı gücü halefi kendi ihtiras dolu amaçları doğrultusunda kötüye kullanabilir. İlâveten, bir kişi tek başına anayasa yapma yeteneğine sahip olsa bile, yaptığı anayasanın korunup muhafaza edilmesi bu tek adamın omuzlarına yüklenirse kısa ömürlü olur; ama anayasanın korunup kollanması birçok insanın endişesi haline getirilirse, hükmü de sürekli olacaktır. Birçok kafa, devlete düzeni getirmeye ehil değildir; çünkü her yandan ileri sürülen farklı fikirlerin içinde devlet için neyin en iyi olduğunu göremezler. Aynı şekilde, iyi olduğunu düşündükleri yürürlükte olan düzenden caymaya da karar veremezler. Ancak Romulus'un kardeşini ve taht ortağını öldürmesinden dolayı mazur görülmesi gerektiğini ve bu davranışının gerekçesinin bencil iktidar hırsı değil de toplumun selâmeti olduğunu, akıl danıştığı ve fikirlerine danışarak karar aldığı bir *senato*yu yürürlüğe sokması ispatlar. Romulus'un kendisine sakladığı yetkileri teferruatlı inceleyen kişi görecektir ki; Romulus savaşa karar verildiğinde sadece ordunun başkomutanlığını ve *senato*yu toplantıya çağırma yetkisini elinde tutmuştur. Daha sonraları Roma Tarquiniuslar'ın sürülmesiyle özgürlüğüne kavuştuğunda, bu açıkça görülmüştür; çünkü hayat boyu hüküm sürecek bir kralın yerini her sene değişen iki *consul*ün alması dışında eski kurumlarda hiçbir değişiklik yapılmadı. Bu, şehrin başlangıçtaki tüm kurumlarının zorba bir keyfiyeten çok, vatandaşların bağımsızlığına uygun düştüğünün en iyi örneğidir. Yukarı-

da anlatılanların desteklenmesi için Musa, Lycurgus ve Solon ile sadece gerektiği kadar gücü ellerinde tuttukları için kamu yararına kanunlar yapabilen diğer monarşi ve cumhuriyet kurucuları gibi sayısız örnekler verilebilir; ama ben bu örnekleri herkesçe bilindiği için atlayacağım. Burada tek bir örnek vermek istiyorum. Bu örnek çok bilinmese de iyi kanun yapıcı olmak isteyen herkesin dikkate alması gereken bir örnektir: Isparta kralı Agis*. Agis, Ispartalıları tekrar Lycurgus'un yaptığı kanunların sınırlarına çekmek istiyordu. Çünkü Ispartalılar, kısmen Lycurgus'un kanunlarından uzaklaştıkları için Agis memleketinin bir zamanlar sahip olduğu liyakatten çok şey kaybettiği düşüncesindeydi. Ama daha yönetiminin başlangıç aşamasında Ispartalı *ephor*lar** tarafından kendisine tiranlık payesi vermek isteyen bir adam gibi görülüp öldürüldü. Yönetimde onun halefi olan Kleomenes aynı planı uygulamaya karar verdi; çünkü Agis'in geride bıraktığı anılarından ve evraklardan onun hangi düşünce yapısına ve maksada sahip olduğunu anlamıştı. Öte yandan iktidara tek başına sahip olmadan vatanına bu iyiliği yapamayacağının farkındaydı. İnsanların, hırs ve ihtirasları yüzünden çoğunluğa azınlığın iradesinin faydalı olamayacağını gördüğünden uygun bir fırsat yakaladı ve tüm *ephor*ları ve kendisine karşı gelen başka kim varsa öldürttü; akabinde tüm münasebetlerde Lycurgus'un kanunlarını tekrar tesis etti. Bu karar, eğer Makedonyalıların gücü ve diğer Yunan devletlerinin zayıflığı engel olmasaydı, Isparta'ya yeni bir güç katmaya ve Kleomenes'e Lycurgus'unki gibi bir şöhret sağlamaya müsaitti. Kleomenes, yeni bir düzen kurduktan sonra Makedonyalıların saldırısına uğradı ve yenildi; çünkü onlardan daha az askerî güce sahipti ve hiçbir yerden yardım alamamıştı. Böylece planı ne kadar adil ve takdire şayan da olsa gerçekleşemedi.

Tüm bu olayları göz önünde tutarak bir devleti organize etmek için insanın tek başına olması ve Romulus'un, Remus'u ve Titus Tatius'u öldürmesinden ötürü kınanmaması, hatta mazur görülmesi gerektiği sonucunu çıkarıyorum.

* M.Ö. 244-241 yılları arasında Isparta'da hüküm sürdü.

** *Ephoros*: Isparta'da yüksek yargıç.

10
Bağımsız bir devletin ya da bir krallığın kurucuları ne kadar takdire şayansa, bir despotluğun kurucuları da o kadar alçaktır

Tüm ünlü insanlar arasında en çok dinlerin başları ve kurucuları övülür; onların ardından bağımsız devletleri ya da krallıkları kuranlar, daha sonra başkumandan olarak kendi topraklarını ya da anavatanının topraklarını genişleten insanlar gelir. Bunlara meydana getirdikleri eserlerin türüne ve mükemmelliklerinin derecesine göre alkışlanan yazarlar katılır. Ve sonsuz sayıdaki insanların geri kalanlarına hünerlerinden ve mesleklerinden dolayı en azından bir miktar övgü nasip olur. Alçak ve tiksinti verici olanlar her türlü yeteneği, ilimleri ve insanlığa yarar ve onur getiren sanatı tahrip edenlerdir; dinsiz imansızları, zorbaları, cahilleri ve soysuzları, işsiz güçsüzleri ve korkakları kastediyorum. Hiç kimse – eğer bu iki insan türü arasında seçim yapmak durumunda olsaydı – övgüye değer olanları övmeyecek ve yergiye müstahak olanları yermeyecek kadar saf ya da sivri akıllı, içi fesat dolu ya da iyi kalpli olmayacaktır. Ama yine de neredeyse herkes gözleri sahte bir ışıltıyla ve geçici şanla kör olmuş vaziyette bilerek ya da bilmeyerek övgüden çok yergiyi hak edenlerin peşi sıra gidiyor. Bağımsız bir devlet ya da bir krallık kurarak ölümsüz bir üne kavuşacakken tiranlaşıyorlar ve yaptıkları seçimle hangi itibardan, şandan, şereften ve emniyetten, huzurdan ve iç hoşnutluğundan

feragat etmekte olduklarını ve kendilerini hangi namussuzluğun, aşağılanmanın, alçaklığın, tehlikenin ve telaşın beklediğini kavrayamıyorlar. Bağımsız bir devlet içinde resmî bir görevi olmayan insanlar olarak yaşayan ve şans eseri ya da şahsî kabiliyetleriyle o devletin hükümdarları olan kimseler tarihi okuyacak ve geçmişin derslerinden bir depo bilgi toplayacak olsalardı, yurtlarında yurttaş olarak Sezar'dan ziyade Scipio gibi yaşamak isterlerdi ve yönetici olarak bir Nabis, Phalaris ve Dionysios yerine Agesilaos, Timoleon ve Dion olmayı tercih ederlerdi. O zaman göreceklerdi ki ilk sırada adı geçenler en çok lanetlenenler, ikinci sırada zikredilenler ise en çok övülenlerdi. Yine göreceklerdi ki, Timoleon ve diğerlerinin anavatanlarındaki nüfuzu ve gücü Dionysios ve Phalaris'ten daha az değildi ve buna ek olarak onlara göre çok daha fazla bir emniyetin tadını çıkarıyorlardı.

İnsan, Sezar'ın yazarlar tarafından bilhassa övülen şöhretinin gözlerini kamaştırmasına müsaade etmemelidir: Onu övenler, yalnız onun nimetleriyle aklı çelinenler ve Sezar ismiyle uygulanan ve yazarlara onun hakkındaki düşüncelerini açık sözlülükle beyan etmeye izin vermeyen şiddet devriyle sindirilenlerdir. Ancak bağımsız yazarların onun hakkında ne söyleyeceğini bilmek isterseniz, onların Catilina hakkındaki düşüncelerini okuyun. Evet, Sezar çok daha aşağılıktır, çünkü haksızlığı yapan haksızlığı sadece yapmak isteyene göre daha fazla yergiyi hakeder. Brutus'u ne kadar çok övdüklerini, ona nasıl methiyeler düzdüklerini de okumalısınız; Sezar'ı kudretinden dolayı yeremediklerinden düşmanını göklere çıkardılar. Bir devletin hükümdarı olan kimse, imparatorlar devrinde kanunlara uygun bir şekilde iyi birer hükümdar olarak devleti yöneten imparatorların bunun tam aksini yapan imparatorlardan ne kadar daha fazla övüldüğünü düşünmelidir. Görecektir ki Titus, Nerva, Trajan, Hadrianus, Antoninus ve Marcus Aurelius'un korunmak için ne *pretorianus*lara* ne de pek çok *lejyon*a** ihtiyacı vardı; çünkü adam gibi davranışlarıyla kazandıkları halkın sempatisi ve *senato*nun sevgisi onları

* *Praetorianus*: *Praetor*un, daha sonra imparatorun muhafız askerleri ile ilgili.

** *Lejyon*: Altı bin kişiye kadar olan askerî birlik.

koruyordu. Yine batının ve doğunun ordularının Caligula'yı*, Nero'yu, Vitellius'u ve diğer bir yığın cani imparatoru kusurlu davranışları ve sürdürdükleri pespaye hayatları nedeniyle kazandıkları düşmanlarından korumaya yetmediğini görecektir.

Doğru bakıldığında ve dikkatlice incelendiğinde Roma İmparatorlarının tarihi, iktidar mevkiinde bulunan tüm insanlar için onlara şana ya da rezilliğe, emniyete ya da korkuya giden yolu göstermek açısından mükemmel bir derstir. Sezar'dan Maximinus'a** kadar hüküm sürmüş 26 imparatordan 16'sı öldürülmüş ve sadece 10'u eceli ile ölmüştür. Ve eğer öldürülen imparatorlar arasında arada Galba*** ya da Perhinax gibi iyi imparatorlar yer almışsa da, onların korkunç ölümlerine hizmetlerine aldıkları askerlerin çürümüşlükleri sebep olmuştur. Öte yandan eceli ile ölen imparatorlar arasında Severus**** gibi cani biri çıkmışsa da o, bunu pek az insanın övünebileceği iki şey olan olağanüstü talihine ve hayret edilecek liyakatine borçludur. İnsan, Roma tarihini okuyarak iyi bir yönetimin nasıl şekillendirilebileceğini de öğrenebilir. Veraset yoluyla yönetime gelen tüm imparatorlar – Titus dışında – kötü hükümdarlardı, – Nerva'dan Markus Aurelius'a kadar olan beş imparator gibi – tahtı sahiplenen tüm imparatorlar iyi hükümdarlardı; imparatorluk bir mirasçının eline geçer geçmez çürüyüp yozlaşmaya başlıyordu. Bu yüzden iktidarda olan bir kimse Nerva'dan Marcus Aurelius'a kadar olan zamanı göz önünde bulundurmalı, önceki ve sonraki zamanlarla kıyaslamalıdır; daha sonra hangi zamanda doğmuş olmayı, hangi zamanda yönetici olmayı isteyebileceğine karar verebilir.

* Caligula Germanicus'un oğluydu. M.S. 37-41 yılları arasında imparator oldu. Önceleri mutedil, dengeli bir yönetim uyguladı ama daha sonra büyüklük duygusuna kapıldı ve imparatorun muhafız kıtası askerleri olan *praetor*lar tarafından öldürüldü.

** Maximinus cahil bir Trak olmasına rağmen liyakatli bir subaydı. M.S. 235 yılında Cermen lejyonları tarafından imparator ilan edildi.

*** Galba, İspanya'daki lejyonlarca Nero'ya karşı ortaya çıkan topyekün ayaklanma ile imparator ilan edildi ama ertesi yıl işlediği cinayetlerden ve cimriliğinden hayal kırıklığına uğrayan *Praetor*larca öldürüldü.

**** Septimus Severus, M.S. 193-211 yıllarında imparatorluk yaptı. Kuzey Afrika'dan, Lepcis Manga kökenliydi.

Bir devlet iyi yönetildiği zaman, hükümdarı, güvenilir vatandaşlar arasında dünyanın, barış ve adalet içinde yaşadığını, *senato*ya itibar edildiğini ve resmi makamların kendilerine yaraşır onur ve haysiyetle donandığını görecektir. Zenginler zenginliklerinin tadını çıkarır, asalet ve meziyete vurgu yapılır, ön plana çıkarılır; her tarafta huzur ve refah hüküm sürer. Kavga, sefahat, ölçüsüzlük, rüşvet ve ihtiras yoktur. Bu, herkesin kendi fikrine sahip olduğu ve onları savunduğu altın çağdır. Kısacası, dünyanın başarısına tanıklık edecek, hükümdarın saygı gördüğü ve muvaffak olduğunu, halkların sevgi ve güven dolu olduklarını görecektir. Buna karşın, diğer imparatorların devirlerine bakıldığında bu çağların savaşlarla yozlaştığını, ayaklanmalarla parçalandığını, barışta ve savaşta korkunç olduğunu fark edecektir. Onca hükümdarın öldürüldüğünü, içte ve dışta onca savaşın yapıldığını, İtalya'nın zulüm gördüğünü ve ardı arkası kesilmeyen felaketlerle perişan olduğunu, şehirlerin tahrip ve talan edildiğini görecektir. Roma'nın yakılıp talan edildiğini, haraca bağlandığını, *Capitolium*'un kendi vatandaşlarınca tahrip edildiğini, eski tapınakların harap edildiğini, eski adetlere saygısızlık edildiğini ve şehirlerin zina yapan insanlarla dolu olduğunu görecektir. Denizin sürgün edilenlerle dolu olduğunu, denizlerdeki kayalıkların kanla kaplı olduğunu görecektir; Roma'da sayısız canilik yapıldığını, asalet, zenginlik ve bir zamanlar kazanılan şan ve özellikle her türlü liyakatin ağır cezalık suçlar olarak kabul edildiğini görecektir. Muhbirlerin ödüllendirildiğini, kölelerin efendilerine, azat edilenlerin hamilerine karşı kışkırtıldığını ve düşmanı olmayanların dostları tarafından öldürüldüğünü görecektir. İşte o zaman Sezar'ın Roma, İtalya ve dünyaya neler yaptığını öğrenecektir. Ve gerçekten akıllı bir insansa, kötü devirlerin her ne şekilde olursa olsun örnek alınmasından korkacak, iyi devirleri örnek alma arzusuyla yanıp tutuşacaktır.

Hakikaten, eğer bir hükümdar dünya çapında şöhret sahibi olmaya çabalıyorsa, yönetimi, harap olmuş bir devlette üstlenmelidir. Bunu yaparken ele geçirdiği devleti Sezar gibi tamamen tahrip etmeyi değil, Romulus gibi yeniden düzenlemeyi hedefle-

yerek yapmalıdır. Ne Tanrı insana şöhrete kavuşmak için bundan daha iyi bir fırsat verebilir ne de insan kendine daha iyi bir fırsat yaratabilir. Hükümdarın devlete iyi bir anayasa kazandırabilmek için tahtından feragat etmesi gerektiğinde, bir devlete bulunduğu zirveden düşmemek için anayasa kazandırmayan hükümdar bir nebze mazur görülebilirdi. Ama iktidarını kaybetmeden devlete bir anayasa verebilecekken bunu yapmazsa hiçbir şekilde affedilemez. Kısacası kendilerine Tanrı tarafından böyle bir fırsat bahşedilen insanlar önlerinde iki yolun olduğunu göz önüne almalıdır: Yollardan biri onları güvenli bir hayata ve ölümlerinden sonra da sürebilecek ebedî bir şöhrete götürür, diğeri ise sonu gelmeyen korkularla dolu bir hayata ve ölümden sonra ebediyen sürecek bir ayıba.

11
Romalıların dini hakkında

Roma'nın kurucusu Romulus'tu. Roma ona tıpkı bir çocuk gibi doğuşunu ve yetiştirilmesini borçludur; ama kader Romulus tarafından vücuda getirilmiş kurumları böylesine büyük bir imparatorluk için yeterli saymadı ve Roma *senato*suna Numa Pompilus'u Romulus'un halefi olarak atamayı telkin etti. Böylece Numa Pompilius, Romulus'un yapmakta muvaffak olamadıklarını telafi edecekti. Numa Pompilius başa geçtiğinde, karşısında daha zapturapt altına alınmamış bir halk buldu; halkına barışçıl yollardan itaat etmeyi öğretmek istiyordu. Hedefine ulaşmak için dine başvurdu; çünkü dini medeniyetin en vazgeçilmez dayanağı olarak görüyordu. Dini öylesine pekiştirdi ki yüzyıllar boyunca Tanrı korkusu hiçbir devlette Roma Cumhuriyeti'ndeki kadar canlı kalmadı. Tanrı korkusu *senato*nun ve Roma ileri gelenlerinin her girişimini kolaylaştırdı. Tüm Roma halkının ya da tek tek Romalıların sayısız fiillerinde kanunlara karşı çıkmaktan daha çok, sözünde durmamaktan korktuklarını görürüz; çünkü ilâhî kudrete insanların gücünden daha fazla saygı duyuyorlardı. Scipio ve Manlius Torquatus ömekleri buna açık bir kanıt teşkil eder.

Romalıların Cannae civarında Hanibal'e yenilmelerinden sonra birçok Romalı yurttaş bir araya gelmişti, korku içinde İtalya'yı terk edip Sicilya'ya gitmek istiyorlardı. Scipio durumu

haber alınca yanlarına gitti ve elindeki kılıçla onları anavatanlarını terk etmemek üzere yemin etmeye zorladı. Daha sonraları Torquatus lakabını alan Titus Manlius'un babası Lucius Manlius, halk *tribunus*u Mareus Pomponius tarafından sanık sandalyesine oturtulmuştu. Daha herhangi bir karara varılmadan Titus Manlius, Marcus Pomponius'un yanına gitti ve babasına karşı açılan davayı düşüreceğine yemin etmezse onu öldüreceğini söyleyerek tehdit etti. Korkan Pomponius yemin etti ve suçlamayı geri çekti. Vatan sevgisi ve vatanın kanunlarıyla İtalya'da kalmaları sağlanamayan yurttaşlar zorla ettirilen yeminle alıkondular ve *tribunus* Pomponius ettiği yemine sadık kalmak için babaya duyduğu kini, oğulun hakaretini ve kendi şerefini görmezden geldi. Her iki örneğin de sebebi sadece Numa'nın Roma'da tesis ettiği dindi. Roma tarihine dikkatle bakan kimse, dinin; orduların itaatkâr olmasına, halkı dirlik düzen içinde tutmaya, iyi insanları cesaretlendirmeye kötü insanları mahcup etmeye ne kadar katkıda bulunduğunu hep görecektir.

O halde Roma'nın hangi krala; Romulus'a mı Numa Pompilius'a mı daha borçlu olduğuna karar vermek zorunda kalınsaydı, ben Numa'nın önceliği aldığına kesinlikle inanırdım; çünkü dini inançların olduğu yerde ordu kurmak kolaydır; ama eğer ordu dinsizse onu dinle tanıştırmak çok zordur. Romulus'un *senato*yu tesis etmek ve diğer sivil ve askerî kurumlar için ilâhî güce ihtiyacının olmadığını görürüz; ama kendisine halka neler söylemesi gerektiği konusunda öğütler veren, tavsiyelerde bulunan bir *nympha*, yani periyle samimi münasebeti olduğunu ileri süren Numa Pompilius'un ilâhî otoriteye ihtiyacı vardı: Bütün bunlar Pompilius'un Roma şehrinde yeni ve alışılmamış müesseseler oluşturmak istemesinden ve otoritesinin bu işe yetip yetmeyeceği konusunda şüphelerinin bulunmasından kaynaklanıyordu.

Hakikaten, şimdiye kadar dayanağını Tanrı'dan almayan olağandışı bir kanun yapıcı hiç olmamıştır, çünkü aksi takdirde yaptığı kanunlar halk tarafından benimsenmezdi; zira akıllı bir insan tarafından görülen ama yine de diğerlerini doğruluğuna

ikna edebilmek için içinde o kadar göze batacak sebepler barındırmayan birçok hayırlı şey vardır. Bu yüzden akıllı insanlar bu zorluğun üstesinden gelmek için Tanrı'ya başvururlar. Lycurgus da, Solon da ve aynı amaca ulaşmak isteyen birçok diğer insan da böyle yapmıştı. Roma halkı Numa'nın iyilikseverliğine ve bilgeliğine hayrandı ve her konuda onun sözünü dinliyordu. Doğrusu çağının din anlayışı ve uğraşmak zorunda olduğu insanların ilkelliği Numa'nın planlarını yürürlüğe koymasını dikkate değer ölçüde kolaylaştırıyordu; Numa böylece onlara her yeni tarz ve davranışı telkin edebiliyordu. Bugün de devlet kuran kişinin hedefine medeniyetsiz dağ insanları arasında ulaşması toplumun çürüdüğü şehirlerde yaşayanların arasında ulaşmasından daha kolay olurdu: Bir heykeltıraş güzel bir heykeli başka birinin çok kötü işlediği bir mermerden ziyade hiç işlenmemiş bir bloktan daha kolay yontar. Genel itibariyle Numa'nın yürürlüğe koyduğu din, Roma şehrinin gelişip büyümesinin en önemli sebeplerinden biriydi; çünkü hayırlı kurumların doğmasına imkân tanıdı, çünkü iyi kurumlar başarı getirir ve bu başarıdan tekrar şehrin girişimlerinin olumlu sonuçlanması neticesi çıkar. Nasıl dinin üzerine itinayla titrenmesi bir halkın büyüklüğünün sebebi ise, dinin aşağılanması da halkın yozlaşmasının, zayıf düşmesinin sebebidir. Devletin, mevcut olmayan dinin yerini alan hükümdar korkusuyla bir arada tutulmasının dışında Tanrı korkusunun olmadığı yerde imparatorluklar, yozlaşmak ve çökmek zorundadır. Hükümdarların hayatı kısa sürdüğünde, hükümdarın kişisel yeteneği ve becerisi devre dışı kaldığında ya da ortadan kalktığında bu tür bir imparatorluk hemen çöker. Bu yüzden sadece ve sadece bir adamın kişisel yeteneğine ve becerisine bağımlı olan devletler uzun ömürlü olmazlar; çünkü o mükemmel nitelikler kişinin ölümüyle birlikte yok olurlar ve Dante'nin dediği veraset yoluyla yerlerini nadiren yenileri alır:

Rade volte discende per li rami
L'umana probitate, e questo vuole
Quel che la dâ, perche da lui si chiami

[İnsanın fazileti nadiren zürriyetine geçer. Tanrı bunu böyle ister. Kendisinden onu tekrar niyaz etsinler diye.]

Dolayısıyla bağımsız bir devletin ya da krallığın selameti, hayattayken devleti bilgelikle yöneten hükümdara bağlı değildir. Bilakis hükümdarın devlete kazandırdığı kurumlara bağlıdır; çünkü bu kurumlar sayesinde devlet, hükümdarın ölümünden sonra da varlığını devam ettirebilecektir. İnsan cahilleri yeni bir kuruma ya da düşünceye daha kolay ikna edebilse de bu, okumuş insanlara ve kendilerini cahil olarak görmeyen kimselere de aynı şeyi yapmamızın imkânsız olduğu anlamına gelmez. Floransa halkının cahil yahut kültürsüz olmadığı gün gibi açıkken, halk rahip birader Girolamo Savonarola'nın Tanrıyla konuştuğuna, yine bizzat rahip tarafından inandırılmıştı. Bunun gerçekten böyle olup olmadığına karar vermek istemiyorum; çünkü böylesine önemli bir insandan sadece derin bir saygıyla söz edilebilir. Ama çok sayıda insanın, düşündüklerini haklı çıkaracak olağanüstü bir şey görmeksizin ona inandıklarını rahatlıkla söyleyebilirim; inandığı ve yaşadığı hayat tarzı, öğretisi ve elde ettiği saygınlık ona itimat edilmesini sağlıyordu. Bu yüzden kimse bir zamanlar başkalarının yaptıklarını yapmaktan çekinmesin; çünkü daha önce önsözümde söylediğim üzere insanların doğumu, yaşamı ve ölümü ezelden beri hep aynı yasalara göre cereyan eder.

12
Dini korumak ne derece önemlidir ve İtalya bunu Roma Kilisesi yüzünden nasıl yerine getiremeyip çökmüştür

Bozulmadan var olmaya devam etmek isteyen monarşiler ve bağımsız devletler her şeyden önce dinî adetlerini tertemiz muhafaza etmeli ve onlara derin saygı duymalıdır; çünkü bir ülkenin yok olması için dinin önemsenmemesinden daha kötü bir alamet olamaz. Bu, insanın içine doğduğu dinin neye dayandığı öğrenildiğinde kolayca anlaşılır; çünkü her dinin kendine özgü ve dinin en önemli kurumlarını ortaya çıkaran bir temeli vardır. Pagan dini, kâhinlerin bilgece söyledikleri sözlere ve *augur*larla* *haruspex*lerin** camiasına dayanıyordu; tüm diğer merasimler, kurban etme adetleri ve dinî gelenekler bunlara bağlıydı. İnsanlar kendilerine gelecekteki iyi talihi ya da talihsizliği önceden haber verebilen Tanrının, aynı şekilde bunu insanlara da bahşedebileceğine kolaylıkla inanabiliyorlardı. Buradan tapınaklar, kurbanlar, dinî alaylar ve Tanrıya tapınma amacına hizmet eden tüm diğer törenler doğdu. Bundan dolayı Delos kehanet merkezi, Jüpiter Ammon tapınağı ve diğer ünlü kehanet yerleri dünya-

* *Auspicium* yoluyla yani kuşların uçuşlarını gözlemleyerek, yem yeyişlerine ve ötüşlerine bakarak tanrıların istek ve arzularını öğrenmeye çalışan Romalı rahipler.

** Kurban edilen hayvanların iç uzuvlarından kehanette bulunan Romalı rahipler.

yı hayranlık ve huşu içinde bırakıyordu. Daha sonraları kehanet merkezleri hükümdarların isteklerine uygun olarak konuşmaya başladıklarında ve halklar bu hileyi fark ettiklerinde insanlar inançsızlaşmaya yüz tuttular ve yerleşmiş tüm iyi uygulama ve düzeni yok etme eğilimi gösterdiler. Dolayısıyla bağımsız bir devletin ya da krallığın başındakiler halklarının mensup olduğu dinin temellerini ve ilkelerini korumalıdırlar; o zaman devletlerini Tanrı korkusu sayesinde iyi ve ahenk içinde yönetebileceklerdir. Bu kişiler dinden yana olan, dine delalet eden her şeyi –yanlış olduklarını düşünseler dahi– desteklemeli ve teşvik etmelidirler. Ne kadar akıllı iseler ve tabiat olaylarını ne kadar iyi anlayabiliyorlarsa bunu o kadar çok yapmalıdırlar. Bilge adamlar bu kaideye daima riayet ettikleri için, uydurulmuş bile olsalar tüm dinî inançlarda kutlanan mucizelere iman ortaya çıktı. Çünkü hangi kaynaktan doğarlarsa doğsunlar mucizeler akıllılar tarafından şişirilip abartılır ve akıllı insanların sahip olduğu itibar, insanların o mucizelere inanmasını sağlar. Roma'da bu türden birçok mucize mevcuttu, bunlardan bir tanesi de şuydu: Romalı askerler Veii şehrini yağmalarken, aralarından bir kaçı Juno tapınağına girdiler, tapınılacak Tanrı tasvirine yaklaştılar ve sordular: *Vis Venire Romam?* (Roma'ya mı gelmek istiyorsun?). O anda askerlerden birine resim sanki başını sallıyormuş, bir diğerine ise sanki "evet" diyormuş gibi geldi. Bu insanlar çok dindar olduklarından (Livius'un anlattığına göre mabede sessizce, huşu içinde ve saygıyla girmişlerdi), sordukları sorunun cevabını duyduklarını sanmışlardı. Onların bu düşüncesi ve saflığı Camillus ve Roma'nın diğer ileri gelenleri tarafından her şekilde tercih edilip desteklendi, teşvik edildi. Hıristiyanlık dini, Hıristiyanlık âleminin önde gelen şahsiyetleri tarafından, kurulduğu devirdeki şekliyle muhafaza edilseydi, Hıristiyan devletleri ve ülkeleri şimdi olduklarından daha geçimli ve daha mutlu olurdu. Hiçbir şey Hıristiyan inancının yok olmasına, inancımızın başı olan Roma Kilisesine en yakın olanların en az dindar olmaları gerçeği kadar delalet etmez. Hıristiyan dininin temelini ve prensiplerini bilen ve hali hazırdaki adetlerin ve adabın bunlardan ne kadar sapmış olduğunu gören kimse onların yok oluşunun ya da

cezalandırılmasının yakın olacağına kani olur.

İmdi bazı insanlar İtalya'nın gelişmesinin Roma Kilisesine bağlı olduğunu düşündükleri için bu düşünceye karşı kendi argümanlarımı öne süreceğim. Bu argümanların içinde iki tane çok önemli olanı vardır ki, kanımca çürütülmeleri mümkün değildir. Birincisi, ülkemizin [İtalya'nın] papalığın kötü örnek olması yüzünden tüm Tanrı korkusunu ve dini tamamen kaybetmiş olmasıdır. Bu, şüphesiz sayısız kötülüğü ve bitmeyen karmaşayı beraberinde getirir; çünkü nasıl dinin yaşatıldığı yerde tüm iyilikler beklenebilirse, dinin olmadığı yerde bunun zıddı beklenmelidir. Bu yüzden biz İtalyanlar dinsizleşmiş ve kötüleşmiş olmamızı her şeyden önce kiliseye ve papazlara borçluyuz. Ama kiliseye aynı zamanda çöküntümüzün ikinci nedeni olan, çok daha akıllıca bir şey borçluyuz ki bu, kilisenin ülkemizi şimdiye kadar hep bölünmüş bir halde tutması ve hâlâ bu şekilde tutmaya devam ediyor olmasıdır. Hakikaten, Fransa ve İspanya gibi bir cumhuriyetin ya da monarşinin yönetimi altında birlik ve beraberlik içinde yaşamayan bir ülke hiçbir zaman kavgasız, gürültüsüz kalmamıştır, mutlu olmamıştır. İtalya'nın da Fransa ve İspanya gibi bir durumda bulunmaması ve bir cumhuriyet ya da monarşi şeklinde idare edilmemesinin suçlusu sadece kilisedir. Kilisenin, merkezî ve dünyevî otoritesi İtalya'da olmasına karşın, İtalya diktatörlüklerini fethedip iktidarı ele geçirmeye gücü ve cesareti yoktu. Diğer taraftan dünyevî iktidarını kaybetme korkusuyla kendisini İtalya'da çok güçlü hale gelmiş herkese karşı savunabilecek kudretli birini yardımına çağıracak kadar da zayıf değildi: Daha önceleri neredeyse tüm İtalya'ya hâkim olan Langobardları Büyük Karl'ın [Şarlman] yardımıyla kovduğundan insanlar bu konuda kilise ile ilgili yeteri kadar tecrübe sahibidir. Ve zamanımızda, kilise, Fransa'nın yardımıyla Venediklilerin gücünü kırdı ve daha sonra İsviçrelilerin yardımıyla Fransızları kovdu. Şu halde kilise İtalya'yı fethedemediği ve İtalya'nın başka bir devlet tarafından fethedilmesine de rıza göstermediği için İtalya'nın tek bir kişinin yönetimi altına girememesinin, aksine birçok hükümdar ve yönetici arasında yönetilmesinin sorumlusudur. Bu, öyle bir parçalanmışlık ve güçsüzlüğe sebep oldu ki,

İtalya sadece güçlü barbarların değil aynı zamanda kendisine saldıran her bir kimsenin kurbanı oldu. Bütün bunları kilise dışında hiç kimseye borçlu değiliz. Bu gerçeğe kendi kendine tecrübe ederek kani olmak isteyen kimse papalığı İtalya'da sahip olduğu tüm nüfuz ve otoriteyle birlikte İsviçrelilerin memleketine nakledecek güce sahip olmalıdır. İsviçreliler bugün bile din ve savaş konusunda eskilerin kurallarına riayet ederek yaşayan tek halktır. İşte o zaman bu kişi papalığın kötü adetlerinin bu ülkeye çok kısa bir süre içinde başka herhangi bir talihsiz olayın sebep olmayacağı kadar kötü bir idare ve karmaşa getireceğini görecektir.

13
Romalılar devleti düzen içinde tutmak, girişimlerini desteklemek ve isyanları bastırmak için dini nasıl kullandılar

Romalıların devleti intizam içinde tutmak ve girişimlerini desteklemek için dinden nasıl yararlandıklarını göstermek açısından birkaç örnek vermenin, bu çalışmanın amacı dışına çıkmak olmayacağını düşünüyorum. Titus Livius'ta bolca örnek vardır; ancak ben aşağıdaki örneklerle yetineceğim. Roma halkı, *consul* yetkisini haiz *tribunus*ları seçmişlerdi. Bunlar, bir tanesi hariç hepsi *pleb*di. Ama aynı sene veba ve kıtlık baş gösterip ardından da bazı mucize emareleri ortaya çıkınca *patrici*ler* bunu bir sonraki *tribunus* seçiminde kullandılar. Dediklerine göre tanrılar kızgındı, çünkü Roma saltanatının yüceliği kötüye kullanılmıştı ve tanrıları tekrar hoşnut etmenin *tribunus* seçimlerini yeniden eski düzende yapmaktan başka bir yolu yoktu. Bu, dinden korkan halkın tekrar *patrici*leri *tribunus* olarak seçmesine sebep oldu. Veii şehrinin kuşatılması sırasında da komutanların ordularını yerlerinde tutabilmek için dinden nasıl faydalandıklarını görürüz. O sene Alba Gölü mucizevî bir şekilde taştığında ve uzun kuşatmadan bıkan Romalı askerler geri dönmek iste-

* *Patrici*: Doğuştan üst sınıfa ait olan ve çeşitli ayrıcalıklardan yararlanan Roma vatandaşı; soylu, aristokrat.

diklerinde Romalılar, Apollo'nun ve diğer bazı kahinlerin Veii şehrinin Alba Nehri'nin taştığı sene fethedileceği kehanetinde bulunduklarını farkettiler. Bu, bir kez daha şehri kuşatma umuduyla dolu askerlerin, *dictator*luğa tayin edilen Camillus'un on yıllık bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirmesine kadar muhasaranın zahmetlerine katlanmaya ve savaşa devam etmeye razı olmalarını sağladı. Böylece dinin yerinde kullanılışı hem Veii'nin fethine hem de *patrici*lerin *tribunus*luk makamına tekrar yerleştirilmelerine yardımcı oldu; her iki durum da adı geçen yöntemler olmadan mümkün olmazdı.

Başka bir örnek vermeden geçemeyeceğim; Roma'da sayısız huzursuzluk ve karışıklık patlak vermişti, çünkü Terentillus daha sonra başka bir yerde bahsi geçecek olan bir kanunu [toprak kanunu] geçirmek istemişti. *Patrici*ler buna karşı belli başlı bir çare olarak iki şekilde dinden faydalandılar. Birincisi, Sibyllinus kitaplarına* bir göz attırdılar ve o sene şehrin isyan sonucu özgürlüğünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu cevabını verdirdiler. *Tribunus*lar hileyi ortaya çıkarmalarına rağmen bu mesele halkın içine öyle bir korku saldı ki *tribunus*lara itaat etme isteklerini kaybettiler. İkinci metot ise şuydu: Appius Herdonius adlı birisi aşağı yukarı 4000 köle ve sürgünle geceleyin *Capitolium*'u işgal ettiğinde Roma'nın ezelî ve ebedî düşmanları olan Volski ve Aequi kabilelerinin Roma'ya doğru yaklaşmakta oldukları ve Roma'yı ele geçirecekleri korkusu doğdu. Buna rağmen *tribunus*lar ısrarla Terentilius yasasını önerdiler ve *Capitolium*'a yapılan baskının *patrici*ler tarafından düzmece olarak tertip edildiğini iddia ettiler. O sırada Publius Rubetius isimli birisi – ki itibar sahibi muhterem bir yurttaştı – halkın arasına karıştı, halka şehrin karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi ve isteğinin

* Bu kitaplar adını gelecekten haber verme kabiliyetine sahip olduklarına inanılan Sibylla adındaki kadın bilicilerden alıyordu ve arkaik zamanda Yunanistan'da kehanetler bu kitaplarda toplanıyordu. Romalılar Cumae'den bu kitapları Roma'ya getirdiler. Sibylla kitaplarında kurbanlarla ve ritüellerle ilgili uyulması gereken konular yazılıydı. İnsanların bu kurallara uyarak belirli tanrıların korumasına mazhar olacaklarına inanılırdı. Sibylla kitaplarını koruyup kollamakla görevli ayrı bir kurum vardı.

vakitsiz olduğunu gözler önüne serdi ve kısmen sevimli, kısmen tehditkâr sözlerle halkın *consul*ün isteklerine karşı gelmemeye yemin etmesini sağladı. Hakikaten halk itaat etti ve *Capitolium*'u silah zoruyla geri aldı. Ama *Capitolium*'a saldırı esnasında *consul* Publius Valerius ölmüştü, bu yüzden Titus Quinctius hemen *consul* olarak seçildi. Titus Quinctius, halka ne olup bittiğini anlamaması ve Terentilius yasasını düşünecek vakti olmaması için Roma'dan ayrılma ve Volski kabilesine karşı sefere çıkma emri verdi. Bunu yaparken dayanak olarak halkın verdiği *consul*ü yüzüstü bırakmama sözünü ve ona itaat etme görevini gösterdi. *Tribunus*lar sözün ona verilmediğini, aksine ölen *consul*e verildiğini ileri sürerek Titus Quinctius'a karşı çıksalar da, Livius'un[9] anlattığına göre, halk din korkusu yüzünden *tribunus*lara inanmaktansa *consul*e itaat etmek istedi. Eskilerin Tanrı korkusunu övmek için Livius şunları söylemiştir: *Nondum haec, quae nunc tenet saeculum, negligentia Deum venerat, nec interpretando sibi quisque iusiurandum et leges apta faciebat* [Henüz tanrıları ihmal etme vakti gelmemişti ve insanlar henüz yemini ve yasaları bu amaca uygun olarak yorumlamıyorlardı]. Ancak *tribunus*lar tüm nüfuz ve itibarlarını kaybetmekten korkuyorlardı ve bu yüzden *consul*le *consul*e itaat etmek ve Terentillius yasasını bir yıl boyunca rafa kaldırmak konusunda anlaştılar. Buna karşılık *consul*ler de bir yıl boyunca halkı Roma dışına savaşa göndermeyeceklerdi. Böylelikle din, *senato*nun problemlerle başa çıkmasına imkân tanıdı; din olmadan *senato* bunu asla başaramazdı.

14
Romalılar *auspicium*ları* duruma göre yorumluyorlar ve dinin emirlerine gerektiğinde riayet etmediklerinde ustalıkla onlara uyuyorlarmış izlenimini veriyorlardı. Ama herhangi bir kişi dini rezilce aşağılarsa onu cezalandırıyorlardı

*Augur*lar, yukarıda bahsedildiği üzere sadece eski pagan dinin önemli bir kısmının temelini oluşturmuyor, aynı zamanda Roma Cumhuriyeti'nin gelişmesini de sağlıyorlardı. Bu yüzden Romalılar bu kuruma, tüm diğer kurumlara nazaran daha fazla özen gösteriyorlardı; *consul*lük seçimlerinde, sefere çıkarken, orduların yola çıkışında, savaşlarda ve her önemli sivil ya da askerî faaliyette bu müesseseden istifa ediyorlardı. Askerleri tanrıların onlara zaferi vaad ettiğine ikna etmeden asla sefere çıkmazlardı. *Auspicium*lar arasında, *pullarius* denilen *haruspex*lerin** orduda diğer birçoğunun yanı sıra yaptıkları belirli faaliyetler de vardı. *Pullarius*lar ne zaman düşmana karşı bir savaşa girişseler, *auspi-*

* *Auspicium*, kuşları gözlemleme, kuşların uçuşları, yem yemeleri ve bağrış çağırışlarını izlemek demekti. *Auspicium* işi, Romalı memurlar tarafından seçimler, sefere çıkma, savaş arifesi gibi önemli işlerden önce yapılırdı. Ardından *augur*ların yorumlarına başvurulurdu. Bu tür gözlemlerle kehanette bulunabilme öğretisi Babil'de ortaya çıkmış ve oradan Yunanistan'a geçmiştir.

** Kutsal piliçlerin yem yemelerini gözlemekle görevli rahipler. Piliçleri gözlemleyerek talihin iyi mi kötü mü olacağını kehanet ederlerdi.

*cium*ları icra etmek durumundaydılar: Kutsal tavuklar yemlerini yerlerse, bu hayra alamet sayılıyor ve savaşa girişiliyordu; tavuklar yemlerini yemedikleri zaman da savaştan kaçınıyorlardı. Ancak akıl ve izan bir teşebbüsü yerine getirmeyi emrettiğinde uygun olmayan *auspicium*ların mevcudiyetinde bile her hal ve şartta girişim icra ediliyordu; ama bu yapılırken mesele eldeki tüm vasıtalarla öyle bir çarpıtılıyordu ki, hiçbir şeyin din göz ardı edilerek yapılmadığı görüntüsü veriliyordu. *Consul* Papirius da Samnitler'e karşı yapılan bir savaşta böyle bir hileye başvurdu ve bu savaşın sonunda Samnitler ebediyen zayıfladılar, bir daha da bellerini doğrultamadılar. Papirius, Samnitlerin karşısında kurulan karargâhında bulunuyordu ve galibiyeti kesin gördüğünden savaşa başlamak istiyordu. Dolayısıyla *pullarius*lara *auspicium*larını yerine getirme emrini verdi. Kutsal tavuklar yemlerini yemediler ama buna rağmen, ordunun savaşma isteğini ve başkomutanla askerlerin kesin bir zafere emin olduklarını gören *pullarius*ların başı mükemmel bir askerî muvaffakiyeti askerlerden esirgemek istemedi ve *consul*e *Auspicium*ların uygun olduğu haberini gönderdi. Ancak Papirius orduyu savaş düzenine sokarken birkaç *pullarius* bazı askerlere tavukların yemlerini yemediğini söyledi. Askerler bu bilgiyi *consul*ün yeğeni Spurius Papirius'a naklettiler. Spurius Papirius da duyduklarını *consul*e iletti. *Consul*ün cevabı Spurius Papirius'un görevini düzgün şekilde ifa etmesi gerektiği, *auspicium*ların o ve ordu için münasip olduğu şeklindeydi. Eğer *pullarius* böyle yalanlar yaydıysa, bu yalanların zararı yine *pullarius*un kendisine olacaktı. *Consul* Papirius neticenin söylediklerine uygun olması için *legatus*lara* *pullarius*ları en ön saflara yerleştirme emrini verdi. Ordu düşmana karşı yürümeye başladığında *pullarius*ların başı kaza eseri bir Roma askerinin fırlattığı mızrakla öldü. Bu gelişme üzerine *consul* her şeyin yolunda olduğunu ve tanrıların lütuf gösterdiklerini, çünkü yalancı *pullarius*un ölümü ile tanrıların öfkesinin kefaretinin ödendiği ve ordunun tüm suçlardan arındığını haykırdı.

* *Legatus*: Başlangıçta eyalet vali yardımcısı, ardından Roma ordu birliklerine komutan olarak atanan görevli.

Bu sayede emellerini *auspicium*larla uyum içinde tuttu; böylece orduya dinî kuralları kısmen sakatlamış olduğunu hissettirmeden savaş kararını aldı.

Appius Pulcher Sicilya'da Birinci Pön Savaşı'nda bunun tam aksi şekilde davrandı. Kartaca ordusuyla savaşmak üzereyken *pullarius*ların *auspicium*larını ifa etmesini istedi. Kutsal tavukların yemlerini yemediği görülünce de "yemlerini de yemediler bakalım su içerler mi!" diyerek hayvanları suya attırdı. Ardından savaşa başladı ve savaşı kaybetti. Bunun üzerine Appius Pulcher, Roma'da mahkûm oldu, Papirius ise şereflendirildi. Bunun sebebi birinin yenip diğerinin yenilmesi değildi; bilakis *auspicium*'lar konusunda birinin akıllıca diğerinin ise kibirli ve düşüncesizce davranmasıydı. Zaten *haruspex* müessesesinin de askerlerin kendilerine güvenerek umutla savaşa gitmelerini sağlamaktan başka bir amacı yoktu; çünkü zafer hemen her zaman bu iyimserliğe bağlıydı. Sadece Romalılar değil, diğer halklar da bu tür metotlardan faydalandılar. Bir sonraki bölümde bunlara bir örnek vereceğim.

15
Samnitler umutsuz bir durumdayken son çare olarak dine sığındılar

Samnitler Romalılar tarafından birçok kez yenilgiye uğratılmışlardı ve en son Etruria'da yenilmişlerdi. Askerleri ve komutanları savaşta ölmüşler, müttefikleri olan Etrüskler, Galyalılar ve Umbrialılar mağlup olmuşlardı *Nec suis nec externis viribus iam stare poterant, tamen bello non abstinebant; adeo ne infeliciter quidem defensae libertatis taedebat, et vinci quam non temptare victoriam malebant.* [Ne kendi güçleriyle ne de yabancı güçlerin yardımıyla tutunamamışlardı, yine de savaştan vazgeçmediler; başlarına gelen tüm felaketlere rağmen özgürlüğü savunmaya devam ettiler ve zaferi elde etmeye çalışmamaktansa yenilgiyi tercih ettiler]. Böylece son bir deneme yapmaya karar verdiler: Zafer için askerlere şiddetli bir direniş isteği telkin etmek gerektiğini bildiklerinden ve bunun için en iyi çare de din olduğundan akıllarına rahipleri Ovius Paccius aracılığıyla son kurban adetlerinden birisini tekrar diriltmek geldi. Şöyle yaptılar: Hayvanları kurban etme işi törenle yapıldıktan sonra, ordunun tüm komutanları kurban edilmiş hayvanlar ve yanmakta olan sunakların arasında savaş meydanını asla terk etmeyeceklerine dair yemin ettiler. Sonra tek tek askerleri çağırarak sunakların arasında ellerinde kılıçlarını tutmakta olan *centurio*ların* oluşturduğu dairelerin

* Yüz kişilik bir bölüğün komutanı.

içinde durmak suretiyle önce görecekleri ve duyacakları hakkında kimseye hiçbir şey söylemememeye yemin ettirdiler. Daha sonra onlara korkunç sözler ve dehşetli vecizelerle tanrılara komutanların emirlerine her konuda itaat edeceklerine, hiçbir zaman savaş meydanından kaçmayacaklarına ve kaçan birini görürlerse öldüreceklerine dair ant içirdiler: Ettikleri yemine sadık kalmayıp bozarlarsa lanet, ailelerinin reisi ve tüm ailenin üzerine olsundu. Tüm bu olanlardan şaşkınlığa uğramış birkaç asker yemin etmek istemeyince anında *centurio*lar tarafından öldürüldüler. Bunun üzerine sıradakiler manzaranın korkunçluğundan dehşete düştüler ve yemin ettiler. Törenleri toplanan 40.000 askerin huzurunda daha da etkili kılmak için askerlerin yarısına beyaz ceket giydirmişler, kafalarına da üzerinde sorguç bulunan miğferler taktırmışlardı; bu şekilde giyinmiş olarak Aquilonia'da yanyana dizildiler. Papirius karşılarına geçti ve askerlerini cesaretlendirmek için onlara şöyle dedi: *"Non enim cristas vulnera facere, et picta atque aurata scuta transire romanum pilum"* [Miğferdeki süs yara açmaz ve Romalıların mızrağı üzerine resim yapılmış ve altınla kaplanmış kalkanları da deler]. Papirius askerlerinin düşmanları hakkında sahip oldukları yüksek takdir duygularını yok etmek için bu yeminin düşman askerlerinde korkuya sebep olacağını ve hiçbir şekilde kahramanlık hisleri uyandırmayacağını, zira şimdi hem kendi yurttaşlarından, hem tanrılarından hem de düşmanlarından korkmak zorunda olduklarını söyledi. Yapılan savaşta Samnitler yenildiler; çünkü Romalıların ustalığı ve daha önce alınan yenilgilerin yarattığı korku dinî telkinin ve edilen yeminin verebileceği yenme isteğini kırdı. Ama yine de, açıkça görünüyor ki, Samnitler ümitlenmek ve kaybolan liyakatı tekrar elde etmek için başka çarelerinin, başvurulacak vasıtalarının kalmadığını düşünüyorlardı. Buradan dinin doğru kullanılmasından nasıl bir umut ve iyimserlik kazanabileceğimizi yeterince görebiliriz. Haricî meselelerden olmasına rağmen bu olayı buraya dahil etmeyi uygun gördüm; çünkü Cumhuriyet Roma'sının en önemli kurumlarından biriyle alâkalıdır ve bu yüzden bu konuyu ne yok saymak ne de birçok kere değinmek istiyorum.

16
Bir hükümdarın yönetiminde yaşamaya alışmış bir halkın ezkaza kazandığı bağımsızlığı savunması çok zordur

Hürriyetini – Roma'nın Tarquinius hanedanını kovduktan sonra bağımsızlığını kazanması gibi – [tesadüf eseri gerçekleşmiş] herhangi bir hadise sonucu kazanan ve o zamana kadar bir hükümdarın yönetiminde yaşamaya alışmış olan bir halkın, bu özgürlüğü ne tür olağanüstü zorluklarla savunduğunu eski tarihten bir yığın örnek gözler önüne serer. Bu zorluk kolayca anlaşılabilir; çünkü böyle bir halk, tabiatı itibariyle vahşi, ama hep kafeste ve kırbaç zoruyla tutulan ve bir gün kazayla salıverilen yırtıcı bir hayvanla aynı durumdadır: Bu hayvan, yiyeceğini aramaya alışkın olmadığından ve saklanabileceği yerleri bilmediğinden kendisini tekrar zincire vurmak isteyen ilk kişinin avı olur.

Aynı şey başkalarının tahakkümü altında yaşamaya alışan bir halkın başına da gelir: Ne savunmayı ne de saldırıyı doğru muhakeme etmeyi bilemez, despotları tanıyamaz ve bunlar tarafından tanınmaz; bu yüzden çok geçmeden genelde kısa süre önce üzerinden attığı boyunduruktan daha çok sıkan başka bir boyunduruğun altına girer. Tamamen bozulmamış olsa da bu zorlukları tecrübe eder. Ama ahlâkî bozulmanın tamamen ge-

nelleştiği bir halk aşağıda da görüleceği gibi kısa bir süre, hatta bir an bile özgürlük içinde yaşayamaz. Bu sebeple ben burada sadece ahlâkî bozulmanın henüz her yana sirayet etmediği ve sağlıklı kısmın hasta kısımdan fazla olduğu halklardan bahsediyorum.

Bu babda ele alınacak bir başka zorluk ise, mücadele ederek özgürlükçü bir anayasa kazanan bir devletin içeride sadece düşman kazanması, hiç dost kazanmamasıdır. Despotun servetinden geçinmek suretiyle kendisine fayda sağlamış herkes düşman haline gelir; ama artık bu kaynak kuruduğu ve onlar mütevazı yaşamayı unuttukları için despotluğu geri getirmeye uğraşmak zorundadırlar; ancak bu şekilde eski itibarlarına tekrar kavuşacaklardır. Böyle bir devlet – bahsedildiği üzere – dost kazanamaz, çünkü bir cumhuriyet sadece takdire değer ve belirli vesilelerle şeref ve mükâfat vaat eder, aksi takdirde asla kimseyi ödüllendirmez ya da onurlandırmaz. Ama herhangi bir kimse bu tür şeref ve menfaate sahipse, onları hak ettiğini düşünür ve böylelikle kendisini bunlarla ödüllendirenlere minnettarlık duymak mecburiyeti hissetmez. Bundan başka özgür bir anayasadan sağlanan genel fayda, yani insanın malını mülkünü özgürce ve huzurla kullanması, karısının ve çocuklarının namusu için endişelenmesine ve kendisi için korkmasına gerek olmaması, bu faydadan istifade edildiği sürece kimse tarafından takdir edilmez; çünkü kimse sadece ve sadece ona bir zarar vermedi diye başka birisine minnet duymak zorunda olduğunu düşünmeyecektir. Tüm bu sebeplerden dolayı yeni ortaya çıkmış bir cumhuriyetin içeride dostları değil, sadece düşmanları olacaktır.

Böyle olunca yukarıda anlatılan zorlukların bir sonucu olarak mecburen ortaya çıkan bu mahzurların ve karmaşanın önünü almak için Brutus'un oğullarını öldürmekten daha etkili, daha kesin, daha yararlı ve daha gerekli bir çaresi yoktu. Brutus'un oğulları tarihin tanıklığına göre diğer genç Romalılarla beraber sadece bir sebepten dolayı anavatana karşı bir komplo kurmaya itilmişlerdi. Bu sebep, *consul*lerin yönetimi altında artık kralların yönetimindeki kadar sözlerinin geçmemesiydi. Bundan dolayı

halkın bağımsızlığı onlara kendilerinin köleliğiymiş gibi görünüyordu. Dolayısıyla, bir halkın yönetimini üstlenen kişi – bu ister bağımsız bir devletin yöneticisi olsun isterse hükümdar – kendisini yeni düzenin muhaliflerine karşı korumazsa, sadece kısa süreli bir devlet kurmuş olur. Tabii ki halkın büyük kısmını kendisine düşman eden ve bu yüzden dümende, yani iktidarda kalmak için zorbaca yöntemler kullanan iktidar sahiplerinin acınacak halde olduklarını düşünüyorum. Çünkü çok az düşmanı olan kendisini rahatça ve ortalığı fazlaca velveleye vermeden koruyabilir; ama halkın büyük bölümü kendisine düşman olan kimse hiçbir zaman güvende değildir ve ne kadar çok gaddarlık ne kadar çok zulüm yaparsa idaresi o kadar zayıflar. Dolayısıyla iktidarda bulunan kişi için en iyi çare, halkı kendine dost kılmaya çalışmaktır.

Bu münazara başlığa uymuyor, çünkü kâh iktidar sahibinden kâh bir cumhuriyetten bahsediyorum. Ama ben gene de tekrar tekrar bu konuya geri dönmemek için kısaca fikrimi beyan etmek istiyorum. Şu halde iktidar sahibi kimse kendisine düşmanca duygular besleyen bir halkı kazanmak isterse, (ben burada bir memleketin tiranları haline gelmiş yöneticilerden bahsediyorum) önce halkın ne istediğini araştırmalıdır. Bunu yaparken daima halkın iki şey istediğini görecektir, şöyle ki: Birincisi, köleliğinde payı bulunanlardan intikam almak, ikincisi özgürlüğünü tekrar ele geçirmek. Hükümdar birinci isteği tam, ikinci isteğiyse kısmen yerine getirebilir. İlk istekle ilgili isabetli bir örnek vardır: Heraklea'nın tiranı Klearchos sürgündeyken halk ve soylular birbiriyle kavgaya tutuştular. Soylular bu mücadelede yenilgiye uğramaktan korktuklarından Klearchos'u geri çağırmaya karar verdiler. Bu amaçla komplo kurdular, halkın istememesine rağmen Klearchos'u tekrar başa geçirdiler ve bu şekilde halkın özgürlüğünü ellerinden aldılar. Kendisini, ne memnun edebildiği ne de düzeltebildiği soyluların müdahaleleriyle, özgürlüğünü kaybetmeyi hazmedemeyen halkın öfkesi arasında sıkışmış hisseden Klearchos dik kafalı aristokratlardan bir kerede kurtulmaya ve halkı kazanmaya karar verdi. Uygun

bir fırsattan istifade etti ve tüm soyluları darmadağın etti. Böylece halkın arzularından birini yerine getirdi, yani onlar adına intikam aldı. Halkın ikinci isteğine yani özgürlüğünü tekrar ele geçirmeye gelince, hükümdarın bunu yerine getirmesi mümkün değildir; bu yüzden hükümdar halkın hangi sebeplerden dolayı özgür olmayı arzuladığını araştırmalıdır. Bunu yaparken halkın sadece küçük bir bölümünün, iktidar mevkiinde bulunmak için özgür olmayı istediğini görür. Büyük kısım özgürlüğü sadece güven içinde yaşamak için ister. Hangi anayasaya sahip olurlarsa olsunlar bütün devletlerde yönetim kadrolarına 40–50 kadar insan çıkar. Bu küçük bir sayı olduğundan, buraları işgal eden insanlara karşı insanın kendini garantiye alması kolaydır. Bu ya onları ortadan kaldırmak ya da mevkileriyle orantılı şekilde yetinecekleri kadar madalya, nişan v.s. vermekle olur. Kendilerine güven içinde yaşamanın yeterli olduğu tüm diğer insanlar, eğer kurumlar kurulur ve kendi güçleriyle birlikte kamu güvenliğini koruyan yasalar yapılırsa kolayca hoşnut edilirler. İktidar sahibi olan bir kişi böyle hareket eder ve halk da onun hiçbir fırsatta kurallara karşı hareket etmediğini görürse, kısa bir zaman içinde kendini emniyette ve mutlu hissetmeye başlayacaktır. Buna misal olarak Fransa Krallığı gösterilebilir. Fransa'da, sadece ve sadece bu ülkenin kralları tüm halklarının güvenliğini temin eden sayısız kanuna tabi oldukları için emniyet hüküm sürmektedir. Bu ülkenin kanun yapıcısı ülkenin krallarının savaşla ilgili işlerde ve maliye konusunda serbestçe tasarrufta bulunmalarını ama bunların dışında kalan tüm konularda kanunlara uygun şekilde davranmalarını istemiştir.

Başından itibaren iktidarını emniyet altına almayan hükümdar ya da cumhuriyet Romalıların yaptığı gibi bunu ilk fırsatta yapmalıdır. Bunu savsaklayan, yapması gereken şeyi yapmadığı için pişman olduğunda iş işten geçmiş olur. Özgürlüğünü kazandığında henüz bozulmamış olan Roma halkı kazandığı özgürlüğünü Brutus'un oğullarının idam edilmesinden ve Tarquinius soyunun sona ermesinden sonra yukarıda adı geçen yöntemlerle koruyup sürdürebildi. Ama eğer Roma halkı bozulmuş

olsaydı bir sonraki bölümde göstereceğim gibi ne Roma'da ne de başka bir yerde özgürlüğü korumak için etkili bir yöntem bulunabilirdi.

17
Kendine özgürlükçü bir anayasa yapmış olan bozulmuş bir halk bin bir güçlükle bağımsız kalabilir

Kanaatimce ya Roma'daki krallar bertaraf edilmek zorundaydı ya da Roma çok kısa bir zaman zarfında güçsüzleşmek ve mukavemet gücünden yoksun kalmak zorundaydı. Kralların ne kadar yozlaşmış olduğu düşünüldüğünde, onların ardından onlara benzer iki ya da üç halefin gelmesi bozulmanın devletin tüm organlarına sirayet etmesi için yeterli olurdu ve uzuvlar yozlaşmış olsaydı devletin yeniden düzenlenmesi mümkün olmazdı. Ancak baş, vücut henüz zarar görmemişken bozulduğundan, kolaylıkla tekrar özgür ve düzenli bir faaliyete dönülebiliyordu. Şu tartışılmaz bir gerçek sayılmalıdır ki, bir hükümdarın yönetimi altında yaşayan yozlaşmış bir toplum, hükümdar tüm ailesiyle, soyu sopuyla birlikte yok edilse bile hiçbir zaman bağımsızlığını geri alamaz; daha ziyade hep bir hükümdar diğerini tasfiye edecektir. Bu toplum yeni hükümdara tabi olmadan asla huzura kavuşamaz, bunun istisnası bünyesinde yüce gönüllülüğü ve yeteneği birleştiren bir insanın onu özgür tutmasıdır; ama bu özgürlük sadece bu adamın ömrüyle sınırlı olacaktır. Aynen Dion ve Timoleon'lu Siracusa'da olduğu gibi. Bu iki adam yaşadıkları müddetçe yetenekleri ve meziyetleriyle şehrin özgürlüğünü koruyup muhafaza etmişlerdi. Ama ölümlerinden sonra şehir yine eski tiranlığın pençesine düştü. En açık seçik

örnek Tarquiniusları kovduktan sonra özgürlüğünü kazanıp devam ettirebilen Roma'dır; ama Sezar'ın, Caligula'nın, Nero'nun öldürülmesinden ve tüm Julius hanedanının sona ermesinden sonra sadece özgürlüğünü kaybetmekle kalmayıp aynı zamanda bu amaca yönelik tek bir girişimde bile bulunamadı. Aynı şehirdeki olaylar arasındaki bu tür bir farkın, Roma halkının Tarquiniuslar'ın zamanında henüz yozlaşmamış daha sonraki zamanlarda ise tamamen yozlaşmış olmasından başka bir sebebi yoktu. Halkı, kralların yönetimine karşı sarsılmaz bir şekilde muhalif tutmak için kralların artık Roma'da hiç müsamaha görmeyeceklerine, krallara müsaade edilmeyeceğine dair edilecek yemin yeterliydi. Ama daha sonraları Brutus'un* tüm doğu lejyonlarıyla birlikte nüfuzu ve titizliği halkı yine kendisinin tıpkı atası gibi onlara verdiği özgürlüğü korumaya yöneltmeye yetmemişti. Bu, Marius** taraftarlarının halk arasında yaydığı ahlâk çöküntüsünün sonucuydu; böylece, bunların lideri bulunan Sezar kalabalıkların gözünü öylesine körleştirdi ki, kendi kendilerine boyunlarına geçirdikleri boyunduruğun farkına varmadılar.

Roma örneği tüm diğer örneklerden daha iyi anlaşılır olmasına rağmen, fırsatını bulmuşken zamanımızın birkaç iyi bilinen halkına da değinmek istiyorum. Bu yüzden de diyorum ki, hiçbir hadise – önemli ve tesirli olsa bile – Milano ya da Napoli'yi özgürleştiremezdi; çünkü bu halkların gelenekleri, adetleri v.s. tamamen yozlaşmıştı. Bu, Phillippo Visconti'nin ölümünden sonra, Milano'nun özgürlüğünü tekrar tesis etmek istemesi, ama bunu ne elde edebilmesi ne de devam ettirebilmesi esnasında görüldü. Şu halde Roma krallarının çok geçmeden ahlâkî çöküntüye girmesi ve bu yozlaşmaları devletin önemli organlarına sirayet etmeden ülkeden kovulmaları Roma için büyük bir şanstı. Roma'nın temiz ahlâkı yurttaşların güttükleri hedefe

* Marcus Junius Brutus, M.Ö. 44 yılında Sezar'ı öldürdü; ondan evvel atası Lucius Junius Brutus M.Ö. 509 yılında Tarquiniuslar'ı devirmişti.

** Marius (M.Ö. 156-86) Kimmerler ve Tötonlar karşısında kazandığı zaferlerden dolayı Roma'nın üçüncü kurucusu olarak alkışlandı. Devlet adamı olarak tamamen kabiliyetsiz ve yetersizdi.

yönelik sayısız huzursuzluğun devlete zarar verememesinin, aksine yarar getirmesinin sebebiydi.

Buradan şu sonuç çıkarılabilir; bir halkın ahlâkının bozulmadığı yerlerde, ayaklanmalar ve huzursuzluklar zarar getirmez. Ama ahlâkın bozulduğu yerde en iyi kanunlar bile fayda etmez. Bunun istisnası bu kanunların onları ahlâk tekrar düzelinceye kadar titizlikle kullanımda tutan bir adamdan doğmasıdır. Böyle bir şey hiç olmuş mudur veya olabilir mi bilmiyorum; çünkü yukarıda söylendiği gibi eğer bir devlet ahlâkî yozlaşmadan dolayı çürüyüp güçten düşmüşse ve tekrar ayağa kaldırılması gerekiyorsa bu, halkın yetenek ve meziyetleriyle değil de kurumları koruyup muhafaza eden güçlü bir adamın meziyetleri ve liyakatiyle olur ve devlet böyle bir adamın ölümünün hemen ardından tekrar eski alışkanlıklarına geri döner. Biz bunu Epaminondas'ın kabiliyeti sayesinde ve o yaşadığı müddetçe cumhuriyetçi yönetim şeklini ve üstünlüğünü muhafaza eden Thebai'de görüyoruz. Epaminondas'ın ölümünden sonra Thebai tekrar eski karmakarışıklığına geri döndü. Bunun sebebi hiç kimsenin içinde uzun süredir kötü ahlâkın hüküm sürdüğü bir devleti tekrar iyi ahlâka alıştırmaya yetecek kadar uzun yaşayamamasıdır. Bu durumda, çok uzun yaşayan bir insan ya da iki çok liyakatli insanın birbiri ardı sıra gelmesi henüz bir devlete düzen getiremediğinden, böyle insanlar yokluğunda da her şey yıkılır; meğer ki bu insanlardan biri bin bir tehlike altında ve oluk oluk akan kanla devletin tekrar doğuşunu sağlamış değilse. Çünkü ahlâk yozlaşması ve özgürlük içinde yaşamaya uygun olmama durumu devlet içinde hüküm süren eşitsizlikten doğar. Bunu bertaraf etmek için fevkalâde metotlara başvurmak gerekir. Ancak daha ileride başka bir yerde etraflıca anlatılacağı gibi çok az insan bunu yapmaya muktedir ve isteklidir.

18
Yozlaşmış devletlerde yürürlükte olan hür bir anayasa nasıl muhafaza edilebilir ve eğer yürürlükte değilse nasıl yapılabilir

Hâlihazırda mevcut özgür bir anayasanın yozlaşmış bir devlette muhafaza edilip edilmeyeceğini ya da eğer böyle bir anayasa mevcut değilse yapılıp yapılamayacağını araştırmanın zamansız olmayacağı ve bir önceki bölümle çelişmeyeceği kanaatindeyim. Bu iki şey de çok zordur; hatta bunun için bir kural ileri sürmek neredeyse imkânsızdır, çünkü kuralı yapabilmek için yozlaşmanın değişik derecelerini göz önüne almak gerekir. Ama her şeyi incelemek iyi bir şey olduğundan bunu da atlamayacağım. Tamamen yozlaşmış bir devlet farz ediyorum ve bu şekilde güçlükleri bilhassa ciddi şekilde artırıyorum; çünkü böyle bir devlette yayılmış ahlâkî yozlaşmayı zaptedebilecek ne bir kanun ne de bir kurum mevcuttur. Zira iyi ahlâkın korunup muhafaza edilmesi için kanunlara gereksinim duyulduğu gibi, kanunlara riayet etmek için de iyi ahlâka ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra devlet, çatısı altında bir araya gelecek olan kurumlaşmış insan topluluğunun tesis edilmesi sırasında, insanlar henüz iyiyken, yapılan kurumlar ve yasalar insanlar bozulduğunda artık maksada uygun değillerdir ve kanunlar, bir devlette cereyan eden olaylara göre değişseler bile, devletin kurumları hiç değişmezler ya da çok nadiren değişirler. Bu yüzden yeni yasa-

lar yeterli olmaz, çünkü değişmeyen devlet kurumları yüzünden etkilerini yitirirler.

Kendimi daha anlaşılır kılmak için şunu söyleyeyim: Roma'da hükümet mercilerinin, sayesinde vatandaşları zaptedebildikleri araçlar hükümet şekli ya da daha iyi ifade etmek gerekirse devletin anayasası ve kanunlardı. Halkın, *senato*nun, *tribunus*ların ve *consul*lerin yetkileriyle seçimlerin şekli ve memurların tayini ve kanun yapma şekli anayasaya göre tespit edilmişti. Bu kurumlar olayların tarihsel gelişimi içinde çok az değiştiler ya da hiç değişmediler. Buna karşın zinaya karşı kanun, israfa karşı kanunlar, devlet memuriyetlerine talip olma hakkındaki kanun gibi vatandaşları zaptedecek kanunlar ve daha birçok kanun vatandaşların artarak devam eden yozlaşmalarından doğan ihtiyaca göre değiştirildi. Ama bu ahlâkî yozlaşmada artık işe yaramayan anayasa değiştirilmeden kaldığı için yeni yapılan kanunlar insanları iyi ahlâklı tutmaya yeterli olmadı; ama devlet kurumları da kanunlar yenilenirken değiştirilseydi kanunlar bu amaç için yeterli olurlardı.

Yozlaşmış devlette atalardan kalmış devlet kurumlarını devam ettirmenin aslında maksada uygun olmadığını bilhassa iki önemli olayda açıkça görürüz. Bunlar mevki ve makamların işgali ve yeni anayasaların çıkarılmasıdır. Önce makamların işgaline bakalım: Roma halkı *consul*lüğü ve devletin tüm diğer önemli memuriyetlerini sadece bunlara talip olanlara verdi. Bu kurum başlangıçta iyiydi çünkü sadece kendilerini bu vazifelere lâyık gören yurttaşlar talip oluyordu ve ayrıca bir başvurunun reddedilmesi küçük düşürücü olarak görülüyordu. Bunun neticesinde herkes talip olduğu göreve lâyık görülebilmek için adam gibi davranıyordu. Daha sonraları devlette ahlâkî yozlaşma yayılmaya başlayınca bu adet son derece zararlı oldu; çünkü en fazla meziyet sahibi olanlar değil, en fazla gücü olanlar devlet memuriyetlerine talip oluyorlardı ve gücü olmayanlar meziyetli de olsalar korkudan her türlü adaylıktan imtina ediyorlardı. Bu musibet tüm diğer felaketlerde olduğu gibi, ansızın değil yavaş yavaş ortaya çıktı. Şöyle ki, Romalılar Afrika ve Asya'yı zapte-

dip, neredeyse tüm Yunanistan'ı egemenlikleri altına aldıklarında artık özgürlüklerinden emin oldular ve kendileri için tehlikeli olabilecek hiç düşmanlarının kalmadığını düşündüler. Bu emniyet hissi ve düşmanlarının güçsüzlüğü Roma halkının *consul*lük verirken artık şahsi liyakate bakmamasına, bilakis güler yüze ve cana yakınlığa göre karar vermesine sebep oldu. Roma halkı *consul*lük makamına düşmanları yenmesini en iyi bilenleri değil kalabalıklara en iyi şekilde, nabza göre hitap edenleri getirdi. Daha sonraları en çok güce sahip olan halkın gözünde en çok yükseldi. Böylece kabiliyetli insanlar bu kurumun eksiklikleri yüzünden tüm makam, mevki ve hizmetlerin dışında kaldılar. Kanunların çıkarılmasına gelince, her *tribunus* hatta her vatandaş halka kanun teklif edebiliyordu ve teklif edilen kanun hakkında karara varılmadan önce herkes lehte ya da aleyhte fikir beyan edebiliyordu. Bu müessese yurttaşlar iyi olduğu müddetçe iyiydi; çünkü kamunun yararına iyi bir şey yapmak isteyen herkesin aynı zamanda bunu teklif etmesi ve herkesin bu konu hakkında fikrini söylemesi böylece halkın tüm önerileri dinlendikten sonra en iyisine karar vermesi iyi bir nitelikti. Ama yurttaşlar bozulunca, bu müessese de bozuldu; çünkü artık sadece güçlüler kanun teklifinde bulunabiliyorlardı ve üstelik bunu kamunun özgürlüğü lehine değil aksine kendi güçlerine güç katmak için yapıyorlardı ve kimse korkudan onlara karşı bir şey diyemiyordu. Böylece halk ya aldatılarak ya da zorla kendi felaketlerine karar verme durumuna geldi.

Şu halde Roma eğer kendi ahlâkî çöküntüsü içinde bağımsız kalmak isteseydi, tarihinin akışı içinde yeni kanunlar yaptığı gibi aynı şekilde yeni kurumlar da yaratmalıydı çünkü hasta bir vücuda sağlıklı bir vücuda nazaran daha başka davranış kuralları ve başka bir hayat tarzı tavsiye edilmelidir ve birine uygun olan her zaman diğerine uygun olmaz. Bu tür müesseselerin artık işe yaramadığı görüldüğünde ya hepsi birden bir kerede ya da yavaş yavaş yenilenmelidir hem de henüz kimse yenileme ihtiyacını görmeden önce. Ancak ikisi de neredeyse imkânsızdır. Müesseseleri yavaş yavaş yenilemek için akıllı bir

insanın felaketi henüz uzaklardayken ve yeni yeni doğarken, önceden kestirmesi lâzımdır. Diğer taraftan toplumda böyle bir insanın hiçbir zaman ortaya çıkmaması ya da ortaya çıksa bile diğer insanları yapmak istediklerinin doğruluğuna inandıramaması çok kolaylıkla mümkündür. Çünkü insanlar bir kere belirli hayat şartlarına alışmışlarsa onları kolay kolay bırakmak istemezler, bilhassa eğer musibeti somut olarak gözlerinin önünde görmeyip de onu sadece tahmin etmek zorunda kalıyorlarsa. Artık işe yaramadığı herkesçe bilinen bu tür müesseselerin bir kerede yenilenmesine gelince, kanımca işe yaramadıklarını görmek kolay, ama düzeltmek zordur. Alışılagelmiş yöntemler buna yeterli olmaz; çünkü olağan yollar başarısızlığa götürür. Daha çok olağandışı metotlara başvurulmalıdır; yani şiddete ve silahlara. Ama her şeyden önce böyle bir toplumda mutlak güç ele geçirilmelidir ki insan işine geldiği gibi davranabilsin. Ama bir yandan anayasanın yeniden yapılması mükemmel bir insanı gerekli kıldığında ve öte yandan bir toplumdaki saltanatın kaba kuvvetle ele geçirilmesi kötü bir karakteri gerektirdiğinde iyi bir adamın kötü yöntemlerle yönetimi ele geçirmesi ve bununla iyi bir amaca hizmet etmesi veya kötü bir adamın devlette mutlak güce kavuştuğunda kamunun iyiliğine tasarruflarda bulunması ve çirkin vasıtalarla ele geçirdiği gücü iyi yönde kullanması çok seyrek ortaya çıkan bir durum olacaktır.

Yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı yozlaşmış toplumlarda hürriyetçi bir anayasayı muhafaza etmek ya da yeniden yapmak fevkalâde zor ve hatta imkânsızdır. Ama yine de bir anayasayı yapmak ya da muhafaza etmek zorunda kalınacak olsaydı, onu cumhuriyetçi hükümet şeklinden ziyade monarşik hükümet şekline uydurmak maksada daha uygun olur. Böylece kararsızlık ve dengesizliklerinden ötürü sadece yasalarla düzeltilemeyen insanlar neredeyse kralların sahip olduğu güce yakın bir güç tarafından bir dereceye kadar zapt edilebilirler. Onları başka yöntemlerle düzeltmeye çalışmak, yukarıda sözü geçen Kleomenes örneğinde gösterdiğim gibi ya çok korkunç bir girişim olur ya da asla mümkün olmazdı. Ancak Kleomenes gücü

tek başına kullanmak için *ephor*ları ve Romulus aynı sebeplerle kardeşini öldürdüğünde ve Sabine, Titus Tatius'a aynı şeyi yaptığında, ama daha sonra sahip oldukları gücü iyi kullandıklarında, göz ardı edilmemelidir ki, her ikisi de bu bölümde gösterdiğim kadar bozulmamış halklarla uğraşmak zorundaydı. Bu yüzden planlarını gereğince yapabildiler ve uygulayabildiler.

19
Mükemmel bir hükümdardan sonra gelen zayıf bir hükümdar iktidarda tutunabilir; ama zayıf bir hükümdardan sonra yine zayıf bir hükümdar gelecek olursa hiçbir imparatorluk varlığını sürdüremez

İnsan Romulus'un, Numa'nın ve Tullus'un yani ilk üç Romalı kralın liyakatini ve hareket tarzını dikkate aldığında, Roma'nın çok şanslı olduğunu görür; çünkü önce çok cesur ve savaşçı, sonra sakin ve dindar ve daha sonra cesarette Romulus'a eşit ve savaşı barıştan çok seven üç ayrı kralı olmuştu. Roma için başlangıçta sivil kurumları düzenleyecek bir krala ihtiyaç vardı; ama daha sonra takip eden kralların Romulus'un cesaretine sahip olması gerekiyordu yoksa şehir yumuşayıp gevşeyebilir ve komşularına yem olabilirdi. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Kendisinden önceki hükümdardan daha az liyakatli olan hükümdar selefinin gösterdiği meziyetlerden ötürü devleti muhafaza edebilir ve selefinin çabalarının verdiği meyvelerin tadını çıkarıp onlardan istifa edebilir. Ama eğer halef uzun yaşarsa ya da halefin halefi yeniden ilk hükümdarın liyakatine yetişemezse imparatorluk çökmek zorunda kalır. Ancak arka arkaya gelen iki hükümdar liyakatli ve yetenekli ise bunların çok büyük işler başardıkları ve şanlarının göklere çıktığı sıkça görülür.

Şüphesiz Davud* savaş sanatı, bilgi ve sağduyu bakımından eşit mükemmellikteydi; liyakati o kadar olağandışıydı ki tüm komşularını yenip boyunduruk altına aldıktan sonra oğlu Süleyman'a** barış içinde yaşamakta olan bir devlet bıraktı. Süleyman devleti savaşmadan barış sanatıyla muhafaza edip babasının liyakatinin meyvelerinin tadını çıkardı. Ama devleti aynı şekilde oğlu Rehabeam'a*** bırakamadı. Rehabeam liyakatte büyükbabasına, şansta ise babasına benzemiyordu ve sadece büyük uğraşlarla devletin altıda bir parçasının mirasçısı olarak kalabildi. Barışı savaştan daha çok seven Türk sultanı Beyazıt [Sultan II. Bayezid] komşularını Davut gibi boyunduruğu altına alan ve kendisine barışçıl metotlarla muhafaza edebileceği sağlam bir devlet bırakan babası Mehmet'in [Fatih Sultan Mehmet] uğraşlarının semeresinden istifade etti. Ama eğer Bayezid'in oğlu Selim [Yavuz Sultan Selim], ki şu andaki sultandır, dedesine değil de babasına benzemiş olsaydı, Türk İmparatorluğu batardı. Ama açıkça görüldüğü üzere, onun şanı büyükbabasınınkini geçti. Bu örneklerden şu sonucu çıkarıyorum: Mükemmel bir hükümdardan sonra gelen zayıf bir hükümdar iktidarda tutunabilir ama zayıf bir hükümdardan sonra gelen yeni bir zayıf halefin yönetimindeki devlet devam edemez; eğer Fransa gibi eski müesseseleri sayesinde muhafaza edilemezse. Savaştan anlamayan hükümdarlar zayıftır.

Bu açıklamalardan Romulus'un liyakatinin Numa Pompilius'a Roma'yı yıllar boyu barışçıl metotlarla yönetmesine müsaade edecek kadar olağandışı olduğu sonucunu çıkarıyorum. Ama Numa Pompilius'un ardından ataklık ve cesaretiyle tekrar Romulus'un

* Davud, Peygamber ve İkinci İsrail Hükümdarı (aşağı yukarı M.Ö. 1000-960 yılları arası). Kral Saul'un ölümünden sonra Yahuda Kabilesi'nin kralı oldu. Yahuda ve İsrail'i birleştirdi, Kudüs'ü başkent ve dinin merkezi yaptı.

** Süleyman (= Salomon), Davud'un küçük oğluydu ve babasının ölümünden sonra onun yerine geçerek kral oldu. (takriben M.Ö. 960-930 yılları civarı). Ülkesinin durumunu sağlamlaştırdı. Mescid-i Aksa'yı ve Kudüs tapınağını yaptırdı. Zamanı, İsrail halkının altın çağı olarak görülür.

*** Rehabeam M.Ö. 930-915 yılları arasında sadece başkenti Kudüs olan Yahuda bölgesinde krallık yaptı. Buraların dışındaki tüm İsrail toprakları kaybedildi.

itibarını tesis eden Tullus geldi. Tullus'u Ancus izledi. Ancus barışı kullanmaya ve savaşa dayanmaya doğuştan yetenekliydi. Önce barış yolunda yürümek istedi; ama çok geçmeden gördü ki komşuları onu kadın yerine koyuyor ve itibar etmiyorlardı; böylece Roma'nın muhafazası için silahlara davranması ve Numa'nın değil de Romulus'un yolunda gitmesi gerektiğini anladı. Bir devleti koruyup devam ettirmek zorunda olan tüm hükümdarlar bunu örnek alsınlar. Numa'ya benzeyenler hal ve şartlara göre ve şansın gülüp gülmemesine göre iktidarı muhafaza edecekler ya da edemeyeceklerdir. Ama Romulus'a benzeyenler ve onun gibi akıl ve silahlarla techiz olanlar iktidarı her halükârda muhafaza edeceklerdir, eğer ki inatçı ve daha büyük bir güç tarafından alaşağı edilmezlerse. Eğer üçüncü kral silah gücüyle tekrar şanını tesis etmeseydi Roma'nın daha sonra ya hiç tutunamayacağı ya da ancak büyük güçlüklerle tutunabileceği ve bu tür başarılar kazanamayacak olabileceğini kesinlikle düşünebiliriz. Böylelikle Roma kralların yönetimi altında bulundukça zayıf ya da kötü bir kralın idaresinde mahvolma tehlikesi içindeydi.

20
İki liyakatli hükümdarın arka arkaya tahta geçmesi büyük başarılar ortaya çıkarır. İyi düzenlenmiş cumhuriyetlerde birbiri ardından liyakatli hükümdarlar iktidara gelir; bu yüzden bu tür devletler büyük fetihler yaparlar ve güçlü imparatorluklar olurlar

Roma'nın kralları kovduktan sonra zayıf ya da kötü bir kralın yönetime gelmesi halinde maruz kalabileceği, yukarıda anlatılan tehlikeler artık mevcut değildi; çünkü artık en büyük güç veraset, hile ya da zorba bir hırsla değil de özgür seçimlerle iktidara gelen ve hep mükemmel insanlar olan *consul*lerin elindeydi. Onların liyakati ve şansı sayesinde Roma yavaş yavaş kralların yönetiminde yaşadığı süre kadar bir süre içinde en ileri büyüklüğüne ulaştı. Buradan görülür ki Makedonyalı Philip* ve Büyük İskender** örneğinde olduğu gibi iki yetenekli hükümdarın arka arkaya gelmesi dünyayı fethetmeye yeter. Bir cumhuriyetin, sadece iki değil bilakis çok sayıda yetenekli insanı arka arkaya başına getirebileceği için bu hedefe çok çabuk ulaşması lâzım gelir. Bu, iyi düzenlenmiş bütün cumhuriyetlerde böyle olacaktır.

* II. Philip, Makedonya Kralı, M.Ö. 359-336 yılları arasında krallık yaptı.

** III. Alexander (Büyük İskender), II. Philip'in büyük oğluydu ve M.Ö. 336-323 yıllarında krallık yaptı.

21
Silahlanmamış hükümdar ya da cumhuriyet en acımasız eleştiriyi hak eder

Kendilerini savunmak ve saldırmak için kendilerine ait bir ordusu olmayan günümüz hükümdarları ve modern cumhuriyetler kendilerinden utanmalıdırlar ve Tullus'u örnek alıp düşünmelidirler ki, böylesi bir hata savaşa muktedir insanların mevcut olmamasından değil, bilakis kendi kabahatleri neticesi uyruklarını askerî açıdan eğitememelerinden ileri gelmektedir. Çünkü Tullus Roma'nın 40 yıllık barış devresinden sonra iktidara geldiğinde daha önce savaşmış tek bir adam dahi bulamadı. Buna rağmen savaşmak istediğinde Samnitler'den, Etrüskler'den ve diğer savaşa alışık halklardan faydalanmayı düşünmedi; aşırı derecede basiretli ve ileri görüşlü biri olarak daha ziyade kendi uyruklarını kullanmak istedi. O kadar yetenekliydi ki, yönetimi esnasında kendi uyruklarından yavaş yavaş çok iyi askerler yaratabildi. Adamların olup da askerlerin olmadığı ülkelerde suçun memleketin coğrafî ya da tabîi durumunda değil de yöneticide olduğu her hakikatten daha hakikattir. Bununla ilgili yakın geçmişten bir örnek: Birkaç sene önce İngiltere kralının Fransa Krallığına saldırdığını ve bunun için kendi ülkesinin evlatlarından başka kimseyi kullanmadığını herkes bilir. Ama İngiltere otuz seneden beri savaşmadığı için savaş alanında tecrübe edinmiş askerlere de komutanlara da sahip değildi. Buna rağmen

kral bu askerlerle İtalya savaşlarında devamlı silah altında bulunan lüzumundan fazla komutan ve iyi askere sahip bir krallığa saldırmakta tereddüt etmedi. Bunun tek sebebi kralın basiretli bir insan olması, imparatorluğunun iyi düzenlenmiş olması ve barış zamanlarında savaşla ilgili konuları ihmal etmemesiydi. Pelopidas ve Epaminondas, Thebai'yi özgürlüğüne kavuşturup Isparta'nın boyunduruğunu sona erdirdikten sonra karşılarında baskıya ve zulme alışmış bir şehir ve yumuşayıp gevşemiş bir halk buldular; ama yine de Thebailileri Isparta ordularıyla savaş meydanında boy ölçüşecek ve onları yenecek savaşçılar olarak yetiştirme – yiğitlikleri bu kadar büyüktü – konusunda ümitsizliğe kapılmadılar. Vakanüvisin dediği gibi, o ikisi kısa zamanda sadece Isparta'da değil bilakis insanların yaşadığı her yerde – eğer Tullus'un Romalılara öğrettiği gibi onlara askerlik hizmetini öğretmesini bilecek biri bulunsa – cengâver insanların doğduğunu ispatladılar. Virgilius bu düşünceyi aşağıdaki kelimelerle bundan daha iyi ifade ve bunun aynı zamanda kendi düşüncesi olduğunu da teyit edemezdi:

.... Residesque movebit
*Tullus in arma viros**

[Avare adamları Tullus savaşçı yapıyor]

* Vergilius, *Aeneis*.

22
Romalı üç Horatius ile Albalı üç Curiatus arasında geçen hadise hakkında ne söylenmeli

Roma Kralı Tullus ile Alba Kralı Mettius yukarıda adı geçen üç adamı galip gelen halkın, diğer halkın efendisi olacağı konusunda anlaştılar. Yapılan müsabakada tüm Albalı Curiatiuslar öldürüldü, Romalı Horatiuslar'dan* ise sadece bir kişi hayatta kalabildi; böylece Alba Kralı Mettius halkıyla birlikte Romalılara tabi kılındılar. Muzaffer Horatius, Roma'ya dönerken yolda, ölen üç Curiatius'tan biriyle evli olan ve kocasının ölümüne ağlayan kız kardeşine rastladı ve onu oracıkta kılıcıyla öldürdü. Bu suçundan ötürü Horatius mahkemeye çıkarıldı ve birçok münakaşadan sonra hizmetlerinden ötürü değil de daha ziyade babasının ricaları üzerine beraat ettirildi. Bu hadiselerden sonra üç şey söylenebilir: 1. İnsan hiçbir zaman silahlı kuvvetlerinin küçük bir bölümüyle tüm kaderini riske atmamalıdır. 2. İyi düzenlenmiş bir devlette işlenen suçlar hiçbir zaman yapılan hizmetlerle karşılaştırılıp denkleştirilmemelidir. 3. Yerine getirilmesinden şüphe edilmesi gereken ya da edilebilen anlaşmalar yapmak akıllıca değildir. Bir devletin diğer bir devletin hizmetçisi olması ya da onun hizmetine girmesi o kadar ciddi bir şeydir ki, bu krallardan ya da halklardan, birinin kendilerini

* Eski Roma'nın aristokrat bir ailesi.

vatandaşlarından üçünün bağımlılık altına sokmuş olmasını kabullenmesini beklememek gerekir. Görüldüğü gibi Meltius da bunu istemedi. Gerçi yenilgiyi hemen kabul etti ve Tullus'a itaat edeceğine söz verdi ama bilindiği gibi Veii'ye yapılan ilk ortak seferde Tullus'a ihanet etmeye kalkıştı; çünkü verdiği kararın ne kadar aptalca olduğunu geç de olsa görmüştü. Üçüncü önemli nokta üzerine bu kadar konuşmuş olalım; diğer ikisi hakkında önümüzdeki iki bölümde konuşacağım.

23
İnsan tüm kaderini bütün silahlı kuvvetlerini devreye sokmadan bir tehlikeye maruz bırakmamalıdır; bu sebeple, geçitlerin işgal edilmesi de umumiyetle tehlikelidir

Tüm kaderini riske atmak ve bunu yaparken tüm güçleri ortaya sürmemek hiçbir zaman akıllıca bir tedbir olarak kabul görmedi. Bu, çeşitli şekillerde olabilir: Bir tanesi Tullus ve Mettius'un yaptığı gibi yapmaktır. Bu ikisi, vatanlarının tüm kaderini ve ordularında sahip oldukları onca insanın mertliğini üç vatandaşın, yani ordularının çok çok küçük bir bölümümün, cesaret ve talihine emanet etmişlerdi. Kendilerinden önce gelenlerin devleti uzun süre hürriyet içinde muhafaza etmek ve vatandaşlara özgürlüğü savunmayı öğretmek amacıyla devletin düzeni için verdikleri tüm emeklerin ve çabaların aldıkları bu kararla boşa gittiğini kavrayamamışlardı. Gerçekten de hürriyeti kaybetmek çok az sayıda insana bağlıydı. Yani kısacası her iki kralın da aklına bundan daha kötü bir fikir gelemezdi.

İnsan aynı hataya, düşmanın ilerlemesi sırasında savunulması zor yerleri elde tutmaya ve boğazları işgal etmeye karar verdiğinde de neredeyse hep düşer. Eğer böyle bir yerde insan tüm silahlı gücünü sorunsuzca devreye sokamıyorsa bu tür bir karar neredeyse daima zararlı olacaktır. Şu halde sadece böyle

bir durumda, yani kuvvetlerin kolaylıkla harekete geçirilebildiği bir durumda böyle bir tedbire başvurmak gerekir; ama eğer bölgeye ulaşmak çok zorsa ve tüm kuvvetler orada tutulamıyorsa, karar zararlıdır. Benim fikrim vatanları dağlarla ve dağlık bölgelerle çevrili halkların güçlü bir düşmanın saldırısı esnasında onlarla geçitlerde ve dağlarda çarpışmaya hiç çalışmadıklarına dayanıyor; bu halklar düşmanlarının karşısına daha ziyade bu geçitlerin ya da dağların ötesinde ya da berisinde çıkıyorlardı ya da böyle yapmak istemediklerinde düşmanı dağların arasındaki inişli çıkışlı yerlerde değil de uygun yerlerde bekliyorlardı. Bunun sebebi yukarıda anlatılan sebepti: Dağlık bölgeleri işgal etmek için çok sayıda insandan faydalanılamaz; bunun sebebi kısmen ordunun böyle yerlerde beslenme ve barınmasının zor olması kısmen de böyle yerlerin dar olması ve dolayısıyla çok sayıda insanı alamamasıdır; o halde çok sayıda askerle gelen düşmana karşı koymak zordur. Halbuki düşmanın çok sayıda askerle gelmesi kolaydır; çünkü düşmanın amacı bir yerde durmak değil bilakis yoluna devam etmektir. Ama müdafaada kalanın saldırganı güçlü kuvvetlerle beklemesi imkânsızdır. Çünkü düşmanın ne zaman geleceğini beklemeden uzunca bir süre dar ve verimsiz bölgelerde kamp kurması gerekmektedir. Öte yandan elde tutulabileceğine inanılan ve halkın ve ordunun bel bağladığı bu boğaz ya da geçit kaybedildiğinde halkı ve askerlerin geri kalanını öyle bir dehşet kaplar ki bu insanlar, cesaretleri ve yiğitlikleri tecrübe bile edilemeden yenilmiş olurlar ve ordunun sadece bir bölümüyle tüm şanslarını yitirmiş olurlar.

Herkes Hannibal'ın hangi güçlüklerle Lombardiya'yı Fransa'dan ayıran Alpleri ve ne zorluklarla Lombardiya'yı Toskana'dan ayıran Apeninler'i aştığını bilir. Buna rağmen Romalılar onu önce Ticino'da sonra da Arezzo ovasında beklemişlerdir. Ordularının dağlarda, kuş uçmaz kervan geçmez yerlerde yok olması yerine zafer kazanmanın mümkün olduğu bir yerde yenilmesini tercih ediyorlardı.

Tarihî olayları dikkatle okuyanlar çok az sayıda yetenekli komutanın kısmen yukarıda bahsedilen sebeplerden, kısmen

tüm geçitler geçişe kapatılamayacağından bu tür geçitleri elde tutmaya çalıştığını göreceklerdir. Çünkü dağlarda ve ovalarda sadece alışılagelmiş ve sıkça kullanılan yollar yoktur; aynı zamanda yabancıların bilmediği ama yerlilerce bilinen yollar da vardır. Ve bu yerlilerin yardımıyla müdafilerin rızası dışında her yere gidilebilir. 1515 yılı bize bununla ilgili çok yeni bir örnek sunar. Fransa Kralı François Lombardiya'yı tekrar ele geçirmek için İtalya'ya sefere çıkmaya karar verdiğinde bu girişime karşı çıkanların ileri sürdüğü iddia İsviçrelilerin onu dağ geçitlerinde durduracaklarıydı. Ama yaşananlar, iddialarının yanlış olduğunu gösterdi: Çünkü kral İsviçrelilerin işgal ettiği yerlerin iki ya da üç tanesinin etrafından dolaştı ve onlar fark etmeden bilinmeyen başka bir yoldan İtalya'ya girdi. Dehşet içinde kalan İsviçreliler Milano'ya geri çekildiler ve tüm Lombardiya, Fransız güçlerine teslim oldu; çünkü Fransızların dağlarda durdurulacağı umudu suya düşmüştü.

24
İyi düzenlenmiş devletler yurttaşları için ödül ve cezalar belirlerler ve hiçbir zaman birini diğerine denklemezler

Horatius'un yararlıkları olağanüstü büyüktü, çünkü cesaretiyle Curiatiuslar'ı yenmişti, öte yandan kız kardeşini öldürerek korkunç bir suç işlemişti ve bu cinayet Romalıları o kadar kızdırdı ki, hizmetlerinin büyüklüğüne ve henüz hatırlarda taptaze durmasına rağmen hayatı hakkında bir karara varmak için onu mahkemeye çıkardılar. Yüzeysel bakıldığında bu hareket halkın nankörlüğüne bir örnek olarak gözükebilir. Cumhuriyetlerin müesseselerinin ne vasıflarda olması gerektiği daha detaylı incelenip daha yakından bakıldığında ise halk, Horatius'u mahkûm etmek istemediği için değil, beraat ettirdiği için eleştirilecektir. Bunun sebebi, iyi örgütlenmiş bir devletin hiçbir zaman yurttaşlarının suçlarını yaptıkları hizmetlerle denklememesidir; tam tersine, iyi işler için ödüller ve kötü işler için de cezalar belirler. Bir yurttaşını özel bir hizmetinden dolayı mükâfatlandırdığında, aynı kişi daha sonra bir kabahat işlerse aynı şekilde cezalandırmalıdır, hem de hizmetlerini hiç göz önüne almadan. Bu uygulamaya sıkı sıkıya uyulursa, devlet uzun süre özgürlüğünü devam ettirebilecektir; aksi takdirde kısa zamanda mahvolacaktır. Çünkü devlet için mükemmel işler yapmış bir insan da, bu işlerin ona sağladığı itibarla bir kabahat işlediğinde cezalandırılmayacağından kesinlikle emin olma duygusu ve cüret birleştiğinde

kısa sürede öyle saldırı ve tecavüzlerde bulunacaktır ki, bunun neticesinde tüm sivil düzen çözülmek zorunda kalacaktır.

Buna karşın kötülüklere karşı verilecek cezalardan korkulması istendiğinde Roma'nın yaptığı gibi yapılan iyi işleri de ödüllendirmek lâzımdır. Bir devlet fakir olsa ve çok az verebilse dahi bu az olanı vermekten geri durmamalıdır; çünkü herhangi bir kimseye öylesine önemli bir başarıya karşılık verilen küçük şey dahi onu alan kimse tarafından şerefli ve önemli olarak görülür. Horatius Cocles ve Mucius Scaevola'nın hikâyesi çok ünlüdür. Biri düşmanları, bir köprünün civarında köprünün tahrip edilerek kıyıyla irtibatı kesilinceye kadar oyaladı; diğeri Etrüsk kralı Porsenna'yı öldürmek isterken kişileri karıştırdığı için elini yaktı. Her ikisi de yaptıkları bu mükemmel işler için devletten ikişer tarla aldılar. Manlius Capitolinus'un hikâyesi de ünlüdür. Manlius Capitolinus, Galyalılarca kuşatılan *Capitolium*'u düşmanlardan kurtardığı için kendisiyle birlikte içerde etrafları çevrilenlerden bir miktar un almıştı. Bu ödül o zamanlar Roma'da hüküm süren hal ve şartlara göre büyükçeydi. Manlius için kendisine gösterilen bu saygı o derece önemliydi ki, daha sonraları kıskançlıktan ya da kötü karakterinden ötürü Roma'da bir isyan tezgâhladı ve halkı kendi yanına çekmeye çalıştı; ama göstermiş olduğu hizmet ve yararlılıklara itibar edilmeksizin derhal daha önce kurtardığı *Capitolium*'dan aşağı atıldı.

25
Köklü geçmişi olan bir devlete hür bir anayasa vermek isteyen en azından eski adetlerin izlerini muhafaza etmelidir

Bir devlete yeni bir anayasa vermek isteyen ve bunu yaparken bu anayasanın herkesçe iyi karşılanıp herkesi hoşnut ederek tutulmasını isteyen kişi en azından eski adetlerin gölgesini, bir diğer deyişle izlerini muhafaza etmelidir ki halk, yeni müesseselerin eskilerle hiçbir ortak tarafı olmasa da hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu sansın. Çünkü insanların genel çoğunluğu gerçek kadar görüntüyle de hoşnut edilebilir, hatta hakikatten ziyade görüntüyle daha fazla harekete geçirilebilirler. Romalılar daha özgürlüklerinin başlangıcında bu gereksinimi gördüklerinden bir kralın yerine iki *consul* koydular ve bunların 12 *liktor*dan* fazlasına sahip olmalarına izin vermediler. *Consul*ler böylece kralın hakkı olan *liktor*ların sayısını geçemeyeceklerdi. Bir de Roma'da her sene sadece kralın şahsen kendisinin kurban edebildiği bir kurban bayramı düzenlendiğinden ve Romalılar, halkın kralın yokluğundan dolayı eski geleneklerden herhangi birinin yokluğunu hissetmesini istemediklerinden bu kurban

* *Liktor*lar azatlılar sınıfından gelen ve *consul*lerin, diğer yüksek rütbeli memurların ve Vesta rahibelerinin önünde yürüyüp kalabalığı dağıtıp yolu açan görevlilerdir.

meselesi için özel bir kurban kralı tayin ettiler ve onu seviye bakımından başrahibin altına yerleştirdiler. Bu sayede halk memnun edildi ve halkın kurban bayramının olmamasından dolayı tekrar krallarını istemeye meydan verecek bir sebep kalmamış oldu. Bir toplumda eski yönetim şekli kaldırılıp yerine yeni ve hür bir anayasa yapılmak istenirse yukarıdaki hususa daima dikkat etmek gerekir. Her yeni şey insanlarda duygu karmaşasına sebep olacağından, bir şeyler değiştirilirken mümkün olan en fazla şeyi eski halinde bırakmaya uğraşmalı ve yüksek resmî görevlilerin sayısı, yetkileri ve görev süreleri eskiye göre değiştirilse bile en azından makam ve mevki isimleri muhafaza edilmeye çalışılmalıdır. Ve söylediğim gibi politik hayatı düzenlemek ve ona ister cumhuriyetçi ister monarşik bir şekil vermek isteyen herkes bu kaideye dikkat etmelidir; ama mutlak gücün idaresini kurmak isteyen kimse, ki buna yazarlar tiranlık diyorlar, bir sonraki bölümde gösterileceği gibi mevcut olan hali hazırdaki her şeyi yıkıp dökmelidir.

26
Yeni bir hükümdar fethettiği bir şehirdeki ya da ülkedeki her şeyi yeniden tesis etmelidir

Bir şehirde ya da ülkede hakimiyeti ele geçirmiş olan herkes için iktidarda kalmanın en iyi yolu – bilhassa yönetimi henüz zayıfsa ve sivil düzenin krallık tarzında mı, yoksa cumhuriyet tarzında mı olacağına karar vermemişse – başından itibaren devletteki her şeyi tamamen yeniden düzenlemesidir; yeni unvanlarla, yeni yetkilerle ve yeni insanlarla yeni bir yönetim kurmalıdır. Tıpkı Davud'un kral olduğunda yaptığı gibi; *qui esurientes implevit bonis et divites dimisit inanes** [açları mala boğdu ve zenginleri elleri bomboş kovdu]. Yeni şehirler kurmalı, eskilerini imha etmeli, insanları bir yerden başka bir yere sürmeli, kısacası ülkede el değmemiş hiçbir şey bırakmamalı ki, böylece ona borçlu olunmayan hiçbir rütbe, makam, statü ve zenginlik olmasın. Hükümdar burada kendisine, küçük bir kralken bu metotlarla Yunanistan'ın hükümdarı olan Büyük İskender'in babası Makedonyalı Philip'i örnek almalıdır. Hakkında yazılan biyografi, onun insanları tıpkı çobanların sürülerine yaptığı gibi bir ülkeden öbürüne sürdüğünü söylüyor. Bu metotlar korkunç ve her türlü yaşam biçimine terstir. Herkes sadece Hıristiyan olarak değil aynı zamanda insanî gerekçelerle bu yöntemlerden

* Luka İncili, I, 53.

kaçınmalı ve bu kadar çok insanın mahvı pahasına yaşayan kral yerine, tanınmamış bir yurttaş olarak yaşamayı tercih etmelidir. Bununla beraber, iyiliğe giden yoldan yürümek istemeyen kişi, iktidarda tutunmak istiyorsa bu kötü yöntemlere başvurmalıdır. Ama insanlar, hepsi içinde en zararlı olan orta yolu seçerler; çünkü, bir sonraki bölümde bir örnekle anlatılacağı gibi, ne tam iyi ne tam kötü olmayı bilirler.

27
İnsanlar çok çok ender durumlarda tamamen kötü ya da tamamen iyi olmayı bilirler

Papa II. Julius, Bologna şehrinin yönetimini yüz yıldır ellerinde tutan Bentivogli Hanedanını kovmak için 1505 yılında bu şehre gitti; bu vesileyle Perugia Tiranı Giovanni Pagolo Baglioni'yi de tahtından indirmek istiyordu, çünkü kilisenin topraklarının bir bölümünü ellerinde tutmakta olan tüm tiranlara karşı gizli planları vardı. Kafasında herkesçe bilinen bu niyetle Perugia yakınlarına geldiğinde şehre kendisini korumakta olan ordusuyla girmek için beklemedi; aksine Giovanni Pagolo kendini savunmak gerekçesiyle topladığı çok sayıda askerle şehirde bulunmasına rağmen silahsız ve korumasız olarak şehre girdi. Her zaman tüm işlerini yaparken olduğu gibi, şiddet ve öfkeyle sadece korumalarının eşliğinde kendini düşmanın ellerine attı; ama onu esir aldı ve kilisenin haklarını ve çıkarlarını temsil edecek bir yönetici bırakarak geri döndü. Papanın cesareti ve Giovanni Pagolo'nun korkaklığı, papanın mahiyetindeki tüm aklı başında insanların dikkatini çekti; Giovanni Paolo'nun düşmanını neden bir kerede haklayıp ölümsüz bir üne kavuşmadığını ve papaya refakat eden kardinallerin yanlarındaki değerli şeyleri de ganimet olarak alıp küpünü doldurmadığını anlayamadılar. Onun bunu iyi kalpliliğinden ötürü ya da vicdanı elvermediği için yapmadığı da düşünülmezdi, çünkü kız kardeşiyle zina ya-

pan ve iktidar hırsıyla kuzenlerini ve yeğenlerini öldürten bir caninin içinde Tanrı korkusu olamazdı. O halde buradan insanların ne tamamen iyi ne de tamamen kötü olmayı bilemedikleri sonucunu çıkarabiliriz ve bir kötülüğün içinde yine de belli bir büyüklük ya da bir bakıma yüce ruhluluk varsa bile o kötü şey icra edilemez. Böylece Giovanni Pagolo akrabasıyla yaptığı zinayı ve akraba katlini önemsemedi; ama aynı zamanda ortam müsaitken herkesin cesaretine hayran kalacağı ve sayesinde adını ölümsüzleştirebileceği bir fiili gerçekleştiremedi ya da daha doğru söylemek gerekirse gerçekleştirmeye cesaret edemedi. Çünkü eğer bunu becerebilseydi yüksek rütbeli ruhban sınıfına kendileri gibi yaşayan ve yöneten insanların değer verilecek, takdir edilecek ne kadar az şeyleri olduğunu gösterecek ilk kişi olabilirdi ve büyüklüğü, ortaya çıkabilecek her eleştiri ve tehlikeyi alt edecek bir işi becermiş olurdu.

28
Roma Atina'ya göre vatandaşlarına karşı neden daha az nankördü

Cumhuriyetlerin tarihi incelendiğinde hepsinde yurttaşlarına karşı nankörlük örneklerinin olduğu görülecektir. Ama Roma'da bu örnekler, Atina'da ve belki de başka bir cumhuriyette olduğundan daha az bulur. Roma ve Atina'da görülen bu farklı durumun nedeni, kanımca Romalıların Atinalılara göre vatandaşlarından şüphe etmek için daha az sebeplerinin olmasıydı. Roma'nın hürriyeti, kralların kovulmasından Sulla ve Marius'a kadar geçen zaman zarfında vatandaşların hiçbiri tarafından gasp edilmemişti; bu yüzden Roma'nın vatandaşlarına karşı şüphe duymak ve dolayısıyla onları düşüncesizce gücendirmek için bir sebebi yoktu. Atina'daki durum bunun tersiydi. Peisistratos şehrin altın çağında iyi niyet kisvesi altında Atina'nın hürriyetini elinden almıştı. Atina daha sonra tekrar bağımsızlığına kavuştuğunda hep çektiği sıkıntıları ve başından geçen kölelik dönemini hatırladı ve sadece yurttaşlarının işlediği kabahat ve suçların değil aynı zamanda kabahat ve suçlarının gölgesinin de çok kanlı bir intikamcısı oldu. Bu, pek çok mükemmel insanın sürgüne gönderilmesinin ve ölümlerinin sebebi oldu. *Ostrasizm**

* *Ostrasizm* (*Ostrakismos*) M.Ö. 509 yılında Kleisthenes tarafından Atina demokrasisini korumak için yürürlüğe sokuldu. Atina'da yükselme hırsı site

[*ostrakismos*] ve bu şehrin değişik zamanlarda mükemmel yurttaşlarına karşı yaptığı zorbalıklar da buradan kaynaklanır. Politika hakkında yazanların, halkların özgürlüklerini tekrar ele geçirdiklerinde, onu yalnızca korumakta oldukları zamanlara göre daha hiddetli ısırdıklarını söylemeleri tamamen doğrudur. Bunu aklında tutan biri, ne Atina'yı yerecek ne de Roma'yı övecektir; bilakis her iki devletteki politik olayların farklılıklarından şartların zorunluluğunu sorumlu tutacaktır. Çünkü meseleleri dikkatle inceleyen kişi, Roma'nın da eğer Atina gibi özgürlüğünü yitirmiş olsaydı yurttaşlarına karşı Atina'dan daha adil davranmayacağını görecektir. Bu sonuç en açık şekilde Collatinus ve Publius Valerius'un akıbetinden çıkarılabilir. Birincisi, Roma'nın kurtarılmasında ve özgürlüğüne kavuşmasında katkıda bulunmuş olmasına rağmen sırf Tarquiniuslar'ın ismini taşıdığı için sürgüne gönderildi; ikincisinin sürgüne gönderilmesine ise ramak kaldı, çünkü Mons Coelius Dağı'na bir ev inşa etmiş ve sırf bu yüzden şüphe uyandırmıştı. İnsan Roma'nın her iki durumda da ne kadar şüpheci ve sert olduğunu gördüğünde, Roma'nın da eğer yurttaşları ilk zamanlarda ve devlet genişlemeye başlamadan önce aynı Atinalılar gibi devlete karşı bir suç işleselerdi, aynı Atina gibi yurttaşlarına karşı nankör olacağını düşünebilirdi. Tekrar nankörlük konusuna geri dönmek zorunda kalmamak için bununla ilgili konuyu bir sonraki bölümde anlatacağım.

için tehlikeli görünen veya tiranlık yapacağından korkulan vatandaşlara karşı alınmış bir tedbirdi. Yapılan oylamada her vatandaş şehirden uzaklaştırılmasını istediği kişinin adını *ostrakon* denilen çanak çömlek parçalarının üzerine yazardı. Şehirden sürülen kişinin malları elinden alınmaz, kendisi istediği yere gidebilir ve ancak on yıllığına sürülürdü. Sürgün, sürülen kişinin şerefini lekeleyecek bir ceza olarak görülmezdi.

29
Kim daha nankördür, bir halk mı bir hükümdar mı

Bir önceki bölümde yapılan açıklamalardan ötürü, daha kötü nankörlük örneklerinin halkta mı yoksa bir hükümdarda mı ortaya çıktığını incelemenin yerinde olacağı kanısındayım. Buna yönelik olarak önce şunu söyleyeyim: Bu musibet ya açgözlülükten ya da şüpheden doğar. Bir halk ya da hükümdar, komutanlarından birini önemli bir sefere gönderdiğinde eğer bu kişi seferi başarıyla sonlandırmış ve bu sayede şöhret kazanmışsa, halk ya da hükümdardan beklenen onu ödüllendirmektir. Ama onlar bunun yerine açgözlülükle onun onurunu kırar ya da onu gücendirirlerse – çünkü açgözlülükleri onları onu memnun etmekten alıkoyar – affedilmeyecek bir hata yapmış olurlar, hatta daha da ötesi üzerlerinde ebedî bir utanç kalır. Yine de bu hususta hata yapan çokça hükümdar vardır. Cornelius Tacitus bunun sebebini şu vecizeyle açıklıyor: *Proclivius est iniuriae, quam beneficio vicem exsolvere, quia gratia oneri, ultio in quaestu habetur* [İnsan iyiliklerden ziyade haksızlıklara misilleme yapmaya yatkındır; çünkü teşekkür yük gibi, öç kazanç gibi görünür]. Ama onu ödüllendirmezlerse ya da daha doğru söylemek gerekirse, onu açgözlülükten değil de kuşkudan dolayı gücendirirlerse halk ve hükümdar bir parça da olsa mazur görülebilir. Bu gerekçeden doğan nankörlüğün örneklerini sıkça okuruz. Çünkü yeteneğiyle efendisi için bir imparatorluk fetheden, düşmanı

yenen, kendisine şöhret, askerlerine bolca ganimet kazandıran komutan ister istemez askerleri, düşmanları ve efendisinin uyrukları arasında öyle bir ün ve itibar kazanır ki, elde ettiği zafer kendisine başkomutanlığı veren efendisini neşelendiremez. Ve insan, doğuştan hırslı ve kuşkucu olduğundan ve baht açıklığında ılımlı olamadığından, zaferin hemen ardından hükümdarda ortaya çıkan vesvese, komutanın bizzat kendisi tarafından herhangi kibirli bir ifade ya da hareketle artırılır. Bu durumda hükümdar kendisini komutana karşı emniyete almayı düşünmelidir. Bunun için ya onu öldürmeyi ya da zaferin komutanın liyakatinin değil de talih, düşmanların korkaklığı ve savaşta yer alan diğer komutanların basiretinin neticesi olduğuna tüm yöntem ve vasıtalarla dikkat çekerek onun uyruklar ve askerler arasında elde ettiği itibarını elinden almayı düşünmelidir.

Vespasianus ordusu tarafından kral ilân edildikten sonra, başka bir orduyla Illirya'da bulunan Antonius Primus onun safına katıldı; Roma'da hüküm süren Vitellius'a karşı İtalya'ya sefere çıktı, çok büyük bir yiğitlikle Vitellius'un iki ordusunu yendi ve Roma'yı işgal etti: Tüm bunların neticesinde, Vespasianun tarafından gönderilen Mucianus, Antonius'un yeteneği sayesinde her şeyin yapıldığını ve tüm zorlukların ortadan kaldırıldığını gördü. Antonius'un ödülü ordu komutanlığının ve yavaş yavaş Roma'da ki tüm gücünün Macianus tarafından elinden alınması oldu. Bunun üzerine Antonius henüz Asya'da bulunan Vespasianus'un yanına gitti, ama Vespasianus tarafından öyle bir şekilde karşılandı ki, kısa bir süre sonra elinden her türlü rütbe ve mevki alınmış bir şekilde umutsuzluktan öldü. Tarih böyle örneklerle doludur. Aragon kralı Ferdinand için Napoli Krallığı'nda Fransızlara karşı çarpışan Gonsalvo Ferrante'nin hangi ustalık ve liyakatle onları yenip krallığı fethettiğini her çağdaşımız bilir. Kazandığı zafere karşı aldığı ödül Ferdinand'ın, Aragon'dan Napoli'ye gelip ondan, önce ordunun, sonra kalelerin başkomutanlığını geri alması ve onu kısa bir süre sonra unutulmuş bir halde öldüğü İspanya'ya götürmesi oldu.

Bu kuşku hükümdarlarda o kadar tabiîdir ki, kendilerini on-

dan alamazlar ve başkumandan sıfatıyla kazandıkları zaferlerle büyük fetihler yapan insanlara karşı minnettarlık duyamazlar. Ancak eğer bu kuşkuya despotlar bile karşı koyamıyorlarsa, halkların da benzer şekilde buna karşı koyamamaları şaşılacak ve dikkat çekecek bir durum değildir. Hür bir anayasaya sahip bir devletin iki amacı vardır; bir tanesi yeni ülkeler ve topraklar fethetmek, diğeri özgürlüğünü muhafaza etmek ve korumak. Bu amaçların peşinden giderken gereğinden fazla gayret gösterdiğinden hatalar yapmak zorundadır. Fetihler yapılırken yapılan hatalara gelince, bu konu hakkında uygun bir bölümde konuşacağım. Hürriyetin muhafazası esnasında yapılan hatalar konusuna gelince, bir halk bu hataları ödüllendirmek zorunda olduğu yurttaşlarını gücendirerek, güvenmek zorunda olduğu yurttaşlarına güvenmeyerek yapar. Bu davranış tarzı her ne kadar ahlâkî çöküntünün yaygın olduğu bir cumhuriyette büyük belalara sebep olabilir ve mesela Sezar'ın kendisine nankörlük sonucu verilmeyeni kaba kuvvetle aldığı Roma'daki gibi sıklıkla tiranlığa yol açarsa da iyi ahlâkın olduğu bir cumhuriyette büyük yararlar sağlar ve özgürlüğü daha sürekli ve sağlam kılar; çünkü ceza korkusu insanları daha iyi ve daha az hırslı yapar. Büyük bir imparatorluğa sahip olan tüm halklar arasında yukarıda söylenen sebeplerden ötürü en az nankör olanın Roma olduğu doğrudur. Tek bir nankörlük örneğinin mevcudiyetinden söz edilebilir, o da Scipio'ya karşı yapılan nankörlüktür; çünkü Coriolanus ve Camillus *pleb*lere yaptıkları haksızlıktan dolayı sürgüne gönderildiler. Coriolanus affedilmedi, çünkü halka karşı hep düşmanca duygular beslemeye devam ediyordu. Camillus ise sadece geriye çağrılmakla kalmadı, aynı zamanda hayatı boyunca bir hükümdar gibi saygı gördü. Scipio'ya karşı yapılan nankörlük yurttaşların ondan kuşku duymaya başlıyor olmalarından ileri geliyordu. Yurttaşlar, başkalarından aynı şekilde kuşkulanmıyorlardı. Bu kuşku Scipio'nun yendiği düşmanın fevkalâde öneminden, böylesine uzun ve tehlikeli bir savaşı zaferle sonuçlandırmasının ve kazandığı zaferin tezliğinin ona sağladığı şöhretten ve gençliğinin, zekâsının ve dikkate değer diğer erdemlerinin kendisine kazandırdığı itibar ve teveccühten ileri geliyordu. Tüm bunlar o

kadar ağır basıyordu ki, Roma'daki mevki sahipleri herkes gibi onun itibarından korkmaya başladılar. Aynı şekilde aklı başında tüm insanlar bunun Roma'da olağandışı bir durum olduğunu düşünüp bu durumdan hoşlanmadılar. Scipio'nun davranışı insanlara o kadar olağandışı göründü ki, aziz olarak görülen ihtiyar Cato, onun karşısına dikilen ilk kişi oldu ve eğer bir şehrin resmî makamları şehrin yurttaşlarının birinden korkarlarsa o şehrin özgür olarak tanımlanamayacağını söyledi. Bu durumda, Cato gibi düşünen Roma halkı – yukarıda bahsedildiği gibi – vesvese yüzünden yurttaşlara nankörlük eden tüm diğer halklar ve hükümdarlar gibi mazur görülebilirler. Artık bu incelemeyi bitirirken şunları da söylemek istiyorum: Nankörlük musibeti ya açgözlülükten ya da kuşkudan doğar. Halklar açgözlülükten ötürü hiçbir zaman nankörlük etmezler ve kuşkudan dolayı bir despota nazaran daha seyrek nankör olurlar; çünkü kuşkucu olmak için daha az nedenleri vardır. Bunları bir sonraki bölümde anlatacağım.

30
Bir hükümdar ya da cumhuriyet, nankörlük musibetinden nasıl kaçınabilir ve bir başkomutan veya yurttaş nankörlükten zarar görmemek için ne yapmalıdır

Bir hükümdar devamlı kuşku içinde yaşamak ya da nankörlük etmek zorunda kalmamak için, başlangıçta Roma imparatorlarının, zamanımızda Türk'ün* ve tüm yetenekli hükümdarların hep yaptıkları ve yapacakları gibi seferlerini şahsen yönetmelidir. Hükümdarlar düşmanı yendiklerinde şöhret ve fethettikleri yerler tamamen kendilerine aittir. Ama kendileri şahsen savaşta bulunmazlar ve bunun neticesinde başka biri şöhreti sahiplenirse, o kişinin kendilerinin kazanmayı beceremedikleri şöhretini küçültüp değersizleştiremedikleri taktirde yapılan fethi sahiplenemeyeceklerini düşünürler. Bu yüzden nankör ve adaletsiz olurlar; buna bağlı olarak şüphesiz kayıpları kazançlarından büyük olur. Rahatlıktan ya da akılsızlıktan sarayda tembel tembel oturup bir komutan görevlendiriyorlarsa, onlara kendilerinin zaten bildiklerinden başka bir öğüt veremem. Ama hükümdarın nankörlüğünden kurtulamayacağını düşünen ordu komutanına şunları yapmasını öğütleyebilirim: Ya kazanılan zaferin akabinde hemen orduyu terk etmek ve hiç şımarmadan ve herhangi bir hırsa kapılmadan efendisinin yanına gelebilir – ki böylece

* Kastedilen Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'dir.

ortada hükümdarın hiçbir kuruntuya kapılmadan onu ödüllendirmesi en azından onu gücendirmemesi için bir sebep olur – veya – eğer bunları uygun bulmuyorsa – cesaretle bunun tam tersini yapabilir; yani yaptığı fethi hükümdarın değil de kendi lehine değerlendirmek için tüm yöntemleri kullanabilir. [İkinci yolu seçtiğinde] askerleri ve uyrukları kendine meyillendirmeli, komşularla yeni ittifaklar yapmalı, adamlarıyla kaleleri işgal etmeli, ordusundaki üst rütbeli subaylara rüşvet vermeli, rüşvetle satın alamadıklarına karşı kendini garantiye almalı ve böylece efendisini kendisine karşı muhtemelen yapacağı nankörlüğü için cezalandırmaya çalışmalıdır. Tavsiye edebileceğim başka yol yoktur. Buna rağmen yukarıda da ifade ettiğim gibi, insanlar tamamen iyi ya da tamamen kötü olmayı beceremezler. Hep olagelen şudur: Başkomutanlar düşmanı yendikten hemen sonra orduyu terk etmek istemezler ve alçak gönüllü davranamazlar; diğer yandan çok şerefli olabilecek korkunç yöntemlere başvurmayı da beceremezler. Böylece kararsız kalırlar ve kararsızlıkları felaketleri olur.

Nankörlük belasından kaçınmak isteyen bir cumhuriyete, bir hükümdara tavsiye edilen yöntemin aynısı yani seferleri şahsen yönetmek ve bu işe kimseyi memur etmemek tavsiye edilemez; çünkü cumhuriyet, yurttaşlarından birini görevlendirmek zorundadır. Bu yüzden diğer devletlerden daha az nankör olan Roma'nın kullandığı yöntemi tavsiye etmeliyim. Roma'nın daha az nankör olmasının sebebi anayasasında yatıyordu. Tüm şehir, soylular ve *pleb*ler savaşta sivrilmek ve öne çıkmak için uğraştıklarından Roma'da hep o kadar çok yetenekli ve değişik zaferlerle meşhur olmuş insan vardı ki, halkın onlardan birine itimatsızlık etmesi için sebep yoktu; çünkü sayıları çoktu ve hepsi birbirini kontrol ediyordu. Aynı zamanda hep namuslu görülüyorlar, her türlü hırs görüntüsünden dikkatle kaçınıyorlar ve halka kendilerini hırslı, rütbe düşkünü insanlar gibi görüp cezalandırma fırsatı vermiyorlardı. Ve eğer birisi *dictator* olmuşsa, bu makamı en çabuk terk eden en büyük şöhrete kavuşuyordu. Bu tür bir davranış tarzı insanlarda kuşku uyandırmadığından

nankörlüğe de sebep olmuyordu. O halde, nankör olmak istemeyen bir cumhuriyet Roma gibi davranmalı ve nankörlüğün darbelerinden sakınmak isteyen yurttaş Romalı yurttaşların yaptığı gibi haddini bilmelidir.

31
Romalı komutanlar yaptıkları hatalar için hiçbir zaman alışılmadık bir şekilde cezalandırılmadılar; hatta, beceriksizliklerinden ya da aldıkları yanlış tedbirlerden ötürü cumhuriyet zarar gördüğünde dahi cezalandırılmadılar

Yukarıda bahsedildiği gibi Romalılar diğer cumhuriyetlerden sadece daha az nankör değil, aynı zamanda ordunun komutanlarını cezalandırırken de diğerlerinden daha yumuşak ve daha düşünceliydiler. Hata bir ordu komutanı tarafından kötü niyetle işlenmişse onu insanca cezalandırıyorlardı. Hata beceriksizlikten ileri geliyorsa komutanı cezalandırmıyorlar, hatta çoğu kere ödüllendirip onurlandırıyorlardı. Bu davranış biçimi çok ince düşünülmüştü; çünkü orduyu yönetenlerin kararlarını kaygısız tasasız, hızlı ve dış etmenleri dikkate almadan vermelerini çok önemli sayıyorlardı. Bu yüzden zaten zor ve tehlikeli bir görevi yeni zorluklarla ve tehlikelerle daha da ağırlaştırmak istemiyorlardı; çünkü bu durumda kimsenin gayretli davranamayacağını biliyorlardı. Mesela Makedonyalı Philipos'a karşı Yunanistan'a veya Hannibal'a karşı İtalya'ya ya da önceleri yendikleri başka halklara karşı bir ordu gönderdiklerinde böyle bir seferle görevlendirilen komutan zor ve özellikle önemli seferlerin beraberlerinde getirdiği tüm kaygı ve dertlerin yükü

altında ezilip bunalıyordu. Bu dertlere ve kaygılara bir de kaybedilmiş bir savaştan dolayı çarmıha gerilen ya da bir şekilde öldürülen komutanların yarattığı misaller eklenseydi bahsi geçen komutanın bu kadar çok korkunun içinde sağlıklı kararlar alması imkânsız olurdu. Bu yüzden Romalılar kaybedilmiş bir savaşın utancının yeterli bir ceza olacağını düşünüyorlardı. Ve komutanlarının cesaretini ilâve ve daha sert cezalarla kırmak istemiyorlardı.

Beceriksizlikten ötürü yapılmayan bir hataya dair bir örnek mevcuttur; Sergius ve Verginius Veii şehrini kuşattılar. Her biri ordunun bir bölümüne komuta ediyordu; Sergius, Etrüsklerin gelebileceği tarafta, Verginius ise öbür tarafta bulunuyordu. Sergius, Faliskler ve diğer kabilelerin saldırısına uğradığında Verginius'u yardıma çağırmak yerine kaçmayı yeğledi. Diğer taraftan Sergius'un küçük düşüp onurunun kırılmasını bekleyen Verginius, ona yardıma koşmak yerine anavatanın maruz kaldığı utancı ve ordunun yarısının nasıl kaybedildiğini izlemeyi yeğledi. Eğer her ikisi de cezalandırılmamış olsaydı, bu, kayda değer ve Roma hakkında hiç de iyi olmayacak sonuçlar çıkarılabilecek, gerçekten canice bir örnek olurdu. Kesin olan, başka bir cumhuriyetin her ikisini de ölümle cezalandıracak olmasıydı; buna karşın Roma sadece para cezası verdi. Suçlarının daha büyük bir cezayı hak etmemiş olmasından değil, bilakis Romalılar bu hadisede de gösterilen sebeplerden ötürü eski adetlerine sadık kalmak istediler. Sakarlıktan ötürü yapılan hatalar konusunda Terentius Varro* meselinden daha güzel bir örnek yoktur. Romalılar onun düşüncesizliğinden dolayı Cannae yakınlarında Hannibal tarafından öyle bir yenilgiye uğratıldılar ki cumhuriyet neredeyse bağımsızlığını kaybediyordu. Ama burada kötü niyet değil, yeteneksizlik söz konusu olduğundan sadece cezalandırılmamakla kalmadı aynı zamanda bir de onurlandırıldı. Roma'ya dönüşünde tüm *senato* onu karşılamaya geldi

* *Consul* Gaius Terentius Varro, M.Ö. 216 yılında meslektaşı Lucius Aemilius Paullus'un tavsiyesinin aksine Kartacalılarla Cannae'de savaş yapılması konusunda ısrar etti.

ve savaşın kötü neticesinden dolayı ona teşekkür edemediklerinden Roma'ya geri döndüğü ve Roma'nın durumundan ötürü umutsuzluğa düşmediği için teşekkür ettiler. Papirius Cursor emrine karşı gelip Samnitlerle savaşa tutuştuğu için, süvarilerin komutanı Fabius'u idam ettirmek istediğinde, Fabius'un babası *dictator*ün inatçılığıyla Roma'nın komutanları yenildiğinde bile, Papirius'un kazanılan zafere rağmen davrandığı şekilde davranmadığı argümanıyla mücadele etti.

32
Bir cumhuriyet ya da hükümdar halka yapılacak iyilikleri zor zamanlara ertelememelidir

Romalılar düşman yaklaşırken halka karşı cömert olmakta başarılıydılar. Porsenna* Tarquiniusları tekrar başa geçirmek için Roma'ya yürüdüğünde *senato* halkın savaşa katlanmaktansa kralları yeğleyeceğinden korktu. Bu yüzden kendini halka karşı güven altına almak için tuz vergisini ve tüm diğer vergileri ve harçları kaldırdı; çünkü onlara göre fakirler çocuklarını yetiştirmek suretiyle kamu yararına yeterince katkıda bulunuyorlardı. Gösterilen bu kolaylık sayesinde halk tehlikeye göğüs gerdi ve kuşatmaya, açlığa ve savaşa dayandı. Kimse bu örneğe güvenerek halkı kazanmayı tehlike zamanlarına ertelemesin; çünkü Romalıların başardığını hiçbir zaman başaramayacaktır. Halkın büyük kısmı yapılan iyiliği sana borçlu olduğuna inanmayacaktır; daha ziyade sebebin düşmanlarının yol açtığı sıkıntılı durum olduğunu düşünecek ve üstelik sıkıntılı durum sona erdiğinde vermek zorunda kaldığın şeyleri geri almandan korkacak ve kimse sana minnettarlık duymayacaktır. Romalıların bu işi başarmalarının sebebi, devletin henüz genç ve tamamen teşekkül etmemiş olmasıdır; ayrıca halk da yaşanılan bu durumun önce-

* Etrüsk kralı. Roma'dan kovulan Tarquinius'u genç Roma Cumhuriyeti'ne karşı destekledi.

sinde de kendi yararına kanunlar çıkarıldığını görmüştür. Mesela halka başvurma hakkındaki kanun* halkın yararına çıkartılan yasalardandır. Yani halk kendisine gösterilen iyiliğin düşmanın yaklaşmakta olmasına değil, kendisi hakkında iyi duygular besleyen *senato*ya borçlu olduğuna kolayca ikna olabiliyordu. Bundan başka, halkı çok kere sıkan ve gücendiren kralların anısı henüz tazeydi. Şu halde aynı sebepler nadiren bir araya geldiğinden, bu tedbirler de nadiren faydalı olabilecektir. Bu yüzden, bir cumhuriyetin yöneticileri de tıpkı bir despot gibi kendileri için hangi zor zamanların geleceğini ve böyle tersliklerde hangi insanlara ihtiyaç duyabileceklerini önceden düşünmelidir. Bu insanlara karşı başından itibaren, bir tehlike halinde nasıl davranmak zorunda olduklarını düşünüyorlarsa öyle davranmalıdırlar. – Despot ya da cumhuriyet ve bilhassa despot – kim olursa olsun başka türlü davranan kişi, tehlike halinde insanları iyilikle kazanabileceğini sanıyorsa çok yanılır. Böyle yaparak hiçbir şekilde kendini garantiye alamaz; daha ziyade düşüşünü hızlandırır.

* Romalı *Magistratus*lar başlangıçta ölüm cezalarına varan cezalar verebiliyorlardı. Buna karşı, sınıf mücadelesinde M.Ö. 300 yılında *Lex Valeria* (Valeria Yasası) ile halka başvurma müessesesi gelişti.

33
Bir devlette kötü bir durum ortaya çıktığında, ona karşı zaman kazanmak şiddet kullanmaktan daha faydalıdır

Roma Cumhuriyeti'nin itibarı, askerî gücü ve nüfuzu arttığında, bu yeni cumhuriyetin kendilerine ne kadar zararının dokunacağını başlangıçta düşünmeyen komşu halklar geç de olsa hatalarını anlamaya başladılar. Daha önce ihmal ettikleri şeyi telafi etmek için takriben 40 kadar kavim biraraya gelerek Roma'ya karşı işbirliğine gittiler. Bunun üzerine Romalılar başgösteren tehlikelerde başvurdukları diğer tedbirlerin yanı sıra bir de dictator seçimine gittiler. Yani bir adama herhangi bir müzakere ya da görüşme olmadan kararlar almak ve aldığı kararları itirazsız yürürlüğe koymak için tam yetki verdiler. Bu yöntem o zamanlar işe yarıyor ve Romalılar'ın kendilerini tehdit eden tehlikeleri alt edebilmesini sağlıyordu; özellikle cumhuriyet herhangi bir dönemde hakimiyetini genişletirken kendisine yönelen tehditkâr olaylar esnasında büyük faydası görülmüştü.

Burada her şeyden evvel şunu söylemek gerekir: İç ya da dış sebeplerden ötürü bir devlette ya da devlete karşı kötü bir durum ortaya çıktığında ve tehlike tüm yurttaşları endişeye sevk edecek kadar arttığında onu bertaraf etmeyi ertelemek hemen yok etmeye çalışmaktan daha güvenlidir. Kötü bir durumu yumuşatmaya çalıştığımızda neredeyse hep etkisini artırırız ve

böylece korktuğumuz felaketin gelişini hızlandırırız. Böyle kötü durumları bir cumhuriyette iç sebepler dış sebeplerden daha sık ortaya çıkarır. Çünkü içerde ya bir yurttaş makul olandan daha büyük bir gücü eline geçirir ya da özgürlüğün can damarı olan bir yasa fonksiyonunu yitirmeye başlar. Böyle bir bela her tarafa sirayet ettiğinde bunun çaresini bulmaya çalışmak işi oluruna bırakmaktan daha zararlıdır. Olayları başlangıçta teşvik etmek insanlara tabîi göründüğünden, bu tür kötü durumları ortaya çıkarken fark etmek de zordur. Bu tür teşvik ya da himaye etmeler takdire değer görünen ve genç insanlar tarafından yapılan fiillerde özellikle vahimdir. Mesela bir cumhuriyette olağanüstü meziyetli zarif genç bir adam ortaya çıktığında, tüm yurttaşların bakışları ona yönelmeye başlar ve yurttaşlar hiç düşünmeden onu şereflendirmek için birbiriyle yarışırlar. Bu genç adam eğer birazcık hırslıysa, yaradılışının ve ortamın ona sağladığı avantajların bir araya gelmesiyle durum o raddeye gelir ki, yurttaşlar yaptıkları hatayı anladıklarında ellerinde ona karşı koyabilecekleri çok az vasıta kalır ve eğer ellerinde bu vasıtalar olsa ve ona karşı kullanmak isteseler bile onun iktidara gelişini hızlandırmaktan başka bir şey yapmazlar. Bu konuyla ilgili çok örnek gösterilebilir; ama ben kendi şehrimizden [Floransa] sadece bir örnek vereceğim. Şehrimizdeki Medici hanedanının büyüklüğünün temelini atan Cosimo Medici kurnazlığının ve yurttaşların cehaletinin kendisine bahşettiği uygun ortamda öyle bir itibar kazandı ki, devleti korkutmaya başladı. Bunun sonucunda diğer yurttaşlar ona karşı harekete geçmeyi tehlikeli gördüler ama olayları oluruna bırakmayı çok daha tehlikeli addettiler. Ancak o zamanlar yaşamış olan ve çok tecrübeli bir devlet adamı olarak görülen, ama aynı zamanda ilk hatayı yapmış bulunan Niccolo da Uzzano*, Cosimo'nun sahip olduğu nüfuz ve itibarın sebep olabileceği tehlikeyi görmeye başladı ve yaşadığı müddetçe ikinci hatanın yapılmasına, yani Cosimo'nun devrilmesi için çalışılmasına müsaade etmedi. Böyle bir denemenin devlet

* Niccolo da Uzzano (1359-1431) soylular partisinin başındaki kişilerden bir tanesiydi.

anayasasının tamamen çözülmesiyle sonuçlanacağını düşünüyordu ki, gerçekten de ölümünden sonra böyle oldu. Çünkü diğer yurttaşlar onun nasihatini dikkate almadılar, Cosimo'ya karşı tavır aldılar ve onu Floransa'dan kovdular. Bunun neticesinde, yapılan bu haksızlığa çok kızan Cosimo taraftarları kısa bir süre sonra onu geri çağırdı ve cumhuriyetin başına geçirdi. Cosimo, eğer yurttaşlar ona karşı tavır almasaydı asla bu mevkiye gelemezdi.

Roma'da liyakatı dolayısıyla Pompeius ve diğerleri tarafından himaye edilen Sezar'ın durumu da aynıydı. Kısa süre sonra bu kayırma ve kollama korkuya dönüştü. Cicero bu korkuyu Pompeius'un Sezar'dan korkmaya çok geç başladığını söyleyerek tasdik eder. Bu korku, onların çare aramalarına yol açtı ve bulup başvurdukları çareler cumhuriyetin yıkılmasını hızlandırdı.

Şunu söylemek istiyorum: Menfi durumları henüz ortaya çıkarken görmek zor olduğundan –bunun sebebi olayların başlangıç aşamasında bizi yanıltmalarıdır– , onları fark ettiğimizde onlarla mücadele etmektense, önce biraz zaman kazanmak daha akıllıcadır. Zaman kazanıldığında bu kötü durumlar ya kendiliğinden kaybolurlar ya da musibet en azından ileri atılır. Tüm bu meselelerde onları bertaraf etmek ya da güç ve tesirlerine karşı koymak isteyen devlet yöneticileri gözlerini dört açmalıdırlar. Böylece onların önünü alacakken daha da yayılmalarına sebep olmazlar ve bir musibeti bertaraf etmeyi düşünürken başlarına yeni bir bela almazlar ya da bir bitkiyi gereğinden fazla gübreleyerek ölümüne neden olmazlar. İnsan bir hastalığının ne derece kötü olduğunu iyice araştırmalı ve o hastalığı iyileştirecek kadar güçlü olduğu zaman hiç düşünmeden bunu yapmalıdır; aksi takdirde her şeyi oluruna bırakmalı ve hiçbir iyileştirme teşebbüsünde bulunmamalıdır. Yoksa yukarıda gösterildiği gibi Roma'nın komşularının başına gelenlere benzer durumlar ortaya çıkar. Roma önemli bir güç olduğunda, onu çeşitli savaş vasıtalarıyla yeni müesseselere ve yeni savunma yöntemlerine zorlamak yerine barışçıl yöntemlerle hatırını yapmak ve ondan uzak durmak daha faydalı olurdu. Aralarında yaptıkları

ittifak Romalıların sadece daha birlik içinde hareket etmelerine ve gözü pek olmalarına ve sayesinde çok kısa sürede hakimiyetlerini büyüttükleri yeni yöntemler düşünmelerine yol açtı. Bu yöntemler arasında bir *dictator* tayin etmek de bulunuyordu. Bu, sayesinde sadece kendilerini tehdit eden tehlikeleri alt etmedikleri aynı zamanda sayısız belaya yol açacak sebeplere de mani oldukları yeni bir müesseseydi. Eğer bu tedbir olmasaydı bu belalar cumhuriyeti yıkardı.

34

*Dictator*ün güç ve otoritesi Roma Cumhuriyeti'ne sadece yarar getirdi, hiç zararı olmadı. Bir yurttaşın hür seçimle elde ettiği değil, zor kullanarak ele geçirdiği güç sivil özgürlük için zararlıdır

Romalı yazarlardan biri Roma'yı *dictator*lükle tanıştıran Romalıları lanetliyor, çünkü ona göre d*ictator*lük zamanla Roma'daki *tiran*lığın sebebi oldu. Bunun için, Roma'daki ilk tiranın *dictator* unvanıyla hüküm sürdüğünü söylüyor ve eğer *dictator*lük unvanı olmasaydı Sezar'ın *tiran*lığını yasal bir unvanla yüceltemeyeceğini iddia ediyor. Bu düşünce, sahibi tarafından etraflıca araştırılmamıştır ve düşünceye hiç itirazsız inanılmıştır. Çünkü *dictator*ün ne unvanı ne de makamı Roma'yı esaret altına sokmamıştır; aksine bunu yapan, vatandaşların çok uzun süren idare sonucu kendilerine atfettikleri güçtü. Roma'da *dictator* unvanı olmasaydı başka bir unvan bulunurdu; çünkü güç kendisine uygun düşen adı bulur, ama ad gücü bulamaz. Hem *dictator* anayasaya uygun olarak tayin edildiği müddetçe ve kişi kendi kafasından *dictator* olmadıkça devlete hep yarar getirmiştir. Yasal yoldan elde edilen değil de sadece kanunsuz yollardan ele geçirilen makamlar ve yasaya aykırı şekilde gasp edilen yetkiler bir cumhuriyete zarar verir. Bunu Roma örneğinde görürüz; Roma'da uzun bir süre boyunca *dictator*ler devlete sadece yarar getirmişlerdir.

Sebepler bariz bir şekilde göze çarpar. İlkin, bir yurttaşın devlete zarar verebilmesi ve yasal olmayan bir gücü gasp edebilmesi için sağlıklı bir toplumda hiçbir zaman sahip olamayacağı avantajlara sahip olması gerekir: Çok zengin olmalıdır, çok sayıda taraftarı ve yandaşı olması gerekir – ki eğer kanunlara riayet edilirse bunlara sahip olması mümkün değildir. Ama yine de bunlara sahip olursa, bu tür insanlardan o derece korkulur ki, bunlar hür seçimle asla seçilmezler. Ayrıca *dictator* sonsuz bir süre için değil, aksine sınırlı bir süre için ve sadece kendisini seçtiren sebebi bertaraf etmek amacıyla belirlenmiştir. Gerçi yetki ve salahiyetleri çok genişti; kendi kafasından yani keyfine göre baş gösteren tehlikeye karşı istediği yöntemi seçebilirdi, kimseyle önceden istişare etmeden her şeyi yapabilirdi ve herkesi sebep göstermeden cezalandırabilirdi. Ama devlete zararı olabilecek hiçbir şey yapamazdı; örneğin *senato*nun ya da halkın yetkilerini ellerinden alamazdı. Devletin eski kurumlarını kaldırıp devreye yeni kurumlar sokamazdı. Böylelikle, *dictator*lüğünün kısa sürmesinden, yetki ve otoritesinin sınırlı olmasından ve Roma halkının temiz ahlâklı oluşundan dolayı haddini aşması ve devlete zarar vermesi imkânsızdı. Edinilen tecrübeler *dictator*ün her zaman devlete faydalı olduğunu göstermektedir.

Gerçekten de *dictator*lük dikkate değer Roma kurumlarından biridir; çünkü imparatorluğun önem ve büyüklüğünün sebeplerindendir. Benzeri bir kurum olmadan bir toplum olağandışı olayları zorlukla geçiştirebilir. İşlerin olağan seyri cumhuriyetlerde yavaş olur; çünkü hiçbir meclis, hiçbir resmi merci tek başına her şeyi halledemez, birçok konuda karşılıklı olarak birbirine ihtiyaç duyarlar. Değişik istekler arasında bir denge kurulması zorunluluğundan ötürü zaman geçer ve zaman kaybına tahammülü olamayan bir meseleye çare bulunmak zorunda kalındığında ortaya çok büyük tehlikeler çıkar. Bu yüzden cumhuriyetler anayasalarında *dictator*lüğe benzer bir kuruma sahip olmalıdırlar. Hâlihazırdaki cumhuriyetler arasında mükemmel bir rol oynayan Venedik Cumhuriyeti az sayıda vatandaşına acil hallerde olayları müzakere etmeksizin oybirliği şar-

tıyla her türlü kararı alabilme hakkı vermiştir. Bir cumhuriyette böyle bir kurum yoksa cumhuriyetin anayasayı korumak veya devam ettirmek için uğraşırken batmamak için anayasaya aykırı hareket etmesi kaçınılmazdır. Bir cumhuriyette kanunlara aykırı yöntemlerin kullanılmasını gerektirecek hiçbir şeyin vuku bulmaması lâzımdır; çünkü illegal yöntem o an için yararlı olsa bile bu, örnek olur ve uzun vadede zarar verir. Öte yandan hayırlı ya da müsbet amaçlar için anayasaya aykırı davranmak, bir diğer ifadeyle anayasayı ihlâl etmek alışkanlığı daha sonra aynı bahaneyle anayasanın kötü amaçlar için ihlâl edilmesine zemin hazırlar. Bu yüzden eğer bir cumhuriyet kanunlarında her şeyi öngörmemişse, her olay için o olaya denk düşen çareyi ve bunların nasıl kullanılacağını belirlememişse hiçbir zaman mükemmel olamayacaktır.

Şu halde özet olarak söylemek isterim ki, baş gösteren tehlike karşısında çareyi *dictator*lük ya da benzer bir otoritede aramayan cumhuriyetler önemli olaylarda daima batar. Bu yeni müessesede bir *dictator*ün tayin şeklinin Romalılar tarafından ne kadar akıllıca düzenlendiğini de anlatmak gerekir. Bu tayin hep bir parça *consul*lerin mahcubiyeti ile ilişkilendirilmişti. Çünkü *consul*ler, devletin başındaki kişiler olarak tıpkı diğer yurttaşlar gibi, *dictator*ün emir ve iradesine itaat etmek zorundaydılar. Ancak bu durumun ileride vatandaşlarda infial uyandıracağı önceden tahmin edildiği için *consul*lere *dictator*ü seçme hakkı teslim edildi. Yani Roma'da patlak verecek herhangi bir olay bu otoriteyi gerekli kılarsa *consul*ler*dictator*ü seçme işini kendi istekleriyle yapacaklar ve dolayısıyla böyle bir durumda daha az rahatsızlık duyacaklardı diye düşünülüyordu. İnsanın kendi isteğiyle ve kendi seçimiyle kendine açtığı yaralar ve yaptığı kötülükler kendine başkaları tarafından yapılan kötülükler ve açılan yaralardan daha az acı verir. Ayrıca cumhuriyetin son devirlerinde Romalılar bir *dictator* yerine bir *consul*e *dictator*lük gücü verme alışkanlığındaydılar hem de şu sözlerle: "*Videat consul, ne respublica quid detrimenti capiat*" [*Consul* devletin zarar görmemesini temine çalışmalıdır]. Tekrar konumuza geri dönmek

gerekirse şu tespitle bu konuyu nihayetlendirmek istiyorum: Roma'ya komşu halklar, Roma'yı boyunduruk altına almak için uğraşırken Roma'nın, sayesinde sadece kendini savunabilmekle kalmayıp aynı zamanda bu halklara daha fazla güç, daha fazla fikir ve daha fazla prestijle saldırabildiği kurumlara kavuşmasını sağladılar.

35
Halk tarafından ve hür seçimlerle seçilmiş olmalarına rağmen *Decemvir** kurumu Roma'da devlete neden zararlı oldu

Roma halkı tarafından Roma'ya kanun yapmaları için seçilen, ama zamanla *tiran*lara dönüşen ve acımasızca şehrin özgürlüğünü elinden alan on kişinin seçilmesi önceki bölümde söylediklerime, yani seçimle kazanılan otoritenin değil de zorla ele geçirilen otoritenin cumhuriyetlere zararlı olduğu olgusuna aykırı düşüyormuş gibi görünür. Ancak ne tür bir yetki verildiği ve bu yetkinin ne süre için verildiğine dikkat edilmelidir. Sınırsız bir yetkinin uzun vadeli olarak – ben uzun vade derken bir sene ve üzerini anlıyorum – verilmesi her zaman tehlikeli olur ve yetkinin verildiği kişilerin iyi ya da kötü oluşlarına göre iyi ya da kötü sonuçları da beraberinde getirir. *Decemvir*lerin gücü *dictator*lerin gücü ile kıyaslandığında *decemvir*lerin gücünün kıyas kabul etmeyecek kadar büyük olduğu görülür. *Dictator* tayin edildiğinde *tribunus*lar, *consul*ler ve *senato*, makamlarında kalıyorlardı; ve *dictator* bile onların makamlarını ellerinden alamıyordu. Bir *consul*ü ya da tek bir *senatör*ü görevinden alabilmiş olsa bile tüm *senato*yu lağvedemiyor, yeni yasalar yapamıyordu. Şu halde *senato*,

* M.Ö. 5. yüzyılda halk tarafından atanmış 10 kişiden oluşan, adlî ve idarî yetkilere sahip kurul.

*consul*ler, *tribunus*lar makamlarında kaldıklarından, aynı zamanda *dictator*ün doğru yoldan sapmamasını temin etmeye çalışan bekçiler gibi işlev görüyorlardı. *Decemvir*lerin seçiminde bunun tam tersi oldu; çünkü *consul*leri ve *tribunus*ları görevlerinden aldılar ve kanun yapmak ve Roma halkının bizzat kendisi gibi her şeyi yapmak için tam yetki aldılar. Artık *consul*ler, *tribunus*lar ve halka başvurma gibi şeyler olmadığından, bir başka deyişle tamamen yalnız olduklarından ve kendilerini kontrol edecek kimse bulunmadığından göreve gelişlerinin ikinci yılında Appius'un ihtirasıyla tahrik olmuş halde yetkilerini kötüye kullanabildiler. Daha önce, hür seçimle verilen yetkilerin bir cumhuriyete zarar vermeye yetmediğini söylediysem, bir halkın bu tür yetkileri hiçbir zaman sınırlayıcı şartlar ve sınırlı bir zaman olmadan vermeye yanaşmayacağını da farz ediyorum. Ancak aynı halk herhangi bir hileyle ya da başka nedenlerle gücü akılsızca ve Romalıların *decemvir*lere verdiği gibi vermeye yönlendirilirse durumu aynı Romalıların durumu gibi olur. Bu, *dictator*lerin hangi sebeplerden ötürü vazifelerinin bilincinde olduklarını ve *decemvir*lerin hangi nedenlerle vazifelerini ihmal ettikleri düşünülerek ve iyi düzenlenmiş cumhuriyetlerin Ispartalıların gücü krallarına vermesi, Venediklilerin *doc*larına vermesi gibi gücü uzun süreliğine verme konusunda, nasıl da yerinde davrandıkları göz önüne alınarak ortaya konabilir. Çünkü o zaman görülecektir ki, her iki makam için de [krallar,doclar] bunların yetkilerini kötüye kullanmamalarını temin edecek muhafızlar görevlendirilmiştir. Halkın henüz bozulmamış durumda olması dahi – eğer bu önlem yoksa – fayda sağlamaz, çünkü sınırsız bir güç, halkın iyi ahlâkını çok kısa sürede bozar ve kendine dost ve taraftar kazanır. Sınırsız gücün fakir olmasının ya da [saygın] şanlı bir soyunun olmamasının zararı yoktur, çünkü zenginlik ve her türlü itibar onun ardı sıra koşar. Bunu *decemvir*lerin tayini konusunda daha yakından açıklayacağım.

36
Yüce makamları işgal eden vatandaşlar daha aşağıdaki makamları küçümsememelidir

Romalılar Marcus Fabius ve Gnaeus Manlius'u *consul* olarak atamışlardı ve Veiililerle Etrüsklere karşı şanlı bir savaş kazanmışlardı[lv]. Bu savaşta bir yıl önce *consul*lük yapmış olan *consul* Marcus Fabius'un kardeşi olan Quintus Fabius öldü. Buradan Roma'nın kurumlarının devleti yüceltmek için biçilmiş kaftan oldukları ve bu kurumlardan uzaklaşan tüm devletlerin büyük bir hata yaptıkları görülür. Romalılar şan ve şerefi her şeyden üstün tutmalarına rağmen eskiden kendi emirlerinde çalışan bir adama şimdi baş eğmeyi ve bir zamanlar başları oldukları orduda beraberce hizmet etmeyi haysiyetsizlik olarak görmüyorlardı. Bu adet zamanımız yurttaşlarının görüşleri, kurumları ve alışkanlıklarıyla çelişir. Venedik'te hâlâ yüksek bir mevki işgal etmiş vatandaşın daha düşük bir mevkii kabul etmekten utanması ve şehrin bu düşük mevkii reddetmesine izin vermesi gibi yanlış bir kanı hüküm sürer. Bu, herhangi bir resmî vazifesi olmayan düz vatandaş için şerefli bir şey olabilir, ancak halk için zararlıdır; çünkü bir devlet daha düşük bir mevkii idare etmek için yüksek bir mevkiden aşağıya inen bir vatandaşa karşı bunun tam tersi alçak bir mevkiden yüksek bir mevkie tırmanan bir vatandaşa nazaran daha fazla umut ve güven besler. Devlet sonuncu vatandaşa ancak bu vatandaşın etrafında nasihatleri ve

nüfuzu ile onun tecrübesizliğini dengeleyip telâfi edecek yüksek itibarlı ve yetenekli insanlar bulunduğu takdirde güvenebilir. Venedik'te, diğer yeni cumhuriyetlerde ve krallıklarda olduğu gibi *consul*lük yapmış bir kimsenin orduda da sadece *consul* olarak hizmet vermek istemesi teamülü Roma'da da olsaydı politik özgürlük için sayısız mahzurlar ortaya çıkardı; çünkü etraflarında yanlarında hata yaparak küçük düşmekten ve dolayısıyla rezil olmaktan korktukları insanlar olmasaydı, tecrübesiz kişiler kolayca hata yaparlardı, hırslarını frenleyemezler ve daha serbest olduklarını düşünürlerdi. Bu durum devlet için çok zararlı olurdu.

37
Toprak yasasından ötürü Roma'da hangi kargaşalar ortaya çıktı. Geriye dönük bir yasa, devletteki eski bir geleneği ihlâl ettiğinde şiddetli kargaşalara sebep olur

Antik yazarların söylediklerine bakılırsa insanlar başlarına bir felaket geldiğinde kederli olmak ve mutlu zamanlarında durumlarından sıkılmak alışkanlığındadırlar. Her iki ruh hali de aynı sonuçları ortaya çıkarır. Şu halde insanlar eğer mecburiyetten savaşmak zorunda kalmıyorlarsa, bunu hırslarından dolayı yapıyorlar demektir; çünkü hırs insanların içinde öyle güçlüdür ki, ne kadar yukarılara tırmanırlarsa tırmansınlar yakalarını bırakmaz. Bunun sebebi tabiatın insanları her şeyi arzulayacak, ama her şeyi elde edemeyecek şekilde yaratmış olmasıdır. Hal böyleyken, bir şeyi elde etme arzusu, arzu edilen şeyi elde etme yeteneğinden daha büyük olduğundan, hâlihazırda sahip olunan şeylerden memnuniyetsizlik duyma ve dahası, çok az tatmin olma söz konusu olur. İnsanların talihlerindeki değişiklikler de bu yüzden ortaya çıkar; çünkü insanların bir kısmı daha fazla şeye sahip olmak istediği ve bir diğer kısmı da elindekileri kaybetmekten korktuğundan düşmanlıklar ve bir ülkenin mahvı diğer ülkenin ise yükselmesiyle sonuçlanan savaşlar vuku bulur. Bu düşüncemi telaffuz ediyor olmamın sebebi halkın *tribunus*ları tesis ederek kendilerini *patrici*lere karşı korumakla yetinmemesini açıklama arzumdur. Halk bu kurumu mecburiyetten iste-

mek zorunda kalmıştır. Halk bunları henüz yapmıştı ki, hırstan dolayı soylularla fahrî vazifeleri ve zenginliği – ki bunlar insanlarca en değer verilen şeylerdir – paylaşmak için savaşa başladı. Bundan toprak yasası hakkındaki kavgaların sebep olduğu ve sonuçta Roma Cumhuriyeti'nin yıkılma sebebi olan bela türedi.

İyi düzenlenmiş cumhuriyetler devleti zengin, vatandaşları fakir tutmak zorunda olduğundan, Roma'daki bu yasanın hata olduğu açıktı. Ya başından beri her gün değiştirilmek zorunda kalınmayacak şekilde düzenlenmemişti ya da bu yasanın çıkarılması o kadar ileriye atılmıştı ki, geriye dönük etkisi provokasyon yaratıyordu veya başlangıçta iyiydi ama sonra tatbik edilirken bozulmuştu. Her ne olmuş olursa olsun, Roma'da bu yasadan bahsedildiğinde şehirde ortalık toz duman oluyordu. Yasanın iki ana maddesi vardı: Birinci madde hiçbir yurttaşın bilmem ne kadar *iuger** topraktan fazlasına sahip olamayacağını emrediyordu; ikinci maddeyse düşmandan ele geçirilen tarlaların Roma halkı arasında dağıtılacağını söylüyordu. Bu söylenenlere göre kanun, *patrici*leri iki yönden zarara sokuyordu: Çünkü yasanın izin verdiğinden fazla toprağa sahip olanlar (bunlar genelde *patrici*lerdi) bunları geri vermek zorundaydı ve düşmanların toprakları halk arasında paylaştırılırken *patrici*lerin zenginleşme olasılığı ellerinden alınmıştı. Ancak bu şekilde kanun yoluyla zarara uğratılan kişiler nüfuz sahibi insanlar olduklarından ve bu kanuna karşı mücadele ederek kamu yararını savunduklarını iddia ettiklerinden, daha önce dediğim gibi, kanun akla geldiğinde Roma toz duman içinde kalıyordu. *Patrici*ler ya orduyu göreve çağırarak ya da kanunu teklif eden *tribunus*un karşısına başka bir *tribunus* çıkararak veya bazen biraz geri çekilerek ve dağıtılacak topraklara koloni göndererek kanunu sabır ve ustalıkla geciktirdiler. Örneğin bu son söylediğim, kanun hakkında tartışma çıktığında Roma'dan bir koloninin kendisine tahsis edilen topraklara gönderildiği Antium'da söz konusuydu. Livius burada kayda değer bir mazeretten söz eder; ona göre adı

* *Iuger*: Bir arazi ölçü sistemi. (240x120 ayak)

geçen koloniye gitmek için adını verecek birisini bulmak çok zordu; halk eşyayı Roma'da istemeye, Antium'da sahip olmaktan daha fazla meyilliydi. Romalılar ordularını İtalya'nın uzak yerlerine ve daha ötelere götürmeye başlayıncaya kadar bu kanundan dolayı ortaya çıkan huzursuzluk uzun bir süre devam etti; ancak ondan sonra tarım kanunu etrafında süren kavga yatışmış gibi göründü. Bunun sebebi Roma'nın düşmanlarına ait olan tarlaların halkın gözünden uzakta olması ve sürülmesi zor bölgelerde bulunmasıydı; bu yüzden halk bu tarlalar için daha az arzu duyuyordu. Romalılar düşmanlarını da nadiren benzer şekilde cezalandırıyorlardı ve bir şehrin elinden topraklarını alsalar bile oraya koloniler gönderiyorlardı. Bu sebeplerden dolayı kanun Gracchuslar'a kadar adeta uykuya daldı. Kanun, Gracchuslar tarafından tekrar ele alındığında Roma'nın özgürlüğünü tamamen mahvetti; çünkü rakiplerinin gücü iki katına çıkmıştı ve halk ile *senato* arasındaki nefret o derece alevlendi ki, iş her türlü ölçüyü aşan ve her türlü sivil alışkanlıkların ötesinde silahlı çatışmalara ve katliamlara vardı. Resmî makamlar duruma bir çare bulamadıkları için ve taraflar onlardan herhangi bir şey ummadıklarından, insanlar kendi haklarını kendileri aramaya başladılar ve taraflar kendilerini savunmak amacıyla bir lider seçmeyi düşündüler. Halk bu kargaşa ve şaşkınlık içinde tüm gücüyle Marius'a müracaat etti ve onu dört kere *consul* olarak seçti; hem de çok kısa aralıklarla. Böylece Marius da kendini ayrıca bir üç kere daha *consul* yapabildi. Soyluların bu belaya karşı çareleri yoktu. Onlar da teveccühlerini Sulla'ya gösterdiler ve partilerine lider olarak seçtiler. İç savaşlar çıktı ve dökülen onca kandan ve dönen talihten sonra soylular baskın çıktı. Ardından Sezar ve Pompeius zamanında kargaşalar çıktı ve bu esnada Sezar, Marius'un partisinin başına; Pompeius da Sulla'nın partisinin başına geçti. İş, savaşa vardığında Sezar galip gelen taraf oldu: Artık Roma'nın ilk *tiran*ıydı ve Roma bir daha özgürlüğünü geri kazanamadı.

Toprak kanununun başlangıcı ve sonu işte böyleydi. *Senato* ve halk arasındaki düşmanlıktan özgürlük lehine yasalar doğdu-

ğu için bu düşmanlığın Roma'nın özgürlüğünü koruduğunu ve bunun nasıl olduğunu başka bir yerde gösterdik. Toprak yasası sonuç itibarıyla böyle bir çıkarıma aykırı gibi görünüyor olsa da fikrimi değiştirmiyorum; çünkü soyluların hırsı öylesine güçlüdür ki, değişik vasıtalar ve yollarla mani olunmadığı taktirde bir toplumu kısa sürede mahveder. Toprak yasası yüzünden çıkan kavgalar Roma'yı köleliğe mahkûm edinceye kadar üç yüz sene sürdü. Eğer halk bu yasayla ve diğer bazı isteklerle soyluların hırsını frenlemeseydi, Roma belki çok daha erken köleliğe mahkûm olurdu. Buradan insanların mala mülke, saygı görmekten daha fazla değer verdiklerini görüyoruz. Onursal makamlar ya da görevler söz konusu olduğunda Roma aristokrasisi fazla karşı koymadan halka hep boyun eğmiştir. Ama servet söz konusu olduğunda serveti savunmadaki inatçılığı o kadar büyüktü ki, halk onların arzularını tatmin etmek için yukarıda gösterildiği gibi olağandışı yöntemlere başvurdu. Bu fenalığın failleri iyi niyetleri zekâlarından daha fazla övülmesi gereken Gracchuslar'dır; çünkü bir cumhuriyette kök salmış bir mahzuru yok etmeyi istemek ve bunun için geriye yürüyen, yani geçmişi de kapsayan bir kanun çıkarmak çok düşüncesizce bir tutumdur. Yukarıda etraflıca gösterildiği üzere bu yolla insan sadece o mahzurun sebep olduğu belanın gelişini hızlandırır; ama insan biraz sabredip beklerse bu fenalık daha geç gelir ya da tepe noktasına erişmeden zamanla kendiliğinden kaybolur.

38
Zayıf cumhuriyetler kararsızdırlar ve nasıl karar vereceklerini bilemezler; eğer bir karar verirlerse bu böyle istediklerinden değil mecbur kaldıklarındandır

Korkunç bir veba [M.Ö. 5. yy.] Roma'yı kırıp geçirirken Volskilere ve Aequlara, Roma'yı yenme vakti gelmiş gibi göründü. Bu iki halk büyük bir ordu vücuda getirdiler ve Latinlerle [Latium bölgesi halkı] Herniclere saldırdılar. Latinlerin ve Herniclerin ülkesi düşman tarafından harap edildiğinden bunlar durumu Roma'ya bildirmek ve Romalılardan kendilerini savunmalarını rica etmek zorunda kaldılar. Salgının sıkıntısını yaşayan Romalılar cevap olarak onlara kendilerini yine kendi silahlarıyla savunmak zorunda olduklarını, Roma'nın onlara yardım edemeyeceğini söylediler. Burada *senato*nun yüce ruhluluğu ve basireti görülebilir; *senato* her hal ve şartta müttefiklerinin* alması gereken kararlara hükmetmek istiyordu. Gerekli olduğunda alışılmış tutumuna ve daha önceki muhtemel kararlarına ters düşecek bir karar almaktan utanmıyordu.

Bunu söylüyorum, çünkü aynı *senato* adı geçen halklara daha önce kendilerini savunmak için silahlara davranmayı yasaklamıştı. Daha az basiretli bir *senato* onlara kendilerini savun-

* Latinler ve diğer müttefikler Romalıların komutası dışında ne asker bulundurabiliyor ne de savaş yapabiliyorlardı.

ma izni verdiğinde sanki kendi şerefinden bir şeyler eksilmiş gibi düşünürdü. Ama Roma *Senato*su işleri değerlendirilmesi gerektiği gibi değerlendiriyordu ve hep en az zararlı olacak tedbirleri en iyi tedbir olarak alıyordu; uyruklarını savunamamayı kötü bir şey olarak görüyordu, açıklanan sebeplerden ve daha birçok akla yakın nedenden ötürü Romalılar olmadan silahlara sarılmalarının kötü bir şey olduğunu da idrak ediyordu. Buna rağmen, *senato*, düşman çok yaklaştığından onların bulundukları zor durumdan ötürü her halükârda silaha sarılacaklarının farkındaydı. Bu yüzden onların zaten yapmak zorunda oldukları şeyi kendi izniyle yapmaları ve şartların zorladığı itaatsizliğin onları gönüllü itaatsizliğe alıştırmasını önlemek amacıyla şerefli olan yolu seçti. Her cumhuriyetin böyle davranması gerektiği düşünülse de, zayıf ve kötü yönlendirilen cumhuriyetler böyle davranamaz ve benzeri zor durumlardan bir erdem çıkaramaz. Valentinois Dükü*, Faenza'yı fethetmiş ve Bologna'yı şartlarını kabul etmeye zorlamıştı. Artık Toscana üzerinden tekrar Roma'ya dönmek istediğinde, kendisi ve ordusu için geçiş izni istemek maksadıyla adamlarından birini Floransa'ya gönderdi. Floransa'da konu tartışıldı ama kimse geçiş izni verilmesini tavsiye etmedi. Yani burada Roma örneğine uyulmadı, çünkü dükün güçlü bir ordusu olduğundan ve Floransalılar dükün geçişini önleyemeyecek kadar zayıf teçhizatlı olduklarından, dükün kaba kuvvet kullanarak geçmek yerine onların izniyle geçmesi onlar için daha şerefli olacaktı. Eğer başka türlü davransalardı yaşadıkları utanç daha az olurdu. Bununla beraber zayıf cumhuriyetlerin en kötü özelliği kararsızlıklarıdır. Tüm kararları ancak karar almak zorunda kaldıklarında alırlar ve münasip bir şey yaptıklarında bunu sahip oldukları basiretten değil de baskı altında olduklarından yaparlar.

Bunun için çağımızda Floransa'da cereyan etmiş iki örnek vermek istiyorum; Fransa Kralı XII. Louis 1500 yılında Milano'yu

* Cesare Borgia, 1498 yılında Fransa Kralı XII. Louis tarafından Valentinois Dükü olarak tayin edildi. Machiavelli *Hükümdar*'da kusursuz hükümdarı tarif ederken Cesare Borgia'nın hayatını örnek gösterir.

geri aldıktan sonra Floransalıların kendisine Pisa şehri için önerdikleri 50.000 duka altınını almak için Pisa'yı da ele geçirmek istedi. Bu iş için Beaumont komutasındaki ordusunu Pisa'ya gönderdi. Beaumont Fransız'dı ama, Floransalıların ona büyük güveni vardı. Ordu ve komutan Pisa surlarına yapılacak saldırıya hazırlanmak için Cascina ve Pisa arasındaki bölgeye gitti. Saldırı düzenine geçmek için birkaç gün orada kaldılar. Bu arada Pisalı elçiler Beaumont'a geldiler ve Beaumont'un şehri dört ay geçmeden Floransalılara vermemeye kral adına söz vermesi şartıyla Pisa'yı Fransız ordusuna teslim etmeyi teklif ettiler. Bu öneri Floransalılar tarafından reddedildi; bu yüzden kuşatmaya devam edildi ve neticede utanç içinde geri çekilmek zorunda kalındı. Pisalıların teklifi sadece Floransalılar kralın sözüne güvenmedikleri için reddedilmişti. Hâlbuki Floransalılar bir yandan kralın sözüne güvenmezken, öte yandan inisiyatif almadaki zaaflarından ötürü zaten tamamen kralın tahakkümü altına girmişlerdi. Kralın bizzat kendisi tarafından fethedilen Pisa'yı onlara teslim etmesinin ya da kral böyle bir şey yapmazsa onlara ne düşündüğünü açıklamasının ne kadar iyi olacağını kavrayamamışlardı. Artık kral onlara şehri vereceğine dair sadece söz verebiliyordu ve onlar da salt verilen bir söz için ödeme yapmak zorundaydılar. Floransalılar Pisa'nın Beaumont tarafından alınmasına her şartta rıza göstermiş olsalardı çok daha münasip davranmış olurlardı: 1502 yılındaki Arezzo tecrübesinin gösterdiği gibi, şehir ayaklandığında Fransa Kralı, Imbault yönetimindeki Fransız ordusunu Floransalılara yardıma gönderdi. Ordu Arezzo yakınlarına geldiğinde Imbault şehri tıpkı Pisa gibi belirli şartlarda teslim etmek isteyen Arezzo halkıyla görüşmelere başladı. Öneri Floransa'da reddedildi. Imbault durumu fark ettiğinde ve Floransalıların bu işlerden fazla anlamadığını gördüğünde Floransalı yetkililerin katılımı olmaksızın görüşmeleri kendi başına sürdürdü. Daha sonra kendi istediği şekilde bir anlaşma yaptı ve askerleriyle şehre girdi. Floransalılara da aptal olduklarını ve dünya işlerinden hiç anlamadıklarını söyledi: Eğer Arezzo'yu almak istiyorlarsa krala başvurmak zorundaydılar. Kral, askerleri şehrin içindeyken askerleri şehrin dışında olmalarına kıyasla şehri onlara daha

kolaylıkla verebilirdi. Floransa'da, Imbault'ya karşı halk sesini yükseltmekten ve hakaret etmekten çekinmedi; insanlar ancak Beaumont'un Imbault gibi hareket etseydi Pisa'nın da Arezzo gibi alınacağını anladıklarında yaptıklarına bir son verdiler.

Ve ben de artık konuma dönüyorum: Kararsız cumhuriyetler sadece zor zamanların sıkıştırmasıyla faydalı kararlar alırlar; çünkü herhangi bir şüphe olası ise zayıflıkları karar almalarına izin vermez ve bu şüphe onların ilerlemesini sağlayan dış bir kuvvetçe bertaraf edilmezse, cumhuriyetler ebediyen yalpalayıp dururlar.

39
Farklı halklarda sıkça aynı hadiseler cereyan eder

Yakın ve antik tarihle uğraşan bir kimse, tüm devletlerin ve halkların ezelden beri aynı isteklere ve mizaca sahip olduğunu görür. O halde insan geçmişi dikkatli incelediğinde her devlette geleceği önceden görmek, eskilerin kullandığı yöntemlerin aynısını kullanmak veya benzer olaylarda eğer daha önce denenen yöntemler mevcut değilse yeni yöntemler icat etmek kolaydır. Ancak bu tür düşünceler okuyucular tarafından dikkate alınmadığından ya da anlaşılmadığından veya anlaşıldıklarında yönetenler tarafından kabul görmediğinden her devirde aynı uygunsuzlukları buluruz.

Floransa 1494'ten sonra Pisa ve diğer şehirler gibi topraklarının bir kısmını kaybettiğinde o şehirleri işgal altında tutanlara karşı savaşmak zorunda kaldı. Ancak işgalciler güçlü olduklarından savaşı finanse etmek için çok büyük paralar en küçük bir yarar sağlamadan harcanmak zorunda kaldı. Çok sayıda harcama çok sayıda vergiye ve vergiler halkın çok sayıda şikâyet ve yakınmasına neden oldu. Savaş, "Savaş Onlusu"* adındaki 10 kişilik bir şûra tarafından idare edildiğinden halk sanki bu şûra, savaşın ve harcamaların sebebiymiş gibi onlara karşı sesini yükseltmeye

* Bu konsey "Barış ve Özgürlük Yanlısı On Kişi" adını taşıyordu. Machiavelli 1498-1520 arası bu makamın sekreterliğini yürüttü.

başladı ve adı geçen şûranın bertaraf edilmesi ile birlikte savaşın sona ereceği düşüncesi yayılmaya başladı. Dolayısıyla seçimlerin yenilenmesi zamanı geldiğinde halk şûrayı oluşturacak yeni insanları seçmedi, "Onlar Şûrası"nı sona erdirdi ve bunların yaptığı işleri *signoria*ya* devretti. Bu karar son derece zararlı oldu; çünkü halkın sandığının aksine savaşa son vermemekle kalmadı aynı zamanda akıllıca savaşı idare eden insanların yönetimden uzaklaştırılması yüzünden öyle bir karışıklık oldu ki, Pisa'dan başka Arezzo ve daha çok sayıda yer kaybedildi. İşte bundan sonra halk hatasını anladı; rahatsızlığın sebebinin hekim değil de ateş olduğunu kavradı ve "Onlar Şûrası"nı yeniden tesis etti. Aynı hoşnutsuzluk Roma'da *consul*lerin makamına karşı oldu. Halk bir savaştan nasıl başka bir savaş çıktığını ve huzurun hiç gelmediğini gördüğünde savaşın sebebinin komşu devletlerin hırsı olduğuna inanmadı. Daha ziyade suçlunun *tribunus*ların himayesi altında bulunan halkı Roma sınırları içinde zapt ve idare edemeyen ve bu yüzden *consul*lerin emriyle şehir dışına sürüp kimsenin onlara yardım edemeyeceği bir yerde ezmek isteyen patriciler olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden halk ya *consul*leri lağvetmeyi ya da güçlerini halk üzerinde, ne içeride ne dışarıda otoriteleri kalmayacak kadar sınırlamayı gerekli görüyordu. Bu hususta bir kanunu geçirmek isteyen ilk kişi Terentillus adında bir *tribunus*tu. Terentillus *consul*lerin yetkilerini kontrol etmek ve sınırlamakla yükümlü beş kişi seçmeyi teklif etti. Bu teklif soyluları fevkalâde kızdırdı; çünkü onlara göre yönetimin haşmet ve heybeti bu sayede o derece küçültülmüştü ki, devlette kendileri için hiçbir özel onursal makam kalmayacaktı. Buna rağmen *tribunus*lar öylesine direndiler ki *consul* unvanı kaldırıldı.** Devam eden çabalardan sonra nihayet halk, *consul*ler yerine ellerinde *consul*lerin güç ve yetkileri bulunan *tribunus*ların atanmasıyla yetindi. Halk *consul* unvanına duyduğu nefret, *consul*ün

* *Signoria* (senyörlük): İtalyan şehir devletlerinde en yüksek makam, şehir meclisi.

** On yıl süren mücadelelerden sonra *pleb tribunus*larının isteği üzerine *decemviri* müessesesi kuruldu.

güç ve yetkilerine duyduğu nefretten daha büyüktü. Uzun süre işi bu şekilde bıraktı, ta ki sonunda hatasını anlayıp tıpkı Floransalıların on kişilik şûralarına geri dönmesi gibi tekrar *consul*leri tayin edinceye kadar.

40
Roma'da *decemvir*lerin yürürlüğe sokulması konusunda neler söylenebilir. Ayrıca, diğerlerinin yanı sıra bir toplumun aynı olayla kurtulacağı ya da zulme uğrayacağı nasıl görülür

*Decemvir*lerin tesis edilmesinden dolayı Roma'da ortaya çıkan hadiseleri derinlemesine açıklamak istediğimden, önce bu oluşumdan ötürü vuku bulan herşeyi anlatmayı gereksiz görmüyorum. Böylece daha sonra bunların içindeki dikkate değer şeylere değinebilirim. Bu hadiseler arasında hem bir cumhuriyetin özgürlüğünü koruyup muhafaza etmek isteyenler için hem de bertaraf etmek isteyenler için üzerinde düşünülmesi gereken çok şey vardır. Bu tetkik esnasında *senato* ve halk tarafından yapılan ve özgürlüğe zararı dokunan çok sayıda hata ve *decemvir*lerin başı Appius'un Roma'da kurmaya niyetlendiği *tiran*lığın uğruna yaptığı hatalar insanın dikkatini çeker.

Roma'da devletin özgürlüğünü pekiştirecek yeni kanunların yapılması konusunda halk ve soylular arasında yapılan birçok münakaşa ve kavgadan sonra, Spurius Postumius'la birlikte iki vatandaşı Solon'un kanunlarını incelemeleri için Atina'ya göndermek üzere anlaşmaya varıldı. Böylece bu yasalar Roma'da yapılacak kanunların temelini teşkil edecekti. Atina'ya gönderilen adamların geri dönmesinden sonra, adı geçen kanunları tetkik

edecek ve derleyecek yeni adamlar seçildi; bunlar bir seneliğine seçilen on kişiydi ve aralarında Appius Claudius adında basiretli ve güçlü bir adam da bulunuyordu. Bu on kişinin hiçbir resmî makamı dikkate almadan bu tür yasaları rahatça çıkarabilmesi için Roma'da tüm diğer makamları, bilhassa da *tribunus*ların ve *consul*lerin makamlarını lağvettiler. Halka başvurma hakkını da ilga ettiler; böylece "Onlar Şûrası" her bakımdan Roma'nın hâkimi oldu. Şûradaki diğer meslektaşlarının tüm otoritesi halkın teveccühü sonucunda Appius Claudius'ta toplandı; çünkü halk onu daha önceleri halka eziyet eden taş kalpli biri olarak görürken şimdi tutum ve davranışlarıyla halkın gözünde o kadar popüler olmuştu ki, karakterinin ve zihniyetinin değişmesi sanki bir mucize gibi algılanmıştı.

*Decemvir*ler çok ılımlı bir tutum sergilediler; sadece 12 tane *liktor*ları* vardı ve *liktor*lar o anda şûranın başkanlığını yapmakta olan kişinin önü sıra yürüyorlardı. Mutlak güç ve otoriteye sahip olmalarına rağmen, işlediği cinayetten ötürü cezalandırılması gereken bir Roma yurttaşını yargılanmak üzere halkın önüne çıkarıyorlardı ve halk tarafından mahkûm edilmesini sağlıyorlardı. Yasalarını on levha üzerine yazıyorlardı ve bunları tasdik edilmeden önce kamuoyuna sunuyorlardı. Böylece herkes bu kanunları okuyup fikir beyan edebiliyordu. Bu sayede kanunlardaki olası mahzurları ve eksiklikleri görüp kanunları tasdik etmeden önce onları düzeltebiliyorlardı. Bütün bunlar olurken Appius Roma'da eğer iki tane daha eklenirse bu on levhanın tastamam olacağı söylentisini yayıyordu. Bu fikir halkın *decemvir*leri bir sonraki yıl için de seçmesini sağladı. Halk *decemvir*lerin bir sonraki yıl için de atanmasına seve seve rıza gösterdi, çünkü bu durumda *consul*lerin seçilmesine gerek yoktu ve dahası halk *tribunus*lar olmadan da yapabileceğini düşünüyordu, zira hukukî konularda zaten kendi kendisinin hakimiydi. Dolayısıyla, bu karar alındığında tüm aristokrasi, bu onursal görevleri sahiplenmeye devam etmek için harekete geçti. En önde Appius

* Bkz. 25. bölüm 1. dipnot.

bulunuyordu. Appius halktan bu onursal görevleri isterken onlara öylesine candan göründü ki, diğer istekliler ondan şüphelenmeye başladılar: *Credebant enim haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore* [Çünkü bunca kibrin yanında, bunca iltifatın boşuna olmadığını düşünüyorlardı]. Ona açıkça cephe almaktan çekindikleri için bunu hile ile yapmaya karar verdiler ve hepsinin içinde en genci olmasına rağmen ona halka gelecekteki *decemvir*leri önerme yetkisini verdiler. Çünkü töreyi göz önüne alarak kendi kendisini önermeyeceğini düşünüyorlardı; zira böyle bir şey yapmak alışılmadık bir şeydi ve alçakçaydı. *İlle vero impedimentum pro occasione arripuit* [Ama o, engeli fırsat bilerek üstüne atladı] ve önce kendini tayin etti. Soylular bu işe çok şaşırdılar ve bu durum hiç hoşlarına gitmedi. Appius daha sonra kafasına göre dokuz kişi daha atadı. Bu ikinci sene için geçerli olan yeni seçim halka ve soylulara yaptıkları hatayı gösterdi. Çünkü hemen *Appius finem fecit ferendae alienae personae* [Appius maskesini çıkardı]; doğuştan gelen kibrini gösterdi ve işgal ettiği makamdaki diğer arkadaşlarına da çok geçmeden aynı düşünce tarzını bulaştırdı. Bunlar halkı ve *senato*yu sindirmek için 12 yerine 120 *liktor* görevlendirdiler.

Genel güvensizlik birkaç gün sürdü; ama ardından *senato*yu kukla gibi oynatmaya ve halkı kendilerine kul etmeye başladılar ve vatandaşlardan biri *decemvir*lerin biri tarafından kötü muameleye maruz kaldığında ve öbür *decemvir*e başvurduğunda temyizde işleri ilk mercidekinden daha da kötüleşiyordu. Artık halk hatasını görüyordu ve gözünü kaygıyla *patrici*lere çeviriyordu. *Et inde libertatis captare auram, unde servitutem timendo in eum statum rem publicam adduxerant* [Ve esaretten korktuğu ve bu yüzden devleti bu duruma getirdiği yerden biraz hürriyet elde etmeyi umuyordu]. Halkın sıkıntı çekmesi soyluların hoşuna gidiyordu, *ut ipsi, taedio praesentium, consules desiderarent* [Böylece (halk) şimdiki insanlardan nefret ettiğinden *consul*leri istiyordu.] Yılın sonu yaklaşıyordu; her iki kanun levhası da düzenlenmiş ama henüz halka açıklanmamıştı. *Decemvir*ler bunu, görevde kalmak için kullandılar; halkı zorbaca yönetmeye ve soyluların

gençlerini hassa askerî olarak kullanmaya başladılar. Mahkûm olanların servetlerini bu gençlere hibe ediyorlardı. *Quibus donis iuventus corrumpebatur et malebat licentiam suam quam omnium libertatem* [Böyle hediyelerle bozulmuş olan gençler halkın özgürlüğünden ziyade kendi hürriyetlerini istiyorlardı]. Bu sıralar Sabinler ve Volskiler Romalılara savaş ilân ettiler; *decemvir*ler korku içinde yönetimlerinin zayıflığını görmeye başladılar. *Senato* olmadan savaşamazlardı. Ama *senato*yu toplarlarsa, kendi iktidarları için endişelenmek zorunda kalacaklardı, sonunda *senato*yu toplama kararı almak zorunda kaldılar. *Senator*ler toplandığında içlerinden çoğu, özellikle de Lucius Valerius ve Marcus Horatius, *decemvir*lerin kibrine karşı cephe aldılar. *Decemvir*ler, eğer *senato* halka karşı duyduğu kin ve düşmanlıktan ötürü gücünü kullanmaktan çekinmeseydi son bulurdu. *Senato* otoritesini kullanmak istememişti, çünkü *decemvir*lerin kendi isteği ile görevden çekilmeleri halinde halk *tribunus*larının tekrar seçilmeleri mümkün olacaktı. Şu halde savaşa karar verildi. Ve iki ordu *decemvir*lerin bir bölümünün komutasında sefere çıktı. Appius şehri yönetmek üzere şehirde kaldı ve Verginia'ya* aşık oldu. Appius, Verginia'yı zorla kaçırmak isterken kızın babası tarafından öldürüldü. Babası, bunu kızını Appius'tan kurtarmak için yapmıştı. Bu olayın bir sonucu olarak Roma'da ve Roma ordularında isyanlar başgösterdi. Burada sözü edilen ordular Roma halkının geride kalan kısmından oluşturulmuştu ve bu ordular Kutsal Dağ'a gitti ve *decemvir*lerin görevlerinden çekilmelerine ve *tribunus*larla *consul*lerin tekrar seçilmelerine kadar orada kaldı. *Tribunus*lar ve *consul*ler tekrar kurulunca Roma tekrar eski özgürlüğüne kavuştu.

Burada şunu da söylemek lâzımdır: Roma'daki *tiran*lığın menfiliği cumhuriyetlerdeki diktatörlüklerin büyük bölümüne neden olanlarla aynı sebeplere dayanıyordu; bu sebepler halkın aşırı derecedeki özgürlük arzusu ve soyluların yine aşırıya kaçan hükmetme isteğiydi. Şu durumda özgürlük yararına olan

* Verginia, Appius Claudius'un sebep olduğu onursuzluğu temizlemek için babası tarafından hançerlenerek öldürüldü.

bir yasa üzerinde uzlaşmaya varılamadığında, ama diğer yandan her iki taraftan birinin bir kimseyi öne çıkarması ve desteklemesi durumunda, hemen bir tiranlık türüyordu. Roma halkı ve *patrici*leri, *decemvir*leri seçmek ve onları olağanüstü yetkilerle donatmak konusunda anlaştılar; çünkü her iki taraf ta aynı şeyi istiyordu, öte yandan halk *consul*lüğü *patrici*ler ise *tribunus*luğu kaldırmak istiyorlardı. *Decemvir*ler seçildikten sonra *pleb*ler, Appius'un artık halkın yanında olduğuna ve *patrici*leri ezeceğine inanıyorlardı; bu yüzden yüzlerini ona dönmüşlerdi. Ancak bir halk bir kimseye kendisinin nefret ettiği insanları rahat bırakmadığı ya da eziyet ettiği için özel itibar gösterme hatasına düşerse ve bu adam biraz da beceri sahibi ise o toplumun *tiranı* olacaktır. Halkın desteğiyle soyluları bertaraf etmeye uğraşacak ve bunu başardıktan sonra halkı ezmeye başlayacaktır. Halk köleleştirildiğini anladığında başvurup çare arayabileceği kimse kalmamış olacaktır. Bir cumhuriyette *tiran*lık tesis etmiş herkes böyle davranmıştır. Appius da böyle davranmış olsaydı *tiran*lığı daha uzun sürer ve bir başka ifadeyle bu kadar çabuk sona ermezdi. Oysa, tam aksi istikamette davrandı; iktidarda kalabilmek için kendisine iktidarı veren ve muhafaza edip koruyanlara düşman olmak ve iktidara gelmesine hiçbir katkısı olmayıp o iktidarı koruyamayacak olanlarla dost olmak kadar aptalca bir şey yapamazdı. Kendisine dost olanları kaybetmişti ve kendisine hiçbir zaman dost olmayanların dostluğunu aramıştı. Çünkü soylular *tiran*lık için can atıyor olsalar da, soylular arasından kendilerini hiçbir zaman tiranlığı elde edemeyecek gibi gören kısım *tiran*a daima düşmandırlar. *Tiran* hiçbir zaman soyluları tamamen kazanamaz; çünkü soylular gereğinden fazla hırslı ve gereğinden fazla tamahkârdır ve *tiran*ın elinde hiçbir zaman onların hepsini memnun edecek kadar zenginlik ve onursal görev mevcut olmaz. Böylece Appius, halkı yüzüstü bırakarak ve soylulara katılarak hem yukarıdaki nedenlerden, hem de zorla bir şey elde etmek isteyen *tiran*ın bir şey vermeye zorlanandan daha güçlü olması gerektiğinden, çok göze batan bir hata yapmıştı. Halkın çoğunluğunun kendisine dost, soyluların ise kendisine düşman olduğu *tiran*ların daha emniyette olmaları da bundan ileri gelir;

çünkü onların kanunsuz iktidarları, halkın, kendisine düşman, soyluların ise dost olduğu kimselerin iktidarını destekleyen güçlerden daha büyük güçler tarafından desteklenir. Çünkü halkın yardımıyla, içerdeki güçler insanın iktidarını muhafaza edebilmesi için yeterli olur. Bu güçler tüm Yunanistan ve Roma halkı Nabis'e* saldırdığında Nabis'in iktidarını korumasına da yeterli olmuştu. Nabis kendisini az sayıda soyluya karşı güvenceye aldıktan sonra, kendisine dost olan halkın yardımıyla kendisini savunmuştu. Halk eğer ona düşmanca hisler beslemiş olsaydı, bunu hiçbir zaman yapamazdı. Aksi durumda, yani insanın içerde az sayıda dostu varsa, içerdeki güçler yeterli olmaz. İnsan bu güçleri dışarıda aramak zorunda kalır. Bu güçler üç çeşit olabilir: Birincisi, yabancı bir ülkenin insanları hassa askerleri olarak alınır; ikincisi, normalde *pleb*lerin yapması gereken hizmeti yapmaları için taşra halkını silahlandırmaktır; üçüncüsü ise destek bulmak için güçlü komşularla ittifak yapmaktır. Bu şekilde davranan ve bunlara riayet eden kişi, halk kendisine karşı düşmanca duygular beslese de kendisini bir dereceye kadar koruyabilir. Ama Appius köylüleri kendi tarafına çekemedi, çünkü taşra ve Roma şehri aynı şeydi; dolayısıyla yapabileceği şeyleri nasıl yapması gerektiğini bilemedi ve daha işin başında başarısız oldu.

Senato ve halk da *decemvir*leri tayin ederken çok büyük hatalar yaptılar. Gerçi yukarıda *dictator*lüğü incelerken halkın atadığı resmî merciler değil de kendiliklerinden ortaya çıkan mercilerin özgürlüğe zararlı olduğu söyledim; her halükârda halk bir resmi merciyi tesis ederken bu merciin kanunsuz işler yapmaktan çekinmesini sağlamaya çalışmalıdır. Ama Romalılar, *decemvir*lerin dürüst kalması için onları denetime tabi tutmak yerine, bilakis denetim müessesini ortadan kaldırdılar ve tüm diğer mercile-

* Isparta Tiranı (M.Ö. 207-192), ordusuyla Isparta hakimiyetini Peloponnes'in büyük bir bölümüne genişletti. Hakimiyeti yaptığı sosyal reformlarla destek verdiği toplumun alt tabakalarına ve vatandaşlık hakkı verdiği köleler olan helotlara dayanıyordu. Romalılar M.Ö. 2. yüzyılda Nabis'i izlediği siyasetten uzaklaşması konusunda sıkıştırdılar.

ri bertaraf ederek *decemvir*leri Roma'daki tek mercii yaptılar. *Senato* böyle yaptı, çünkü yukarıda söylendiği gibi *tribunus*ları kaldırmak istiyordu, halkın isteği ise *consul*leri kaldırmaktı. Bu maksat, iki tarafın da gözünü öylesine kör etti ki, her iki taraf da bu karmaşaya katkıda bulundu. Çünkü insanlar Aragon Kralı Ferdinand'ın* söylediği gibi genellikle bazı küçük yırtıcı kuşlar gibi davranırlar. Bu kuşlar tabiatın dürtüsüyle yönlendirildikleri avı öylesine bir açgözlülükle kovalarlar ki, kendilerini parçalamak üzere üzerlerinde uçan daha büyük kuşun farkına varmazlar. Şu halde başlangıçta söylediğim gibi, bu bölüm Roma'nın, özgürlüğünü kurtarmak isterken yaptığı hatayı ve *tiran*lığı ele geçirmek isteyen Appius'un yaptığı hataları gösteriyor.

* Katolik Fernando, İspanya Kralı (1479-1516), Kastilya Kraliçesi Isabella'yla evlenerek her iki İspanyol Krallığını birleştirdi.

41
Amaca uygun yumuşak geçişler olmadan alçakgönüllülükten kibre, yumuşaklıktan zorbalığa atlamak akılsızca ve faydasızdır

Appius'un *tiran*lığını koruyup sürdürmek için başvurduğu kötü yöntemler arasında özellikle bir tanesi, yani bir davranış biçiminden diğerine olması gerekenden daha hızlı geçmesi dikkate alınması gereken önemdeydi. Halkın dostuymuş gibi görünürken *pleb*leri kandırmadaki kurnazlığı yerindeydi. *Decemvir*leri seçmek için başvurulan yöntemler de yerindeydi. Soyluların karşı çıkmalarına rağmen kendi yerini de garanti altına alması yerindeydi. Kendine uygun iş arkadaşlarını dilediğince belirlemesi de yerindeydi. İyi ve yerinde olmayan şeyse, olan biten bunca şeyden sonra – ki bunları yukarıda izah ettim – çok hızlı bir şekilde tabiatını değiştirmesi, halkın dostuyken halka düşman olması, alçak gönüllü ve insancıl olmak yerine kibirli; kolay ulaşılabilir olmak yerine zor ulaşılabilir olması ve tüm bunları hiçbir mazeret kabul etmeyecek kadar çabuk ve herkesin onun karakterinin sahteliğini anlayabileceği şekilde yapmış olmasıydı. Çünkü bir süre iyi olarak görünen ve sonra birşeyler elde etmek için sertleşmek isteyen biri, bunu münasip geçişlerle ve yavaş yavaş yapmalı ve fırsatı kullanırken tutumundaki değişiklikten ötürü eski dostlarını kaybetmeden yeni dostlar kazanmış olmalıdır ki, otoritesi zarar görmesin. Aksi takdirde tüm maksadı anlaşılır ve etrafında hiçbir dostu kalmamış halde mahvolur.

42
İnsanları yozlaştırmak ne derece kolaydır

*Decemvir*ler konusu vesilesiyle insanların, iyi tabiatlı ve iyi eğitim almış olsalar bile ne kadar kolay yozlaşabildiklerini ve karakterlerine aykırı eğilimler edindiklerini görebiliriz. İnsan burada Appius'un maiyetine almak için seçtiği genç insanların, Appius'un bahşettiği küçük menfaatler karşılığında nasıl *tiran*lıkla dost olduğunu ve ikinci dönem *decemvir*lerinden biri olan, iyi huylu Quintus Fabius'un biraz hırsla gözleri körleşip, Appius'un şerriyle yoldan çıktıktan sonra nasıl iyi alışkanlıklarını kötü alışkanlıklara döndürdüğünü ve Appius'a benzediğini göz önünde bulundurmalıdır. Bu bilgi, cumhuriyetlerin ve *dictator*lerin kanun yapıcılarını, insanların hırs ve isteklerine gem vurmaya ve insanların kabahat işlediklerinde cezalandırılmadan kurtulabileceklerine dair umutlar beslemelerini engellemeye sevk etmelidir.

43
Sadece kendi şan ve şerefleri için savaşan insanlar iyi ve sadık askerlerdir

Yukarıdaki incelemeden kendi şanı için savaşan uysal bir ordu ile sadece başkalarının hırsı için savaşan hoşnutsuz bir ordu arasındaki muazzam farkı da görebiliriz. Roma orduları *consul*lerin zamanında neredeyse hep galip gelirken, *decemvir*ler zamanında hep mağlûp oldular. Bu örnekten, kendilerine ödenen paranın dışında onları bir kimseye bağlayacak hiçbir şey bulunmayan paralı askerlerin neden faydalı olamadıklarının sebeplerinden bir kısmını görebiliriz. Bu bağ, yani kendilerine ödenen para, onları birisine sadık kılmaya ve birisi için ölmeye hazır olacak kadar sadık arkadaşlar yapmaya yetmez. Bir ordu, uğruna savaştığı kişiye karşı onunla birlikte her türlü zorluğa katlanacak kadar sevgi ve sempati hissetmiyorsa, kendisinden sadece birazcık daha üstün bir orduya karşı koyabilecek kadar dahi cesaret gösteremeyecektir. Bu sevgi ve savaşçı ruh, insanın sadece kendi uyruklarında ortaya çıkabileceğinden, iktidarda kalmak ve bir cumhuriyeti ya da tahtı muhafaza edip korumak isteyen kişinin yapması gereken, silahla önemli başarılar kazanmış tüm diğer insanların yaptığı gibi uyruklarından oluşacak bir ordu kurmaktır. Roma ordusu *decemvir*ler zamanında her zamanki kadar cesaretliydi; ama artık içlerinde o eski iyi ruh olmadığından aynı başarıları elde edemiyorlardı. Ama "Onlar Şûrası" yıkılıp ta ordu tekrar özgür askerler olarak savaşmaya

başlar başlamaz eski ruh da geri döndü ve insanların onlardan beklemeye alışkın olduğu şekilde, çıktıkları seferler hep mutlu sonuçlandı.

44

Başsız bir kalabalık hiçbir işe yaramaz ve önce tehdit edip sonra yetki ve nüfuz istenmemelidir

oma *pleb* sınıfı Verginia olayından ötürü silahlanmış ve Kutsal Dağ'a çekilmişti. *Senato pleb*lerin kimin izniyle komutanlarını bırakıp Kutsal Dağ'a çekildiklerini sormak için elçiler gönderdi. *Senato*ya duyulan saygı o kadar yüksekti ki, halkın içinden kimse başlarında bir lider yokken bu soruya cevap vermeye cesaret edemedi. Livius insanların verecekleri cevap için ellerinde malzeme bulunduğunu ama cevap verecek bir kimse bulunmadığını söylüyor. Bu olay isabetli bir şekilde gösteriyor ki, idarecisi olmayan bir insan kalabalığı hiçbir şeye muktedir değildir. Verginius bu kötü durumdan haberdar oldu ve *senato*ya cevap vermeleri ve *senato*yla görüşmeleri yürütmeleri için *pleb*lerin yönetimini üstlenecek yirmi askerî *tribunus*un seçilmesini emretti. Askerî *tribunus*lar, Valerius ve Horatius'un* *pleb*lere gönderilmesini istediler. *Pleb*ler bu kişilere isteklerini iletmek istiyorlardı. Ama Valerius ve Horatius *decemvir*ler görevlerinden istifa etmeden

* Horatius, Curiatus kardeşleri yenen üç Horatius kardeşten biriydi. Valerius; Brutus ve Collatinus'la birlikte Tarquiniuslar yönetimini devirmişti. Halk tarafından çok sevildiği için kendisine "Publicola" (halkın dostu) lakabı takılmıştı. Horatius ve Valerius *senato*da *decemvir*lerin keyfi yönetimine karşı seslerini yükselten *senator*ler arasında bulunuyorlardı ve dolayısıyla halkın güvenini kazanmışlardı.

*pleb*lerin yanına gitmemeliydiler. Bu iki kişi *pleb*lerin bulunduğu dağa vardığında *pleb*ler, halk *tribunus*larının seçilmesini, her resmi merciden halka temyiz için başvurulabilmesini ve tüm *decemvir*lerin kendilerine teslim edilmesini istediler; çünkü onları canlı canlı yakmak istiyorlardı. Valerius ve Horatius ilk iki isteği onayladı ama sonuncusunu "*crudelitatem damnatis in crudelitatem ruitis*" [vahşeti lanetliyorsunuz ama kendiniz vahşete kapılıyorsunuz] diyerek eleştirdiler. Halka *decemvir*leri hiç zikretmemeyi, bilakis otoritelerinin ve güçlerinin tekrar tesisini beklemelerini tavsiye ettiler; böylece istediklerini elde edebileceklerdi. Buradan insanın bir şey istemesinin ve bunu istemeden önce istenilen şeyle ilgili kötü niyetleri olduğunu söylemesinin ne kadar aptalca ve düşüncesizce olduğunu görebiliriz. İnsan asla niyetini açık etmemelidir, aksine önce tüm yöntem ve vasıtalarla arzusuna erişmeye çabalamalıdır. Birisinden silahlarını istemek yeterlidir, ona bu silahlarla onu öldürmek niyetinde olduğunu söylemeye gerek yoktur; çünkü insan bir kere karşısındakinin silahlarını ele geçirince zahmetsizce maksadına ulaşabilir.

45

Bir kanuna riayet etmemek, bunu özellikle kanun yapıcının kendisi yapıyorsa, kötü bir örnektir; bir toplumda her gün yeni bir haksızlık yapmak bu toplumun hükümdarı için çok zararlıdır

Anlaşma gerçekleştiğinde ve Roma eski anayasasına tekrar kavuştuğunda Verginius, meselesini savunması için Appius'u halk önünde mahkemeye davet etti. Appius çok sayıda soylu eşliğinde mahkeme huzuruna çıktı. Verginius, onun hapse atılmasını emretti; Appius ise bağırıp çağırmaya başladı ve temyiz için halka başvurdu. Verginius, onun bizzat kendisinin feshettiği temyiz hakkına sahip olmaya ve yine bizzat kendisinin hor gördüğü halkın onu savunmasına lâyık olmadığını söyledi. Appius'un buna cevabı böylesine istekle tesis edilen temyiz hakkının ihlâl edilmemesi gerektiği oldu. Ama yine de zindana atıldı ve hakkında karar verileceği gün gelmeden kendini öldürdü. Ve Appius'un aşağılık hayatı her türlü cezayı hak etse de kanunları özellikle, yeni çıkarılmış bir kanunu ihlâl etmek tutarlı bir davranış değildi. Çünkü bir kanun çıkarıp sonra da onu dikkate almamak kadar kötü bir örnek olamaz; en kötüsü ise kanun yapıcının bizzat kendisinin ona riayet etmemesidir.

Floransa 1494 yılından sonra, eserlerinin, sahip olduğu derin bilgiyi, basireti ve keskin zekâyı ortaya koyduğu rahip Girolamo

Savonarola'nın* yardımıyla eski anayasasını tekrar tesis etmişti. Rahip, diğer kararnamelerin yanı sıra vatandaşları emniyet altına almak maksadıyla insanların devlet aleyhine işledikleri suçlarda "Sekiz Konseyi" ve Signoria'nın verdiği kararları temyiz için halka başvurmalarına olanak sağlayan bir kanun yapılmasını sağladı. Bu kanun için uzun süre uğraş vermişti ve çok büyük zorluklarla geçirebilmişti. Bu kanunun tasdik edilmesinden kısa bir süre sonra, beş yurttaş devlete karşı işledikleri suçlardan dolayı ölüme mahkûm edildiler. Bu beş kişi temyiz için halka gitmek istediklerinde bunu yapmalarına izin verilmedi ve kanun dikkate alınmadı. Bu hadise papazın tüm diğer olaylardan daha fazla itibar kaybetmesine neden oldu; çünkü eğer halka temyiz için başvurma hakkı faydalı idiyse, o zaman bu hakkı kullanmalıydı; yok, öyle değil idiyse, onu geçirtmemeliydi. Bu hadise daha da dikkat çekti, çünkü papaz yasanın ihlalinden sonra verdiği vaazlarda yasayı ihlâl eden kişiyi hiç lanetlemedi ama onu af da etmedi, çünkü kendisinin menfaatine olan fiili lanetlemek istemiyordu ama öte yandan açıkça af da edemiyordu. Bu, onun ihtirasını ve partizanca tutumunu gözler önüne serdi, temiz ismini elinden aldı ve ağır ithamlar altında kalmasına sebep oldu.

Ayrıca Roma'da *decemvir*ler devrinden sonra olduğu gibi kâh o yurttaşa kâh bu yurttaşa yapılan yeni yeni haksızlıklarla insanları her gün huzursuz etmek devlet için tehlikelidir. Çünkü tüm *decemvir*ler ve diğer yurttaşlar sırayla mahkeme önüne çıkarılmış ve mahkûm edilmiştir. Bunun neticesinde tüm aristokrasi korku içinde kalmıştır; çünkü soylular, kökleri kurutuluncaya kadar bu idamların sonunun gelmeyeceğine inanmışlardır. Bunun sonucunda, eğer *tribunus* Marcus Duilius çıkardığı bir fermanla önlemeseydi, büyük bir musibet ortaya çıkacaktı. Marcus Duilius'un fermanına göre, bir sene boyunca kimse bir Roma yurttaşını mahkemeye çağıramayacak ya da veremeyecekti. Bu,

* Mediciler, Piero de Medici'nin Fransa Kralı VIII. Charles ile imzaladığı yardım anlaşması nedeniyle Savonarola'nın da etkisiyle kovuldular. Floransa halkı bu anlaşmaya çok kızmıştı. Floransa bunun ardından (1494'te) cumhuriyet oldu.

tüm soyluları teskin etti. Buradan tebanın yüreklerini bitmez tükenmez cezalarla ve gücendirmelerle huzursuz etmenin ve korku içinde bırakmanın bir cumhuriyet ya da *tiran* için ne kadar zararlı olduğunu görürüz. Şüphesiz daha zararlı bir yöntem düşünülemez; çünkü insanlar bir kere hayatlarından endişe etmeye başladılar mı, artık her şekilde kendilerini tehlike karşısında garantiye almaya çabalarlar; daha pervasız olurlar, ihtilaller yapmaya çalışmaktan çekinmezler. Bu yüzden ya hiçbir zaman kimseyi gücendirmemeli ya da tüm haksızlığı, herkese bir kerede yapmalıdır, bunun akabinde ise insanları tekrar sakinleştirmeli ve güvende olduklarına inanmaları ve korkularından kurtulmaları sağlanmalıdır.

46

İnsanlar çekirge gibi ihtirastan ihtirasa atlarlar. Önce dertleri saldırıya uğramamaktır, ama sonradan diğer insanlara saldırmaya kalkışırlar

Roma halkı, özgürlüğüne tekrar kavuştuğunda ve eski seviyesine geldiğinde, hatta otoritesini güçlendirmek için birçok yeni yasa çıkarıldığından daha da yüksek bir seviyeye ulaştığında, Roma'nın artık huzur bulacağını düşünmek doğaldı. Ancak yaşananlar bunun aksini gösteriyor, çünkü hep yeni huzursuzluklar ve çekişmeler doğuyordu. Livius bu durumun sebebini keskin zekâsıyla ortaya koyduğundan, burada onun sözlerine yer vermek istiyorum. Diyor ki, Roma'da diğer taraf kendini alçalttığında, halk ve soylular kibirleniyordu. Halk sessiz sedasız sınırları içinde durduğunda, yani haddini bildiğinde genç soylular halkı rencide etmeye başlıyordu ve *tribunus*lar buna karşı hiçbir teşebbüste bulunamıyorlardı, çünkü kendileri de tehlikedeydi. Soylular, gençlerinin gereğinden fazla söz dinlemez olduğunu görüyorlardı, ancak bu durum bir taraftan hoşlarına da gidiyordu; çünkü eğer biri haddini aşacaksa bunu yapan halk değil kendi adamları olmalıydı. Sonuçta [herkes] özgürlüğü savunmak isterken, herkesin bir diğerine zulmetme yüzsüzlüğü gösterdiği bir duruma gelindi. Bu hadiselerden şu kaide ortaya çıkıyor: İnsanlar henüz korkusuzca yaşamak derdindeyken, birlikte yaşadıkları diğer insanlara korku salmaya ve sanki başka

birini gücendirmeden ya da başka biri tarafından gücendirilmeden yaşayamazlarmış gibi savuşturdukları haksızlığı başka birine yapmaya başlıyorlar. Buradan ezcümle cumhuriyetlerin de hangi kararları alabildiklerini, insanların nasıl daldan dala atlar gibi bir ihtirastan diğerine atladıklarını ve Sallus'un, Sezar'ın ağzından söylediği sözlerin ne kadar da doğru olduğunu görürüz: "*Quod omnia mala bonis initiis orta sunt*" [Tüm kötü örnekler ilk ortaya çıktıklarında iyiydiler]. Yukarıda değinildiği gibi bir cumhuriyette ihtiras yüklü amaçları olan insanlar öncelikle sadece toplumda birlikte yaşadıkları insanlarca değil aynı zamanda resmî makamlarca da rahat bırakılmak için çabalarlar. Bu amaca ulaşmak için kendilerine dost ararlar ve bunları, parayla destekleyerek ya da güçlülerin müdahalesinden koruyarak, görünürde namuslu yollardan elde ederler. Bu tamamen namuslu gibi göründüğünden herkes kolaylıkla kandırılır ve kimse buna bir hal çaresi düşünmez. Nihayet bu tür bir adam hiçbir engelle karşılaşmadan öyle güçlü bir hale gelir ki, yurttaşlar ondan korkmaya, resmî makamlar da çekinmeye başlarlar. Adam, kimse yoluna çıkmadan bir kere bu basamağa çıktığında artık onu zorla baskı altında tutmak ve kafasını kaldırmasına fırsat vermemek için yapılacak teşebbüs fevkalâde tehlikelidir, çünkü – yukarıda izah ettiğim gibi – toplumda bir kez kök salmış bir kötülüğü zorla bertaraf etmek istemek çok risklidir. Mesele sonunda öylesine vahimleşir ki, ani bir ihtilâl tehlikesinden ötürü böyle bir adamın bertaraf edilmesine çalışılmalıdır; ama bu adama mani olunmazsa göz göre göre esarete düşülür, meğer ki ölüm ya da herhangi bir kaza devleti ondan kurtarmasın. Çünkü iş yurttaşların ve resmî mercilerin onu ve arkadaşlarını gücendirmekten korkması noktasına vardığında, yurttaşların ve resmî makamların onun emrettiği şekilde hükümler vermesini ve haksızlıklar yapmasını sağlamak için fazla bir çabaya gerek kalmaz. Bu yüzden bir cumhuriyet, mevcut kurumları arasında vatandaşlarının iyilik görüntüsü altında aslında kötülük yapmalarını önleyecek ve onların hürriyete verebileceği zarar değil de fayda ölçüsünde nüfuz sahibi olabilmelerini sağlayacak bir kuruma da sahip olmalıdır. Bu konu daha sonra uygun bir yerde anlatılacaktır.

47
İnsanlar meselenin bütününde yanılabilir ama bütünün parçalarında hiç yanılmazlar

Roma halkı – yukarıda değinildiği gibi – *consul*lük unvanına karşı antipati duyuyordu veya sadece *pleb*lerin *consul*lüğe seçilmelerini ya da *consul*lerin yetkilerinin sınırlandırılmasını istiyorlardı. Aristokrasi, *consul*lerin yetkilerini ve gücünü ne biriyle ne diğeriyle zayıflatmak istemediğinden bir orta yol önerdi. Buna göre *consul*lere verilen yetkilerle donanmış ve hem *pleb* hem *patrici* olabilen dört *tribunus* seçilecekti. Bu öneri halkın hoşuna gitti; çünkü böylelikle *consul*lüğün kalkmış olduğunu ve kendisinin en yüksek makamda payına düşeni aldığını düşünüyordu. Ama Roma halkı, *tribunus*ları seçmek için sandık başına gittiğinde baştan aşağı *pleb* seçebilecekken sadece *patrici*leri seçti. Bu gerçekten çok tuhaf bir durumdu. Livius bu konuda şunları söyler: "*Quorum comitiorum eventus docuit, alios animos in contentione honoris et libertatis, alios secundum deposita certamina in incorrupto iudicio esse*" [Bu seçimin sonucu insanın şeref ve hürriyet için verdiği mücadelede başka, tatlıya bağlanan bir kavgadan sonra tarafsız ve berrak bir muhakemeye sahipken başka bir düşünce tarzına sahip olduğunu gösterdi]. Bunun nereden ileri gelebileceğini düşündüğümde, sebebin insanın bir şeyin bütününde sıkça yanılması, buna karşın bütünün parçalarında bu kadar sıkça yanılmaması olduğunu görüyorum. Genel itibariyle *consul*lük,

Roma halkının gözünde yararlı hizmetleri olan bir müesseseydi çünkü şehrin çoğunluğu onun tarafındaydı, savaşta tehlikenin büyük kısmını göğüslüyorlardı; Roma'nın özgürlüğünü muhafaza eden ve Roma'yı güçlü kılan onun kollarıydı. *Consul*lüğü istemek, halka makul göründüğünden halk her halükârda bu makamı sahiplenmek istedi. Ancak *consul*lüğün her üyesini tek tek değerlendirmek zorunda kaldığında bunların zaaflarını fark etti ve içlerinden hiç birinin bir bütün olarak *consul*lük kurumunun hak ettiğini düşündüğü şeyi hak etmediğini gördü. Onlardan [*pleb* adaylardan] utandı ve makamı gerçekten hak edenlere yöneldi. Livius bu karara haklı olarak hayret eder ve şöyle der: "*Hanc modestiam aequitatemque et altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quae tunc populi universi fuit?*" [O zamanlar tüm halka özgü olan alçakgönüllülük, hakkaniyet ve yüce kalplilik şimdi nerede kaldı ki?].

Bu cümleyi desteklemek amacıyla Hannibal, Romalıları Cannae civarında yendikten sonra Capua'da cereyan eden anmaya değer bir olayı örnek olarak gösterebiliriz. Roma'nın uğradığı ve tüm İtalya'yı karmaşa ve heyecan içinde bırakan yenilgiden dolayı Capua şehri de halk ve *senato* arasındaki kin ve nefretten ötürü ayaklanmak üzereydi. O zamanlar en yüksek makamı işgal eden Pacuvius Calavius bir ayaklanmanın şehir için yarattığı tehlikeyi gördü ve bulunduğu makamın kendisine sağladığı güçle halkı *senato*yla barıştırmaya çalıştı. Bu amaçla *senato*yu topladı ve halkın *senator*lere karşı besledikleri nefreti ve tehlikeleri *senato*ya anlattı; zira halk senatörleri öldürmek ve Romalıların içinde bulunduğu umutsuz durumda, şehri Hannibal'e teslim etmek istiyordu. Pacuvius Calavius, senatörlere meseleyi kendisine bırakmak isterlerse bir uzlaşma sağlayabileceğini söyledi; ama onları kent meclisi binasına kilitlemeliydi. Böylece halka onları cezalandırma gücü ve imkânı vermek suretiyle onları kurtaracaktı. *Senator*ler bu öneriye rıza gösterdiler; Pacuvius Calavius senatörleri kent meclis binasına kilitledikten sonra halkı toplantıya çağırdı ve onlara soyluların kibrini kırmanın ve yaşadıkları kalp kırıklıklarının intikamını alma vaktinin geldiği-

ni söyledi; çünkü onların tamamını tutuklatmıştı. Ama halkın şehri idaresiz bırakmak istemediğini ve bu nedenle eğer eski *senator*leri öldürmek isterlerse yerlerine yenilerini seçmeleri gerektiğini düşünüyordu; tüm *senator*lerin isimlerini bir torbaya atmıştı ve bu isimleri halkın gözleri önünde torbadan çekecek ve yerlerine yenileri bulundukça torbadan isimleri çıkan *senator*leri öldürtecekti. İlk ismi torbadan çektiğinde, çekilen ismin ilân edilmesiyle birlikte büyük bir bağırtı koptu; *senator* kibirli, gaddar ve şımarık bir adam olarak nitelendiriliyordu. Ancak Pacuvius, *senator*ün yerine geçecek adamın seçilmesini istediğinde tüm kalabalık sessizliğe büründü. Bir süre sonra halktan birinin adı ortaya atıldı. Bu ismi birisi ıslıkladı, bir başkası güldü, bir diğeri ise adı ortaya atılan kişi hakkında şu ya da bu şekilde kötü şeyler söyledi. Bu şekilde isimleri ortaya atılan tüm insanların birbiri ardına *senator*lük makamına lâyık olmadıkları ilân edildi. Pacuvius da fırsattan istifade ederek şöyle dedi: "Şehrin ve *senato*nun durumunun berbat olduğunu düşündüğünüzden ve *senator*lerin yerine kimlerin seçileceği konusunda anlaşamadığınızdan, barışmanızın en iyisi olacağını düşünüyorum; çünkü *senator*lerin yaşamak zorunda kaldıkları korku onları öylesine küçük düşürmüş olacak ki, başka yerde aradığınız insaniyeti artık onlarda bulacaksınız". Halk söylenenleri yerinde buldu ve böylece şehirde bir uzlaşmaya varıldı. Halkın hatası, halk ayrıntılarla uğraşmak zorunda kaldığında ortaya çıkmıştı. Halklar olayları ve olayların etkilerini bir bütün olarak görüp değerlendirirken yanılırlar belki, ama bunları ayrı ayrı tanıyıp bildiklerinde hatalarını anlarlar.

1494 yılından sonra şehrin yöneticileri [Mediciler] Floransa'dan kovulduğunda, artık şehirde düzenli bir yönetim kalmamıştı; daha çok hırs ve aşırılık hüküm sürüyordu ve kamusal meselelerde durum gittikçe kötüleşiyordu. Bu durumda, şehrin kötüye gittiğini gören ve başka bir sebebe aklı ermeyen halktan çok sayıda kimse, suçu kargaşayı teşvik ederek kendi kafasına göre bir anayasa çıkarmak ve halkın elinden özgürlüğünü almak isteyen kudretli birimin hırsında buldu. Bu kişiler

şehrin toplantı salonlarında ve meydanlarında dolaşıp birçok yurttaşın arkasından kötü şeyler söylüyorlar ve eğer bir gün Signoria'ya gelirlerse, onların kötü niyetlerini ortaya çıkarıp onları cezalandırmakla tehdit ediyorlardı. Artık bu insanların içinden birinin hakikaten en yüksek makama kadar tırmandığı da görülüyordu; ama oraya tırmanan kişi oradan baktığında meseleleri daha yakından gördüğü zaman karmaşanın sebeplerini, tehditkâr tehlikeleri ve bunlara çare bulmanın zorluklarını teşhis edebiliyor, karmaşanın sebebinin insanlar değil de şartlar olduğunu gördüğünde başka türlü düşünmeye başlıyor ve tutumunu değiştiriyordu; çünkü detayların anlaşılması bütüne bakarken içine düştüğü hatayı bertaraf ediyordu. Ama onu henüz resmî makamlarda bulunmazdan önce sade bir vatandaş olarak konuşurken duyan ve şimdi bulunduğu en yüksek makamda tamamen sakinken gören kimse, şimdiki halinin şartları doğru anlamasından değil de soylular tarafından fikirlerinin değiştirilip rüşvet verilmesinden ileri geldiğini düşünüyordu. Bu görüntü birçok insanda ve sıklıkla tekerrür ettiğinden, halk arasında bir atasözü ortaya çıktı: *İki ruhları var, biri çarşıda diğeri kent meclisinde*. Önceden anlatılanlar şöyle bir düşünüldüğünde, halkın bütüne bakarken yanıldığı anlaşıldığında, bir yöntem bulunarak halkın gözleri süratle açılabilir. Bu yöntem Pacuvius'un Capua'da, *senato*nun Roma'da yaptığı gibi bütünün parçalarına ayrı ayrı derinlemesine inilmesini gerekli kılar. Kanaatimce, basiretli bir insanın, makam ve rütbelerin dağıtılması gibi tek tek konularda halkın aldığı kararlardan korkmaması gerekir, çünkü işte tam da burada halk yanılgıya düşmez. Ve yanılacak olsa dahi bu, makamları ve rütbeleri dağıtmak zorunda olan az sayıda kişinin yanılmasından daha seyrek olur. Bir sonraki bölümde *senato*nun makamları dağıtırken halkı aldatmak için nasıl davrandığını anlatmak kanımca gereksiz olmayacaktır.

48
Bir makamın aşağılık ya da kötü bir insana verilmesi önlenmek istenirse, bu adamla birlikte aynı anda ya özellikle aşağılık ve kötü bir adamın veya özellikle asil ve yetenekli bir adamın bu makama aday olması sağlanmalıdır

*Senato consul*lere ait güç ve yetkileri haiz *tribunus*ların *pleb*ler arasından seçilmesinden korktuğunda, iki yönteme başvurdu: Ya en hatırı sayılır insanların bu makam için aday olmalarını temin etti ya da daha iyi özelliklerle genelde aday olarak ortaya çıkan *pleb*lerin arasına yine aday olarak karışmak üzere tamamen soysuz ve adi bir *pleb*i münasip vasıtalarla satın aldı. Buradaki ikinci yöntem, halkın makamı böyle insanlara teslim etmekten utanmasını sağladı. Birinci yöntem ise, makamı, bu makama lâyık olan insanlara teslim etmeyi reddetmekten utanmasını sağladı. Tüm bunlar bir önceki bölümde ortaya sürülen halkın bütünde yanılabileceği ama özelde, yanılmadığı tezini desteklemektedir.

49
Roma gibi kuruluşundan itibaren hür olan şehirler hürriyeti muhafaza etmek için yasalar bulmakta zorluklarla karşılaşırsa, aynı şeyi yapmak başından beri esaret altında yaşayan şehirler için neredeyse imkânsız gibidir

Bir cumhuriyetin kurulması esnasında hürriyeti muhafaza etmek için gerekli olan kanunları öngörebilmenin ne kadar zor olduğunu Roma Cumhuriyeti'nin gelişimi yeteri kadar gösterir. Çünkü şehre çok sayıda kanun önce Romulus, sonra Numa, daha sonra Tullus Hostilius ve Servius ve en sonunda bu iş için seçilmiş *decemvir*ler tarafından verilmiş olmasına rağmen, Roma'nın onca uzun bir süre özgürlük içindeyaşamasına katkı sağlayan bir müessese olan *censor*luk* makamı kurulduğu zaman olduğu gibi, şehri yönetirken ortaya çıkan yeni gereksinimler yeni müesseselerin oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkardı. Çünkü Roma'nın geleneklerinin bekçisi olarak *censor*lar, Romalıların yozlaşmasının uzun bir süre geciktirilmesinin başlıca ve en önemli sebebiydi. Bu kurum oluşturulurken censorların beş yıllığına seçilmesi suretiyle hata yapılmıştı; ama çok geç-

* *Censor*: Roma'da vatandaşların vergi ve askerlik mükellefiyetini düzenlemek, âdetleri ve ahlâkı denetlemek, şehirdeki yol, köprü ve binaların yapımını idare etmek gibi görevleri bulunan kamu görevlileri.

meden bu hata yeni bir kanunla bu makamın görev süresini on sekiz ayla sınırlandıran *Dictator* Mamercus'un sağduyusuyla düzeltildi. O zamanki *censor*lar makamlarını çok önemsiyorlardı ve Mamercus'un yaptığı bu işe o kadar gücendiler ki, Mamercus'u *senato*dan uzaklaştırdılar. Bu, halk ve *senator*ler tarafından şiddetle eleştirildi. Tarih, Mamercus'un *censor*lara karşı kendini savunup savunmadığını belirtmediği için ya tarih yazımı eksik kalmış olmalı ya da Roma'nın müesseseleri bu noktada iyi değildi; çünkü bir cumhuriyetin anayasasının, bir yurttaşın özgürlüğe hizmet eden bir yasayı ilân ettiği için herhangi bir çare bulmak imkânı olmaksızın cezalandırılabilmesine izin vermesi uygun değildir.

Ama şimdi bu meselenin başlangıç noktasına geri dönelim. Bu makamın kurulması sırasında şu düşünce ortaya çıkıyor: Roma gibi kuruluşundan itibaren hür olan ve kendi kendini yöneten ülkeler için bile hürriyetlerini korumak için iyi yasalar bulmak zor ise, kuruluşlarından itibaren esaret altında bulunan ülkeler için kendilerini hürriyet ve huzur içinde yaşayabilecek şekilde tesis etmenin bırakın zor olmasını, imkânsız olmasına şaşırmamak lâzımdır. Bunu Roma İmparatorluğu zamanında kurulmuş ve hep yabancı egemenliği altında yaşamış Floransa'da görebiliriz. Floransa bu yüzden uzun süre bağımlı olarak kalmış ve özgürlüğüne kavuşmayı düşünmemişti. Daha sonra rahat bir nefes alma fırsatı geldiğinde, kendi kurumlarını yaratmaya başladı; ama bu kurumlar eski kötü kurumlarla karıştığından [yeterince] iyi olamadılar. Böylece, hakkında güvenilir kayıtlara sahip olduğumuz 200 sene boyunca Floransa kendisine haklı olarak cumhuriyet denilmesini sağlayacak bir anayasası olmadan idare edildi. Birçok kereler bazı vatandaşlara anayasayı reforme etmeleri için halkın hür seçimleriyle geniş yetkiler verilmesine rağmen, Floransa için söz konusu olan zorluklar, Floransa gibi kurulan tüm şehirlerde hep ortaya çıktı. Ama Floransa'da kendilerine anayasayı reforme etmeleri için yetki verilen kişiler, bu yetkileri hiçbir zaman kamu menfaatine kullanmadılar; aksine kendi taraflarının yararına kullandılar. Bu ise düzeni sağlamak

bir yana, daha büyük karmaşalara neden oldu.

Bu noktada vereceğimiz özel örneğe gelecek olursak, bir cumhuriyetin kanun yapıcısının düşünmesi gereken konular arasında vatandaşlarının hayatları üzerinde tasarrufta bulunma hakkını kime teslim ettiğini düşünme görevi de vardır. Bu konu Roma'da iyi düzenlenmişti; çünkü kural olarak halka müracaat edilebiliyordu. Halka müracaattan dolayı bir cezanın infazının gecikmesinin tehlikeli olabileceği bir durum ortaya çıktığında, çare infazı hemen yerine getiren *dictatorde* bulunabilir. Bu sadece gerçekten gerekli olan durumlarda başvurulan bir yoldu. Buna karşın Floransa'da ve Floransa gibi ortaya çıkan şehirlerde, bu şehirler esaret altında bulunduğundan bu hak hükümdar adına görev yapan bir yabancıya verilmişti. Bu şehirler daha sonra özgürlüklerine kavuştuklarında bu hakkı *capitano* diye adlandırılan bir yabancıya terk ettiler. Ancak bu adam güçlü yurttaşlar tarafından rüşvetle kolayca satın alınabildiğinden, söz konusu kurum çok zararlıydı. Daha sonraları anayasaların değiştirilmesiyle bu müessese de değiştiğinde *capitano*nun işini görecek 8 kişi seçildi. Şimdi yukarıda açıklanan sebepten dolayı, kötü bir kurum yerine çok daha kötü bir kurum tesis edilmiş oldu; çünkü az sayıda olanlar az sayıda olanlara ve en güçlülere hizmet ediyorlardı. Tüm vatandaşları temyiz olmadan cezalandırabilen on kişilik bir kurula sahip olan Venedik şehri, bu suistimalden korunmuştu. Bu on kişi, hak ve sâlâhiyetleri olmasına rağmen güçleri, muktedirleri cezalandırmaya yetmediğinden kırk kişilik bir mahkeme [Kırklar Konseyi] ve "Pregadiler Konseyi" yani yüksek konseyin onları hesaba çekebilmesi için bir hüküm tesis edildi. Şu halde sahiplerini zaptetmek için ne şikayetçiler ne de yargıçlar eksik değildi. O halde kendisine bunca sağduyu sahibi insanın yardımıyla bir düzen kurmuş olan Roma'da her gün hürriyete destek olacak yeni kurumları gerekli kılan yeni olaylar meydana geldiyse, başlangıçta çok daha kötü organize edilmiş devletlerde; bu devletlerin hiçbir zaman düzene giremeyecekleri kadar büyük güçlüklerin ortaya çıkması şaşılacak bir durum değildir.

50
Hiçbir konsey ve hiçbir makam devletin işleyişini durduramamalıdır

Romalı *consul*ler Titus Quinctius Cincinnatus ve Gnaeus Julius Mento'nun araları açılmıştı ve bu yüzden cumhuriyetin işleyişini durma noktasına getirmişlerdi. *Senato* bunu görünce onlardan bir *dictator* tayin etmelerini istedi. Seçilecek *dictator* onların aralarındaki nifak yüzünden yapamadıkları şeyleri yapacaktı. Ama tüm diğer konularda bir türlü uzlaşamayan *consul*ler sadece hiçbir *dictator*ü tasvip etmeyecekleri konusunda uzlaştılar. *Senato tribunus*ların yardımına başvurmaktan başka çare bulamadı. *Tribunus*lar ise *senato*nun yetkisiyle *consul*leri itaat etmeye zorladılar. Burada her şeyden önce, ilk sırada, *tribunus*luğun faydasını görebiliriz. *Tribunus*luk kurumu, iktidar sahiplerinin halka karşı besledikleri ihtirası frenlemekle kalmıyor, aynı zamanda güçlülerin birbirine karşı duydukları kıskançlığı da dizginliyorlardı. İkincisi, bir devlete hiçbir zaman, belirli birkaç kişinin olayların olağan cereyanı içinde devlet mekanizmasının çalışır durumda tutulması için gerekli olan bir kararı sekteye uğratabilmesine olanak verecek bir anayasa yapılmamalıdır. Örneğin bir kurula makam ve itibar dağıtma yetkisi verildiğinde ya da resmî bir makama bir işin yapılması salâhiyeti teslim edildiğinde bunların görevlerini her hal ve şartta yapabilmeleri sağlanmalıdır, öte yandan eğer bunlar görevlerini yapmayı reddederlerse başka

birinin bu görevleri yapabilmesi ve yapmakla yükümlü olması temin edilmelidir. Yoksa bu anayasa, tıpkı eğer *consul*lerin inadının karşısına *tribunus*ların otoritesi çıkarılamasaydı Roma'da olacağı gibi, hatalı ve tehlikeli olur.

Venedik Cumhuriyeti'nde onursal vazifeleri ve makamları yüksek meclis dağıtır, bazen yüksek meclisin ya garezden ya da yanlış bilgilendirilmeden dolayı hem şehirdeki makamları işgal edenlerin, hem de Venedik Devletinin şehir dışındaki topraklarını yöneten kişilerin ileride yerini alacak kişileri tayin etmedikleri olmuştur. Bu yüzden çok büyük bir karmaşa doğdu; çünkü birden bire hem boyunduruk altına alınmış bölgelerde, hem de bizzat şehirde yasal hakimler eksik kaldı ve yüksek meclis memnun edilmeden ya da kandırılmadan hiçbir şeyin ele edilmesi mümkün değildi. Bu olumsuzluk, eğer sağduyulu yurttaşlar bir hâl çaresi bulmamış olsalardı, Venedik'i çok kötü bir duruma sürükleyecekti. Bu sağduyulu insanlar uygun bir fırsat yakaladıklarında bir kanun çıkartarak, şehrin içinde ya da dışında bulunmakta olan ya da bulunmuş olan hiçbir memurun yerine bir halef tayin edilmeden ve makamlara yeni atamalar yapılmadan görevini terk edemeyeceği kuralını getirdiler. Bu sayede, yüksek meclisin elinden devlet işlerini durdurarak devleti tehlikeye atma olanağı alındı.

51
Bir cumhuriyet ya da *dictator* mecburiyetten yaptığı şeyi alicenablıktan yapıyormuş görüntüsü vermelidir

Akıllı insanlar yaptıkları fiillerden bu fiilleri mecburen yapmak zorunda olsalar dahi mutlaka bir kazanım elde ederler. Roma *Senato*su böyle bir akıllılığı, o zamana kadar askerler kendi ceplerinden harcayarak askerlik yaparken, onlara kamu kaynaklarından maaş ödemeye karar verdiğinde gösterdi. Çünkü *senato*, önceki durumda uzun süreli savaşılamayacağını ve dolayısıyla ne şehirlerin kuşatılmasının ne de ordularla uzak ülkelere seferler düzenlenmesinin mümkün olamayacağını anlamıştı, bu yüzden askerlere maaş ödemeye karar verdi; ama bunu yaparken zorunluluğun kendisini yapmaya zorladığı şeyden bir kazanım elde edebilecek şekilde davrandı. *Senato*nun hediyesi, halk tarafından öyle iyi karşılandı ki Roma sevinçten kendinden geçti; çünkü hiç ummadığı ve kendiliğinden de hiçbir zaman istemeyeceği büyük bir nimet elde ettiğini düşünüyordu. *Tribunus*lar, *senato*nun yaptığı bu hayırlı işi olduğundan küçük göstermek ve askerlere maaşların ödenebilmesi için yeni vergiler konmak zorunda olduğu için halka, durumlarının bu kazanım yüzünden iyileşmeyeceğini aksine kötüleşeceğini kanıtlamak için çok çabalasalar da halkın maaş meselesini minnettarlıkla kabullenmemesini sağlayamadılar. *Senato*, vatandaşların ödeyeceği vergileri belirlerken kullandığı yöntemle toplumdaki sevinci daha da arttırdı. Çünkü en acil ve en yüksek vergileri soyluların sırtına yükledi ve bu vergiler en önce ödenmek zorundaydı.

52
Bir cumhuriyette iktidara yükselmiş bir kimsenin tecavüzlerini durdurmak için iktidara ulaştığı yollarla irtibatını kesmekten daha emin ve daha az huzursuz edici bir yöntem yoktur

Geçen bölümde soyluların, asker maaşlarının yürürlüğe konması ve vergilerin taksimi gibi halkın lehine yaptığı dayanışmanın kanıtları sayesinde halk içinde ne kadar itibar kazandığını gördük. Soylular bu şekilde davranmaya devam etmiş olsalardı Roma'daki tüm kargaşadan kaçınılır ve *tribunus*ların halk katında sahip oldukları itibarları ve dolayısıyla güçleri ellerinden alınırdı. Hakikaten bir cumhuriyette, bilhassa töreleri yozlaşmış bir cumhuriyette bir yurttaşın hırsına, bu yurttaşın amacına ulaşmak için yürüdüğü yollarla irtibatını kesmekten daha iyi, daha az huzursuz edici ve daha kolay bir şekilde karşı durulamaz. Örneğin Cosimo Medici hadisesinde bu yöntemin kullanılması, rakipleri için onu şehirden kovmaktan daha iyi bir hareket olurdu. Çünkü iktidar için onunla, onun rakibi olarak mücadele eden yurttaşlar, onun halkı kayırma metodunu kullansalardı yine en çok kendisinin başvurduğu silahları hiç karmaşa olmadan ve zor kullanmadan elinden alırlardı. Piero Soderini sadece halkın çoğunluğunu kayırarak Floransa'da itibar kazanmıştı. Bu, kendisine şehirdeki hürriyetin dostu unvanını getirmişti; onu büyüklüğünden ötürü kıskanan diğer yurttaşlar için onun üstünde büyüdüğü yolları kesmek, onun karşısına dikilmekten ve böylece cumhuriyeti felakete sürüklemekten şüp-

hesiz daha kolay, daha şerefli, daha az tehlikeli ve cumhuriyet için daha az yıkıcıydı. Çünkü onun kendisini güçlü kılan silahlarını elinden almış olsalardı, ki bunu kolaylıkla yapabilirlerdi, tüm meclis toplantılarında ve toplumsal müzakerelerde korkmadan ve hiçbir şeye aldırış etmeden ona karşı koyabilirlerdi. Hata yapanların sadece, Piero'nun halk arasında itibar kazandığı yolları kesmeyen, Piero'dan nefret eden yurttaşların olmadığı; aynı zamanda Piero'nun da rakiplerinin kendisini korkuttukları vasıtalardan endişe duymayarak hata yaptığı itirazı yapılsa bile Piero mazur görülebilir. Çünkü birincisi Piero'nun bunu yapması zordu; ikincisi, bunu yapması yakışık almazdı; çünkü ona saldırdıkları ve nihayetinde onu mahvettikleri şey Mediciler'i kayırdığı şeklindeki suçlamaydı. Ama Piero, bu yola nezaketen başvurmadı, çünkü kendi ismine de zarar vermeden koruyucusu olarak seçildiği hürriyeti yok edemezdi. Ayrıca gizlice ve birden bire yapılan bu kayırma da Piero için tehlikeli olurdu; çünkü Mediciler'in dostu olduğunu gösterdiği anda halk ondan şüphelenir ve nefret ederdi. Bu durumda düşmanlarının onu yıkması çok daha kolay olurdu. Bu yüzden insan tüm faaliyetlerinde, bu faaliyetlerle bağlantılı gelebilecek zararları ve tehlikeleri derinlemesine düşünmelidir ve tehlike, sağlanacak kazançtan büyükse böyle bir faaliyette bulunma kararını, o karar prensiplerine çok uygun düşse bile almamalıdır. Başka türlü davrananın durumu Marcus Antonius'un* halk nezdinde sahip olduğu popülaritesini elinden almak isteyen ve fakat tam aksine bunu artıran Cicero'nunki gibi olur. Çünkü Marcus Antonius, *senato*nun düşmanı ilân edildiğinde ve büyük kısmı Sezar'ın yandaşları olan askerlerden oluşan büyük bir ordu meydana getirildiğinde, Cicero askerlerin Marcus Antonius'a sırt çevirmesi için *senato*ya Octavianus'u ön plana çıkarmaları ve orduyu *consul* Hirtius ve Pansa ile Marcus Antonius'un üstüne göndermelerini nasihat etti. Çünkü Marcus Antonius'un askerleri Sezar'ın yeğeni olan ve kendisini de Sezar diye çağırttıran Octavianus'un adını du-

* Marcus Antonius (M.Ö. 83-30) önceleri Sezar'ın yandaşı, subayı ve M.Ö. 44'de *consul*dü.

yar duymaz Marcus Antonius'u bırakıp Octavianus'un saflarına geçeceklerdi; böylece Marcus Antonius her türlü destekten yoksun bir halde ortada kalakalacak ve kolayca tepelenecekti. Ama gelişmeler tam aksi yönde gerçekleşti; Marcus Antonius Octavianus'u kendi saflarına çekti. Octavianus, *senato*yu ve Cicero'yu yüzüstü bırakarak Marcus Antonius'un tarafına geçmişti. Bu, *senato* tarafının tamamen yok olmasına neden oldu. Bunu öngörmek kolaydı; Cicero'nun düşündüklerine inanmak yerine düşmanlarını parlak zaferlerle yok eden ve Roma'nın hakimiyetini eline geçiren Sezar'ın ismini göz önünde tutmak lâzımdı. Cicero'nun haleflerinin ya da taraftarlarının özgürlük için iyi bir şeyler yapacağı da asla düşünülmemeliydi.

53
İyinin sahte görüntüsüne aldanan halk çoğu zaman felaketini ister ve büyük umutlarla ve abartılı vaadlerle kolayca yoldan çıkarılabilir

Veii şehrinin fethedilmesinden sonra Roma halkında halkın yarısının Veii'ye göç etmesinin Roma'nın iyiliğine olacağı düşüncesi yayıldı. Böyle düşünmelerinin sebebi Veii'nin arazi bakımından zenginliği, şehirde çok sayıda ev olması ve Roma'ya yakınlığıydı. Böylelikle Roma halkının yarısı zenginleştirilebilirdi ve bu yapılırken devlet işleri de aksamazdı. Çünkü Veii Roma'ya çok yakındı. Bu plan, *senato*ya ve daha sağduyulu Romalılara öylesine zararlı göründü ki, sakınmadan böyle bir karara rıza göstermektense ölmeyi yeğleyeceklerini açıkça ilân ettiler. Mesele tartışmaya açıldığında halk *senato*ya karşı öylesine öfkelendi ki, eğer *senato* birkaç yaşlı ve hürmet gören yurttaşın arkasına sığınmasaydı, iş çatışmalara ve kan dökülmesine kadar varacaktı. *Senato*nun sığındığı yurttaşlara duyulan derin saygı daha fazla tecavüzün vuku bulmasını önledi.

Burada iki şeye dikkat edilmelidir: Birincisi toplum menfaatinin yanıltıcı görüntüsüyle gözleri kamaşıp kör olan halk bilmeden felaketine koşar ve itimat ettiği bir insan ona neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlatmazsa, buradan bir cumhuriyette sayısız tehlikeler ve mahzurlar doğar. Ama kader halkın

kimseye güvenmemesini isterse – ki bu, halk bir zamanlar şartlar yüzünden ya da insanlar tarafından yanıltıldığında söz konusu olmuştu – halk uçuruma yuvarlanır. Dante bu konuda ilmi çalışması *De Monarchia*'da şöyle der: "Halk birçok kereler şöyle bağırır: Yaşasın ölümüm, kahrolsun yaşamım!"

Bu itimatsızlık, yukarıda Venediklilerle ilişkili olarak değindiğim gibi, cumhuriyetlerde çok kereler alınan tedbirlerin gerçekten amaca uygun olmamasından kaynaklanır. Çünkü Venedikliler çok sayıda düşmanın saldırısına uğradıklarında düşmanlarından bir tanesini, zaten başkalarından aldıkları ve düşmanların ittifak yaparak kendilerine karşı savaşmalarına sebep olan varlıkları kendi istekleriyle vererek çok geç olmadan kendi yanlarına çekmeye karar veremediler. İnsan bir halkı neyi yapmaya kolayca, neyi yapmaya zorlukla ikna edebileceğini enine boyuna düşündüğünde şu ayrımı yapabilir: Alınması istenilen karar, ilk bakışta ya kâr ya zarar vaat ediyordur; ya cesurca ya da korkakçadır. Halka yapılan öneri, neticede hakikaten kayıpla sona erse de görünüşte kazanç vaat ediyorsa ve bir öneri devletin batışına sebep olsa da başlangıçta cesurca bir öneri gibi görünüyorsa halkın genelini bu önerileri kabul etmeye ikna etmek kolaydır. Buna karşın halkı korkakça ve zarar ziyana yol açacak gibi görünen ama aslında hayırlı olan ve kazanç getiren önerilere razı etmek daima zor olacaktır. Yukarıda söylediklerim ister Roma kökenli ister yabancı olsun; ister yakın tarihten ister eski zamanlardan olsun çok sayıda örnekle desteklenebilir. Roma halkını, açık bir meydan savaşına girmeksizin sadece Hannibal'in saldırılarına karşı koymanın ve savaşı uzatmanın cumhuriyet için daha yararlı olacağına bir türlü ikna edemeyen Fabius Maximus hakkında kötü bir intiba doğdu; çünkü halk bu planı korkakça buldu ve menfaatini göremedi ve Fabius da halka planın faydasını yeterli kanıt ve sebeplerle anlatamadı.

Halklar cesur kararlardan etkilendiklerinde gözleri öylesine körleşir ki, Roma gibi Fabius'un rızası hilafına süvarilerin başkomutanına meydan muharebesine girmesi için tam yetki verme hatasına düşebilirler; verilen bu yetkinin sonucunda –eğer

Fabius sağduyusu sayesinde engellemesiydi– Roma ordusunun tamamen imha edilmesi işten bile olmayacaktı. Bu tecrübeye rağmen, Roma halkı daha sonraları, Roma'nın tüm meydanlarında ve kamuya açık yerlerinde kendisine yetki verildiği taktirde Hannibal'i yok edeceğini vaat etmekten başka meziyeti bulunmayan Varro'yu *consul* seçti. Ve bunun sonucunda Cannae yakınlarındaki savaş ve yenilgi, az daha Roma'nın batmasına neden oluyordu. Burada konumuzla ilgili, Roma kökenli bir örnek daha vermek istiyorum: Hannibal sekiz on senedir İtalya'daydı; *senato*da Marcus Centenius Paenula diye biri ortaya çıktığında tüm ülke öldürülmüş Romalıların cesetleriyle doluydu. Bu adam Roma'nın en alt tabakasından geliyordu ama buna rağmen orduda belirli bir mevkie gelmişti. Ve eğer yetki verilirse, İtalya'nın kendisi tarafından belirlenecek bölgelerinin her birinde gönüllülerden oluşacak birer ordu kurmaya ve en kısa zamanda Hannibal'i ölü ya da diri teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu öneri *senato*ya çok düşüncesizce bir teklif gibi geldi; ama *senato* teklifi reddettiği ve halk bunu öğrendiği taktirde karışıklıklar, hoşnutsuzluklar ve senatörler zümresine ve mesleğine karşı bir memnuniyetsizlik doğabileceği düşünüldü. *Senato* öneriyi kabul etti; halkta yeni bir hiddet dalgası yaratmaktansa Paenula'nın peşinden gidecek insanları tehlikeye atmayı yeğlediler. Çünkü *senato*, halkın Paenula'nın önerisine nasıl balıklama atladığının ve halkı bundan vazgeçirmenin zorluğunun farkındaydı. Böylece Paenula düzensiz, disiplinsiz bir insan yığınıyla Hannibal'e karşı yürüyüşe geçti ve onunla karşılaşır karşılaşmaz tüm taraftarlarıyla birlikte yenilgiye uğratılıp imha edildi.

Yunanistan'da Atina'da Nikias* isimli çok ağırbaşlı ve fevkalâde sağduyu sahibi birisi Sicilya'ya karşı yapılacak bir saldırının başarılı olamayacağı konusunda halkı ne yaptıysa ikna edemedi; bunun neticesinde sağduyu sahibi insanların rızası hilafına Sicilya'ya sefer kararı alındı; sonuç Atina'nın topyekün felâketiydi. Scipio *consul* seçildiğinde Afrika'ya gitmek istiyordu

* Atinalı general ve siyaset adamı (M.Ö. 470-M.Ö. 413).

ve Kartaca'yı tamamen imha edeceği vaadinde bulunuyordu; ancak *senato*, Fabius Maximus gibi düşünüyordu ve Scipio'ya onay vermedi. Bunun üzerine Scipio meseleyi halka açma tehdidinde bulundu; çünkü bu tür önerilerin halkların ne kadar hoşuna gittiğini çok iyi biliyordu. Şehrimiz Floransa da bu konuda örneklere sahiptir. Bunlardan bir tanesi Floransa askerlerinin komutanı Messer Ercole Bentivogli'nin Antonio Giacomini ile birlikte Alvianolu Bartolomeo'yu San Vincenzo civarında yendikten sonra Pisa'yı kuşatmaya girişmeleriydi. Birçok sağduyu sahibi insanın eleştirilerine rağmen halk, Messer Ercole'nin cafcaflı vaatlerde bulunması üzerine bu girişimin gerçekleştirilmesine karar verdi. Teşebbüse karşı çıkan sağduyulu kimseler yalnızca ordu komutanının cafcaflı vaatleri üzerine kurulu olan, halkın bu isteğine karşı duramadılar. Bu sebeple diyebilirim ki, halkının güç ve nüfuza sahip olduğu bir devleti yıkmak için o devleti cüretkâr teşebbüslere sokmaktan daha kolay bir yol yoktur; çünkü halkın söyleyecek sözü olduğu yerlerde bu tür girişimler daima tasvip görürler ve başka türlü düşünen buna karşı hiçbir zaman bir şey yapamaz. Ama bu teşebbüsler beraberinde devletin mahvını da getirdiklerinde genellikle bu teşebbüslerin başında bulunanlar da mahvolurlar. Çünkü zaferi kesin gibi gören ya da şart koşan halk, kötü sonu öğrendiğinde suçu ne kaderde ne de komutanın acizliğinde bulur; bilakis komutanın kötü niyetinde ve kabiliyetsizliğinde görür ve onu çoğu kez ya idam ettirir, ya hapse attırır, ya da sayısız Kartacalı ve Atinalı komutanın başına geldiği gibi sürgün eder. Bunlar olurken komutanın daha önce kazandığı hiçbir zaferin yararı olmaz; çünkü hâlihazırdaki yenilgi geçmişteki tüm hizmetleri siler. Antonio Giacomini'nin de durumu böyleydi; halk ondan söz verdiği gibi Pisa'yı almasını beklerken, Giacomini bunu beceremeyince halkın gözünden öyle bir düştü ki, daha önce yaptığı çok sayıda hizmete rağmen hayatını, onu halk karşısında müdafaa edebilecek herhangi bir sebepten ziyade hayatı hakkında söz sahibi olanların insaniyetine borçlu kaldı.

54
İtibar sahibi bir insanın hiddete kapılmış insanlar üzerinde nasıl bir gücü vardır

Geçen bölümün konusu üzerine dikkat edilmesi gereken ikinci nokta şudur: Hiddete kapılmış bir halk yığınını frenlemek için hiçbir şey onun karşısına çıkan yüksek mevki sahibi ağırbaşlı bir adama duyulan derin hürmet kadar etkili değildir. Vergilius boşuna demiyor: "*Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem conspexere, silent arrectisque auribus adstant*" [Ardından liyakati ve erdemiyle hürmet edilmesi gereken bir adam gördüklerinde susarlar ve kulaklarını dikip beklerler]. Dolayısıyla isyankâr bir ordunun başında ya da isyan halindeki karışıklıklarla dolu bir şehirde bulunan kişi kalabalığa, elinden geldiğince güleryüzlü, lütufkâr ve ağırbaşlı görünmeli ve sahip olduğu mevki ya da rütbeyi gösteren tüm işaret ve nişanları üzerine bulundurmalıdır ki – onların da yardımıyla – halk üzerindeki etkisini artırsın. Birkaç sene önce Floransa iki partiye ayrılmıştı: Bu partilerin adları – kendi deyişlerine göre – "Fratesca ve Arrabiata"* idi. İş silahlı çatışmalara kadar varıp o zamanlar çok itibar sahibi bir kimse olan Pagolantonio Soderini'nin de aralarında bulunduğu *Fratesca* yandaşları yenilince halk bu karmaşada silahlarıyla Pagolan-

* "Frateschi", rahipler, Savanorola taraftarları. "Arrabiati", (fena halde hiddetlenmişler) Medici yandaşları.

tonio Soderini'nin evinin önüne geldi ve evi yağmalamak istedi. O zamanlar Volterra Piskoposu ve bugün Kardinal olan kardeşi Messer Francesco tesadüfen evdeydi. Gürültüyü duyduğunda ve insan kalabalığını gördüğünde en şatafatlı elbiselerini giydi, üstüne piskoposluk cüppesini geçirdi, silahlı adamların karşısına geçti ve ortaya çıkış şekliyle ve konuşmasıyla kalabalığı niyetinden vazgeçirdi. Bu davranış şehirde günlerce konuşuldu ve övüldü.

Buradan, hiddete kapılmış bir insan kalabalığını zaptetmek için görünüşüyle insanlarda derin bir hürmet duygusu uyandıran bir insanın ortaya çıkmasından daha etkili ve gerekli bir yöntem olmadığı sonucunu çıkarıyorum. Ama aynı zamanda, yukarıda nakledilen olaya geri dönecek olursak, Roma halkının Veii şehrine yerleşmek için nasıl inat ettiğini de hatırlamak gerekir,; çünkü halk bu niyetinin lamuy olduğunu düşünüyor ve kötü yanlarını görmüyordu ve eğer *senato* halkın öfkesini birkaç ağırbaşlı ve derin hürmet uyandıran adam sayesinde bertaraf etmeseydi ortaya çıkan huzursuzlukların nasıl bir isyana dönüşmüş olabileceğini de görürdük.

55
Halkın henüz yozlaşmadığı devletler kolayca yönetilebilir. Eşitliğin olduğu yerde diktatörlük tesis etmek ve eşitliğin olmadığı yerde cumhuriyet kurmak imkânsızdır

Yozlaşmış toplumların nesinden çekinip onlardan ne umut edilebileceği konusu, yukarıda çokça tartışıldığı halde Veii şehrinden ele geçirilen ganimetin onda birinin Tanrı Apollo'ya adanmasını öngören Camillus'un yeminiyle ilgili *senato* kararı hakkında biraz fikir yürütmek kanımca yerinde olur. Sözü edilen ganimet artık Roma halkının elinde bulunduğundan ve başka türlü tespiti mümkün olmadığından *senato* herkesin elinde sahibi olduğu ganimetin onda birini halkın gözü önünde göstermesini emretti. Gerçi *senato*, halkın da memnun olduğu üzere, Apollo'ya olan borcu peyderpey ödeyecek başka bir yol izlediğinden bu karar uygulamaya konmadı. Yine de bu karar *senato*nun halkın dürüstlüğüne ne kadar çok inandığını göstermeye yeter. Çünkü *senato* çıkarılan fermanla herkesin kendisinden istenilen miktarı ortaya çıkaracağına kâniydi. Diğer yandan bu hareket, halkın göstermesi gereken miktardan daha azını ortaya çıkararak, bir şekilde çıkarılan fermanın hükmünü delmeyi düşünmediğini de ispatlar. Halk bu yükümlülük konusunda ziyadesiyle isteksiz olduğunu açık açık göstererek kurtulmaya çalışıyordu. Bu ve gösterdiğim birçok başka örnek Roma'da dü-

rüstlük ve dindarlığın derecesini ve Roma halkından ne kadar çok iyilik beklenebileceğini ispat ediyor.

Gerçekten halkta bu dürüstlüğün olmadığı yerlerde iyi hiçbir şey beklenemez. Şu halde, her şeyden önce İtalya, ardından da Fransa ve İspanya gibi günümüzde genel bir ahlâkî çöküntünün yaşandığı ülkeler için hiçbir şey umut edilemez. Eğer son iki ülkede, İtalya'da olduğu gibi devamlı surette bir kargaşa görülmüyorsa, bu, genelde –artık varlığı fark edilmeyen– halklarının dürüstlüğünden değil aksine onları sahip olduğu meziyetlerin yanı sıra hâlâ iyi işleyen bir devlet anayasası ile bir arada tutan bir krala sahip olmalarından ileri gelir. Buna karşın Almanya'da halkın henüz çok dürüst ve dindar olduğu görülebilir. Bu yüzden orada çok sayıda hür şehir de vardır. Bu şehirler, yasalarına o kadar iyi riayet ederler ki, ne bir dış ne de bir iç düşman bağımsızlıklarına karşı saldırıda bulunmaya teşebbüs etmeye cesaret edebilir. Burada halen eski dürüstlüğün önemli bir bölümünün var olduğunu Roma *senato*sunun ve halkının sunduğu örnekle büyük benzerlikler gösteren şu örnek ortaya koymalıdır: Bu hür şehirler, kamusal amaçlar için paraya ihtiyaç duyduklarında yetkili merciler ya da şehir meclisleri tüm şehir sakinlerinden yüzde bir ya da iki mertebesinde bir varlık vergisi tahsil ederler. Bu karar anayasaya uygunsa, herkes önce kendisine isabet eden meblağı ödeyeceğine dair yemin ettikten sonra vergi tahsildarlarının önüne gelir ve tahsildarların huzurunda bu iş için ortaya konmuş bir kutuya vicdanen vermesi gerektiğine inandığı parayı atar. Bu ödemenin gerçekten yapılıp yapılmadığının tanığı, ödemeyi yapandan başkası değildir. Buradan bu insanların içinde ne kadar çok doğruluk ve dindarlık olduğunu görebiliriz. Herkesin üzerine düşen meblağı ödediğini düşünmek gerekir; yoksa vergiler daha önce toplanan gelirler baz alınarak hesaplanan ve olması beklenen miktara ulaşamazdı: O zaman sahtekârlık fark edilir ve başka bir vergi tahsil şekli devreye sokulurdu. Bu dürüstlük zamanımızda fevkalâde seyrek bulunabileceği için daha da takdire şayandır. Ve aslında sadece Almanlar'da bulunmaktadır. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, Almanlar'ın komşularıyla çok

az ticarî temasa geçmiş olmalarıydı; komşuları hiç onlara gelmemişler, onlar da komşularına hiç gitmemişlerdi; çünkü Almanlar hep kendi sahip olduklarıyla yetiniyorlar, kendi yurtlarında yetişen ve yapılan yiyecekleri yiyorlar ve yurtlarının onlara bahşettiği yünle örtünüp giyiniyorlardı. Böylece onları çevreleyen şehirlerle temasa yol açacak her türlü sebep ortadan kalkmış ve her türlü ahlâkî yozlaşmanın önü alınmış oluyordu; çünkü bu şekilde ne Fransızların ne İspanyolların ne de İtalyanların adetlerini edinmelerine olanak yoktu. Zira bu üç millet birlikte dünyanın felaketiydi. İkinci sebep, daha hür ve yozlaşmamış bir anayasayı muhafaza eden bu şehirler, hemşehrileri arasında asilzadelere tahammül edemiyorlardı ve hemşehrilerinin birine dahi asiller gibi yaşama izni vermiyorlardı. Hatta daha da ötesi, içerde mutlak eşitliğe çok dikkat ediyor ve ülkelerinin derebeylerinin ve şövalyelerinin en amansız düşmanları oluyorlar. Bunlardan biri tesadüfen ellerine düşecek olsa, hemen haklıyorlar; çünkü aristokrasiyi yozlaşmanın başlangıcı, her türlü siyasal karmaşanın sebebi olarak görüyorlar.

"Asilzadeler" kelimesinin manasını daha detaylı anlatmak için şu kadarını söylemek istiyorum: Asil diye, tarımla uğraşmayı ya da yaşamak için gerekli olan herhangi bir işle meşgul olmayı düşünmeksizin sahip oldukları mal mülkün getirisiyle tembel tembel bolluk içinde yaşayanlara denir. Bu tür insanlar her cumhuriyette haddizâtında her memlekette zararlıdır. Ama en zararlı olanları, sözü edilen mallar yanında bir de kaleleri ve kendilerine itaat eden tebası olanlardır. Napoli krallığı, Papalık, Kuzey İtalya'daki Romagna ve Lombardiya bu iki türden insanlarla doludur [baronlar]. Bu ülkelerde asla özgür bir devletin oluşamaması ve dahası herhangi özgür bir siyasal hayatın boy vermemesi bundan kaynaklanır; çünkü bu insan cinsi her türlü özgür toplum yaşamının en azılı düşmanıdır. Bu tür ülkelerde bir cumhuriyet anayasası tesis etmek imkânsızdır; ancak bu tür bir ülkeye tekrar düzen getirmek için bu hususta karar vermek zorunda olan kişinin bir diktatörlük kurmaktan başka çaresi yoktur. Sebep ise şudur: Artık halkın kanunların zapdet-

meye yetmeyeceği kadar bozulduğu yerde, kanunların yanında bir de daha yüksek bir gücü devreye sokmak gerekir. Krallara ait yetkilerle donatılan bu güç, sınırsız ve olağanüstü bir kuvvetle güçlülerin aşırı hırsını ve yozluğunu zaptırapt altına alacaktır. Toscana örneği iddiamın doğruluğunu ispatlar. Orada çok küçük bir bölgede uzun bir süre üç cumhuriyet yani Floransa, Siena ve Lucca varoldu. Bu bölgenin diğer şehirleri özgürlerdi gerçi, ama şehirlerin sahip olduğu zihniyet ve anayasalar, onların özgürlüklerini muhafaza ettikleri ya da [en azından] muhafaza etmek için çaba gösterdiklerini ortaya koyuyor. Bunun sebebi buralarda derebeylerinin hiç bulunmuyor ve soylularında hiç ya da çok az bulunuyor olmasıdır. Aksine buralarda öylesine büyük bir eşitlik hüküm sürer ki, Antik Çağın sivil kurumlarını bilen akıllı bir insan rahatlıkla özgür bir anayasayı kullanıma sokabilir. Ama Toscana, maalesef zamanımıza kadar bunu yapabilecek güce ya da yeteneğe sahip bir adam çıkaramadı.

Bundan şu sonuç çıkarılabilir. Çok sayıda soyluya sahip bir ülkede bir cumhuriyet kurmak isteyen kişi amacına sadece tüm bu soyluları daha işe başlarken bertaraf ederek ulaşabilir. Buna karşın içinde mükemmel bir eşitliğin hüküm sürdüğü bir ülkede, bir krallık ya da diktatörlük kurmak isteyen kişi bu amacına ancak bir miktar hırslı ve huzursuz insanı eşit haklara sahip insanlardan oluşan halk kütlesinden çıkarıp soylu yaptığı, hem de onları sözde değil kaleler ve mal mülkle donatıp her türlü imtiyazı sağlayarak gerçekten soylu yaptığı taktirde ulaşabilir. Böylece onların omuzlarında ve onların yardımıyla kendi iktidarını koruyup idame ettirir ve tüm diğer yurttaşlar cebirden başka hiçbir şeyle kendilerine kabul ettirilemeyecek bir boyunduruğu kabullenmek zorundayken diğerleri de onun sayesinde ihtiraslarının tatmin edilmiş olduğunu görürler. Bu sayede gücü kullananla gücün boyunduruğu altına girenler arasında doğru bir orantı kurulduğunda, huzur gelir ve herkes düzene uyar. Ancak sadece çok zeki ve itibarlı bir insan monarşiye uygun bir ülkeden bir cumhuriyet ve cumhuriyete uygun bir ülkeden monarşi yaratabileceğinden, çok sayıda kimse bunu denemesine rağmen

az sayıda insan bunu becerebilmiştir. Çünkü vazifenin büyüklüğü insanları kısmen korkutur ve yapmak istediklerine o derece engel olur ki, daha işin başında hatalar yaparlar. Soyluların bulunduğu bir ülkede cumhuriyet kurulamayacağı şeklindeki düşünceme sadece soyluların politik bir mevki işgal edebildikleri Venedik Cumhuriyeti tecrübesi zıtmış gibi gelir. Buna verilecek cevap Venedik örneğinin hiç de buna karşı bir çelişki oluşturmadığıdır; çünkü Venedik Cumhuriyeti'ndeki soylular gerçekte değil daha ziyade sadece sözde soyludur. Yani arazilerden gelen büyük iratları yoktur; zenginlikleri ticarete ve menkul varlıklara dayanır. Ayrıca hiçbirinin kalesi yoktur ve hiçbirinin diğer insanlar hakkında hukuken karar verme hakkı yoktur. *Gentiluomo* (soylu) ismi onlarda rütbe, paye, şan, şeref, saygı vs. ifadesidir ve başka yerlerde kullanılan "soylu" anlamına dayanmaz. Tüm cumhuriyetlerin kendi aralarında farklılaşmış halk katmanlarına değişik isimler vermesi gibi, Venedik halkı da *gentiluomini* [soylular] ve *popolari* [sıradan, alelâde halk] diye ikiye ayrılmıştı. Birinciler tüm makamlara sahipti ya da tüm makamları işgal ediyorlardı; ikinciler tüm makamların haricinde tutulmuşlardı. Bu durumun Venedik'te neden hiçbir karmaşaya yol açmadığı başka bir yerde daha önce anlatıldı; şu halde eşitlik için daha keskin bir duyarlılık ve anlayışın olduğu yerlerde insan bir cumhuriyete kavuşabilmiştir; bunun tam tersi eşitsizliğin olduğu yerdeyse diktatörlük tesis edilmelidir, yoksa içinde barış ve huzurun olmadığı ve kendisinin de uzun ömürlü olamayacağı bir eser vücuda getirilmiş olur.

56
Bir şehirde ya da ülkede önemli hadiseler cereyan etmeden buna işaret eden alâmetler ya da bunları önceden haber veren insanlar ortaya çıkar

Nasıl olduğunu bilmiyorum ama, eski ve yeni örneklerden görülür ki, bir şehirde ya da ülkede hiçbir önemli olay daha önceden bir kâhin tarafından ya da kehanetler, mucize veya diğer doğaüstü alâmetler sayesinde haber verilmeden cereyan etmemiştir. Bunu kanıtlamak için ülke dışına çıkmama gerek yok. Herkes papaz Girolamo Savonarola'nın kral VIII. Charles'ın Fransa'dan İtalya üzerine yaptığı seferi kaç kez önceden bildiğini ve ayrıca insanların Arezzo şehri üzerinde havada göğüs gögüse çarpışan silahlı insanları duyup gördüklerini söylediklerini bilir. Ayrıca herkes ihtiyar Lorenzo de Medici ölmeden önce katedralin en üst noktasına yıldırım düştüğünü ve yapının bundan büyük zarar gördüğünü bilir. Ve yine herkes Floransa halkı tarafından hayat boyu *gonfaloniere** seçilmiş olan Piero Soderini'nin kovulup makam ve rütbesi geri alınmadan çok kısa bir süre önce saraya yıldırım isabet ettiğini bilir. Örnekler daha da çoğaltılabilirdi ama okuyucuyu sıkmamak için burada bırakıyorum. Sadece bir örnek daha vermek istiyorum: Bu örnek, Titus Livius'un naklettiğine göre Galyalılar'ın Roma'yı istilasın-

* *Gonfaloniere*: Hükümet üyeleri tarafından seçilen başkan.

dan önce cereyan etti. Marcus Caeditius adındaki bir *pleb*, gece yarısı Yeni Cadde'de giderken bir insanın çıkaramayacağı kadar yüksek bir ses duyduğunu *senato*ya söyledi. Ses ona Galyalıların şehre doğru ilerlemekte olduğunu resmî makamlara haber vermesini emretmişti. Bu noktada bizim bilgi sahibi olmadığımız doğal ve doğaüstü şeyler hakkında bilgisi olan birinin bunların sebeplerini araştırıp açıklığa kavuşturması gerektiği düşüncesindeyim. Bir filozofun dediği gibi, havada geleceği görme yeteneği olan ve insanlara acıdıklarından, onları sözü geçen alâmetlerle uyararak önceden duruma göre hazırlık yapmalarını sağlayan ruhlar olabilir. Sonuç itibariyle nasıl olursa olsun, bu tür işaretlerden sonra hep olağandışı ve beklenmedik olayların cereyan ettiği sabittir.

57
İnsanlar kalabalık arasında cesur tek başlarına iken zayıftırlar

Çok sayıda Romalı, yurtları Galyalılar tarafından tahrip edildikten sonra *senato*nun emir ve talimatlarının aksine, yerleşmek üzere Veii'ye gitmişlerdi. *Senato* bu karmaşanın önünü alabilmek için halka ilân ettiği fermanlarla herkesin belirli bir süre sonra geri dönmesini emretti, aksi taktirde cezalandırılacaklardı. Bu fermanlarla en önce fermanların muhatabı olanlar alay etti; ama belirlenen vakit gelip çattığında hepsi de emirlere itaat etti. Titus Livius bunu şu sözlerle naklediyor: "*Ex ferocibus universis singuli, metu suo, obedientes fuere*" [Bir aradayken dik kafalı olanlar arasından, başına geleceklerden korkarak boyun eğen bireyler çıktı]. Hakikaten bir insan kümesinin tabiatı bu açıdan daha iyi tasvir edilemez. İnsan kalabalığı yöneticilerinin kararlarını sıkça cesaretle eleştirir; ama alabileceği cezayı gözünün önüne getirir getirmez kimse kimseye güvenmemeye başlar ve herkes itaat etmekte birbiriyle yaraşır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Halkın morali iyiyken ya da keyifliyken düzeni muhafaza edebiliyor ve moralleri bozukken ya da keyifsizlerken kimseye zarar vermemeleri için gereken tedbiri alabiliyorsanız, halkın moralinin bozukluğu ya da düzgünlüğü hakkında söylediklerine fazla değer vermemelisiniz. Bu tespit sebebi ne olursa

olsun halkın canını sıkan ya da halkı mutsuz eden tüm durumlar için geçerlidir. Bunun tek istisnası, halkın can sıkıntısının hürriyetin ya da çok sevilen ve yaşamakta olan bir derebeyinin kaybedilmesinden ileri gelmesidir. Çünkü bu tür hoşnutsuzluklar tüm ölçülerin ötesinde, bir başka ifadeyle, fevkalâde korkunç olur ve sadece çok şiddetli yöntemlerle önü alınabilir. Bunların dışındaki her türlü hoşnutsuzluk, özellikle halkın başvurabileceği ve derdine çare arayabileceği bir lideri yoksa, önemsizdir. Çünkü başında lideri olmayan ve zincirlerinden kurtulmuş bir halk bir yandan olabilecek en korkunç, diğer yandan ise olabilecek en zayıf şeydir. İnsanın ilk saldırıdan sakınmak için kaçıp sığınabileceği bir sığınağı varsa, halk silahlı da olsa kolayca tekrar düzene sokulabilir. Heyecan ve duygular biraz soğuduğunda ve herkes evine dönmek zorunda kaldığında, kaçarak ya da boyun eğerek kendi kendilerinden şüphe etmeye ve güvenliklerini düşünmeye başlarlar. Bu tehlikelerden kaçmak isteyen isyan etmiş bir halk topluluğu kendisini yönetecek, bir arada tutacak ve savunacak bir lideri hemen seçmek zorundadır. Verginia'nın ölümünden sonra göç eden Roma halkı işte böyle davranmıştır; güvenliğini garanti altına almak için arasından yirmi tane *tribunus* seçmiştir. Bu yapılmazsa, Livius'un dediği gibi, herkes bir aradayken hep cesur olacaklar ama bireyler tek tek yani yalnız başlarına iken – içinde bulundukları tehlikeyi düşünmeye başladıklarında – korkaklaşacaklar ve zayıf düşeceklerdir.

58
Halk diktatörden daha bilge ve daha istikrarlıdır

Hem Livius hem de diğer tüm tarihçiler, halktan daha mağrur ve istikrarsız bir şeyin bulunmadığını iddia ederler. Tarihsel olayların kayıtlarında sık sık halkın bir insanı ölüme mahkûm ettiğini ve daha sonra ardından gözyaşı döktüğünü ve hatta büyük bir özlemle geri gelmesini istediğini okuyoruz. Roma halkının Manlius Capitolinus'u ölüme mahkûm edip daha sonra özlemle yolunu gözlemesi buna misaldir. Vakanüvis bunu şu sözlerle nakleder: *"Populum brevi, postea quam ab eo periculum nullum erat, desiderium eius tenuit"* [Kısa bir süre sonra, artık tehlike teşkil etmediğinde halkta ona karşı özlem doğdu] ve başka bir yerde Hieron'un yeğeni Hieronymus'un ölümünden sonra Sirakusa'da meydana gelen olaylardan bahsederken şöyle der: *"Ea natura multitudinis est, aut servit humiliter, aut superbe dominatur"* [Bu, insan kalabalığının tabiatıdır, ya köle gibi hizmet eder ya da küstahça hükmeder].

Tüm yazarlar tarafından, daha biraz önce söylediğim gibi, reddedilen bir düşünceyi savunmak istediğim için ya utanç içinde vazgeçeceğim ya da bin bir zahmetle sonuçlandıracağım zor bir işe kalkışıp kalkışmadığımı bilmiyorum. Ama nasıl olursa olsun bir düşünceyi bir otoriteye istinat etmeksizin ya da bir kimseye zorla kabul ettirmeksizin makul kanıtlarla savunmanın hata olduğunu düşünmüyorum ve hiç düşünmeyeceğim. Yani

diyorum ki; yazarların halka yükledikleri kabahat tüm insanlara ve özellikle tüm hükümdarlara yüklenebilir. Yasalarla dizginlenmeyen herkes zincirlerinden kurtulmuş bir halk yığınının yaptığı hataların aynısını yapacaktır. Bunu görmek ve anlamak çok kolaydır; çünkü çok sayıda devlet başkanı var ve vardı, ama iyi ve bilge olanları çok azdı. Burada kastettiğim ellerinde yasanın frenleyici dizginlerini parçalayacak gücü olan devlet başkanlarıdır. Eski çağların Mısır'ında ülke henüz yasalarla yönetilirken hüküm süren Mısır kralları bunlara dahil değildir, Isparta kralları da bunların arasında yoktur, yasalarla bugün tanıdığımız bildiğimiz tüm diğer ülkelerden daha fazla sınırlandırılmış zamanımız Fransa'sının kralları da yoktur. Bu tür anayasalara sahip ülkelerde hüküm süren krallar, tabiatları halkın tabiatına benzese de kendilerinde insan tabiatını görebildiğimiz hükümdarlara dahil edilmemelidir. Onlar daha ziyade yaşamı yasalarla düzenlenmiş bir halkla kıyaslanmalıdır. Böyle bir halkta krallardaki iyi özelliklerin aynısı bulunacak ve halkın – tıpkı Roma'da cumhuriyetin gelenekleri yozlaşmadığı sürece olduğu gibi – ne köle gibi hizmet ettiği ne de kibirle hükmettiği görülecektir. Bu halk daha ziyade makamları ve kurumları sayesinde şerefle, bulunduğu yerini savunmaktadır. O, güçlü birine karşı ayaklanmak gerektiğinde, Manlius'a karşı – kendisini ezmek isteyen *decemvir*lere ve diğerlerine karşı ayaklandığı gibi – ayaklandı ve halkın selâmeti adına *dictator*lere ve *consul*lere boyun eğmesi gerektiğinde de bunu yaptı. Ve eğer Roma halkı öldürülen Manlius'u özlemle aradıysa, bunda şaşılacak bir şey yoktur; çünkü onun liyakatini özlüyordu. Manlius'un liyakati öylesine büyüktü ki, hatırası herkeste derin bir acıma duygusu yaratıyordu ve bu etkiyi bir hükümdarda da yaratabilirdi: Çünkü tüm yazarlar, liyakatin düşmanda da olsa övülüp takdir edildiği konusunda hemfikirdirler. Manlius halk kendisini özlemle ararken tekrar dirilseydi, halk herhalde onu hapisten alıp ölüme mahkûm ettiği gibi, hakkında yine aynı kararı verirdi. Bilge oldukları düşünülen hükümdarlarda da aynı durum söz konusudur, yani onlar da önce bir insanı idam ettirirler, sonra da ona şiddetle özlem duyarlar; tıpkı İskender'in

Klitos'u*, Herodes'in Mariamne'yi** özlediği gibi. Bizim tarihçimizin halkın mizacı hakkında söyledikleri Roma gibi, kanunların henüz biraz sözünün geçtiği halklara taalluk etmez; bilakis gemi azıya almış insanların işlediği suçların aynısını işleyen Sirakusa halkı gibi halklarla ilgilidir. Ben burada Büyük İskender'i ve Herodes'i düşünüyorum. Halk yığınlarının karakterinin bir hükümdarın karakterinden daha kötü olduğu söylenemez; her ikisi de kanunlardan çekinmeden, mümkün olduğunda aynı ölçüde suç işlerler. Daha önce bahsedilen durumlar dışında Roma imparatorlarının ve diğer *tiran*ların ve *dictator*lerin tarihinden örnekler de buna delil teşkil eder. Bu insanların davranışlarında herhangi bir halk yığınında bulabileceğimizden daha büyük bir istikrarsızlık ve anî değişiklikler gözlemleyebiliriz.

Bundan dolayı, halkların hüküm sürerken istikrarsız, değişken ve nankör olduklarını söyleyen genel kanaate karşı çıkıyorum. Ben daha ziyade, bu tür hataların tek tek hükümdarlarda olduğu gibi ortaya çıktığını iddia ediyorum. Bu yüzden halkları ve hükümdarları aynı şekilde tenkit etmek ya da suçlamak en doğrusudur; hükümdarlar bu tenkidin dışında bırakılırsa hata edilmiş olur. Çünkü bizzat kendisi hüküm süren ve iyi bir anayasası olan bir halk, bir *dictator* kadar istikrarlı, sağduyulu ve iyilikbilir olacaktır, hatta bu konularda, despot, bilge bir kişi olarak tanınsa dahi, onu geçecektir. Diğer yandan kanunlara tabi olmayan bir *dictator*, kesinlikle halktan daha nankör, ikiyüzlü ve aptal olacaktır. Ama davranış tarzlarının farklı olması, mizaçlarının farklı olmasından değildir; çünkü mizaç her yerde aynıdır (ama iyi özellikler herhangi bir yerde ağır basıyorsa, bu kesinlikle halkta oluyordur). Davranış tarzlarının farklılığı, daha ziyade halk ve hükümdarların gölgesinde yaşadıkları kanunlara duyulan saygının derecesine bağlıdır. Roma halkını incelediğimizde 400 sene boyunca krallığın dostu olduğunu ve vatanın

* Büyük İskender sinir krizine tutulduğu bir anda dostu Kleitos'u öldürdü.

** Büyük Herodes, Yahudi Kralı (M.Ö. 73-M.Ö. 4), aynı zamanda torunu olan karısı Marianne'yi kendisini zehirleyeceğinden şüphelendiği için öldürttü. Yaptığından pişman olduğu söylenir.

şanını ve toplumun selâmetini her şeyden çok sevdiğini görürüz. Çok sayıda örnek her iki gerçeği de ispatlar. Karşıma, halkın Scipio'ya ettiği nankörlük konacak olursa, daha önce söylediğimi tekrarlarım; yani halkların hükümdarlardan daha az nankör olduklarını. Akıl ve istikrara gelince, halkın bir *dictator*den daha akıllı ve istikrarlı olduğunu ve daha doğru muhakeme yeteneğine sahip olduğunu iddia ederim. Halkın sesinin hakkın sesiyle kıyaslanması sebepsiz değildir; çünkü kamuoyu gelecekte ne olacağı konusunda o kadar iyi kehanette bulunur ki, sanki gizli güçler sayesinde saadet ve felaketini önceden görüyormuş gibidir. Meselelerin doğru değerlendirilmesine gelince, değişik partilerden aynı derecede iyi konuşan iki hatibi dinleyen halkın, daha iyi olan tavsiyeye uymadığı ve hakikati kavrayamadığı nadiren görülür. Ve daha önce bahsedildiği gibi, halk kendisine cesur ve yararlı gibi görünen projeler önerildiğinde yanılıyorsa tutkularının esiri olmuş *dictator* haydi haydi yanılır; çünkü onun tutkuları halkın tutkularından daha fazladır. Ayrıca makamlara kimlerin oturacağı konusunda halk *dictator*den çok daha iyi seçim yapar. Halk hiçbir zaman aşağılık ve yozlaşmış bir insana yüksek bir makam vermenin faydalı olacağı konusunda ikna edilemeyecektir. Öte yandan bir *dictator* kolaylıkla ve bin bir yöntemle bunu yapmaya ikna edilebilir. Halk hâlâ bir şeylerden tiksinti duyar ve asırlar boyu aynı hissiyatı muhafaza eder. Bir *dictator*de ise bu olmaz. Asırlar boyunca bu kadar çok *consul*lük ve *tribunus*luk seçimlerinde daha sonra pişman olacağı dört seçim yapmamış olan Roma halkı, bahsi geçen son iki özellik için bize yeterli delili sunar. Roma halkı "kral" lafından öylesine nefret ediyordu ki, büyük bir istekle tacı arzulayan yurttaşı, daha önce yaptığı çok büyük bir hizmet dahi hak ettiği cezadan koruyamazdı. Ayrıca dikkat edilmelidir ki, halkın hükümet ettiği devletlerde insanlar hep, bir diktatörün yönetimindeki devletlerde yaşamış insanlara göre olağanüstü ve daha büyük ilerlemeler göstermiştir. Roma bize bunu kralları kovduktan, Atina ise Peisistratos'tan kurtulduktan sonra gösterir. Bunun sebebi halkların diktatörlerden daha iyi yönetmelerinden başka bir şey değildir. Karşıma Livius'un yukarıda ve başka yerlerde savundu-

ğu düşünce çıkarılmasın; çünkü devlette ortaya çıkan ve sebebi halklar ve diktatörler olan kargaşalar ve halkların ve diktatörlerin tüm şanı incelendiğinde mükemmellikte ve şan ve şerefte halkların her defasında açık arayla üstünlüğü görülecektir. Ve diktatörler kanunların kullanıma sokulması, sivil hayatın reforme edilmesi, emirlerin ve talimatnamelerin ve yeni kurumların ilânında halklardan daha üstün olsalar da halklar halihazırdaki düzenin muhafazasında onları geçerler ve böylece şüphesiz düzenin kurucularının da şanını artırırlar.

Bu düşüncelerin içeriğini bir daha tekrarlamak için kısaca özetleyeyim: Uzun ömürlü diktatörlükler ve uzun ömürlü cumhuriyetler vardır. Bunun şartı her ikisinin de kendilerine kanunları temel olarak almasıdır; çünkü her istediğini yapabilen bir devlet başkanı delidir ve yine her istediğini yapabilen bir halk bilge değildir. Kanunlara tabi bir diktatörle, kanunlarla zapt ve idare edilen bir halk kıyaslandığında, halkta diktatörlere göre daha iyi özellikler olduğu görülecektir. Bu ikisi kanunların olmadığı bir ortamda mukayese edildiğinde halkta diktatöre nazaran daha az, daha küçük ve kolaylıkla düzeltilebilecek hatalar olacaktır. Çünkü doğru zihniyetteki bir adam gemi azıya almış asî bir halka hitap edebilir ve onu kolayca tekrar doğru yola getirebilir, ama kötü bir diktatörle kimse konuşamaz, ona karşı hançerden başka bir çare yoktur. Buradan her ikisinin hastalığının mana ve önemi çıkarılabilir: Eğer halkın hastalığını iyileştirmek için kelimeler yeterli oluyorsa ve diktatörün hastalığı için hançer gerekliyse, herkes daha kuvvetli bir tedaviye ihtiyaç duyulan yerde haliyle daha ciddi hataların olması gerektiğini söyleyecektir. Bir halk zincirini kırsa bile yaptığı aptallıklardan korkmaya gerek yoktur; insan zaten mevcut kötülükten korkmaz. Aksine gelecekte bundan doğabilecek musibetten korkar; çünkü karışıklıktan genellikle *tiran* ortaya çıkar. Buna karşı bir diktatörde tersi söz konusudur: İnsan hâlihazırdaki kötülükten korkar ve umutla geleceği bekler, çünkü diktatörün dinsiz imansız tutumunun gelecekte özgürlüğe yol açacağına kendini inandırır. Böylelikle, her ikisinin arasındaki, hâlihazırda olan ve aslında olması gereken şeyler arasındaki fark kadar büyük olan farkı

görebiliriz. Halkın gaddarlıkları ve vahşeti kamunun malına el uzatmasından korktuğu kişiye yönelir. Buna karşın bir diktatörün gaddarlıkları, diktatörün mallarını mülklerini ellerinden alacağından korkan insanlara yönelecektir. Halk hakkındaki olumsuz düşünce, herkesin – halk hüküm sürerken dahi – hür bir biçimde ve çekinmeden iftira etmesinden ileri gelir; diğer yandan bir diktatör hakkında bin bir korku içinde ve bin bir konuya dikkat ederek konuşulabilir. Konu beni buraya çektiği için, bir sonraki bölümde insanın hangi ittifaklara güvenmesinin daha iyi olacağını, yani bir cumhuriyetle mi yoksa bir diktatörle mi yapılan ittifaklara güvenmesinin daha iyi olacağı konusunu izah etmemin yersiz olmayacağını düşünüyorum.

59
Hangi ittifaklara veya anlaşmalara daha fazla güvenilebilir, bir cumhuriyetle yapılanlara mı, yoksa bir diktatörle yapılanlara mı

Bir diktatörün başka bir diktatörle veya bir cumhuriyetin başka bir cumhuriyetle ittifak kurması ve dost olması her gün vuku bulduğundan ve cumhuriyetlerle diktatörler arasında da ittifaklar ve anlaşmalar yapıldığından, kimin anlaşmalara daha sadık kaldığı ve daha istikrarlı olduğunu ve bir cumhuriyete mi yoksa bir diktatöre mi daha fazla güvenilebileceğini incelemek istiyorum. Her şeyi enine boyuna araştırdığımda, ikisinin birçok konuda birbirlerine benzediklerine, ama bazı konularda hiç mi hiç benzemediklerine kanaat getiriyorum. Katiyetle bilinmelidir ki, ne bir diktatör ne de bir cumhuriyet zorla yapılan anlaşmalara riayet etmez. Aynı zamanda her ikisi de devletin içinde bulunduğu kötü durumlarda, devletin batmaması için size sadakatsizlik ve her türlü nankörlüğü yaparlar. İnsanların "şehirler fatihi" diye çağırdıkları Demetrius* Atinalılar'a sayısız iyiliklerde bulunmuştu; nihayet bir gün düşmanları tarafından yenilgiye uğratılıp kendisine dost olan ve şükran borcu bulunan Atina'ya kaçmak istediğinde, bu şehir tarafından kabul edilmedi. Bu hareket onu, ülkesini ve ordusunu kaybetmekten

* Demetrios Poliorketes, Makedonya Kralı (M.Ö. 306-287).

daha fazla gücendirdi. Pompeius Sezar tarafından Tessalya'da yenilgiye uğratıldığında, bir zamanlar tekrar krallığının başına geçirdiği Mısır'daki Ptolemeus'a sığındı; ama Ptolemeus onu öldürdü. Görüldüğü gibi, iki durumda da sebepler aynıydı; ancak cumhuriyetin davranışı diktatörünkinden daha insancıl ve daha az alçakçaydı. Bir devletin kendi varlığı için endişe ettiği yerde sadakat bulunması imkânsızdır. Ola ki anlaşmaya sadakatsizlik etmektense batmayı yeğleyen bir cumhuriyet ya da diktatör mevcut olsun, burada da benzer sebepler söz konusu olur. Bir hükümdar o an için kendisine yardım edecek durumda olmayan güçlü bir hükümdarın müttefiki olabilir. Ve bu güçlü hükümdarın bir müddet sonra, onun eski krallığına dönmesini sağlayacağını umabilir ya da bu güçlü hükümdarla olan azimli ve sağlam dostluğundan ötürü güçlü hükümdarın düşmanlarının ne güvenine sahip olabileceğini ne de onlarda kendisiyle bir anlaşma yapma eğilimi ve isteği olacağını düşünür. Fransızların tarafını tutan Napoli Krallığı'ndaki *baron*lar [derebeyler] işte bu durumdaydılar; cumhuriyetlerden İspanya'daki Sagunt* da aynı kaderi paylaşıyordu ve çöküşü yakındı, çünkü Romalıların tarafındaydı. Floransa'nın da 1512'deki durumu aynıydı, çünkü Fransızlara sadık kalmışlardı.Tüm olayları doğru tetkik ettiğimde acil tehlike hallerinde cumhuriyetlerin diktatörlerden daha istikrarlı olduklarını düşünüyorum; çünkü bir cumhuriyet bir diktatörle aynı zihniyete ve niyete sahip olsa bile, bir cumhuriyette sallana sallana yürüyen işlerin akışı, kararların alınması için bir diktatörün ihtiyaç duyduğundan daha fazla vakte ihtiyaç duyulmasını gerektirecek, dolayısıyla edilen sadakatsizlik için daha uzun [ve elverişli] bir zaman bulunacak ve cumhuriyet sadakatsizlik etmekte zorlanacaktır. İttifakların bozulmasına neden olan bir başka şeyse menfaatlerdir; öte yandan diktatörlere nazaran cumhuriyetler anlaşmalara daha uzun süreli uyarlar. Küçük bir menfaatin diktatörün anlaşmaya sadakatini

* Roma'nın müttefiki olan Sagunt şehri, Hannibal tarafından saldırıya uğrayıp işgal edilmesine rağmen (M.Ö. 219) Romalılara bağlı kaldı. Sagunt'un Hannibal tarafından ele geçirilip imha edilmesi II. Pön Savaşı'na neden oldu.

bozmasına sebep olduğunu ve büyük bir faydanın bir cumhuriyeti aynı şeyi yapmaya yönlendiremediğini gösteren örnekler verilebilir. Themistokles'in önerisinde aynı durum söz konusudur; Themistokles bir halk toplantısında Atinalılara vatana büyük faydalar sağlayacak bir planı olduğunu söyledi; ama planın başarısız olmaması için bu konuda konuşamayacağım, çünkü planı açıklarsa onu yürürlüğe sokma fırsatının kaybedileceğini anlattı. Bunun üzerine Atina halkı kendi adına planı dinlemek üzere Aristides'i seçti; plan Aristides'e açıklanacak ve halk da onun hazırlayacağı rapora göre karar verecekti. Themistokles, Aristides'e Atinalıların himayesine emanet edilen tüm Yunan donanmasının kolayca ele geçirilip tamamen imha edilebileceği bir kıyıda bulunduğunu ve donanmanın imha edilmesinin Yunanistan'ın egemenliğini Atina'ya vereceğini anlattı. Bunun üzerine Aristides, halka Themistokles'in önerisinin çok yararlı olacağını, ama bununla birlikte son derece şerefsizce olduğunu rapor etti; halkın yaptığı planı toptan reddetmek oldu. Yaptığı anlaşmaya uymayarak ya da verdiği söze bağlı kalmayarak başka herhangi bir yolla elde edebileceğinden daha fazlasına sahip olmaya çalışan ve bunu hakikaten yapan Makedonyalı Philip ve diğer hükümdarlar bu şekilde davranmazlardı. Anlaşmaların yerine getirilemez oldukları için bozulmalarından bahsetmiyorum – bu çok sık olur – ben sadece olağandışı sebeplerden bozulan anlaşmalardan bahsediyorum. Bu durumda, yukarıda söylenenlerden sonra halkın bu konuda diktatörden daha az kabahat işlediğine ve bu yüzden halka diktatörden daha fazla güvenilebileceğine inanıyorum.

60
*Consul*lük ve tüm diğer makamlar Roma'da yaşa bakılmadan dağıtıldı

Tarihin gidişatından gördüğümüz gibi, Roma Cumhuriyeti, *pleb*lerin *consul*lüğe gelebilmelerine izin verildikten sonra bu makamı yaşa ve soya sopa bakmaksızın vatandaşlarına tevcih etmiştir. Roma'da esasen yaşa hiç dikkat edilmemiş, bilakis ister genç bir adamda, ister bir yaşlıda bulunsun hep liyakat dikkate alınmıştır. Buna bir kanıt 23 yaşında *consul* olan ve askerlerine yaptığı bir konuşmada *consul*lüğün *Premium virtutis, non sanguinis* [Doğuştan değil, liyakatten gelen bir ödül] olduğunu söyleyen Valerius Corvus'tur. Bu sistemin iyi düşünülüp düşünülmediği tartışılır. Soy sop konusuna gelince; soy sopun önemsenmemesi mecburiyetten olmuştur. Ancak Roma'da ortaya çıkan mecburiyetin aynısı, Roma'nın elde ettiği başarıyı yakalamak isteyen her şehirde ortaya çıkacaktır – buna daha önce dikkat çektim – çünkü mükâfat olmadan insanlara yük yüklenemez; ellerinden mükâfat umudunu ya da beklentisini almak da her zaman tehlikelidir. Bu yüzden *pleb*lerin *consul*lük umutları beslemelerini sağlamanın uygun olduğu çok geçmeden görüldü ve onları bir müddet bu umutla oyalamak mümkün oldu. Daha sonra umut artık yeterli olmamaya başladı ve umudu gerçekleştirmeyi düşünmek lâzım geldi. Halkını önemli işlerde görevlendirmeyen

bir devlet – başka bir yerde kaydettiğim üzere – ona istediği gibi muamele edebilir. Ama Roma'nın yaptıklarını yapmak isteyen bir devlet, böyle bir ayrım yapmamalıdır. Ama varsayalım ki ayrım yapıldı, yılların yani zamanın ayrımı mazur ve haklı görülemez; hatta bu, tam aksine dikkate alınmamalıdır. Çünkü genç bir adamın yaşlı bir adamın kurnazlığını gerektiren bir makama seçilmesinden önce, bu adamı halk seçeceği için, onun bu makama layık olduğunu gösterecek ve bu adam tarafından ifa edilecek bilhassa parlak bir iş vuku bulmalıdır. Öte yandan, genç bir adam yaptığı herhangi bir mükemmel fiille toplum içinde ünlenmiş olacak kadar liyakatli ise, devletin bu adamı hemen hizmetine alamaması ve ondan istifade edememesi, aksine bu genç adamın ihtiyarlamasını beklemesi ve böylece gençliğinde devlete büyük yararlar sağlayan enerjisinin ve hızının yok olup gitmesi devlet için büyük bir kayıp olurdu. İşte Roma bu şekilde, çok genç yaşta muvaffak olmuş ve zafer şenlikleri* yapmış insanlar olan Valerius Corvus, Scipio, Pompeius ve birçok diğerinden istifade etmiştir.

* Zaferle sonuçlanmış bir savaşın ardından, *senato* tarafından generale ithaf edilen şenlik. Bu, *Campus Martius*'tan (Mars Meydanı) hareket edip, şehri bir baştan bir başa geçen ve kutsal yoldan *Capitolium*'a varan debdebeli bir zafer alayıydı.

İKİNCİ KİTAP

Önsöz

İnsanlar daima, her zaman haklı olmasalar da, eski zamanları överler ve şimdiki zamandan şikâyet ederler. Maziye o kadar hayrandırlar ki, sadece yazarların naklettikleri sayesinde tanıdıkları devirleri değil, aynı zamanda yaşlılıklarında hatırladıkları gençlik çağlarını[i] da methederler. Bu bakış açısı doğru olmasa – ki genellikle doğru değildir – bile insanı bu yanlışa iten çeşitli sebepler vardır. Herşeyden önce, insanların geçmişteki olaylar hakkında tüm hakikati öğrenmediğini, aksine bu devirlere utanç vesilesi olabilecek herşeyin gizlendiğini ve bu devirlerin şan ve şöhretini artıracak herşeyin daha da şişirilmiş bir mükemmellikle anlatıldığını düşünüyorum. Yazarların ekserisi, galiplerin başarılarına o kadar bağlıdır ki, onların zaferlerinin şan ve şöhretini özellikle vurgulamak için, sadece onların hakikaten yiğitçe eylemlerini adamakıllı şişirmekle kalmayıp onların düşmanlarının eylemlerini de öyle bir şekilde göklere çıkarırlar ki, sonraları galibin ya da yenilenin ülkesinde doğan bir insanın o zamanların insanlarına ve devirlerine hayret etmek için elinde sebebi olur ve onları azamî ölçüde övmekten, hayran kalmaktan ve sevmekten başka bir şey yapamaz. Ayrıca kin, korku ya da kıskançlıktan doğduğundan geçmişle ilgili konularda kinin bu iki başlıca sebebi devre dışı kalır; çünkü geçmişte kalan şey insana ne zarar verebilir ne de kıskançlık doğurabilir. Bunun tam tersi ise insanın kendisinin de etkili olduğu ve göz önünde gördüğü şimdiki za-

manın durum ve şartlarında ortaya çıkar. Şimdiki zamanda hiçbir şey gizli saklı kalmaz. Dolayısıyla iyinin yanında hoşumuza gitmeyen birçok başka şeyleri de görürüz, fark ederiz. Bu, bizim şimdiki zamanı – gerçekte şimdiki zaman geçmişe nazaran çok daha fazla şan, şöhret ve övgüyü hak ediyor olsa da – geçmişe göre daha menfi olarak değerlendirmemize sebep olur. Bu, sanatla ilgili konularda geçerli değildir. Sanatla ilgili meseleler kendilerini öylesine açıkça ifade ederler ki, devirler onların kendi kendilerine kazandıkları şan ve şöhrete çok az şey ilâve edebilirler ve onların şan ve şöhretinden hiçbir şey götüremezler. Ben burada insanların hakkında öyle açıkça emare olmayan hayatları ve töreleri ile alâkalı şeylerden bahsediyorum.

Dolayısıyla, yukarıda sözünü ettiğim övmek ve yermek alışkanlığı doğrudur; ama insan bunu yaparken hataya düşmemelidir. İnsan bazen burada da ister istemez doğru olanı bulur. Çünkü beşerî işler hep hareket halindedir, inerler ya da çıkarlar, alçalışta ya da düşüştedirler. Mükemmel bir insan tarafından kendisine devlet organizasyonu verilmiş bulunan bir şehir ya da ülke – sıklıkla görüldüğü üzere – kurucusunun bu hizmeti sayesinde bir süre hep daha ileriye doğru gelişme ve ilerleme gösterecektir. Böyle bir ülkede doğan ve geçmişi şimdiki zamandan daha çok metheden kimse – yukarıda sözü edilen sebeplerden ötürü – yanılgı içindedir. Ama insan yozlaşmanın, kötüye gidişin başladığı bir şehirde ya da ülkede doğmuşsa yanılgıya düşmez. Bu şeylerin gidişatını düşündüğümde dünyanın hep aynı kaldığını görüyorum. Dünyada hep kötü şeyler kadar iyi şeyler de vardı, sadece iyi olanla kötü olan ülkeden ülkeye değişiyordu. Bu şekilde biliyoruz ki, eski imparatorlukların gücü, törelerin değişmesinden ötürü devamlı bir değişime yenik düşüyor ama dünya hep aynı dünya olarak kalıyordu. Tek fark şuydu; dünyanın bir araya toplanmış enerjisi ve dinamizmi önce Asur devletinde, sonra Medya'da ve Perslerin devletinde açığa çıktı ve nihayetinde İtalya'ya ve Roma'ya geçti. Ve Roma İmparatorluğu'nun ardından tüm dünyanın gücünü içinde barındıran devamlı bir devlet gelmediyse de, bu güçler kendisini

birçok halka dağılmış vaziyette, Frankların, Türklerin krallığında, sultanın devletinde [Mısır'daki Memlûk Devleti] ve bugün Almanya halklarında ve evvelce öylesine büyük işler başarmış birçok ülke fethetmiş ve nihayet Doğu Roma İmparatorluğu'nu yok etmiş Serasen tarikatında* olduğu gibi, iyi törelerin hüküm sürdüğü yerlerde gösterir. Tüm bu ülkelerde ve tüm bu halklarda Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra şiddetle arzulanan ve haklı olarak methedilen o liyakat bulunabiliyordu; hâlâ da kısmen bulunabiliyor. Bu ülkelerde doğan ve geçmiş zamanları şimdiki zamandan daha çok öven kişi yanılgıya düşebilir. Ama İtalya'da ve Yunanistan'da doğan ve İtalya'da kuzeyli [dağların öbür tarafından olan] ve Yunanistan'da Türk olmayan kişinin içinde bulunduğu zamanı yermek ve geçmişi övmek için her türlü sebebi vardır. Çünkü geçmiş zamanın içinde hayranlık duyulacak çok şey vardır; oysa bugün had safhadaki sefilliği, rezilliği ve utancı telafi edebilecek bir şey yoktur; çünkü ne dine, ne yasalara ne de askerî disipline itibar edilir; bilakis her şey pisliğe batmıştır. Bu kötülükler en sık, yargıç sandalyelerinde oturan, herkese emirler veren ve göklere çıkarılmak istenenlerde görüldüğünden bir o kadar daha fazla tiksindiricidir.

Ama biz şimdi konumuza dönelim; burada söyleyebilirim ki, insanların şimdiki zamanın mı, yoksa geçmişin mi daha iyi olduğu hakkındaki hükmü, geçmiş hakkında şimdiki zaman hakkında sahip oldukları bilgiler kadar kesin bilgilere sahip olmadıkları için yanlıştır. Dolayısıyla, yaşlı insanlar en azından gençlik ve yaşlılık zamanlarını doğru muhakeme etmelidirler; çünkü her iki zamanı da görmüş ve yaşamışlardır. Ancak bu, sadece eğer insanlar her yaşta aynı muhakeme ve aynı temayüllere sahip olsalardı doğru olurdu. Fakat bunlar değiştiği ama öte yandan zamanlar hiç değişmediğinden, muhakeme ve temayüller insanların gözüne hep aynı şekilde görünmez; çünkü insanların, yaşlılıklarında gençliklerinde olduğundan farklı temayülleri, sevinçleri ve düşünceleri vardır. İnsan yaşlanırken gücü de azalır,

* Serasen Tarikatı'yla kastedilen İslâm dinine mensup olanlardır.

ama muhakemesi ve sağduyusu artar. Bu yüzden gençliğinde kendisine tahammül edilebilir ve iyi görünen şeyler, yaşlılığında tahammül edilemez ve kötü görünüyor olmalıdır. Şu halde insan muhakeme yeteneğini suçlayacağı yerde suçu zamana atar. Ayrıca insanların istekleri tatmin edilemez, çünkü insanın doğası her şeyi arzular ve ister ama kader bize istediklerimizin çok azını verebilir. Buradansa insanların ruhunda, sahip oldukları şeylerden mutlu olmama ve bıkkınlık duyma gibi bir durum ortaya çıkar. Ve dolayısıyla insanlar, mantıklı sebepleri olmamasına rağmen hâlihazırdaki zamanı tenkit ederler, geçmişi methederler ve geleceği iple çekerler.

Dolayısıyla, ileri sürdüğüm bu fikirlerimde eski Romalıların devirlerini aşırı derecede överken ve bizim çağımızı tenkit ederken insanların haklı olarak beni yanılgıya düşenlerin arasına mı dahil ettiklerini bilmiyorum. Tabii ki, eğer o zamanlar hüküm sürmüş liyakat ve şimdiki rezillik gün gibi ortada olmasaydı, sözlerimde daha dikkatli olurdum. Diğerlerini yapmakla suçladığım hataya düşmekten korkardım. Ancak mesele herkesin görebileceği kadar açık olduğundan, korkmadan ve açık açık o eski zamanlar ve şimdiki zamanlar hakkında neler düşündüğümü açıklayacağım. Böylece, yazılarımı okuyan genç insanlar, eğer talih insanlara fırsat verirse, zamanımızdan sırt çevirecekler ve eski zamanların izinden gidecekler. Çünkü namuslu, doğru dürüst bir insanın görevi zamanın ve kaderin kötülüğünden dolayı ifa edemediği iyi şeyleri diğer insanlara öğretmesidir. Böylece birçok insan bu iyi şeyleri yapmaya muktedir hale gelir ve belki de içlerinden Tanrı'nın kayırdığı bir tanesi onları gerçekleştirebilir. Önceki kitapta Roma devletinin iç meselelerinden bahsettiğimden, bundan böyle Roma halkının imparatorluğu genişletmek için nasıl hareket ettiğini anlatacağım.

1
Romalıların büyük ülkeleri fethetmelerine liyakat mi yoksa talih mi katkıda bulundu

Aralarında çok ciddiye alınması gereken Plutarkhos'un da bulunduğu çok sayıda yazar Roma halkının, fethettiği imparatorluğu sahip olduğu liyakatten ziyade talihe borçlu olduğu düşüncesindedir. *Plutark* diğer sebeplerin yanı sıra, Roma halkının bizzat kendisinin tüm zaferlerini talihin hediyeleri olarak kabul ettiğini, zira Roma halkının talih tanrıçası *Fortuna* için başka herhangi bir tanrıçaya göre daha fazla tapınak inşa ettiğini söyler. Livius da bu düşünceye katılıyormuş gibi görünüyor; çünkü söylediklerinde bir Romalının şansın yardımını zikretmeden mertlikten, cesaretten bahsetmesine pek nadiren izin verir. Benim bu fikre hiçbir şekilde katılmam mümkün değil. Savunulacak bir düşünce olduğu kanısında da değilim. Eğer Romanınki gibi muhteşem bir büyüklüğe ulaşan bir devlet hiç olmadıysa, bu, hiçbir devletin diğer ülkelerin fethi için gereken elverişli şartlara Roma kadar sahip olmamasından ileri gelir. Roma, ordularının cesaretiyle savaşa savaşa imparatorluğa sahip oldu ve anayasası ve ilk yasa yapıcısının tesis ettiği kendine özgü devlet yönetme sanatıyla, aşağıda birçok incelemede ayrıntısıyla anlatılacağı gibi, fethedilen toprakları savunabildi. Yukarıda bahsi geçen yazarlar, Roma halkının aynı anda iki zorlu savaşa birden asla bulaşmamasının iş bilirliğinden değil talihinden dolayı olduğunu

söylerler; çünkü Latinlerle savaş başladığında Romalılar Samnitlerle savaşıyorlardı ve henüz yenmemiş olsalar da onları kendilerini savunmaya zorluyorlardı. Etrüsklerle savaşırken ise Latinleri çoktan yenmişlerdi ve Samnitleri uğrattıkları yenilgilerle neredeyse tamamen bitap düşürmüşlerdi. Eğer bu güçlerden ikisi taze kuvvetlerle Roma'ya karşı ittifak yapsalardı, bu, çok büyük bir olasılıkla cumhuriyetin yıkılmasına sebep olurdu. Ne olursa olsun hakikat şu ki, Romalılar hiçbir zaman iki zorlu savaşı aynı zamanda yapmak zorunda kalmadılar. Görüntü daha ziyade bir savaş çıktığında diğerinin sona erdiği ve bir savaş bittiğinde diğerinin başladığı şeklindeydi. Bunu Romalıların yaptıkları savaşların sırasından rahatlıkla anlayabiliriz. Roma'nın Galyalılar tarafından tahrip edilmesinden önce yapılan savaşlara bir göz atalım; görülür ki Aequiler ve Volski'lerle yapılan savaşlar esnasında bu halklar güçlü olduğu müddetçe hiçbir zaman diğer düşmanlar Roma'ya başkaldırmadı. Bu halkların yenilgiye uğratılmasından sonra Samnitlerle savaş başladı. Bu savaş bitmeden Latinler Romalılara karşı ayaklanmış olsalar da bu, Samnitlerin tekrar Roma ile ittifak yaptıkları ve Latinlerin kibirlerini kırmak için ordularıyla Roma'ya destek oldukları bir zamana denk geldi. Latinler yenilgiye uğradıktan sonra, Samnium'la savaş yeniden başladı. Samnitlerin gücü uğradıkları yenilgilerle kırıldıktan sonra, bu defa Etrüsklerle savaş başladı; bu savaş halolduktan sonra, Samnitler Pyrrhus İtalya'ya geldiğinde tekrar ayaklandılar. Pyrrhus yenilgiye uğratılıp Yunanistan'a gerisin geri sürüldükten sonra Birinci Pön Savaşı [Kartaca Savaşı] başladı. Birinci Pön Savaşı bitmek üzereydi ki Alplerin hem bu yanındaki hem öbür yanındaki Galyalılar, Romalılara karşı gizlice işbirliğine giriştiler ve Populonia ile Pisa arasında – bugün San Vicenzo kulesinin bulunduğu yerde – kanlı bir yenilgiye uğradılar. Bu savaş sona erdikten sonra Romalılar 20 senelik bir zaman dilimi içinde özel bir önemi haiz herhangi bir savaş yapmadılar. Sadece Liguryalılar'la ve Galyalılar'ın Lombardiya'daki artıklarıyla savaştılar. Durum İtalya'yı 16 sene meşgul edecek olan II. Pön Savaşı'nın [II. Kartaca Savaşı] başlamasına kadar bu merkezdeydi. Bu savaşın muvaffakiyetle sona erdirilmesinden sonra Ma-

kedonya Savaşı patlak verdi; ardından Antiochus ile olan savaş ve Asya ile olan savaş. Bu zaferden sonra artık tüm dünyada tek başına ya da birlikte Roma gücüne karşı koyabilecek ne bir hükümdar ne de bir cumhuriyet mevcuttu.

Bu savaşlar sırasıyla son zafere kadar incelendiğinde ve Romalıların davranış tarzına bakıldığında talihin yanı sıra emsalsiz bir kahramanlık ve çok büyük bir zekâ da görülecektir. Talihin sebebini araştıran kişi bunu zaten kolayca görecektir, çünkü şu bir gerçektir: Bir diktatör veya halk hiçbir komşu ülkenin yabancı bir ülkeden yardım almadan kendisine saldırmaya cesaret edemeyeceği ve kendisinden korkacağı kadar itibar ve nüfuz elde ederse, bir düşmanın ona saldırması ancak düşman savaşı çok çok lüzumlu görürse vuku bulur. Bu yüzden, güçlü olan devlet geri kalan komşularını sadece biraz ustalıkla kontrol altında tutarken komşularından hangileriyle savaşacağına karar verme hakkına da neredeyse sahip gibidir. Sakinleştirmek ve kontrol altında tutmak durumunda olduğu komşuları kısmen onun gücünden, kısmen verdiği teskin edici teminatlardan kolayca sakinleştirilir ve kontrol altında tutulabilir. Bu güçlü devletle temas içinde olmayan daha uzaktaki devletler, bu gidişatı kendilerinden çok uzakta cereyan eden bir şey olarak telakki eder ve kendilerini ilgilendirmediğini düşünürler. Yanılgılarında, yangın yakınlarına gelinceye kadar ısrar ederler. Ancak bu durumda, düşman gereğinden fazla güçlendiği için artık yeterli olamayan kendi güçleri dışında yangını söndürmeye yarayacak bir vasıtaya sahip değildirler. Samnitlerin, Romalıların Aequilileri ve Volskileri yenmelerini hiçbir şey yapmadan nasıl seyrettiklerini atlamak ve sözü fazla uzatmamak için sadece, Romalılar, Samnitler ve Etrüsklerle savaşırken çok güçlü ve itibarlı bir konumda olan Kartacalılardan bahsetmek istiyorum. Kartacalılar o zamanlar tüm Afrika, Sardunya ve Sicilya'ya sahiptiler ve İspanya'nın bir bölümüne de hakimdiler. Sahip oldukları güçten ve Roma devletinin sınırlarına olan uzaklıklarından ötürü ne Roma'ya saldırmayı ne de Samnitlere ve Etrüsklere yardım etmeyi hiç düşünmediler. Tersine insanın hep gelişme halindeki olaylar karşısında yaptığını yaptılar: Olayları daha da teşvik et-

tiler, Roma ile ittifak yaparak dostluğunu kazanmaya çalıştılar. Ancak yaptıkları hatanın büyüklüğünü Romalıların kendi ülkeleriyle Kartaca arasında yaşayan tüm halkları boyunduruk altına alıncaya ve ardından onlarla Sicilya ve İspanya'ya hakim olmak için savaşmaya başlayıncaya kadar anlayamadılar. Galyalılar'ın, Makedonyalı Philip'in ve Antiochus'un durumu da Kartacalılarınki gibiydi. Bunların her biri, Roma halkı başka biriyle uğraşırken bu başka birinin Roma halkını yeneceğini ve onlardan barışçı yollarla ya da savaşarak korunmak için henüz vakit olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, Romalılar gibi hareket eden ve onlarınki gibi bir liyakate sahip olan hükümdarların bu hususta Romalılarınki gibi bir talihe sahip olacaklarını düşünüyorum.

Yeri gelmişken Romalılar'ın yabancı ülkeleri nasıl istila ettiklerini de göstermek isterim; – ama bu konuda "hükümdar" hakkındaki yazımda etraflıca konuştum, bu yüzden kısaca söylemek gerekirse – Romalılar ele geçirdikleri yerlerde hep kendilerinin o ülkeyi istila etmelerine ve daha sonra istila edilen ülkeyi elde tutmalarına yardım edecek bir dost edinmeye çalıştılar. Capualıların yardımıyla Samnium'a, Camerinumluların yardımıyla Etruria'ya, Mamertinlerin yardımıyla Sicilya'ya, Saguntluların yardımıyla İspanya'ya, Massinissa'nın yardımıyla Afrika'ya, Etollerle Yunanistan'a, Eumenes ve diğer yöneticilerin yardımıyla Asya'ya, Massilialılar ve Aedular'ın yardımıyla Galya'ya girdiler. Romalılar yeni ülkeler fethedip fethettikleri ülkeleri savunmak ve elde tutmak için bu tür desteklerden hiç yoksun kalmadılar. Bu prensiplere riayet eden halklar, riayet etmeyenlere kıyasla desteğe daha az ihtiyaç duyduklarını göreceklerdir. Romalıların imparatorluklarını elde etmelerine liyakatlarının talihlerine nazaran ne kadar daha fazla katkıda bulunduğunu herkesin anlaması için bir sonraki bölümde Romalıların hangi milletlerle savaşmak zorunda kaldıklarını ve bu milletlerin özgürlüklerini nasıl bir inatla savunduklarını anlatmak istiyorum.

2
Romalılar hangi halklarla savaşmak zorunda kaldılar ve bu halklar özgürlüklerini nasıl bir inatla savundular

Romalıların komşu ülkelerin halklarını ve kısmen de daha uzaklarda yaşayan halkları yenmelerini hiçbir şey bu halkların hürriyete olan sevgileri kadar zorlaştırmamıştır. Birçok halk o zamanlar bu hürriyeti öylesine inatla müdafaa etmişlerdir ki, boyunduruk altına alınmaları sadece olağanüstü bir cesaret ve yiğitlikle mümkün olmuştur. Bu halkların, özgürlüklerini savunmak ya da geri almak için kendilerini hangi tehlikelere maruz bıraktıkları ve ellerinden hürriyetlerini alanlardan nasıl intikam aldıklarını çok sayıda örnekten görebiliriz. Şehirlerin ve halkların esaret dolayısıyla hangi zarar ziyana uğradıkları da tarihten görülebilir. Zamanımızda özgür şehirlere sahip olduğunu söyleyebileceğimiz tek bir ülke [Almanya] varken, eski zamanlarda tüm ülkelerde tamamen hür halklar vardı. Şimdi sözünü ettiğimiz o eski zamanlarda, şimdi Toscana ile Lombardiya'yı birbirinden ayıran Apeninlerden başlayarak İtalya'nın en uç noktasına kadar tüm halklar; keza Etrüskler, Romalılar, Samnitler ve İtalya'nın geri kalan kısmında yaşayan daha bir sürü başka halk özgürdü. Roma'da hüküm sürenler ve soyunun nasıl sona erdiğini tarihin belirtmediği Etruria Kralı Porsenna haricinde oralarda hiç kral olduğunu da duymayız. Ancak Romalılar Veii'yi muhasara ederken Etruria'nın hür olduğunu açıkça görürüz; hatta

Etruria hürriyetinin tadını öylesine çıkarıyordu ve monarşist bir düzene öylesine karşıydı ki, yaptığı birçok toplantı ve görüşmelerden sonra, kendilerini savunmak üzere bir kral atayan ve Etrüskleri Romalılara karşı kendilerine yardım etmeye çağıran Veii sakinlerine istedikleri yardımı bir kralın yönetimi altında bulundukları sürece vermemeye karar verdiler. Etruria başka birinin boyunduruğu altına girmiş insanların anayurdunu savunmayı haksız buluyordu. Halklarda hürriyete olan bu sevginin nereden ortaya çıktığını anlamak kolaydır. Tecrübe gösterir ki, devletler sadece hür olarak yaşadıkları sürece toprakları ve zenginlikleri artmıştır. Hakikaten Atina'nın Peisistratos'un *tiran*lığından kurtulduktan sonra 100 yıllık bir zamanda hangi büyüklüğe ulaştığını görmek hayranlık uyandırır. Ama asıl hayranlık uyandıran Roma'nın, krallarından kurtulduktan sonra ulaştığı büyüklüktür. Sebebi görmek çok kolaydır; çünkü devletlerin büyüklüğünü teşkil eden bireyin değil kamunun menfaatidir. Kamu menfaati şüphesiz sadece cumhuriyetlerde gözetilir; çünkü o veya bu vatandaşın zararına da neticelense, orada öncelik cumhuriyetin yararına olandır. Ancak bundan fayda sağlayan o kadar çok insan vardır ki, zarar gören az sayıda insanın rızası hilafına bunun vuku bulmasını sağlarlar. Bunların tersi, bir hükümdarın yönetiminde cereyan eder; ona yarayan genelde devlete zarar verir ve devlete yarayan da ona zarar verir. Şu halde hür bir yönetimin ardından bir *tiran*lık gelir gelmez ortaya çıkan en küçük olumsuzluk, bu tür devletlerin ilerleyememesi ve ne güç ne de zenginliklerini artıramamasıdır; çoğu durumda, hatta her zaman durum yokuş aşağı gider. Ola ki, kader bir *tiran*ın yükselip sivrilmesine izin verdi ve tiran cesareti ve başarılı savaşlar sayesinde topraklarını büyüttü, bundan yarar görecek olan devlet değil sadece *tiran*ın kendisidir. Çünkü tahakküm ettiği insanlar arasında bulunan liyakatli ve namuslu insanları ödüllendiremez, zira onlara karşı sürekli itimatsızlık içinde yaşamak istemez; fethettiği ülkeleri kendisinin diktatörlükle yönettiği devlete teslim etmez ya da haraç vermelerini istemez, çünkü devleti güçlendirmek kendi menfaatlerine uygun değildir. Onun menfaati daha ziyade devletin bölünmüş, parçalanmış vaziyette kalmasını ve

tüm ülkelerin ve şehirlerin sadece onu devletin başı olarak tanıyıp kabul etmesini gerektirir. Böylece despotun fetihleri ülkesine bir fayda sağlamaz, aksine sadece kendisine hizmet eder. Benim bu fikrimin sayısız başka kanıtlarla teyit ve tasdik edildiğini görmek isteyen Ksenophones'in *tiran*lık üzerine yazdığı bilimsel incelemesini okusun. Şu halde halkların tiranlara böylesine bir nefretle eziyet etmesini ve hürriyet içinde yaşamayı sevmelerini, hatta başlı başına hürriyet kelimesinin halk tarafından böylesine takdir edilmesine şaşmamak gerekir. Sirakusalı Hieron'un yeğeni Hieronymos Sirakusa'da öldürüldüğünde ve bunun haberi o sırada Sirakusa'dan çok uzak olmayan bir yerde bulunan ordusunun içinde yayıldığında, evvelâ ordu ayaklandı ve Hieronymos'un katiline karşı silaha sarıldı. Ancak daha sonra Sirakusa'da hürriyetin ilan edildiğini duyduğunda, bu kelimenin cazibesine kapılarak tamamen sakinleşti, *tiran* katiline karşı duyduğu öfkeden vazgeçti ve artık sadece, şehre özgürlükçü bir anayasanın nasıl verilebileceğini düşünmeye başladı. Halkların kendilerinden özgürlüğü çalanlardan korkunç intikamlar almalarına da şaşırmamak gerekir. Bir çok örnek arasından sadece bir örnek vermek istiyorum. Bu örnek Yunanistan'da bir şehir olan Korkyra'dan. Peloponnes Savaşı sırasında Yunanistan ikiye bölünmüştü. Bir taraf Atina taraftarlarından, diğer tarafsa Isparta taraftarlarından oluşuyordu. Böylece, içlerinde bölünmüş olan bir çok şehirde bir taraf Isparta ile diğer taraf ise Atina ile dostluğu savunmaya başladı. Korkyra'da soylular üstünlüğü ele geçirmişler ve halkın elinden özgürlüğünü almışlardı; ama halk taraftarları Atinalıların yardımıyla iktidarı tekrar ele geçirdiklerinde tüm soyluları yakaladılar ve içinde hepsine yer bulunan bir hapishaneye kapattılar. Daha sonra bu kişileri değişik yerlere sürgüne gönderecekleri bahanesiyle her seferinde 8-10 kişilik gruplar halinde dışarı çıkararak korkunç işkencelerle öldürdüler İçeride kalanlar bunu fark ettiklerinde tüm güçleriyle bu alçakça ölümden kaçmaya karar verdiler. Ellerinden geldiğince iyi silahlandılar ve hapishanenin girişini içeri girmek isteyenlere karşı müdafaa ettiler. Ancak gürültüye üşüşen halk hapishanenin üst kısmını göçertti ve hapishanedekilerin yıkıntıların altında kala-

rak havasızlıktan boğulup ölmesine neden oldu. Yunanistan'da daha birçok benzer eşit korkunçlukta ve kaydadeğer hadiseler oldu; buradan özgürlüğün gerçekleşip bitmiş gaspı yüzünden doğan intikamın, özgürlüğü çalma denemesinden çok daha kanlı bir biçimde alındığı gerçeğini görüyoruz.

Antik Çağda insanların özgürlüğü her zamankinden çok sevmesinin nereden kaynaklanabileceğini düşündüğümde, bu, bugün insanları daha az güçlü kılanla aynı sebepten ileri geliyormuş gibi görünüyor. Yani sebep kanımca, bugünkü ve Antik Çağdaki eğitim arasındaki farklılıkta yatıyor. Bu farklılığın sebebi ise bugünkü dinle, Antik Çağdaki arasındaki ayrımlar. Bize hakikati ve kurtuluşun doğru yolunu öğreten dinimiz bu dünyanın şeref, onur, özsaygı gibi kavramlarına daha az itibar etmemizi isterken, paganlar bu kavramlara çok itibar ediyorlar, bunu en büyük zenginlik olarak görüyorlar ve bu yüzden işlerinde daha cesur oluyorlardı. Tüm bunları onların ibadetle ilgili kurumlarının çoğunda görebiliriz; bunun için onların kurban etme törenlerinin muhteşemliğini bizimkilerin mütevaziliğiyle kıyaslamak yeterlidir. Bizimkinde debdebeli olandan ziyade zarif bir tören ağır basar; her halükârda vahşetin ve gücün olmadığı bir tören. Onlardaysa törenlerde ne şatafat ne de debdebe eksikti, üstelik kurban etme eylemi için kanlı ve barbarca törenler düzenleniyordu. Bu ayinler sırasında bir sürü hayvan kurban ediliyor ve insanlar bu korkunç manzaraya ayak uyduruyorlardı. Eskilerin dini bundan başka sadece komutanlar ve devlet adamları gibi büyük dünyevi şöhrete kavuşmuş insanları azizlik seviyesine çıkarıyordu. Bizim dinimiz ise hareketli insanlardan ziyade alçak gönüllü ve düşüncelere dalmış insanları yüceltmiştir. En büyük zenginliği alçakgönüllülükte, feragatte ve dünyevi şeyleri küçümsemekte görür. Buna karşın eskilerin dini ise en büyük zenginlik olarak cesareti, insan vücudunun gücünü ve topyekün, insanları olabildiğince cesur kılan tüm özellikleri gördü. Bizim dinimiz insanın güçlü olmasını istese de bununla kastettiği, iş yapma gücünden ziyade tahammül yani dayanma, katlanma gücüdür. Bu kural, gördüğüm kadarıyla dünya tarihini korku-

suzca caniliklerini yapabilen suçluların eline terk etmiştir; çünkü bunlar, insanların büyük kısmının cennete gitmek için karşılık vermek yerine vurulan darbelere, atılan şamarlara tahammül etmeyi daha çok düşündüklerini ve yeğlediklerini görüyorlar. Bu yüzden dünya, sanki kadınlaşmış ve çok kuvvetten düşmüş gibi görünse de bunun nedeni, daha ziyade dinimizde kahramanca bir mertliğin ilkelerini değil de avare bir gevşemenin ilkelerini yorumlayan insanların acınacak halidir. Bu insanlar dinimizin, anavatanın yüceltilmesi ve savunulması için yapılacak savaşa izin verdiğini düşünecek olsalardı bizim de dinimizin isteğine uyarak vatanımızı sevmek, ona saygı göstermek ve kendimizi onu savunacak insanlar olarak yetiştirmek zorunda olduğumuzu anlarlardı. Şu halde dünyada artık Antik Çağda olduğu kadar çok sayıda cumhuriyetin mevcut olmaması ve dolayısıyla halkların o zamanki gibi bir hürriyet sevgisiyle dolu olmaması, aldığımız eğitimin ve inandığımız dinin böylesine yanlış bir şekilde yorumlanmasının bir sonucudur. Ama ben daha ziyade ortadaki bu manzaranın sebebinin Roma İmparatorluğu'nun silahıyla ve büyüklüğüyle tüm cumhuriyetleri ve tüm hür hayatı tahrip etmesidir diye düşünüyorum. Bu imparatorluk daha sonra çözülmesine ve parçalanmasına rağmen ülkeler birkaç istisna dışında bir araya gelip özgür anayasalar yapamadılar. Her nasılsa, Romalılar dünyanın her yerinde mükemmel şekilde silahlanmış ve özgürlüklerini çok büyük bir inatla savunan birbiriyle sıkı ilişki içinde olan cumhuriyetlere rastladılar. Roma halkı eğer nadir rastlanan mükemmel liyakati olmasaydı bu cumhuriyetleri asla alt edemezdi.

Samnitlerden söz etmekle yetineceğim, çünkü bu, hayranlık duyulacak bir örnek. Titus Livius, Samnitlerin Romalılara 1. Papirius'un oğlu *Consul* Papirius Cursor zamanına kadar karşı koyacak kadar güçlü olduklarını ve ordularının kuvvetli olduğunu itiraf ediyor (bu 46 yıllık bir zaman dilimidir). Ancak bunun ardından çok sayıda yenilgiye uğratılmışlar, şehirlerinin pek çoğu tahrip edilmiş ve ülkelerinde pek çok insan katledilmişti. Bilhassa dikkate değer olan nokta ise bir zamanlar bunca şehri

ve nüfusu olan bu ülkenin şimdi neredeyse bomboş oluşuydu; halbuki bir zamanlar bu ülkede düzen öylesine iyiydi ve öylesine canlı bir yaşam vardı ki, liyakat sahibi Roma'nın saldırısına uğramasa yenilemezdi. O zamanki düzenin ve şimdiki gerilemenin sebebini görmek çok kolaydır; o zamanlar hürdü, şimdi esaret altında yaşıyor. Hakikaten, içeride ve dışarıda hürriyet içinde yaşayan tüm şehirler ve ülkeler yukarıda söylediğim gibi en büyük ilerlemeleri kaydederler. Nüfusları daha kalabalıktır; çünkü evlilikler daha samimidir ve erkeklerce çok arzu edilir. Herkes, eğer onları besleyebileceğine inanırsa ve malının mülkünün elinden alınacağından korkmazsa ve dahası onların köle değil hür insanlar olarak doğacağını, hatta liyakatleri sayesinde devlet içinde en yüksek yerlere gelebileceklerini bilirse seve seve çocuk yapar. Bu şartlarda zenginlik daha da fazla artar; tarım ve sanayi gelişir. Kazandıklarının zevkini çıkarabileceğine inandığı taktirde herkes seve seve servetini artırmaya ve mal edinmeye uğraşır. Vatandaşların hem kendi servetlerini hem de devletin servetini artırmak için birbiriyle yarışmaları da bundan dolayıdır ve her iki servet de şaşılacak miktarda artar.

Bütün bunların tam tersi, esaret altında yaşayan ülkelerde ortaya çıkar. Bu ülkelerde refah seviyesi, kölelik şiddetinde azalır. Tüm zorlu esaret tipleri içerisinde en sıkıntı vereni bir cumhuriyetin boyunduruğu altına girilmesiyle geleniydi: Çünkü birincisi, cumhuriyet daha uzun bir süre yaşar, bu yüzden cumhuriyetin boyunduruğu altına girilmesi suretiyle ortaya çıkan esaretten kurtulabilmek için daha az ümit vardır ve ikincisi bir cumhuriyetin tüm çabası kendi devlet yapısını kuvvetlendirmek için diğerlerini yıpratmak ve zayıflatmaktır. Bir ülkeyi boyunduruk altına alan bir hükümdar eğer şark hükümdarları gibi ülkeleri yakıp yıkan ve her medeniyeti tahrip eden bir barbar değilse böyle yapmaz. Öte yandan gayet normal insanî duyguları varsa ele geçirdiği bölgeleri de aynı şekilde sever ve buralarda devam etmekte olan ekonomik hayata ve hemen hemen hiçbir kuruma dokunmaz. Bu ülkeler bu şekilde cumhuriyetler gibi gelişemeseler de kölelik düzeninde olduğu gibi de yok olup gitmezler

esaretten bir toplumun yabancı bir devlet tarafından boyunduruk altına alınması durumunu anlıyorum, bir toplumun kendi vatandaşlarından biri tarafından boyunduruk altına alındığında ortaya çıkan esaretten yukarıda bahsettim. Söylediklerimin tamamı dikkate alındığında insan Samnitler'in özgür oldukları müddetçe sahip oldukları güce, esarete düştüklerinde içinde bulundukları acizlikten daha az şaşırmayacaktır. Titus Livius bunu değişik bölümlerde, özellikle Hannibal'le yapılan savaştan bahsederken gösterir; o zamanlar Nola'da bulunan bir Roma garnizonu tarafından sıkıştırılan Samnitler yardım istemek için Hannibal'a elçiler gönderdiler. Elçiler konuşmalarında yüz sene boyunca kendi askerleri ve kumandanlarıyla Romalılara karşı savaştıklarını ve birçok defa iki *consul* ordusuna ve iki *consul* e karşı koyduklarını anlattılar; ama şimdi öylesine zayıf düşmüşlerdi ki, kendilerini neredeyse Nola'daki küçük Roma garnizonuna karşı bile savunamayacaklardı.

3
Roma komşu şehirleri yıkarak ve yabancıları zorluk çıkarmadan onurlu şartlarla kendi içine kabul ederek güçlü bir devlet oldu

Crescit interea Roma Albae ruinis [Bu arada Roma, Alba'nın batışı sayesinde büyüyor]. Bir devleti büyük bir imparatorluk yapmak isteyen kimse tüm yol ve yöntemlerle nüfus politikası yürütmelidir (devleti insanlarla doldurmaya bakmalıdır); çünkü bol miktarda insan olmadan bir devleti büyük yapmak mümkün olmayacaktır. Nüfus iki şekilde artırılır, ya iyilikle ya da kaba kuvvetle. Orada oturmak isteyen yabancıların göç etmesini kolaylaştırarak ve onlara emniyetlerini temin ederek herkesin seve seve orada yaşamasına zemin hazırlanır, böylece nüfus artışı iyilikle sağlanmış olur. Kaba kuvvetle ise, bu, komşu şehirlerin tahrip edilerek buralarda oturanların zorla kendi şehirlerinde iskân edilmesiyle olur. Roma bu kurala öylesine mükemmel uydu ki, altıncı kralın yönetimi sırasında artık 80.000 eli silah tutan adamı vardı. Romalılar tamamen iyi bir bahçıvan gibi davranıyorlardı: Bahçıvan, fidan büyüsün ve meyve versin diye ilk sürgünleri kesip atar böylece bitkinin tüm gücü gövdede kalır ve gövde zamanla daha da güçlü ve meyvesi bol dallar çıkarır. Bu metodun bir imparatorluk kurmak ve imparatorluğu genişletmek için gerekli ve doğru olduğunu Isparta ve Atina örnekleri de gösterir. Her iki devlet de mükemmel silahlara ve

çok iyi kanunlara sahip olmalarına rağmen, hiçbir zaman Roma İmparatorluğu'nun büyüklüğüne erişemediler. Üstelik Roma'da daha fazla isyan çıktığı ve Roma'nın çok daha kötü bir devlet yapısı olduğu açıktı; işte tüm bunların sebebi yukarıda söylenenden başkası değildir. Yani, Roma yukarıda açıklanan iki yöntemle hâkimiyetini öylesine büyütmüştü ki, Isparta ve Atina'nın zar zor 20.000 kişiye ulaşmasına karşın o 280.000 kişiyi silah altına alabiliyordu. Bunun sebebi Roma'nın bu iki şehirden daha uygun şartlara sahip olması olamaz, bilakis sebep kullandıkları yöntemlerin farklılığıdır. Çünkü Isparta devletini kuran Lycurgus hiçbir şeyin kanunlarını halkının dışardan gelen yabancı insanlarla karışmasından daha kolay laçkalaştıramayacağını düşünüyordu. Bu yüzden yabancılarla olabilecek her türlü ilişki veya teması önlemek için elinden geleni yaptı; yabancılarla evliliği, onlara yurttaşlık haklarının verilmesini ve insanlar arasında olağan sayılan her türlü münasebeti yasakladı. Hatta yabancılar Isparta'ya mal ithal etmek istemesin ya da orada herhangi bir iş kurmasın diye ülkesinde demirden basılmış paraları kullanıma soktu. Dolayısıyla Isparta'nın nüfusu hiçbir zaman artamadı. Hakikatte bütün yaptığımız tabiatı taklit etmekten ibarettir. İnce bir gövdenin kalın bir dalı taşıması tabiat kanunlarıyla çelişir, dolayısıyla imkânsızdır. Küçük bir devletin kendinden daha güçlü ve büyük nüfuslu şehirleri ve imparatorlukları fethetmesi de aynı derecede nadir rastlanan bir durumdur. Diyelim ki fethetti; bu durumda hali, dallarından biri gövdesinden daha güçlü olan bir ağacınkini andırır. Bu ağaç, dalı güçlükle taşıyabilir ve çok küçük bir rüzgâr bile dalı gövdeden koparır. İşte Isparta, Yunanistan'ın tüm şehirlerini yenip hakimiyeti altına aldığında durumu buydu: Thebai ayaklanır ayaklanmaz tüm diğer şehirler de başkaldırdılar ve sonunda ortada dalları olmayan bir gövde kaldı. Her dalı rahatlıkla taşıyabilecek güçte bir gövdeye sahip olan Roma'nın durumu ise tamamen farklıydı. Bu metot aşağıda bahsedeceğimiz birkaç başka metotla birlikte Roma'yı büyük ve güçlü kıldı ki, Livius bunu *"Crescit interea Roma Albae ruinis"* [Roma'yı yükselten, Alba'nın düşüşüdür] diyerek anlatır.

4
Cumhuriyetler üç şekilde genişler

Çok eski tarihler incelendiğinde cumhuriyetlerin başlıca üç şekilde genişlediği görülür, bunlardan ilki eski Etrüsklerin başvurduğu yoldur: Etrüskler birçok cumhuriyetten oluşan bir birlik kurmuşlardı, birliği meydana getiren cumhuriyetlerden hiçbiri ne sahip olduğu güç ne de bulunduğu mevki sebebiyle bir diğer cumhuriyetten daha fazla imtiyaz ya da önceliğe sahip değildi ve hep birlikte fetih yaptıklarında tıpkı zamanımızda İsviçrelilerin ve eskiden Yunanistan'da Akaların ve Etolyalıların yaptığı gibi ele geçirdikleri devletleri birliklerine alıyorlardı. Romalılar Etrüsklerle bir çok kereler savaştıklarından birinci şekli daha ayrıntılı anlatacağım.

Roma hakimiyetinden önce Etrüskler denizde ve karada çok güçlüydüler: Yaptıkları işler hakkında bize ayrıntılı bilgi veren bir tarihin olmamasına rağmen, büyüklüklerini gösteren birkaç hatıra ve anıt mevcuttur. Etrüsklerin Adria diye adlandırdıkları Yukarı Deniz'in [*Mare Superior*] kıyısına bir koloni gönderdiklerini biliyoruz. Bu koloni öylesine önem kazandı ki, şimdi Latince'de hâlâ *Adriyatik* olarak adlandırılan denize ismini verdi. Silahlarını Tiber Nehri'nden İtalya'nın çok büyük bölümünü çevreleyen Alplerin eteklerine kadar taşıdıklarını da biliyoruz; ama Roma gücü genişlemeye başlamadan iki yüz yıl önce şimdi Lombardiya adıyla anılan topraklar üzerindeki hakimiyetlerini

Galyalılar'a kaptırdılar. Galyalılar ya mecburiyetten ya da topraklarının bereketli olmasından, ama asıl tatlı şarabından dolayı kralları Bellovesus yönetiminde İtalya'ya gelmişlerdi. Sakinlerini mağlup edip sürdükten sonra onların topraklarına yerleştiler, çok sayıda şehir inşa ettiler ve ülkeyi o zamanki adlarına uyarak Galya diye isimlendirdiler; Galya Romalılar tarafından fethedilinceye kadar ellerinde kaldı. Şu halde Etrüskler, Galyalıların idaresi altında aynı haklara sahip olarak yaşadılar ve bu topraklar genişletilirken ilk bahsedilen şekilde hareket ettiler: Aralarında Chiusi, Veii, Arezzo, Fiesole, Volterra ve birleşerek konfederasyon şeklini almış ve devletlerini bu halde yönetmekte olan diğerlerinin de bulunduğu on iki şehir vardı. Bunlar aşağıda anlatacağım sebeplerden ötürü fetihlerini İtalya sınırlarının ötesine götüremediler ve İtalya'nın büyük bir bölümü de el sürülmemiş olarak kaldı.

İkinci tarz ya da şekil müttefikler kazanarak genişlemektir. Ama burada askerî sevk ve idarenin merkezi ve yönetim merkezi ana devlette kalır ve tüm harekat ve seferler onun adına yapılır ki, Romalıların metodu da budur. Üçüncü tarz, müttefikler kazanmak değil doğrudan uyruklar ya da tebaalar bulmaktır. Bu yöntem Ispartalılar ve Atinalılar tarafından uygulanmıştır. Bu üç şekilden sonuncusu hiç uygun değildir ve uygun olmadığı yukarıda adı geçen iki ülkede görülmüştür. Bu devletler sadece ve sadece elde tutamayacakları bir devleti fethettikleri için yıkılmışlardır. Devletleri kaba kuvvetle, yani cebren yönetmek, özellikle yönetilecek bu devletler hür bir hayata alışmışlarsa zor ve zahmetli bir vazifedir. Eğer o ülkeyi zaptedenin yeterince silahı yoksa, hatta tepeden tırnağa silahlanmamışsa, bu devletlere ne hükmedebilir ne de bunları yönetebilir. Ama yine de bunu yapmak isteyenin, devletindeki nüfusu artırmaya katkıda bulunacak müttefiklere ihtiyacı olacaktır. Ancak bu iki devlet bu iki şeyden hiçbirini yapmadığı için hareket tarzı faydalı olmamıştır. Buna karşın büyümenin ikinci şeklinin örneğini teşkil eden Roma, her ikisini de yaptı ve böylesine olağanüstü bir güce ulaştı. Böyle hareket eden tek devlet olduğu için böylesine güçlenen de yalnızca o oldu. Birçok bölgede kendisiyle birlikte aynı ka-

nunların hakimiyeti altında yaşayan birçok müttefik elde etmesi ama diğer yandan, daha önce de zikredildiği gibi, yönetim merkezini ve emir ve komuta hakkını kendinde tutması sayesinde müttefikleri, farkında olmadan yavaş yavaş kendi ter ve kanlarıyla kendi kendilerini Romalıların boyunduruğu altına soktular. Çünkü Romalılar ordularıyla İtalya'nın sınırlarını aşmaya başladıklarında, krallıkları eyaletlere çeviriyor ve bunların halklarını uyrukları yapıyorlardı. Bu halklar kralların yönetiminde yaşamaya alışkın olduklarından, iktidar değişikliği onlar için fark etmiyordu. Şimdi artık başlarında Romalı bir vali bulunduğundan ve Roma orduları tarafından yenilgiye uğratıldıklarından sadece Roma'yı en üst yönetici olarak kabul ediyorlardı. İşte böylece Roma'nın İtalya'daki müttefikleri birden bire Romalı uyruklar tarafından kuşatılıp Roma gibi artık çok güçlenmiş bir rakip tarafından ezildiler. İçlerine düştükleri ve içinde yaşadıkları yanılgıyı nihayet fark ettiklerinde bir şey yapmak için artık çok geçti; çünkü Roma dışarıdaki eyaletleri sayesinde alabildiğine güç kazanmıştı ve içerideki nüfusunun büyüklüğü ve *lejyon*ların gücüyle alabildiğine büyük bir kudreti vardı. Müttefikler başlarına gelen haksızlıkların öcünü almak için Roma'ya karşı gizlice anlaşma yapmalarına ve komplo kurmalarına rağmen kısa sürede savaşı* kaybettiler ve durumlarını daha da kötüleştirdiler; çünkü müttefikken teba haline geldiler. Söylendiği gibi bu metot sadece Romalılar tarafından kullanıldı ve genişlemek isteyen hiçbir devlet başka bir metodu kullanmamalıdır; çünkü tecrübe bize daha emin ve doğru bir yol göstermemektedir.

Etrüsklerin, Akaların ve Etolyalıların kurduğu ve bugün İsviçrelilerin sahip olduğu şekliyle ittifaklar yapma metodu Romalıların kullandığı metottan sonra en iyisidir. Bu metotla fazla genişleyememenin iki iyi tarafı vardır: Birincisi bu metotla kolay kolay savaşlara bulaşılmaz, ikincisi bir kere kazanılmış olan kolaylıkla korunup muhafaza edilebilir. Toprakları genişletememenin sebebi devletler konfederasyonunun farklı parça-

* Müttefikler Harbi (M.Ö. 91-M.Ö. 88)

lardan meydan gelmesi ve yönetim merkezinin farklı yerlerde olmasıdır; dolayısıyla toplantılar ve görüşmeler ve bir karara varmak zorlaşır. Bu tür devletler fazla iktidar hırslısı da değildirler; çünkü birçok devlet iktidara ortak olduğundan bu devletler fetihlere, fetihlerden tek başına tüm faydayı kendine almayı düşünen müstakil devletler kadar değer verip takdir etmezler. Üstüne üstlük bu devletler, kendi kendilerini federal bir meclisle yönetirler ve dolayısıyla kararlarında, beraberce aynı bölge içinde yaşayan insanlara göre daha yavaştırlar. Tecrübe, böyle bir şehirler konfederasyonunun sabit bir sınırının bulunduğunu ve bunun aşıldığını gösteren bir örnek olmadığını da gösterir. Yani 13 ya da 14 devlet bir konfederasyon gibi bir araya geldiklerinde daha da büyümek için heves etmezler. Tüm düşmanlarını savuşturmaya yeterli olacağını düşündükleri hedeflere ulaştıklarında, artık daha fazla büyümeye çalışmazlar ;çünkü daha fazla güç elde etme mecburiyetleri yoktur ve yukarıda öne sürülen sebeplerden ötürü bundan sonra yapılacak fetihlerde bir fayda da görmemektedirler. Yani şu ikisinden birini yapmalıdırlar: Ya ittifaklarını büyütürler; ama bu durumda bir sürü müttefik karışıklığa neden olur, ya da kendilerine tebalar bulurlar; ama bunda hiçbir fayda bulmayıp bilakis zorluklar gördüklerinden bunu reddederler.

Şu halde kendi güvenlikleri için yeterli olduğunu düşündükleri sayıya ulaştıklarında, iki türlü metot kullanırlar: Biri, küçük devletleri himayeleri altına almak ve bu yüzden her taraftan, aralarında kolaylıkla paylaşabilecekleri paralar almaktır. İkincisi ise, diğer devletler için askerlik hizmetleri vermek ve bu iş için hükümdarlardan ücret almaktır. Günümüzde bunu İsviçreliler yapmaktadır ve geçmişte, okuduğumuz üzere, yukarıda adı geçenler böyle yapmışlardır. Bunu bize Makedonya Kralı Philip ile Titus Quinctius Flamininus arasında geçen ve Etolyalıların *praetor*larından birinin huzurunda barış müzakerelerinin yapıldığı görüşmeden bahseden Titus Livius anlatır. Sözü edilen *praetor* Philip'le ağız dalaşına girince Philip, *praetor*u Etolyalıların bir devlete askerlik hizmeti sağlarken askerlerini bu devletin

düşmanının da hizmetine sunmaktan utanmadığını böylece her iki birbirine düşman orduda Etolyalıların sancak ve flamalarının görüldüğüne vurgu yaparak açgözlülük ve sadakatsizlikle suçladı. Buradan şunu görürüz: Şehirlerin oluşturdukları konfederasyonların davranış biçimleri birbirine benziyordu ve benzer sonuçlar doğuruyordu. Ayrıca tebalar elde etmek için uygulanan bu yöntem çürük temellere dayanıyordu ve sağladığı fayda da azdı; şehirler sınırlarını aştıklarında çok geçmeden batıyorlardı. Ancak eğer teba elde etmekte uygulanan bu metot silahlı devletlerde bile faydasızsa bugünkü İtalyan cumhuriyetleri gibi silahsız devletlerde özellikle beyhudedir.

Şu halde doğru olan Romalıların kullandığı metodu uygulamaktır. Bu metot, Roma'dan önce örneği mevcut olmadığı için ve Roma'dan sonra hiçbir devlet bu örneği taklit etmediğinden bir o kadar daha takdire şayandır. Konfederasyonlara gelince, sadece İsviçreliler ve Schwaben Konfederasyonu bunu taklit etmişlerdir. Bu kitabın sonunda söyleyeceğim gibi hem iç hem de dış politikada Roma'nın birçok kurumu sadece taklit edilmemekle kalmadı, aynı zamanda tamamen ihmal edildiler; çünkü bunların bazıları yanlış, bazıları yerine getirilemez ve kimisi de elverişsiz ve faydasız görülüyordu. Böylece biz de cahillik içinde kalmaya devam ediyoruz ve canı ülkemize saldırmak isteyen herkesin avı oluyoruz. Romalıları taklit etmek zor olsa da Etrüskleri taklit etmek – özellikle şimdiki Toscanalılara – zor gelmemeliydi. Etrüskler anlatılan sebeplerden ötürü Romalılarınkine benzer bir devlet kuramadılar, ama metotlarının onlara izin verdiği ölçüde İtalya'da büyük bir güç elde ettiler. Bu sayede güçleri ve silahlarının yardımıyla uzun bir süre emniyette ve şan şöhret içinde yaşadılar ve özellikle sahip oldukları töreleri ve dinlerinden ötürü methedildiler. Güçleri ve şöhretleri önce Galyalılar tarafından erozyona uğratıldı ve sonra Romalılar tarafından yok edildi. Hem öylesine yok edildi ki, Etrüsklerin iki bin yıl önce kurdukları o güçlü birlikten geriye bugün hemen hemen hiçbir iz ve hatıra kalmadı. Bu beni bazı şeylerin nasıl böylesine unutulduğunu düşünmeye sevk etti. Bir sonraki bölümde bu konu anlatılacaktır.

5
Su baskınları ve vebayla birlikte, dinlerin ve dillerin değişmesi eski zamanların anısını yok eder

Dünyanın ezelden beri var olduğunu düşünen filozoflara kanımca karşı çıkılabilir ve denilebilir ki eğer dünya gerçekten bu kadar yaşlıysa insan hafızası mantıken en az beş bin sene öncesine kadar gidebilmeliydi; hâlbuki geçmiş zamanın hatıralarının değişik sebeplerden ötürü kaybolduğunu görüyoruz. Bu sebepler kısmen insanlardan, kısmen takdir-i ilâhiden doğar. İnsanlardan ortaya çıkan sebepler dinlerin ve dillerin değişmesidir; çünkü yeni bir mezhep, yani yeni bir din ortaya çıktığında, bu dinin giriştiği ilk teşebbüs, nüfuz ve itibar kazanmak için eski dini yok etmektir. Eğer yeni dinin kurucuları tesadüfen başka bir dil konuşuyorlarsa eski dini yok etmeyi kolayca başarırlar. Hıristiyanların, paganların dinine karşı nasıl bir tutum sergiledikleri, bu insanların tüm adetlerinin ve kurumlarının nasıl ortadan kaldırıldığı ve eski teolojinin tüm anılarının silindiği hatıra getirildiğinde bu savın doğruluğu kolayca anlaşılır. Şüphesiz o zamanlar yaşamış mükemmel insanların icraatlarının tüm anılarını silemediler. Bunun tek sebebi Latince dilini muhafaza etmiş olmalarıdır. Bunu mecburen yaptılar; çünkü yeni yasa bu dilde yazılmak zorundaydı. Eğer başka bir dilden istifade edebilselerdi eziyet ve zulmetme takıntıları bize geçmişin hiçbir anısını bırakmazdı. Aziz Gregor'un [Papa I. Gregorius] ve Hıristiyanlık'ın

diğer önde gelen liderlerinin nasıl işe koyulduğunu okursanız, nasıl bir inatla tüm eski anıları rahatsız ettiklerini, şairlerin ve tarihçilerin eserlerini yaktıklarını, resimleri imha ettiklerini ve sonuçta geçmişin tüm kanıtlarını yok ettiklerini görürsünüz. Bu zulüm ve işkenceye bir de yeni bir dil ekleselerdi kısa zamanda her şey unutulur giderdi. Bu yüzden Hıristiyanların paganlara yapmaya niyetlendikleri şeyleri paganların da kendilerinden önce gelenlerin dinine yapmak istediklerini farz etmek gerekir. Ancak dinler beş altı bin senede iki üç kere değiştiğinden her defasında geride kalan zamanların hatırası da unutulur. Ama her nasılsa o zamanların hatırasından bir şey kaybolmadan kalsa bile, kalan şeyin masallar alemine ait olduğu düşünülür ve itibar edilmez. Kırk elli bin senenin hesabını veren ama yine de kanaatimce haklı olarak yalancı olduğu düşünülen Sicilyalı Diodoros'un* hikâyesinin başına gelen de budur.

İlâhî takdirin neden olduğu sebepler insan soyunun kökünü kurutan ve bir kıtada yaşayan insanların çok azını sağ bırakan tabiat olaylarıdır. Bunlar veba, açlık ve seller yoluyla olur. Bunların sonuncusu en önemli olandır, çünkü çok yaygındır ve dahası kurtulanlar geçmiş hakkında hiç bilgileri olmayan ve sonraki nesillere bilgi bırakamayan, dağlarda yaşayan basit insanlardır. Kurtulanlar arasında geçmiş hakkında bilgisi olan biri bulunsa da, bu, elindeki bilgiyi saklar ve ün ve isim yapmak için amacı uğruna çarpıtır. Ve böylece sonraki nesillere sadece, bu kimsenin yazmayı tercih ettiği bilgiler ulaşır, başka bir şey değil. Böyle sellerin, veba salgınlarının ve kıtlıkların hakikaten gerçekleştiğini şüpheli görmüyorum; çünkü tüm detaylı tarihi yapıtlar bunları tasdik ediyor. Dahası bunların sebep olduğu sonuçlar açıkça görünüyor; hatıralar yok oluyor, unutuluyor ve sürecin

* M.Ö. 1. yy.'da Sezar ve Augustus zamanında yaşamış Yunanlı tarihçi. Kırk kitaptan oluşan *Tarih Derlemesi*'nde dünya tarihini çok eski çağlardan başlayarak Sezar'ın Galya Savaşı'na kadar anlatır. Burada aynı zamanda Mısır, Asur, Babil, Med ve Hint halklarının tarihinden de bahseder. Bilimsel bir çalışma olmayıp, popüler bir dünya tarihi olmak birlikte Antik Çağda yaygın kabul görmüştür. Bugün 15 kitap ve geri kalan kısmından bazı parçalar elimize ulaşmıştır.

böyle yaşandığını söylemek mantığa uygun görünüyor. Nasıl vücutta yığınla gereksiz madde biriktiğinde tabiat genellikle kendiliğinden harekete geçip faydalı bir temizliğe girişirse, insanların meydana getirdiği toplam vücutta da aynı şey olur. Ülkelerin nüfusları doyurabilecekleri haddi aştığında ve dünyanın her tarafı insanlarla dolu ve meskûn olduğu için sakinleri başka yerlere gidemediği zaman ve dahası insanların haset ve fenalıkları had safhaya ulaştığında dünya mecburen bu üç yoldan biriyle temizlenmelidir ki, insanlar azalmış ve terbiye edilmiş, burunları sürtülmüş bir halde tekrar daha rahat yaşayabilsinler ve düzelsinler. İşte Etruria da – yukarıda söylediğim gibi – bir zamanlar güçlü, dindar ve liyakatliydi; kendine has gelenekleri görenekleri ve millî bir dili vardı. Bütün bunlar Roma gücü tarafından öylesine bir şekilde yok edildi ki, sadece isminin anısı kaldı.

6
Romalılar savaşırken nasıl hareket ediyorlardı

Romalıların topraklarını genişletirken nasıl hareket ettiklerini anlattık; şimdi savaşırken nasıl hareket ettiklerini göstermek istiyoruz. Yaptıkları herşeyde olduğu gibi, burada da muazzam bir güce rahatça ulaşabilmek için alışılagelmiş davranış şeklinden nasıl zekice saptıkları görülecektir. Kendi hür iradesiyle ya da daha doğrusu hırstan ötürü savaşan kimse fetihler yapmak ve fethedilen yerleri müdafaa etmek ve bunu yaparken toprakları ve ülkesi fakirleşmeyecek aksine zenginleşecek şekilde hareket etmeye çalışır. Bu yüzden insan hem bir yerleri fethederken hem de ele geçirilen yerleri muhafaza ederken maliyetleri kısmaya, hatta yaptığı her şeyde devlet için kazanç elde etmeye önem vermelidir. Bu amaca ulaşmak için Romalıların metodunu izlemek gerekir. Bu metot her şeyden önce – Fransızların dediği gibi – savaşları kısa ve merhametsizce yapmaktan ibaretti. Romalılar sefere büyük bir orduyla çıktıklarından Latinlerle, Samnitlerle ve Etrüsklerle yaptıkları savaşlar en kısa zamanda sonuçlanmıştır. Romalıların şehrin kuruluşundan Veii şehrinin muhasarasına kadar geçen sürede yaptıkları tüm savaşları incelersek hepsinin altı, on ve yirmi günde bittiğini görürüz. Savaş ilânının hemen ardından ordularıyla düşmana karşı yola çıkmak ve hemen savaşı yapmak Romalıların geleneğiydi. Savaşı Romalılar kazanırsa, düşmanları memleketlerinin tamamen

tahrip olmaması için hemen barış yapma önerileri getiriyorlardı; Romalılar onları, büyük toprak parçalarını kendilerine terk etmeye zorluyorlardı ve ele geçirilen toprak parçaları özel mülkiyet haline getiriliyor veya bir koloniye veriliyordu. Bu koloniler düşman ülkelerin sınırlarında kuruluyor ve böylece Roma devletinin topraklarını gözleyen ve koruyan sınır karakollarına dönüşüyorlardı: Böylece bu işten yalnızca arazileri alan kolonistler değil, masraf etmeden sınır karakolları da elde eden Roma Devleti de kârlı çıkıyordu. Bu yöntem bir dereceye kadar emniyetli, başarılı ve faydalı olabildi; çünkü düşmanlar sefere bir orduyla çıkmadıklarında sınır karakolları yeterli oluyordu. Ama koloniyi alt etmek için güçlü bir orduyla geldiklerinde Romalılar da büyük bir orduyla yola çıkıyorlar, bir meydan savaşı yapıyorlar, kazandıkları zaferden sonra düşmana daha ağır şartlar dayatıyorlar ve evlerine dönüyorlardı. Böylece zaman içinde yavaş yavaş düşmanları arasında nüfuz içerde ise güç kazandılar.

Romalılar, savaş yöntemlerini değiştirinceye kadar bu şekilde davrana geldiler: Değişiklik Romalıların savaşı daha uzun bir süre devam ettirebilmek için askerlere maaş vermeye başlamasıyla Veii şehrinin kuşatılması sırasında yapıldı. Maaş vermek daha önceleri savaşların kısa süreli olmasından dolayı gerekli olmuyordu. Romalılar artık askerlere maaş vermeleri sebebiyle daha uzun süreli savaşlar yapabilmelerine ve fakat aynı zamanda düşmanlarının çok uzaklarda olmalarından ötürü seferlerde daha uzun süreler oyalanmalarına rağmen, savaşları yer ve zaman izin verdiği ölçüde seri şekilde sona erdirmek anlamına gelen eski prensiplerinden hiçbir zaman ayrılmadılar; aynı şekilde uzaklara koloniler göndermek prensibini de değiştirmediler. Onları kısa süreli savaşlar yapmak olan ilk prensiplerine, tabiî geleneklerinden başka, görevde sadece bir yıl kaldıkları ve bunun altı ayı kışlaklarda geçtiği için şenliklerle başarılarını kutlamak amacıyla savaşları çabuk bitirmek isteyen *consul*lerin hırsı da bağlıyordu. Koloniler göndermeyi kolonilerin sağladığı fayda ve kolaylıklardan dolayı devam ettirdiler. Ganimet konusunda ise hareket tarzlarını bir parça değiştirdiler. Artık eskisi kadar cömert değildiler; çünkü askerler maaş aldıkları için ganimet

dağıtmak artık bir gereklilik gibi görünmüyordu ve çıktıkları seferlerin masraflarını bir takım özel vergi ve harçlarla temin etmek zorunda kalmamak için gittikçe büyüyen ganimetleri devlet hazinesine aktarmak istiyorlardı. Bu tedbir devlet hazinesini kısa sürede olağanüstü şekilde zenginleştirdi. Bu iki metot, yani ganimetlerin kullanılması ve kolonilerin kurulması öteki akılsız hükümdarlar ve cumhuriyetler savaşlarla fakirleşirken Romanın savaş sayesinde zenginleşmesini sağladı. Durum öyle bir hal aldı ki, bir *consul*, eğer zafer şenlikleri esnasında devlet hazinesine bir yığın altın, gümüş ve diğer ganimetleri getirmezse kazandığı zaferi kutlayamayacağını düşünmeye başladı. Böylece Romalılar yukarıda adı geçen metotlarla, yani savaşları çabucak bitirmek ve düşmanlarını uğrattıkları yenilgiler, yağmalar ve kendileri açısından faydalı barış anlaşmalarıyla zayıflatmak yoluyla gittikçe daha çok zenginleştiler ve güçlendiler.

7
Romalılar kolonistlere ne kadar toprak verdiler

Romalıların kolonistlere [hangi ölçüte göre] ne kadar toprak verdiğini tespit etmek kanaatimce zordur. Kolonize etmek istedikleri ülkenin niteliğine göre kısmen çok kısmen az verdiklerini düşünüyorum. Ancak her halükârda toprakları dağıtırken cimri davrandıkları fikrindeyim; birincisi daha fazla insan göndermek için, çünkü bu insanların görevi koloniyi korumaktı ve dahası ülkelerinde kıt kanaat yaşarlarken ülke dışında aşırı bir bolluğa kavuşmalarına müsaade etmek makûl olmazdı. Titus Livius, Veii şehrinin ele geçirilmesinden sonra buraya bir koloni gönderildiğini ve herkese üç *jugerum* ve yedi *uncia* tarla* verildiğini nakleder. Bunlar bizim ölçümüzle... Yukarıda açıklanan sebeplerden başka, Romalılar önemli olanın toprakların büyüklüğü değil iyi işlenmesi olduğunu düşünüyorlardı. Tüm koloninin her bir kişinin hayvanlarını otlatabileceği tarlaların ve odun kesebileceği ormanların bulunduğu ortak bir mülkiyete sahip olmaları da gereklidir; çünkü bu ikisi olmadan hiçbir koloni ayakta duramaz.

* Bir jugerum eski Roma'da bir çift öküzün bir günde sürülebileceği arazidir. Bu da ¼ hektar yani 2500 m² civarındadır.

8
Halklar hangi sebeple ülkelerini terk ederler ve başka bir memleketi akın akın istila ederler

Yukarıda Romalıların savaşlarını nasıl yaptıklarını ve Etrüskler'in Galyalılar tarafından nasıl saldırıya uğrayıp istila edildiklerini anlattım. İki savaş türü olduğunu, bunlardan bir tanesinin hakimiyetlerini genişletmeye çalışan hükümdarlar ve cumhuriyetler tarafından hırstan ötürü yapıldığını söylersem konudan sapmış olmayacağım kanaatindeyim. Büyük İskender'in, Romalıların ve bir devletin başka bir devlete karşı tekrar tekrar giriştiği tüm diğer savaşlar bu savaş türüne mensuptur. Bu savaşlar tehlikelidir, ama bir ülkenin halkını tamamen yerinden yurdundan sürmez. Çünkü yenen taraf için yenilmiş ve boyunduruk altına alınmış halkların itaat etmesi yeterlidir; galip taraf genelde onların kanunlarına, menkul ve gayrimenkul mal ve servetlerine asla dokunmaz. Diğer savaş türü ise, tüm bir halkın açlık ya da savaşın zorlamasıyla kadınıyla çocuğuyla yola düşmesi ve hüküm sürmek için değil bilakis tamamen ele geçirip sahiplenmek için kendisine yeni yaşam alanları ve ülkeler araması ile sonuçlanan savaştır. Yeni gelenler eski sakinleri ya yerlerinden sürerler ya da öldürürler. Bu tür bir savaş son derece zalimce ve korkunçtur. Sallust böyle savaşlardan *Jugurtha Savaşı* adlı eserinin sonunda bahseder ve Jugurtha'nın yenilmesinden sonra Galyalıların Roma'ya doğru gelmekte oldukları haberinin

alındığını anlatır. Roma halkı tüm diğer halklarla sadece hakimiyeti ele geçirmek için savaşmıştır; buna karşın Galyalılarla yapılan savaşlar her bir ferdin ölüm kalım savaşıdır. Gerçekten, bir ülkeye saldıran bir hükümdar veya cumhuriyet için o ülkenin yöneticilerinin imha edilmesi yeterlidir. Ama Galyalılar gibi kavimler, herkesin kökünü kurutmak zorundadırlar; çünkü onların geçindikleri şeylerden geçinmek istemektedirler. Romalılar bu türden üç tane çok tehlikeli savaş yapmak zorunda kaldılar. Birinci savaş Roma'nın tahrip edildiği savaştı; şehir, – daha önce bahsedildiği gibi – Lombardiya'yı Etrüskler'in elinden alan ve oraya yerleşen Galyalılar tarafından fethedilmişti. Titus Livius bu istila için iki sebep gösterir: Birincisi, Galyalıların, sahip olmadıkları bereketli toprakların ve İtalya'nın tatlı şarabının cazibesine kapılmalarıydı; ikincisi, Galya Krallığı'nda nüfus öylesine artmıştı ki, insanlar artık kendilerini besleyemiyorlardı. Bu yüzden bu bölgelerin yöneticileri halkın bir bölümünün yeni topraklar araması için göç etmesi gerektiğini düşünüyordu. Alınan bu karardan sonra göç edeceklerin başına iki Galya Kralı seçildi. Bunlar Bellovesus ve Sigovesus'tu; Bellovesus İtalya'ya, Sigovesus İspanya'ya gitti. Ardından Lombardiya da Bellovesus tarafından alındı ve bunun neticesinde Galyalılar Romalılarla ilk savaşlarını yaptılar. Bu savaşı Romalıların 1. Pön Savaşı'nı bitirdikten sonra yaptıkları ve Piombino ile Pisa arasında 200.000'den fazla Galyalıyı öldürdükleri savaş izledi[1]. Üçüncü savaş İtalya'ya saldıran ve birçok Roma ordusunu yenen Kimmerler ve Tötonlara karşı yapıldı. Bunlar Marius tarafından yenilgiye uğratıldılar. Şu halde Romalılar bu üç çok tehlikeli savaşın da galibi oldular. Bu savaşları başarıyla atlatmak için olağanüstü bir liyakat gerekli olmuştu. Ama Roma'nın, liyakati azaldığında ve orduları savaş güçlerini kaybettiğinde İmparatorluk benzer halklar tarafından yıkıldı. Bunlar Gotlar, Vandallar ve tüm batı dünyasını ele geçiren diğer kavimlerdi.

Kimi halklar, yukarıda detaylarıyla anlattığım gibi, mecbur kaldıkları için ülkelerini terk ederler. Bu mecburiyet ülkelerinde katlanmak zorunda kaldıkları açlık, savaş ya da eziyetten orta-

ya çıkar. Böyle sebepler onları kendilerine yeni yurtlar aramaya zorlar. Sayıca çok fazla olduklarından, zorla yabancı topraklara girerler, buralarda yaşayan insanları öldürürler, mallarına mülklerine el koyarlar, yepyeni bir imparatorluk kurarlar ve fethedilen ülkenin ismini bile değiştirirler. Musa ve Roma İmparatorluğu'nu fetheden halklar da böyle yaptı. İtalya'da ve diğer ülkelerde gördüğümüz yeni isimler, yeni fetihlerden gelmektedir. Örneğin Lombardiya bir zamanlar Gallia Cisalpina adını taşıyordu, Fransa'nın ismi bir zamanlar Gallia Transalpina'ydı ve burayı fetheden Franklardan ötürü şimdi Fransa diye anılmaktadır. Slovenya'nın ismi İllyria, Macaristan'ın Pannonia, İngiltere'nin Britannia'ydı. Adlarını saymanın yorucu olacağı daha birçok ülke, isimlerini değiştirdi. Ve Musa da eline geçirdiği bir bölüm Suriye toprağını Yahudiya olarak adlandırmıştı. Daha önce dediğim gibi, böyle halklar bazen savaşlarla anayurtlarından sürülür ve böylece kendilerine yeni yurtlar aramak zorunda bırakılırlar. Burada örnek olarak sadece bir eski Asur halkı olan Mağribileri (Berberîleri) vermek istiyorum. Bunlar İbranîlerin gelmekte olduklarını duyduklarında ve onlara karşı koyamayacaklarını anladıklarında ülkelerini kurtarmaya çalışmak ve bu arada yok olup gitmektense kendilerini kurtarmanın ve ülkelerini terk etmenin daha iyi olacağını düşündüler. Bu yüzden aileleriyle yola koyuldular ve Afrika'ya gittiler. Burada yerleştiler ve bu bölgelerde rastladıkları insanları kovaladılar. İşte bu şekilde kendi ülkelerini savunamayan insanlar yabancı bir memleketi fethedebildiler. Procopius*, Belisar'ın Afrika fatihi Vandallara karşı yaptığı savaşı anlatırken Berberîlerin yaşadığı bölgelerde sütunlar üzerine yazılmış şu yazıtı gördüğünü nakleder: *"Nos Maurusii, qui fugimus a facie Josuae latronis, filii Navae"* [Biz Mağribiler Nun'un oğlu haydut Josua'dan** [Yeşu] kaçıyoruz] Suriye'den kaçmalarının sebebi buydu. O halde bu tür halklar çok zorda kaldıkları için fevkalade korkunçturlar ve karşılarına iyi bir mu-

* Prokopius (Filistin 5. yy sonu - İstanbul 562'ye doğru), Bizanslı tarihçi. İmparator Justinianos'un baş tarihçisi olarak savaşlarını Yunanca yazdı.

** Musa'nın ölümünden sonra yerine geçen yardımcısıdır.

kavemet çıkmazsa hiçbir şey onları durduramaz.

Buna karşı anayurtlarını terk etmek zorunda kalanlar sayıca kalabalık değillerse, az önce bahsettiğim halklar kadar tehlikeli olamazlar. Çünkü böylesine tahripkâr bir güç kullanamazlar; daha ziyade kurnazlıkla yeni bir yeri sahiplenmek ve dostların ve müttefiklerin yardımıyla burada tutunabilmek zorundadırlar. Sadece komşularının rıza göstermesiyle yeni yurtlarında tutunabilen Aeneas*, Dido, Massilialılar ve benzerleri de böyle yapmıştır. Muazzam büyüklükte halk kütleleri neredeyse tamamen İskitlerin ülkesinden [Güney Rusya] geliyorlar ve geldiler. Bu ülkenin soğuk ve fakir bölgeleri çok yoğun bir nüfusa sahip ve insanlarını beslemekten acizdi. Dolayısıyla bu insanlar göç etmeye mecburdu, onları göç etmeye iten bir sürü sebep vardı ve hiçbir şey onları bundan alıkoyamazdı. Şu sıralar, beş yüz yıldan beri bu halklardan hiçbiri herhangi bir ülkeyi istila etmemişse bunun birçok nedeni vardır. İlk neden Roma İmparatorluğu gerileme dönemine girdiğinde İskitlerin ülkesini ıssızlaştıran ve otuzdan fazla kavmin göç ettiği muazzam göçtür. İkinci neden, bir zamanlar aynı şekilde, bu koşullar altında kalan kavimlerin bırakıp gittiği Almanya ve Macaristan'ın, bugün insanların rahatça yaşayacağı ve dolayısıyla yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmayacağı kadar uygarlaşmış ve abad olmuş olmasıdır. Öte yandan bu iki ülke, halkı çok savaşçı olduğu için komşu İskitlerin aşamayacağı ya da etrafından dolaşıp geçemeyeceği bir kale teşkil ederler. Aynı zamanda Tatarlar arasında da, sıkça

* Aeneas, Truva Efsanesi'nde adı geçen kahraman, Truva'nın Yunanlılar tarafından alınıp tahrip edilmesinden sonra, alevler içindeki şehirden kaçtı ve yeni bir yurt kurmak için gemiyle yola çıktı. Uzun yıllar süren gemi yolculuklarından sonra kendisini dostça karşılayan insanların yaşadığı Latium bölgesinde karaya ayak bastı.

Dido, efsaneye göre Sur şehrinin kralının kızıydı. Kocasını öldürten erkek kardeşi Pygmalion'dan kaçarak Afrika'ya gitti. Yerlilerden bir öküz derisinin kaplayabileceği kadar yer istedi. Deriyi çok ince şeritler halinde kesti ve daha sonraları Kartaca'nın kaplayacağı alanı çevreleyecek kadar şerit elde etti. Burada *Kart Hadaşt* "Yeni Şehir" (Kartaca) adını vereceği şehri kurdu.

Massilialılar, Küçük Asya Yunanlıları tarafından M.Ö. 600 yıllarında kurulan Marsilya şehrinin sakinleri.

daha sonra Macarların ve Polonyalıların durdurduğu hareketlenmeler olur. Ve bu milletler, kendileri ve silahları olmasaydı İtalya'nın ve kilisenin Tatar ordularının ağırlığını ve baskısını sıkça hissedeceklerini söyleyerek övünürler. Adı geçen halklar için şimdilik bu kadarı yeter.

9
Devletler arasındaki savaşlar genellikle hangi sebeplerden dolayı çıkar

Uzun süre birbiriyle dayanışma içinde olan Romalılarla Samnitler arasındaki savaşın sebebi genelde tüm güçlü devletler arasında çıkan savaşlarla aynıydı. Romalılarla Samnitler arasındaki savaş tesadüfen patlak verdi; çünkü Samnitler Sidicinuslarla ve ardından Campanalılarla savaşa tutuştuklarında bir de Romalılarla savaşmak niyetinde değildiler. Ama Campanalılar zorda kalıp ve – ne Romalılar ne de Samnitler böyle bir şey beklerken – Roma'ya sığınınca, Romalılar kendilerine sığınan Campanalıları kendi meseleleri gibi savunmak ve şerefli bir şekilde kaçınmalarının mümkün olmadığını düşündükleri savaşa girmek zorunda kaldılar. Kendilerine dost olan Campanalıları yine kendilerine dost olan Samnitler'e karşı savunmamayı makûl, ama uyrukları ve himayeleri altında olan bir halk olarak Campanalılara yardım etmemeyi de onursuzca bir şey olarak görüyorlardı. Eğer bu yardımı üstlenmeyecek olurlarsa, kimsenin aklına Roma'nın himayesine girmenin gelmeyeceğini düşünüyorlardı. Sonuçta amacı, huzur ve sükûnet değil de güç ve şan, şöhret olduğundan, Roma böyle bir girişimi reddedemedi. I. Pön Savaşı da tamamen aynı sebepten dolayı patlak vermişti; çünkü Romalılar Sicilya'da Messina'nın savunmasını üstlenmişlerdi; bu hadise de tesadüfen olmuştu. Ama Romalılarla Kartacalılar arasın-

daki II. Pön Savaşı tesadüfen olmamıştı. Kartacalıların komutanı Hannibal, Romalılara dost olan ve İspanya'da bulunan Sagunt'a saldırdı. Amacı bu şehre herhangi bir kötülük yapmak değildi, aksine Roma'nın ortaya çıkarak müdahil olmasını istiyordu; böylelikle onlarla savaşmak ve İtalya'yı istila etmek için sebebi olacaktı. Bu sebepsiz savaş çıkarma tarzı hep, iyiniyet ve samimiyetle dünya kamuoyunun düşüncesini az çok dikkate alan ve anlaşmalara sadık kalan devletler arasında oluyordu. Eğer bir devletle savaşmak istersem ve aramızda uzun süredir uyulan anlaşmalar mevcutsa, doğrudan ona saldırarak değil de onun müttefiklerinden birine saldırarak kendimi çok daha değişik bir şekilde haklı çıkarabilirim ve hareket tarzımı mazur gösterebilirim. Müttefiklerinden birine saldırırsam bilirim ki, söz konusu devlet bu saldırıyı kendi üstüne alır – bu durumda onunla savaşa tutuşmak niyetime ulaşmış olurum – ya da alınmaz – bu durumda da himayesi altında bulunan müttefikini savunmadığı için aczi ve sadakatsizliği gözler önüne serilir –; her ikisi de onun itibarına zarar verirken, benim planlarımı kolaylaştırır. Campanalıların boyunduruk altına alınması, bir savaşın patlak vermesi açısından dikkat edilmeye değer; ama aynı zamanda – yukarıda söylediğim gibi – kendisini savunamasa da her türlü yol ve yöntemle saldırgana karşı koymak isteyen bir devletin elinde hangi çarenin kaldığı da buradan anlaşılabilir. Bu çare, kendisini savunmasını istediği devletin gönüllü olarak boyunduruğu altına girmektir. İşte bu şekilde, Campanalılar Romalılara tabi oldular ve Floransalılar, önceleri müttefik olmalarına rağmen onları savunmak istemeyen ama sonra boyunduruğu altına girdikleri için, kendilerini acımasızca sıkıştıran Luccalı Castruccio'nun ordusuna karşı onları savunan Napoli Kralı'na boyun eğdiler.

10
Genel kanaatin aksine, savaşın ana unsuru para değildir

İnsan bir savaşa arzu ettiği gibi başlayabilir ama arzu ettiği gibi bitiremez; dolayısıyla, bir hükümdar bir sefere çıkmadan önce sahip olduğu kuvvetleri iyice ölçüp biçmeli ve onların durumuna göre hareket etmeli, güçleri konusunda yanılgıya düşmeyecek kadar basiretli olmalıdır. Ancak bunları zenginliğe, ülkesinin içinde bulunduğu duruma ve uyruklarının iyi karakter ve zihniyetine göre ölçer de öte yandan kendine ait askerî ve silahı olmazsa hata eder. Sözü edilen şeyler güçlerini pekiştirir ama ona güç vermez. Çünkü sadece kendi başlarına hiçbir şey değildirler ve sadık bir ordu olmaksızın hiçbir faydaları dokunmaz. Böyle bir ordu olmadan büyük paralar yeterli olmaz, ülkenin tahkimatı fayda getirmez ve uyrukların sadakati ve bağlılığı da sürekli kılınamaz; çünkü uyruklar insan onları savunmazsa sadakat gösteremezler. Hiçbir dağ, hiçbir göl, hiçbir erişilmez yer cesur bir savunma olmadan bir engel değildir. Para da bir savunma aracı olmaktan çok uzaktır, hatta daha ziyade yağmayı çabuklaştırır. Bu yüzden hiçbir şey paranın, savaşın ana unsuru olduğu şeklindeki genel kanaatten daha yanlış olamaz. Bu söz Quintus Curtius* tarafından, Makedonyalı Antipater'in Isparta

* Quintus Curtius Rufus, M.S. 50 yılları civarında Büyük İskender hakkında geniş kapsamlı bir eser yazmıştır *Vita Alexandri* adında.

Kralı'na karşı yaptığı savaşla ilgili olarak akıllara nakşedilmiştir. Burada Isparta Kralının para yüzünden savaşa zorlandığını ve yenildiğini nakleder: Isparta Kralı, savaşı birkaç gün geciktirseydi savaşmadan galip gelen taraf olurdu; çünkü bu arada Büyük İskender'in ölüm haberi Yunanistan'a ulaşmıştı. Ama parası olmadığı için ordusunun kendisini terk edeceğinden korkmuş ve savaş meydanında şansını denemek zorunda kalmıştı. Quintus Curtius, bu yüzden paranın savaşın en önemli unsuru olduğunu iddia ediyor. Sözlerinden ısrarla alıntılar yapılır ve olması gerektiği kadar akıllı olmayan devlet başkanları tarafından örnek alınır. Bu sözlerin doğruluğuna dayanarak savunmaları için büyük servetler biriktirmeyi yeterli görürler ve düşünmezler ki, zenginlik zafer için yeterli olsaydı Darius Büyük İskender'i yenerdi, Yunanlılar Romalıları galebe çalarlardı ve çağımızda [Burgonya Dükü] Korkusuz Charles[lxxvi] İsviçrelileri yenerdi ve birkaç gün önce Papa'nın Floransalılarla birlikte, Papa II. Julius'un yeğeni Francesco Maria'yı Urbino şehrine karşı yapılan savaşta yenmesi işten bile olmazdı. Ama adı geçenler, savaşın en önemli unsurunun para değil iyi askerler olduğunu gören insanlar tarafından yenildiler. Lidyalıların kralı Kroisos'un Atinalı Solon'a gösterdiği birçok şeyin içinde muazzam bir de hazine vardı ve gücü hakkında ne düşündüğünü sorduğunda Solon, bu hazineden dolayı onun daha güçlü olmadığını düşündüğünü söyledi; çünkü savaşlar altınla değil demirle yapılıyordu. Yani ondan daha fazla demiri olan biri gelip altınlarını elinden alabilirdi. Büyük İskender'in ölümünden sonra yığınla Galyalı Yunanistan'a ve daha sonra Asya'ya geldiğinde Galyalılar bir anlaşma hakkında görüşmelerde bulunmaları için Makedonların kralına elçiler gönderdiler. Kral gücünü göstermek ve elçileri korkutup sindirmek için sahip olduğu altın ve gümüşle hazinelerini işaret etti. Galyalılar bunun üzerine barış anlaşmasını neredeyse tamamlamışken görüşmeleri yarıda bıraktılar; çünkü onun altınlarını elinden alma arzuları depreşti. Böylece Makedonların kralı tam da savunması için biriktirdiği şeyleri kaybetti. Birkaç sene önce Venedikliler sahip oldukları zengin hazineye rağmen tüm topraklarını kaybettiler. Hazineleri Venedikliler koruyamadı.

Bu yüzden genel kanaatin aksine, savaşın en önemli unsurunun altın değil de iyi askerler olduğunu söylüyorum: Çünkü altın iyi askerler yaratmak için yeterli değildir, ama altın tedarik etmek için iyi askerler yeterlidir. Romalılar demirden ziyade altınla savaşmak isteselerdi, dünyanın tüm hazineleri muazzam seferleri yapmaya ve bu seferler esnasında karşılaştıkları güçlükleri yenmeye yeterli olmazdı. Ama onlar savaşlarını demirle yaptıklarından hiçbir zaman altın sıkıntısı çekmediler. Çünkü altın, onlardan korkan insanlar tarafından ordugâhlarına kadar getiriliyordu. O Isparta Kralı [Agis] para sıkıntısı yüzünden savaş meydanında şansını denemek zorunda kaldığında para sıkıntısı yüzünden başına gelen, genelde başka sebeplerden ötürü ortaya çıkanla aynı şeydi: Çünkü bir ordunun yiyeceği yoksa ve açlıktan ya da savaş meydanında savaşarak ölmek arasında seçim yapmak zorundaysa, gördüğümüz gibi hep savaştan yana seçim yapar; zira bu daha onurludur ve insanın savaşta şansı yaver gidebilir. Düşman ordusuna yardım etmek amacıyla gelmekte olan takviye kuvvetini gören bir komutanın takviye kuvvetinin gelmesini beklemek ve ardından bin bir zarar ziyanla her halükârda savaşmak zorunda kalmaktansa, hemen savaşa kalkışması ve şansını savaş meydanında denemesi de sıkça olur. Claudius Nero ve diğer Romalı *consul* tarafından sınırda saldırıya uğradığında Hasdrubal'ın* başına gelenlerden de, kaçmaya ya da savaşmaya zorlanan bir komutanın hep savaşmayı seçtiği anlaşılır; çünkü yaptığı seçim ne kadar şüpheli olursa olsun zaferi umabilir, bekleyebilir. Diğer şıktaysa her durumda kaybedecektir. Şu halde bir komutanı rızası hilafına savaşmaya zorlayacak birçok durum vardır; bunlar arasında bazen para yokluğu da olabilir. Ama insan bu yüzden savaşta paranın böyle sıkıntılı durumlarda lâzım olan tüm diğer şeylerden daha önemli olduğunu sanmamalıdır. O halde, tekrar söylüyorum, savaşın en önemli

* Hannibal'in kardeşi Hasdrubal kardeşine yardım etmek için İtalya'ya geldi. Ama Romalı *consul*ler Claudius Nero ve Livius Salinator tarafından Adriatik Denizi'ne dökülen Metaurus Irmağı kenarında yenilgiye uğratıldı, ordusu imha edildi, kendisi de burada öldü.

unsuru para değil, aksine iyi askerlerdir.

Para gereklilik bakımından ikinci sırada gelebilir ama iyi askerler kendi başlarına bu ihtiyaçla baş edebilirler. Çünkü para kendi başına iyi askerler yaratamayacağı gibi, iyi askerlerin paralarının olmaması da mümkün değildir. Tarih iddia ettiklerimizin doğruluğunu bin kez gösterir. Perikles'in* Atinalılara savaşı ustalık ve paranın gücüyle kazanabileceklerini anlatarak tüm Peloponnesos ile savaşmayı öğütlemesine ve bu savaşta yer yer başarılı olmalarına rağmen, sonuçta Atinalılar savaşı kaybettiler; çünkü Isparta basireti ve iyi askerleri sayesinde Atina'nın becerisi ve parasından daha fazlasını yapmaya muktedir oldu. Bu kanı için Titus Livius tüm diğer insanlardan daha iyi bir kanıttır. Livius, Büyük İskender İtalya'ya gelseydi Romalıları yenebilir miydi yenemez miydi sorusunu tartıştığı incelemesinde, savaşta üç şeyin önemli olduğunu gösterir. Büyük bir ordu, akıllı ordu komutanları ve talih. Bu üç konuda kimin diğerinden üstün olduğunu, yani Romalıların mı Büyük İskender'in mi baskın çıktığını araştırdıktan sonra, paradan tek kelime söz etmeden bir sonuca varır. Campanialılar da, Sidicinler kendilerinden Samnitlere karşı silahlara davranmalarını rica ettiklerinde güçlerini sahip oldukları askerlere göre değil paralarına göre ölçmüş olmalıydılar; çünkü onlara yardım etmeye karar verdikten sonra aldıkları iki ağır yenilginin ertesinde, kurtuluşu Romalılara haraç vermekte buldular.

* Atinalı kumandan ve devlet adamı. Takriben M.Ö. 450 yılından itibaren Atina'da siyasetin liderliğini yaptı. Isparta'yla kaçınılması imkânsız olan savaşlar için gerekli ihtiyati tedbirleri aldı. Peloponnesos Savaşı sırasında M.Ö. 429 yılında vebadan öldü.

11
Gerçek güce değil de sözde güce sahip olan bir hükümdarla müttefik olmak akıllıca değildir

Titus Livius, Sidicinusların Campanialıların yardımına güvendiklerinde ve Campanialıların onları savunabileceklerini düşündüklerinde yaptıkları hatayı göstermek için "*Campani magis nomen in auxilium Sidicinorum quam vires ad praesidium attulerunt*" [Campanialılar Sidicinusları korumak için yanlarında gerçek güç yerine gücün adını getirdiler] demişti ve akılda daha iyi kalacak başka bir söz söyleyemezdi. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Ülkelerinin uzaklığından dolayı insanın yardımına koşamayan ya da kötü yönetimlerinden ötürü veya başka nedenlerden silahlı kuvvetleri olmayan hükümdarlarla yapılan ittifaklar, bu ittifaklara güvenen ülkeye gerçek yardımdan çok ün kazandırır. Floransalıların 1479 yılında Papa ve Napoli Kralı tarafından saldırıya uğradıklarında başlarına gelen de aynı şeydi; çünkü Fransa Kralı ile yaptıkları anlaşma ve ittifaktan elde ettikleri *magis nomen quam praesidium* [gerçek himayeden ziyade himayenin adı] idi. İmparator Maximilian'a [Avusturya-Macaristan İmparatoru] güvenip sefere kalkışan her devlet başkanının başına aynı şey gelirdi; çünkü bu da yukarıdaki metinde anlatılan Campanialılarla Sidicinuslar arasındaki ittifak gibi *magis nomen quam praesidium* getirecek ittifaklardan biri olurdu.

Bu yüzden Campanialılar gerçekte olduklarından daha güç-

lü olduklarını düşünme hatasına düştüler. İnsanlar bazen kendilerini savunmayı beceremezken başkalarını savunmayı isteyecek kadar aptal olurlar. İşte Tarentumlular da Roma orduları Samnit ordusunun karşısında saf tuttuğunda aynı şeyi yaptılar; Romalı *consule* elçiler gönderdiler ve ona her iki halk arasında barış istediklerini ve barışı bozan halka savaş ilan edeceklerini söylediler. *Consul* bu öneriye katıla katıla güldü, gelen elçilerin huzurunda savaş borusunu çaldırdı ve ordusuna saldırı emri verdi; böylece sözle değil eylemle Tarentumlulara hangi cevabı hak ettiklerini gösterdi. Bu bölümde hükümdarların diğer ülkeleri savunmak için, aldıkları yanlış kararlardan bahsettiğimden gelecek bölümde kendi savunmaları için aldıkları tedbirlerden söz edeceğim.

12
Endişe içinde bir saldırı beklenirken hücuma geçmek mi yoksa savaşı beklemek mi daha iyidir

Kimi zaman çok savaş tecrübesi olan insanların bir soru etrafında yaptıkları sohbetlerde bulundum. Soru şuydu: Aynı asker gücüne sahip iki hükümdardan daha yürekli olan diğerine savaş ilân ettiğinde, düşmanı kendi sınırları içinde beklemek mi yoksa düşmana düşmanın ülkesinde saldırmak mı daha iyidir? Her iki düşünce için sebepler ortaya konduğunu duydum. "En iyi savunma, saldırıdır" şıkkını desteklemek için Kroisos'un Büyük Keyhüsrev'e [Pers Kralı] nasihatı gösterilir; Büyük Keyhüsrev, Massagetesler ülkesinin sınırına vardığında, Massageteslerin kraliçesi Tamyris ona haber gönderdi ve iki şeyden birine karar vermesini istedi. Keyhüsrev ya kraliçenin ülkesine girecekti ve kraliçe onu orada bekleyecekti ya da isterse Tamyris ona karşı yürüyüşe geçecekti. Bu konuyla ilgili yapılan oturumda Kroisos diğerlerinin fikirlerinin aksine, kraliçeye karşı yürüyüşe geçilmesi ve savaşın onun ülkesi dahilinde yapılmasından yanaydı. Çünkü Kroisos'a göre, eğer Keyhüsrev Tamyris'i ülkesinden uzakta yenecek olursa tacını ve tahtını ele geçiremeyecekti, zira kraliçenin toparlanmak için vakti olacaktı; ama onu kendi ülkesinde yenebilirse kaçarken onu kovalayacak ve ülkesini ele geçirebilecekti, zira kraliçe toparlanmak için ihtiyaç duyduğu

vakte sahip olmayacaktı. Kral Antiochus, Romalılara savaş ilan ettiğinde Hannibal'ın Antiochus'a verdiği nasihat da bu konuya bir misal olarak gösterilir. Hannibal Antiochus'a Romalıların sadece İtalya'da yenilebileceğini anlattı; çünkü orada Romalıların müttefiklerinin silahlarından ve zenginliklerinden faydalanılabilirdi. Buna karşın onlarla İtalya dışında savaşan ve İtalya'yı onlara bırakan, onlara içinden tüm gerekli güçleri alabilecekleri bitmez tükenmez bir kaynağı bırakmış olacaktı. Hannibal buradan insanın Romalılardan, imparatorluktan önce Roma'yı ve eyaletlerinden önce İtalya'yı alabileceği hükmünü çıkardı. Bir başka örnek de Agathokles'tir [Sirakusa Kralı]. Agathokles, Kartacalılara karşı savaşını kendi ülkesinde yapamadı; bu yüzden Kartacalılara onların ülkesinde saldırdı ve onları kendisini barış yapmaya davet etmeye zorladı. İtalya'da savaşı sona erdirmek için Afrika'ya saldıran Scipio'dan* da bahsedilir.

Bu fikre karşı olanlar düşmana zarar vermek isteyenin, düşmanı öncelikle ülkesinden uzaklaştırması gerektiğini söylerler. Bu görüşü savunanlar, savaşı istedikleri şekilde ülkelerinde yaptıkları müddetçe üstünlüğü ellerinde tutan Atinalıları örnek gösterirler; ama Atinalılar ülkelerini terk edip orduyla Sicilya'ya geçer geçmez hürriyetlerini kaybediyorlardı. Bu kişiler, Libya Kralı Anteus'un, Mısırlı Herkül'ün saldırısına maruz kaldığında kendi ülkesinin sınırları içinde kaldığı sürece yenilmediğini, ama Herkül'ün hilesine kanıp ülkesinden uzaklaştığında devletini ve hayatını kaybettiğini anlatan şairlerin fabllarını da dayanak olarak gösterirler. Hatta Anteus'la ilgili mitolojik bir öykü de mevcuttur. Anteus'un annesi olan "yer" [tanrıça Gaia], Anteus yere dokunduğunda ona hep yeni kuvvet veriyordu. Herkül bunu görünce Anteus'u kollarıyla sıkıca kavrayarak havaya kaldırdı ve böylece yerle irtibatını kesti. Bu görüşü savunanlar kimi zaman bugüne ait misaller de verirler: Napoli Kralı'nın yaşadığı devirde en akıllı hükümdarlardan biri olduğunu herkes bilir. Bu kralın ölümünden iki yıl önce Fransa Kralı VIII. Charles'ın ona

* Scipio, Hannibal'ı Afrika'da yapılan savaşta M.Ö. 202'de yenerek II. Pön Savaşı'nı noktaladı.

saldıracağı dedikodusu yayılmıştı. Napoli Kralı, bu saldırıya karşı büyük silah ve techizatla hazırlanırken hastalandı ve ölümün geldiğini hissedince oğlu Alfonso'ya verdiği diğer nasihatların yanı sıra düşmanı ülkesinde beklemesini ve ne pahasına olursa olsun askerlerini ülkesinden çıkarmamasını, bilakis düşmanı tüm kuvvetleriyle ülkesinin sınırları dahilinde beklemesini tembihledi. Alfonso bu nasihate uymadı; aksine Romagna'ya bir ordu gönderdi ve hiç savaşmadan bu orduyu ve tahtını kaybetti.

Şimdiye kadar söylenenler dışında her iki taraftan ileri sürülen delilller şunlardır: Saldıran, kendini savunana göre daha büyük bir cesaretle gelir. Bu, orduya daha fazla güven verir. Ayrıca, saldıran, savunmada kalanın iktidar vasıtalarını sonuna kadar kullanarak elde ettiği rahatlığı ve üstünlükleri de elinden alır; çünkü soyulup soğana çevrilmiş uyruklardan fayda gelmez. Üstüne üstlük, yönetici eğer düşman ülke içindeyse vatandaşlardan para tahsil etmek ve yeni yükümlülükler getirmek istediğinde daha dikkatli ve düşünceli olmak zorundadır; çünkü aksi takdirde – Hannibal'in dediği gibi – savaşı devam ettirmeyi mümkün kılan kaynak kurur. Ayrıca saldırganın askerleri düşmanın ülkesinde bulundukları için savaşmaya daha bir o kadar mecbur olurlar. Ama bu mecburiyet – daha önce sık sık ifade ettiğim gibi – askerleri korkusuz kılar. Diğer yandan saldırıyı ülkesinde bekleyen tarafın bir çok üstünlüğünün olduğu beyan edilir: Kendisine zarar vermeden düşmanın erzak ve diğer harp malzemesini elinden alabilir ve planlarını daha rahat başarısızlığa uğratabilir; çünkü (kendi) ülke(si) hakkında düşmana nazaran çok daha ayrıntılı malumata sahiptir. İnsan kendi ülkesinde tüm kuvvetleri rahatça bir araya toplayabileceğinden, ama ülkesinden tümünün kaçıp gitmesine izin vermeyeceğinden savunmadaki kişi düşmana karşı daha büyük bir asker gücüyle karşı yürüyüşe geçebilir. Ve yenildiğinde uğradığı yenilginin zarar ziyanını kolayca giderebilir, kendini toparlayabilir. Çünkü birçok asker yakın yerlere kaçarak canını kurtaracaktır ve yedek kuvvetlerin getirilmesi için uzaklara gitmeye gerek yoktur; bu şekilde, her şeyi riske atmak zorunda kalmadan tüm güç cepheye

sürülebilir. Ama insan kendi ülkesini terk ederse, tüm gücünü cepheye süremeden her şeyini riske atmak zorunda kalır. Kimi hükümdarların, düşmanlarını yıpratıp zayıflatmak için onlara birkaç günlük yürüyüş mesafesi kadar ülke içlerine girmeleri ve büyükçe bir bölgeyi işgal etmeleri için müsaade ettiği de olmuştur. Böylece düşman, işgal ettiği yerlerde bir kısım askerini bırakmış, böylelikle ordusunu zayıflatmak zorunda kalmış ve ardından kolaylıkla yenilebilmiştir.

Öte yandan bana kalırsa insan şu ayrımı yapmalıdır: Bir ülke ya Romalılarda ve İsviçrelilerde olduğu gibi iyi silahlanmıştır ya da Kartacalılarda, Fransa Kralı'nda ve İtalyanlarda olduğu gibi kötü silahlanmıştır. İkinci durumda düşman sınırlardan uzak tutulmalıdır. Bu tür bir ülkenin gücü askerlerinde değil, zenginliğinde yattığından parasal kaynaklara giden yol kapandığında çaresiz kalınır. Ancak, hiçbir şey bu yolu insanın kendi ülkesinde yaptığı savaş kadar kapayamaz. Bunun örneği de Kartacalılardır. Kartacalılar ülkelerinde özgür oldukları müddetçe gelirleri sayesinde Romalılarla savaşabildiler; ama ülkeleri saldırıya uğradığında Agathokles'e bile karşı koyamadılar. Floransalılar hiçbir şekilde kendilerini Lucca Derebeyi Castruccio'ya karşı korumayı beceremediler; çünkü Castruccio onlarla kendi memleketlerinde savaşıyordu; kendilerini, savunsun diye Napoli Kralı Robert'e teslim ve emanet etmek zorunda kaldılar. Ama Castruccio öldüğünde, aynı Floransalılar Milan Dükü'ne kendi ülkesinde saldırmaya cesaret ettiler ve tacını elinden almayı başardılar. Kendi toprakları dışında cereyan eden savaşlarda liyakatli olsalar da, ülkeleri dahilindeki savaşlarda korkaktılar. Buna karşın ülkeler eskiden Roma bugün ise İsviçre gibi silahlanmışlarsa, sınırlarına ne kadar yaklaşılırsa onları yenmek o kadar güç olur. Böyle devletler saldırıda bulunmak için değil, saldırıya karşı koymak ve kendilerini müdafaa etmek için daha güçlü kuvvetler toplayabilirler: Hannibal'ın otoritesi burada benim düşüncemi sarsamaz; çünkü Antiochus'a verdiği öğüdün sebebi, onun tutkusu ve menfaatidir. Romalılar, Hannibal tarafından İtalya'da uğratıldıkları yenilgileri bu kadar kısa süre

içinde Galya'da yaşasalardı, şüphesiz perişan olurlardı; çünkü ordularının arta kalan kısmından İtalya'da yararlandıkları kadar yararlanamazlardı, toparlanma olanakları olmazdı ve dolayısıyla düşmana bu tür kuvvetlerle İtalya'daki gibi karşı koyamazlardı. Romalılar bir ülkeye saldırmak için elli binden fazla asker göndermek gibi bir şeye hiç kalkışmadılar; buna karşın 1. Pön Savaşı'ndan sonra ülkelerini Galyalılara karşı savunmak maksadıyla bir milyon sekiz yüz bin insanı silah altına aldılar. Artık Galyalıları Lombardiya'da Etruria'daki gibi yenemezlerdi; çünkü bu düşmanların muazzam sayısına karşı çok sayıda savaş kuvvetini Roma'dan bu kadar uzakta savaşa sokamazlardı ve onlara karşı savaşacakları şartlar öyle uygun olamazdı. Kimberler Almanya'da bir Roma ordusunu yendiler ve Romalılar onlara karşı hiçbir şey yapamadılar. Ama Kimberler İtalya'ya geldiklerinde, Romalılar tüm savaş kıtalarını bir araya toplamayı başardılar ve Kimberleri yok ettiler. İsviçrelileri ülkeleri dışında yenmek kolaydır, çünkü ülke dışına otuz-kırk binden fazla insan gönderemezler; ama onları yüz bin kişiyi saflar halinde dizebildikleri ülkelerinde yenmek olağanüstü zordur. Şu halde tekrar özetliyorum: İyi silahlanmış ve cengâver bir halkı olan hükümdar, büyük ve tehlikeli bir savaşı kendi ülkesinde beklemekle ve düşmana karşı yürüyüşe geçmemekle her zaman en iyisini yapar. Ama silahsız bir halk ve savaşa müsait olmayan bir ülkeye hükmeden kişi savaşı mümkün olduğunca sınırlarından uzak tutmalıdır. Böylece bunların her biri kendilerini gereken usulde ve en iyi şekilde savunacaklardır.

13
Alçak seviyeden yüksek mevkie cebirden ziyade hileyle çıkılır

Toplumun aşağı katmanlarında yaşayan insanların zora ya da hileye başvurmaksızın – eğer bu mevkii onlara mevkii işgal eden kişi tarafından devir veya teslim edilmez veyahut miras olarak bırakılmazsa – yüksek mevkie çıkmalarının ya hiç mümkün olmadığına ya da seyrek olduğuna kesin kanaat getirmiş bulunuyorum. Zorun tek başına yeterli olduğunu da düşünmüyorum. Ama Makedonyalı Philip'in, Sicilyalı Agathokles'in ve en alt ya da en azından aşağı sosyal seviyeden en büyük devletlerin krallığına ya da hükümdarlığına kadar yükselmiş birçok insanın hayatından da görülebileceği gibi hilenin, yalan dolanın yalnız başına yeterli olduğu fark edilecektir. Ksenophones, Keyhüsrev'in hayatını anlatırken diğer insanları aldatmanın gerekliliğine dikkat çeker; çünkü Keyhüsrev'in Ermenistan Kralı'na karşı düzenlediği ilk sefer her türlü desiseye başvurularak yapılmış ve Keyhüsrev onun imparatorluğunu zorla değil hileyle fethetmiştir; Ksenophones buradan şu sonucu çıkarır: Büyük işler başarmak isteyen bir hükümdar öbür insanları aldatmayı öğrenmelidir. Dahası anne tarafından amcası olan Medlerin kralı Kyaksares'i pek çok biçimde aldatışını anlatır ve Keyhüsrev'in bu hile olmadan ulaştığı büyüklüğe erişemeyeceğini gösterir. Tarihte sadece aleni ve dürüst bir otoriteyle bulunduğu alçak

seviyeden büyük bir imparatorluğun hükümdarlığına yükselebilmiş birinin olduğunu sanmıyorum ama bu söylediğimi, dayısı Messer Bernabo'nun elinden Lombardiya Devleti'ni ve tacını çalan Gian Galeazzo Visconti gibi sadece hileyle elde eden insanlar olduğunu biliyorum.

Diktatörler iktidarlarının başlangıcında ne yapmak zorunda iseler, cumhuriyetler de aynısını, en azından güçleninceye kadar yapmalıdır; ancak ondan sonra sadece cebir ve şiddet yeterli olur. Artık Roma büyümek için ya tesadüfen ya da maksatlı olarak tüm gerekli yöntemleri kullandığından, bunu da kullanmadan edemedi. Roma başlangıçta müttefikler elde etmek için yukarıda anlatılan şekilde davranmaktan daha büyük bir hile yapamadı: Çünkü bu isim altında onları, Latinlerde ve diğer komşu halklarda gördüğümüz gibi, kendine köle yaptı. Roma önce komşu halkları yenmek ve cumhuriyete itibar kazandırmak için müttefiklerinin silahlarından faydalandı. Komşu halkları boyunduruk altına aldıktan sonra herkesi yenebilecek kadar güçlendi. Latinler tamamen boyunduruk altına girdiklerini, ancak Samnitlerin iki kere yenilip barış yapmaya zorlandığını gördüklerinde fark edebildiler. Bu başarı Romalılara daha uzaklarda bulunan ülkelerin hükümdarlarının gözünde büyük itibar sağladı. Bu ülkeler Romalıların kazandıkları prestij sayesinde Roma'nın ismini duydular ama silahlarını hissetmediler; lakin bu prestij Latinler gibi silahları gören ve hisseden halklar arasında haset ve kuşku uyandırdı. Bu haset ve korku sadece Latinlerin değil Latium'daki Roma kolonilerinin henüz kısa süre önce Romalılarca himaye edilen Campanialılarla birlikte Roma'ya karşı gizli gizli işbirliğine girmelerini sağlayacak kadar güçlüydü. Latinler bu savaşa benim yukarıda savaşların nasıl başlatıldığı konusundaki açıklamama uygun düşecek şekilde başladılar; yani Romalılara saldırmadılar, bilakis Romalıların izniyle Sidicinuslara karşı savaşan Samnitlere karşı Sidicinusları savundular. Latinlerin sadece bu hileyi anladıkları için savaşa başladıklarını Titus Livius *senato*da konuşan Latin *praetor* Annius Setinus'un ağzından şöyle aktarır: *"Nam si etiam nunc sub umbra foederis aequi, servitutem pati possu-*

mus...." [Çünkü şimdi görünüşte bir ittifakta aynı haklarla köleliğe tahammül edebilsek bile...] Şu halde görüyoruz ki, Romalılar başlangıçta topraklarını genişletirken hileye başvurmamazlık etmemişlerdi. En aşağılardan iktidarın en yüksek basamaklarına yükselmek isteyen herkes hileden, yalan dolandan faydalanmak zorundaydı. Romalılarda olduğu gibi, hile anlaşılması, fark edilmesi ne kadar güçse, ona o derece az itiraz edilmelidir.

14
Kibri alçakgönüllülükle alt edebileceklerini düşünenler yanılgıya düşerler

İnsan bilhassa hasetleri yüzünden veya başka bir sebeple kendisine eziyet eden yüzsüz insanlarla uğraşmak zorunda olduğunda alçak gönüllülüğün hiçbir işe yaramadığını, hatta sadece zarar verdiğini sıkça görür. Vakanüvis bize bunun kanıtını Romalılarla Latinler arasında cereyan eden savaşın sebebini anlatırken gösterir. Çünkü Samnitler, Romalılara gidip Latinlerden kendilerine saldırdıkları için şikâyetçi olduklarında, Romalılar Latinleri kızdırmamak için onlardan savaşı durdurmalarını isteyemediler; ama Latinler kızmamakla kalmayıp aynı zamanda Romalılara karşı daha da küstahlaştılar ve düşmanlıklarını da bir o kadar hızlı ortaya koydular. Bunun kanıtı yukarıda [önceki bölümde] adı geçen ve aynı mecliste konuşan *praetor* Annius'un sözleridir: "*Temptastis patientiam negando militem: quis dubitat exarsisse eos? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Exercitus nos parare adversus Samnites foederatos suos audierunt, nec moverunt se ab urbe. Unde haec illis tanta modestia, nisi conscientia virium, et nostrarum et suarum?*" [Onlara istedikleri askerleri vermeyi reddederek, sabırlarını sınadınız. Kızdıklarından kim şüphe edebilir? Ama yine de bu acıya katlandılar. Müttefikleri Samnitlere karşı ordular hazırladığımızı duydular ve buna rağmen şehirlerinde kaldılar. Bu alçak gönüllülüğün, bu tevazuun sebebi kendi kuv-

vetlerini ve bizim kuvvetlerimizi bilmeleri değilse nedir?]. İnsan bu sözlerden Roma'nın sabrının Latinlerin küstahlığını ne kadar artırdığını açıkça görür. Dolayısıyla insan hiçbir zaman haysiyetini lekeleyecek bir şey yapmamalıdır ve şerefli olmak istiyorsa – öz varlığını koruyacak durumda olmaması ya da en azından insanların onun varlığını koruyamayacak durumda olduğunu düşünmeleri haricinde – hiçbir şeyden gönül rızasıyla vazgeçmemelidir. Şerefiyle servetinden feragat edemeyeceği bir duruma gelindiyse, onu zor korkusuyla bırakmaktansa elinden zorla aldırtmak neredeyse daima daha iyidir. Çünkü korktuğundan dolayı bir şeylerden feragat ediyorsan, bunu savaştan kaçmak için yapıyorsundur. Fakat böyle yapmak savaştan kaçınmana yetmez; çünkü açıkça görülen bir korkuyla bu tavizi verdiğin düşman, bununla yetinmeyecek, aksine sahip olduğun her şeyi almak isteyecek ve kafayı sana daha çok takacaktır; çünkü artık sana daha az saygı duymaktadır. Diğer taraftan seni savunanların artık sana karşı daha soğuk olduğunu göreceksin, çünkü onların gözünde zayıf ya da korkaksın. Ancak hasmının niyeti belli olmaya başladığında, hasmının silahlı güçleri seninkilerden daha güçlü ve üstün olmasına rağmen silahlı kuvvetlerini hemen silahlandırır ve hazırlarsan onun gözünde kıymetin ve itibarın artacaktır. Ve etraftaki diğer hükümdarlar da sana daha fazla hürmet gösterirler ve pes ettiğinde sana asla yardım etmeyecek olan bazı hükümdarlar silahlarını hazırlayıp sana yardım etmek ister. Bu durum, sadece bir hasmının olduğu hallerde geçerlidir. Ama birden fazla hasmın varsa, savaş çoktan başlamış bile olsa, onlardan bir tanesine servetinin bir bölümünü devretmen çok akıllıca olur. Böylece onu kendi tarafına çeker ve sana karşı ittifak yapan diğer düşmanlarından ayırabilirsin.

15
Zayıf devletler kararlarında hep tereddüt ederler ve çabuk verilmeyen kararlar daima zarar getirir

Latinlerle Romalılar arasındaki savaşın bu hal ve durumundan ve başlangıç aşamalarından, her müzakerede işin özüne gelmenin ve hep belirsizlik ve kararsızlıkta ısrar etmemenin iyi olduğu anlaşılabilir. Bu, Romalılarla ilişkileri koparmayı düşünen Latinlerin kendi aralarında yaptıkları müzakerede de açıkça görülür. Çünkü Romalılar, Latinlerin moral bozukluğundan haberdar olmuşlardı; durumdan emin olabilmek ve silahlara davranmadan Latin halkını tekrar kazanıp kazanamayacaklarını görmek için Latinlerden 8 yurttaşlarını görüşmelerde bulunmak üzere Roma'ya göndermelerini istediler. Gelen bu haber üzerine Romalılar aleyhine pek çok faaliyette bulunduklarının bilincinde olan Latinler, Roma'ya kimin gideceğini ve görevlinin orada neler söyleyeceğini görüşüp tartıştılar. Toplantıda hararetle tartışılırken *praetor*ları Annius söz aldı ve şöyle dedi: "*Ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, ut cogitetis magis quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. Facile erit explicatis consiliis, accommodare rebus verba*" [İçinde bulunduğumuz bu durumda bizim için yapılması gereken en önemli şey ne söylememiz değil ne yapmamız gerektiğini düşünmektir. Amaçlarımızın farkına vardıktan sonra sözleri duruma uydurmak kolay olacaktır.] Bu sözler şüphesiz çok yerindedir ve tüm hükümdarlar ve cumhu-

riyetler tarafından dikkate alınmalıdır. Olması gereken kavranmadığında ya da olması gerekenden emin olunmadığında doğru sözler de bulunamaz. Ama karar bir kere kesinleştirilmişse ve önümüzde duruyorsa ve insan vuku bulması gerekenden eminse, bahse konu durum için lâzım olan doğru sözleri bulmak kolaydır. Bu tür belirsizliklerin kamuyu ilgilendiren meselelere zarar verdiğini, dolayısıyla cumhuriyete zarar ve utanç verdiğini sıkça tecrübe ettiğimden bu konuyu bugün daha da büyük bir istekle vurguladım. Ancak karar vermek için cesarete gereksinim duyulan belirsiz durumlarda toplanmak, görüşmek ve karar vermek zorunda olan insanlar zayıfsa belirsiz kararlar alınır. Alınmasında yavaş davranılan ve geç alınan kararlar da – özellikle bir müttefik lehine alınmak zorunda olduklarında – en az belirsiz olanlar kadar zarar verirler. Çünkü yavaşlık kimseye fayda getirmez, insan yavaşlıkla sadece kendine zarar verir. Gecikmiş kararların sebebi ya cesaret eksikliği ve zayıflık ya da kararları almak zorunda olanların kötü niyetleridir. Bu gibi insanlar tutkuları tarafından ya devleti mahvetmeye ya da arzularından birini tatmin etmeye itilirler. Bu yüzden hiçbir zaman karar alamazlar, bilakis karar alınmasını engeller ve akamete uğratırlar. İyi yurttaşlar, halkın kaçmış keyfinin kötü bir şekil almaya başladığını görseler dahi asla alınacak kararı engellemezler – özellikle de ertelemeye ya da geciktirmeye tahammülü olmayan konularda.

Tiranları Hieronymus'un öldürülmesinden sonra Sirakusalılar, Kartacalılarla Romalılar arasında sürmekte olan büyük savaş sırasında Romalılarla mı yoksa Kartacalılarla mı ittifak yapacakları konusunda kavgaya tutuştular. Tarafların hırs ve ihtirası o kadar büyüktü ki, mesele bir karara bağlanamadı ve muallakta kaldı.; Sirakusa'nın ilk sakinlerinden biri olan Apollonides, yaptığı sağduyulu bir konuşmada ne Romalılara katılmak için oy kullananların ne de Kartacalıların tarafının tutulmasını isteyenlerin eleştirilmesi gerektiğini onlara izah edinceye kadar da bir karar alınamadı. Ancak Apollonides konuşmasında hor görülmesi gerekenin kararın belirsizliği ve yavaşlığı olduğunu, çünkü devletin batışını bu yalpalamada gördüğünü söyledi. Buna karşın hangisi

olursa olsun herhangi bir karar alındığında insan iyi bir şeyler umabilirdi. Titus Livius, kararsızlığın hangi zararı beraberinde getirdiğini, naklettiği bu olaydan daha iyi gösteremezdi. Livius Latinler hadisesinde de bunu delilleriyle ispatlar; çünkü Latinler Romalılara karşı Laviniumlulardan yardım istediklerinde, Laviniumlular karar almakta o kadar tereddüt ettiler ki, askerleri nihayet Latinlere yardım etmek için şehirden ayrılırken Latinlerin yenildiği haberi geldi. Bu yüzden Laviniumluların *praetor*u Milonius şöyle dedi: "Bu kısacık yol Roma halkı nezdinde bize çok pahalıya mal olacak". Latinlere yardım etmeye ya da yardım etmemeye daha çabuk karar vermiş olsalardı, son tahlilde Romalıları kızdırmamış olurlar ve en azından gönderdikleri yardım zamanında gelmiş olsaydı silahlı güçlerini birleştirerek Latinlerin galibiyete ulaşmalarına yardımcı olabilirlerdi; ama onlar bir türlü karar veremediklerinden her halükarda kaybetmek zorundaydılar ve hakikatte de öyle oldu. Floransalılar bu hadiseden kendilerine ders çıkarmış olsalardı, Fransızlar Fransa Kralı XII. Louis'nin Milano Dükü Ludovico'ya karşı İtalya'ya yaptığı sefer sırasında onlara ne böylesine zarar verebilir ne de bu kadar çok dert açabilirlerdi. Çünkü kral onların memleketine girdiği için görüşmelerde bulunurken Floransalılarla bir anlaşma yaptı; bu anlaşmada Floransa elçileri kralla Floransa'nın tarafsız kalacağı, buna karşılık kralın da İtalya'ya giderken Floransa Devleti'nin topraklarını gözeteceği ve himayesi altına alacağı konusunda mutabakata vardılar. Kral Floransa şehrine, yapılan anlaşmanın teyit ve tasdik edilmesi için bir ay süre verdi. Bu tasdik işi Milanolu Ludovico'yu destekleyenlerin akılsızlığı yüzünden kralın ilk zaferini kazanmasına kadar savsaklandı. Floransalılar anlaşmayı tasdiklemeye karar verdiklerinde ise, kral bu tasdik işini kabul etmedi; çünkü Floransalıların onun dostluğunu gerçekten istedikleri için değil mecbur kaldıkları için istediklerini anladı. Bu durum, Floransa'ya çok paraya mal oldu ve Floransa, başka bir örnekte daha benzer bir sebepten olduğu gibi, devlet olarak bağımsızlığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu hareket tarzı Dük Ludovico'ya da bir faydası dokunmadığı için daha da kötüydü; çünkü Ludovico savaşı galip olarak bitirsey-

di Floransalılara olan düşmanlığını Fransa Kralı'nın yaptığından daha beter gösterirdi. Daha önceki bir bölümde cumhuriyetlerin bu zayıflıktan dolayı başlarına gelen belaları göstermiş olmama rağmen, bu yeni olay vesilesiyle tekrar bu konuya işaret etmek istedim; çünkü bu konunun bizimkine benzeyen cumhuriyetler için bilhassa önemli olduğu kanaatindeyim.

16
Zamanımız askerleri eskilerin taktiklerinden ne kadar da uzaklaşmışlardır

Romalıların şimdiye kadar bir savaşta bir halka karşı kazandıkları en önemli muharebe Torquatus ve Decius'un *consul*lükleri zamanında Latinlere karşı yaptıkları muharebeydi. Bu vakada – aynen Latinlerin muharebeyi kaybettikten sonra başlarına geldiği gibi – eğer Roma galip gelmeseydi Romalıların da bağımsızlıklarını kaybedeceklerini ispatlayan tüm deliller mevcuttur. Titus Livius da böyle düşünmektedir, çünkü onun çizdiği tabloya göre her iki ordu da birbirine eşitti; organizasyonları, cesaretleri, inatçılıkları ve sayıları bakımından denktiler. Livius'a göre yalnızca bir noktada ayrılıyorlardı; Romalı ordu komutanları Latin ordu komutanlarına nazaran daha gözüpekti. Meydan savaşı esnasında daha önce hiç görülmemiş, olmamış ve daha sonrası için ender bir örnek teşkil edecek iki hadise cereyan etti: Hadiseler her iki *consul*le de alâkalıydı; askerlerin cesaretini artırmak, emirlere itaat etmeyi ve savaşmaya kararlı olmayı sürdürmelerini sağlamak için *consul*lerden biri kendini, diğeri ise oğlunu öldürdü. Her iki ordunun eşitliğinin kaynağı – Livius'a göre – uzun süre birlikte savaşmalarından dolayı sahip oldukları aynı dil, aynı ordu teşkilatı ve aynı silahlardan ibaretti; hatta sahip oldukları savaş düzeni ve ordularının alt bölümlerinin ve subaylarının isimleri bile aynıydı. Şu halde iki ordu da sayı ve

liyakat bakımından eşit oldukları için, bir ordunun cesaretini diğer ordununkine göre daha fazla artıracak ve inatçı kılacak olağanüstü bir olaya ihtiyaç vardı; çünkü zafer – başka bir yerde daha önce söylediğim gibi – ancak böylesi bir inatla mümkün olabilirdi. Çünkü askerlerin sinesinde inat var oldukça, ordular hiçbir zaman savaş alanından kaçmazlar. İnadın şimdi Romalı askerlerin sinesinde Latin askerlerinin sinesinden daha uzun süreli devam etmesini kısmen kader istemişti, kısmen de içlerinden Torquatus'un, oğlunu; Decius'un ise kendini öldürdüğü, *consul*lerin yiğitlikleri. Titus Livius güçlerin eşitliğini anlatırken sırası gelmişken Roma ordusunun organizasyonunu ve savaşma tarzını da tasvir eder. Onun detaylarıyla anlattıklarını tekrarlamak istemiyorum, bilakis bana konunun özü olarak görünen kısmı anlatacağım. Bunların zamanımız komutanları tarafından gözardı edilmesi ordularda ve meydan savaşlarında çokça karmaşaya neden olmuştur.

Titus Livius'un anlattığına göre Roma ordusu dilimizde "saf" diye adlandırabileceğimiz üç ana kısımdan oluşuyordu. Birinci saf *Hastatus*lardı, ikincisi *princep*ler, üçüncüsü ise *triarius*lardı ve her bir safın da kendine ait süvari birlikleri vardı. Savaş düzeninde dizilirken *hastatus*lar birinci safa geliyorlardı, ikinci safa – ki bu birincinin tam arkasıydı – *princep*ler ve üçüncü safa – ki bu da diğer hatlarla aynı şekildeydi – da *triarius*lar yerleşiyordu. Tüm süvari sınıfı bu üç savaş hattının sağ ve sol kanadında diziliyordu. Bunlar aldıkları şekil ve bulundukları yerden dolayı *alae* (kanatlar) şeklinde adlandırılıyorlardı; çünkü harp nizamının iki kanadı izlenimini uyandırıyorlardı. İlk saf, yani *hastatus*lar birbirlerine öylesine bitişik duruyorlardı ki, iki düşman ordu birbirine hızla çarptığında, düşmandan gelen şiddetli çarpmayı geri püskürtebiliyor ve buna mukavemet edebiliyordu. İkinci saf, yani *princep*ler hemen savaşın başlangıcında çarpışmaya girmiyordu, görevi ilk saf geri püskürtüldüğünde ya da sıkıntıya düştüğünde onlara yardım etmekti. Bu yüzden o kadar sık değillerdi; bilakis askerler daha gevşek saf tutuyorlar, böylece ilk saf düşman tarafından geri püskürtülüp geri çekilmek zorunda kaldığında onları hiçbir karmaşaya ya da kargaşaya girmeden

aralarına alabiliyorlardı. Üçüncü saf ya da *triarius*lar *princep*lerden de gevşek sıralanmışlardı. Bunun amacı, gerekli olduğunda ilk iki safı yani *hastatus*ları ve *princep*leri saflarının arasına alabilmekti. Saflar bu şekilde sıralandıktan sonra savaşa başlanıyordu. *Hastatus*lar geriye püskürtüldüğünde daha gevşek olan *princep*lerin saflarının arasına çekiliyorlar ve artık tek bir birim haline gelecek şekilde birbirine kaynamış iki saf halinde tekrar savaşa başlıyorlardı. Bunlar da geriye püskürtüldüklerinde daha da gevşek duran *triarus*ların saflarının içine doğru geri çekiliyorlar ve yine tek bir oluşum ya da teşekkül haline gelmiş bulunan üç saf birlikte tekrar savaşa başlıyorlardı. Bunlar da alt edildiklerinde savaşı kaybediyorlardı; çünkü arkadan gelecek başka yedek asker yoktu. Son saf olan *triarius*ların muhabereye girmeleri ordunun tehlikede olduğunu gösteriyordu; buradan şu atasözü türedi: *Res redacta est ad triarios* [İş *triarius*lara vardı]. Bu, bizim Toskana ağzında şu demektir: Son kozumuzu da oynadık, son kartımızı da oynadık.

Zamanımızın kumandanları tıpkı eskilerin müesseselerinden saptıkları ve onların savaş talim ve terbiyesine ait hiçbir şeye riayet etmedikleri gibi onların hiç de önemsiz olmayan savaşma tarzlarından da uzaklaştılar. Çünkü savaş esnasında üç kez taze kuvvetlerle savaşabilecek şekilde harp düzeninde saf tutmuş olan bir ordunun yenilmesi için şansın ona üç kere küsmesi gerekir ve düşman da onu üç kere yenebilecek kadar cesur olmalıdır. Buna karşın bugün Hıristiyan dünyanın orduları gibi sadece tek bir hatta ya da safta sıraya dizilen ordu kolayca yenilebilir, çünkü küçük bir karmaşa ve sadece orta karar bir cesaret onun elinden zaferi çekip alabilir. Bizim ordularımız bir safı diğer safın içine almak taktiği kaybolup gittiği için üç kademeli savaş düzenine geçemez. Bugün savaşların şu iki hatadan en az biriyle muzdarip olması bu yüzdendir: Muharebe hattı omuz omuza, yan yana sıkı bir şekilde oluşturulur ve böylece enlemesine doğru çok uzun ve fakat derinliği fazla olmayan, ince bir cephe tesis edilir. Ama hattın derinliğinin az olması cepheyi zayıflatır ve cepheyi güçlendirmek amacıyla hatlar Roma geleneğine uyarak arka arkaya dizilerek tesis edilse dahi, birinci hat ya-

rıldığında ikinci hat tarafından içerilebileceği bir tedbir alınmaz, böylece tüm saflar hep birden karışır ve birlikte geri çekilirler. Çünkü ilk hat geri püskürtüldüğünde hızla ikinci hatta çarpar; şu halde ikinci hat ileri atılmak istediğinde birinci hat tarafından engellenir; o halde birinci hat ikinci hatta çarpar ve ikinci hat üçüncü hatta vurur. Böylece öyle bir karışıklık doğar ki, genellikle çok küçük bir terslik bile bir orduyu mahvetmeye yeter. Fransız ordusunun komutanı Monsieur de Foix'nın öldüğü Ravenna Savaşı'nda – zamanımıza oranla daha iyi taktiklerle örülmüş bir savaştı – İspanyol ve Fransız orduları yukarıda anlatılan şekilde sıralanmışlardı; yani her iki ordu da askerlerini omuz omuza sıkı sıkıya dizmişler ve bunu da her iki ordunun da sadece bir hat oluşturması şeklinde yapmışlardı; oluşturulan hatlar enlemesine çok uzun ama derinlemesine çok dardı. Çünkü, sözkonusu olan Ravenna gibi çok geniş bir muharebe meydanı ise bu hep böyle olur. Zira askerler saflar halinde dizildiğinde, muhtemel bir geri çekilme anında ortaya çıkabilecek düzensizlik ve karmaşadan kaçınmak için – söylendiği gibi – enlemesine daha uzun bir cephe oluşturulur. Ama araziden dolayı askerler, enlemesine bu denli uzun bir cephe oluşturamıyorsa, yani arazi dar geliyorsa o zaman, zor bir durumda kalındığında başvurulacak bir hal çaresi düşünülmeksizin yukarıda anlatılan çok kötü savaş düzenine ve dolayısıyla ortaya çıkabilecek karmaşaya razı olunur. İster yağma ve talan yapılırken, ister başka bir savaş faaliyeti icra edilirken olsun düşman ülkesinde de aynı karmaşa ve düzensizlik içinde at koşturulur. Floransalılar, Fransa Kralı Charles'ın İtalya'ya girmesinden sonra Pisa'nın Floransa'dan ayrılmasından ötürü Pisa topraklarındaki San Regolo ve başka bir yerde Pisa'ya karşı yaptıkları savaşta Pisalılar tarafından yenilgiye uğratıldılar; bu yenilginin sebebi, kendi süvarilerinden başka bir şey değildi. Floransa süvarisi en ön sıradaydı ve düşman tarafından geri püskürtüldü, bu sırada Floransa piyade askerleriyle yüz yüze geldi ve onları yardı ve bunun üzerine ordunun geriye kalanı da kaçmaya başladı. Floransa piyade birliklerinin o zamanki komutanı Messer Ciriaco del Borgo'nun, kendi süvarilerinden başka hiç kimse tarafından yenilmediğini söylediğine sık

sık tanık oldum. Modern savaş sanatının ustaları olan İsviçreliler, Fransızlarla savaşırken her şeyden önce dost süvari birlikleri geri püskürtüldükleri taktirde kendi üstlerine doğru gelmeyecek şekilde savaş düzeni almaya dikkat ederler. Bütün bu taktikleri anlamak ve uygulamaya geçirmek çok kolay olmasına rağmen şimdiye kadar çağımız ordu komutanlarından hiçbiri eskilerin taktiklerini taklit etmedi ve modern taktiği iyileştirmedi. Gerçi ordu hâlâ öncü birlikler, ana kısım ve artçı birlikler diye adlandırılan üç bölüme ayrılıyor; ama bu sınıflandırmadan sadece karargâhta istifade ediliyor. Bu üç bölümün hep beraberce aynı kadere mahkûm olmaması – yukarıda ayrıntılarıyla anlattığım gibi – meydan muharebesinde ender görülen bir durumdur.

Artık çok kimse cahilliklerine mazeret olarak topların gücünün eskilerin savaş sanatının kaidelerini çağımızda tatbik etmeye müsaade etmediğini öne sürdüğünden bu konuyu önümüzdeki bölümde tartışmak ve topların bizim eski insanlar kadar cesur olmamızı engelleyip engellemediğini incelemek istiyorum.

17
Bugünkü ordularda topçu sınıfına nasıl bir önem atfedilmelidir ve topçu sınıfı hakkındaki genelde çok olumlu düşünce haklı mıdır

Yukarıda anlatılanların ötesinde Romalıların değişik zamanlarda yaptığı meydan muharebelerini düşündüğümde (zamanımızda bunlara Fransızlar "müsademe, çarpışma" ve İtalyanlar da "dövüşme" diyor), aklıma genel kabul görmüş şu düşünce geliyor: Eğer o zamanlar toplar mevcut olsaydı Romalıların ülkeler fethetmesi ve halkları kendilerine haraç vermeye zorlaması mümkün olmazdı ya da en azından o kadar kolay olmazdı ve hiçbir zaman öylesine büyük fetihler yapamazlardı. Ateşli silahlardan dolayı kişisel mertliklerin de eskiye oranla önemini kaybettiği de söyleniyor. Ve üçüncü olarak da kolayca meydan savaşı yapılamayacağı ve eski zamanların savaş şekillerinin artık devam ettirilemeyeceği, bu yüzden de savaşın zamanla topçu savaşıyla sınırlı kalacağı iddia ediliyor. Bu düşüncelerin doğru olup olmadığını, topçu sınıfının orduları ne dereceye kadar güçlendirdiğini veya zayıflattığını; liyakatli komutanlara cesur operasyonlar yapma fırsatı verip vermediğini yahut bu fırsatı ellerinden alıp almadığını araştırmak maksadım dışında değildir. Birinci iddiayı tartışarak başlamak istiyorum: Eğer o zamanlar toplar mevcut olsaydı, eski Roma orduları o fetihleri gerçekleştiremezlerdi.

Buna cevabım şudur ki; bir savaş ya insanın kendini savunması için yapılır ya saldırmak için. Bu yüzden önce bu iki savaşın hangisinde topun daha yararlı veya zararlı olduğunu araştırmak lâzımdır. Her iki şık için de argümanlar ortaya konabileceği halde, benim düşüncem topun, kendisini savunmakta olana, saldırandan çok daha fazla zarar vereceği yönündedir. Gerekçe olarak da şunu ifade edebilirim: Kendini savunan ya bir şehirde bulunur ya da savaş meydanında bir siperin arkasında. Savunucunun içinde bulunduğu şehir kalelerin büyük kısmında da olduğu gibi ya küçüktür ya da büyük. İlk durumda savunucu her halükârda çaresizdir; çünkü topların gücü öylesine büyüktür ki, en güçlü sur bile birkaç günde top ateşiyle tahrip olur. Bu durumda savunucunun siper ya da tabya gerisine çekilmek için yeterli yeri yoksa durumu ümitsizdir. Surda açılan gedikten içeri girmek isteyen düşmanın saldırısına karşı koyamaz; topçusunun da ona bir faydası dokunmaz, çünkü askerlerin birbirine bitişik bir halde ve çok süratli koşarak yaklaştıkları yerde topların hiçbir şey yapamayacağı bilinen bir kaidedir. Bu yüzden şehirler savunulurken kuzey insanlarının hızlı saldırısı durdurulamaz; diğer yandan askerleri, bitişik düzen değil de dağınık olarak nizama sokan ve "müfreze muharebesi" diye adlandırılan çarpışmaya giren İtalyanların saldırılarıysa durdurulabilir. Böyle bir kargaşa içinde ve böyle bir kayıtsızlıkla içinde topların durduğu gediğe yaklaşan, kaçınılmaz bir ölüme gidiyor demektir; işte böyle bir saldırıya karşı top işe yarar. Ama sıkı sıkı meydana getirilmiş ve bir askerin diğerini öne ittirdiği cephe hattında, surdaki gediğe saldıran kişi tabya ve siperle engellenmezse her yere girer. Topçu onu tutamaz ve arada bir biri ölse de ölenlerin sayısı zaferi engelleyecek kadar çok olmayacaktır. Bunun doğruluğu birçok İtalyan şehri – özellikle de Brescia – kuzeyliler tarafından alınırken görüldü. Brescia şehri, üstelik de kale henüz Fransa Kralı'nın tarafını tutmaktayken, Fransızlara karşı direniyordu. Venedikliler kaleden şehre yapılacak bir saldırıyı engellemek için, kaleden şehre doğru inen yol üzerinde topları konuşlandırdı ve cephede, yanlarda ve tüm uygun noktalarda toplar yerleştirdiler. Monsieur de Foix bunu umursamadı, sü-

varilerini atlarından indirtti ve yaya olarak top ateşinin ortasından geçip şehri zaptetti. Bunu yaparken kayda değer bir zayiat verdiği duyulmadı. Söylendiği üzere, küçük bir şehirde kendini savunmaya çalışan ve şehrin surları yerle bir edildiği zaman siperlerin ardına çekilecek yeri olmayan; aksine topçu sınıfına bel bağlamak zorunda kalan ordu bitmiş demektir.

Söz konusu olan büyük bir şehrin savunulmasıysa ve siper yahut tabya ardına sığınma imkânı mevcutsa, bu durumda topçu sınıfı yine kuşatana, kuşatılana nazaran çok daha büyük fayda sağlar. Öncelikle kuşatana zarar vermekle görevli olan topun toprak seviyesinin üstünde durması lâzımdır; çünkü engebesiz düz bir arazide durursa her toprak yığını ve her göğüs siperi düşmanı korur ve böylelikle düşmana zarar verilemez: O halde top yüksekçe bir yere çıkarılmalı, yani surların üstüne çekilmeli ya da bir şekilde yüksek bir yere konmalıdır. Ancak bu şekilde de iki türlü zorluk ortaya çıkar: Birincisi muhasara edilenin manevra yaptığı büyük ve ağır toplar öyle yüksek bir yere çıkarılamaz; çünkü büyük toplar dar bir yerde kullanışlı olmaz. İkincisi, bu toplar yukarıya çıkarılabilse dahi yerde bulunan ve her türlü rahatlığa ve yeterli alana sahip olan kuşatıcıların aksine, bunları korumak için güvenilir ve emniyetli parapetler inşa edilemez. O halde eğer kuşatıcının yeterli sayıda etkili topu varsa, kendini savunan kişinin toplarını yüksek bir yerlere konuşlandırması imkânsızdır ve eğer savunucu toplarını daha alçak bir yere yerleştirdiyse bunların – söylediğim gibi – büyük bir bölümü etkili olamaz. Dolayısıyla şehrin savunulması eski zamanlarda olduğu gibi kesici, delici ve küçük çaplı silahlarla sınırlı kalır: Bu küçük kalibreli silahlar bir miktar fayda sağlasa da insanın başına topların sağladığı faydaları götürecek denk miktarda zararlar açar; çünkü bunlar göz önüne alınarak kale duvarları alçak tutulur ve neredeyse siperlerin içine inşa edilir. Ya surlarda bir gedik açılması ya da hendeklerin dolarak düzlenmesi; yani yerle aynı seviye olması sonucu göğüs göğüse savaş söz konusu olunca savunucunun durumu da zorlaşır. Bu yüzden daha önce söylediğim gibi bu savaş araçları savunucudan ziyade saldırgana fayda sağlarlar.

Üçüncü sebebe gelince şunu iddia ediyorum: İnsan bir meydan muhaberesini sadece kendi istediği şekilde ya da tamamen uygun şartlar altında yapmak için müstahkem bir ordugâh kurar. Bu açıdan bakıldığında hiç kimsenin bir meydan savaşından kaçınmak için eskiler kadar iyi bir yöntemi yoktur; hatta bazen toplar avantajdan çok dezavantaj getirir. Düşman sana çok yaklaşmışsa ve sana nazaran biraz da daha fazla arazi üstünlüğü varsa, – ki bu hayli mümkündür, çünkü o senden daha yukarı bir yerde konumlanmıştır – veya o yaklaşırken senin siperlerin henüz hazır değilse ve sen de bu yüzden yeteri kadar siper alamıyorsan, seni kolayca mevzilerinden atar ve buna engel olamazsın; bu durumda seni müstahkem mevkiini terk etmeye ve savaşmaya zorlar. Ravenna Savaşı'nda Ronco Irmağı ile yaptıkları bir set arasında sipere yatmış olan İspanyolların durumu böyleydi; İspanyollar seti yeteri kadar yükseltmediklerinden ve Fransızlar onlara göre bir miktar arazi üstünlüğüne sahip olduklarından düşman topçularının açtığı ateşle siperlerini terk etmeye ve meydan savaşı yapmaya zorlandılar. Lakin farz edelim ki – çok sık söz konusu olacağı gibi – karargâh için çevreye egemen yüksekçe bir yer seçtin ve siperlerin iyi ve emniyetli; öyle ki düşman içinde bulunduğun durumdan ve aldığın türlü tedbirlerden dolayı sana saldırmaya cesaret edemiyor. Bu durumda eğer ordusu taarruz edilemeyecek bir yerde bulunuyorsa çok eskiden beri başvurulan yöntemlere başvuracak, yani ülkeyi tahrip edecek, seninle müttefik olan şehirleri alacak veya muhasara edecek ve erzak tedarik etmeni engelleyecektir; ta ki zaruret seni mevzilerini terk etmeye ve aşağıda anlatıldığı gibi topçu sınıfının fazlaca bir şey yapamadığı bir meydan savaşına girişmeye zorlayıncaya kadar. Şu halde Romalıların hangi nedenlerden ötürü savaştıkları, yaptıkları savaşların neredeyse tamamının savunma değil saldırı amaçlı savaşlar olduğu düşünülür ve yukarıdaki açıklamaların da doğruluğu kabul edilirse, daha o zamanlar topların mevcut olması durumunda Romalıların bundan büyük faydalar elde edeceği ve fetihlerini daha hızlı yapacağı anlaşılacaktır.

Askerlerin topların icat edilmesinden ötürü artık şahsî cesaretlerini eski çağlardaki gibi gösteremediklerini söyleyen ikinci açıklamaya gelince; lâfı hiç dolandırmadan itiraf etmeliyim ki asker, münferiden ortaya çıkıp savaşması gereken bugünkü durumda, askerlerin bir arada değil de tek başlarına, herkesin kendi başının çaresine baktığı eski zamanlarda bir merdivenle kaleye tırmanma veya benzeri saldırılar yapmak zorunda olan askere göre daha büyük tehlikeyle karşı karşıyadır. Başkomutanların ve subayların önceki zamanlara göre ölüm tehlikesine daha fazla maruz kaldıkları da doğrudur; çünkü toplar onları her yerde bulur; ordunun en arka kısmında bulunmanın ve en yürekli insanlar tarafından çevrili olmanın kimseye faydası dokunmaz. Buna rağmen burada sözünü ettiğimiz her iki tehlikenin nadiren büyük kayıplara yol açtığı görülür; çünkü iyi tahkim edilmiş yerlere merdivenle çıkılmaz. Kimse böyle yerlere zayıf kuvvetlerle saldırmaya da teşebbüs etmez; tersine bu yerleri ele geçirmek için aynen eski devirlerde olduğu gibi usulüne uygun olarak kuşatmak gerekir. Ancak bir şehir hakikaten ani bir saldırıyla ele geçirilirken tehlikeler eskiye göre daha büyük değildir; çünkü o zamanlarda da bir şehri koruyan muhafız kıtalarında – gerçi öylesine büyük bir ateş gücüne sahip olmasalar da – insanların öldürülmesi konusundaki etkileri benzer olan silahlar yok değildi. Başkomutanların ve *condottieri*lerin* ölümüne gelince; savaşlarla geçen son 24 yılda İtalya'da bunlardan, eskilerin 10 yılında öleninden daha az insan öldü. Venedikliler birkaç sene önce Ferrara'ya saldırdığında Ferrara civarında ölen Kont Lodovico della Mirandolave Cerignola yakınlarında ölen Nemours Dükü dışında hiçbir komutan topçu ateşiyle öldürülmedi: Foix, Ravenna yakınlarında bir ateşli silahla öldürülmedi, ölümüne sebep olan şey bir kargıydı. O halde askerler artık şahsî yüreklilik gösteremiyorlarsa, bunun sebebi topçu sınıfı değil, aksine bir bütün olarak bakıldığında her türlü liyakatten yoksun ve bu

* *Condottieri*: Paralı askerlerin komutanı. Girişimci olan bu kişiler kendi paralarıyla ordu kuruyor ve bunları şehir ve ülke yönetimlerinin hizmetine sunuyorlardı.

yüzden askerleri de tek tek cesaretli olamayan ordularımızın kötü düzeni ve sefil durumudur.

Üçüncü açıklamaya gelince – ki bu açıklamaya göre artık göğüs göğüse savaş olamayacaktır ve savaşlar tamamen toplarla yapılan çarpışmalarla sınırlı kalacaktır – bu mantığın tamamen yanlış olduğunu ve ordularını eskilerin teşkil ettiği örneğe uyarak yönetmek isteyen herkes tarafından yanlış addedildiğini iddia ediyorum. Çünkü bir orduyu cengâver kılmak isteyen kişi, onu düzmece muhaberelerle ya da gerçek savaşlarla düşmana bir kılıç boyu kadar yaklaşmaya ve düşmanla boğaz boğaza savaşmaya alıştırmalıdır. Bunu yaparken, umudunu aşağıda açıklanması gereken sebeplerden dolayı süvariden çok piyadeye bağlamalıdır. Ancak, piyadeye ve yukarıda anlatılan savaşma tarzına güvenirse, topçu sınıfı tamamen yararsız kalır; çünkü piyade, düşmana yaklaşırken topçu ateşinden Romalıların karşı karşıya kaldığı ve daima bir şekilde kendini savunabildiği eski çağlardaki fillerin hücumuna, yanlarında bıçakları olan savaş arabalarına ve başka alışılmadık savaş araç gereçlerine nazaran daha rahat kaçınabilir. Romalılar topçulara karşı da bir çare bulabilirlerdi, çünkü topçuların zarar verebileceği süre, fillerin ve tekerlekleri bıçaklı savaş arabalarının zarar verebileceği süreden daha kısadır. Zira filler ve savaş arabaları savaşın tam ortasında karışıklık yaratıyordu; buna karşın topçu sınıfı sadece meydan savaşı öncesinde engel teşkil eder. Piyade sınıfı bu engelden ya kendine bir şeyleri siper edip ilerleyerek ya da top ateşi esnasında kendini yere atarak kolayca korunur. Tecrübe özellikle ağır toplara karşı savunma esnasında bunun da gereksiz olduğunu göstermiştir; çünkü ağır toplar o kadar kesin ayarlanamazlar, dolayısıyla topların ağzı yukarı doğru gereğinden fazla kaldırıldığında gülleler hedefi vuramaz, alçakta tutulduğundaysa hedefe erişemezler. Askerler göğüs göğüse savaşa başladıklarında ne ağır ne de hafif topların zarar verebilecekleri gün gibi aşikârdır; çünkü toplar muharebe hattının önünde dururlarsa senin eline geçerler, eğer gerisinde dururlarsa senden önce kendi askerlerini vururlar. Toplar yanlardan da senin onlara hücuma geçmeni

önleyecek kadar seni ateş altına alamazlar ve burada da aynı sonuçlar doğar. Bu söylediklerime karşı Novara civarında topları ve süvarileri olmaksızın topçularla teçhiz edilmiş Fransız ordusunu, onlara siperlerinin içinde saldırıp yenen ve bu arada Fransız toplarınca herhangi bir şekilde engellenemeyen İsviçrelilerin teşkil ettiği örnekten görüldüğü gibi fazla bir şey söylenemez. Fransızların İsviçrelilerce yenilmesinin sebebi, yukarıda açıklananın haricinde – eğer bir şeyler yapmak istiyorsa – topçu birliğinin, surlar, hendekler veya tabyalarla korunuyor olması gerekliliğidir. Böyle bir koruma kalkanı olmazsa, topçuların sadece askerlerce savunulabildiği çarpışmalarda ve meydan savaşlarında görüldüğü gibi ya ele geçerler ya da kendilerinden umulan faydayı sağlayamazlar. Kanatlardaysa toplar sadece eskilerin savaş makinelerini kullandığı tarzda kullanılabilir; eskiler savaş makinelerini savaş düzeninin dışında mevzilendiriyor ve düşman süvarileri ya da başka birlikler onlara doğru saldırıya geçtiği her defasında lejyonların gerisine çekiyorlardı. Toplara başka türlü bel bağlayan kişi bu işlerden anlamıyor demektir ve kendisini kolayca yanıltacak bir şeye güvenmiş olur. Türk*, Sofi'yi ve sultanı topçularıyla yenmiş olsa da, kazandığı zaferin sebebi, toplarının büyük etkisi değil bilakis süvarilerinin yarattığı alışılmamış gürültünün yüreklere saldığı korkuydu.

Bu tartışmanın sonunda topçu sınıfının sadece eskilerin yürekliliğinin de bulunduğu ordularda işe yaradığı sonucuna geliyorum; lakin topçu sınıfı bu cesaret ve yiğitlik olmadan liyakatli bir orduya karşı kullanılması halinde tamamen faydasız olur.

* "Türk" ile kastedilen Yavuz Sultan Selim, "Sofi" İran Şahı İsmail (Sûfi) ve "Sultan" da Memlûk Sultanıdır. Sözü geçen savaşlar ise 1514 Çaldıran, 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Seferleridir.

18
Romalıların bu konudaki uzmanlığına ve eskilerin savaş sanatının örneklerine bakıldığında piyade sınıfı, süvari sınıfına göre daha fazla takdir edilmelidir

Birçok sebeplerle ve örneklerden açık seçik görülür ki Romalılar, tüm askerî faaliyetlerinde piyade birliğine süvari birliğinden daha fazla önem veriyor ve tüm hareket planlarını buna göre yapıyorlardı. Bunu pek çok misalde görmek mümkündür: Örneğin Romalıların Latinlerle Regillus Gölü kıyısında yaptıkları savaşta görülen de budur. Roma ordusu savaşta bocalamaya başladığında, orduya yardımcı olmaları amacıyla süvarilerin bir bölümü attan indirilmiş, tekrar savaşa girişilmiş ve zafer kazanılmıştır. Bu da açıkça gösterir ki, Romalılar piyadeye süvariden daha çok güveniyorlardı. Romalılar birçok savaşta bu şekilde davranmışlar ve piyadeler, tehlike anında hep en iyi şekilde yararlıklar göstermişlerdir.

Öte yandan Cannae Savaşı'nda *consul*lerin, süvarilerini atlarından indirttiğini gören ve alaylı bir şekilde "*Quam mallem, vinctos mihi traderent equites*" [Süvarileri bana elleri bağlı şekilde teslim etmelerini tercih ederdim] diyen Hannibal'in fikrini kabul etmemek lâzımdır. Gerçi bu düşünce en seçkin insanlardan birinin ağzından çıkmıştır; ama mutlaka bir otoritenin tarafı tutulacaksa Hannibal adlı birinden ziyade Roma Cumhuriyeti'ne ve

Roma'nın en iyi generallerinden birçoğuna güvenmek gerekir. Çünkü onların görüşlerini destekleyen ve otoritelere bakmaya gerek bırakmayan açık seçik sebepler mevcuttur. Piyade askeri, atın gitmesi mümkün olmayan birçok yerde hareket edebilir. Piyade, savaşta savaş düzenini koruması ve düzen bozulduğunda hemen tekrar kurması için eğitilebilir. Süvari birliği için savaş düzenini korumak zor, düzen bozulduğunda onu tekrar tesis ermek ise imkânsızdır. İlâveten atlarda da insanlarda olduğu gibi cesareti az ya da çok olanlar vardır. Şu halde ateş gibi atılgan bir atın korkak bir biniciye ve korkak bir atın cesur bir biniciye denk geldiği sıkça görülür. Bu, atla sürücüyü değersiz kılan ve karmaşa yaratan bir uyum eksikliğine sebep olur. Düzenli piyade sınıfı süvari sınıfını rahatlıkla yere yıkabilir ama süvari sınıfı tarafından kolayca alt edilemez. Bu kanaat, eski ve yeni birçok örnekten başka, devlet işleri için yönetmelikler çıkaranların otoritesiyle de pekiştirilir. Bu yönetmelikler savaşların başlangıçta süvarilerle yürütüldüğünü, çünkü piyadeler için henüz bir nizamname bulunmadığını gösterir. Ama gereken nizamname yapıldığında piyadenin süvariden ne kadar daha fazla yararlı olabileceği hemen anlaşılmıştır. Buradan bir ordunun süvari birliğine ihtiyacı olmadığı anlamı çıkmamalıdır. Süvari daha ziyade keşif yapmak, yiyecek aramak ve ganimet elde etmek, kaçmakta olan düşmanın peşine düşmek ve kısmen düşman süvarisine karşı koymak için gereklidir. Ancak bir ordunun en çok önem verilmesi gereken temel direği ve bel kemiği piyade askerleri olmalıdır.

İtalya'yı yabancıların kölesi haline getiren İtalyan hükümdarların işlediği günahların en büyüğü piyade askerlerine fazla önem vermemiş olmaları ve tüm itinayı süvari sınıfına göstermiş olmalarıdır. Bu suistimalın sebebi, yaya paralı askerlerin komutanlarının kötü niyeti ve hükümdarların cehaletidir. İtalya'nın askerî işleri yirmi beş yıldır, resmî yetkisi ve gücü olmayan; aksine paralı askerlik yapan insanların eline geçmiştir. Bu insanlar başından beri kendilerini silahlandırırken hükümdarları silahsızlandırmak suretiyle nüfuz elde etmeyi kendilerine hedef

edindiler. Ancak onlar adına çok sayıda piyade askerine maaş ödenemediğinden ve kendilerinin piyade askeri olarak yetiştirilebilecek tebaları bulunmadığından; öte yandan az sayıda askerin kendilerine istedikleri nüfuzu verememesinden dolayı süvari beslemeye yöneldiler. Çünkü *condottiere*nin maaşlarını ödettirdiği iki yüz-üç yüz kişi *condottiere*ye nüfuz ve itibar sağlıyordu ve paralı askerlerin maaşı hükümdarların tedarik edemeyeceği kadar yüksek değildi. Tüm bunları daha kolay yapabilmek ve daha fazla itibar kazanmak için yaya askerin tüm itibarını elinden aldılar ve kendi süvari askerlerine itibar gösterdiler. Bu, öylesine bir şaşkınlığa sebep oldu ki, en büyük ordularda dahi piyade askerleri ordunun yalnızca çok küçük bir bölümünü teşkil eder oldu. Bu uygulama, diğer birçok olumsuzlukla birlikte İtalya'nın askerî durumunu öylesine zayıflattı ki, ülkemiz kuzeyliler tarafından zahmetsizce ayaklar altına alındı.

Süvariye piyadeden daha fazla önem atfetme hatası daha da açık şekilde, bir Roma örneğinde de görülür. Romalılar Sora'yı kuşattıklarında, bir miktar düşman atlısı Roma ordugâhı üstüne bir çıkış harekâtı yaptı; Romalı *magister equitum* [süvari birliği komutanı], kendi süvarileriyle birlikte çarpışmaya girdi. Tesadüf eseri ilk temasta her iki süvari birliğinin komutanları da göğüs göğüse savaşırken öldüler; süvariler başsız kalmışlardı. Buna rağmen muharebeye devam edildi. Romalılar düşmanı daha kolay tepeleyebilmek için atlarından indiler ve böylece düşman süvarilerini de kendilerini savunmak için atlarından inmeye mecbur ettiler ve bu sayede savaşın galibi oldular. Hiçbir örnek piyade askerlerinin süvari askerlerinden ne kadar üstün olduğunu bundan daha isabetli bir şekilde kanıtlayamaz. Başka savaşlarda *consul*ler süvarileri atlarından indirtirlerse bunu zor durumda olan piyade askerine yardıma gelmek için yaptılar. Ama buradaki durumda Romalı süvariler ne piyade askerlerine yardım etmek için ne de düşman piyadesiyle savaşmak için atlarından indiler. Burada süvari süvariye karşı yerde savaştı; çünkü at üstünde üstünlüğü ele geçiremeyeceklerini düşündüler ve bu yüzden düşmanı daha kolay yenmek için atlarından

indiler. Buradan eğitimli piyade askerinin sadece ve sadece çok büyük güçlükle yenilebileceği ve bunun da başka bir piyade askerince yapılabileceği neticesine varıyorum. Crassus ve Marcus Antonius günlerce çok az sayıda süvari ve çok fazla piyadeyle Parthların ülkesinde ilerlediler. Karşılarında sayısız Parth atlısı vardı. Crassus, ordusunun bir kısmıyla birlikte ölürken, Marcus Antonius parlak bir şekilde kendini emniyete aldı. Romalıların içine düştüğü bu zor durumda bile piyadenin süvariye göre ne kadar üstün olduğu görülür; çünkü dağların nadir, ırmaklarınsa daha da nadir olduğu, denizin çok uzaklarda olduğu ve her türlü rahatlık ve konforun eksik olduğu geniş bir ülkede Marcus Antonius, Parthların bile kabul ettiği üzere parlak bir geri çekilme gerçekleştirdi. Parth süvarileri (olanca kalabalıklarına rağmen), Marcus Antonius'un ordusunun birlik ve dayanışmasına saldırmaya asla cesaret edemediler. Crassus ölmüş olsa da bu hadiselere yakından bakıldığında, Crassus'un güçle değil hileyle yenildiği ve Parthların Crassus'un içine düştüğü tüm zorluklara karşın ona doğrudan doğruya saldırmayı göze alamadıkları görülecektir. Parthlar onu, daha ziyade etrafını sararak, erzak ve mühimmat akışını engelleyerek ve hiç tutmadıkları vaatlerde bulunarak çok büyük sıkıntı ve sefalete iterek alt ettiler.

Piyadenin süvariden ne kadar üstün olduğunu en iyi şekilde kanıtlayan yakın zaman örnekleri olmasaydı bu üstünlüğü ikna edici bir şekilde ortaya koymak benim için çok zahmetli olacaktı. Yukarıda bahsedildiği gibi, dokuz bin İsviçrelinin Novara yakınlarında on bin süvari ve bir o kadar da piyade askerine saldırdığı ve yendiğini gördük. Süvariler onlara hiçbir şey yapamadı ve piyadeler – ki oldukça büyük bir bölümü Gaskonyalılardan oluşuyordu ve disiplinleri bozuktu – İsviçrelilerce fazla dikkate alınmadı. Daha sonraları yirmi altı bin İsviçrelinin, Milano'nun yukarısında yirmi bin atlısı, kırk bin kişilik süvari birliği ve yüz topu bulunan Fransa Kralı François'ya saldırdığını gördük. Ve Novara'dakinin aksine savaşı kazanamasalar da iki gün boyunca kahramanca savaştılar; yenildiklerinde yarısı kendisini kurtarabilmişti. Marcus Regulus Atilius, elindeki piyade askerleriyle

sadece süvarilere karşı değil aynı zamanda fillere karşı da durabileceğini düşündü; bunu başaramamış olsa da piyade askerlerinin yiğitliği öylesine olağan dışıydı ki, onların bu güçlükle başa çıkabileceklerine inandı. Şu halde tekrar ediyorum: Eğitimli piyade askerlerini yenebilmek için bu askerlerin karşısına daha iyi eğitimli olanlarını çıkarmak gerekir, aksi taktirde yenilgi kesindir. Milano Dükü Philipp Visconti zamanında aşağı yukarı on altı bin İsviçreli Lombardiya'ya doğru yürüyüşe geçtiğinde, onlara karşı paralı askerlerinin komutanı Carmagnola'yı takriben bin süvari ve az sayıda piyadeyle birlikte gönderdi ve İsviçrelilerin savaşma tarzını bilmeyen Carmagnolada süvarileriyle saldırıya geçti. Onları bir vuruşta aniden püskürteceğini sanıyordu. Ama İsviçreliler öylece sarsılmadan yerlerinde durduklarından ve Carmagnola adamlarının çoğunu kaybettiğinden geri çekildi. Ama olağanüstü liyakatli bir adam olduğu ve yeni durumlarda yeni tedbirleri almayı bildiği için birliklerini taze kuvvetlerle güçlendirdi; düşmanın karşısına çıkmaya gitti, onlarla karşı karşıya gelmeden önce süvarilerini atlarından indirerek piyade birliklerinin önüne yerleştirdi ve İsviçrelilere saldırdı. İsviçreliler bu durumda çaresiz kaldılar; çünkü Carmagnola'nın ağır silahlı adamları en ufak bir yara almadan İsviçre saflarını yaya olarak yardılar ve safları bir kere yardıktan sonra İsviçrelileri kolayca yenebildiler. Böylece tüm İsviçre ordusundan geriye sadece Carmagnola'nın insaniyetten ötürü hayatlarını bağışladıkları kaldı.

Çoğu insanın her iki sınıfın yararlılığı arasındaki büyük farkı anladığını düşünüyorum, lakin öylesine talihsiz ve acınacak bir devirde yaşıyoruz ki, ne eski ne yeni ömekler, ne de hataların itirafı bugünkü hükümdarlarımızı hatalarını telafi etmeye sevk etmez. Devlet başkanları bir ülkenin ya da devletin ordusuna itibar kazandırmak için eskilerin kurumlarını tekrar tesis etmeli, onlara riayet etmeli ve tekrar itibar ve hayat vermelidir ki, onlar da devlete tekrar itibar ve hayat versinler. Ama onlar burada da yukarıda anlatılan tüm kural ve kaidelerden saptıkları gibi saparlar; bu yüzden fetihler aşağıda gösterileceği gibi bir devletin yücelmesine değil, sadece zararına hizmet eder.

19
Romalıları örnek alarak hareket etmeyen kötü teşkilatlandırılmış devletlerin yaptığı fetihler bu devletlerin yücelmesine değil, batmasına neden olur

Yozlaşmış çağımızın gerçeğe aykırı, kötü örneklere dayanan düşünceleri, insanların alışkanlıklarından uzaklaşmayı düşünmemelerinin en mühim sebebidir. Birçok kere anlattığım Novara örneğinde görüldüğü gibi, bir İtalyan otuz sene önce on bin piyade askerinin düz arazide on bin süvariye ve bir o kadar yaya askere saldırıp onlarla savaşmakla kalmayarak aynı zamanda onları yenebileceğine nasıl ikna edilebilirdi? Tarih benzeri örneklerle dolu olsa da buna inanmazlar ya da inansalar da insanların bugünlerde daha iyi silahlarla donandığını ve ağır silahlarla teçhiz edilmiş bir süvari bölüğünün bırakın bir öbek piyade askerini, koca bir kayayı zapt edebileceğini söylerlerdi. Böyle yanlış fikirlerle insanlar, muhakemelerini berbat etmişlerdir. Lucullus'un az bir piyade askeriyle Tigranes'in yüz elli bin süvarisini yenmesi ve bu süvarilerin arasında bizim ağır silahlarla donanmış süvarilerimize çok benzeyen bir atlı sınıfı olması da dikkate alınmamıştır. Ancak kuzey ülke sakinlerinin sunduğu örnekle bu düşüncenin yanlışlığı açığa çıkarılmıştır. Tarihin piyade sınıfı hakkında naklettiklerinin gerçeğe uygun olduğunun bu örnekle anlaşılması gibi eskilerin tüm diğer müesseseleri de doğru ve yararlı olarak kabul ve tasdik edilmelidir.

Bu yapılmış olsaydı, cumhuriyetler ve mutlak hükümdarlar daha az hata yaparlardı; kaçınamadıkları bir saldırıya daha şiddetli bir direniş gösterebilirler ve kurtuluşu kaçmakta aramazlardı. Hükümetlerdeki sorumlular devletlerinin büyümesi veya muhafazasına hizmet edecek her şeyi daha iyi kullanabilirlerdi; nüfus politikasının, kendine müttefikler edinmenin – uyruklar değil – fethedilen eyaletlerin güvenliği için koloniler kurmanın, ganimetlerin büyük bir itina ile biriktirilmesinin, düşmanın akınlarla ve meydan savaşlarıyla – muhasaralarla değil – alt edilmesinin, devletin zenginleştirilmesinin ve vatandaşların fakir bırakılmasının, askerî talim ve tatbikatların en itinalı şeklide icra edilmesinin – evet tüm bunların – bir devleti yüceltmenin ve güçlü bir imparatorluk yapmanın yolları olduğunu anlarlardı. Bu şekilde devletlerini büyütmeyi reddederlerse, başka şekillerde yapılacak fetihlerin devletin mahvolması anlamına geleceğini akılda tutmalıdırlar: Devletlerini içeride iyi kanunlarla düzene sokmakla ve halka iyi töreler öğretmekle yetinerek, her türlü fethi yasaklayarak, Almanya'daki şehirlerin yaptığı ve bu şekilde uzun süredir hürriyetlerini korudukları gibi sadece kendilerini savunmayı düşünerek ve savunma araçlarını iyi durumda tutarak hırslarını dizginlemelidirler. Fetihler yapmaya olanaklar sağlayan bir anayasa ile sadece halihazırda sahip olunanı muhafaza etmeye müsait bir anayasa arasındaki farkı anlatırken fırsatını bulduğumda söylediğim gibi, bir cumhuriyet huzur içinde yaşamayı, hürriyetinin ve sahip olduğu küçük toprağının tadını çıkarmayı başaramaz. Çünkü böyle bir cumhuriyet diğerlerini rahatsız etmese de, diğerleri tarafından rahatsız edilecek, maruz kaldığı bu rahatsızlıktan ötürü içinde fetihler yapma arzu ve ihtiyacı doğacaktır. Ve sınırları dışında düşmanları olmayan, düşmanı içerde bulur; bu, tüm büyükçe cumhuriyetlerin kaçınılmaz kaderi gibidir. Buna rağmen Almanya'nın hür şehirleri bu şekilde yaşayabiliyorsa ve uzun süre yaşayabilmişse bunun sebebi dışarıda bulunmayan ve bu şehirlerin onlarsız yaşayamayacakları bu ülkenin özel şartlarıdır.

Almanya'nın şu anda sözünü ettiğim bölümü Fransa ve İspanya gibi Roma İmparatorluğu'na tabiydi. Ama Roma İmpara-

torluğu zayıflayıp gerilerken ve ismi sadece Almanya'yla sınırlı kalırken, en güçlü şehirler imparatorların zayıflığını ve sıkıntılarını kendilerine yontmaya ve küçük bir yıllık haraç ödeyerek imparatorluktan hürriyetlerini kazanıp ayrılmaya başladılar. Bu şekilde doğrudan doğruya kralın emri altında bulunan ve hiçbir mahalli prense tabi olmayan tüm şehirler hürriyetlerini yavaş yavaş satın aldılar. Şehirlerin parayla hürriyetlerini satın almaları esnasında Avusturya Dükü'ne tabi bazı topluluklar ayaklandılar. Bunlar arasında Freiburg ve Schwyz de bulunuyordu; bu ikisi daha başlangıçta şanslıydı ve yavaş yavaş öyle bir güç haline geldiler ki, sadece Avusturya'nın boyunduruğu altına girmekten kurtulmakla kalmayıp aynı zamanda tüm komşularına korku saldılar. Bunlar İsviçrelilerdir.

Şu halde Almanya, İsviçrelilerden, hür imparatorluk şehirlerinden (bağımsız şehirler diye anılan cumhuriyetler), prenslerden ve imparatordan oluşuyor. Politik durumlarının böylesine farklılıklar arz etmesine rağmen hiç savaş çıkmamasının – veya en azından uzun süreli hiç savaş çıkmamasının – sırrı imparatorda saklıdır. İmparatorun bazen hiç kudreti olmasa da otoritesiyle arabulucu olarak sahneye çıkan ve her anlaşmazlığı anında çözen uzlaştırıcı biri gibi hareket edecek kadar itibar ve nüfuzu vardır. Almanya'da yapılan en önemli ve en uzun savaşlar İsviçrelilerle Avusturya Dükü arasında olanlardı. İmparator ve Avusturya dükü uzun seneler aynı kişi olmasına rağmen İsviçrelilerin yiğitliğiyle hiçbir zaman başa çıkamamıştır. Bu yüzden barışı tesis etmek için zor kullanmak zorunda kalmıştır. Almanya'nın geri kalan kısmı da ona fazlaca yardım etmemiştir; çünkü hür şehirler kendileri gibi özgürlük içinde yaşamak isteyen birine karşı savaşmayı düşünmediler ve prensler kısmen fakir olduklarından, kısmen de imparatorun gücünü kıskandıklarından yardım edemediler. O halde, hür şehirler imparatorun otoritesiyle korunurken daha büyük bir toprağa arzu duymak için hiçbir sebepleri olmadığı için sahip oldukları küçük arazileriyle yetinebilirler. Aynı zamanda surları içinde birlik ve beraberlik içinde yaşamak zorundadırlar, çünkü düşman şehrin kapıları önünde

durmaktadır ve aralarında anlaşmazlık olursa onları boyunduruk altına almak için anında fırsattan yararlanacaktır.

Almanya'daki durumlar ve şartlar başka türlü olsaydı topraklarını genişletmeye çalışmak zorunda kalırlardı ve bu, huzurlarını bozardı. Başka hiçbir yerde böyle hal ve şartlar bulunmadığından bu tür bir hayat tarzı kabul edilemez; ya ittifaklar kurarak ya da Romalıların usulüyle büyümelidir. Başka türlü davranan, yaşamayı değil ölmeyi ve mahvolmayı istiyor demektir; çünkü fetihler bin bir açıdan ve birçok sebepten zararlıdır. İnsanın büyük bir toprağı fethetmesi ve buna karşın güç elde edememesi kolaylıkla mümkündür. Ama büyük bir toprak parçasını ele geçirip de bu sayede aynı zamanda güç elde edemeyen, batmaya mahkûm olur. Galibi olsa da savaştan ötürü fakirleşen güç elde edemez çünkü, Venediklilerde ve Floransalılarda söz konusu olduğu gibi, savaşa fetihlerden kazandığından daha fazlasını harcar. Venedikliler Lombardiya'ya, Floransalılar da Toscana'ya sahipken Venedik'in denizle, Floransa'nın da altı mil uzunluğunda bir sınırla yetindiği zamana göre çok daha zayıftılar. Bütün bunların tek sebebi fetih yapmak istemeleri ve doğru metodu kullanmayı becerememeleriydi. Bu iki devletin mazereti az olduğundan bir o kadar çok eleştiriyi hak ediyorlar; çünkü bu devletler Romalıların başvurduğu yöntemi biliyorlardı ve Romalılar bu yöntemleri taklit edecekleri bir örnek olmaksızın kendi zekâlarıyla bulmayı başarmışlardı; onların yapması gereken ise sadece Romalıları taklit etmekti.

Bundan başka, fetihler, eğer zevk ve şehvete düşkün bir toplum ya da ülke fethedilirse, bazen iyi teşkilatlandırılmış bir devlete bile az zarar vermezler; çünkü galip gelen, yenilgiye uğrattıklarıyla girdiği münasebet neticesinde kolaylıkla onların alışkanlıklarını edinebilir. Önce Roma ve daha sonra Hannibal, Capua'nın fethiyle bu duruma düştüler. Capua yoldan çıkmış Romalı askerlerin sapıtmasına karşı çok çabuk bir çare bulunamayacak kadar uzakta olsaydı ya da Roma, herhangi bir şekilde bozulmuş bir durumda olsaydı bu fetih şüphesiz Roma Cumhuriyeti'nin felaketi olurdu. Titus Livius buna şu sözlerle

tanıklık eder: *"Iam tunc minime salubris militari disciplinae Capua, instrumentum omnium voluptatum, delenitos militum animos avertit a memoria patriae"* [Daha o zamanlar askerî terbiyeye uygun olmayan bir yer olan Capua, tüm zevklerin mekânı, askerlerin gevşemiş ruhlarını anavatanı düşünmekten alıkoydu]. Hakikaten birçok şehir veya ülke kendisini yenenden savaşmadan ve kan dökülmeden intikam alır; çünkü sahip oldukları kötü gelenek ve adetleri onlara bulaştırarak onları kendilerine saldıran herkese yenilecek kadar zayıflatırlar. Juvenalis bu düşünceyi *Yergiler*inde, yabancı ülkelerin fethiyle Romalıların bağırlarına yabancı törelerin nüfuz ettiğini söyleyerek bundan daha iyi ifade edemezdi; tutumluluk, sadelik ve diğer mükemmel erdemlerin yerine *"gula et luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem"* [sefahat ve müsriflik nüfuz etti ve yenilen dünyanın intikamını aldı]. Şu halde Romalıların böylesine sağduyulu ve yiğit olduğu zamanlarda fetihler Romalıların neredeyse mahvına sebep olduysa, Romalıların tam aksine hareket eden ve yukarıda yeterince tartışılan sapkınlıklardan başka, bir de paralı askerler ve yardımcı birlikler kullananların durumu nasıl olacaktır? Buralardan başlarına ne zararlar geleceğini bir sonraki bölümde tartışacağım.

20
Yardımcı birlikler veya paralı askerler kullanan bir hükümdar veya bir cumhuriyet hangi tehlikelerle karşılaşır

Daha önce diğer eserlerimin birinde* paralı askerlerin ve yardımcı askerî kuvvetlerin faydasızlığını ve insanın kendisine ait bir ordusu olmasının faydalarını etraflıca incelememiş olsaydım, bu konu hakkında da uzun uzadıya fikrimi beyan ederdim. Bunu daha önce başka bir yerde yaptığım için, bu mevzuya kısaca değinmek istiyor ve değinmeden geçmenin uygun olmayacağını düşünüyorum; çünkü Titus Livius tarihinde yardımcı askerlerle ilgili çok anlamlı bir örnek buldum: Yardımcı kuvvetler bir hükümdarın veya bir cumhuriyetin sana yardım etmek amacıyla gönderdiği birliklerdir. Ama bunlara hükümdar veya cumhuriyetin kendisi komuta eder ve maaşlarını da o öder. Ama biz şimdi Livius'un naklettiklerine gelelim: Romalılar iki değişik yerde ordularıyla iki Samnit ordusunu yenmişlerdi; bu ordular Capualılara yardım için gönderilmişler ve onları Samnitlerin saldırılarından kurtarmışlardı. Roma ordusunun Roma'ya dönmesinden sonra himayesiz kalan Capulalıların tekrar Samnitlere yem olmaması için iki lejyon Capualıları savunması için geride bırakıldı. Atalet içinde kaldıklarından sefilleşen bu lejyonlar, du-

* Hükümdar, XII. bölüm.

rumdan hoşlanmaya ve zevk almaya başladılar. Anavatanlarını ve *senato*ya saygı duymayı unuttular ve yiğitlikleriyle korudukları ülkede, silah güçleriyle efendi olmayı düşündüler. Onlara göre buradaki insanlar savunmayı beceremedikleri mal ve mülke sahip olmaya da layık değildiler. Komplolar hakkındaki bölümde anlatılacağı gibi, olay fark edildi ve Romalılar tarafından bastırılıp cezalandırıldı. O halde tekrar söylüyorum: Yardımcı birlikler, tüm askerî birlik tipleri içinde en zararlı olanlardır, onların yardımından istifade eden hükmüdar ya da cumhuriyetin, onlar üzerinde hiçbir hükmü olmaz; hüküm sahibi yalnızca bahse mevzu yardımcı birlikleri gönderendir. Yardımcı kuvvetler – daha önce söylendiği üzere – aynen Romalıların Capua'ya gönderdikleri ordu gibi bir hükümdar tarafından gönderilen, dolayısıyla bu hükümdarın subaylarına ve bayrağına bağlı olan ve onun tarafından maaşları ödenen birliklerdir. Bu tür askerler zaferden sonra hem uğruna savaştığı tarafı hem de mücadele ettiği karşı tarafı soyup soğana çevirirler, talan ederler; bunu ya kendilerini yollayan hükümdarın şerrinden ya da kendi şahsî ihtiraslarından ötürü yaparlar. Romalılar, Capualılarla yaptıkları anlaşmaları ve ittifakı bozmaya niyet etmiş olmasalar da Capualıları boyunduruk altına almak Romalıların birliklerine çocuk oyuncağı gibi göründü ve böylece akıllarına onların şehrine ve yönetimine el koymak geldi. Bu konuyla ilgili daha birçok örnek verebilirdim. Ama ben sadece bu örnekle ve Romalıların korumak için gönderdiği bir *lejyon*ca hayatları ve şehirleri ellerinden alınan Regiumluların örneğiyle yetineceğim. Bu yüzden bir hükümdar veya cumhuriyet bilhassa tamamen yardımcı kuvvetlere bel bağlamak zorundaysa, kendisini korumaları için onları ülkeye çağırmaktansa bunun haricindeki tüm diğer tedbirlere başvurmalıdır. Düşmanla yapılacak her türlü anlaşma ve her türlü ağır uzlaşmaya katlanması dahi böylesi bir tedbirden daha kolay olacaktır. Geçmişe ve günümüzdeki olaylara bakıldığında bu tedbirin kendisi için olumlu sonuçlar verdiği her bir kişiye karşılık, sayısız aldatılmış kişi bulunacaktır. Bir hükümdar ya da ihtiraslı bir cumhuriyetin eline, kendisinden topraklarını savunmak için ordularını göndermesini talep ederek yardım isteyen

bir ülke ya da toplumdan daha iyi bir fırsat geçemez. Bu yüzden sadece kendisini savunmak için değil, aynı zamanda başkalarına saldırmak için bu tür bir yardım çağıracak kadar ihtiraslı olan kimse, elinde tutamayacağı ve kendisi için bu fethi yapana kolayca kaptırabileceği bir şeyi fethetmeye uğraşıyor demektir. Sadece insanların hırsı, onların bir anlık açgözlülüğünü tatmin etmek için kısa bir süre sonra buradan ortaya çıkacak kötülüğü düşünmeyecekleri kadar büyüktür. Eski tarihlerden örnekler onları bu durumda daha önce sözü edilen tüm diğer durumlardaki kadar az etkiler. Eğer bu örneklerden biraz etkilenselerdi, komşu devletlerin bugün kendilerini bir devletin kollarına, bu devlet ne kadar cömert görünürse ve onları boyunduruk altına almaya ne kadar az istekliyse, o kadar erken attığını görürlerdi. Capualılar bu durum için bize aşağıda bahsedeceğim örneği sunar.

21
Romalılar ilk *praetor*larını dört yüz sene boyunca savaştıktan sonra Capua'ya gönderdiler

Romalıların, fetihlerini yaparken hâkimiyetlerini genişleten çağımız devletlerinden nasıl tamamen farklı davrandıklarını yukarıda detaylı bir şekilde gösterdik ve Romalıların tahrip etmedikleri tüm şehirlere ve de kendilerine müttefik olarak katılmayıp da tebaa olarak boyun eğenlere kendi kanunlarına göre yaşamaya müsamaha gösterdiklerini de işaret ettik. Buralarda Roma halkının hâkimiyetine delalet edecek bir işaret hiçbir zaman görülmedi. Romalılar bu ülkelere sadece, yerine getirilmesinin devletlerinin bağımsızlığı ve şerefiyle çelişmeyeceği belirli şartlar getirdiler ve bu davranış biçimini İtalya dışına genişlemeye ve ele geçirdikleri imparatorlukları ve devletleri eyaletleri haline getirmeye başlayıncaya kadar muhafaza ettiler.

Bunun en iyi kanıtı Romalıların ilk *praetor*larını Capua'ya, hem de tahakküm hırsıyla değil, bilakis aralarında hüküm süren nifaktan dolayı, şehirlerinde kendilerini tekrar düzene sokup birleştirecek bir Roma vatandaşının memur edilmesi gerektiğini düşünen Capualıların ricası üzerine atamalarıdır. Bu misal, aynı sıkıntıları yaşamakta olan Antium sakinlerini de benzer şekilde Roma'dan bir *praetor* istemeye yöneltti. Titus Livius bu hadise ve bu yeni hükümet şekli hakkında şunları söyler: "*Quod*

iam non solum arma, sed iura romana pollebant" [Çünkü hüküm süren yalnızca Roma'nın silahı değil, adaletiydi de]. Buradan, bu siyasetin Roma'nın büyümesini nasıl da kolaylaştırdığını görürüz. Bilhassa politik özgürlük içinde yaşamaya alışmış ya da hep kendi vatandaşları tarafından yönetilmiş toplumlar, baskıcı olsa dahi her zaman göz önünde bulunmayan bir iktidarı hep gördükleri ve her gün köleliklerini başlarına kakan bir hükümdara nazaran daha kolay kabullenirler. Hükümdarın bu politikada bir başka avantajı daha vardır. Bu şehirlerde adalet ve yönetim hükümdarın memurlarının uhdesinde olmadığından ve bu memurlar sivil ve cezaî hükümleri ilgilendiren konularda karar almadıklarından, verilen bir hüküm de hiçbir zaman hükümdarın ayıplanmasına veya utanç duymasına sebep olmaz. Bu şekilde hükümdara iftira atılmasına ve kin duyulmasına zemin oluşturacak birçok sebep devre dışı kalır. Bunun ne kadar gerçek olduğunu klasik çağdan sunulabilecek birçok örneğin yanı sıra İtalya'dan verilebilecek çok yeni bir örnek de kanıtlar: Cenova'nın Fransızlar tarafından birçok kereler fethedildiğini ve Fransa Kralı'nın, Cenova'yı kendi adına yönetmesi için şimdiki zamanlar hariç hep bir vali görevlendirdiğini herkes bilir. Sadece şimdi kendi isteğiyle değil de mecbur kaldığı için şehrin kendi kendisini bir Cenovalı valiyle yönetmesine izin verdi. Bu iki yöntemden hangisinin krala ve iktidarına daha fazla emniyet ve şehir sakinlerine daha büyük memnuniyet temin edeceği araştırılacak olsa, öncelik şüphesiz sonuncu yönteme verilirdi. Sonuçta insanlar senin kollarına, sen onları ne kadar az boyunduruk altına almak istiyor gibi görünürsen, o kadar çok isteyerek atılırlar ve sen onlara ne kadar insancıl ve samimi yaklaşırsan onlar da özgürlükleri için o kadar az endişe ederler. İşte Capualıları Romalılardan *praetor* istemeye sevk eden de bu sevecenlik ve yüce gönüllülüktür; eğer Romalılar, *praetor* göndermek için en küçük bir istekte dahi bulunmuş olsalardı, Capualılar hemen şüphelenirler ve onlardan yüz çevirirlerdi.

Lakin ortada Floransa ve Toscana varken ben bu örnekler için niye Capua ve Roma'ya gideyim ki? Pistoia şehrinin uzun bir süre önce nasıl kendi isteğiyle Floransa hâkimiyetine girdiği-

ni herkes bilir; yine aynı şekilde Floransalılarla Pisalılar ve Luccalılarla Sienalılar arasındaki düşmanlıklar da bilinir. Bu hissiyat farkının sebebi Pistoialıların özgürlüklerini diğerlerine göre daha az önemsemeleri ve kendilerini diğerleri kadar liyakatli görmemeleri değildir; bilakis kendilerinin Floransalılar tarafından hep kardeş gibi, diğerlerinin düşman gibi muamele görmüş olmalarıdır. Bu yüzden Pistoia kendi isteğiyle Floransa'nın hâkimiyeti altına girdi; diğerleri ise bu hâkimiyete karşı tüm güçleriyle direndiler ve direnmeye devam ediyorlar. Floransalılar komşularını darıltacak yerde ittifaklar ve destek olma yoluyla onları kazansalardı, bugün hiç şüphe yok Toscana'nın efendileri olurlardı. Bunları söylemekle insanın hiçbir zaman silahlara ve şiddete başvurmaması gerektiğini söylemek istemiyorum; ne var ki, bunlar sadece, tüm diğer araçlar bitip tükeninceye kadar son çare olarak akılda tutulmalıdır.

22
İnsanların önemli şeyler hakkındaki düşünceleri çoğu zaman ne ölçüde yanlıştır

İnsanların düşüncelerinin sıkça nasıl yanlış olduğunu onların kararlarına tanıklık eden herkes görmüştür ve görmektedir; hele ki bu kararlar eğer parlak insanlardan çıkmamışlarsa genelde her türlü tutarlılıktan yoksun olurlar. Yozlaşmış cumhuriyetlerdeki parlak insanlar, özellikle sakin zamanlarda kıskançlık ve ihtirastan ötürü düşmanlık gördüklerinden, hataya düşmüş halk kitlesinin iyi olduğunu düşündüğü şeyler veya halkın yararından çok teveccühünü amaçlayan insanların önerdiği şeyler gerçekleşir. Bu tür bir hata, talihsiz zamanlarda fark edilir ve ancak bundan sonra, zamanı gelince derinlemesine gösterileceği üzere, çare mecburen sakin zamanlarda unutulan insanlarda aranır. Ayrıca fazla tecrübesi olmayan insanları kolaylıkla yanıltabilen olaylar da vuku bulur; bu olaylar bilhassa içlerinde çokca doğruluk payı varmış gibi göründüklerinde insanların aldıkları kararları tasdiklermiş gibi dururlar. Bu meselelere Latinlerin Romalılar tarafından yenilmesi sonrasında [Latin] *Praetor* Numicius'un Latinlere verdiği nasihat ve birkaç sene önce, Fransa Kralı I. François, İsviçrelilerce savunulan Milano'yu fethetmek isterken hayli yaygınlaşan bir düşünce sebebiyle değiniyorum. Bundan bahsetmemin nedeni ise XII. Louis'nin ölümünden sonra Fransa tahtına çıkan Angoulêmeli François'nın [I. François] birkaç sene

önce Papa II. Julius'un kışkırtmasıyla İsviçrelilerce fethedilen Milano Dukalığı'nı tekrar imparatorluğuna katmak isteyişidir. François, amacını kolaylaştırmak için evvelâ İtalya'da müttefikler kazanmaya çalıştı. XII. Louis'nin daha önce kendi yanına çektiği Venedikliler dışında Floransalıları ve Papa X. Leo'yu kazanmaya çalıştı; çünkü onları kazanırsa seferini icra etmesi daha kolay olacaktı. Zira İspanya Kralı'nın birlikleri Lombardiya'daydı ve kralın diğer kuvvetleri de Verona'da bulunuyordu. Papa Leo, kralın isteğine yanaşmadı; aksine danışmanları tarafından – söylendiği gibi – tarafsız kalmaya ikna edildi. Çünkü danışmanları bu kararla zaferin her halükârda kilisenin olacağını düşünüyorlardı; onlara göre kralın ve İsviçrelilerin İtalya'da güçsüzleşmesi kilisenin çıkarınaydı ve eğer eski hürriyet tekrar kazanılmak isteniyorsa, daha ziyade ülke bu ikisinin zincirlerinden kurtarılmalıydı. İster tek tek ister birlikte olsunlar, her ikisini de alt etmek mümkün olmadığından birinin diğerini halletmesi ve ardından kilisenin de müttefikleriyle galip gelen tarafın üzerine çullanması konusunda fikir birliğine varıldı. İki tarafın savaş meydanında bulunduğu, ama papanın kuvvetlerini hazır tuttuğu ve ülkelerini koruma bahanesiyle Lombardiya sınırında her iki ordunun yakınında mevzilendirdiği şu anda, bundan daha iyi bir fırsat bulmak mümkün olamazdı. Papa burada, her iki ordunun yiğitliği dolayısıyla, her ikisi için de büyük ihtimalle kanlı olacak ve galip gelecek tarafı da kendisinin saldırıp yeneceği kadar zayıflatacak meydan savaşını bekleyebilirdi. Böylece Lombardiya'nın efendisi ve tüm İtalya'nın yargıcı olacak ve ün kazanacaktı. Meselenin neticesi, bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu gösterdi. Çünkü İsviçreliler uzun bir savaşın sonunda yenildiklerinde, Papa'nın ve İspanya'nın askerleri birlikleri galip gelen tarafa saldırmaya cesaret edemediler; bilakis kaçmaya hazırlandılar ve eğer kral insanlığından ötürü ya da fazla da umursamadığından ikinci bir zaferi tepmemiş olsa ve kiliseyle yaptığı bir anlaşma onun için yeterli olmasaydı bu kaçış bile onlara fayda etmezdi.

Haddizâtında bu düşüncenin uzaktan bakıldığında doğru gibi görünen yanları olduğu gibi her türlü doğruluktan yoksun

olan tarafları da vardır; çünkü galip gelen taraf nadiren ağır bir zayiat verir, zira adamlarını kaçış sırasında değil savaşta kaybeder. Ancak insanların karşı karşıya geldiği bir muharebenin en şiddetli yerinde (bile) az sayıda insan ölür; bu da bu şiddetli safhanın genellikle kısa sürmesinden ötürüdür. Ancak muharebenin en şiddetli bölümü uzun sürecek ve galip gelen taraf büyük zayiat verecek olursa, galibiyetin ona sağlayacağı itibar ve yaratacağı korku o kadar büyük olur ki, galibin verdiği zayiat dolayısıyla katlanmak zorunda kaldığı zararı katbekat telafi eder. Bu yüzden, zayıflamış olduğunu umarak galip gelene saldıran ordu, yanılmış olacaktır; meğer ki bu ordu her durumda ve her zaman – zaferden önce ve sonra – galiple boy ölçüşecek vasıfta olsun. Bu durumda talihine ve yiğitliğine göre yenecek ya da yenilecek; yine de ilk muhabereyi kazanan daima avantajlı durumda olacaktır. Bu, Latinlerin yaşadığı tecrübeden, daha doğrusu *praetor* Numicius'un yanlış çıkarsamasından ve de ona inanan halkların kaderinden açıkça görülür, anlaşılır. Numicius, Romalıların Latinleri yenmesinden sonra tüm Latium'da muhabereyle zayıflatılan Romalılara saldırmanın tam zamanı olduğunu yaydı. Romalılara sadece zaferin ismi kalmıştı, öte yandan sanki yenilmiş kadar kayıp vermişlerdi ve onlara o an saldıracak herhangi küçük bir askerî güce bile yenilmeleri muhtemeldi. Bunun üzerine, ona inanan halklar yeni bir ordu vücuda getirdilerse de anında yenildiler ve bu minvaldeki bir düşünceyi savunanların hep katlanmak zorunda kaldıkları zarara katlanmak zorunda kaldılar.

23
Romalılar, bir hadise kendilerini uyrukları hakkında hüküm vermeye zorladığında orta yoldan ne derece sakındılar

Iam Latio is status erat rerum, ut neque pacem neque bellum pati possent [Latium öyle bir durumdaydı ki, ne barışa ne de savaşa katlanamıyordu]. Bir hükümdarın ya da cumhuriyetin içine düşebileceği durumların en talihsizi ne barışı kabul edebildiği ne de savaşı sürdürebildiği durumdur. Böyle durumlara barış şartlarının çok fazla sıkıştırdığı veya savaşa devam ederken müttefikinin ya da düşmanının insafına kalan devletler düşer. Bu durumun müsebbibi, kötü danışmanlar ve kötü kararlardır; çünkü gücünü – yukarıda söylendiği gibi – olduğundan fazla görür. Gücünün farkında olan cumhuriyet yahut hükümdar yapmamaları gerekirken Romalılarla barış yapan ve savaşa başlamamaları gerekirken barışı bozan Latinlerin durumuna kolay kolay düşmez. Latinler, Romalıların dostluğunun ve düşmanlığının kendilerine eşit şekilde zarar vermesine şahit oldular. Latinler, önce Manlius Torquatus sonra da Camillus tarafından yenilmişler ve tamamen ezilmişlerdi. Camillus onları kayıtsız şartsız Romalılara teslim olmaya zorlamış, Latium'un tüm şehirlerine işgal kuvvetleri yerleştirmiş ve tüm Latium şehirlerinden rehineler almıştı; ardından Roma'ya döndü ve *senato*ya tüm Latium'un Roma halkının eline geçtiği haberini verdi. Latium hakkındaki hüküm

dikkate değer olduğundan ve hükümdarlar benzeri durumlara düştüklerinde onlar tarafından örnek alınmayı hak ettiğinden Titus Livius'un [Consul] Camillus'un ağzından söylediği sözleri beyan etmek istiyorum: Bu sözler Romalıların hâkimiyetlerini genişletirken nasıl hareket ettiklerini ve politik kararlarını alırken daima orta yoldan kaçındıklarını ve en sert tedbirlere başvurduklarını gösterir. Zira yönetmek, uyrukların insana ne bir şey yapabilecek ne de yapmak isteyecek şekilde tutulmalarından başka bir şey değildir.

Bu, hükümdarın ya ellerinden zarar verecek her türlü olanağı alarak kendisini onlara karşı emniyete almasıyla ya da durumlarında bir değişiklik istemenin mantıksız olacağı kadar çok iyilik yapmasıyla sağlanır. Tüm bunları önce Camillus'un önerisinden, sonra da önerinin ardından *senato*nun verdiği karardan anlarız. Camillus şunları söylemişti: "*Dii immortales ita vos potentes huius consilii fecerunt, ut, sit Latium, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum, vel saeviendo vel ignoscendo potestis. Vultis crudelius consulere in deditos victosque? Licet delere omne Latium. Vultis exemplo majorum augere rem romanam, victos in civitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum imperium est, quo obedientes gaudent. Illorum igitur animos, dum expectatione stupent, seu poena, seu beneficio, praeoccupari oportet.*" [Ölümsüz tanrılar Latium'un gelecekte varolup olmaması hakkındaki kararı size bıraktılar. Dolayısıyla, konu Latinler olunca, ebedî barışı ya sertlikle ya da affederek kazanabilirsiniz. Yenilip teslim olanlara karşı daha zalimce mi davranmak istiyorsunuz? Tüm Latium'u yok edebilirsiniz. Ataların izinden giderek Roma Devletini yenilenlere vatandaşlık haklarını vererek büyütmek mi istiyorsunuz? Devleti büyütmenin en takdire şayan fırsatı doğuyor. Muhakkak ki uyrukların hoşnut olduğu hâkimiyet en sağlam olanıdır. Ama sersemlemiş halde bir karar bekledikleri şu anda, ya cezayla ya da iyilikle kalplerini kazanmalısınız]. Bu önerinin üstüne *senato*nun *consul*ün sözlerine uygun düşen kararı geldi. Bütün şehirler tek tek gözden geçirildi ve tüm önemli

şehirlere ya merhamet gösterildi ya da tahrip edildiler. Merhamet gösterilerek kollanan şehirler hürriyetler ve imtiyazlar elde ettiler, varlıkları kendilerine bırakıldı ve her türlü güvence verildi. Diğer şehirlerin surları yerle bir edildi, buralara koloniler gönderildi, şehirde oturanlar Roma'ya getirildi ve öylesine dağıtıldılar ki, bir daha silah gücüyle ve bozgunculukla herhangi bir zarar veremediler. Önemli şehirlerde, söylediğim gibi, hiçbir zaman orta yola başvurulmadı.

Hükümdarlar bu hükmün izinden gitmelidirler. 1502 yılında Arezzo ve tüm Chiana Vadisi ayaklandığında, Floransalılar da bu şekilde davranmalıydılar. Böyle yapsalardı, iktidarlarını emniyet altına alır, Floransa şehrini dikkate değer derecede büyütür ve sahip olmadıkları ama yaşamlarını sürdürmeleri için gereken toprakları kazanırlardı. Fakat onlar insanlar hakkında karar verirken en zararlı yol olan orta yolu seçtiler. Arezzoluların bir bölümünü sürgüne yolladılar, başka bir kısmını ölüme mahkûm ettiler; tüm insanların elinden şehirdeki makam ve rütbelerini, mevkilerini aldılar ama şehirlere dokunmadılar. Görüşmelerde bir vatandaş Arezzo'nun tahrip edilmesini tavsiye ettiğinde, kendilerini akıllı sananlar bunu yapmanın cumhuriyete fazlaca onur vermeyeceğini, çünkü Floransa'nın Arezzo'yu savunmaya ve yaşatmaya gücü yokmuş gibi bir görüntü doğmasına sebebiyet verileceğini söylediler. Bunlar doğru gibi görünen ama doğru olmayan gerekçelerdir; çünkü tek bir insanla baş edemeyecek kadar güçlü olmadığını göstermek bir hükümdar için yüz karası bir şey olacağından böyle bir gerekçeyle bir baba katili, bir cani ve arabozucuyu idam ettirmemek gerekirdi. Benzeri düşüncelere sahip insanlar, bazen insanların tek tek ya da tüm bir şehrin devlete karşı öylesine ağır suçlar işlediğini ve bunun sonucunda hükümdara diğerlerine ibret olsun diye ve kendi güvenliği için onları yok etmekten başka bir yol kalmadığını anlamazlar. Onları terbiye etmek becerilebiliyorsa ve bu yapılırsa, şerefli bir şey yapılmış olur; ama bin bir tehlike mevcutken onları affetmek şereflice değildir, çünkü suç işleyeni bir daha suç işlemeyeceği şekilde cezalandırmayan kişi ya aciz ya da korkak addedilir.

Romalıların verdiği bu kararın ne kadar gerekli olduğu Privernumlular hakkında verdikleri hükümden ortaya çıkar. Burada Livius'un anlatımı hakkında iki şekilde fikir beyan edilebilir. Birincisi, yukarıda söylendiği gibi, tebaaya ya iyilikler yapmak ya da onu tamamen yok etmek lâzımdır ve ikincisi yüce kalplilik ve dürüstlüğün akıllı insanlar söz konusu olduğunda nelere kadir olabileceğidir. Roma *Senato*su Romalılara karşı ayaklanan ve kaba kuvvetle tekrar boyun eğdirilip itaat etmeye razı ettirilen Privernumluların kaderi hakkında bir karara varmak için toplanmıştı. Privernum halkından çok sayıda vatandaş Roma *Senato*sundan af kopartmak için Roma'ya gönderilmişti. *Senato*ya geldiklerinde, *senator*lerden biri içlerinden bir tanesine sordu: "*Quam poenanı meritos Privernates censeret*" [Privernumlular hangi cezayı haketmişlerdir?]. Privernumlu cevap verdi: "*Eam quam merentur qui se libertate dignos censent*" [Kendilerini hürriyete layık gören insanların hakettikleri cezayı]. Bunun üzerine *consul* şöyle cevap verdi: "*Quid si poenam remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus*" [Cezanızı affedersek sizinle nasıl bir barış yapmayı umabiliriz?]. Bunun üzerine öteki şöyle cevap verdi: "*Si bonam dederitis, et fidelem et perpetuam; si malam, haud diuturnam*" [Bize iyi bir barış verirseniz, güvenebileceğiniz ve uzun ömürlü; kötü bir barış verirseniz, kısa bir barış]. Birçok *senator*ün bu cevaba çok kızmasına rağmen, *senato*nun daha makûl olan bölümü: "*Se audivisse vocem et liberi et viri, nec credi posse ullum populum, aut hominem denique in ea conditione cuius eum poeniteat, diutius quam necesse sit, mansurum. İbi pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sint, neque eo loco ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse.*" [Hür bir insanın ve adamın sözlerini duymuşlardı ve bir halkın hatta tek bir insanın dahi nefret ettiği bir hal ve durumda, mecburen kalmak zorunda olduğu süreden daha uzun kalacağına inanamazlardı. Bir barışa sadece istenerek yapıldığı zaman güvenilebilirdi; ama insanların boyunduruk altına alınmak istendiği zaman ki barışa sadakat beklenemezdi]. Bu sözler üzerine Privernumluları Roma vatandaşı yapmaya ve vatandaşlık haklarının tüm imtiyazlarıyla donatmaya karar verildi ve şöyle dendi: "Eos demum qui nihil praeterquam de

libertate cogitent, dignos esse qui Romani fiant." [Kesin olarak hürriyetten başka bir şey düşünmeyenler Romalı olmayı hakettiler]. Bu dürüst ve yüce ruhlu cevap *senato*nun yüce ruhluluğunun çok hoşuna gitmişti; bunun dışındaki tüm diğer cevaplar yalan ve korkaklık olurdu. İnsanları, özellikle de hep özgür olmuş olan ya da öyle olduğunu düşünen insanları başka türlü değerlendiren yanılır ve içine düştüğü yanılgı esnasında ne kendisi için iyi olabilen ne de başkalarını tatmin edebilen tedbirlere başvurur. Bu yüzden büyük isyanlar çıkar ve saltanatlar batar. Ama konumuza dönecek olursak, son örnekten ve Latinler hakkında verilen hükümden şu sonuca varıyorum. İnsan siyasî hürriyete alışmış güçlü devletlerin kaderi hakkında karar vermek zorunda olduğunda, ya onları yok etmeli ya da onlara fevkalade iyi davranmalıdır; başka her türlü karar saçmalıktır. Burada her hal ve şartta mutlaka orta yoldan kaçınılmalıdır; çünkü orta yol, Romalıları Caudinum Boğazlarında [dağ geçidi] saran, ya Romalıların şereflice çekip gitmesine izin vermek ya da hepsini tamamen ezip yok etmek gerektiğini söyleyen ihtiyarın sözünü dinlemeyen Samnitlerin başına gelenlere benzeyen bir felaket getirir. Samnitler bunları yapmak yerine Romalıların ellerinden silahlarını alarak, onları mızraklarıyla yaptıkları boyunduruktan geçirtip yürüterek ve hakaretler edip sinirlendirerek evlerine yollamak suretiyle orta yolu seçtiler. Kısa süre sonra bu yaptıklarının zararını, o ihtiyarın nasihatinin nasıl da faydalı olduğunu ve verdikleri kararı nasıl da yanlış olduğunu – başka bir yerde gösterileceği üzere – anladılar.

24
Kaleler genelde yarardan ziyade zarar getirir

Romalıların kendilerini Latium halklarına ve Privernum şehrine karşı garantiye almak için, oralarda bu halkların sadakatini güvence altına alacak kaleler yapmayı düşünmemeleri zamanımızın kafası çalışan insanlarına akıllıca görünmüyor olabilir. Özellikle Floransa'da, akıllı kimseler Pisa'nın ve benzeri anayasaya sahip diğer şehirlerin kalelerle* savunulup yaşamlarının devam ettirilmesi gerektiğini söylerler. Romalılar, onlar gibi düşünselerdi şüphesiz kaleler inşa etmeyi de öngörürlerdi; ancak Romalıların kaleler inşa etmemelerinin sebebi başka bir tür cesarete, başka bir muhakeme yeteneğine ve başka bir devlete sahip olmalarıydı. Roma hür olduğu, törelerine ve mükemmel anayasasına bağlı olduğu sürece şehirleri ve ülkeleri savunup korumak için kaleler inşa etmedi, ama hâlihazırda mevcut olan az sayıdaki kaleye de dokunmadı. Bu noktada Romalıların ve günümüz hükümdarlarının hareket tarzı incelenirse, kalelerin gerçekten iyi olup olmadığını ya da kaleyi yapana zarar mı yarar mı getirdiğini tartışmaya değer gibi görünür.

Bu yapılırken, kalelerin düşmanlardan mı ya da tebalardan mı korunmak için yapıldığı noktasından hareket edilmelidir. Bi-

* Kale olarak o zaman şehirlerde çokça bulunan hisarlar ya da iç kaleler kastedilmiştir.

rinci halde kaleler gereksizdir, ikinci durumda ise zarar verirler. Evvelâ ikinci durumda neden zarar verdiklerinin sebebini açıklamak istiyorum. Bu noktada, bir hükümdarın ya da bir cumhuriyeti yönetenlerin isyanlardan ve uyruklardan korkmalarının öncelikli sebebi uyrukların duyduğu kindir. Ama kin, kötü muamelenin ve kötü muamele de uyrukların zorla itaat ettirilebileceği gibi yanlış bir düşüncenin veya yöneticilerin kıt zekâsının sonucudur. Uyrukları baskı ve korku altında kontrol edebilmeye yardımcı olduğu düşünülen vasıtalardan biri de kalelerdir. Uyrukların kin ve nefretine sebep olan kötü muamelenin oldukça büyük bir kısmı hükümdar veya cumhuriyetin kalelere sahip olmasından kaynaklanır. Bu doğruysa, kaleler yarardan katbekat fazla zarar getirir. Çünkü; evvelâ seni, söylendiği gibi, uyruklarına karşı daha cüretkâr ve zorba yapar ve ikinci olarak da hayal ettiğin emniyeti sağlamaz. Çünkü bir halkı zapt etmek için iki durum dışında hiçbir zorlama ve şiddet işe yaramaz. Ya Romalılar gibi daima iyi bir ordu hazırda bekletilir ya da halk kötü davranışta bulunmak üzere bir kez daha bir araya gelemeyecek şekilde dağıtılır, harap edilir, aklı karıştırılır ve parçalara bölünür. Çünkü halkı sadece fakirleştirirsen, *spoliatis arma supersunt* [Sömürülen insanlara silahlar kalır]. Elinden sadece silahlarını alırsan, *furor arma ministrat* [Öfke silahları yaratır]. Liderlerini öldürür ve halkı ezmeye devam edersen, liderler *hydra*nın kafaları gibi yeniden çıkarlar. Şu halde, kaleler inşa edersen, barış zamanında sadece uyruklarını ezmen için sana daha fazla cesaret verirler. Öte yandan savaş zamanında da tamamen faydasızdırlar; çünkü hem düşman hem de uyrukların tarafından aynı anda saldırıya maruz kalırlar ve her ikisine karşı aynı anda kendini savunman imkânsızdır. Ama kalelerin herhangi bir zamanda fayda sağlamamalarının nedeni – yukarıda da bahis konusu edildiği gibi – daha ziyade, topların gücü karşısında, insanın kendini emniyete almak için sığındığı küçük yerlerin savunulmasının imkânsız olmasıdır.

Bu konuyu daha derinlemesine ele almak istiyorum. Ya, sen hükümdar, şehrinin halkını kalelerle zapt ve idare etmek istersin ya da sen hükümdar veya cumhuriyet, savaşta fethet-

tiğin bir şehri dizginlemek istersin. Hükümdara dönüyorum ve diyorum ki: Halkını dizginleyip kontrol altında tutmak için yukarıdaki sebeplerden ötürü bu tür bir kaleden daha anlamsız bir şey olamaz; çünkü kale seni halkı ezmeye daha meyilli ve daha acımasız yapar. Ve bu zulüm, halkı seni devirmek için öyle kararlı yapar ve öyle bir öfkelendirir ki, zulmün sebebi olan kale artık seni koruyamaz. Bu yüzden akıllı ve iyi bir hükümdar iyi kalmak ve dahası oğullarının kötü olmasına vesile yaratmamak ve onları kötülüğe teşvik etmemek için kale inşa etmekten imtina edecektir; zira böylece oğulları kaleye değil de yurttaşlarının olumlu zihniyetine ve hissiyatına güvenmeyi öğrenecektir. (Buradan hareketle) Akıllı biri olarak tanınmasına rağmen Milano Dükü Kont Francesco Sforza'nın, Milano'da bir kale inşa ederek akıllıca davranmadığını söylüyorum; netice gösterdi ki bu kale vârislerinin güvenliğine değil, bilakis zararına hizmet etti. Çünkü kale varken hayatlarının emniyette olduğunu ve yurttaşlarını, yani uyruklarını ezebileceklerini düşünüyorlardı. Yapmadıkları zulüm ve zorbalık kalmadı. Bu yüzden insanlar onlardan aşırı derecede nefret ettiler ve düşman saldırır saldırmaz da iktidarlarını kaybettiler; ve fakat kale onları korumadı ve savaşta onlara herhangi bir fayda sağlamadı; ama barış zamanlarında büyük zararı dokundu. Çünkü eğer kaleleri olmasaydı ve akılsızlıklarından vatandaşlarına sertlikle muamele etmeselerdi, tehlikeyi daha erken fark ederler, gittikleri kötü yoldan dönerlerdi. Dahası Fransızların saldırısına karşı, kalenin yokluğunda dostça düşüncelere sahip olan uyruklarla, kalenin varlığıyla düşmanca düşüncelere sahip olacak olan uyruklarla olduğundan daha yürekli bir biçimde savaşırlardı. Kalelerin sana hiçbir faydası dokunmaz; çünkü kaleler ya kaledekilerin ihanetiyle ya saldırganların ani bir saldırısıyla ya da kaledekilerin açlığa mahkûm edilmesiyle kaybedilir. Ama kalelerin faydalı olmaları ve kaybettikten sonra, sana sadece kalenin kaldığı iktidarını tekrar ele geçirmene yardımcı olmaları istenirse, seni kovan düşmana saldırabileceğin bir orduya sahip olman gerekir. Fakat böyle bir ordun varsa, devletini kale olmadan da geri alırsın; hem de yurttaşların senin hakkında kalene güvenerek onlara kötü muamele

ettiğinde sahip olduklarından daha dostane düşüncelere sahip olacaklarından bunu daha da kolay başaracaksın. Tecrübe gösterdi ki, Milano Kalesi'nin felaket zamanlarında ne Sforzalara ne de Fransızlara herhangi bir faydası dokunmuştur. Kale daha ziyade her ikisinin de büyük zarar görmesine ve kayıplar vermesine neden olmuştur; çünkü her iki taraf da kaleye güvenmiş ve devleti daha iyi yönetmeyi düşünmemiştir.

Zamanının çok hürmet edilen generallerinden biri olan General Federico'nun oğlu, Urbino Dükü Guidobaldo, Papa VI. Alexander'ın oğlu Cesare Borgia tarafından devletinden sürüldüğünde ve fakat daha sonra mutlu bir olay sayesinde tekrar geri döndüğünde ülkesindeki tüm kaleleri yerle bir ettirdi; çünkü bunların zarar getirdiğini düşünüyordu. Bu kişi uyrukları arasında çok sevildiğinden ve onlara hürmet gösterdiğinden kaleleri istemiyordu ve zaten kaleleri düşmanlarına karşı savunamazdı; çünkü bunu yapabilmesi için bir orduya gereksinim duyacaktı, onları yerle bir etmesinin sebebi buydu. Papa Julius, Bentivoglileri Bologna'dan sürdükten sonra, bu şehirde bir kale yaptırdı ve ardından valilerinden biri vasıtasıyla halka kanlı bir şekilde zulmetmeye başladı. Halk isyan etti ve kale süratle elden çıktı. Böylece kalesi ve zorbalığı, ona muhtemel başka bir davranış tarzının getirebileceği kadar fayda getirmedi. Vitellilerin babası Niccola da Castello, gittiği sürgünden şehrine geri döner dönmez Papa IV. Sixtus'un yaptırdığı iki kaleyi yıktırdı; çünkü iktidarını, kalelerin değil halkın sevgisinin koruyup muhafaza etmesi gerektiği düşüncesindeydi.

Ama son zamanlardaki tüm örnekler içinde kalelerin işe yaramazlığını ve yıkılmalarının faydasını gösteren Cenova örneği en yeni ve her bakımdan en kayda değer olandır. Herkes, 1507 yılında Cenova'nın şehri tekrar ele geçirmek için tüm ordusuyla birlikte şahsen gelmekte olan Fransa Kralı XII. Louis'ye karşı ayaklandığını bilir. Kral, şehri aldıktan sonra şimdiye kadar bilinen kalelerin en güçlüsünü yaptırdı. Kale, konumu ve tüm diğer şartlar itibariyle fethedilemeyecek bir nitelikteydi. Cenovalıların Codesa ismini verdikleri, denize doğru çıkan bir tepenin üs-

tünde inşa edilmişti. Konumundan dolayı tüm limana ve Cenova şehrinin büyük bir bölümüne hakimdi. 1512 yılında Fransız ordusu İtalya'dan kovulduğunda Cenova kaleye rağmen ayaklandı; şehrin yönetimini on altı aylık zahmetli bir kuşatmadan sonra halkı aç bırakmak suretiyle Ottaviano Fregoso devraldı. Herkes bu kalenin her ihtimale karşı insanın kaçıp sığınabileceği bir yer olarak elde tutulması gerektiğine inanıyordu ve birçok kişi Fregosa'ya böyle yapmasını tavsiye etti. Ama onun gibi akıllı birisi, hükümdarların iktidarlarını kalelerin değil halkın iradesinin muhafaza ettiğini gördü ve kaleyi yıktırdı. Böylece saltanatını kalenin değil, bilakis kendi liyakati ve zekâsı üzerine kurdu, sürdürdü ve hâlâ sürdürüyor. Önceleri Cenova hükümetini devirmek için 1000 piyade askeri yeterken, düşmanları ona on bin kişiyle saldırdılar ve hiçbir şey yapamadılar. Şu halde görülür ki, kaleyi yıktırmasının Ottaviano'ya bir zararı olmamıştır ve Fransa Kralı'nın yaptırdığı kale kendisini korumamıştır. Kralın, ordusuyla İtalya'ya gelmesi mümkün olsaydı kalesi olmaksızın Cenova'yı tekrar ele geçirebilirdi; ama ordusuyla İtalya'ya gelemediği için, kalenin sahibi olmasına rağmen Cenova'yı müdafaa edememiştir. Şu halde kalenin inşa edilmesi kral için pahalı ve kaybedilmesi de onur kırıcıydı, Ottaviano için ise fethedilmesi şanlı şerefli, yıkılması da faydalı oldu.

Şimdi de kendi ülkelerinde değil de fethettikleri şehirlerde kaleler inşa eden devletlere bakalım. Yukarıda Fransa ve Cenova'yla ilgili verilen örnek yeterli olmadıysa, Floransa ve Pisa misalleri kalelerin yanıltıcı olduğunu ispat etmek için kâfi olmalıdır. Floransalılar, Pisa şehrini savunup elde tutmak için kaleler inşa ettiler; Floransa'ya karşı hep düşmanca duygular besleyen, daima özgürlük içinde yaşamış ve tekrar özgürlüğünü elde etmek için çareyi başkaldırmakta aramış bir şehri savunmak ve elde tutmaya devam etmek için Romalıların yolundan gitmek ve şehri ya kendilerine müttefik yapmak ya da imha etmek zorunda olduklarını kavrayamadılar. Kalelerin değeri, ya kaledekilerin ihaneti ya da başa gelebilecek daha büyük bir beladan korkulması sonucu teslim oldukları Kral Charles'ın şehre

girişinde görüldü. Eğer kaleler olmasaydı, Floransalılar Pisa'yı savunabileceklerine olan inançlarını onların üstüne bina etmezlerdi ve böylece kral işte tam da bu kalelerle şehri Floransalıların elinden alamazdı. Pisa'nın savunulmasında ve elde tutulmasında şimdiye kadar faydalanılan yöntemler belki şimdi de şehrin savunulması için kâfi olurdu; her halükârda bu yöntemler kalelere nazaran daha başarısız olmazlardı.

Bu yüzden müsaadenizle insanın kendi şehrini korurken kalenin zarar getirdiği ve kalelerin fethedilmiş şehirlerin elde tutulmasında faydasız olduğu kanaatine varıyorum. Şiddet ve cebirle savunmak istedikleri şehirlerde bile kaleleri yıkan ve yeni kale inşa etmeyen Romalıların bu konudaki otoritesi benim için yeterlidir. Bu kanaatime karşı, eski çağdan Tarentum, yakın zamanlardan ise Brescia misalleri verilecektir; ki bu şehirler uyruklarının isyan etmesinin ardından kalelerin yardımıyla geri alınmışlardır. Bana bu misallerle yapılacak itirazlara karşı cevap olarak, Tarentum şehrinin geri alınması için bir yıl sonra Fabius Maximus'un – şehrin kalesi Romalıların elinde olmasaydı dahi – her halükârda şehri alabilecek topyekün bir orduyla şehre gönderilmiş olduğunu hatırlatırım. Fabius, bu vasıtadan yararlanmış olsa da, kale olmasaydı kendisini aynı başarıya götürecek başka bir vasıtadan faydalanırdı. Bir şehri geri almak için bir *consul*ün ordusuna ve general olarak Fabius Maximus gibi birine ihtiyaç varsa, bir kalenin nasıl bir faydası olabileceğini hakikaten bilmiyorum. Ancak Romalıların her halükârda Tarentum şehrini tekrar alabileceklerini, kalesi olmayan ve ordunun cesaretiyle geri alınabilen Capua örneğinden de görebiliriz. Yine de biz Brescia'ya dönelim; bu şehirde gerçekleşen ayaklanmaya benzer bir durum yaşandığında yani şehir ayaklandığında kalenin sende olması ve Fransızlarınki gibi güçlü bir ordunun yakınlarda bulunması nadiren olur; çünkü o esnada kralın generali Gaston de Foix orduyla birlikte Bologna'da bulunuyordu ve Brescia'nın kaybedildiği haberinin ulaşması üzerine vakit kaybetmeden yola çıktı. Üç gün sonra Brescia'ya vardığında kalenin de yardımıyla şehri geri aldı. Şu halde Brescia kalesinin faydalı olabilmesi için

Gaston de Foix gibi bir general ve üç günde yardıma gelen bir Fransız ordusu gerekliydi. Ama bu örnek, aleyhte gösterilecek örnekler karşısında yeterli olmaz; çünkü zamanımızın savaşlarında bir çok kale, – sayesinde, sadece Lombardiya'da değil aynı zamanda Romagna'da – Napoli Krallığı'nda ve İtalya'nın tüm bölgelerinde kırsal kesimlerin fethedildiği ve tekrar geri alındığı benzer bir talihle el değiştirmişlerdir.

Ancak dış düşmanlara karşı korunmak için inşa edilmeleri söz konusu edildiğinde, kalelerin iyi ordulara sahip halklar ve devletler için gereksiz olduğunu, iyi ordulara sahip olmayanlar için ise yararsız olduğunu iddia ediyorum. İyi bir ordu kendisini kaleler olmadan da savunabilir; ama kaleler, iyi ordular olmadan hiçbir zaman koruma sağlayamazlar. Bunu Romalılar ve Ispartalılar gibi devlet yönetme sanatları ve diğer şeylerle özellikle öne çıkan halkların tecrübesi gösterir. Romalılar kale inşa etmediler ama Ispartalılar kalelerinden imtina etmekle kalmadılar; şehirlerinin etrafındaki surlara bile tahammül edemediler. Çünkü başka hiçbir şeyin değil, sadece tek tek fertlerin cesaretinin şehirlerini savunmasını istiyorlardı. Dolayısıyla, bir Atinalı bir Ispartalı'ya Atina'nın surlarını beğenip beğenmediğini sorduğunda Ispartalı şöyle cevap verdi: "Eğer üzerinde kadınlar duruyor olsaydı, evet." Şu halde iyi ordulara sahip bir hükümdarın devletinin kıyılarında ve sınırlarında, kendisini savunmaya hazırlanacak kadar düşmanı birkaç gün oyalayacak kaleleri varsa, bu, bazen faydalı olabilir ama mutlaka gerekli değildir. Öte yandan eğer bir hükümdarın iyi bir ordusu yoksa ülkesinde ya da sınırda sahip olduğu kaleler ya zararlı olur ya da faydasız; zararlı olurlar çünkü kaleler kolayca kaybedilir ve daha sonra, düşmanın eline geçtiklerinde kendisine karşı kullanılırlar ve hatta düşmanın alamayacağı kadar güçlü de olsalar tamamen yararsızdırlar; çünkü düşman ordusu onların etrafından dolaşarak yoluna devam eder. Zira iyi ordular çok güçlü bir direnişle karşılaşmazlarsa, arkalarında bıraktıkları bir şehre ya da kaleye fazlaca dikkat etmeden düşman ülkesine girer ve ilerlerler. Bunun böyle olduğunu çok eski tarihte görürüz ve Urbino şehrine saldırdığında hiç

umursamadan düşman şehirlerini arkasında bırakan Francesco Maria'nın yine bunu çağımızda nasıl yaptığı ortadadır.

Şu halde iyi bir ordu vücuda getirmeye muktedir olan bir hükümdar, bunu kaleler inşa etmeksizin de yapabilir ve iyi bir ordusu olmayan zaten kale inşa etmemelidir. Asıl yapması gereken bir düşman saldırısına karşı kendisini bir anlaşmanın ya da dışarıdan gelecek yardımın kurtarmasına kadar direnmek için başkentini tahkim etmek, şehirde depolarını gerekli malzemeler ve erzakla doldurmak ve yurttaşlarının gönlünü hoş tutmaktır. Diğer tüm diğer girişimler barış zamanında masraflı ve savaş zamanında faydasızdır. Tüm dediklerim enine boyuna düşünüldüğünde görülecektir ki, Romalılar yaptıkları her şeyde olduğu gibi Latinler ve Privernumlular hakkında verdikleri kararda da kale inşa etmeyi düşünmeyerek ve kendilerini bu halklara karşı daha etkili ve daha zekice yöntemlerle garantiye alarak bilgece davrandılar.

25
Fethetmek için bölünmüş bir şehre, bölünmüşlüğünden dolayı saldırmak yanlıştır

Roma Cumhuriyeti'nde halkla soylular arasında öyle büyük bir ikilik hüküm sürüyordu ki, Veii şehri sakinleri Etrüsklerle birlikte bu ikilikten ötürü Roma'yı imha edebileceklerini düşündüler. Bir ordu hazırlayarak Roma'nın çevresini tahrip ettiler. Bunun üzerine *senato* bunların üzerine Gaius Manilius ve Marcus Fabius'u gönderdi. Bu ikisi ordusuyla birlikte Veii ordusunun yakınlarına kadar geldi. Buna rağmen Veiililer Romalıları ani baskınlar ve hakaretlerle tahrik etmekten ve Roma ismine sövüp saymaktan vazgeçmediler. Veiililerin küstahlığı ve utanmazlığı o kadar ileri gitti ki, sonunda aralarında ikilik bulunan Romalılar barıştılar, Veiililerle bir savaşa giriştiler ve onları yendiler. Buradan, yukarıda söylendiği gibi, insanların tedbirlerinde ne kadar yanıldıkları ve kaç kere kazanacaklarını sanıp kaybettiklerini görebiliriz. Veiililer, aralarında nifak bulunan Romalılara saldırdıklarında onları yeneceklerini sanıyorlardı. İşte bu saldırı, Romalıların kendi aralarında barışmalarına, Veiililerin ise mahvolmalarına sebep oldu. Cumhuriyetlerde ikiliğin sebebi genellikle aylaklık ve barış, birlik ve bütünlüğün sebebiyse savaş ve korkudur. Veiililer akıllı olsalardı, Romalıları ne kadar birlik ve bütünlük içinde gördülerse o kadar dikkatlice savaştan kaçınır ve Roma'yı barışçıl yöntemlerle zapt etmeye çalışırlardı. Bu

ise şöyle olur: İnsan bölünmüş bir devletin güvenini kazanmaya çalışmalı ve iş silahlı bir çarpışmaya varmadığı müddetçe hakem olarak arasını kavgalı taraflarla çok iyi tutmalıdır; iş savaşa varırsa da zayıf olan taraf adım adım desteklenmelidir. Bu sayede savaşın uzaması sağlanır ve bu esnada taraflar birbirlerini yorup yıpratırlar; dahası, hatırı sayılır miktarda askerî birliğin yavaş yavaş devreye sokulması, her iki tarafta da yardım edenin aslında onları zapt etmek ve tahakküm altına almak niyetinde olduğu korkusunu doğurmaz. Bu, ustaca yürütülürse niyetlenilen hedefe hemen hemen daima ulaşılacaktır. Başka bir yerde, başka bir vesileyle anlattığım gibi Pistoia şehri sadece bu manevrayla Floransa Cumhuriyeti'ne katıldı. Şehirde ikilik hüküm sürdüğünden, Floransalılar kâh o tarafı kâh bu tarafı kayırıp kolladılar ve ne birinden ne ötekinden gelebilecek bir suçlama ya da serzenişe maruz kalmadan, içinde bulunduğu huzursuz şartlar ve durumdan bıkmış şehrin kendi isteğiyle Floransa'nın kollarına atılmasını sağladılar. Siena şehri, yönetimini sadece Floransalıların desteğiyle değiştirdi ve bunu da bu yardım zayıf ve az olduğunda yaptı; buna karşın yardım fazla ve güçlüyken, şehir hâlihazırdaki yönetimi savunmak için birleşti. Yukarıda söylenenlere başka bir örnek daha eklemek istiyorum: Milano Dükü Filippo Visconti sık sık Floransalıların birlik ve bütünlük içinde olmamalarına güvenerek onlarla savaşa tutuştu ve her defasında kaybeden taraf oldu. Bir keresinde seferlerinden yakınırken Floransalıların aptallıklarının kendisine yok yere iki milyon altına mal olduğunu söyleyebildi.

Şu halde Veiililer ve Etrüskler de aynı hayalle kendi kendilerini kandırdılar ve sonunda yapılan bir savaşta Romalılara yenildiler. Dolayısıyla, gelecekte de benzer şekilde ve benzer sebeple bir halkı zapt edebileceğine inanan herkes aldanacaktır.

26
Hakaretler, onları yapana hiçbir fayda sağlamaz, bilakis onlara karşı kin doğurur

İnsanın sözlerinde her türlü tehdit ve hakaretten çekinmesini insan zekâsının en büyük kanıtlarından biri olarak görürüm. Ne tehdit ne hakaret, ikisi de düşmanı zayıflatmaz; bilakis tehditler düşmanın sadece daha da dikkatli olmasını sağlar ve hakaretler sana karşı duyduğu kini artırır ve düşmanı senin felaketini daha etkin bir şekilde düşünmeye teşvik eder. Bunu bir önceki bölümde tartışılan ve savaşın haksızlığına bir de Romalılara karşı hakaretleri ekleyen Veiililerin örneğinde görürüz. Her akıllı general askerlerinin düşmana hiçbir şekilde hakaret etmemesini sağlamalıdır. Hakaretler düşmanı sadece intikam almaya teşvik eder ve yukarıda söylediğim gibi saldırı yeteneğinden hiçbir şey kaybettirmez; yani insanın kendisine dönen silahlardır.

Buraya uygun düşen dikkate şayan bir örnek bir zamanlar Asya'da vuku buldu. Pers generali Gabades, uzun bir süre Amida şehrini muhasara edip şehrin önünde bekledikten sonra kuşatmadan bıkmış ve yorgun düşmüş bir şekilde kuşatmayı kaldırıp şehirden ayrılmaya karar verdi. Ordugâhını topluyordu ki, tam o sırada şehir sakinlerin istisnasız tamamı surların üstüne yığıldı ve akla gelebilecek her türlü hakareti cömertçe savurdu; şehir sakinleri düşmanı alaya aldılar ve onları korkaklık ve

tembellikle suçladılar. Tüm bunlardan küplere binen Gabades, kararını değiştirdi ve şehri tekrar kuşattı. Uğradığı hakaretlerden ötürü duyduğu öfke öylesine büyüktü ki, şehri birkaç gün içinde ele geçirdi ve imha etti. Aynı son – söylendiği gibi – Romalılarla savaşmakla yetinmeyip bir de onlara sözlü hakarette bulunan Veiililerin başına da geldi; onlara küfür edebilmek için siperlere kadar gittiler. Böylece Romalılar silahlardan ziyade sözle tahrik olmuşlardı. Başlangıçta gönülsüzce savaşan askerler, şimdi *consul*leri tekrar savaşa başlamaları için sıkıştırıyorlardı. İşte bu şekilde Veiililer de Amidalılar gibi terbiyesizliklerinin cezasını çektiler. İyi bir general ve iyi bir devlet yöneticisi ne devlet ne ordu içinde, ne kendi insanları arasında ne de düşmana karşı hiçbir hakaret ve sövmenin cereyan etmemesi için uygun tedbirleri almak zorundadır. Hakaretler düşmana karşı yapılırsa yukarıda bahsedilen olumsuz durumlar ortaya çıkar. Eğer insanın kendi vatandaşları arasında olursa, sağduyulu insanların daima yaptığı gibi önleri alınmazsa daha kötü sonuçlar doğurur. Capua'da bırakılan Roma lejyonları Capualılara karşı komplo kurmaya başladıklarında – ki bu gerekli görüldüğü yerde anlatılacaktır – bu komplodan ötürü bir isyan patlak verdi. İsyan daha sonra Valerius Corvus tarafından bastırıldı. Anlaşmaya dahil edilen değişik şartlar arasında askerlerden herhangi birine bu isyandan dolayı herhangi bir suçlama yöneltecekler için çok ağır cezalar vardı. Tiberius Gracchus, Hannibal'e karşı yapılan savaşta, Romalıların ellerinde yeteri kadar asker bulunmadığından silahlandırılan bir miktar kölenin başına getirildi; Gracchus, herşeyden önce, onlardan herhangi birine köle olduğunu yüzüne vuracak herkes için ölüm cezası koydu. Romalılar, yukarıda söylendiği gibi, insanları aşağılamayı ve onlara söylenecek herhangi bir hakareti böylesine zararlı görüyorlardı; çünkü ister ciddi olarak ister şakayla söylenmiş olsun hiçbir şey insanı daha fazla öfkelendirmez ve daha büyük güceniklik doğurmaz. *Nam facetiae asperae, quando nimium ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.* [Çünkü içinde çokça hakikat payı bulunan şakalar acı bir hatıra bırakır].

27
Eğer akıllı iseler, diktatörlere ve cumhuriyetlere zafer yeterli olmalıdır, yoksa genellikle herşeylerini kaybederler

Düşmana karşı söylenen onur kırıcı sözler genellikle zaferin ya da zaferin kazanılacağına duyulan temelsiz umudun ortaya çıkardığı belli bir pervasızlıktan kaynaklanır. İşte zaferin kazanılacağına dair duyulan bu sahte ümit, insanları sadece sözlerde değil eylemlerde de hatalar yapmaya sevk eder. Eğer bu umut onlarda takıntı haline gelirse, hadlerini bilemez ve garantisi olmayan daha iyi bir şeyi elde etmek umuduyla ellerindeki iyi bir şeyi elde tutmak fırsatını kaçırırlar. İşte bu, dikkat edilmesi gereken bir noktadır, çünkü insanlar tam da bu noktada çok sık yanılırlar; hem de devletlerinin aleyhine olacak şekilde. Bu yüzden, bu hususu eski zamanlardan ve zamanımızdan örneklerle detaylı bir şekilde tartışmanın doğru olacağını düşünüyorum, zira aynı şeyi mantıksal argümanlarla daha anlaşılır bir şekilde yapmak kolay değil. Hannibal, Romalıları Cannae'de yendikten sonra zaferini haber vermek ve takviye kuvvetler istemek için Kartaca'ya elçiler yolladı. Kartaca senatosundaysa bundan sonra ne yapılacağı tartışılıyordu. Yaşlı ve sağduyu sahibi bir Kartaca vatandaşı olan Hanno, Romalılarla barış yapmak suretiyle bu zaferden bilinçli bir şekilde yararlanmak gerektiğini önerdi; çünkü ona göre kazanılan zaferden sonra şerefli şartlar elde edi-

lebilirdi; insan illa kaybedilen bir savaştan sonra barış yapmak zorunda kalmayı beklememeliydi. Kartacalıların amacı sadece, Romalılara Kartacalıların onlarla savaşacak kadar cesareti olduğunu göstermek olmalıydı; Romalıları yenmişlerdi, kazanılan zafer bundan sonra daha büyük zaferler elde etmek umuduyla heba edilmemeliydi. Bu nasihate uyulmadı ama daha sonra, fırsat elden kaçtıktan sonra, Kartaca Senatosu tarafından bilgece bir nasihat olduğu kabul edildi.

Büyük İskender neredeyse tüm Doğu'yu fethettiğinde, şehirleri aynen Venedik gibi denizde bulunduğundan, o zamanlar ünlü ve güçlü bir şehir olan Tyrus [Sur] Cumhuriyeti büyüklüğü karşısında ona elçiler gönderdi. Elçiler, Büyük İskender'e şehrin onun sadık hizmetkârı olmak ve her konuda ona itaat etmek istediğini, ama bizzat kendisini ve askerlerini şehre almak istemediğini söylediler. Tüm dünya kendisine kapılarını açmışken, bir şehrin kapılarını kendisine kapamak istemesine çok kızan İskender elçileri ve şartlarını reddederek Sur şehrini kuşattı. Şehir denizin ortasında bulunuyordu ve yiyecek ve savunma için gerekli diğer malzeme açısından tedarikliydi. Dolayısıyla, Büyük İskender dört ay sonra bu şehrin diğer birçok şehre nazaran, elde edeceği şan ve şöhret için daha fazla zaman gerektirdiğini anladı. Bu yüzden şehirdekilerle uzlaşmaya ve istediklerini vermeye karar verdi. Ama sevinçten coşan ve iyice kibirlenen Surlular uzlaşmayı reddetmekle kalmayıp gönderilen elçileri de öldürdüler. Buna çok kızan İskender, kuşatmayı öyle bir şiddetle yürüttü ki, sonuçta şehri alarak tahrip etti ve şehir sakinlerini de ya öldürdü ya da köleleştirdi.

Bir İspanyol ordusu 1512 yılında Floransa topraklarına girdi. Medicileri tekrar başa geçirmek ve şehri savaş tazminatı ödemeye mahkûm etmek istiyorlardı. İspanyollar, onlar Floransa topraklarına girer girmez silahlarına davranıp onlara yardım edeceklerini söyleyerek kendilerini umutlandıran birkaç yurttaş tarafından çağrılmışlardı. Ama İspanyollar oraya doğru aşağı inerken kimseyi görmediler; yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı ve bu yüzden anlaşma yapmak istediler; ne var ki burnu büyük

Floransa bu öneriyi kabul etmedi. Sonuç Prato yakınlarındaki yenilgi ve Floransa Cumhuriyeti'nin çöküşüydü.

Güç bakımından kendisinden hatırı sayılır derecede üstün olan bir hasmınca saldırıya uğrayan devlet yöneticisi, özellikle eğer kendisine teklif edilmişse, tüm anlaşmaları reddetmekten daha büyük bir hata yapamaz; çünkü bir öneri hiçbir zaman onu kabul edenin menfaatlerini en azından bir dereceye kadar dikkate almayacak kadar yararsız olmayacaktır. Daima, bir zaferle elde edilebileceklerin bir kısmını ihtiva edecektir. Büyük İskender'in başlangıçta reddettiği şartları tekrar kabul etmesinin Sur halkı için yeterli olması gerekirdi; kazandıkları zafer böylesine büyük bir adama isteklerini kabul ettirecek kadar büyüktü. Aynı şekilde Floransa halkı da elde ettiğiyle yetinmeliydi; Floransa'nın zaferi, İspanyol ordusu onun isteklerinden birine boyun eğdiğinde ve kendi isteklerinin hepsinin yerine getirilmediğini gördüğü şu durumda yeteri kadar büyüktü. Çünkü İspanyol ordusunun maksadı, Floransa'daki yönetimi değiştirmek, Floransa'yı Fransa'ya bağlılığından vazgeçirmek ve şehirden para almaktı. Bu üç istekten sadece ikisine, yani son iki tanesine ulaşsaydı ve Floransa halkına sadece bir tanesi, yani yönetimini muhafaza etmesi kalsaydı, bu, her iki taraf için de onurlu ve tatminkâr olurdu. Halk, bağımsızlığının korunduğundan emin olmak istediğinden, daha büyük ve neredeyse kesin gibi görünen bir zafer bekliyor olsa bile bu iki noktaya göz yummak zorundaydı. Bu zaferi şansa da bırakamazdı, çünkü hiçbir akıllı insanın zorda kalmadıkça cesaret edemeyeceği şeyi yapmış ve elinde son kalanı da oyuna sürmüştü.

Hannibal, geçirdiği on altı şanlı yıldan sonra vatanına yardım etmesi için Kartacalılar tarafından geri çağrıldığı için İtalya'yı terk ettiğinde Hasdrubal ve Syphax'ın yenildiğini, Numidia Krallığı'nın kaybedildiğini ve Kartaca'nın, şehri çevreleyen surlarla sınırlı kalacak kadar küçüldüğünü gördü; dolayısıyla şehrin ondan ve ordusundan başka kurtuluşu kalmamıştı. Vatanının oyuna sürebileceği son şeyler olduğunu görünce tüm diğer yolları denemeden önce onu oyuna sürmek istemedi. Barış

istemekten utanmadı, çünkü vatanı için henüz bir kurtuluş çaresi varsa bunun savaşta değil barışta olduğunu biliyordu. Ancak barış isteği reddedildiğinde ve herşeyini kaybettiğinde savaşı denememezlik olmazdı; zira hâlâ düşmanı yenebileceğini ya da en azından şereflice mahvolacağını düşünüyordu. Eğer mükemmel bir general olan ve hiç yenilmemiş bir orduya sahip olan Hannibal, ülkesinin yenilerek köleliğe düştüğünü gördüğünde savaştan ziyade barış istediyse daha az liyakatli ve tecrübeli biri ne yapsın? Lâkin insanlar umutlarına, beklentilerine sınırlar koymayı bilemeyerek hata yaparlar; sahip oldukları güce göre hareket etmeyip umutlarına göre davranır ve böylece felaketlerine koşarlar.

28
Devlete ya da resmî görevi olmayan alelade bir şahsa yapılan haksızlığı cezalandırmamak, bir cumhuriyet ya da hükümdar için ne ölçüde zararlıdır

Öfkenin insana neler yaptırabileceğini, üç Fabius ailesi ferdini elçi olarak Toscana ve bilhassa Clusium'a saldıran Galyalılara gönderdiklerinde Romalıların başlarına gelenlerden rahatça görebiliriz. Şöyle ki, Clusium halkı Romalılardan kendilerine Galyalılara karşı yardım etmelerini istediklerinde Romalılar, Galyalılara Etrüsklere karşı yürüttükleri savaşı durdurmalarını söylemekle görevli elçiler gönderdiler. Çene çalmaktan çok iş yapmak için yaratılmış elçiler, gidecekleri yere vardıklarında Galyalılar ile Etrüskler'in arasında çarpışma başlamıştı. İşte bu anda elçiler, Galyalılara karşı savaşmak için Etrüsklerin en ön saflarında yer aldılar. Sonuç Galyalıların elçilerin farkına varması ve onları tanıması oldu. Bunun üzerine Galyalıların tüm öfkesi Etrüsklerden Romalılara döndü. Galyalılar, gönderdikleri elçiler aracılığıyla bu hakaretten ötürü Roma *Senato*su'nda şikâyette bulunurken ve hakaretin telafisi için üç Fabius'un kendilerine verilmesini isterlerken bu öfke daha da arttı. Fabiuslar ne onlara teslim edildi ne de başka türlü cezalandırıldı, bilakis bir sonraki halk meclisi toplantısında *consul* yetkisini haiz *tribunus*lar olarak seçildiler. Galyalılar cezalandırılması gereken insanların bir de onurlandırıldıklarını görünce, bunun sadece kendilerine

hakaret etmek ve alay etmek için yapılmış olacağını düşünerek öfkeden kudurmuş bir halde Roma'ya karşı yürüyüşe geçtiler ve *Capitolium* haricinde Roma'yı ele geçirdiler. Bu felaketin tek nedeni, adaletin Romalılarca hiçe sayılıp ihmal edilmesiydi; çünkü Romalılar devletlerarası hukuka karşı suç işleyen elçilerini cezalandırmamış, bir de üstüne üstlük taltif etmişlerdi. Buradan tüm cumhuriyetlerin ve hükümdarların, ne tüm halka ne de tek bir bireye karşı böyle bir kabahat işlememeye ne kadar çok dikkat etmeleri gerektiği anlaşılır. Bir kişi devlet ya da herhangi alelade bir vatandaş tarafından ağır bir hakarete uğradığında ve tatminkâr bir tarziye elde edemediğinde, eğer bir cumhuriyette yaşıyorsa, devlet bu yüzden batacak bile olsa, öcünü almaya çalışır. Bir hükümdarın hâkimiyeti altında yaşıyorsa ve birazcık şeref ve haysiyet duygusu varsa, kendi felaketine sebep olacak bile olsa hükümdardan öcünü almadan rahat edemeyecektir.

Buna kanıt olarak Büyük İskender'in babası Makedonyalı Philip'ten daha isabetli ve iyi bir örnek olamaz. Makedonyalı Philip'in sarayında Pausanias adlı çok güzel ve zarif bir delikanlı yaşıyordu. Philip'in çevresindeki ilk insanlardan biri olan Attalos, Pausanias'a aşık olmuştu. Attalos, Pausanias'tan birçok kere gönlünü hoş etmesini rica etti ama onun bu tür işlerden hoşlanmadığını gördü. Bunun üzerine öbür türlü elde edemediği şeyi hile ve cebirle elde etmeye karar verdi. Pausanias ve diğer asillerin katıldığı bir şölen tertip etti, herkes yemeklerle ve şaraplarla tıka basa dolunca, adamlarına Pausanias'ı yakalattı ve yan odalardan birine götürttü. Burada sadece kendi zevkini tatmin etmekle kalmayıp daha fazla hakaret ve yüzkarası olsun diye, başka birçok insan tarafından aynı şekilde kirletilmesine ön ayak oldu. Pausanias, kendisine yapılan bu hakaretten ötürü birçok kereler Kral Philip'e şikâyette bulundu, ama kral yapılanların öcünün alınacağı umuduyla bir süre onu oyaladıktan sonra Attalos'u cezalandıracağı yerde bir Yunan şehrine vali olarak atadı. Düşmanının cezalandırılmadığını, hatta onurlandırıldığını gören Pausanias'ın tüm öfkesi hakareti yapana değil intikamını almayan Philip'e yöneldi. Kral, bir sabah kızının Epi-

ruslu Alexandros'la yaptığı evlilik töreninde damadı ve oğlu, iki İskender'in arasında mabede doğru yürürken Pausaniasin tarafından öldürüldü. Bu örnek Romalıların örneğiyle büyük benzerlik gösterir; bütün yöneticiler akıllarında tutmaları gereken şey şudur: Yöneticinin yaptığı hakaretler ve kalp kırmalar dağ gibi birikirken, herhangi bir kimsenin, her türlü tehlikeyi ve şahsen uğrayacağı zararı gözardı ederek öç almayı düşünmeyecek olabileceğini yok saymamalıdır.

29
Kader, eğer insanların kendi maksatlarına karşı koymasını istemiyorsa onların gözlerini kör eder*

İnsan, insanla ilgili işlerin gidişatını dikkatle incelerse kaderin, kesinlikle engellenmemesini istediği durum ve olayların vuku bulduğunu sıkça görür. Bu, bunca liyakatin, dindarlığın ve düzenin hüküm sürdüğü Roma'nın bile başına gelebiliyorsa, bu üstünlüklere sahip olmayan bir toplum ya da ülkede aynı şeylerin çok daha sık cereyan etmesine şaşmamak gerekir. Kaderin insanların meseleleri üzerindeki gücünü kanıtlamak için fırsat özellikle uygun olduğundan, Titus Livius bunu detaylı bir şekilde ve en dokunaklı sözlerle yapmıştır.Livius der ki: "Kader herhangi bir amaçla Romalılara gücünü göstermek istedi; bu yüzden önce elçi olarak Galyalılara gönderilen Fabius ailesinin üç ferdine bir hata yaptırdı ve Galyalıları elçilerin davranışlarından ötürü Roma'yla savaşmaya tahrik ve teşvik etti." Ardından o savaşın sonuçlarını önlemeye yönelik Roma halkına layık olan hiçbir şeyin vuku bulmamasını istedi; şöyle ki, önce böylesine büyük bir sıkıntıda tek kurtarıcı olabilecek Camillus'un Ardea'ya sürgüne gönderilmesine göz yumdu. Bu defa da Galyalılar, Roma üzerine yürürken, Volskilerin ve ken-

* Bölümün tamamı ünlü Latin atasözünün açıklamasıdır. *Quos deus vult perdere amentat.* (Tanrı kimi yok etmek isterse onu körlükle vurur.)

dilerine sınırdaş diğer düşmanların saldırılarını çelmek için sıkça *dictator* seçmiş olan aynı Romalılar, saldırıya geçmiş Galyalılara karşı hiçbir *dictator* atamadılar. Asker toplama işi bile çok dar bir çerçevede ve gereken özen gösterilmeden yapıldı. Silahlarına da öylesine gevşek ve laubali davrandılar ki, Galyalıları durdurabilmek için gittikleri Allia Nehri'nin kıyısına bin bir zahmet ve zorlukla zamanında varabildiler. *Tribunus*lar burada alışılagelmiş diğer ihtiyatî tedbirlere başvurmadan kamp kurdular; önceden bölgeyi arayıp taramadılar, kampın etrafını hendeklerle çevirmediler ve ne insanların ne de tanrıların emniyet tedbirlerinden istifade ettiler. Savaş düzenini kurarken safları ince ve zayıf tuttular; böylece ne askerler ne de komutanları Roma savaş disiplin ve eğitimine yaraşır bir biçimde davrandılar. Ardından hiç kan dökülmeden savaştılar; çünkü daha düşman askerî saldırmadan kaçtılar. Ordunun büyük bölümü Veii'ye gitti, geri kalanı evlerine bile uğramadan doğruca *Capitolium*'a gittikleri Roma'ya çekildi. *Senato*, Roma'yı savunmayı düşünmedi, şehrin kapılarını bile kapatmadı ve bir kısmı kaçarken bir kısmı da diğerleriyle birlikte *Capitolium*'a koştu. Sadece *Capitolium*'u savunurken aceleyle alınmış tedbirlere başvurmadılar; şöyle ki, kaleyi gereksiz insanlarla doldurmadılar ve muhasaraya dayanabilmek için mümkün olduğunca çok hububat tedarik ettiler. İhtiyarlar, kadınlar ve çocuklardan oluşan faydasız halk kütlesinin büyük kısmı civardaki yerleşim yerlerine kaçtı, geri kalan kısım Roma'da kaldı ve Galyalıların kurbanı oldu. Bu halkın geçmişte yaptığı işleri ve şimdi bu olayı okuyan kimse bu iki halkın aynı halk olduğuna inanamayacaktır. Titus Livius yukarıda nakledilen olumsuzlukları tasvir ettikten sonra sözlerini şu şekilde bitirir: "*Adeo obcaecat animos fortuna, cum vim suam ingruentem refringi non vult*" [Kader gelip çatan hükmünün engellenmemesini istediğinde akılları işte böyle körleştirir]. Hiçbir şey varılan bu yargıdan daha gerçek değildir. Bu yüzden sefalet ya da refah içinde yaşayan insanların içinde bulundukları durumdan ötürü fazlaca eleştirilmemeleri ya da övülmemeleri gerekir; zira görülür ki, sefalete düşmeleri ya da ululuğa ermeleri kaderin onlara muhteşem işler başarmaları için verdiği ya da vermediği fırsattan ileri gelir.

Kader büyük işler tasarladığında verdiği fırsatları görecek akıl ve metanete sahip insanı seçer; aynı şekilde büyük çöküşlere sebep olmak istediğinde de başa çöküntüyü hızlandıracak insanları geçirir. Yoluna çıkabilecek bir adam olursa ya onu bertaraf eder ya da elinden işine etkin şekilde karışabileceği her türlü olanağı alır. Bunu en iyi şu örnekte görürüz: Kader Roma'yı yüceltmek ve istikbaldeki büyüklüğüne ulaştırmak için bir sonraki bölümün başında etraflıca göstereceğimiz üzere bir gerilemeyi gerekli görüyor, ama şehrin tamamen yok olup gitmesini de istemiyordu. Bu yüzden, görüldüğü gibi, Camillus'un ölmesini değil sürgüne gönderilmesini, ardından da *Capitolium*'un değil Roma'nın ele geçirilmesini sağladı; Romalıların Roma'yı korumak için iyi bir fikir bulmalarını istemedi, ama *Capitolium*'un savunulması için hiçbir iyi tedbiri göz ardı etmelerine de rıza göstermedi. Roma'nın fethedilmesi için Allia Nehri kıyısında yenilen Romalı askerlerin Veii şehrine kaçmasına göz yumdu ve böylece Roma şehrinin elinden tüm savunma vasıtalarını almış oldu ve bütün bunların olmasına müsaade ederken, şanına, şöhretine, aldığı bir yenilgiyle leke sürülmemiş ve el değmemiş bir generalin ana vatanını geri almak için tüm bir Roma ordusunu Veii'ye ve Camillus'u Ardea'ya sevkederek aynı zamanda Roma'nın geri alınması için gerekli tüm şeyleri hazırlıyordu.

Söylenenlerin tasdiki için yakın zamandan başka örnekler de verilebilirdi; ancak ben bunu gereksiz görüyorum çünkü bu örnek herkese yeterlidir; dolayısıyla başka örnek vermeyi bir kenara bırakıyorum. Ama bir noktayı pekâlâ yeniden teyit ediyorum: Şu tartışılmış bir gerçektir ve bütün tarih tasdik eder ki, insanlar kaderi sadece destekleyebilirler, ama ona karşı koyamazlar. İnsanlar kaderin ağlarını örebilirler ama parçalayamazlar. Ancak hiçbir zaman umutlarını yitirmemelidirler. Kaderin niyetini bilmediklerinden ve kader de dolambaçlı ve bilinmedik yollarda yürüdüğünden, hep umutlu olmalı ve hangi durumda ve sıkıntıda olurlarsa olsunlar hiçbir zaman umutlarını yitirmemeli, pes etmemelidirler.

30
Gerçekten güçlü cumhuriyetler ve hükümdarlar ittifakları parayla değil cesaret ve silahlarının sahip olduğu iyi şöhretle alırlar

Romalılar *Capitolium*'da muhasara edildiler ve Veii şehrinden ve Camillus'tan yardım beklemelerine rağmen, açlığa mahkûm olduklarından Galyalılarla belli bir miktar altın karşılığında kendilerini bırakmaları konusunda anlaştılar. Tam da anlaşma gereği altını tartarken Camillus ordusuyla birlikte göründü. Böylece "Kader", diyor vakanüvis, "*ut Romani auro redempti non viverent*" [Romalıların hayatlarını altınla satın almalarını istemedi]. Bu, sadece burada değil söz konusu cumhuriyetin yaptığı işlerin tüm gelişiminde dikkati celbeder; hiçbir zaman şehirleri parayla fethetmediler, hiçbir zaman barışı parayla satın almadılar; aksine bunları hep olağanüstü savaş becerileriyle yaptılar. Bunu, kanımca şimdiye kadar hiçbir cumhuriyet başaramamıştır. Bir devletin gücü, ayrıca komşularıyla olan ilişkilerinden de anlaşılır; komşuları onun dostluğunu kazanmak için ona para ödüyorsa bu onun güçlü bir devlet olduğuna dair güvenilir bir işaretken; ondan daha küçük olmalarına rağmen komşuları ondan para alıyorlarsa da o devlet açıkça güçsüz demektir.

Tüm Roma tarihi okunduğunda görülecektir ki, hepsi de Roma İmparatorluğu'nun sınır komşuları olan Massilialılar, Ae-

dular, Rodoslular, Sirakusalı Hieron, Kral Eumenes ve Kral Masinissa sadece onunla dostça ilişkiler içinde olmak için para ve haraç vererek onun ihtiyaçlarını gidermesine yardımcı olmuşlar ve karşılığında sadece ondan kendilerini korumasını istemişlerdir. Bunun tersi zayıf devletlerle yaşanır; Floransa'yla başlamak gerekirse, eskiden itibar ve nüfuzunun en yüksek olduğu devirlerde Romagna'da ondan ödeme almayan hiç kimse kalmamıştı. Ayrıca Perugialılar'a, Castellolular'a ve tüm diğer komşularına da ödeme yapıyordu. Eğer şehir iyi silahlanmış ve güçlü olsaydı bunun tam tersi olurdu. Çünkü onun tarafından korunmak için birçoğu ona para verir ve ona kendi dostluğunu satmaya değil onun dostluğunu satın almaya uğraşırdı. Ama bu kadar acınacak durumda olanlar sadece Floransalılar değildi; aynı zamanda Venedikliler ve böylesine büyük bir devletle İsviçrelilere ve İngiltere'ye haraç ödemek zorunda kalan Fransa Kralı da acınacak haldeydi. Tüm bunlar halklarının silahlanmamış olmasından, kralın ve adı geçen diğerlerinin öncelikle halklarını sömürmeye daha çok itibar etmelerinden ve kendilerine emniyet, devletlerine de ebediyen mutluluk getirecek bir şeyler yapmak yerine, gerçekten ziyade hayalî bir tehlikeden kaçınmak istemelerinden kaynaklanır. Bu olumsuz durum bir süreliğine huzur getirse de zamanla sıkıntılara, zarara ve kaçınılmaz batışa götürür. Floransalıların, Venediklilerin ve Fransa'nın kaç kere para vererek savaşmaktan kaçındıklarını, kaç kere korkakça Romalıların sadece bir kere istediği boyunduruğun altına girdiklerini anlatmak çok uzun sürerdi. Floransalıların ve Venediklilerin parayla kaç şehir satın aldıklarını anlatmak da uzun sürerdi. Daha sonraları buralarda bu yüzden nasıl bir karmaşa doğduğu ve altınla elde edilenin demirle savunulamayacağı açıkça görüldü. Romalılar hür oldukları müddetçe yüce fikirlerini ve prensiplerini muhafaza ettiler. Ancak gittikçe daha da bozulan ve gölgeyi güneşten çok seven kralların hâkimiyeti altına girdiklerinde para vererek kâh Parthlardan kâh Cermenlerden ve diğer komşu kavimlerden kendilerini korumaya ve hürriyetlerini satın almaya başladılar; bu da, bahse konu muazzam devletin gerilemesinin başlangıcı oldu.

Benzer uygunsuzluk ve olumsuzluklar halklar silahlanmamış olduğu zamanlarda ortaya çıkar ve başka ve daha büyük bir olumsuzluğun doğmasına sebep olur; bu olumsuzluk ise düşman yaklaştıkça daha da zayıflayıp güçsüzleşmektir. Zira yukarıdaki şekilde davranan kişi, devletinin uyruklarına onları düşmanı defetmeye meyillendiremeyecek kadar kötü muamele ediyor demektir. Bu yüzden ülkesinin sınırlarında yaşayan hükümdarlara ve halklara düşmanı elden geldiğince uzak tutmak için ödemeler yapmak zorunda kalır. Bu tür devletlerin, sınırlarında hep bir parça direnebilmeleri de bundan ileri gelir; ancak düşman bir kere sınırı geçmişse her şey bitmiş demektir. Ne var ki insanlar, bu tür bir tutumun her türlü iyi düzene aykırı olduğunu görmezler. Çünkü asıl silahlandırılması gereken vücudun kalbi ve hayatî organlarıdır, yalnızca birer uzantı olan eller ve ayaklar değil; zira bunlar olmadan da yaşanır ama hayatî organlar yaralanırsa insan ölür; ancak bu tür devletlerin silahlanmamış bir kalbi ve zırhlı el ve ayakları vardır.

Bu kötü idarenin Floransa Devletine nasıl zarar verdiğini her gün görürüz. Bir ordu Floransa'nın sınırlarını geçip kalbine yaklaşır yaklaşmaz artık karşısında bulacağı bir mukavemet yoktur. Birkaç sene önce Venedikliler de aynı şeyi yaşadılar ve eğer şehir denizle çevrili olmasaydı, şehrin sonunu görürdük. Fransa aynı tecrübeyi sadece, kendinden üstün az sayıda düşmanı olan büyük bir devlet olduğu için o kadar sık yaşamadı. Buna rağmen ülke, 1513 yılında İngiltere'nin saldırısına uğradığında tir tir titriyor ve kral da diğer insanlar gibi tek bir yenilginin bile tacına ve devletine mal olacağını düşünüyordu. Romalılarda ise tam tersi bir durum söz konusuydu: Şöyle ki, düşman yaklaştıkça Roma'nın mukavemeti artıyordu. Hannibal İtalya'yı istila ettiğinde, Roma aldığı üç yenilgiden ve onca general ve asker kaybettikten sonra düşmana karşı koymakla kalmayıp savaşı muzaffer bir şekilde sonlandırdı. Tüm bunlar kalbin iyi bir şekilde silahlanmış olması ve uzuvlara daha az önem verilmesinden ileri geliyordu. Devletin asıl dayanağı tüm dünyayla savaşacak ve tüm dünyaya hükmedecek kadar asker çıkaran Roma halkı, Latium şehirleri, İtalya'daki geri kalan müttefikler

ve Roma'nın kolonileriydi. Bunun ne kadar doğru olduğunu Kartacalı Hanno'nun Cannae savaşından sonra Hannibal'in elçilerine yönelttiği sorudan anlarız. Elçiler Hannibal'in yaptığı işleri överken Hanno, Roma halkından birinin barış istemek için gelip gelmediğini veya bir Latium şehrinin ya da kolonilerden birinin Roma'ya baş kaldırıp kaldırmadığını sordu. Elçiler her ikisine de olumsuz yanıt verdiklerinden Hanno'nun cevabı şöyle oldu: "Durum, savaştan önceki belirsizliğini hâlâ sürdürmekte."

Şu halde bu incelemeden ve başka yerlerde sık sık söylediklerimden hareketle, günümüz devletlerinin tutum ve davranışlarının eski halkların devletlerininkinden ne kadar farklı olduğunu anlarız ve bu yüzden de her gün dikkate değer kayıplar ve fetihler görürüz. Çünkü insanların gücünün ve liyakatinin az olduğu yerlerde kader gücünü bolca gösterir. Kader değişken olduğundan devletler ve hükümetler de sıkça değişir ve hep değişecektir, ta ki eski çağa, kadere güneşin her dönüşünde gücünü gösteremeyeceği sınırlar koyacak kadar tapan biri ortaya çıksın.

31
Sürgüne gönderilenlere güvenmek ne kadar tehlikelidir

Yöneticilerin her gün bu konuya dair işleri olduğundan, bu incelemelerd anavatanlarından kovulan insanlara inanmanın ne kadar tehlikeli olduğu hakkında konuşmanın yerinde olacağı kanaatindeyim. Bunu, aslında konunun alanına girmese de Titus Livius'un tarihinde anlattığı bir örnekle kanıtlayabilirim. Şöyle ki, Büyük İskender ordusuyla Asya'ya geçtiğinde, dayısı ve eniştesi Epiruslu Alexandros askerleriyle birlikte İtalya'ya girdi; çünkü sürgündeki Lucanialılar onu çağırmış ve kendilerinin de yardımlarıyla tüm ülkeyi fethedeceği konusunda umutlandırmışlardı. Ama onların sözüne güvenerek ve bu umutla İtalya'ya geldiğinde yine aynı insanlar tarafından öldürüldü; çünkü o insanların şehirdeki hemşehrileri onlara ancak onu öldürürlerse tekrar şehre gelmelerine izin vereceklerine dair söz vermişlerdi. Ülkelerinden kovulan insanların sadaketlerinin ve verdikleri sözlerin ne kadar boş olduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır. Sadakatlerine gelince, senin dışında başka bir şekilde tekrar ülkelerine dönebildikleri taktirde verdikleri tüm sözlere rağmen seni terk eder ve başka bir tarafa geçerler. Vaatleri ve umutları da çok boş ve değersizdir; çünkü yurtlarına dönme özlemleri öylesine güçlüdür ki, gerçek olmayan birçok şeye inanır ve seni inandıkları ya da inandıklarını iddia ettikleriyle abartılı şeyler umut etmeye sevk etmek için birçok şey uydururlar; on-

lar için lüzumsuz masraflara girer ya da mahvolup gideceğin bir teşebbüse kalkışırsın.

Örnek olarak yukarıda az önce adı geçen İskender ve ayrıca bir isyan tertipledikten sonra Asya'ya Darius'un[ccxix] yanına kaçan Atinalı Themistokles yeterli olacaktır. Themistokles, Yunanistan'a yapacağı bir saldırının muhtemel sonuçları hakkında öylesine vaatlerde bulundu ki, Daria Yunanistan'a sefere çıkmaya karar verdi. Themistokles verdiği sözleri yerine getiremeyince utancından ya da cezalandırılma korkusuyla kendini zehirleyerek öldürdü[ccxx]. Ancak Themistokles gibi parlak bir insan böyle bir hata yaparsa, ondan daha az zeki olanların ve kendilerini arzu ve tutkularına daha fazla kaptıranların daha kolay yanılacakları anlaşılır bir durumdur. Bu yüzden sürgüne gönderilmiş birinin anlattıklarına güvenerek bir girişime kalkışan hükümdarın çok dikkatli olması gerekir; çünkü bu teşebbüsten eline genellikle utanç ya da büyük zarar geçer. Bir şehrin hileyle ve şehri koruyanların bir bölümünün rızası ve işbirliği ile ele geçirilmesi teşebbüsü de nadiren başarılı olur. Bir sonraki bölümde bu konu hakkında konuşmamın ve Romalıların şehirleri fethetme şekillerini anlatmamın, incelememin çerçevesi dışında olmayacağı kanısındayım.

32
Romalılar şehirleri kaç şekilde alıyorlardı

Romalıların akılları fikirleri savaştı; bunu yaparken hem masraflar konusunda hem de savaş için gerekli olan tüm diğer şeyler konusunda elde edilebilecek azamî faydayı amaç edinmişlerdi. Bu sebepten ötürü gereğinden fazla masraflı ve külfetli bulduklarından ve zarar şehri fethederek elde edecekleri faydayı katbekat geçiyormuş gibi göründüğünden şehirleri kuşatarak almaktan sakınıyorlardı; şehirleri kuşatma dışında her türlü yolla ele geçirmek onlara daha iyi ve yararlı görünüyordu. Dolayısıyla Romalıların birçok savaşında ve uzun tarihinde çok az şehir kuşatmasına rastlanır; onlar şehirleri daha ziyade fetih ya da şehrin gönüllü olarak kendilerine teslim edilmesi yoluyla elde ediyorlardı. Fetih ya ani bir saldırı ve açıkça şiddetle ya da hileyle bağlantılı şiddetle oluyordu. Açıkça şiddet ya surlarda gedik açmaksızın – ki bunu "*aggredi urbem corona*" [bir şehri çember içine almak] diye adlandırıyorlardı, çünkü şehri tüm orduyla sarıp her yandan saldırıyorlardı, yapılan bir saldırıydı, çoğu zaman bir saldırıyla büyük şehirleri de fethetmeyi başarıyorlardı; Scipio bu şekilde İspanya'daki Yeni Kartaca şehrini aldı – ya da saldırı başarısız olduğunda surlarda koçbaşı ve diğer savaş araç gereçleri ile gedik açıyorlardı. Veya toprak altında lağımlar kazıyorlar ve bu sayede şehre girmeye çalışıyorlardı; Veii şehrini de böyle aldılar. Veya surları savunanlarla aynı yükseklikte durmak için

ahşap kuleler inşa ediyorlardı. Ya da surların hemen dış tarafında toprak yığarak surların yüksekliğine ulaşmaya çalışıyorlardı. Şehre dört bir yandan saldırılan birinci durumda, şehrin saldırganlara karşı savunulması çok tehlikeli oluyordu ve savunmanın başarılı olması tehlikesi bir endişe kaynağı olmaktan çıkıp hakikat noktasına ulaşıyordu: Her noktada yeterli sayıda savunucunun bulunması gerektiğinden, şehri savunanlar aynı anda her yerde bulunacak ya da birbirinden nöbeti veya görevi devralacak kadar çok değildi. Ya da bunlar mümkün olsa bile, hepsi aynı direnme ruhuna sahip olmuyor ve şehri savunanların sadece bir kısmı bile başarılı olamadığında hepsi topyekün mahvoluyorlardı. Bu yüzden bu tarzdaki saldırılar – dediğim gibi – genellikle başarılı oluyordu. Ancak ilk saldırı başarılı olmadığında ikinci bir deneme yapılmıyordu; çünkü bu, ordu için tehlikeliydi. Zira ordu böylesine büyük bir alana yayıldığında, kaleden yapılacak bir çıkış ya da yarma harekâtına karşı koyamayacak kadar zayıflıyordu; askerler arasında da bu yüzden karmaşa doğuyor ve askerler tamamen bitap düşüyorlardı. Bu yüzden bu tür saldırıyı sadece bir kez ve özel bir hazırlık yapmaksızın deniyorlardı. Surlarda gedik açılması konusuna gelince buna karşı aynı zamanımızda olduğu gibi toprak tabyalarla korunuyorlardı. Yeraltında kazılan lağımlara karşı bir karşı lağım kazılıyor ve burada ya elde silahlarla ya da başka vasıtalarla düşmanın karşısına çıkılıyordu; bu öncelikle, duman ve kokuyla düşmanın şehre girmesini engellemek amacıyla ateşe verilip lağıma fırlatılan tüyle doldurulmuş varillerle ya da fıçılarla oluyordu. Şehre kulelerle saldırıldığında şehri savunanlar kuleleri ateşle imha etmeye çalışıyorlardı ve surun dış tarafında yığılan torağa karşı, toprağın yayıldığı yere karşılık gelen bölümde surlar alt tarafından deliniyor ve oradan toprak, küreklerle içeri alınıyordu, böylece dış tarafta yığılan toprak, şehri savunan kişilerce bertaraf ediliyor ve yükselmesi önleniyordu.

Bu yöntemlerin kullanıldığı fetihler uzun süre devam ettirilemedi; bunları ya yarıda kesmek gerekti ya da savaşın başka şekilde kazanılmasına çalışıldı. Scipio da Arfika'ya ayak bastıktan sonra Utica'ya saldırdığında ve şehri alamadığı için mu-

hasarayı yanda kesip Kartaca ordularını yenmeye çalıştığında böyle yaptı. Ya da Veii Capua, Kartaca, Kudüs ve kuşatmayla fethedilen birkaç diğer şehirde olduğu gibi usulüne uygun bir muhasarada karar kılmak gerekiyordu. Şehirlerin şiddet ve hileyle fethedilmesine gelince, bu meyanda Romalıların şehir sakinleriyle anlaşarak güzellikle fethettikleri Paleopolis şehrinin adı zikredilebilir. Bu tür fetihleri Romalılar ve diğerleri çoğu kere denemişler ama nadiren başarmışlardır. Bunun sebebi en küçük bir engelin planı başarısızlığa uğratmasıdır ve engeller ortaya çok kolay çıkar. Ya komplo yürürlüğe konmadan fark edilir, ki bu ya bu sırrı paylaşanların kalleşliği ya da insanın düşmanlarıyla bir araya gelmesi gerektiği ve sadece bir bahaneyle onlarla konuşmak mümkün olabileceği için müzakerelerin zorluğu yüzünden kolay olur. Ama komplo hazırlık aşamasında ortaya çıkarılmasa bile, gerçekleştirilmesi esasında bin bir güçlük çıkar. Çünkü kararlaştırılan zamandan önce ya da sonra gelinirse, her şey biter; *Capitolium*'daki [kutsal] kazların çıkardığı vak vak sesleri gibi beklenmedik bir gürültü olur veya kararlaştırılan plana riayet edilmezse, en küçük hata, en küçük dikkatsizlik bile teşebbüsü kolayca başarısızlığa uğratır. Buna bir de bu tehlikeli girişimde yer alanları daha da korkutan gecenin zifirî karanlığı katılır. Ayrıca benzeri teşebbüslerde kullanılan askerlerin büyük çoğunluğu, gönderildikleri ülkenin ya da yerin özelliklerini iyi bilmez ve en küçük bir olumsuzlukta apışır kalır, cesaretini yitirir ve ne yapacağını şaşırırlar. Tüm yanılsamalar onları kaçıp gitmeye iter. Bu tür gizli ve gece yapılan teşebbüslerde kimse burada ne kadar yiğitçe davrandıysa gündüzleyin göz önünde yapılan çarpışmada o kadar korkak görünen Sikyonlu Aratos kadar talihli olmadı. Bu hadisenin sebebinin bu tür girişimlerin tabiatları gereği daha sık başarılı olmaları gerekliliğinden ziyade doğuştan gelen gizli kalmış bir kabiliyette yattığı düşünülebilir. Kısacası, bu tür girişimlere sıkça başlanır, bunların azı ifa edilir ve pek azı muvaffak olur.

Şehirlerin teslim edilmesi suretiyle gerçekleşen fetihlere gelince, bu teslim oluş ya insanın kendi isteğiyle ya da mecburen gerçekleşir. Gönüllülük ya Capua'nın Romalıların koruması altı-

na girmesi gibi şehri senin himayen altına girmeye iten harici bir sıkıntılı durumdan ileri gelir ya da bir şehir, tıpkı Rodos, Marsilya ve Romalılara teslim olan diğer şehirler gibi, kendisine daha önce başka şehirlerin gönüllü olarak teslim olduğu bir hükümdarın iyi yönetiminin cazibesine kapıldığında yani iyi yönetilme arzusundan kaynaklanır. Mecburi teslim oluş ise, yukarıda bahsedildiği gibi ya uzun süreli bir muhasaranın ya da yapılan akınlar, toprakların tamamen tahrip edilerek çöle çevrilmesi ve şehirlerin onlardan sakınmak için teslim oldukları diğer belalar dolayısıyla süregelen sıkıntının sonucudur. Romalılar, adı geçen tüm fetih şekillerinden en çok en sonuncusunu kullandılar; dört yüz elli yıldan uzun bir zaman esnasında komşularını uğrattıkları yenilgilerle ve akınlarla yıprattılar ve – başka bir yerde anlattığımız gibi – barış anlaşmalarıyla onların gözünde nüfuz ve itibar kazandılar. Tüm diğer fetih şekillerini denemiş olsalar da, sonunda hep bu tür fetihe yöneldiler; çünkü diğerleri onlara tehlikeli ve manasız geldi. Kuşatmalar zorlu ve pahalı, şehre ani bir saldırı şüpheli ve tehlikelidir, ihanetle yapılacak fetih ise kesin değildir. Romalılar düşman bir orduyu yenerek bir günde bir devlet ele geçiriyorlardı; ama inatçı bir şehrin muhasarası için birçok seneye ihtiyaç duyuyorlardı.

33
Romalılar ordu komutanlarına sınırsız yetki veriyorlardı

Livius'un tarihinden faydalanılmak istenirse, kanaatimce Roma *Senato*su ve halkının her durumda nasıl hareket ettiği nazar-ı dikkate alınmalıdır. Ayrıca, diğer meselelerin yanı sıra Romalıların *consul*lerini, *dictator*lerini ve diğer komutanlarını hangi yetkilerle donattıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yetkiler, olağanüstü derecede büyüktü; *senato* yeni savaşlar ilân etmek ve yapılan barış anlaşmalarını tasdik etmekten başka bir hakkı kendine saklı tutmadı; bunların haricindeki herşey *consul*ün takdirine ve gücüne bırakılmıştı. Tıpkı Latinlere karşı yapıldığı gibi, halk ve *senato* tarafından savaşa karar verildiğinde, geri kalan herşey *consul*ün serbest takdirine bırakılıyordu; *consul* isterse savaş yapabilir istemezse yapmayabilirdi, kendisine uygun görünürse ister şu ister bu şehri muhasara edebilirdi. Tüm bunlar birçok örnekle ispatlanmıştır, ama özellikle Etrüsklere karşı yapılan bir sefer sırasında cereyan eden bir hadiseyi kaydetmekte fayda bulunmaktadır. *Consul* Quintus Fabius, Etrüskleri Sutri'de yenip ordusuyla Cimina Ormanı'nı geçip Etruria'ya girmek istediğinde, kesinlikle *senato*ya danışmadı; hatta yabancı bir ülkeye taşınan savaş, sonucu itibariyle şüpheli ve tehlikeli olmasına rağmen *senato*yu durumdan haberdar dahi etmedi. Bu kanaat, daha farklı anlatılan bir *senato* kararıyla da tasdikle-

nir, şöyle ki: *Senato* Fabius'un zaferini haber alınca, Fabius'un, Cimina Ormanı'ndan geçerek Etruria'ya gireceğinden endişe etti. Ancak bu seferin tehlikeleriyle karşı karşıya gelmenin iyi olmayacağını düşündüğünden Fabius'a, Etruria'ya girmemesini söylemek üzere iki elçi gönderdi; lakin elçiler geldiğinde Fabius çoktan Etruria'ya girmiş ve zaferini kazanmıştı. Elçiler, savaşı önlemek için gönderilen elçiler olarak değil, kazanılan zaferi, şan ve şerefi haber verecek ulaklar olarak geri döndüler. Bu hareket tarzını doğru muhakeme eden kimse, olağanüstü derecede zekice olduğunu görecektir. Çünkü *senato*, bir *consul*ü ona verdiği vazifelere göre hareket etmeye zorlasaydı *consul* savaşı daha az özenli ve daha isteksiz yürütürdü; zira zaferin getireceği şan ve şöhretin sadece kendisine ait olmayacağını, aksine *senato*nun kararlarına göre hareket ettiği için senatonun da bundan kendine pay çıkaracağını düşünmek durumunda kalırdı. Ayrıca *senato* anlamadığı, bilmediği bir konuda öğüt vermek durumunda kalırdı. *Senato*da savaş tecrübesi olan çok sayıda insan bulunmasına rağmen bunlar, savaş mahallinde bulunmadıklarından iyi bir öneri için gerekli olan çok sayıda detaydan haberdar değillerdi; dolayısıyla tavsiyelerinde bir yığın hata yaparlardı. Bu sebeple *consul* ün bağımsız hareket etmesi ve şanın şöhretin sadece ona ait olması gerekiyordu; ama şan ve şöhret aşkı, hareketlerinde ona dizgin ve düstur görevi görmeliydi. Bugünkü Venedik ve Floransa gibi cumhuriyetlerin bu konuda başka fikirleri olduğunu gördüğümden bu konudan daha da istekli bahsediyorum. Bu cumhuriyetlerin ordu komutanları, *Provveditore*leri [ordu müfettişi] ve *komiser*leri [siyasî delegeler] topları yerleştirmek istediklerinde, onlar bu konudan haberdar olmak ve kendi önerilerini söylemek isterler. Bu tutum onların diğer hareket tarzlarının hakettiği hükmün aynısına müstehaktır; tüm bunlar hepsi birlikte, onları şimdi içinde bulundukları duruma sürüklemiştir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1
Bir dinî cemaatin* ya da devletin uzun ömürlü olması gerekiyorsa onları sık sık başlangıçtaki durumlarına geri götürmelidir

Dünyadaki tüm şeylerin bir sonu olduğu tartışılmaz bir gerçektir; ancak sadece, vücutlarını alt üst etmeyen, aksine onları değişikliğe uğramayacak kadar intizam içinde tutanlar veya değişseler de kendilerine zarar değil de yarar getirecek şekilde değişen vücutların sahipleri kendilerine Yaradan'ın takdir ettiği yolu sonuna kadar yürürler. Burada devletler ve dinî cemaatler gibi terkip edilmiş vücutlardan [kolektif topluluklar] bahsettiğim için, sadece onları başlangıçtaki durumlarına geri götüren değişikliklerin onlara faydalı olduklarını iddia ediyorum. Dolayısıyla, tüm devletler ve dinî cemaatler içerisinde, kurumları sayesinde kendilerini sık sık yenileyebilen ya da haricî bir tesadüfle bu yenilenmeyi yapabilenler, en iyi organize edilmiş olanlardır ve en uzun ömre de yine onlar sahiptirler. Böylesi toplulukların yenilenmeksizin payidar kaldıkları günden de aşikârdır.

Yenilenmenin yolu ise – söylendiği gibi – onları başlangıç noktalarına götürmektir; çünkü tüm dinler, cumhuriyetler ve krallıkların başlangıçlarında nüfuz ve etkilerini borçlu oldukları

* "Setta": Bu tabir sadece dinî cemaatleri değil, kamusal yaşam dışındaki bütün bir arada yaşama şekillerini ifade eder.

iyi bir şeyler vardır. Ama bu iyi şeyler zaman içinde yozlaştıklarından, onları tekrar tesis edecek bir durum ortaya çıkmazsa, bahse konu vücut mecburen yavaş yavaş ölmek zorunda kalır. Doktorlar insan vücudu hakkında şöyle derler: *"Quod quotidie aggregatur aliquid, quod quandoque indiget curatione"* [Her gün nihayet bir gün iyileştirilmesi gerekecek bir şeyler birikir]. Başlangıç noktasının hatırlanması devletlerde dışarıdan gelen bir olay veya dahilî dürtülerle olur. Birinci durum söz konusu olduğunda, Galyalıların Roma'yı fethetmesinin Roma için ne kadar gerekli olduğu, Roma'nın yeniden doğuşu, hayatının ve liyakatinin yenilenmesi, çürümeye başlayan dinin ve adaletin canlandırılması için ne kadar gerekli olduğu görülür. Bu, Titus Livius'un tarihinde çok açık görülür. Livius burada, Romalıların ordu Galyalılara karşı sefere çıkarken ve askerî *tribunus* seçimlerinde dinî merasimleri artık dikkate almadıklarını gösterir. Devletler hukukunu hiçe sayarak Galyalılara karşı savaşan üç Fabius ailesi mensubunu da aynı derecede az cezalandırmışlar, hatta onları *tribunus*luğa memur etmişlerdir. Buradan kolaylıkla Romulus ve diğer sağduyulu hükümdarlar tarafından tesis edilen kurumlara da hürriyeti muhafaza etmenin ve sağduyunun gerektirdiğinden daha az itibar edildiği sonucuna varılır. İşte bu sırada o haricî darbe geldi ve Roma'nın tüm müesseseleri tekrar tesis edildi ve halka sadece dini ve adaleti muhafaza etmenin değil, aynı zamanda iyi vatandaşlara itibar etmenin ve onların erdemlerini, yine onların yaptıkları olmadan elde edilemeyecek olan kazançlardan daha fazla takdir etmenin gerekliliği gösterildi. Tüm bunlar aynen anlatıldığı gibi cereyan etti; zira Roma'nın geri alınmasının hemen ardından eski dini kurumlar tekrar hayata geçirildi. *"Contra ius gentium"* [devletler hukukuna karşı] hareket eden Fabiuslar cezalandırıldı ve Camillus'un olağanüstü liyakati ve erdemi öylesine takdir edildi ki, *senato* ve tüm diğerleri hiç kıskançlığa kapılmadan yönetimin tüm yükünü ona devrettiler. Şu halde, söylendiği gibi, herhangi bir toplumsal düzen içinde bir arada yaşayan insanların – ister harici ister dahilî hadiseler vesilesiyle olsun – kendilerini sık sık yenilemeleri sağlanmalıdır. Dahili olaylar vesilesiyle olan yenilenme, ya aynı topluluğa ait

olan insanları kontrol eden bir yasayla ya da aralarından çıkmış ve mükemmel davranış ve örnek tutumuyla yasayla aynı etkiyi yaratan liyakatli bir adamla olur.

Şu halde devlette böylesine bir kurtuluş ya da hayırlı şey ya bir adamın liyakatinden ya da bir kurumun mükemmelliğinden kaynaklanır. Sonuncusu söz konusu olduğunda, Roma Cumhuriyeti'ni başlangıcına geri götüren kurumlar arasında halk *tribunus*ları, *censor*lar ve vatandaşların hırsı ve tecavüzlerine karşı çıkarılan yasalar da vardır. Ancak bu yasalara, onları çiğneyenlerin gücüne karşı tatbik edecek cesareti olan bir insanın liyakatiyle hayat verilmelidir. Roma'nın Galyalılarca ele geçirilmesi öncesinde, bu tür tedbirlerden dikkate değer olanlar Brutus'un oğullarının, *decemvir*lerin ve tahıl tüccarı Maelius'un idamlarıdır; Roma'nın fethinden sonra ise Manlius Capitolinus'un ve Manlius Torquatus'un oğlunun idamı, Papirius Cursor'un süvari komutanı Fabius hakkında onun aleyhine verdiği karar, Scipioların dava edilmesi sıralanabilir. Bunlar olağanüstü ve dikkate değer olaylar olduğundan, her defasında böyle bir olay vuku bulduğunda, vatandaşların akıllarını başlarına getiriyorlardı. Seyrekleştiklerindeyse insanların ahlâkının yozlaşmasına meydan veriyorlardı; aynı zamanda daha büyük tehlikeleri ve daha fazla huzursuzluk ve karmaşayı da içlerinde barındırıyorlardı. Bu mahkûmiyetlerin birinden diğerine kadar on seneden fazla zaman geçmemesi gerekir; çünkü bu süreden sonra insanlar alışkanlıklarını değiştirmeye ve yasaları çiğnemeye başlarlar. Bu arada onlara tekrar cezayı hatırlatacak ve içlerine korku salacak bir vuku hadise bulunmazsa, suçluların sayısı öylesine artar ki, artık tehlikesizce cezalandırılmaları mümkün olmaz. 1434 ile 1494 yılları arasında Floransa'yı yöneten insanlar [Mediciler], bu konuyla ilgili olarak, her beş senede bir yönetimi tekrar ele geçirmek gerektiğini, aksi takdirde onu elde tutup devam ettirmenin zor olacağını söylüyorlardı. Yönetimi tekrar ele geçirmek, onların deyişine göre, yönetimin dizginlerini ilk defa ele geçirdiklerinde ve o zamanki anayasaya göre kötü bir yönetim sergileyenlerin hepsini cezalandırdıklarında yaptıkları gibi vatandaşların yüreklerine aynı korku ve dehşeti salmak demekti.

Bu tür cezalar zamanla unutulduklarından, insanlar pervasızca yeni denemelere kalkışmaya ve mevcut düzeni aşağılayıp hor görmeye cür'et ederler. Bu yüzden devleti kaynağına geri götürmek suretiyle ihtiyatî tedbirleri almak gerekir. Bir devletin bu şekilde başlangıcına geri götürülmesi, bu tür icraatları gerektiren bir yasaya bağımlı kalınmadan bir insanın salt liyakatiyle mümkündür. Bu liyakat öylesine itibar görür ve öylesine güçlü bir örnek teşkil eder ki, iyiler ona erişmeye çalışır ve kötüler tam tersi bir yaşam tarzı sürmekten utanç duyarlar. Roma'da belli başlı şu kişiler bu etkiyi yaratmışlardır: Horatius Cocles, Mucius Scaevola, Fabricius, Decius'ların her ikisi de, Atilius Regulusve Roma'da sundukları ender ve mükemmel örnekleriyle kanunların ve kurumların sağladığı başarının aynısını temin eden başka birkaç kişi. Yukarıda dile getirilen mahkûmiyetler bu çok özel örneklerle eş zamanlı olarak en azından her on senede bir Roma'da cereyan etseydi Roma, hiçbir zaman ahlâkî çöküntüye uğramazdı. Ama ikisi birlikte çok nadiren olduğundan, ahlâkî çöküntü ve yozlaşma artmaya başladı; zira Marcus Regulus'tan sonra benzeri bir örnek bir daha olmadı. Roma'da her iki Cato[xxii]da ayaklanmış olsa da Regulus'la onlar arasındaki ve birbirleri arasındaki zaman dilimi çok genişti ve bunlar seyrek olan münferit olaylardı, bu yüzden teşkil ettikleri iyi örnek iyi bir etki yaratamıyordu. Bilhassa şehrin büyük bölümünün yozlaşmış olduğunu gören Genç Cato, teşkil ettiği örnekle vatandaşların düzelmesini sağlayamadı. Bu kadar örnek cumhuriyetler konusunda yeterlidir.

Dinî cemaatlere ya da tarikatlara gelince, bunların da yenilenmesinin gerekliliğini Aziz Francesco ve Aziz Dominik* tarafından başlangıç noktasına götürülmeseydi yok olacak olan dinimiz örneğinden anlayabiliriz. Bu iki adam yoksullukları ve sürdürdükleri Hz. İsa'nın hayatına benzer hayatları ile dinimizi, onu neredeyse unutmuş olan insanların hatırlarına yeniden getirdiler. Bunların kurduğu yeni tarikatlar öylesine etkilidir ki,

* Aziz Francesco: Fransiskenliğin kurucusu. Aziz Dominik: Vaizler tarikatının kurucusu. Kendini vaaza adayıp, dilenerek geçinmiştir.

sadece bu etki sayesinde dahi yüksek rütbeli kilise ileri gelenlerinin sürdüğü sefil ve ahlâksız hayatlar kiliseyi yıkamıyor. Onlar bugün dahi hâlâ yoksulluk içinde yaşıyorlar ve vaazları ve günah çıkarma hücreleri ile halk arasında öyle büyük bir itibar görüyorlar ki, halk kilise büyüklerini kötülemenin ne kadar kötü ve onlara itaat etmenin ve onların günahlarını cezalandırmayı Allah'a havale etmenin ne kadar iyi olduğu konusunda onların dediklerine inanmayı sürdürüyor. Bu sayede diğerleri de ellerinden geldiğince manevralarına devam ediyorlar; çünkü görmedikleri ve inanmadıkları bir cezadan korkmuyorlar. Şu halde bu yenilenme dinimizi muhafaza etti ve bugün de ediyor.

Krallıkların da kanunlarının yenilenmesine ve çıkış noktalarına döndürülmesine ihtiyacı olur. Bunun ne denli iyi bir etki yarattığı, diğer devletlere göre yasalara ve anayasaya daha bağlı olan Fransa'da görülür. Yasalar ve anayasa, burada parlamentolar, özellikle de Paris'teki tarafından gözetilir. Parlamento, bir devlet büyüğünü cezaya çarptırdığı ve hatta kralı bile mahkûm ettiği her defasında yenilenme vuku bulur. Parlamentonun şimdiye kadar devam etmesinin sebebi, soylulara karşı amansız bir yargıç olmasından kaynaklanır. Öte yandan parlamento yasaların çiğnenmesini bir kere bile cezasız bıraksaydı ve suçlar artsaydı, suçluların cezalandırılması şüphesiz büyük karmaşaya yol açar veya devletin yıkılmasına neden olurdu.

En nihayetinde, ister bir dinî cemaat olsun, ister bir monarşi ya da cumhuriyet, topluluklara başlangıçlarında sahip oldukları itibarı tekrar vermek mutlak bir zarurettir. Lâkin bunu haricî bir gücün değil, ya iyi kurumların ya da mükemmel insanların yapmasına çalışılmalıdır. Haricî güç umumiyetle Roma'da olduğu gibi en iyi çare olmasına rağmen öylesine tehlikelidir ki, kesinlikle arzu edilmeye değer değildir. Ancak münferit insanların yaptıkları işlerin Roma'yı ne kadar yücelttiğini ve bu şekilde bu şehirde ne kadar iyi etkiler ve sonuçlar bıraktığını herkese göstermek için bunlardan bahsetmek istiyorum. Böylece üçüncü kitap ve aynı zamanda bu ilk on kitap hakkındaki yorum ve eleştirilerin son bölümü, nihayetlendirilecektir. Büyük ve anıl-

maya değer olsalar da kralların başardıkları işleri atlamak istiyorum, zira tarih onları yeterince detaylı anlatmaktadır, velhasıl onlardan kendi çıkarları için yaptıkları birkaç eylem hariç daha fazla bahsetmeyeceğim. Roma hürriyetinin babası Brutus'la başlamak istiyorum.

2
Zamanı geldiğinde aptalmış gibi davranmak büyük bir bilgeliğin işaretidir

Şimdiye kadar hiçbir insan Junius Brutus'un aptal rolü yaparak hak ettiği kadar akıllı görünmedi; hiçbir insan yaptığı muhteşem işlerden dolayı onun kadar bilge sayılmadı*. Gerçi Titus Livius, bu hile için bir tek sebep gösterir, o da böylelikle emniyet içinde yaşamak ve babadan kalan mirası koruyabilmektir. Ama Junius Brutus'un tüm davranış biçimi incelenirse onun, daha az izlenmek, kralları daha rahat alaşağı edebilmek ve de ortaya çıkan ilk fırsatta ülkesini hürriyete kavuşturmak amacıyla olduğundan farklı göründüğü düşünülebilir. Bunları yapmaya can attığını ilk olarak, kendisini yalancıktan yere atarak toprağı öpmek suretiyle Apollo'nun kehanetini yorumlamasından anlarız**. Brutus böyle yaparak tanrılara planlarını kabul ettirmek istemiştir; ikinci olarak da Lucretia'nın ölümünde kadının babası, kocası ve akrabalarının huzurunda onun yarasından hançeri ilk

* Efsaneye göre Brutus, kendisini Kral Tarquinius'un gazabından deli gibi görünerek kurtarmıştır. Deli taklidi yaparak gizli maksatlarının ortaya çıkmasını önlemeye çalışmıştır.

** Brutus diğer genç soylularla Delphi'deki Apollo kehanet merkezinde, kimin Roma'da iktidarı ele alacağını sorduğunda aldığı cevap "annesini ilk öpen" olmuştur. Bunun üzerine kendisini hemen yere atmış, herkesin ve herşeyin anası olan toprağı öpmüştür.

çekip çıkaran olması ve orada toplananlara artık bundan sonra Roma'da bir kralın yönetimine tahammül göstermemeye yemin ettirmesinden anlarız. Bir hükümdardan memnun olmayan herkesin onun sunduğu örnekten ders alması gerekir.

Bu kimseler önce kuvvetlerini ölçüp biçmelidirler: Eğer hükümdarın düşmanı olduklarını duyuracak ve onunla alenen mücadele edecek kadar güçlü iseler bu yolu seçmelidirler; çünkü bu yol daha az tehlikeli ve daha çok şereflidir. Ama onunla açıkça mücadele etmeye güçleri yetmiyorsa, mümkün olan tüm yöntemlerle onun dostluğunu kazanmaya çalışmalı ve bu amaç uğruna onun eğilimlerini araştırmak ve onun hoşuna giden tüm şeylerden kendilerinin de zevk alması için gerekli gördükleri yollara başvurmalıdırlar. Bu samimiyet önce emniyette olmanı, sonra tehlikesizce hükümdarın mutluluk ve refahının zevkini çıkarmanı ve aynı zamanda amacına ulaşman için sana en uygun fırsatı yaratmanı sağlar. Ancak bazıları hükümdara asla devrilirken seni de beraberinde götürecek kadar yakın durmamak ve yine devrilmesi durumunda arkasında bırakacağı yıkıntılar üzerinde yeterince çabuk yükselemeyeceğin kadar uzak durmamak gerektiğini söylerler. Bu orta yol, insan buna riayet edebilse, gerçekten doğru yol olurdu; ancak kanaatimce bu mümkün olmadığından iki yoldan birinde, yani tamamen uzak durmakta ya da iyice yanaşmakta karar kılınmalıdır. Başka türlü davranan kişi, eğer mevki, rütbe ve itibar sahibi birisi ise devamlı surette tehlike içinde yaşar. Şöyle söylemesinin ona bir yararı olmaz: Hiçbir şeyle ilgilenmiyorum, ne şan şöhret, ne rütbe, ne makam, sadece huzur içinde dertsiz tasasız yaşamak istiyorum. Bu bahaneler her ne kadar duyuluyor olsa da ciddiye alınmaz; çünkü rütbe, makam, mevki sahibi insanlar hakikaten isteseler ve hiçbir hırslı planları olmasa da rahat, sakin bir yaşama sahip olamazlar; kimse onlara inanmaz. Şu halde sakin bir yaşam sürmek isteseler de diğerleri bırakmaz. Dolayısıyla insanın Brutus gibi aptal numarası yapması gerekir ve insan gerçekten düşündüğünün aksine, sadece hükümdara yaranmak, onun hoşuna gitmek için övgüler düzer, konuşur, görür ve davranırsa yeterince deli

rolü yapmış olur. Bu adamın Roma'nın hürriyetinin tekrar tesis edilmesinde gösterdiği akıl ve sağduyudan kafi miktarda bahsettiğimizden şimdi de hürriyetin muhafazası esnasındaki sertliğinden bahsetmek istiyoruz.

3
Yeni kazanılmış özgürlüğün muhafazası için Brutus'un oğullarının bertaraf edilmesi lâzımdır

Roma'da, Brutus'un şehre kazandırdığı hürriyeti muhafaza etmek için Brutus'un sertliği yararlı olduğu kadar gerekliydi de; bu sertlik tarihte, bir babanın oğullarını yargılamasını ve onları ölüme mahkûm etmekle kalmayıp aynı zamanda cezalarının infazında hazır bulunmasının ender örneğini sunar. Eski tarihi okuyanlar bir ihtilalin ardından – ister bir cumhuriyetin yerine bir diktatörlük gelsin, ister bir diktatörlüğün yerine bir cumhuriyet – yeni düzenin düşmanlarına karşı hatırda kalacak sağlam bir icraatın gerektiğini göreceklerdir. Diktatörlüğe kalkışan ve Brutus'u öldürmeyen ya da bir cumhuriyet kurup Brutus'un oğullarını bertaraf etmeyen kişi, bulunduğu yerde uzun süre kalamayacaktır. Bu konuyu yukarıda etraflıca ele aldığımdan tekrar yukarıda söylediklerime atıfta bulunuyorum, yine de günümüzden ve ülkemizden bahse değer tek bir örnek vermek istiyorum. Örnek eski yönetimin tekrar tesis edilmesinden sonra Brutus'un oğullarının* ihtirasını sabır ve güzellikle alt edebileceğini sanan Piero Soderini ile ilgili; ama Piero Soderini bu düşüncesinde yanıldı. Piero Soderini zekâsıyla, aslında bu gerekliliği görmesine ve kendisine karşı mücadele edenlerin kaderi ve hırsı

* Burada kastedilen Medicilerin yandaşlarıdır.

ona onları yok etme fırsatını vermesine rağmen, hiçbir zaman kendisinde bunu yapacak cesareti bulamadı. Çünkü sabır ve iyiliğin yardımıyla kötü kanaat ve düşüncelerle başa çıkabileceğini ve bazılarına yapacağı hayır ve iyiliklerle onların düşmanlığını yatıştırabileceğini düşünmesinin yanı sıra (ve bunu arkadaşlarına da sık sık içini dökerek anlatıyordu), muhalefetin güçlü bir şekilde ezilmesi ve düşmanlarının terbiyesinin verilmesi için kanunsuz güç ve yetki kullanması ve kanunlar vasıtasıyla vatandaşlar arasındaki eşitliği bozması gerektiği kanaatindeydi. Ancak bu, Soderini daha sonra despotça bir yönetim sergilememiş olsaydı dahi, herkesi öylesine korkuturdu ki, ölümünden sonra artık bir daha hayat boyu görev yapacak bir *gonfaloniere* seçilmezdi; kaldı ki Piero Soderini, bunu güçlendirilmesi ve muhafazası yararlı olacak bir müessese olarak görüyordu. Bu endişesi akıllıca ve iyiydi. İyi bir şeyler aşkına bir musibete, eğer bu iyi şeyler o musibet tarafından kolayca ezilip yok edilelecekse, o derece az müsaade edilmelidir. Davranışları ve niyetleri elde edilecek sonuca göre değerlendirileceğinden – eğer şansı ve hayatı kendisine yardımcı olsaydı – herkesi, herşeyi hırsından ötürü değil ülkesinin hayrına yaptığına inandırabileceğine iman etmesi gerekiyordu. Kendisinden sonra geleceklerin kendisinin iyi amaçlara yönelik yaptıklarını kötü amaçlara yönelik yapmaması için tedbirler de alabildi. Ama ilk düşüncesi onu yanılttı; kötü niyetliliğin ne zamanla düzeltilebileceğini ne de hediyelerle yumuşatılabileceğini anlayamadı. Böylece, Brutus'a benzemeyi beceremediğinden, ülkesiyle birlikte iktidarını ve itibarını da kaybetti. Bir sonraki bölümde gösterileceği gibi, bir tacı savunup korumak da bir cumhuriyeti korumak kadar zordur.

4
Hiçbir hükümdar ellerinden saltanatını aldığı insanlar hayatta olduğu müddetçe saltanatından emin olamaz

Tarquinius Priscus'un, Ancus'un oğulları tarafından ve Servius Tullius'un, Tarquinius Superbus tarafından öldürülmeleri, birisinin elinden saltanatını gasp etmenin ve onu hayatta bırakmanın, o kişiye yapılacak iyiliklerle gönlünü almak için uğraşılsa bile ne kadar zor ve tehlikeli olduğunu gösterir. Görüldüğü üzere Tarquinius Priscus, kendisine halk tarafından verildiği ve *senato* tarafından da onaylandığı için iktidarın yasal sahibi olduğunu düşünmek suretiyle yanılgıya düştü. Ancus'un oğullarının duydukları nefretin, onların tüm Roma'nın memnun ve hoşnut olduğu şeyden memnun olmayacakları kadar büyük olduğunu akledemedi. Ve Servius Tullius, Tarquinius'un oğullarını mütemadiyen yapacağı hayır ve iyiliklerle kazanacağını sandığında yanıldı. Tarquinius Priscus örneğine gelince; ilk yapılması gereken, tüm hükümdarları, saltanatları ellerinden alınan insanlar yaşadıkça iktidarlarından emin olamayacakları konusunda uyarmaktadır. Servius Tullius örneğiyle ilgili olarak ise, her hükümdara, eskiden yapılmış haksızlığın yeni iyiliklerle telafi edilemeyeceğini ve bunun, yapılan yeni iyilik eski haksızlığa oranla ne kadar küçükse o kadar az mümkün olacağı hatırlatılabilir. Servius Tullius'un, Tarquinius'un oğullarının, üzerinde

yönetme hakkına sahip olduklarını düşündükleri bir adamın damatları olmakla yetineceklerini düşünmesi akılsızcaydı. Şu halde tahakküm hırsı öyle güçlü bir şeydir ki, sadece taht üzerinde hakkı olanları değil aynı zamanda olmayanları da etkisi altına alır. İşte, genç Tarquinius'un karısı – ki aynı zamanda Servius'un kızıydı – bu tutkunun tahrik ve teşvikiyle kocasını, bir evlâdın babasına karşı sahip olması gereken tüm duyguları bir kenara iterek canını ve iktidarını elinden alması için babasına karşı böyle kışkırttı; kraliçe olmaya kral kızı olmaktan daha fazla değer veriyordu. Şu halde Tarquinius Priscus ve Servius Tullius, ellerinden tahtı zorla aldıkları insanlara karşı kendilerini emniyete almayı beceremedikleri için iktidarlarını kaybettilerse, Tarquinius Superbus da tahtını, bir sonraki bölümde gösterileceği üzerine, daha önceki kralların müesseselerini dikkate almadığı için kaybetti.

5
Bir kral kendisine veraset yoluyla kalmış bir devleti ne surette kaybeder

Tarquinius Superbus, arkasından gelecek kimse olmayan Servius Tullius'u öldürdüğünde, bünyesinde tehlike barındırmayan bir iktidara konmuş oldu; seleflerini deviren şeyden korkması için hiçbir neden yoktu. İktidara geliş şekli kanunsuz ve tiksindirici olsa da, insanlar onu kabullendiler ve eğer kendisinden önceki kralların eski müesseselerini dikkate almış olsaydı halk ve *senato*, elinden iktidarı almak için başkaldırmazdı. Oğlu Sextus Lucretia'yı* kirlettiği için değil, *senato*nun itibarını elinden alıp sahiplenerek, ilâveten *senato*yu memnun etmek adına halkın içinde halledilen işleri bundan böyle sarayında görerek ve böylece tüm sorumlulukların altına girerek ve herkesin garezine maruz kalmak suretiyle krallığın yasalarını çiğnediği ve zorbaca bir yönetim sergilediği için kovuldu. Bu şekilde davranarak kısa sürede Roma'nın diğer kralların yönetimi altındayken koruyup sakındığı hürriyetini elinden aldı. *Senator*lerin düşmanlığını kazanmakla kalmadı; halkına, seleflerinin hiç kullanmadığı angarya işlerle eziyet ederek onları da kendisine

* Tarquinius Collatinus'un eşi Lucretia, efsaneye göre Kral Tarquinius Superbus'un oğlu Sextus tarafından tecavüze uğradıktan sonra kendini öldürmüştür.

karşı galeyana getirdi. Bu şekilde bir yığın zulüm ve kibir örneği sunarak tüm Romalıların yüreğini bir isyan için hazır hale getirmişti; Romalılar sadece uygun bir fırsatı bekliyorlardı. Lucretia hadisesi cereyan etmeseydi, ortaya çıkacak başka bir vesile de aynı sonucu doğururdu. Tarquinius diğer krallar gibi hareket etmiş olsa ve oğlu Sextus da bu suçu yine işleseydi, Brutus ve Colatinus, Sextus'un cezalandırılması için Roma halkına değil Tarquinius'a başvururlardı. Şu halde hükümdarlar bilmelidirler ki, halkın uzun yıllar birlikte yaşadığı yasalara, eski geleneklere ve alışkanlıklara aykırı davranmaya, karşı gelmeye başladıkları anda iktidarlarını kaybetmeye hazırlanmalıdırlar. Ve iktidarlarını kaybettikten sonra sadece aklıselim davrandıkları takdirde, iktidarda kalmanın ne denli kolay olduğunu anlayacak kadar akıllanırlarsa, iktidarı kaybedişleri onlara çok daha acı vermeli ve kendi kendilerini başkaları tarafından cezalandırılmış olduklarından daha sert cezalandırmalıdırlar. Çünkü iyilerin sevgisini kazanmak, kötülerin sevgisini kazanmaktan ve yasalara uymak, yasaların üzerine çıkmaktan çok daha kolaydır. Bununla beraber, eğer hükümdarlar bunun için ne yapmaları gerektiğini bilmek isterlerse, mesela Korinthoslu Timoleon'un, Sikyonlu Aratos'un ve diğerlerinin hayatları gibi iyi yöneticilerin hayatlarını ayna gibi kendi yüzlerine tutmaktan başka bir zahmete girmelerine gerek yoktur. Bu hayatlara baktıklarında, bunların içinde yönetenlerin ve yönetilenlerin ne denli güven ve hoşluk içinde olduklarını görecekler ve gıpta edip onlar gibi olmayı istemek zorunda kalacaklardır. Yukarıda gösterilen sebeplerden ötürü bunu kolaylıkla yapabilirler; zira insanlar iyi yönetilirlerse, yukarıda adı geçen her iki adam tarafından yönetilen halkların kanıtladıkları üzere, başka bir hürriyet aramaz ve istemezler. Çünkü bu iki adamın halkları, onlar birçok defalar kendi şahsî hayatlarına geri dönmek istemelerine rağmen, onları hayatlarının sonlarına kadar yönetici olarak kalmaya zorlamıştır.

Bu bölümde ve bundan önceki iki bölümde yöneticilere karşı isyanlardan, Brutus'un oğullarının vatana karşı komplolarından ve Tarquinius Priscus ve Servius Tullius'a karşı düzen-

lenen entrikalardan bahsedildiğinden, gelecek bölümde detaylı bir şekilde komplolar ve entrikalar üzerine konuşmanın uygun olacağını düşünüyorum, çünkü özellikle bu konu hem yöneticiler hem de sivil vatandaşların aynı ölçüde dikkatini hak ediyor.

6
Komplolar üzerine

Komploları incelemeden geçmek istemiyorum, çünkü komplolar hem yönetenler hem de resmî vazifesi olmayan sivil insanlar için eşit derecede tehlikelidir. Onlardan dolayı savaşlara kıyasla daha fazla hükümdar hayatını ve saltanatını kaybetmiştir; çok az insan bir hükümdara karşı açıkça savaşabilir, ancak ona karşı komplo hazırlamayı her insan yapabilir. Öte yandan sivil insanlar bundan daha tehlikeli ve pervasız bir teşebbüse kalkışamazlar; çünkü bir komplo her bakımdan zor ve çok tehlikelidir. Sık sık komplo yapmaya teşebbüs edilmesi ama çok azının istenilen şekilde sonuçlanması bundan ileri gelir. Hükümdarlar bu tehlikelerden korunsunlar, ama diğer yandan da sivil insanlar komplolara kalkışma konusunda çekingen davransınlar ve her şeyden önce kendilerine kaderin verdiği yönetimden hoşnut olmayı öğrensinler diye bu konu hakkında detaylıca konuşmak ve her iki tarafa ibret teşkil edebilecek hiçbir dikkate değer durumu atlamak istemiyorum. Cornelius Tacitus'un sözleri burada hakikaten altın değerinde bir hakikate işaret eder: "İnsanlar geçmişe saygı göstermeli, şimdiki zamana itaat etmelidir; kendilerine iyi hükümdarlar dilemeli ve hükümdarlar nasıl olurlarsa olsunlar onlara tahammül etmelidirler". Hakikaten, başka türlü davranan umumiyetle kendisini de ülkesini de uçuruma sürükler.

Öncelikle, komploların kimlere karşı tertiplendiğini iyice düşünüp taşınmalıyız; o zaman göreceğiz ki, komplolar ya tüm bir ülkeye ya da hükümdara karşı düzenlenir. İşte biz de öncelikle bu iki olasılık hakkında konuşacağız; çünkü düşmana kuşatma altındaki bir şehri teslim etmek için tertiplenen komplolardan ya da benzeri nedenlerle teşebbüs edilen komplolardan yukarıda yeteri kadar bahsedildi. O halde hükümdarlara karşı olan komplolarla başlayalım ve önce bunların sebeplerini inceleyelim. Sebepler çoktur ve bu sebeplerin içinde en önemli olanı tüm halkın nefretidir; çünkü buna maruz kalan bir hükümdarın münferit düşmanlara sahip olması da tabiîdir. Bunlar hükümdar tarafından bilhassa rencide edilmiş olanlardır ve intikam almaya can atar, bunun için yanıp tutuşurlar. İntikam hırsı, hükümdarın düşmanlarının, göz göre göre yayıldığını gördükleri halktaki genel hoşnutsuzlukla artar. Bu yüzden bir hükümdar kamuoyunu karşısına almaktan sakınmalıdır, bundan nasıl sakınılacağını başka bir yerde gösterdim* ve dolayısıyla burada tekrar bundan bahsetmek istemiyorum. Şu halde hükümdar eğer kamuoyunu karşısına almaktan sakınırsa, münferit vatandaşlara karşı işlediği basit kabahat ya da suçlar kendisine fazla zarar vermez; çünkü evvelâ, insanlar uğradıkları haksızlığa nadiren, intikam amacıyla olağanüstü bir tehlikeye atılacak derecede kıymet biçerler ve ikincisi intikam alacak kadar cesaret ve güçleri olsa dahi, hükümdarın sahip olduğu halkın sevgi ve sempatisinden ötürü böyle bir şey yapmaktan korkarlar.

Bir hükümdarın işlediği ya da işleyebileceği suçlar mala, mülke, cana ya da namusa yöneliktir. Cana karşı yapılan cürüm ve kabahatlerde, tehdit, fiilin kendisinden daha tehlikeli, hatta çok tehlikelidir. Öte yandan tehdidin yerine getirilmesinin hiçbir tehlikesi yoktur; çünkü artık ölü durumda olan kişi intikam düşünemez ve sağ kalanlar intikam alma fikrini genelde ölüye bırakırlar. Ama tehdit edilmiş olan ve kendisini, ya bir şeyler yapmaya ya da başına geleceklere katlanmaya mecbur hisseden

* Bkz. *Hükümdar*

kişi, – daha sonra özellikle göstereceğim üzere – hükümdar için fevkalâde tehlikeli olur. İlâveten mal, mülk ve namus tecavüzleri, insanları en fazla yaralayan iki şeydir. Hükümdarın kendisini bunlardan sakınması gerekir; çünkü bir insan asla intikam almak için bir hançeri dahi kalmayacak kadar sömürülemez ve hiç kimse intikam almaya kesinkes karar veremeyecek kadar şerefinden edilemez. İnsanın namusunu lekeleyen şeyler içinde en ağır basanı kadınlarının namuslarının lekelenmesi ve bunun ardından kendi şahsiyetlerine yapılan hakarettir. Pausanias'ı, Makedonyalı Philip'e karşı suikast düzenlemeye sevkeden de böylesi bir hakarettir. İnsanın şahsına yapılan hakaret ve tecavüz, daha birçok insanı kimi hükümdarlara karşı galeyana getirmiştir. Bizim devirde Giulio Belanti, Siena Tiranı Pandolfo'ya karşı, eğer Pandolfo ona evlenmesi için kızını verip de sonra tekrar elinden almasaydı, aşağıda anlatacağımız üzere, komplo kurmaya yönelmezdi. Pazzilerin Medicilere karşı tertip ettikleri komplonun en önemli sebebi, Giovanni Bonromei'nin mirasının Medicilerin emri üzerine Pazzilerin elinden alınmasıydı.

Bir hükümdara karşı komplo tertip etmeye sevk eden başka bir saik daha vardır; hem de çok güçlü bir saik: Bu, hükümdar tarafından esaret altına sokulan ülkeyi hürriyete kavuşturma isteğidir. Bu saik Brutus ve Cassius'u, Sezar'a karşı ve birçok diğer insanı da Phalaris, Dionys ve ülkelerini baskı altında tutan diğer diktatörlere karşı komplo kurmaya sevk etmiştir. Hiçbir diktatör – eğer diktatörlüğünden feragat etmezse – kendisini bu tür suikastlardan koruyamaz. Ama kimse bunu yapmadığından diktatörlerin büyük çoğunluğunun sonu kötü olur; Juvenal bu yüzden şöyle der: "*Ad generum Cereris sine caede et vulnere pauci descendunt reges, et sicca morte tyranni**." [Kanlar içinde kalmadan, yarasız beresiz Orkus'a inen kral ve huzurlu bir ölümle ölen tiran azdır.]

Komplolar sırasında mevcut olan tehlikeler – yukarıda söylendiği gibi – büyüktür, çünkü komplonun her safhasında teh-

* Juvenalis, *Taşlamalar.*

dit olmayı sürdürürler. İnsan komplonun hazırlanmasında, icra edilmesi esnasında ve icra edilmesinden sonra hep tehlikeyle karşı karşıyadır. Komployu tertip eden ya yalnızdır ya da kalabalık bir grup; aslında bir kişi söz konusu olduğunda komplodan söz edilemez, daha ziyade bir insanın hükümdarı öldürme hususunda sahip olduğu kesin karar söz konusudur. Ancak burada insanın komplolarda maruz kaldığı üç tehlikeden birincisi yoktur. Komplo yürürlüğe konmadan önce, komployu tertipleyen tehlikede değildir, çünkü kimse sırrına vakıf değildir. Dolayısıyla komplocunun maksadı hükümdarın kulağına gitmez. Hangi sosyal sınıf ya da mevkiden olursa olsun, ister önemli ister önemsiz biri olsun, ister soylu ister sade vatandaş, ister hükümdarın yakın adamları ya da uzağındakiler, herkes komplo tertiplemeye karar verebilir. Çünkü herkesin eninde sonunda bir gün hükümdarla konuşma imkânı olur ve onunla konuşabilen kişi amacını gerçekleştirme imkânına da sahip olur. Daha önce birkaç kere bahsettiğim Pausanias etrafındaki bin silahlı adam tarafından çevrilmiş bir vaziyette, oğlunun ve damadının arasında tapınağa giden Makedonyalı Philip'i öldürdü. Ama sonuçta bir soyluydu ve kralın ahbabıydı. Fakir ve zavallı bir İspanyol, İspanya Kralı Ferdinand'ı bir kez boynundan bıçakladı; gerçi yara ölümcül değildi ama olay, İspanyol'un kralı öldürecek kadar cesaret ve olanağa sahip olduğunu gösteriyor. Bir derviş, ki Türklerin papazına böyle deniyor, Türklerin şimdiki sultanının babasına* karşı palasını çıkarttı ve salladı. İsabet ettiremedi, ama en azından bunu yapmaya niyeti ve olanağı vardı. Bir hükümdarı öldürme niyeti olan çok sayıda insanın varolacağı kanısındayım; çünkü niyet ne bir ceza ne de tehlike doğurur. Ama enerjik eylem adamlarının sayısı azdır ve hükümdarların ekserisi ya da haddizatında hepsi bunlar tarafından tez elden öldürülür. Dolayısıyla göz göre göre ölüme gidecek kimse yoktur. Bu yüzden biz şimdi münferit insanların bu maksatlarını bırakalım ve çok sayıda insanın tertiplediği komplolara gelelim.

* Yavuz Sultan Selim Han'ın babası II. Bayezid Han.

Tarihe baktığımızda tüm komploların önde gelen ya da hükümdarın yakın çevresinde bulunan insanlar tarafından düzenlendiğini görürüz. Bunun dışındaki insanlar, eğer tamamen delirmemişlerse komplo tertipleyemezler; çünkü az sayıda ve hükümdarın uzağında bulunan insanların bir komplonun yerine getirilmesi için gerekli olan umutları ve fırsatları yoktur. Öncelikle insanlar güç ve nüfuzları olmadan kendilerine sadakat gösterecek kimseyi bulamazlar; çünkü insanların uğruna büyük tehlikelere atıldıkları tek bir umuda ya da beklentiye dahi sahip kimseyi elde edemezler. Dolayısıyla, iki ya da üç sır ortağına güvenip içlerini açtıklarında kendilerini jurnalleyecek muhbirlere rastlar ve mahvolurlar. Öte yandan muhbire rastlamama gibi bir şansları olsa dahi, eyleme geçtiklerinde hükümdara ulaşacak kolay bir yol bulamadıklarından önlerine o kadar çok engel çıkar ki, komployu gerçekleştirme esnasında aynı şekilde mahvolmak zorunda kalırlar. Ama kudretli insanlar ve hükümdara kolayca ulaşabilen kişiler bile aşağıda göstereceğimiz engellere yenik düşüyorlarsa, onların zorlukları çok daha fazla olacaktır. İnsanlar hayatları ve mal mülkleri söz konusu olduğunda çok da aptal olmadıklarından, yeterince güçlü olmadıklarını anladıklarında komplolardan sakınır ve nefret ettikleri hükümdarlara beddua etmek ve daha kabiliyetli şahsiyetlerin gelip hükümdardan intikam almalarını beklemekle yetinirler. Ancak bir gün hakikaten onlar gibi biri böyle bir teşebbüse girişecek olursa övgüyü hak eden zekâsı değil, cesareti olacaktır.

Buradan anlaşıldığı üzere, sadece ileri gelenler ve bir hükümdarın maiyetinde bulunan insanlar komplo yapmışlardır; bunların birçoğu uğradıkları haddinden fazla hakaretler, birçoğu ise kendilerine lutfedilen yine haddinden fazla iyilikler yüzünden komplo tertip etmeye itilmişlerdir; tıpkı Perennius'un Commodus'a, Plautianus'un Severus'a, Sejanus'un Tiberius'a karşı yaptığı gibi. Bunların hepsi imparatorları tarafından onca zenginlik, şan, şeref, rütbe ve makamla donatılmışlardı ki, sahip oldukları gücün tamamlanması için eksik olan tek şeyin imparatorluk yönetimi olduğunu düşündüler ve bundan mahrum kalmak istemediklerinden, imparatora karşı gizlice komplo kur-

dular, sonunda düzenledikleri komplolar nankörlüklerinin hak ettiği şekilde sonuçlandı. Benzer komplolardan çağımızda Jacopo di Appiano'nun kendisini yetiştirip büyüten, besleyen ve itibar kazanmasını sağlayan Pisa Hükümdarı Piero Gambacorti'ye karşı tertiplediği komplo başarıya ulaşmış, Jacopo di Appiano, bu komployla yönetimi eline geçirmiştir. Zamanımızda gerçekleşen ve Coppola'nın Aragonya Kralı Ferdinand'a karşı düzenlediği komplo da buraya dahil edilebilir. Coppola öylesine bir güç ve ağırlığa ulaşmıştı ki, artık tek eksiğinin taht olduğunu düşündü, ama bunu elde etmek isterken de canından oldu. Hakikatte de bir hükümdara karşı ileri, gelen insanlar tarafından tertiplenen bir komplo başarılı olabilseydi; bu, niyetini gerçekleştirmek için özellikle iyi bir fırsata sahip olan başka bir hükümdar tarafından tertiplenmiş olan bir komplo olmalıydı. Ama Coppola'nın aklını başından alan tahakküm hırsı teşebbüslerini hayata geçirirlerken diğerlerinin de gözlerini kör etti; kötü maksatlarını ihtiyatla icra etmeyi bilselerdi başarısızlığa uğramaları imkânsız olurdu. Bu yüzden kendini komplolardan korumak isteyen bir hükümdar kendilerine haddinden fazla haksızlık ettiği insanlardan ziyade, haddinden fazla iyilik ettiği insanlardan korkmalıdır. Çünkü haksızlık edilen insanların sahip olmadıkları fırsat, iyilik edilen insanlarda bolca vardır. Ancak kötü maksat her ikisinde de eşit derecede şiddetlidir; çünkü hükmetme hırsı, intikam hırsı kadar büyük hatta bazen ondan daha da büyüktür. Dolayısıyla, bir hükümdar kayırdıklarına sadece, kendisiyle onlar arasında hâlâ bir mesafe kalacak ve ortada onların hâlâ hep arzulayacağı bir şeyler kalacak kadar otorite bahşetmelidir; aksi takdirde, sonlarının yukarıda bahsi geçen hükümdarlardan farklı olması ender bir istisna olacaktır. Fakat biz tekrar konumuza dönelim!

Komplocuların daima, hükümdarın yanına kolayca yaklaşabilen güçlü insanlar olduğunu tekrar etmeme müsaade ediniz. Bu noktada tartışılması gereken, girişimlerinin nasıl sonuçlandığı ve başarıya ulaşmalarının veya başarısızlığa uğramalarının sebepleridir. Yukarıda söylediğim üzere, komplolarda üç tehlikeli merhale vardır ve bunlar suç öncesi, suç esnası ve suç sonrasıdır.

Dolayısıyla çok azı iyi bir sonla nihayetlenir; çünkü tüm bu tehlikeleri başarıyla atlatmak neredeyse imkânsızdır. Cürüm öncesi tehlikeler en büyük olanlarıdır; bu aşamada, komplo tertip edilirken fark edilmek istenmiyorsa, çok dikkatli ve şanslı olmak gerekir. İnsan ya bir ihbardan ya da komplodan şüphelenilmesinden ötürü fark edilir; ihbar ya da jurnal güvendiğin insanların sadakatsizliği ya da ihtiyatsızlığından ileri gelir. Kendini sadece, sana karşı duydukları sevgiden dolayı hayatlarını vermeyi göze alan çok yakın dostlarına ya da hükümdardan memnun olmayan insanlara açsan da sadakatsizliği her zaman hesaba katmalısın. Kendine çok yakın dost olarak bir ya da iki kişi bulabilirsin; ancak çok sayıda insana sırrını açtığında bunları bulmak imkânsız olur. Ayrıca sana duydukları sevgi o denli büyük olmalıdır ki, tehlike ve ceza korkusu gözlerine daha da büyük görünmesin. Bundan başka insanlar kendilerine diğer insanlar tarafından gösterilen ve beslenen sevginin ölçüsü hakkında yanılgıya düşerler; insan imtihana tutmadığı sevgiden hiçbir zaman emin olamaz. Ancak bir sevgiyi, böylesi bir konuda imtihan etmek çok tehlikelidir. Kaldı ki, tehlikeli başka bir mesele de onların sadakati ile ilgili iyi tecrübeler edinilmiş olsa dahi, yapılan bu sadakat ispatından şimdi lâzım gelen sadakatle ilgili çıkarsama yapılamaz; çünkü bir komployla bağlantılı tehlike, tüm diğer tehlikelerden kat be kat fazladır. Bundan başka, birisinin sana olan bağlılığını hükümdardan duyduğu hoşnutsuzlukla kıyaslayarak ölçmeye kalkışırsan kolaylıkla yanılabilirsin; çünkü bu hoşnutsuz kişiye fikirlerini açıklar açıklamaz ona memnun olma fırsatını verirsin [seni ihbar ederek elde edeceği kazanç sayesinde] Eğer sana sadık kalması gerekiyorsa ya onun kini çok şiddetlidi veya senin etkin çok büyük olmalıdır.

Tüm bunlardan birçok komplonun ifşa edildiği ve daha başında bastırıldığı anlaşılır. Piso'nun Nero'ya karşı tertiplediği komplo ve zamanımızda Pazzilerin Lorenzo ve Giuliano de Medicilere karşı düzenlediği ve elli kişiden fazla insanın haberdar olmasına rağmen ancak faaliyete geçildiği anda ortaya çıkan komploda olduğu gibi; bir komplo eğer çok sayıda komplocuya rağmen uzun süre gizli kalıyorsa bu, bir mucize olarak görülür.

Bir komplonun dikkatsizlik sonucu fark edilmesine gelince; bu, komploculardan birinin dikkatsizce bu konu hakkında ortalıkta konuşması ve bunu sonucunda, Brutus'un oğullarında olduğu gibi, bunun bir uşak ya da üçüncü bir şahıs tarafından duyulmasıyla olur. Brutus'un oğulları, Tarquinius'un elçileri ile konuyu görüşürken bir köle tarafından dinlenmişler ve akabinde aynı köle tarafından ihbar edilmişlerdi; ya da bir komplo, tıpkı Büyük İskender'e karşı komplo tertipleyen Philotas'ın[lx] komplocularından Dymnos'un yaptığı gibi fikirlerini düşüncesizce bir kadına ya da sevdiğin bir çocuğa ya da başka bir düşüncesiz kişiye açtığında fark edilir. Dymnos, hoşlandığı delikanlılardan biri olan Nikomachos'a komplodan bahsetti; Nikomachos, Dymnos'tan duyduklarını hemen kardeşi Cebalinus'a, o da krala söyledi. Bir komplonun bir şeylerden şüplenerek fark edilmesine ise Piso'nun Nero'ya karşı düzenlediği komplo örnektir. Komploculardan biri olan Scaevinus, Nero'nun öldürüleceği günün arifesinde vasiyetini hazırladı ve azatlısı Melichius'a paslı bir hançeri bileyletmesini emretti, tüm kölelerine hürriyetlerini bağışlayıp para verdi ve onlara sargı bezi hazırlattı. Bu kanıtlardan dolayı Melichius, Scaevinus'un niyetini anladı ve Nero'ya haber verdi. Scaevinus ve onunla birlikte başka bir komplocu olan Natalis – ki bu ikisinin bir gün önce uzun uzun ve gizli gizli konuştukları görülmüştü – tutuklandı. Görüşmeleri hakkındaki ifadeleri birbirini tutmadığından, gerçekleri itiraf etmeye zorlandılar ve böylece komplo ortaya çıkarıldı ve hepsinin mahvına neden oldu.

Komplocuların sayısı üç ya da dördü geçtiğinde artık bir komplonun ortaya çıkmasına ön ayak olan ve hile, dikkatsizlik veya düşüncesizlikten ileri gelen sebeplerden korunmak mümkün değildir. Birden fazla kişi yakalandığında komployu gizlemek mümkün olmaz; çünkü iki kişinin verdiği ifadeler birbirini hiçbir zaman tutmaz. Ancak sadece bir kişi hem de yürekli bir kişi yakayı ele verirse komplo içinde yer alan diğer komplocuların isimlerini sabır ve metanetle gizleyebilir. Öte yandan diğer komplocuların da metanetli durabilmek ve kaçarak kendilerini ele vermemek için en az onun kadar yürekli olmaları lâzımdır.

Tutuklananlardan ya da henüz özgürce dışarda bulunanlardan biri cesaretini yitirirse komplo açığa çıkar. Titus Livius'un naklettiği Siracusa Kralı Hieronymus'a karşı tertiplenen komplo buna ender bir örnektir. Komploculardan biri olan Theodoros tutuklanmıştı; ama metanetle tüm komploculann isimlerini gizledi ve kralın arkadaşlarını suçladı. Diğer yandan tüm diğer komplocular Theodoros'un metanetine öylesine güveniyorlardı ki, kimse Siracusa'dan uzaklaşmadı ya da hiçbir tehlike alâmeti göze çarpmadı. İşte tüm bu tehlikelere bir komplonun hazırlanması esnasında, işler daha ifa edilmeye başlamadan çok önce, maruz kalınır. Onlardan kaçınmanın yolu şudur: Birinci ve en önemli yol ya da daha iyi ifade etmek gerekirse tek yol, komploculara sana ihanet edecek vakti vermemek ve bu yüzden onlara planını harekete geçmeden hemen önce açıklamaktır; daha önce değil. Böyle davranan kimse, hazırlık esnasında meydana çıkabilecek tehlikelerden kesinlikle kaçınır, genellikle tüm diğer tehlikelerden de sakınır ve daima başarılı olacaktır. Dolayısıyla aklıselim sahibi her insan böyle davranmalıdır. Burada iki örnekle yetinmek istiyorum.

Epirus Tiranı Aristotimos'un despotça yönetimine tahammül edemeyen Nelematos, birçok akrabasını ve arkadaşını evine topladı ve onları vatanı kurtarmaya davet etti. Bunların bazıları düşünmek ve kafalarını toplamak için zaman istediler. Bunun üzerine Nelematos, kölelerine evin kapılarını kapattırdı ve evde toplanmış olan insanlara şunu söyledi: "Ya bana hemen harekete geçeceğinize dair söz verirsiniz ya da hepinizi birer mahkûm olarak Aristotimos'a teslim ederim." Bu sözler üzerine yemin ettiler, gecikmeden işe koyuldular ve Nelematos'un emrini başarıyla yerine getirdiler. Bir müneccim, hileyle Pers tahtını ele geçirmişti. İmparatorluğun önde gelen isimlerinden biri olan Otanes hileyi farkettiğinde, diğer önde gelen altı kişiyle görüştü ve imparatorluğu müneccimin tiranlığından kurtarmak istediğini söyledi. İçlerinden biri bunun ne zaman yapılacağını sorunca Otanes'in davet ettiği altı kişiden biri olan Darius şöyle dedi: Ya derhal icraata geçeriz ya da hepinizi ihbar ederim. Hazır bulunanlar onay verdiler, yola çıktılar ve kimseye pişman olacak va-

kit bırakmadan maksatlarını ifa ettiler. Etolialıların, Isparta Tiranı Nabis'i öldürürken kullandıkları tarz da bu iki örneğe benzer. Etolialılar hemşerileri Alexamenos'u otuz süvari ve iki yüz piyade askeriyle birlikte yardım gönderme bahanesiyle Nabis'e yolladılar. Bu arada sırlarından sadece Alexamenos'u haberdar ettiler, geri kalanlara da istisnasız her konuda ona itaat etmelerini emrettiler ve aksi halde sürgüne gönderilerek cezalandırılacaklarını söylediler. Alexamenos, Isparta'ya hareket etti ve görevini, harekete geçmeden önce kimseye açıklamadı. Böylece Nabis'i öldürmeyi başardı. Böyle davranan kimse, komploların hazırlanması sırasında insanın maruz kaldığı tüm tehlikelerden sakınmıştır ve yine böyle davranacak olan kimse de tüm bu tehlikelerden daima sakınacaktır.

Herhangi birinin yukarıda anlatılan kişiler gibi davranabileceğini, Piso örneğinin yardımıyla göstermek istiyorum. Piso, Nero'nun maiyetinde çok önemli, itibar gören bir adamdı ve Nero ona çok güveniyordu. Nero sık sık onun bahçelerine gider ve kendisiyle yemek yerdi. Böylece Piso bir suikast için gerekli olan ve onunla aynı kafa yapısına sahip cesur insanları arkadaş edinebildi; zira bunu yapmak güçlü bir insan için çok kolaydır. Şu halde Nero, Piso'nun bahçelerindeyken, Piso meseleyi onlara açıkladı ve onları uygun sözlerle zaman darlığından dolayı reddedemeyecekleri ve başarılı olmamasının imkânsız olduğu eyleme teşvik edebildi. Tüm komplolar incelendiğinde, bu şekilde yapılamayacak çok az komplo olduğu da görülür. Ama adet olduğu üzere insanlar, dünya işlerinden pek fazla anlamazlar ve bu yüzden sık sık çok büyük hatalar yaparlar, üstelik buradaki gibi mesele ne kadar olağandışı ise o kadar büyük hatalara düşerler.

Şu halde bir komplo, sadece lüzumlu olduğunda başkalarına açıklanmalı, bu da daima eyleme geçmeden hemen önce yapılmalıdır. Ama eğer komployu düzenleyen kişi içini birine açmak istiyorsa, bunu yalnızca uzun bir müddet boyunca tecrübe ettiği veya kendisini harekete geçiren aynı saiklerle harekete geçebilecek yine yalnızca bir kişiye yapmalıdır. Bu şartları haiz tek bir

kişiyi bulmak, birçok kişiyi bulmaktan daha kolay ve dolayısıyla daha az tehlikelidir ve bu kişi ihanet edecek olsa dahi hâlâ elde, çok sayıda komplocu söz konusu iken sahip olunamayacak bir kendini müdafaa çaresi kalır; çünkü sağduyulu insanlardan duyduğum üzere, insan bir tek kişiyle herşeyi konuşabilir. İnsanın kendi eliyle yazdığı bir yazıyı vermeye kanmaması şartıyla birinin "evet"i diğerinin "hayır"ı anlamına gelir. Öte yandan insan yazılı bir evraktan denizdeki kayalıklardan sakındığı gibi sakınmalıdır, çünkü hiçbir şey senin suçunu kendi elinle yazdığın bir yazı kadar kolay ispat edemez. Plautianus, İmparator Severus ve oğlu Antoninus'u öldürtmek istediğinde bu iş için *Tribunus* Saturnius'u görevlendirdi. Ama Saturnius onun bu isteğini yerine getirmek istemedi, aksine onu gammazlamak arzusundaydı, lâkin onu şikâyet ettiğinde insanların kendisinden çok ona inanacağından da korkuyordu. Bu yüzden Plautianus'un elinden bu görevi tasdik ve tescil eden bir kâğıt istedi. Gözleri hırstan kör olan Plautianus istenilen evrakı düzenledi. Sonuç *tribunus* tarafından gammazlanması ve suçunun ispat edilmesi oldu; bu kâğıt ve başka belirli deliller olmasaydı Plautianus baskın çıkabilirdi, oysa şimdi utanmazca suçunu inkâr etmek zorundaydı. Şu halde tek bir kişinin jurnaline karşı, eğer insanın bir yazı veya başka deliller yardımıyla suçu ispat edilemiyorsa, hâlâ bir çare var demektir ve bu yüzden komployu düzenleyenin geride yazılı bir belge bırakmaktan sakınması gerekir. Piso'nun tertiplediği komploda Nero'nun eski bir arkadaşı olan Epicharis adlı bir kadın da yer aldı; bu kadın, Nero'nun kendisini korumaları için bulundurduğu birkaç üç katlı kadırganın kaptanı olan birini komploculara dahil etmenin iyi olacağını düşünmüş ve ona komployu açıklamıştı, ama komplocuların isimlerini söylememişti. Ne var ki kaptan kendisine duyulan güveni boşa çıkardı ve Epicharis'i Nero'ya ihbar etti; ancak Epicharis komployu öylesine bir cüretle inkâr etti ki, Nero ne yapması gerektiğini bilemedi ve onu mahkûm ettirmekten imtina etti. Şu halde, suikasti tek birisine açıklarsan iki tehlike ortaya çıkar: Birincisi, bu kişinin seni kasten ve bilerek ihbar etmesidir; ikincisi ise bu kişinin şüphe ya da bir emare üzerine yakalanması ve suçunun

ispat edilmesi ya da işkenceyle suçunu itiraf etmeye zorlanması durumunda seni ele vermesidir. Her iki durumda da kurtulmak için bir çare vardır. Bu çare de inkâr etmektir. Birinci durumda seni ihbar eden kişinin sana duyduğu kine atıfta bulunabilirsin, ikinci durumdaysa yapılan işkenceyle insanın zorla söylemesi sağlanılan şeyin yalan olduğunu öne sürersin. Şu halde sağduyu, insanın sırrını kimseye ifşa etmemesini, içini açmamasını bilakis yukarıda bahsedilen örneklere göre hareket etmesin emrediyor. Ama insan illa birisine içini açacaksa, bu, sadece tek bir kişiye yapılmalıdır. Bu gerçi bir miktar daha fazla tehlikeyi beraberinde getirir ama hâlâ insanın çok sayıda kişiye içini açmasından daha az tehlikelidir.

Bu yöntemle ilişkili bir başka yöntem de, seni, hükümdarın anladığın kadarıyla sana yapmak istediği kötülüğü, senin ona yapmana zorlayan zaruret ve bu zaruretin sana ancak kendi emniyetini düşünecek kadar vakit bırakacak derecede büyük olması durumunda kullanılır. Bu tür bir mecburiyet ya da sıkıntılı durum neredeyse hep istenilen sonuca götürür. Bunlara delil olarak sadece iki örnek sunmak istiyorum: İmparator Commodus, muhafızlarının liderlerinden ikisi olan Laetus ve Electus'u en iyi ve samimi arkadaşları ve Marcia'yı en sevdiği metresi ve arkadaşı olarak görüyordu. Kendi şahsiyetini ve imparatorluğu lekelediği alçaklıkları ve rezaletlerinden dolayı arada sırada bu insanlar tarafından eleştirildiği için onları öldürtmeye karar verdi ve Marcia'nın, Laetus'un ve Electus'un ve ertesi gece öldürtmek istediği birkaç başka kişinin adlarını bir listeye yazarak kâğıdı yastığının altına koydu. Daha sonra banyoya giderken sevdiği delikanlılardan biri odada yatakta sağa sola dönüp oyalanırken bu listeyi buldu, elinde listeyle dışarı çıktı ve Marcia'ya rastladı. Marcia delikanlının elinden kâğıdı aldı, okuyup kâğıdın üzerinde yazılı olanların içeriği hakkında bilgi sahibi olduktan sonra hemen Laetus ve Electus'u çağırttı. Üçü de içinde bulundukları tehlikeyi gördüler ve bu tehlikeyi bertaraf etmeye karar verdiler. Akabinde vakit kaybetmeden ertesi gece Commodus'u öldürdüler.

Antonius Caracalla, ordularıyla birlikte Mezopotamya'da bulunuyordu; muhafız komutanı ise cengâver olmaktan ziyade barışsever bir insan olan Macrinus'tu. Kötü hükümdarlar daima diğer insanların onlara hak ettiklerini düşündükleri şeyleri yapacaklarından korktukları için, Caracalla da Roma'daki arkadaşı Maternianus'a bir mektup yazdı. Mektupta Maternianus'tan astrologlara imparatorluk mevkiinde gözü olan biri olup olmadığını sormasını ve böyle biri varsa bu kişiyi kendisine bildirmesini istiyordu. Maternianus, imparatora bu mevkiide gözü olan kişinin Macrinus olduğunu yazdı. Ama yazdığı mektup imparatordan önce Macrinus'un eline geçti. Macrinus ya Roma'dan yeni bir mektup gelmeden imparatoru öldürmesi ya da kendisinin ölmesi gerektiğini gördü. Kendisine sadık bir *centurio* olan Martialis'i imparatoru öldürmekle görevlendirdi. İmparator Antoninus, birkaç gün önce Martialis'in kardeşini öldürtmüştü. Martialis kendisine verilen görevi başarıyla yerine getirdi. Şu halde görülüyor ki, insana hiç vakit tanımayan açmaz, Epiruslu Nelematos'un yukarıda tasvir edilen hareket tarzı ile hemen hemen aynı sonucu yaratır. Bu bölümün başında söylediklerimi de yani tehditlerin hakaret ya da onur kırmaya nazaran hükümdarlara daha fazla zarar verdiklerini ve daha etkili komplolara yol açtıklarını görürüz. Bu yüzden bir hükümdar tehditlerden daima imtina etmeli; ya insanlara iyi muamele etmeli ya da kendisini onlara karşı emniyete almalıdır; ama hiçbir zaman onları, ya kendilerini ya da hükümdarı öldürmek zorunda oldukları hissine kapılacak raddeye getirmemelidir.

Bir komplonun geçekleştirilmesi sırasında ortaya çıkan tehlikelere gelince, bu tehlikeler şu sebeplerden doğar: Eylemle ilgili emir ve talimatlar değiştirilir veya eylemi gerçekleştirecek olan kişi cesaretini kaybeder ya da akılsızlığından bir hata yapar veyahut bertaraf edilmesi istenen insanlardan bir kaçının hayatta kalması bakımından eylem tam anlamıyla eksiksiz gerçekleştirilemez. Hiçbir şey insanların teşebbüslerini aniden ve hiçbir süre verilmeden emir ve talimatların değiştirilmesi ve başlangıçtaki emir ve talimatların altüst edilmesinden daha fazla zara-

ra uğratıp engelleyemez. Bununla beraber, bu tür bir değişiklik hiçbir yerde savaşta ve yukarıda anlatılan durumlarda olduğundan daha fazla karmaşa yaratamaz. Çünkü bu tür teşebbüslerde hiçbir şey insanın görevlerden kendisine düşen bölümü doğru olarak gerçekleştirmeye kesin kararlı olması kadar gerekli değildir. Şu halde birisi kendisini günlerce zihnen belirli bir plana veya talimata göre hazırlamışken bu plan ya da talimat aniden değiştirilirse mecburen genel bir şaşkınlık doğar ve tüm girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Bu yüzden bir teşebbüsü, bu arada maksada uygun olmayan birkaç elverişsiz durum görülse bile artık bir kere verilmiş olan emir ya da talimata göre ifa etmek, bu olumsuzlukları bertaraf etmek niyetiyle hareket edilirken başka bin bir türlü zarar ve ziyana girmekten daha iyidir. Bu, yeni bir plan yapmak için vakit olmaması halinde kaçınılmaz olarak başa gelir. Ama eğer vakit varsa insan tekrar istediği gibi veya işine geldiği şekilde hareket edebilir.

Pazzilerin, Lorenzo ve Giuliano de Medici'ye karşı düzenledikleri komplo herkesçe bilinir. Plan, San Giorgio Kardinali'yle birlikte topluca yemek yemek ve orada bu ikisini öldürmekti. Bu ikisini kimlerin öldüreceği, kimlerin sarayı işgal edeceği ve kimlerin şehrin sokaklarında koşup halkı hürriyete çağıracağı belirlenmişti. Pazziler, Mediciler ve kardinal, Floransa Katedrali'nde dinî bir ayine katıldıkları esnada, Guiliano'nun öğlen yemeğini kardinalle birlikte yemeyeceği haberi alındı. Bunun üzerine komplocular bir araya geldiler ve sarayda Medicilere yapmak istedikleri suikasti kilisede gerçekleştirmeye karar verdiler: Bu, tüm planı alt üst etti; çünkü Giovanni Battista da Montesecco, bu cinayeti kilisede işlemek istemediğini söyleyerek kompoda yer almaktan vazgeçti. Bundan dolayı her bir komplocu için yapılacak işler yeniden belirlenip dağıtıldı. Bu vazifelerle yeni baştan görevlendirilen komplocuların kararlılıklarını artırıp güçlendirecek vakitleri olmadı ve öyle hatalar yaptılar ki, görevlerini ifa ederken hayatlarını kaybettiler.

Bir suikast gerçekleştirmek zorunda olan kişi, öldüreceği kişiye duyduğu derin saygı ya da kendi korkaklığından ötürü

cesaretini kaybedebilir. Çünkü bir hükümdarın haşmeti ya da şahsiyetinin telkin ettiği derin saygı öylesine büyüktür ki, faili kolayca yufka yürekli yapar ya da gözünü korkutur. Marius, Minturnae şehri sakinleri tarafından yakalandıktan sonra onu öldürmesi için bir köle görevlendirildi. Ama köle, adamın karşısına geçtiğinde adının kendisinde çağrıştırdığı hatıralardan ürkerek korkuya kapıldı ve onu öldürecek gücü kendisinde bulamadı. Şu halde, eli kolu bağlı, esir edilmiş ve talihsizliklerin peşini bırakmadığı bir adam böylesine bir etki yaratabiliyorsa, tamamen hür, şatafatının, debdebesinin ve kendisine refakat edenlerin heybetiyle ortalıkta dolaşan bir hükümdarın yarattığı tesirden çok daha fazla korkulacaktır. Öyleyse, böyle bir şatafat seni korkutabilir ve candan bir karşılama seni yumuşatabilir. Birkaç Trak, Trakya Kralı Sitalkes'e karşı bir komplo kurdular. Harekete geçecekleri günü belirlediler ve o gün kralın da bulunduğu yerde bir araya geldiler, ama kralı öldürecek kimse bulunamadı. Böylece kendilerini neyin bu komployu ifa etmekten alıkoyduğunu anlamadan gerisin geri döndüler ve birbirlerinden ayrılıp dağıldılar; herkes suçu birbirinin üzerine attı. Komplo farkedilip de yapabilecekleri ama yapmak istemedikleri bir fenalıktan dolayı cezalandırılıncaya kadar birçok defalar aynı hatayı yaptılar. Ferrara Dükü Alfonso'nun iki kardeşi ona karşı komplo tertip ettiler; kardeşler bu iş için papaz ve şarkıcı olarak dükün hizmetinde bulunan Giannes'ten faydalandılar. Giannes onların isteği üzerine dükün birçok kereler onların yanına gelmesini sağladı, aslında dükü öldürmek ellerindeydi, buna rağmen hiç biri bunu yapmaya cesaret edemedi. Velhasıl bir müddet sonra niyetleri ortaya çıktı ve alçaklıklarının ve becerisizliklerinin cezasını çektiler. Bu ihmalkârlıklarının sebebi, dükün varlığının onların gözünü korkutması ya da insanlığının onların kalplerini yumuşatmasından başka bir şey değildi.

Şu halde komplolar ifa edilirken akılsızlık ya da yüreksizlikten dolayı olumsuz bir durum ya da hata ortaya çıkar; her ikisi de seni şaşkınlığa iter ve aklın karmakarışıkken normalde yapmaman gereken şeyleri yaptırır ve söyletirler. Titus Livius,

insanların serseme döndüğünü ve akıllarının karmakarışık olduğunu, en iyi, yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Isparta Tiranı Nabis'i öldürmek isteyen ve komployu ifa etme zamanı geldiğinde askerlerine ne yapmaları gerektiğini bildiren Etolialı Alexamenos hakkında aktardıklarında gösterir. Burada Titus Livius şöyle der: *"Collegit et ipse animum, confusum tantae cogitatione rei."* [Böylesine önemli bir şeyi düşünmekten karmakarışık olan aklını topladı]. Bir insan insan öldürecek ve silahları kullanacak kadar soğukkanlı ve idmanlı olsa da böyle bir durumda biraz da olsa ne yapacağını şaşırır. Bu yüzden sadece, bu tür meselelerde tecrübesi olan insanlar seçilmeli ve başka hiç kimseye güvenmemelidir;, bu kimse çok cesur biri olarak bilinse bile. Önemli meselelerde, eğer daha önce deneyip tecrübe etmemişse, kimse kendi cesaretine güvenmemelidir. Bir anlık bir şaşkınlık ya da telaş, silahların elinden düşmesine ya da aynı sonucu doğuracak bir şeyler söylemene sebep olabilir. Commodus'un kız kardeşi Lucilla, Quintian'a, Commodus'u öldürmesini emretti. Quintian, Commodus'u *arena*nın girişinde bekledi, geldiğinde elinde bir hançerle üstüne atıldı ve "Bunu sana *senato* gönderdi", diye bağırdı. Bu sözler onun daha hançeri saplamak için elini kaldıramadan yakalanmasına neden oldu. Volterra Senyörü, yukarıda bahsedildiği gibi, Lorenzo de Medici'yi öldürmekle görevlendirilmişti. Ona doğru yaklaşırken "Hain!" diye bağırdı. Bu haykırış, Lorenzo'nun talihi oldu ve komployu başarısızlığa uğrattı.

Yönetici durumundaki bir şahsiyete karşı düzenlenen bir komplo tüm bu sebeplerden ötürü başarılı olamaz. Ama bu tür insanlardan iki kişiye birden yapıldığı takdirde de başarısız olması bilhassa kolay olur. Hatta böyle bir komplo öylesine zordur ki, başarılı olması imkânsız gibidir. Çünkü bir eylemi aynı anda değişik yerlerde gerçekleştirmek neredeyse imkânsızdır; öte yandan bir eylemin diğer eylemi mahvetmesi istenmiyorsa, komplo ayrı ayrı zamanlarda gerçekleştirilmez. Aslında eğer bir kişiye karşı tertiplenen komplo, sonucu itibariyle şüpheli, tehlikeli ve akılsızcaysa, böyle bir komplo iki kişiye karşı düzenlendiği takdirde tamamen anlamsız ve düşüncesizcedir. Müverrihe saygım olmasaydı, Herodianos'un Plautianus hakkında

naklettiklerini, yani Plautianus'un Centurio Saturnius'a tek başına değişik yerlerde oturan Severus ve Antoninus'u öldürmesini emrettiğini olası görmezdim. Çünkü bu, her türlü sağduyu ve aklıselime o kadar aykırıdır ki, başka hiçbir otorite beni buna inanmaya sevk edemez*. Birkaç Atinalı genç adam, Atinalı tiranlar Diokles ve Hippias'a karşı komplo tertip ettiler; Diokles'i öldürdüler ama hayatta kalan Hippias, Diokles'in öcünü aldı. Plato'nun talebeleri Heracleialı Chion ve Leonidas, tiranlar Klearchos ve Satyros'a karşı komplo kurdular. Klearchos öldürüldü ama Satyros hayatta kaldı ve Klearchos'un öcünü aldı. Birçok kereler sözünü ettiğimiz Pazziler, sadece Giuliano'yu öldürmeyi başarabildiler. Şu halde, herkes yönetici konumunda bulunan birçok şahsiyete karşı tertiplenen komplolardan kaçınmalıdır. Çünkü bu komplolar ne kendilerine, ne ülkelerine ne de başka birine fayda sağlar; aksine, sağ kalanlar daha sonra, daha önce bahsettiğim Floransa, Atina ve Heracleia örneklerinden bilindiği gibi, daha da tahammül edilmez ve gaddar olurlar.

Pelopidas'ın, memleketi Thebai'yi kurtarmak için tertiplediği komplonun tüm bu zorlukları içinde barındırmasına rağmen başarılı olduğu doğrudur; çünkü Pelopidas sadece iki tirana karşı değil bilakis on tirana karşı komplo kurmuştu. Aynı zamanda onların çok yakın bir dostu değildi ve dolayısıyla tiranların yanına kolayca yaklaşması da imkânsızdı. Pelopidas daha ziyade bir ihtilâlciydi, buna rağmen Thebai'ye gelmeyi, tiranları öldürmeyi ve yurdunu kurtarmayı başarabildi. Bu eylemi tiranın danışmanlarından biri olan Charon isimli birinin yardımıyla gerçekleştirdi. Charon, amacını gerçekleştirsin diye Pelopidas'ın tiranlara ulaşmasına yardımcı olmuştu. Yine de kimse onu kendine örnek almasın; çünkü bu teşebbüs gerçekleştirilmesi imkânsız bir teşebbüstü ve başarılı olması da bir mucizeydi. Eylemi öven yazarlar da bunu nadir ve neredeyse bir örneği daha olmayan bir vaka olarak gördüler.

* Herodianos çok da itibar gören bir tarihçi değildir. Machiavelli'nin tenkit şekli Rönesans'ta alışılageldik bir tarzdı ve aynı zamanda tüm antik yazarlara duyulan saygıyı ifade eder.

Bir komplonun amacına ulaşması yanlış izlenimlerden ya da eylem esnasında ortaya çıkan öngörülmedik bir hadiseden ötürü sekteye uğrayabilir. Brutus ve diğer komplocuların Sezar'ı öldürmek istedikleri günün sabahında, Sezar'ın komplocular-dan biri olan Gnaeus Popilius Laenas'la uzun müddet sohbet etmesi gibi bir durum vuku buldu. Diğer komplocular uzun sü-ren bu sohbeti belli etmeden izlediler ve Popilius'un Sezar'a bu komployu açıklayacağından korktular, neredeyse *senato*ya var-masını beklemeden Sezar'ı oracıkta öldürmeyi deneyeceklerdi. Eğer sohbet sona ermeseydi bunu yaparlardı, ama Sezar hiçbir olağandışı tehdit oluşturmadı ve bu da onları tekrar sakinleştir-di. İnsan bu tür izlenimlere kolayca kapılabileceğinden, onları esaslı şekilde muhakeme etmek ve sağduyuyla göz önünde bu-lundurmak gerekir; çünkü vicdanen müsterih olmayan, suçluluk duygusu içinde olan kişi, kolaylıkla insanların kendisi hakkın-da konuştuğunu zanneder. Bu kişi, tamamen başka maksatla söylenen bir kelimeyi duyabilir, bu yüzden aklı karışabilir ve kendisiyle ilgili konuşulduğunu sanabilir. Bu yüzden şeytana uyarak ortadan kaybolmaya kalkışıp komployu açık eder ya da komplonun ifa edilmesini aceleye getirerek herşeyi altüst eder. Bu, komplodan ne kadar çok insanın haberi varsa o kadar kolay vuku bulur.

Beklenmedik talihsizliklere gelince, bunlar sadece örnekler vasıtasıyla izah edilebilir ve insanlar buna uygun olarak dikkatli olmaları hususunda uyarılabilir. Yukarıda kendisinden bahsetti-ğimiz Sienalı Giulio Belanti kendisine evlenmesi için kızını veren ve sonra tekrar elinden alan Pandolfo'ya çok içerlemişti. Bu yüz-den onu öldürmeye karar verdi ve bu iş için uygun zamanı seçti. Pandolfo neredeyse her gün hasta bir arkadaşını ziyaret ediyor ve bunu yapmak için Belanti'nin evinin önünden geçiyordu. Be-lanti bunu gözlemişti ve diğer komploculara Pandolfo'yu, evinin önünden geçerken öldürmeleri emrini verdi. Kendisi de silah-lı olarak evinin sokak kapısının arkasına saklandı; pencerenin önüne ise Pandolfo evin önünden geçerken kapıya yaklaştığında işaret verecek bir komplocu yerleştirdi. Pandolfo geldiğinde ve pencere önündeki komplocu işareti verdiğinde tesadüf eseri bir

arkadaşı Pandolfo'ya rastladı ve sokak ortasında onu lafa tuttu. Bu esnada Pandolfo'nun yanındakilerden bir kaçı yürümeye devam etti. Bu adamlar içerdekileri gördü, silahların çıkardığı sesi duydu ve kurulan pusunun farkına vardılar. Pandolfo bu sayede kurtuldu; Belanti ve arkadaşları Siena'dan kaçmak zorunda kaldı. Şu halde, Pandolfo'nun tesadüf eseri arkadaşına rastlaması komplonun gerçekleşmesini önledi ve Belanti'nin teşebbüsünü boşa çıkarttı. Böylesine nadir tesadüflerin çaresi yoktur. Ancak işlerin olağan akışında meydana çıkabilecek tesadüfler göz önüne alınmalı ve bunlar önlenmeye çalışılmalıdır.

Geriye bahsedilmesi gereken bir tek, eylemin gerçekleştirilmesinden sonra ortaya çıkabilecek tehlikeler kaldı. Burada bir tek tehlike vardır ve bu da hükümdarın ölümünün öcünü alabilecek birisinin hayatta kalmasıdır. Burada dikkate değer olanlar, hükümdarın kardeşleri, çocukları veya komplocuların ihmalkârlıkları sonucu veya yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı hayatta kalan ve intikam alabilecek diğer, mirasta hak sahibi olan akrabalardır. Giovanni Andrea da Lampugnano, başka komplocularla birlikte Milano Dükünü öldürmüştü; ama dükün oğullarından biri ve kardeşlerinin ikisi hayatta kaldıklarından, öldürülen dükün intikamını almak için tam zamanında olay yerinde oldular. Böyle hallerde komplocular mazur görülebilir; çünkü buna karşı çare mevcut değildir. Ama dikkatsizliklerinden ya da ihmalkârlıklarından ötürü birisini hayatta bırakırlarsa işte o zaman mazur görülemezler. Forlili birkaç komplocu, hükümdarları kont Girolama'yu öldürdüler ve karısıyla henüz küçük olan çocuklarını esir aldılar. Kaleyi de ele geçirmeden hayatlarının emniyette olamayacağını düşündükleri ve kale komutanı ise kaleyi onlara teslim etmek istemediği için, Madonna Catarina (kontesin ismi buydu) girmesine izin verdikleri taktirde kaleyi onlara teslim ettireceğine söz verdi; bu arada kontesin çocuklarını da alıkoyabilirlerdi. Komplocular ona inandılar ve kaleye girmesine izin verdiler. Kontes kaleye girer girmez surlardan aşağı komploculara bağırarak onları kocasını öldürmekle suçladı ve çok korkunç bir şekilde intikam almakla tehdit etti. Çocuklarının kendisi için önemi olmadığını göstermek için başka

çocuklar yapabilme imkânına sahip olduğunu söyleyerek edep yerlerini işaret etti. Ne yapacaklarını bilemeyen ve hatalarının farkına çok geç varan komplocular ihtiyatsızlıklarının cezasını süresiz sürgüne gönderilerek ödediler. Ancak bir komplonun ifa edilmesinden sonra ortaya çıkması muhtemel tehlikeler arasında hiçbiri halkın öldürülen hükümdarı sevmesi kadar kesin ve korkunç değildir. Komplocuların buna karşı hiçbir çareleri yoktur, çünkü kendilerini halka karşı hiçbir zaman emniyete alamazlar. Buna bir örnek, halkın, sevdiği için intikamını aldığı Sezar'dır. Halk komplocuları Roma'dan kovdu ve hepsinin değişik zamanlarda ve değişik yerlerde öldürülmelerine ön ayak oldu.

Komplocular açısından bakıldığında, devlete karşı yapılan komplolar bir hükümdara karşı yapılanlardan daha az tehlikelidir. Burada tehlikeler komplonun hazırlık aşamasında daha az, uygulama aşamasında aynıdır; komplonun gerçekleştirilmesinden sonraysa artık hiçbir tehlike yoktur. Devlete karşı tertiplenen bir komplonun hazırlanması esnasında fazlaca bir tehlike yoktur; çünkü bir vatandaş kimseye fikirlerini ve planlarını açıklamadan iktidara gelebilir. Hazırlıklarını yaparken önüne bir engel çıkmazsa, teşebbüs ettiği şeyi muvaffakiyetle neticeye ulaştırır. Ama bir yasayla engellenirse, vakti kollar ve başka bir yol izler. Bu, içinde bir miktar ahlâkî yozlaşmanın yaygınlaştığı cumhuriyetler için geçerlidir; çünkü henüz yozlaşmamış bir cumhuriyette kötü ilke ve esaslarda henüz yoktur; dolayısıyla hiçbir vatandaşın aklına bu tür fikirler gelmez. Şu halde, vatandaşlar türlü türlü yöntemlerle ve çeşitli yollardan, zulüm ve eziyete uğrama tehlikesine girmeksizin, iktidara gelmeye can atarlar. Çünkü cumhuriyetler diktatörlerden daha yavaş, daha az şüpheci ve dolayısıyla daha az dikkatlidir. Aynı zamanda nüfuzlu yurttaşlarına daha fazla hürmet edip saygı gösterirler ki, bu da onları devlete karşı bir kalkışmaya teşebbüs etme konusunda daha pervasız ve cesur kılar. Herkes Sallustus'un Catilina komplosu üzerine yazdığı eseri okumuştur ve Catilina'nın, komplosu fark edildikten sonra Roma'da kaldığını ve hatta *senato*ya gittiğini ve *senato*ya ve de *consul*e çok ayıp şeyler söylediğini bilir. Catilina, Roma'yı terk ettikten sonra çoktan ordusunun başında bulunurken, Lentulus

ve diğerleri, eğer kendi elleriyle yazdıkları mektuplar kendilerini zor durumda bırakmasaydı, tutuklanmazlardı. Kartaca'nın en hatırlı vatandaşlarından biri olan Hanno, diktatör olmak için yanıp tutuşurken adamlarına, kızlarından birinin düğününde tüm senatoyu zehirlemelerini ve akabinde kendisine diktatör payesinin verilmesini emretti. Bu, ortaya çıkınca senato ziyafetlerde ve düğünlerde çok fazla yiyilip içilmesini yasaklayan bir yasa çıkarmaktan başka bir tedbir almadı; Hanno'nun mevki ve rütbesine böylesine hürmet ediliyordu.

Devlete karşı tertiplenmiş bir komplonun ifa edilmesinin daha büyük zorluk ve tehlikeleri barındırdığı kesindir; çünkü komplocunun gücü nadiren devletle boy ölçüşebilecek durumdadır ve herkesin arkasında Sezar veya Agathokles ya da Kleomenes ve bir çırpıda ve zorla devlette kontrolü ele geçiren diğerlerinde olduğu gibi bir ordu yoktur. Bu tür insanlar için gidilecek yol çok kolay ve emniyetlidir. Ama böyle iktidar vasıtalarına sahip olmayanlar, meselelerini hile ve şeytanlıkla ya da başkalarının yardımıyla halletmelidirler. Hile ve dalavereye gelince, Atinalı Peisistratos, Megaralıları yenmesi sayesinde halkın teveccühünü kazandıktan sonra, bir sabah yaralı bir halde ortaya çıkıp soyluların, kıskançlıklarından ötürü kendisini hırpalayıp yaraladıklarını söyleyerek korunmak amacıyla kendisine silahlı kişilerin refakat etmesine izin verilmesini istedi. Ardından bu yetkiyle kolaylıkla öyle bir güce ulaştı ki, Atina'nın tiranı oldu. Pandolfo Petrucci, sürgüne gönderilen diğerleriyle birlikte Siena'ya geri döndü. Şehrin güvenliğinden sorumlu kolluk kuvvetlerinin başına getirildi. Bu, başkalarının kabul etmediği tamamen önemsiz bir vazifeydi. Her ne olursa olsun, bu silahlı insanlar zamanla ona öyle bir nüfuz ve itibar sağladılar ki, kısa süre için mutlak hükümdar oldu. Daha başka birçok insan başka hile ve usûllerden istifade ettiler ve zaman içinde tehlikesizce aynı sonuca ulaştılar. Kendi güçleriyle ya da yabancı ordularla kendi ülkelerine karşı komplo tertipleyenler şanslarına göre değişik sonuçlar elde ettiler; Catilina bu yüzden mahvoldu. Daha önce sözünü ettiğimiz Hanno, zehirle teşebbüs ettiği deneme başarılı olamayınca taraftarlarından binlercesini silahlandırdı ve hepsiy-

le birlikte can verdi. Thebai'nin ilk yurttaşlarından bazıları diktatörlüğü ele geçirmek için bir Isparta ordusunu yardıma çağırdılar ve şehrin hâkimiyetini ele geçirdiler. Devlete karşı yapılan komploların tamamına dikkatlice bakılıp incelendiğinde hazırlık aşamasında bastırılıp ezilen hemen hemen hiçbir tanesine rastlanmaz. Ya hepsi başarılı olmuşlardır ya da ifa edilirlerken başarısız olmuşlardır. Bir komplonun gerçekleştirilmesinden sonra temelde tüm diktatörlüklerin doğasıyla bağlantılı tehlike dışında başka hiçbir tehlike yoktur; herhangi biri despotik bir idare kurduğunda, onu, tüm diktatörlüklerin, diktatör açısından çarelerini yukarıda gösterdiğimiz, tabiî ve alışılagelmiş tehlikeleri tehdit eder.

Komplolar hakkında yazmak istediklerim bunlardır ve bunu yaparken zehirle yapılanlardan değil de hançerle yapılanlardan bahsetmemin sebebi tüm komplolar için aynı kuralların geçerli olmasıdır. Kesin olan, zehirle yapılan teşebbüsün daha tehlikeli olduğudur; çünkü başarılı olup olmayacağı daha az bellidir. Herkesin bunu yapma imkânı bulunmadığından, kişi, bu imkâna sahip olan bir başka kişiyle işbirliğine gitmelidir. Bu anlaşma gereksinimi, tehlikeyi beraberinde getirir. Ayrıca zehirli bir içecek, muhtelif sebeplerden ötürü, kendisine verilen zehri kusarak çıkaran Commodus örneğinde olduğu gibi, ölümcül etki yapmayabilir. Bu yüzden komplocular, Commodus olayında, onu öldürmek için boğmak zorunda kalmışlardı.

Bir hükümdar için komplodan daha kötü bir şey olamaz; ona karşı böyle bir şey tezgâhlandığında, bu, ya onun hayatına ya da iyi şöhretine mal olur. Komplo başarılı olursa hükümdar ölür. Ortaya çıkarılır da komplocular idam edilirse, her zaman için, tüm meselenin idam edilenlerin hükümdarın gaddarlığını ve açgözlülüğünü kan ve servetleriyle tatmin etmek için tezgâhladığı bir dolap olduğu düşünülür. Bu yüzden kendilerine karşı bir komplonun yürürlüğe konmuş olduğu tüm hükümdarların ve cumhuriyetlerin dikkatini çekmek istediğim şey, komplodan haberdar olduklarında komplocuları cezalandırmaya başlamadan önce komplonun türünü etraflıca araştırmaları ve

kendisiyle komplocular arasındaki güç dengesini enine boyuna düşünmeleridir. Komplonun çok yayılıp etrafa sirayet ettiğini ve başlı başına bir güç haline geldiğini fark ederlerse onu ezmek için yeterli gücü toplayıncaya kadar onu ifşa etmemelidirler; aksi takdirde sadece kendi felaketlerini ifşa ederler. O halde, yukarıda sözünü ettiğimiz ana kadar komploculara hiçbir şey hissettirmemelidirler; aksi takdirde foyalarının ortaya çıktığını gören komplocular içine düştükleri zor durumda hiçbir şeyi dikkate almadan hücuma geçerler. Romalılar bu konuda bize güzel bir örnek sunarlar; Romalılar – daha önce başka bir yerde anlattığımız üzere – Capua'yı Samnitlere karşı korumak için şehirde iki *lejyon* bıraktıktan sonra bu *lejyon*un subayları Capualıları baskı altında tutup zulmetmek için gizlice aralarında işbirliği yapmaya başladılar. Konu, Roma'da haber alındığında yeni *consul* Rutilius bu duruma karşı harekete geçmekle görevlendirildi. Rutilius, komploculann emniyette olduklarını sanmaları için *senato*nun *lejyon*ların Capua'daki daimî konaklama yerlerini teyit ve tasdik ettiğini ilân etti. Askerler buna inandıklarından ve planlarını uygulamak için zamana sahip olduklarını düşündüklerinden, meseleye ivme kazandırmak için herhangi bir girişimde bulunmadılar ve *consul*ün kendilerini birbirlerinden ayırdığını farkettikleri ana kadar da hiçbir şey yapmadılar. *Consul* kendilerini ayırınca şüphelendiler, ihtiyatlı davranmayı bir kenara bıraktılar ve niyetlerini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Hem bir taraf hem diğer taraf için bundan daha iyi örnek bulunamaz. Buradan insanların zamanları olduğunu düşündüklerinde işe nasıl yavaş koyulduklarını ve mecbur kaldıklarında nasıl da hızlı hareket ettiklerini görürüz. Bir komplonun baş göstermesini ileriye doğru atmakta menfaati bulunan hiçbir hükümdar ya da cumhuriyet, komploculara komplolarını çok yakın bir gelecekte gerçekleştirme fırsatı sunmaktan daha iyi bir yönteme başvuramaz. Böylece komplocular bu beklenti içinde ve henüz vakitleri olduğunu sanarak yönetime kendilerini cezalandıracak vakti verirler. Başka türlü davranan, Atina Dükü ve Guglielmo de Pazzi gibi kendi düşüşünü hızlandırır. Dük, Floransa hükümdarı olduğunda ve kendisine karşı düzenlenen bir komployu haber al-

dığında meseleyi daha yakından incelemeden komploculardan birini tutuklattı; sonuç, geri kalan komploculann hemen silahlara davranmaları ve yönetimini ele geçirmeleri oldu. Guglielmo, 1501 yılında Chiana Vadisi'nde hükümet adına görev yaparken Arezzo'da şehri Floransalıların elinden almak için Vitelliler menfaatine bir komplonun tezgâhlandığını ve yürürlüğe konduğunu öğrenince hemen Arezzo'ya gitti ve hem komploculann hem de kendisinin kuvvetlerini araştırmadan ve karşılaşabileceği bir direnişe karşı hazırlık yapmadan aynı zamanda oğlu da olan piskoposun önerisiyle komploculardan birini tutuklattı. Bu tutuklamanın ardından diğer komplocular hemen silahlara sarıldılar ve şehri Floransalılardan aldılar ve Guglielmo yüksek bir memurken esir haline geldi. Buna karşın, başarılı olma şansı çok düşük olan komplolar kimsenin gözünün yaşına bakılmadan bastırılabilir ve bastırılmalıdır.

Aşağıdaki birbirine neredeyse zıt olan iki tedbirin de hiçbir şekilde izinden gidilmemelidir; bunlardan biri, yukarıda bahsedilen Atina Dükü ile ilgilidir. Bu kişi, Floransa vatandaşlarının sevgisine sahip olduğuna inandığını göstermek için kendisine bir komployu haber veren bir adamı idam ettirdi. Diğer tedbir ise Siracusalı Dion ile ilgilidir; Dion, şüphelendiği bir kişinin fikirlerini imtihan etmek için, güvendiği adamı Kalippos'a düzmece bir komplo düzenlemesine müsaade etti. Başvurdukları hareket tarzı bu iki insana da yaramadı; çünkü Dion kendisine gelen şikâyetçilerin cesaretini kırdı ve böylece komplo kurmak isteyenleri cesaretlendirdi; Kalippos ise öldürülmesine giden yolun önünü açtı; çünkü kendisine karşı düzenlenen komplonun başı yine kendisiydi. Bunu bize daha sonra yaşananlar gösteriyor; çünkü Kalippos hiçbir sıkıntıya maruz kalmadan Dion'a karşı komployu rahatlıkla yönetebildi ve Dion'u devletinden ve canından edecek kadar ileri gitti.

7
Hürriyetten esarete ve esaretten hürriyete geçişlerin kimi zaman kansız kimi zaman çok kanlı olması neden kaynaklanır

Bir cumhuriyeti tiranlığa, bir tiranlığı ise cumhuriyete çeviren ihtilâllerin bazılarının kan dökülerek, bazılarının ise kan dökülmeden cereyan etmesinin sebepleri konusunda insan şüpheye düşebilir. Tarihin de bize gösterdiği gibi, bu tür ihtilallerde zaman zaman sayısız insan hayatını kaybetmiştir; ama bazen de, tıpkı Roma'nın krallardan, *consul*lere geçerken sadece Tarquiniusların kovulması ve başka kimseye kötülük yapılmamış olması gibi, tek bir kişiye bile bir haksızlık ya da kötülük yapılmamıştır. Bu, devrilen yönetimin başa nasıl geldiğine bağlıdır. Eğer yönetime zorla gelmişse, birçok kişi bunun acısını çekmiş demektir; bu yönetim yıkılırken daha önce zarar görmüş insanların intikam almak istemeleri gayet normaldir. Ancak intikam alma isteği şiddetli çekişmelere yol açar, çok kan akar, cinayetler işlenir. Fakat bir devlet, tüm halkın rızasıyla ortaya çıkmış ve gelişip büyümüşse ilerde bu birlik çözülürken ortada hükümdar dışında başka hiç kimseye kötülük yapmak için bir sebep bulunmaz. Roma devleti hüküm sürerken ve Tarquiniusların kovulması sırasında durum aynen böyleydi. Floransa'da da yönetimlerinin yıkılmasından ötürü kendilerinden başka kimsenin zarar ziyan görmediği Medicilerin yönetimleri sırasında da aynı

durum söz konusuydu. Dolayısıyla böyle ihtilaller çok tehlikeli değildirler. Ancak intikam almak zorunda olan insanların sebep olduğu ihtilaller çok daha tehlikelidir; bu ihtilaller esnasında hep, anlatıldığında insanın kanını donduran vahşet yapılmıştır. Tarihî bu tür örneklerle doludur; bunlara değinmeden geçmek istiyorum.

8
Bir cumhuriyeti yıkmak isteyen kimse o cumhuriyetin durumunu dikkate almalıdır

Kötü bir yurttaşın töreleri yozlaşmamış bir cumhuriyette hiçbir kötülük yapamayacağı yukarıda konuşulup tartışıldı. Bu tespit yukarıda verilen örneklerden başka Spurius Cassius ve Manlius Capitolinus örneğiyle de teyit edilir. Çok hırslı bir adam olan Spurius, Roma'da kanunsuz olarak makam ve mevki ele geçirmek ve Romalıların Herniklerden aldıkları toprakları halka dağıtmak gibi birçok iyilik ve hayır işleriyle halkın gönlünü kazanmak istiyordu. Hırsı senato tarafından anlaşıldı ve ona karşı öylesine bir kuşku duyulmasına yol açtı ki, halk onun, devletin Sicilya'dan getirttiği hububatın satışından elde edilecek hâsılatı halka dağıtma teklifini hiç düşünmeden reddetti; çünkü halkta, Spurius'un bu parayla hürriyetlerini ellerinden alacağı izlenimi doğmuştu. Eğer halk yozlaşmış olsaydı, bu fiyatı geri çevirmez ve ona şimdi kapattığı tiranlığa giden yolu açardı. Manlius Capitolinus örneği daha da isabetlidir; çünkü burada en güzel aklî ve bedenî meziyetlerin ve ülkenin yararına hizmet etmiş çok iyi icraatların azgın bir tahakküm hırsıyla yok olduğunu görürüz. Bu tahakküm hırsı onda, yukarıda gördüğümüz gibi, Camillus'a bahşedilen şerefe, gösterilen hürmete duyduğu kıskançlıktan ötürü ortaya çıktı. Bu kıskançlık onu öylesine kör etti ki, Roma'nın gelenek ve göreneklerini hiç önemsemeden

ve şehrin henüz hiçbir ihtilâle uygun olmayan o zamanki durumunu tetkik etmeden, Roma'da *senato*ya ve ülkenin yasalarına karşı isyan tezgâhladı. Buradan, bu devletin mükemmelliğini ve hamurunun fevkalâdeliğini görürüz. Çünkü Manlius'un davasında tek bir soylu bile – soylular normalde birbirlerine çok bağlı olmalarına rağmen – ona yardım etmek için kılını kıpırdatmadı; akrabalarından da kimse onun lehine bir şey yapmadı. Dava edilen kimse için acıma ve merhamet duyguları uyandırmak maksadıyla, başka zaman, dava edilen kişinin yakınları üstlerine başlarına kül serpilmiş ve karalar giymiş bir halde yüzlerinde çok üzgün bir ifadeyle görünme alışkanlığındayken, Manlius için kimse böyle bir şey yapmadı. Halkın yararına gördükleri her şeyi daima koruma ve teşvik etme alışkanlığında olan ve soyluların aleyhine olan şeyleri soyluların ne kadar çok aleyhineyse o kadar isteklice benimseyen halk *tribunus*ları, bu olayda, herkesin ortak sorunu olan bir belayı bertaraf etmek için soylularla birlik oldular. Menfaatlerine çok dikkat eden ve soyluların aleyhine olan herşeyi destekleyen Roma halkı Manlius'u başlangıçta çok himaye etti. Ancak *tribunus*lar onu mahkemeye davet ettiklerinde ve karar vermek üzere davasını halka sunduklarında, halk herşeye rağmen savunuculuktan yargıçlığa döndü ve gözünün yaşına bakmadan onu ölüme mahkûm etti. Bu yüzden, Roma tarihinde, bu devletin tüm müesseselerinin sahip olduğu mükemmelliği ispatlamak için bu örnekten daha iyi bir örnek olmadığı düşüncesindeyim. Bu örnekten görülüyor ki, şehirde kimse, tüm meziyetlerle donanmış ve hem kamusal hayatta hem de sivil bir vatandaş olarak pek çok övgüye değer işler gerçekleştirmiş bir yurttaşı savunmak için ayaklanmadı; çünkü tüm Roma yurttaşlarında anavatana duyulan sevgi herşeyden daha fazlaydı ve Manlius'tan kaynaklanan hâlihazırdaki tehlikeler onların gözünde onun daha önceki hizmetlerine göre çok daha ağır basıyordu, hem de bu tehlikelerden onun ölümü sayesinde kurtulacak kadar. Titus Livius bu konuyla ilgili şöyle söyler: *"Hunc exitum habuit vir, nisi in libera civitate natus esset, memorabilis"*. [Bir cumhuriyette doğmasaydı anılmaya değer olabilecek bir adamın sonu, işte böyle oldu].

Bu meseleyle ilgili olarak iki ayrı noktaya dikkat çekmek gerekir. Birincisi, insanın yozlaşmış politik gelenek ve töreleri olan bir devlette şana, şöhrete henüz anayasaya uygun yaşayan bir devlete göre daha başka yollardan kavuşacağı ikincisi, – ki hemen hemen aynı şeydir – insanların yaptıkları her şeyde ama özellikle önemli bir şey yapmak niyetindeyseler, zamanın durum ve şartlarını göz önünde bulundurmaları ve ona göre hareket etmeleri gerektiğidir.

Yöntemlerini yanlış seçerek ya da yaradılışından dolayı içinde bulunduğu zamanı karşısına alan, bir diğer ifadeyle zamana uymayan kişi genellikle mutsuz olur ve eylemleri kötü sonuçlanır. İçinde bulundukları zamanla uyumlu olanlardaysa tam tersi olur. Hiç şüphesiz, müverrihin açıkladığımız sözlerinden, Manlius'un – eğer Marius ve Sulla'nın törelerin çoktan yozlaşmış olduğu ve kendisinin de devleti kendi hırsına göre şekillendirebileceği devirlerinde yaşamış olsaydı – Marius ve Sulla ve bunlardan sonra gelip diktatörlük arzusunda olan diğerlerinin tecrübe ve başarılarının aynısına sahip olabileceği çıkarımı yapılabilir. Aynı şekilde, Marius ve Sulla, Manlius'un çağında yaşamış olsalardı ilk girişimlerinde başarısızlığa uğrarlardı. Çünkü bir insan, yöntemleriyle ve kötü maksatlarıyla bir halkın törelerinin yozlaşmasının temelini atabilir. Ama hayatı, halkı, bir de daha sonra bunun meyvelerini toplayacak kadar yozlaştırmaya yetmez. Bununla beraber, yetseydi bile bu, insanın doğasından dolayı mümkün olmazdı; çünkü insan tabiatı sabırsızdır ve tutkularının tatminini uzunca bir süre erteleyemez. İnsan kendini ilgilendiren meselelerde de – en çok da herşeyden çok arzulayıp iple çektiklerinde – yanılgıya düşer. Böylece sabırsızlığından ötürü ya da kendi kendini kandırarak vakitsiz işlere teşebbüs eder ve sonu kötü olur. O halde, eğer insan bir cumhuriyette gücü ve yetkiyi ele geçirmek ve cumhuriyete kötü bir yönetim şekli vermek istiyorsa cumhuriyetin özünün çoktan çürümüş olması ve hal ve şartların yavaş yavaş, nesiller gelip geçtikçe şirazesinden çıkmış olması lâzımdır. Devlet eğer, yukarıda söylediğimiz gibi, sık sık müspet örneklerle ıslah edilip yeni yeni yasalarla başlangıcına geri döndürülmezse, bu duruma kaçınılmaz olarak düşer.

Manlius, yozlaşmış bir devlette dünyaya gelmiş olsaydı buna binaen ender ve anılmaya değer bir insan olurdu. Bu yüzden, bir devlette özgürlükçü bir anayasa ya da bir diktatörlük için savaşmaya kalkışan yurttaşlar devletin durumunu göz önüne almalı ve buna göre giriştikleri işin zorluğuna karar vermelidirler. Çünkü esaret altında yaşamak isteyen bir halkı hürriyete sevk etmek de hürriyet içinde yaşamak isteyen bir halkı esaret altına almak kadar zor ve tehlikelidir. Yukarıda, insanların eylemlerinde zamanın hal ve şartlarını göz önünde bulundurmaları ve buna göre hareket etmeleri gerektiğini söylediğimden gelecek bölümde bu konuda etraflıca konuşmak istiyorum.

9
Sadece zamana uygun hareket edenler, uzun vadede başarılı olacaktır

Sık sık gördüm ki insanların başarılarının ya da başarısızlıklarının sebebi hareket tarzlarının çağın hal ve şartlarına uyum sağlamasında yatıyor. İnsanlar eylemlerinde kısmen ateşli ve hırçın kısmen de çekingen ve dikkatli davranırlar. Ama hiçbir zaman doğru yola riayet edemediklerinden ve dolayısıyla her iki yöntemde de uyulması gereken münasip sınır aşıldığından ikisinde de hata yapılır. Ama, yukarıda dediğim gibi, davranış biçimini çağın hal ve şartlarıyla uyumlu hale getiren kişi daha az hata yapacak ve daha başarılı olacaktır. Ancak insan hep sadece doğasının kendisini yönlendirip teşvik ettiği şeyleri yapacaktır. Herkes Fabius Maximus'un, öbür Romalıların atılganlığı ve pervasızlığının aksine, ordusuyla birlikte nasıl ağırbaşlı ve dikkatli hareket ettiğini bilir; davranış tarzının yaşadığı zamana uygun düşmesi onun için bir şanstı. Çünkü Hannibal, daha taptaze başarılarıyla genç bir adam olarak İtalya'ya yürümüştü, Roma halkını iki kere yenilgiye uğratmış ve cumhuriyet neredeyse tüm iyi askerlerini kaybetmişti; hal böyle olunca cumhuriyetin cesareti kırılmıştı ve dolayısıyla kararsızlığıyla ve ihtiyatlılığıyla düşmanı oyalayan bir generale sahip olmaktan daha büyük bir şans olamazdı. Fabius da davranış tarzı için bundan daha uygun bir zaman bulamazdı; sahip olduğu ünü buradan kaynaklanır.

Ancak Fabius'un özgürce aldığı bir kararla değil de doğasından ötürü böyle hareket ettiği, savaşı sona erdirmek için birlikleriyle Afrika'ya geçmek isteyen Scipio'nun planına tüm gücüyle karşı çıkmasından anlaşılır; Fabius Maximus kendisini davranış tarzından ve alışkanlığından kurtaramıyordu. Ona kalsaydı, Hannibal hâlâ İtalya'da olurdu; çünkü çağın değiştiğini ve savaşma şeklinin de değişmesi gerektiğini kavrayamıyordu. Fabius, Roma Kralı olsaydı, savaş çok kolay kaybedilebilirdi; çünkü davranış biçimini değişen zamana intibak ettirmeyi beceremezdi. Ama çeşit çeşit yurttaşların ve karakterlerin bulunduğu bir cumhuriyette doğduğundan Roma vatandaşları, önemli olanın sadece savaşa dayanabilmek olduğu devirler için biçilmiş kaftan olan Fabius'a sahiptiler ve daha sonra savaşı doğru zamanda zaferle bitirmenin geçerli olduğu bir çağda da Scipio'ya sahip oldular.

Bir cumhuriyetin bir diktatörlüğe nazaran daha uzun yaşaması ve daha uzun süre başarılı olmasının sebebi de budur. Cumhuriyet, vatandaşlarının değişik değişik tabiatları sayesinde değişik hal ve şartlara bir diktatöre nazaran daha iyi uyum sağlar. Çünkü belli davranış biçimine alışmış olan bir insan asla değişmez ve değişmiş olan çağın hal ve şartları onun yöntemlerine uymadığı zaman mecburen başarısızlığa uğramak zorundadır.

Başka yerlerde sık sık sözünü ettiğimiz Piero Soderini yaptığı tüm işlerde hep insanca ve sabırla hareket etti. Davranış tarzı zamanın hal ve şartlarıyla uyum içinde olduğu müddetçe vatanını mutlu ve başarılı kıldı. Ama daha sonra sabır ve yumuşaklığa son verilmesi gereken zamanlar geldiğinde bunu beceremedi ve ülkesiyle birlikte başarısızlığa uğradı. Papa II. Julius görevde bulunduğu süre boyunca hep şiddetli ve hırçın hareket etti; devir bu tarz davranmaya uygun olduğundan giriştiği tüm işlerde başarılı oldu. Başka tarz bir davranış şeklini gerekli kılan zamanlar gelmiş olsaydı batışı kaçınılmaz olurdu; çünkü ne karakterini ne de davranış tarzını değiştirirdi. Değişememememizin iki sebebi vardır; birincisi, kendi doğamıza karşı gelemeyiz; ikincisi, belirli bir davranış tarzıyla başarılı olmuş bir insanı başka türlü davranmanın da iyi olabileceği hususunda ikna edemeyiz. İnsanın tali-

hinin dönmesi buradan ileri gelir; çünkü devirler değişmektedir ama o yöntemlerini değiştirmemektedir. Devletlerin, kurumlarını çağın gerekleriyle birlikte değiştirmemesi halinde batması da, yukarıda etraflıca izah ettiğim gibi, buradan ileri gelir. Hatta cumhuriyetler, bu konuda daha da ağır kalırlar çünkü cumhuriyetlerdeki değişiklikler daha zor gerçekleştirilir; onlarda bunun olabilmesi için temellerinden sarsılacakları zamanların gelmesi gerekir. Tek bir insanın gücü bir devletin yöntemlerini değiştirmeye yetmez. Hannibal'ı oyalayan Fabius Maximus'tan söz ettiğimden bir sonraki bölümde, düşmanla her ne olursa olsun mutlaka savaşmak isteyen bir generalin, bunu yapması düşman tarafından engellenebilir mi engellenemez mi konusunu tartışmanın doğru olacağı kanaatindeyim.

10
Düşmanı mutlaka savaşmak isteyen bir general, savaştan kaçamaz

Gnaeus Sulpicius dictator adversus Gallos bellum trahebat, nolens se fortunae committere adversus hostem, quem tempus deteriorem in dies et locus alienus faceret [*Dictator* Gnaeus Sulpicius, Galyalılara karşı savaşı uzattıkça uzatıyordu; çünkü zamanın ve yabancı bir ülkenin günden güne zayıflattığı bir düşman karşısında hiçbir şeyi talihe bırakmak istemiyordu].

Tüm insanlar ya da insanların çoğunluğu bir konuda yanılıyorlarsa, bu yanılgıyı tekrar tekrar çürütmek kesinlikle yanlış değildir. Önemli meselelerin ele alınış tarzının eski zamanlardakinden ne kadar da uzaklaştığını sıkça göstermiş olmama rağmen burada tekrar bu konuya geri dönmenin gereksiz olmadığını düşünüyorum. Çünkü insan herhangi bir hususta eski müesseselerden uzaklaşıyorsa, bu, herşeyden önce eskilerin özellikle önem verdikleri ve zamanımızda hiçbirine artık önem verilmeyen şeylerden özellikle savaş sevk ve idaresinde söz konusudur. Bu uygunsuzluğun sebebi, cumhuriyetlerin ve hükümdarların bu derdi başkalarına bırakmaları ve içinde barındırdığı tehlikelerden kaçınmak için kendilerini, orduyu sevk ve idare etme işinden kurtarma gayretleridir. Günümüzde bir kralın şahsen savaş alanına gittiği nadiren görülür ve kralların böyle davranmasının nedeni takdire şayan herhangi bir sebep

değil, yalnızca ve yalnızca onların böbürlenme istekleridir. Her halükârda, birliklerini kendi gözleriyle görüp teftiş ettiklerinde ve en azından ismen başkomutanlık yaptıklarında daha az hata yapmış olurlar. Cumhuriyetler ve özellikle de İtalyan cumhuriyetleri bunu yapmıyorlar; bu konuda başkalarına güveniyorlar, çünkü savaşa ilişkin konular hakkında hiçbir fikirleri yok. Öte yandan işler kontrolleri altındaymış izlenimi uyandırmak için bu konudaki kararları da yine kendileri almak istiyorlar; bu yüzden de sayısız hatalar yapıyorlar.

Bu durumdan daha önce başka bir yerde söz etmiştim; ancak en önemli örneklerden biri hakkında konuşmadan geçmek de istemiyorum. İşe yaramaz hükümdarlar ya da kadın gibi yumuşak cumhuriyetler bir generali savaşa gönderdiklerinde ona, hiçbir savaşa girişmemesini ve hatta ne olursa olsun bir savaştan sakınmasını istemekten daha bilgece bir görev veremeyeceklerini sanırlar. Böylece hiçbir savaşa girişmeyerek Roma'yı kurtaran Fabius Maximus'un kurnazlığını taklit ettiklerini zanneder ve böyle bir emrin genellikle anlamsız veya zararlı olduğunu anlamazlar. Çünkü savaş meydanında tutunmak isteyen bir ordu komutanı, eğer rakibi mutlaka savaşmak istiyorsa, hiçbir zaman bu savaştan kaçınamaz. Şu halde böyle bir görev ya da direktif *"eğer senin için değil de düşman için münasipse savaş!"* demekten başka bir şey değildir. Savaş meydanında durabilmek ama savaş yapmak istemeyenin sadece bir tane güvenilir yöntemi vardır. Bu, düşmandan en az elli mil uzakta kalmak ve düşmanı gözetleyen iyi casuslar bulundurmaktır ki böylece düşman yaklaşırken uzaklaşılabilsin. Başka bir yöntem, bir şehre çekilmektir. İki yöntem de çok zararlıdır. Birinci durumda, insan ülkesini düşmanın yağmasına bırakır. Ancak yürekli bir hükümdar, savaşı uzatarak uyruklarına zarar vermektense silahlarla şansını deneyecektir. İkinci durumda ise, savaşın başarısızlıkla sonuçlanması beklenmelidir. Çünkü ordusuyla birlikte bir şehre geri çekilen hükümdar, kesinlikle muhasara edilecektir; kısa bir süre sonra şehir açlık çekmeye başlayacak ve teslim olmak zorunda kalacaktır. Şu halde, bir savaştan kaçınmanın her iki yolu da felaket getirir; eğer ordun, düşmanın sana senin içinde

bulunduğun avantajlı mevzide saldırmaya cesaret edemeyeceği kadar cesaret sahibi ve yürekliyse, Fabius Maximus'un yaptığı gibi müstahkem mevzilere yerleşmek yerinde olur. Bu durumda Fabius'un savaştan kaçındığını söyleyemeyiz; Fabius savaşı sadece kendi lehine olacak şekilde yapmak istiyordu. Eğer Hannibal, Fabius'un üstüne yürüseydi, Fabius da onu bekler ve savaşırdı. Ancak Hannibal hiçbir zaman Fabius'un istediği şekilde ve yerde savaşmaya cesaret edemedi. Şu halde, hem Hannibal hem de Fabius savaştan kaçındılar; buna karşın, taraflardan biri her ne pahasına olursa olsun savaşmak isteseydi diğer tarafa üç çıkar yol kalırdı: Yukarıda bahsedilen iki yol veya kaçmak.

Bunun ne kadar doğru olduğunu bin tane örnekte ve bilhassa da Romalıların, Perseus'un babası Makedonyalı Philipos'la yaptıkları savaşta görürüz: Philipos, Romalıların saldırısına uğradığında Romalılarla savaşmaktan kaçınmaya karar verdi ve bu amaç doğrultusunda başlangıçta, Fabius Maximus'un İtalya'da yaptığı gibi hareket etmek istedi. Ordusuyla birlikte bir dağın tepesinde sağlamca yerleşti ve güçlü siperlerin arkasına sığındı. Romalıların ona böyle müstahkem mevzilerde saldıramayacağını düşünüyordu; ama Romalılar saldırıya geçerek onu dağdan söküp attılar. Philipos, Romalılara karşı koyamadığından ordunun büyük kısmıyla kaçtı. Onu tamamen yok olmaktan kurtaransa arazide doğru dürüst bir yolun olmamasıydı; Romalıların onun peşinden gitmesini engelleyen de buydu. Şu halde Philipos Romalılarla savaşa girmek istemiyordu ama öte yandan onların yakınlarında ordugâhını kurduğundan kaçmak zorunda kaldı. Bu tecrübeden, bir dağın tepesinde durmanın savaştan kaçınmaya yetmediğini öğrendiği ve bir kaleye çekilmek de istemediği için diğer yönteme başvurmaya, yani Roma karargâhından millerce uzakta durmaya karar verdi. Dolayısıyla, Romalılar bir vilayetteyken o başka bir vilayete; Romalılar nereden çekip gittilerse o oralara girdi. Ancak sonunda gördü ki, bu yol savaşı uzatmaktan başka bir işe yaramıyor ve durumunu kötüleştiriyordu ve uyrukları kâh ondan kâh düşmandan eziyet çekiyorlardı. Böylece şansını savaşarak denemeye karar verdi ve Romalılarla adamakıllı bir savaş yapıldı. Şu halde ordularda, Fabius'un ve Sulpicius'un

ordusundaki şartlarla aynı şartlar mevcutsa, yani düşmanın sana içinde bulunduğun müstahkem mevzilerde saldırmaya cesaret edemeyeceği kadar iyi bir ordun varken ve düşmanın senin ülkende tutunamayıp bundan ötürü de yiyecek sıkıntısı çekerken, savaşmamak uygun olur. Bu durumda Titus Livius'un gösterdiği şu sebeplerden ötürü bu tedbir münasiptir: "*Nolens se fortunae commitlere adversus hostem, quem tempus deteriorem in dies et locus alienus faceret*" [Kendisini, zamanın ve düşman toprakların günden güne zayıflattığı bir düşman karşısında şansa teslim etmek istemiyordu]. Tüm diğer durumlarda, savaştan kaçınmak utanç verici ve tehlikelidir. Çünkü Philipos'un kaçtığı şekilde kaçmak yenilmekle eş anlamlıdır, hatta bunun sebep olduğu utanç insan cesaretini ne kadar az kanıtlamışsa o kadar büyüktür. Her ne kadar Philipos kendini kurtarmayı başarmışsa da, onun gibi arazinin durumundan faydalanmayan bir kimse hiçbir zaman bunu beceremez. Hannibal'in savaş sevk ve idare etme ustası olduğunu kimsenin tartışacak hali yoktur.

Hannibal, Afrika'da Scipio'yla karşı karşıya geldiğinde savaşı uzatmakta bir menfaat görseydi savaşı uzatırdı; muhtemelen bunu iyi bir general olarak ordusuyla, Fabius'un İtalya'da yaptığı gibi yapardı; ama bunu yapamadığına göre önemli sebeplerin onu böyle hareket etmeye yönlendirdiğini farz etmeliyiz. Çünkü bir ordu toplamaya muvaffak olsa da bu orduyu paradan ve müttefiklerden yoksun olduğu için uzun süre bir arada tutamayacağını gören bir hükümdar, ordusu dağılmadan şansını savaşta denemiyorsa kelimenin tam anlamıyla aptaldır. Beklediği takdirde kesin bir mağlubiyetle karşılaşır; ama şansını denerse hâlâ zaferi kazanabilir. Burada bir şey daha çok önemlidir: İnsan yenilse bile, bunu şereflice yapmalıdır ve şüphesiz silah zoruyla yenilmek, savaşı herhangi başka bir olumsuzluktan ötürü kaybetmekten daha şereflidir. Hannibal'i savaşmaya zorlayan da bu zorluklar olmalıdır. zorlamış olmalıdır. Hannibal savaşı geciktirmiş olsa ve Scipio ona, bulunduğu müstahkem mevzilerde saldırmaya cesaret edemeseydi dahi, Scipio bundan ötürü sıkıntıya girmezdi; çünkü [Numidia Kralı] Syphax'ı zaten yenmişti ve o kadar çok Afrika şehrini ele geçirmişti ki, orada aynı İtalya'day-

mış gibi kendini emniyette ve rahat hissedebiliyordu. Fabius'la karşı karşıya geldiğinde Hannibal'ın başına böyle bir durum gelmemişti; Galyalıların durumu da, Sulpicius'la karşılaştıklarında böyle değildi.

İnsan bir başka ülkeye saldırdığında ise hiç bir şekilde savaştan kaçınamaz; çünkü düşman topraklarına girmek istediğinde karşısına çıkacak olan düşmanla dövüşmek zorundadır. İnsan eğer bir şehri muhasara etmişse savaş daha da kaçınılmazdır. Bizim zamanımızda Bourgonya Dükü Charles, İsviçre'de bir şehir olan Murten'i kuşattığında, İsviçrelilerin saldırısı sonucu yenildi. Aynı şekilde Novara önlerine gelen Fransız ordusu da İsviçrelilerce mağlup edildi.

11
Birden fazla rakiple uğraşmak zorunda olan, kendisi daha zayıf olsa bile, ilk saldırılara dayanabildiği takdirde galip gelir

Roma'daki halk *tribunus*ların gücü daha önce sık sık tartıştığımız gibi büyük ve gerekliydi; çünkü bu güç olmadan soyluların hırsı dizginlenemez ve neticede cumhuriyet, töreler gerçekten yozlaşmaya başlamadan çok daha önceleri bozulmuş ve yozlaşmış olurdu. Evvelce de söylediğim gibi, her şeyin içinde özel bir kötülük gizlidir ve bu kötülükten beklenmedik sonuçlar doğar. Bu yüzden de muhtemel kötü sonuçları yeni tedbirlerle karşılamak gerekir. Hal böyleyken, *tribunus*luğun otoritesi küstahlaştı. Bu durum soyluları ve tüm Roma'yı korkuttu. Bu hal, eğer Appius Claudius, *tribunus*ların hırsından nasıl korunulabileceğini göstermeseydi Roma'nın hürriyetine aşırı derecede zarar verirdi. Zira *tribunus*lar arasında hep korkak ya da rüşvet verilebilecek birileri olduğu gibi, toplumun iyiliğini düşünen birileri de vardı ve *tribunus*lar senatonun istememesine rağmen herhangi bir kararın kabul görmesini istediklerinde, bu kişiler diğer *tribunus*ların maksatlarına karşı gelmeye ikna edilebiliyordu. Bu yöntem, *tribunus*ların gücünü zayıflatıyordu ve uzun bir süre Roma için faydalı oldu. Bu husus aklıma şu fikirlerin gelmesini sağladı: Birçok devletin, bir tek devlete karşı birleştikleri ve hep birlikte bu tek devletten daha güçlü oldukları her sefer, tek

başına ve daha güçsüz olan devletin çok daha güçlü olsalar da diğer devletlerden daha büyük işler yapabileceğini bekleyebiliriz. Çünkü tek bir devletin üstünlük sahibi olduğu tüm şeylerin yanı sıra – ki bunlar çok fazladır – sözünü ettiğimiz tek başına kalmış olan devlet, biraz maharet ve ustalıkla, ittifak halindeki çok sayıda devletin arasını açmaya ve temelde güçlü olan bu müttefik gücü zayıflatmaya muvaffak olacaktır. Bu konu için eski çağda bol miktarda bulunan örneklerden hiçbirini vermektense, bilakis bizim çağımızda cereyan eden örneklerle yetinmek istiyorum.

1483 yılında tüm İtalya, Venediklilere karşı işbirliğine gitti; Venedikliler ağır bir yenilgi alıp artık savaş meydanına hiçbir ordu çıkaramayacak duruma geldiklerinde Milano Dükü Ludovico'ya rüşvet verdiler ve bu sayede öylesine başarılı bir barış anlaşması yaptılar ki kaybettikleri toprakları geri almakla kalmayıp aynı zamanda Ferrara devletinin bir kısım topraklarına da sahip oldular; velhasıl savaşı kaybedip barışı kazandılar. Birkaç sene önce tüm dünya Fransa'ya karşı birleşti; ama daha savaş bitmeden İspanya müttefiklere karşı baş kaldırdı ve Fransızlarla kendi başına ayrı bir barış yaptı. Böylece diğer müttefikler de çok geçmeden barış anlaşmaları yapmak zorunda kaldılar. Şu halde, birçok devlet tek bir devlete karşı savaşıyorsa, bu tek devlet eğer başlangıçta ilk saldırılara dayanabilecek ve savaşı uzatarak vakit kazanacak kadar meziyetli olursa, üstünlüğü elinde tutacağı her zaman kesinlikle umut edilebilir. Öte yandan böyle yapmaya muktedir değilse, Venediklilerin 1508 yılında başına geldiği gibi, bin bir tehlikeyle karşı karşıya kalır. Venedikliler Fransız ordusunu oyalayıp da bu yolla, düşman müttefik güçlerden birini kendi yanlarına çekecek zamanı kazanmış olsalardı, çökmekten kurtulabilirlerdi. Ama düşmanı oyalayabilecek cesur bir orduları olmadığı ve dolayısıyla düşman devletlerden birini bile diğerlerine karşı kendi yanlarına çekemedikleri için mahvoldular. Hakikaten, daha sonra, Papa kendisine ait olan toprakları geri aldıktan sonra Venediklilerle dost oldu. İspanya da aynı şeyi yaptı. Her iki hükümdar eğer

yapabilmiş olsalardı, Fransa İtalya'da aşırı güç kazanmasın diye Lombardiya'yı da Venedikliler için savunurlardı. Şu halde Venedik, bütünü kurtarmak için topraklarının bir kısmını feda edebildi. Bunu zamanında yapmış olsalardı, tüm bunları zorla yapmadıkları izlenimi verebilirlerdi. Bu, savaş fiilen başlamadan önce çok akıllıca bir karar olurdu; ama savaş sırasında haysiyet kırıcı bir görünüm aldı ve fazlaca bir fayda sağlamadı. Fakat sonuç itibariyle savaş başlamadan önce Venedik'te az sayıda insan tehlikeyi fark edebildi; çok daha az insan bir çare görebildi ve hiçbir insan bunu öneremedi. Ama tekrar bu tartışmanın başına dönmek için şu çıkarımı yapıyorum: Çok sayıda hükümdarın saldırısına uğrayan bir hükümdar, tıpkı Roma *Senatosu*'nun, vatanın selameti için *tribunus*ların hırsına karşı onların sayıca çok olmasından faydalanmak suretiyle bir yol bulması gibi, sadece zekâsıyla, kendisine saldıran hükümdarları birbirine düşürmeye uygun tedbirleri almayı becerdiği takdirde arada sırada bir çare bulacaktır.

12
Zeki bir komutan her şekilde askerlerini savaşmaya mecbur bırakmalı ve düşmanının elinden bu mecburiyeti almalıdır

Mecburiyetin zorlamasının tüm beşerî eylemler için ne kadar faydalı olduğunu ve onlara hangi övgüyü getirdiğini daha önce başka bir yerde söyledim. Eğer zaruret insanı zorlamasaydı, bazı ahlâkçıların dediği gibi, insan sahip olduğu en asil araçları olan ve kendine şan şeref verip yücelten elleri ve diliyle, mükemmelliğe ulaşmak için böylesi mükemmel hiçbir şey meydana çıkarmaz ve eserleri hiçbir zaman böylesi bir yüceliğe erişemezdi. Eski çağ komutanları zaruretten doğan kuvveti iyi tanıyorlar ve bunun savaşta askerlerin cesaretini ne kadar takviye ettiğini biliyorlardı; bu yüzden askerleri açmaza sokmak için herşeyi yapıyorlardı. Öte yandan düşmanı böyle bir açmazdan ya da çıkmazdan kurtarmak için tüm güçleriyle uğraşıyorlardı. Düşmana karşı aslında kapayabilecekleri bir çıkış yolunu sıkça açık bırakıyorlar ve kendi askerlerine karşı da açık bırakabilecekleri bir yolu tıkıyorlardı. Şu halde bir şehrin inatla kendini savunmasını ya da bir ordunun savaş meydanında inatla savaşmasını isteyen, her şeyden önce savaşanların kafasına, içinde bulundukları çıkmazı sokmaya çalışmalıdır. Aynı şekilde, bir şehri fethetmek isteyen akıllı bir komutan bu teşebbüsün kolaylığını veya zorluğunu, şehir sakinlerini kendilerini savunmaya

zorlayan zaruretin derecesine göre ölçmelidir. Komutan bu zarureti zorlayıcı bulursa, fethin zor olduğunu; aksi takdirde kolay olduğunu düşünmelidir. Şehirlerin isyan ettikten sonra ele geçirilmelerinin ilk defa alınmalarında olduğundan daha zor olması bundan ileri gelir; çünkü ilk defasında, yani şehir alınırken endişe edecekleri bir ceza söz konusu değildir, zira hiç kimseyi kızdırıp gücendirmemişlerdir ve kolaylıkla teslim olurlar. Ama isyan etmişlerse ve bu yüzden birilerini rencide ettiklerini düşünüyorlarsa, cezalandırılmaktan korkarlar ve ele geçirilmeleri zor olur. Böylesine inatçı bir direnç ya da karşı koyuş, komşu hükümdarların ve komşu cumhuriyetlerin birbirine karşı duydukları doğal nefretten de doğar; bu nefret ise hükmetme hırslarından ve özellikle Toscana'daki gibi cumhuriyetlerde bağımsızlıklarını kıskanmalarından gelir. Bu çekişme ve birbirlerine karşı duydukları nefret, birinin diğeri tarafından ele geçirilmesini ezelden beri çok zor kılmış ve hep zor kılacaktır. Bu yüzden Floransa ve Venedik'in komşularını inceleyen kimse, çoğu insan gibi, Floransa'nın yaptığı savaşlarda Venedik'e nazaran daha fazla masraf edip daha az fetih yapmasına şaşırmayacaktır. Bunun tek sebebi, Venedik'in komşusu olan şehirlerin Floransa'nın komşusu olan şehirler kadar inatla savunma yapmamalarıdır; çünkü Venedik'e komşu olan tüm şehirler hürriyet içinde yaşamaya değil, bir hükümdarın yönetiminde olmaya alışmışlardı. Uşaklığa alışmış biri için efendiyi değiştirmenin pek bir sakıncası yoktur, hatta genellikle böyle bir değişikliği arzular. Böylece Venedik, komşularında – bunlar Floransa'nın komşularından daha güçlü olmalarına rağmen – daha zayıf bir direnişle karşılaştı ve onları, etrafı birçok özgür şehirle çevrili olan Floransa'ya göre, daha çabuk yenebildi.

Şu halde, daha önce söylediklerimize geri dönecek olursak, bir general bir şehre saldırdığında, her şekilde bu şehri mecburiyetten ve böylelikle gerçekleşebilecek müdafaanın inatçı niteliğinden kurtarmalıdır. Şehir cezalandırılmaktan korkuyorsa, general af sözü vermelidir; şehir hürriyeti için endişelenmekteyse, general savaşın halka karşı olmadığını, aksine birkaç yurttaşın

hırsına karşı olduğunu söylemelidir. Bu yaklaşım birçok teşebbüs ve fetihi kolaylaştırmıştır. Bu tür bahaneler bilhassa zeki insanlar tarafından kolayca fark edilmesine rağmen, halklar bunlara kolayca kanarlar; çünkü hep tez elden barışı şiddetle arzular ve bol keseden verilen sözlerin ardına saklanan tuzağa gözlerini kaparlar. Sayısız devlet – bu arada son zamanlarda Floransa da dahil olmak üzere – bu şekilde bağımsızlığını yitirmiştir. Crassus ve ordusunun başına da aynı şey geldi. Crassus, Parthların sadece askerlerini kendilerini savunma zorunluluğundan caydırmak amacını güden içi boş vaatlerini fark etmesine rağmen, askerlerinin direnme gücünü korumayı beceremedi; çünkü düşmanlarının barış önerileriyle askerlerinin gözleri kamaşmıştı. Bunu detaylarıyla Crassus'un biyografisinde görebiliriz.

Samnitler birkaç yurttaşlarının tahrik ve teşvikiyle kışkırtılıp anlaşmaya aykırı şekilde Roma'nın müttefiklerinin topraklarına saldırdılar ve yağmaladılar, ama hemen ardından Roma'ya elçiler gönderip bu sefere ön ayak olanlarla birlikte aldıkları tüm ganimetleri iade etmeyi önererek barış yapmak istediler. Ancak Romalılar tarafından reddedildiler ve anlaşma yapma umutlarını yitirmiş olarak Samnium'a döndüler. Bunu üzerine Samnitlerin ordu komutanı Claudius Pontius, Romalıların her ne olursa olsun savaşmak istediklerini söylediği anılmaya değer bir konuşma yaptı. Barışı isteyen Samnitler olmasına rağmen, mecburiyet onları savaşmaya zorluyordu. Claudius Pontius o zamanlar şu sözleri söylemiştir: "*Lustum est bellum, quibus necessarium, et pia arma, quibus nisi in armis spes est*" [Savaş, kendisi için gerekli olana haktır ve tek umutlarını silahlara bağlayanlara o silahlar kutsaldır]. Claus Pontius askerleriyle birlikte zafer ümidini bu zaruret üzerine kurdu.

Tekrar bu konuya geri dönmek zorunda kalmamak için, Roma tarihinden en dikkate değer örnekleri burada göstermek istiyorum. Gaius Manlius, ordusuyla birlikte Veiililerin karşısında bulunuyordu. Bu arada Veii ordusunun bir bölümü Manilius'un müstahkem mevzilerine saldırınca, Manlius bir bölük askerle o tarafa yardıma koştu ve karargâhın tüm çıkışları-

nı Veiililerin kaçmasını önlemek için tuttu. Ancak etraflarının çevrildiğini gören Veiililer öylesine bir şiddetle çarpıştılar ki, Manilius'u öldürdüler ve eğer akıllı bir *tribunus*un sağduyusuyla kendilerine geri çekilmeleri için bir koridor açılmamış olsaydı geri kalan tüm diğer Romalıları da öldüreceklerdi. Buradan Veiililerin, mecburiyet kendilerini savaşmaya zorladığında en cesur şekilde savaştıklarını, ama bir çıkış yolu gördüklerinde savaşmaktan ziyade kaçmayı düşündüklerini görürüz.

Volski ve Aequi orduları Roma topraklarına saldırmışlardı. Bunlara karşı *consul*ler gönderildi. Savaşta Vettius Messius komutasında bulunan Volski ordusu, Romalıların ele geçirdiği mevzileriyle diğer Roma ordusunun arasında kaldı. Messius ölmek ya da kılıcıyla kendine bir yol açmak arasında seçim yapmak zorunda kaldığını gördüğünde askerlerine şöyle dedi: "*Ite mecum, non murus nec vallum, sed armati armatis obstant. Virtute pares, necessitate, quae ultimum ac maximum telum est, superiores estis*" [Beni takip edin! Silahlıların karşısında taştan, topraktan duvarlar, surlar, silahlılar var. Yiğitlikte onlara eşitsiniz; son ve en güçlü silah olan mecburiyet sayesinde onlardan üstünsünüz!]. Tüm Romalı generallerin en zekisi Camillus, ordusuyla Veii şehrine girdiğinde şehrin topyekün fethini kolaylaştırmak ve düşmanı aşırı derecede bir müdafaaya itmemek istiyordu; bu yüzden tüm Veiililerin duyacağı şekilde hiç kimsenin silah bırakan Veiililere bir şey yapmaması emrini verdi. Böylece hepsi silahlarını bıraktılar ve şehir neredeyse hiç kan dökülmeden alındı. Bu yöntem birçok kumandan tarafından taklit edildi.

13
Kim daha fazla güveni hak eder; kötü bir ordusu olan iyi bir komutan mı, kötü bir komutanı olan iyi bir ordu mu

Coriolanus, Roma'dan sürgün edildiğinde Volskilerin yanına gitti ve yurttaşlarından intikam almak için orada bir ordu kurup Roma'ya yürüdü; ancak oradan Roma ordularının zorlamasından ziyade annesine olan hürmetinden dolayı çekip gitmişti. Titus Livius bu konu hakkında, buradan, cumhuriyet Roma'sının askerlerinin liyakatinden çok generallerinin liyakati sayesinde yüceliğine ulaştığını gördüğümüzü söyler. Çünkü Volskiler daha önceleri hep yenilmişlerdi ve ancak Coriolanus başlarına geçtikten sonra zafere ulaştılar. Livius burada bu fikri savunmasına rağmen, Livius tarihinin birçok yerinde, askerlerin komutansız da yiğitlik mucizeleri gösterdiklerini ve *consul*leri savaşta öldüğünde, *consul*lerin ölmediği daha önceki zamanlara göre daha disiplinli kaldıklarını ve daha cesur olduklarını görürüz. Böylelikle Romalıların, Scipioların kumandasında İspanya'da bulunan ordusu her iki generalin de kaybedilmesinden sonra yiğitliği sayesinde kendisini kurtarmakla kalmayıp düşmanı da yendi ve bu ülkeyi Roma adına elde tutabildi. İyi bir incelemede insan sadece askerlerin cesaretinin savaşı kazandığı birçok örnek göreceği gibi, zaferin sadece generalin liyakatine borçlu olunduğu örnekler de görecektir.

Buradan ordunun komutana ne kadar ihtiyacı varsa, komutanın da orduya aynı derecede ihtiyacı olduğu sonucuna varabiliriz. Ama önce şöyle bir soruyu da sorabiliriz: Hangisinden daha çok korkulmalıdır, başında kötü bir komutan olan iyi bir ordudan mı; kötü bir ordusu olan iyi bir komutandan mı? Sezar'a bakılırsa her ikisinin de fazla bir değeri yoktur; zira İspanya'da her ikisinin de çok iyi birer ordusu olan Afranius ve Petrejus'un üzerine yürüdüğünde her ikisini de önemsiz ve değersiz bulduğunu söyledi: "*Quia ibat ad exercitum sine duce*" [Çünkü başında komutanı olmayan bir orduya karşı yürüyordu]. Bu sözleriyle generallerin kabiliyetsizliklerine işaret etmek istemişti; buna karşın Tessalya'da Pompeius'a karşı harekete geçtiğinde, şöyle dedi: "*Vado ad ducem sine exercitu*" [Ordusu olmayan bir komutana karşı yürüyorum].

Hakkında enine boyuna kafa yorabileceğimiz başka bir nokta da liyakatli bir generalin mi daha kolay bir ordu meydana getirebileceği, yoksa iyi bir ordunun mu daha kolay liyakatli bir general yetiştirebileceğidir. Bu soruya vereceğim cevap, bu sorunun cevabının aslında verilmiş olduğu şeklindedir. Çünkü birçok iyi, bir tek liyakatliyi; bir tekinin birçoğunu yapabileceğinden daha kolay bulabilecek ya da liyakat sahibi kılacaktır. Lucullus, Mithridates'e karşı savaşa gönderildiğinde hiçbir savaş tecrübesi yoktu; fakat birçok mükemmel subaya sahip olan iyi ordu, onu iyi bir general olacak şekilde yetiştirdi. Romalılar asker sıkıntısı çektiklerinden çok sayıda köleyi silahlandırarak eğitip yetiştirmesi için Sempronius Gracchus'a teslim etti; Sempronis Gracchus da kısa bir sürede onlardan iyi bir ordu yarattı. Pelopidas ve Epaminondas, – daha önce kitabın başka bir yerinde naklettiğimiz gibi – vatanları Thebai'yi Ispartalıların boyunduruğundan kurtardıktan sonra, çok kısa bir sürede Thebaili köylülerden en iyi askerleri yetiştirdiler. Bu askerler, Isparta ordusuna karşı koymakla yetinmeyip bu orduyu yendiler de. Şu halde, her iki taraf ta eşittir; çünkü bir bölüm liyakatliyse, diğer kısmı da kısa sürede liyakat sahibi kılacak şekilde eğitip yetiştirebilir. Ancak her şeye rağmen, liyakatli bir ordu, başında liyakatli bir general olmazsa kolayca şımarır ve tehlike

arzetmeye başlar, tıpkı Büyük İskender'in ölümünden sonraki Makedon ordusu ve iç savaşlardan sonraki Roma ordusunda olduğu gibi. Bu yüzden adamlarını eğitebilecek zamanı ve onları silahlandırabilecek imkânı olan bir generale, başında kendi kendini seçmiş, bozguncu bir çetebaşı bulunan şımarık ve kibirli bir ordudan daha fazla güvenilebilir. Dolayısıyla, sadece düşmanı yenmek değil, aynı zamanda bunun öncesinde liyakatli bir ordu kurmak zorunda kalan generaller iki kere şan, şeref ve övgüyü hak ederler. Bu, iki misli ve öylesine nadir bir liyakattir ki, kendilerine bu görev verilmiş olsaydı birçoğu, şimdikilere göre çok daha az takdir edilir ve övülürdü.

14
Savaşta kullanılan yeni buluşlar ve duyulan beklenmedik sesler hangi etkileri yaratır

İnsanın aniden gördüğü veya duyduğu beklenmedik bir olayın muhaberelerde ve savaşlarda nasıl önemli bir etki yaptığını gösteren birçok olay vardır; bunlara etkileyici bir örnek Romalıların Volskilerle yaptığı savaştır. Quinctius, ordusunun bir kanadının bocaladığını gördüğünde onlara doğru yüksek sesle bağırarak biraz daha dayanmalarını çünkü diğer kanadın yenmekte olduğunu söyledi ve bu sözlerle adamlarını yüreklendirdi, düşmanın cesaretini kırdı ve savaşı kazandı. Eğer bu tür haykırışlar iyi düzenlenmiş derli toplu bir orduda böylesine büyük bir etki yaratıyorsa, disiplinsiz, kötü organize olmuş bir orduda özellikle etkilidir; zira sırf bu yüzden ordunun bütünlüğü karmakarışık ve darmadağın olur. Başka dikkate değer bir örnek de kendi çağımızdan vermek istiyorum; Perugia şehri birkaç sene önce ikiye bölünmüştü; Oddiler ve Baglioniler. Baglioniler yönetimdeydi, Oddiler ise şehirden sürgün edilmişlerdi. Oddiler dostlarının yardımıyla bir ordu vücuda getirdiler ve Perugia yakınlarında bir kalede toplandılar. Yandaşlarının yardımıyla geceleyin şehre sızmayı başardılar ve farkedilmeden pazar meydanına kadar gelebildiler. Şehir yönetimi, tüm sokakların köşe başlarında caddeleri kesen zincirler gerdiğinden Oddilerin askerleri, görevi zincirlerin kilitlerini demir bir gürz ile parça-

lamak olan bir adamı önleri sıra gönderdiler; böylece süvariler yollarına devam edebileceklerdi. Pazar meydanına girişi engelleyen zincirlerin sonuncusunu parçalamak üzereydiler ki, gürültü yaptılar ve silah başı alarmı verildi. Bu arada zincirleri kıran gürzlü adam, arkasından gelenlerce öyle bir sıkıştırıldı ki, son zinciri parçalamak için kollarını havaya kaldıramadı. Rahatça hareket edebilmek için "geri gidin!" diye bağırdı; bu "geri" nidası ağızdan ağıza tekrarlandı ve bunun sonucu olarak en arkalarda "kaçın" diye anlaşıldı. Dolayısıyla, arkada bulunanlar kaçmaya başladılar ve diğerleri de öyle bir aceleyle ve telaşla kaçıştılar ki, kendi adamlarını darmadağın ettiler; böylece Oddilerin planı alabildiğine önemsiz bir vukuat yüzünden başarısızlığa uğradı.

Buradan, ordudaki iyi bir savaş nizamının derli toplu bir düzen içinde savaşabilmenin yanı sıra ve her şeyden önce ordunun her önemsiz hadisede karmaşaya düşmemesi ve paniğe kapılmaması için gerekli olduğunu görürüz. Halk yığınları, işte sadece bu yüzden bile savaş için uygun değillerdir; zira her söylenti, her çığlık, her gürültü onları korkutup kaçırtabilir.

Bu yüzden iyi bir general, kimin, emirlerini alıp gerekli yerlere iletmek zorunda olduğunu en ayrıntılı şekilde belirlemeli ve bu konuda talimat vermelidir. Askerlerini sadece kendi subaylarına inanmaya alıştırmalıdır ve subaylar da kendisinin onlara emrettiğinden başka hiçbir şey söylememelidir. Bu kaideye riayet edilmemesi pek çok kez büyük karmaşalara sebep olmuştur. Beklenmedik hadiselere gelince; her general savaş esnasında kendi askerlerini cesaretlendirecek ve düşmanın cesaretini kıracak olayların vuku bulmasını sağlamalıdır; bu, zafer için en etkili yöntemlerden biridir. Buna kanıt olarak Romalı *dictator* Gaius Sulpicius gösterilebilir. Gaius Sulpicius, Galyalılarla savaşılırken tüm maiyetini ve hor görülen karargâh uşaklarını silahlandırdı, hepsini katırlara ve diğer yük hayvanlarına bindirdi, onlara silah ve sancak verdi ve böylece atlı askerler gibi görünmelerini sağladı. Ardından onları bir tepenin ardına yerleştirdi ve verilecek bir işaretle, savaşın en hararetli yerinde, ileri çıkmaları ve kendilerini düşmana göstermeleri emrini verdi. Bu, aynen emredildiği gibi yapıldı ve Galyalıları öylesine korkuttu ki, neticede sava-

şı kaybettiler. Şu halde liyakatli bir general iki şey yapmalıdır; birincisi, düşmanı sürprizler yaparak korkutmaya çalışmalı ve ikinci olarak da düşman tarafından kendisine karşı planlanan sürprizleri ortaya çıkarmaya ve mani olmaya hazırlanmalıdır. Hindistan Kralı da Semiramis karşısında böyle yaptı. Semiramis, Hindistan Kralı'nın çok sayıda fili olduğunu gördüğünde onun cesaretini kırmak ve kendisinin de güya bol miktarda fili varmış gibi göstermek istedi. Bunu için develerine öküz ve inek postlarıyla fillerinkine benzer bir şekil ve görüntü verdirtti ve bunları ordusunun en ön saflarına yerleştirdi. Ancak kral bu aldatmacayı fark etti ve Semiramis'in planını akamete uğratılmakla kalmayıp ona bir hayli zarar da verdirdi. *Dictator* Mamercus, savaş alanında Fidenaelilerle karşı karşıya geldiğinde, Fidenaeliler, Roma ordusuna korku salmak için bir miktar askerin mızraklarının ucunda ateş yanar vaziyette Fidenae'den dışarıya bir çıkış harekâtı yapmasını emretti. Bu şekilde Roma ordusunun savaş düzeninin yeni silahın sebep olduğu sürprizle karmaşaya düşmesini istiyordu. Bu konuda söylenmesi gereken şudur: Şaşırtma harekâtları, sadece blöf ya da göz boyama izleniminden çok hakikat izlenimi verdikleri takdirde düşmanın yakınlarında yapılabilirler. O taktirde, yaptıkları etki çürüklüklerinin hemen farkedilemeyeceği kadar büyük olur. Ama gerçekten ziyade, uyduruk ya da sahte gibiyseler, bunları hiç yapmamak ya da – Gaius'un maiyetindeki uşaklarla yaptığı gibi – düşman tarafından kolayca fark edilemeyecek kadar uzakta yapmak uygun olur. Çünkü gereğinden fazla açık seçik iseler, düşmana doğru biraz yaklaşıldığında kolayca fark edilir ve fayda yerine zarar getirirler; – tıpkı Semiramis'in taklit filleri ve Fidenaelilerin yanan mızrakları gibi. Gerçi yanan mızraklar başlangıçta Romalıları biraz şaşırtmıştı; ama *dictator* o yana geldi ve askerlere seslenerek arılar gibi dumandan kaçmaya utanıp utanmadıklarını sorarak şöyle bağırdı: "*Suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis*" [Yaptığınız iyiliklerle hoşnut edemediğiniz Fidenae'yi kendi alevleriyle imha edin]. Tekrar onlara düşmana karşı cephe almalarını emretti, bu yüzden yaptıkları icat Fidenaelilere bir fayda getirmedi ve savaşı kaybettiler.

15
Bir ordunun başında daima bir kişi bulunmalı, hiçbir zaman birden fazla kişi komuta etmemelidir; birden fazla komutan zarar getirir

Fidenaeliler ayaklanıp Romalıların Fidenae'ye gönderdiği kolonistleri öldürdüklerinde, Romalılar bu hakaretin intikamını almak için *consul*lük yetkisine sahip dört *tribunus* seçtiler; bunlardan birini Roma'yı koruması için Roma'da bıraktılar, diğer üçü ise Fidenaelilerin ve Veiililerin üzerine gönderildi. *Tribunus*lar bu sefer sırasında, aralarındaki kavgalar ve ikilik yüzünden rezil kepaze oldular, ama devlete bir zarar vermediler; çünkü onların rezilliklerinin sebebi yine kendileriydi, devlete gelebilecek zararın önlenmesinin sebebi ise askerlerin cesaretiydi. Romalılar bu nahoş durumu fark ettiklerinde, üç kişinin karmakarışık edip bıraktıkları şeyleri tek bir kişi tekrar yoluna koysun diye çareyi bir *dictator* atamakta buldular. Buradan, bir orduda ya da savunulması gereken bir şehirde komuta kademesinde birçok kişinin bulunmasının mahzurunu görürüz. Titus bunu şu sözlerle olduğundan daha açık ifade edemezdi: "*Tres tribuni potestate consulari documento fuere, quam plurium imperium bello inutile esset: tendendo ad sua quisque consilia, cum alii aliud videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti*" [*Consul*lük yetkisine sahip üç *tribunus* savaşta birçok kişinin komuta etmesinin mahzurunu gösterdi: Her biri kendi isteklerinin yerine getirildiğini görmek istediği ve tümüyle farklı şeyleri uygun gördüğünden düşmana amacına ulaşma

fırsatı verdiler]. Bu örnek, birden fazla ordu komutanının savaşta nasıl bir karmaşaya sebep olduklarını kanıtlamak için yeterli olmasına rağmen, meselenin daha iyi izah edilmesi için zamanımızdan ve eski zamanlardan birer örnek vermek istiyorum.

Fransa Kralı XII. Louis 1500 yılında Milano'yu geri aldığında, Pisa'yı Floransalılar için geri almak amacıyla askerlerini Pisa'ya gönderdi. Floransalılardan Giovanni Battista Ridolfi ve Antonio Degli Albizzi'nin oğlu Luca, orduda görevli yetkililer olarak oraya gönderildi. Giovanni Battista, yaşça daha büyük ve itibar gören biri olduğundan, Luca tüm seferlerin yönetimini ona bıraktı ve hırsını, ona muhalefet ederek göstermemiş olsa da, susarak ve Battista'nın tüm tedbir ve eylemlerini küçümseyerek ve alaya alarak açığa vurdu. Böylece sanki önemsiz alelade bir adammış gibi, ne sözle ne eylemle kuşatmaya hiçbir katkı sağlayamadı. Ancak Giovanni Battista, belli bir hadiseden ötürü Floransa'ya geri dönmek zorunda kaldığında bunun tam tersine tanık olundu; çünkü artık tek başına olduğu bu andan itibaren, Luca, ne kadar cesaret, ustalık ve zekâya sahip olduğunu gösterdi. Tüm bunlar, yanında meslektaşı varken göze batmamıştı. Savımı desteklemek için bir kez daha Titus Livius'u zikredeceğim: "Romalılar," diyor Livius, "Quinctius'u ve meslektaşı Agrippa'yı Aequ'lara karşı savaşa gönderdiklerinde, Agrippa savaşta idarenin tamamıyla Cincinnatus'a teslim edilmesini istedi." Bununla ilgili olarak şöyle diyordu: "*Saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summam imperii apud unum esse*" [Önemli işlerin idaresinde yapılacak en iyi şey, bir kişinin tek başına yönetimi elinde bulundurmasıdır]. Günümüz cumhuriyetlerinin ve hükümdarlarının bu konudaki tutumları ise buna tamamen zıttır; çünkü bunlar, işlerin daha iyi halledilmesi için birçok ordu komiserini ve komutanını aynı yere gönderiyorlar; bu da, bitmez tükenmez bir şaşkınlık ve panik yaratıyor. İnsan, çağımız İtalyan ve Fransız ordularının yenilgilerinin sebeplerini incelediğinde, bu sebepleri esasen bu ayrıntıda bulacaktır. Buradan, haklı olarak, orta karar yeteneğe sahip bir insanı sefer yapmakla görevlendirmenin, aynı yetkilerle donatılmış iki adamı aynı göreve memur etmekten daha iyi olduğu sonucu çıkarılabilir.

16
İnsan gerçek meziyete sadece zor zamanlarda başvurur; buna karşın huzurlu ve rahat zamanlarda liyakatli insanlar dikkate alınmaz, bilakis zenginliklerine ve iyi ilişkilerine güvenenler nazar-ı dikkate alınır

Bir cumhuriyetteki önemli ve nadide insanlar, huzur dolu, sakin zamanlarda hep göz ardı edilmişlerdir ve hep göz ardı edileceklerdir; çünkü böyle zamanlarda birçok yurttaş, bu insanların liyakatlerinin kendilerine sağladığı itibardan ötürü onlara duydukları kıskançlık yüzünden onlarla eşit seviyede olmanın ötesine geçip onları gölgede bırakmak da isterler. Yunanlı tarihçi Thukydides, bu hususta çok isabetli bir tespitte bulunur: Çalışmasının bir bölümünde şunlar yer alır: Atina Cumhuriyeti, Peloponnesos Savaşı'nda üstünlük gösterip, Ispartalıların kibir ve azametini kırdığında ve neredeyse Yunanistan'ın tamamını boyunduruğu altına aldığında kendisine öyle bir nüfuz ve prestij sağlamıştı ki, Sicilya'yı fethetmeye karar verdi. Bu sefer, Atina'da enine boyuna tartışıldı; Alkibiades ve birkaç başka yurttaş bu sefere taraftarlardı, çünkü halkın yararını değil kendi şan ve şöhretlerini düşünüyorlardı; zira bu seferi yönetecek komutanlar olmayı umuyorlardı. Hâlbuki Atina'nın en itibarlı insanı olan Nikias, bu seferin asla yapılmamasını tavsiye etti. Halka yaptığı konuşmada, halkın kendisine inanması için öne

sürdüğü en inandırıcı sebep, savaşın yapılmamasını tavsiye etmesinin hiç de kendi lehine olmamasıydı; çünkü barışın hüküm sürdüğü zamanlarda Atina'da kendisinin önüne geçmek isteyen bir diğer deyişle kendisine üstünlük sağlamak isteyen çok sayıda yurttaş olduğunu çok iyi biliyordu. Hâlbuki savaş sırasında hiçbir yurttaşın ondan daha üstün, hatta ona eşit dahi olamayacağını da biliyordu.

Buradan görülür ki, cumhuriyetlerde mükemmel insanlara sakin zamanlarda fazlaca değer verilmemesi gibi bir olumsuzluk söz konusudur; bu da bahse konu parlak insanları iki açıdan çok kızdırır. Birincisi, kendilerine haksızlık edildiğini düşünürler ve ikincisi, kendilerinden fersah fersah düşük insanlarla bir tutulduklarını ya da onlardan aşağıda görüldüklerini görürler. Bu uygunsuzluk cumhuriyetlere çok zarar vermiştir. Çünkü hak etmedikleri halde dikkate alınmadıklarını gören insanlar bunun sorumlusunun sakin ve tehlikesiz zamanlar olduğunu bilir ve bu yüzden devlete zararı dokunacak savaşlar tezgâhlamak suretiyle bu huzuru bozmak için ellerinden gelen çabayı gösterirler. Bu çarpıklığa nasıl çare bulunulabileceğini düşündüğümde, iki yol görüyorum. Birincisi, yurttaşları fakir bırakmaktır; böylece liyakatleri olmaksızın, zenginlikleriyle ne kendilerini ne de başkalarını bozup yozlaştırabilirler. İkincisi ise devamlı surette savaşacak şekilde savaşa hazırlanmak ve böylece hep liyakatli insanlara gereksinim duymaktır. Roma ilk zamanlarında böyle davranmıştır; hep savaş meydanlarında orduları bulunduğundan liyakatini kanıtlayacak olanlar daima mevcuttu. Kimsenin hak ettiği rütbesi elinden alınamıyordu ve hak etmeyen birine rütbe verilemiyordu; çünkü bu konuda yapılan her hata ya da deneme çok geçmeden büyük panik ve tehlikeye sebep oluyor, böylece hemen tekrar doğru yola dönülüyordu. Öte yandan Roma gibi teşkilatlandırılmamış ve sadece zaruretin zorlamasıyla savaşan diğer cumhuriyetler bu mahzurdan kaçınamazlar. Biraz itibarı olan ve devlet içinde taraftarı bulunan, haksızlığa uğramış ya da ihmal edilmiş meziyetli bir yurttaş öç almayı kafasına koyduğunda, cumhuriyetler hep bu çarpıklığın pençesine düşerler ve

hep karmaşa doğar. Roma şehri bile bu olumsuzluktan sadece bir süre kaçınabildi; daha önce başka bir yerde sözünü ettiğim Kartaca ve Antiochus'u yendikten sonra ve endişe edeceği başka savaşlar bulunmadığında, ordularını herhangi bir kimsenin emrine emanet edebileceğini düşündü ve komutanın liyakatine, onu halkın gözünde sevilen biri yapan özelliklerine dikkat ettiği kadar dikkat etmedi. Bu yüzden Makedonya'yla savaş patlak verinceye kadar Aemilius Paullus'un *consul*lüğü birçok kez reddedildi ve *consul*lüğe seçilmedi. Makedonya Savaşı'nın tehlikeli bir savaş olduğu düşünüldüğünden, bu savaşın idaresi ona tüm şehir tarafından oy birliğiyle verildi.

Şehrimiz Floransa, 1494 yılından sonra çokça savaş yapmak zorunda kaldığında ve tüm Floransalılar bu konudaki kabiliyetsizliklerini kanıtladıklarında şehir şans eseri orduların nasıl yönetilmesi gerektiğini gösteren bir adama rast geldi; bu adam Antonio Giacomini'ydi. Savaşlar tehlikeli oldukları müddetçe diğer vatandaşların hırsından eser yoktu; ordu komiserleri ve generalleri seçilirken hiç kimse bu görevlere talip olmadı. Korkulacak hiçbir şey barındırmayan, fakat öte yandan bolca şan ve şöhret ve itibar kazanılabilecek bir savaş olduğunda o kadar çok istekli ortaya çıktı ki, Pisa'nın muhasarası için işgal edilmesi gereken üç tane ordu komiserlik makamı olmasına rağmen Giacomini hiç dikkate alınmadı. Giacomini'ye görev verilmemesiyle devletin başına nasıl bir zarar geleceği henüz açıkça anlaşılamamış olmasına rağmen bunu tahmin etmek zor değildi; çünkü artık kendilerini savunamayacak hale gelmiş ve yiyecekleri tükenmiş olan Pisalılar, Giacomini tarafından öylesine sıkıştırılabilirlerdi ki, Floransalılara kayıtsız şartsız teslim olurlardı. Ama şehri ne kuşatmayı ne de zorla ele geçirmeyi bilen generallerce muhasara edildiklerinden kuşatma öylesine uzadı ki Floransa, Pisa'nın teslim edilmesini zorla sağlayabilecekken para vererek satın almak zorunda kaldı. Uğradığı haksızlığın Giacomini için incitici olduğu anlaşılır bir şeydir ve eğer elinde imkân olsaydı, şehre zarar vererek ya da bazı yurttaşlara gereken terbiyeyi vererek intikam almaya çalışmadığı için çok büyük sabra ve iyi bir ki-

şiliğe sahip olduğunu tahmin etmek zor değildir. Takip eden bölümde de gösterileceği gibi, her cumhuriyetin bu tür bir intikamdan sakınması gerekir.

17
İnsan bir insanı önce gücendirip sonra ona önemli bir devlet işinin yönetimini emanet etmemelidir

Bir devlet, bir zamanlar kendisine hatırı sayılır bir haksızlık yapılmış birine önemli bir görev tevdi etmemeye çok dikkat etmelidir. Hannibal'le karşı karşıya gelen Claudius Nero, ordusunun bir bölümüyle aniden savaş alanından çekildi ve Hasdrubal, Hannibal'le birleşmeden önce Hasdrubal'le savaşmak için diğer *consul*ün yanına, sınır boyuna gitti. Claudius daha önce İspanya'da Hasdrubal'le karşı karşıya gelmiş ve onu ya çok mahzurlu bir muharebeye kalkışacak ya da açlıktan ölmek zorunda kalacak şekilde ordusuyla birlikte ustaca kuşatmıştı. Ama Hasdrubal, Claudius'u barış teklifleriyle zekice bir süre oyaladıktan sonra kaçıp kurtuldu ve Claudius'un onu yok etme fırsatını da elinden almış oldu. Bu hadise, Roma'da duyulduğunda *senato* ve halk onu ağır suçlarla itham ettiler; tüm şehirde hakkında çok saygısızca konuşuldu ve bu, onu çok rencide edip kızdırdı. Daha sonraları, *consul* olup da Hannibal'in üzerine gönderildiğinde yukarıda bahsettiğimiz çok tehlikeli kararı aldı; bu karar, Hasdrubal'in yenildiği haberi gelinceye kadar Roma'yı kuşku ve korku içinde bırakmıştı. Claudius, sonraları neden böylesine tehlikeli bir karar verdiğini ve bu kararla ortada zorlayıcı bir mecburiyet yokken Roma'nın hürriyetini tehlikeye attığını

sorduklarında şu şekilde cevap verdi. Bunu, başardığı takdirde İspanya'da kaybettiği şan ve şerefini tekrar kazanacaktı ve başarısız olduğu, yani seferi kötü bir neticeyle sonuçlandığı taktirde de, kendisini böyle bir nankörlük ve hakaretle rencide eden şehirden ve yurttaşlardan öcünü almış olacaktı. Bu tür hakaretler yüzünden alınmak istenen intikamın tutkusu bir Roma vatandaşında bunca şeye muktedirse ve hem de bu, törelerin henüz yozlaşmadığı çağlarda olabiliyorsa; bu tür tutkuların o zamanki Roma'nın durumunda olmayan başka bir şehrin yurttaşı üzerinde nasıl bir güce sahip olduğu kolaylıkla düşünülebilir. Bir devlete, bu tür musibetlere karşı kesin bir çare gösterilemeyeceğinden, sonsuza değin sürecek bir devlet kurmak da mümkün değildir; çünkü böylesi bir devlet bin tane beklenmedik ihtimalle yok olup gidebilir.

18
Hiçbir şey, bir generale düşmanın niyetini anlamaktan daha büyük şan, şeref veremez

Thebaili Epaminondas, bir general için hiçbir şeyin düşmanın niyetlerini ve kararlarını bilmek kadar gerekli ve yararlı olmadığını söylemiştir. Böyle bir bilgiyi ele geçirmek zor bir iş olduğundan, bu bilgiyi ortaya çıkarmayı ve kullanmayı bilen general bir o kadar daha büyük övgüyü hak eder. Ancak çoğu zaman düşmanın niyetlerini anlamak, operasyonlarını hem de sadece uzak gelecekte yapılacak olanları değil, aynı zamanda şu andakileri ve çok yakında yapılacak olanları da doğru tahmin etmekten daha kolaydır. Çünkü galibin, gecenin geç saatlerine kadar süren bir savaşı kaybettiğini ve mağlubun aynı savaşı kazandığını sanması çok sık olmuştur. Bu yanılgı, kimi generalleri yanlış bir şekilde, tehlikeli ve sonu felaketle bitecek kararlar almaya itmiştir; tıpkı böyle bir yanılgı yüzünden savaşı kaybeden Brutus ve Cassius'a yaptığı gibi. Şöyle ki, Brutus ve Brutus'un bulunduğu kanat savaşı kazandığında, Cassius onun mağlup olduğunu ve tüm ordusunun yenildiğini zannetti; bu yanılgı yüzünden akıbetinden umudunu kesti ve canına kıydı. Zamanımızdaysa, Fransa Kralı François, Lombardiya'da Santa Cecilia yakınlarındaki savaşta [Marignano Muharebesi] İsviçrelilerle savaşırken, İsviçrelilerin ihtiyat olarak yedekte bekleyen kısmı gece karanlığı çökerken galip gelen taraf olduklarını sandılar;

çünkü bozguna uğratılan ve ölen arkadaşlarından haberleri yoktu. Bu yanılgıdan dolayı kendi emniyetlerini düşünmeye başladılar ve sonunda çok büyük zarar görecekleri bir çarpışmaya girmek için sabahı beklemeye koyuldular; bu yüzden Papalık ve İspanyol ordularının da aynı hatayı yapmalarına ve dolayısıyla neredeyse mahvolmalarına yol açtılar. Çünkü Papalık ve İspanyol orduları gerçek dışı galibiyet haberleri üzerine Po Nehri'ni geçtiler ve biraz daha ilerleselerdi az daha muzaffer Fransızların eline düşeceklerdi.

Buna çok benzeyen bir hataya Roma ve Aequilerin karargâhları düştüler. Ordusuyla birlikte düşmanla karşı karşıya gelen *Consul* Sempronius savaşa başlamıştı; savaş kâh bir taraf kâh diğer taraf lehine gelişerek akşama kadar sürdü. Gece karanlığı indiğinde yarıları yok olmuş her iki ordunun ikisi de karargâhlarına çekilmek yerine, üzerinde daha emniyette olacaklarını düşündükleri yakındaki tepeleri işgal ettiler. Roma ordusu ikiye ayrılmıştı; bir parçası *consul*ün emrindeydi, diğer kısmı ise Roma ordusunun bir önceki gün, cesareti sayesinde tamamen yenilmekten kurtulduğu *Centurio* Tempanius'un peşinden gidiyordu. Sabah olduğunda Romalı *consul*, düşman hakkında başkaca bir bilgi edinmeksizin Roma'ya geri dönmek üzere hareket etti. Aequilerin ordusu da benzer şekilde davrandı; çünkü her iki ordu da karşısındaki düşmanın yenildiğini düşündü ve bu yüzden karargâhının düşmanın eline geçip geçmeyeceğini kendine dert etmeksizin geri çekildi. Ama, Roma ordusunun geri kalan kısmıyla geri çekilmekte olan Tempanius, tesadüf eseri birkaç yaralı Aequi'den, komutanlarının çekip gittiğini ve karargâhı yüzüstü bıraktığını öğrendi. Bu haber üzerine Roma karargâhına geri döndü, burayı kurtardıktan sonra Aequilerin karargâhını yağmaladı ve muzaffer bir komutan olarak Roma'ya döndü. Görüldüğü üzere bu zafer, sadece ve sadece düşmanın şaşkınlığını kimin önce öğrendiğine bağlıydı. Bu şekilde, birbiriyle karşı karşıya gelen iki düşman ordusunun aynı panik ve şaşkınlık içinde bulunması ve aynı sıkıntıyı çekmesi halinde karşısındaki düşmanın yenilgisinden ilk haberdar olan ordunun

savaşın sonunda galip gelen taraf olması çok sık görülür.

Bu konuyla ilgili kendi yakın tarihimizden bir örnek vermek istiyorum; 1498 yılında, Floransalılar güçlü bir orduyla Pisa önlerine geldiler ve şehri kuşatarak sıkıştırmaya başladılar. Şehri himayeleri altına alan ve kurtarmak için başka bir yol göremeyen Venedikliler, başka bir taraftan Floransa topraklarına saldırmak suretiyle düşmanın dikkatini bu savaştan başka bir yöne çekmeye karar verdiler. Bu yüzden güçlü bir orduyla Lamona Vadisi'ne girerek Marradi Köyü'nü işgal ettiler ve daha yukarıda bir tepe üstünde kurulu Castiglione Kalesi'ni kuşattılar. Floransalılar bundan haberdar olduklarında, Marradi'ye yardım göndermeye karar verdiler, ancak bunu yaparken Pisa önündeki kuvvetlerini zayıflatmayacaklardı. Yeni piyade askerleri topladılar, yeni süvariler tesis ettiler ve bunları generaller Piombino Senyörü VI. Jacopo di Appiano ve Kont Rinuccio da Marciano'nun idaresinde oraya gönderdiler. Bu askerler Marradi'nin yukarı tarafındaki tepeye vardıklarında, düşmanlar Castiglione'nin muhasarasından vazgeçtiler ve hepsi topyekün köye çekildiler. İki ordu da birkaç gün boyunca karşı karşıya gelip beklediler; her ikisi de şiddetli bir şekilde yiyecek ve çok gerekli şeylerin sıkıntısı içindelerdi. İki ordu da birbirine saldırmaya cesaret edemediğinden ve ikisi de birbirlerinin içinde bulunduğu vahim durumu bilmediğinden her ikisi de aynı akşam, karargâhlarını ertesi sabah toplamaya ve çekilmeye karar verdi. Venedik ordusu Bersighella ve Faenza'ya, Floransa ordusu ise Casaglia ve Mugello'ya çekilecekti. Sabah olup da her iki karargâh da yüklerini alıp götürmeye koyulduklarında bir kadın tesadüf eseri Marradi Köyü'nden yola çıktı ve yaşlı ve fakir oluşundan ötürü başına bir iş gelmeden Floransalıların karargâhına ulaştı. Floransalıların mıntıkasında, ziyaret etmek istediği bazı akrabaları oturuyordu. Floransalı komutanlar bu kadından Venedik karargâhının boşaltılmakta olduğunu öğrendiler. Bu haber onları cesaretlendirdi, kararlarını değiştirdiler ve sanki düşmanı karargâhı boşaltmaya zorlayan kendileriymiş gibi düşmanın peşi sıra gittiler. Tüm bunlardan sonra Floransa'ya düşmanı bozguna uğratıp sürdük-

lerini ve savaşı kazandıklarını yazdılar. Bu zaferin sebebi, düşmanın yola koyulduğunu önce onların haber almasından başka bir şey değildi. Bu haber önce Venediklilere gelseydi, onlar da aynı başarıyı bizimkilere karşı kazanırlardı.

19
Bir halkı yönetirken itaat yaratmak, cezalandırma korkusu salmaktan daha mı çok gerekir

Roma Cumhuriyeti, soylular ve *pleb*ler arasındaki düşmanlıktan ötürü kargaşa içindeydi; yine de, savaşın patlak vermesiyle *consul*ler Quinctius ve Appius Claudius ordularıyla savaşa gönderildiler. Appius emirlerinde çok sert ve kaba saba olduğundan adamları ona o kadar az itaat ettiler ki, yenilmiş bir durumda eyaletinden kaçtı. Quinctius ise iyi kalpli ve kibirsiz olduğundan askerleri itaatkârdı ve dolayısıyla galip geldi. Bu yüzden kalabalığı kibirsizce yönetmek kibirle yönetmekten, yumuşaklıkla yönetmek sertlikle yönetmekten daha iyi gibi görünüyor; ancak başka birçok yazarın da hem fikir olduğu Tacitus aksini iddia ediyor. Çünkü şöyle diyor: *"In multitudine regenda plus poena quam obsequium valet"* [Kalabalığı yönetmek için cezalara iyilikten daha çok ihtiyaç duyulur]. Her iki fikrin de nasıl haklı çıkarılabileceklerini düşündüğümde, önemli olanın, yönetmek zorunda olduğun insanların seninle aynı düzeyde mi, yoksa hep sana tabi olan insanlar mı olduklarını bilmek olduğunu söylemek gerekir. Eğer senin ayarındaki insanlar söz konusuysa, sadece cezalarla hareket edilemez ve Tacitus'un bahsettiği sertliğe başvurulamaz. Roma'daki *pleb*ler yönetimde soylularla aynı hak ve yetkilere sahip olduklarından onları belirli bir süre yöneten kişi, onlara sertlikle ve kabaca muamele edemiyordu.

Ordularının sevgisini kazanmış ve onlara yumuşaklıkla muamele etmiş Romalı generallerin özellikle korkulan ve çekinilen generallerin kazandıkları başarılardan – eğer bunlar bu başarıları Manlius Torquatus gibi olağanüstü bir liyakatle birleştirmemişlerse – daha iyi sonuçlar elde ettiklerini de görürüz. Buna karşın, Tacitus'un kastettiği anlamda kendisine tabi olanlara hükmeden kişi, arsızlaşıp yoldan çıkmasınlar ve kendisine karşı – haddinden fazla gösterdiğin yumuşaklıktan ötürü – istedikleri gibi hareket etmesinler diye, iyilikten ziyade cezalarla yönetmelidir. Ancak kin ve nefret duygularına maruz kalmamak için cezalar da belli sınırlar dahilinde tutulmalıdır. Kendisinden nefret ettirmek hiçbir hükümdar için iyi sonuç vermez; öte yandan kin ve nefretten kaçınmanın yolu insanın, uyruklarının malına mülküne dokunmamasıdır. Bir hükümdar, sadece ve sadece gizliden gizliye zenginleşmek istediğinde kan dökmek ister. Bunun istisnası, onu kan dökmek zorunda bırakan mecburiyetlerdir ki, bu da pek nadir ortaya çıkar. Fakat bunlara bir de yağma ve gasp etme hırsı eklenirse, hep kan dökme arzusu doğar ve bu konu hakkındaki başka bir bilimsel çalışmada enine boyuna anlattığım gibi, böylesi bir davranışın bahaneleri hiç eksik olmaz. Şu halde Quinctius, Appius'tan daha fazla övgüyü hak eder ve Tacitus'un görüşüne sınırlar dahilinde onay verilebilir; ama Appius'un durumunda değil. Ama biz sertlik ve yumuşaklıktan bahsettiğimizden, bir insanlık örneğinin Falisklerde nasıl silahların gücünden daha fazlasını başardığını göstermenin gereksiz olmayacağını düşünüyorum.

20
Bir insanlık örneği Falisklerde, Romalıların silahlarının başarabileceğinden daha fazlasını başarabildi

Camillus ordusuyla Falisklerin şehrini kuşattığında, bir öğretmen, şehrin önde gelen ailelerinin çocuklarını yanına alarak bir gezinti yapma bahanesiyle Camillus'un karargâhına geldi ve onu ve Roma halkını mahcup edeceği düşüncesiyle şu sözlerle çocukları ona sundu. Bu çocuklar sayesinde Camillus şehri ele geçirecekti. Camillus bu teklifi kabul etmemekle kalmadı, aynı zamanda öğretmeni soyundurdu, ellerini arkasından bağlattı ve her bir çocuğun eline birer değnek verdirtti. Çocuklar öğretmeni sopalarla vura vura şehre geri götüreceklerdi. Faliskler bu hadiseden haberdar olduklarında, Cammillus'un insanlığı ve dürüstlüğü öylesine hoşlarına gitti ki artık kendilerini savunmak istemediler ve şehri ona teslim etmeye karar verdiler. Hakikaten olmuş bu olaydan insanî ve iyilik dolu bir eylemin insanların kalplerinde zalim ve cebrî bir eylemden çok daha fazlasını başarabildiğini ve silahlarla, savaş makineleriyle ve insanlarca icat edilen başka şiddet yöntemleriyle zapt edilemeyen şehirlerin ve ülkelerin insanî ve iyilik dolu, alçak gönüllü veya yüce ruhlu bir eylemle ne kadar kolayca ele geçirilebileceğini görebiliriz. Tarihte bu örnekten başka daha bir sürü başka örnek vardır. Mesela Roma'nın silahları Pyrrhus'u İtalya'dan atamamıştı; onu İtalya'dan, özel hekiminin Romalılara gelerek onu zehirlemeyi

önerdiğini ona haber veren Fabricius'un yüce gönüllülüğü sürdü. Aynı şekilde Scipio Africanus'un, İspanya'daki Yenikartaca şehrini fethetmesi, kendisine, genç ve güzel bir kadına elini sürmeden kocasına geri vermesinde görülen iffeti kadar şan ve şöhret kazandırmadı; bu eyleminin ona sağladığı ün, tüm İspanya'nın onun dostu olmasını sağladı[clvi]. Halkların, bu özellikleri kendi yöneticilerinde ne kadar çok arzuladıklarını da görürüz; bu özellikler önde gelen insanların hayatlarını anlatan ya da onların hayat tarzları için kaideler koyan tüm yazarlarca da methedilir. Bu yazarlar arasında özellikle Ksenophones, Keyhüsrev'in insancıl ve dostça bir insan olarak ne kibir, gaddarlık ve müsriflik ne de insanların hayatlarına leke süren herhangi başka bir ayıbı yapmayarak nasıl şan ve şöhrete, kaç zafere ve ne kadar büyük bir üne kavuştuğunu göstermeye çabalar. Ancak Hannibal, bunun tam tersi bir davranış tarzıyla büyük şöhret ve zaferler elde ettiğinden bir sonraki bölümde bunun nereden kaynaklandığını tartışmak istiyorum.

21
Hannibal'in bambaşka bir davranış biçimiyle Scipio'nun İspanya'da elde ettiği başarıların aynısını İtalya'da elde etmesinin sebebi nedir

İnsan, kanaatimce, kimi generallerin tamamen zıt yöntemlerle, yukarıda anlattığımız şekilde hareket edenlerin elde ettiği başarıların aynısını elde etmiş olmasına şaşırabilir. Bundan askerî başarıların sebeplerinin daha önce bahsedilen şeylerden ileri gelmediği zannedilebilir. Aynı zamanda, bahsedilen bu şeyler ne daha fazla güç ne de daha fazla başarı getiriyormuş gibi de görünebilir; çünkü insan tamamen zıt yöntemler kullanarak da şan, şöhret ve itibar elde edebiliyor. Yukarıda bahsettiğimiz insanlardan kopmamak ve fikrimi daha anlaşılır kılmak için şuna dikkat çekmek istiyorum. Scipio, İspanya'ya gelir gelmez, insanlığı ve yumuşaklığı sayesinde ülkenin dostluğunu kazandı; oranın halkları tarafından kendisine biat edildi ve çok sevildi. Buna karşın Hannibal, İtalya'yı istila ettiğinde tam zıddı yöntemlerle; yani zorbalık, zulüm her türlü haydutluk ve kalleşlikle, Scipio'nun İspanya'da kazandığı başarıların aynısını kazandı; çünkü onun gelmesiyle İtalya'nın tüm şehirleri Roma'ya karşı ayaklandı ve onun müttefiki oldu.

Bu gerçeğin sebepleri üzerine kafa yorulduğunda birçok etken olduğu görülür. Birinci sebep, insanların yenilik budalası

olmalarıdır ve hatta durumları iyi olanlar da durumları iyi olmayanlar kadar değişiklik arzular. İnsanlar düpedüz – daha önce söylediğim gibi – ve hakikaten doğru olduğu üzere, rahat ve huzurdan sıkılırlar, bıkarlar ve kara günlerde yılgınlığa, umutsuzluğa düşerler. Bu yüzden yeniliklere duyulan istek, bir ülkede yeni bir düzenin başına geçen herkese kapıları açar. Yenilik getiren bir yabancıysa herkes onun peşine takılır, bir yerliyse insanlar ona katılır, onu destekleyip, korurlar. Bu kişi nasıl hareket ederse etsin, büyük ilerleme kaydetmeyi başaracaktır. Ayrıca insanlar iki ana dürtünün etkisi altındadır. Bunlar sevgi ve korkudur. Şu halde insan ister onların sevgisini kazansın, ister onların içine korku salsın, her iki durumda da onların üstünde aynı güç ve nüfuzu elde eder, hatta korku telkin eden sempati uyandırandan daha fazla itaat ve uysallık elde eder.

Bu yüzden, eğer bir general liyakatli ise ve liyakati kendisine insanlar arasında itibar sağlıyorsa bu iki yoldan hangisini seçeceğinin fazlaca önemi yoktur. Hannibal ve Scipio gibi çok liyakatliyse, liyakati, insanlar tarafından sevilmeyi aşırı derecede isteyerek ya da aşırı derecede korku salarak yaptığı hataları telafi eder. Öte yandan bu iki yolun ikisi de büyük zarar getirebilir ve bir hükümdarın mahvına sebep olabilir; çünkü kendisini aşırı derecede sevdirmeye çalışan kişi en küçük bir abartıda aşağılık biri olarak görülür ve abartılı derecede insanların kendisinden korkmasını isteyen kişi sınırı biraz bile aşsa insanların kendisinden nefret etmesine yol açar. Orta yol izlemek mümkün değildir, çünkü bu, doğamıza aykırıdır. Bu yüzden her türlü aşırılık, tıpkı Hannibal ve Scipio'nun yaptığı gibi mükemmel liyakatle telafi edilmelidir. Ancak her ikisinin de davranış şekli kendilerini nasıl yüceltmişse aynı şekilde onlara zarar da vermiştir.

Onların başarılarından daha önce de bahsettik. Scipio'nun başına gelen olumsuzluk, İspanya'daki askerlerinin müttefiklerinin bir kısmıyla birlikte ona karşı ayaklanmasıydı ve bunun tek sebebi ondan korkmuyor olmalarıydı. Zira insanlar öylesine ikiyüzlüdürler ki, hırslarına hitap eden en küçük bir ümit ışığı doğduğunda bir hükümdara insaniyeti nedeniyle besledikleri

tüm sevgi ve muhabbeti anında unuturlar. Scipio'nun askerleri ve müttefiklerinde de böyle olmuştu ve bu yüzden Scipio, bu olumsuzluğu kontrol altına almak için, kısmen de olsa hep sakındığı sertlik ve şiddetle hareket etmek zorunda kaldı. Hannibal'deyse acımasızlığının ve vefasızlığının kendisine zarar verdiğini gösteren özel bir örnek yoktur. Ama Napoli ve diğer birçok şehrin Hannibal'in bu özelliklerinden korkarak Romalılara bağlı kaldıklarını rahatlıkla düşünebiliriz. Ancak alçaklığından ötürü Romalıların ondan başka herhangi bir düşmandan nefret ettiklerinden çok daha fazla nefret ettikleri kesindir. Zira Romalılar, Pyrrhus ordusuyla İtalya'da bulunurken ona kendisini zehirlemek isteyen kişiyi ihbar ederlerken, çaresiz bir kaçakken dahi Hannibal'i affetmediler ve ölümüne kadar onu takip edip yakalamaya çalıştılar. Hannibal bu olumsuzluğa alçaklığı, kalleşliği ve gaddarlığı yüzünden maruz kaldı. Ancak buradan bir büyük ve tüm yazarların çok hoşuna giden fayda da doğdu. Bu, tamamen değişik kavimlerden bir araya getirilmiş ordusunda askerler arasında çekişmelerin ve kavgaların ve kendisine karşı isyanların hiç olmamasıydı. Bu, onun şahsiyetinin telkin ettiği korkudan başka bir şeyden kaynaklanmıyordu. Bu korku, onun liyakati sayesinde elde ettiği itibar ile birlikte öylesine büyüktü ki bu sayede askerleri arasında dirlik düzenliğin hüküm sürmesi sağlanıyordu ve askerleri itaat altında tutuluyordu. Bu yüzden buradan şu çıkarımı yapıyorum. Bir, general eğer çok liyakatliyse ve bu sayede her iki davranış tarzını dengeleyebiliyorsa yöntemlerinin fazlaca bir önemi yoktur. Çünkü bu davranış tarzları dengelenmedikleri takdirde – daha önce de söylendiği gibi – her ikisinde de kusurlar ve tehlikeler vardır. Ancak Hannibal tiksindirici yöntemlerle, Scipio ise takdir edilecek eylemlerle aynı başarıyı elde ettiğinden, değişik ama takdir edilecek tarzlarda aynı şöhrete kavuşan iki Roma yurttaşından bahsetmenin uygun olacağı düşüncesindeyim.

22
Manlius Torquatus'a sertliği ve Valerius Convinus'a ise insaniyeti şöhret kazandırdı

Roma'da aynı devirde biri Manlius Torquatus, diğeri de Valerius Corvinus adında eşit liyakatli, eşit sayıda zafer kazanmış ve eşit şöhrete sahip iki mümtaz general yaşıyordu. Her ikisi de şöhretlerini, düşman karşısında gösterdikleri aynı liyakatle elde etmişlerdi. Ama ordulara komuta etme ve askerlere ettikleri muamele konusunda yöntemleri tamamen farklıydı. Çünkü Manlius, başkomutanlığı, askerlerinin cezalarını ve çektikleri zorlukları hiç sektirmeden her türlü sertliğe başvurarak yürütüyordu. Buna karşın Valerius, askerlerine her bakımdan insanca ve samimiyetle muamele ediyordu. Bunlardan biri, askerlerinin itaatinin devamını sağlamak için oğlunu idam ettirdi, diğeriyse kimseye kötülük etmedi. Davranışları arasında bu kadar büyük fark olmasına rağmen ikisi de düşman karşısında aynı yararlılığı gösterdiler; bu, hem devletin hem de kendilerinin menfaatlerine oldu. Manlius'un emirleri, daha sonra tüm abartılı emirlere "*Manliana imperia*" [Manlius Emirleri][clxiv] adını taktıracak kadar acımasız ve sert olmasına rağmen, hiçbir zaman hiçbir asker, askerden kaçmadı ya da bu iki komutana başkaldırmadı veya herhangi bir şekilde onların isteklerine ve amaçlarına karşı gelmedi. Burada ilk araştırılması gereken Manlius'un neden böylesine sert davranmak zorunda kaldığıdır; ikincisi, Valerius'un

neden böylesine insaniyetli davranabildiği; üçüncüsü, ikisinin birbirine tamamen zıt davranış tarzlarının aynı başarıyı elde etmesinin sebebi ve nihayet her iki yöntemden hangisinin daha iyi ve izlemeye daha değer olduğudur. Manlius'un karakterini Titus Livius'un ilk defa bahsettiği andan itibaren incelersek, babasına ve vatanına karşı sevgi dolu ve üstlerine karşı saygılı ve itaatkâr, çok yiğit bir insan olduğunu görürüz. Bu, Galyalıyı yenmesinden, babasını *tribunus*a karşı savunmasından ve Galyalıyla dövüşe başlamadan önce *consul*e söylediği şu sözlerden anlaşılır: *"Iniussu tuo adversus hostem numquam pugnabo, non si certam victoriam videam"* [Galip gelen taraf olacağımdan emin de olsam, sen emretmeden rakibimle asla dövüşmeyeceğim]. Bu zihniyetteki bir adam, komutan mevkiine geldiğinde herkesin kendisine benzemesini ister; cesur tabiatı onu cesaret gerektiren şeyleri emretmeye yönlendirir ve aynı sebepten, emirlerinin de yerine getirilmesini ister. Ancak sert emirlerin yerine getirilmesinde sertlikle ısrar edilmesi çok doğru bir kaidedir; aksi takdirde yanıltılırsın. Burada dikkat edilmesi gereken şudur: İnsan kendisine itaat edilmesini istiyorsa, emretmesini bilmelidir. Emretmeyi ise sadece, kendi özelliklerini itaat etmesi gerekenin özellikleriyle kıyaslayan insan becerebilir. Bu kıyaslamayı yaparken doğru orantıyı bulursa emretmelidir, bulamazsa en iyisi bu işten vazgeçmesidir.

Bu yüzden aklıselim sahibi birisi şöyle demiştir: Bir devleti zorla tahakküm altında tutmak için diktatörün gücü ile zapturapt altına alınanların gücü doğru bir oranda bulunmalıdır. Bunun söz konusu olduğu yerde diktatörlük devam eder; lakin mazlum zalimden daha güçlü ise diktatörlüğün sona ermesi an meselesidir.

Konumuza dönecek olursak, enerjik eylemler emretmek isteyen kişinin kendisinin de enerjik olması gerektiğini iddia ediyorum. Ama bunu yapacak gücü olup da enerjik eylemleri emreden kişi, bu eylemlerin ifasını yumuşaklıkla temin edemez; buna karşılık, güçlü bir karaktere sahip olmayan kişi de fevkalâde emirlerden sakınmalıdır. Olağan emirlerde insaniye-

tini gösterebilir; çünkü olağan cezalar hükümdara değil, bilakis yasalara ve kurumlara atfedilir. Şu halde, Manlius'un böylesine sert davranışına, karakterine uygun şekilde meyilli olduğu olağanüstü emirleri tarafından zorlandığını farzetmek lâzımdır. Böyle emirler bir cumhuriyette faydalıdır; çünkü cumhuriyetin müesseselerini başlangıçlarına ve eski mükemmelliklerine geri götürür. Bir cumhuriyet – yukarıda bahsedildiği gibi – emirleriyle yasaları yenileyen ve devleti yozlaşmaktan alıkoymakla kalmayıp onu başlangıcına geri götürebilen insanlara sık sık sahip olacak kadar şanslı olsaydı böyle bir cumhuriyet ebediyen var olurdu. Manlius böyle bir insandı; emirlerinin sertliğiyle Roma'nın askerî disiplinini devam ettirdi. Onu buna, önce karakteri sonra, doğal eğilimiyle emrettiği şeylerin yerine getirilmesi arzusu zorladı. Öte yandan Valerius insanca davranabiliyordu; çünkü Roma ordusundaki olağan savaş kurallarına riayet edilmesi onun için yeterliydi. Bu, yararlı bir âdet olduğundan ona şan ve şeref sağlamaya yetiyordu ve uyulması zor olmadığından, Valerius'un buna aykırı davrananları cezalandırması gerekmiyordu; çünkü ya hiçbir aykırı davranış sergilenmiyordu ya da sergilense bile cezaî yaptırımlar komutanın sertliğine değil ordudaki müesseselere atfediliyordu. Bu yüzden Valerius, kendisine askerlerin minnettarlığını ve memnuniyetini sağlayan o insaniyeti tüm meselelerde gösterebiliyordu. Bu şekilde her iki general de aynı şekilde itaat gördüler ve hareket tarzlarının olanca farklılığına rağmen aynı başarıyı sağlayabildiler. Ancak onların izinden gitmek isteyen – yukarıda Hannibal ve Scipio'da bahsinde kaydettiğim gibi – bir başkası insanların hor görmesine ve nefretine maruz kalabilirdi. Sadece mükemmel liyakatle bu mahzurlardan sakınılabilir, başka hiçbir şeyle değil.

Geriye hangi hareket tarzının daha fazla övgüye değer olduğunu araştırmak kalıyor. Yazarlar her iki tarzı da övdüklerinden ben bunu tartışmalı buluyorum. Herşeye rağmen, bir hükümdarın hükümet etme yöntemleri hakkında yazan yazarlar Manlius'tan ziyade Valerius'a meylediyorlar. Daha önce bahsettiğim Ksenophones, Keyhüsrev'in insancıllığını gösteren bir-

çok örneği anlatırken Titus Livius'un, Valerius hakkında yaptığı tespitlerle tamamen mutabıktır. Çünkü Valerius, *consul* olduktan sonra, Samnitlerle karşı karşıya geldiğinde ve yapılacak meydan savaşının günü yaklaşırken askerlerine onlara her zaman liderlik yaptığı insanlıkla seslendi. Titus Livius, bu konuşma hakkında şunları söyler: *"Non alias militi familiarior dux fuit, inter infimos milites omnia haud gravate munia obeundo. In ludo praeterea militari, cum velocitatis viriumque inter se aequales certamina ineunt; comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quemquam aspernari parem qui se offerret; factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienae quam suae dignitatis memor, et (quo nihil popularius est) quibus artibus petierat magistratus, ilsdem gerebat"* [Başka hiçbir general askerlerle onun kadar samimi değildi; en basit askerler gibi tüm işleri severek üstüne alıyordu. Süratte ve kuvvette eşit olanların koşu ve güreşte yarışmalar tertipledikleri oyunlara katılmaya da hep hazırdı ve yendiğinde de yenildiğinde de hep aynı hal ve tavırları sergiliyordu. Kendisiyle yarışmaya talip olan eşit güçteki hiç kimseyi reddetmiyordu. Fiillerinde meselelerin izin verdiği ölçüde dostaneydi; konuşmalarında diğer insanların hürriyetlerine ve kendi rütbesine olan sorumluluğunu göz önünde bulunduruyordu. Onu halkın gözünde en popüler yapan şey ise bir görev veya makama aday olduğunda nasıl bir davranış sergilediyse daha sonra da aynı tavrı koruyor oluşuydu]. Titus Livius, *Consul* Manlius'un, oğlunu idam ettirerek sergilediği şiddetin orduyu Roma halkının Latinleri mağlup etmesini sağlayacak kadar korkuttuğunu söyleyerek Manlius'tan şerefle söz eder. Övgüsünde o kadar ileri gider ki, Romalıların, Latinleri yendiği savaşı ve bu arada karşı karşıya kaldıkları tehlikeleri ve zaferin kazanılmasındaki zorlukları anlattıktan sonra, sözlerini, Romalıların bu zaferi sadece Manlius'un liyakatine borçlu olduklarını söyleyerek bağlar. Her iki tarafın askerî gücünü kıyasladıktan sonra başında komutan olarak Manlius'un bulunacağı tarafın galip geleceğini söyler.

Tarihçilerin bu konuda söylediklerinin hepsini dikkate alırsak bir karara varmak zordur. Meleseyi çözüme kavuşturmak

maksadıyla, bir cumhuriyetin yasaları altında yaşayan bir yurttaş için Manlius'un hareket tarzının daha övgüye değer ve daha tehlikesiz olduğunu düşünüyorum; çünkü böyle bir hareket tarzı, yalnızca devlete yarar ve hiçbir hırslı niyeti barındırmaz. Çünkü insan herkese karşı hep sertlik gösterir ve bunu yaparken sadece kamu menfaatini amaçlarsa, hiç taraftar kazanamaz. Böyle davranan kişi – yukarıda da söylediğimiz gibi – yandaş diye adlandırabileceğimiz arkadaşlar edinemez. Dolayısıyla, bir cumhuriyette böyle bir hareket tarzından daha faydalı ve saygıya lâyık bir şey olamaz. Bu tarz, kamu yararına zarar vermez ve insanın şahsî güç ve nüfuz peşinde koştuğu şüphesine de mahal bırakmaz. Valerius'un davranış tarzında ise tam tersi bir durum söz konusudur; halkta, bu davranış tarzı kamu yararı açısından bakıldığında aynı etkiyi yapsa da, çok defa, bir generalin uzunca bir süre başkomutanlık yapması halinde askerlerin kendisine besleyecekleri sevgi ve temayül sayesinde hürriyet için tehlikeli olacağı düşüncesi ve kaygısı oluşur. Bu olumsuz etkilerin Publicola'da ortaya çıkmamasının sebebi, Romalıların zihniyetinin henüz yozlaşmamış olması ve onun da uzun süreli ve kesintisiz bir şekilde başkomutanlık görevi yapmamasıdır.

Öte yandan, Ksenophones'in istediği gibi bir hükümdar arzularsak, Manlius'un değil de Valerius'un hareket tarzına meylederiz; çünkü her hükümdar askerlerinin ve uyrukların kendisine itaat etmelerini ve sevmelerini sağlamaya calışmalıdır. İtaati yasalara uyarak ve liyakatiyle elde edeceği şöhretle sağlayabilir. Sevgiyi alçakgönüllülük, insanlık, yumuşaklık ve Valerius'un sahip olduğu ve Ksenophones'in Keyhüsrev'e atfettiği diğer özelliklerle kazanabilir. Çünkü bir hükümdar şahsen sevilen biriyse ve askerleri ona bağlıysa, bu, bir monarşinin anayasasına tamamen uygundur. Ancak bir ordu, bir yurttaşa bağlıysa bu, siyasî hürriyeti yasalar çerçevesinde garanti altına almak ve hükümete itaat edilmesini istemekle yükümlü olan bir cumhuriyetin anayasasıyla uyumlu değildir.

Venedik Cumhuriyeti'nin çok eski tarihî kayıtlarında şunu okuruz: Venedik kadırgalarının Venedik'e geri dönmesinin ar-

dından, kadırgaların tayfalarıyla halk arasında kargaşa ve silahlı çatışmaya varan bir kavga çıktı. Hem bu kargaşa hem de silahlı çatışma ne kamunun zoru ne itibarlı yurttaşlara duyulan saygı ne de yönetime karşı duyulan korkuyla bastırılabildi. Bu sırada, denizcilerin önüne bir sene önce onların amirali olan bir asilzade çıktı; denizciler bu adama duydukları bağlılıktan ötürü derhal birbirlerinden ayrıldılar ve kavgayı bıraktılar. Bu asilzadeye duyulan böylesine bir itaat senatoda öylesine büyük bir vesvese uyandırdı ki, Venedikliler bu hadiseden kısa bir süre sonra asilzadeyi hapse atarak veya öldürerek kendilerini emniyete aldılar. Buradan Valerius'un hareket tarzının bir hükümdar için faydalı, ama bir yurttaş için zararlı olduğu, bunun sebebinin de yalnızca ülkesi değil, kendisinden de kaynaklandığı sonucunu çıkarıyorum. Sebep ülkesidir, çünkü böyle bir davranış tiranlığa giden yolu açar ve sebep kendisidir, zira hareket tarzı şüphe doğurursa devlet de kendisini ona karşı korumak mecburiyetinde kalır. Öte yandan bunun tam tersi olarak Manlius'un hareket tarzı bir hükümdar için zararlı ve bir yurttaş için – bilhassa ülkesinden dolayı – yararlıdır. Ama bu, ona da, sertliğinden dolayı sana karşı duyulan kinin, sahip olduğun diğer meziyetlerin sana kazandırdığı itibarın uyandırdığı kuşkudan dolayı artması dışında nadiren, zarar verir. Bu durum, aşağıda Camillus konusunda anlatılacaktır.

23
Camillus Roma'dan neden sürüldü

Yukarıda, Valerius gibi hareket edildiği taktirde kişinin ülkesine ve kendisine zarar verdiği ve Manlius gibi hareket edildiğinde ise ülkesine yararlı ama bazen kendi kendisi için zararlı olduğu sonucuna vardık. Bu, davranışı, Manlius'unkinden çok Valerius'unkine benzeyen Camillus örneğinde de açıkça görülür. Dolayısıyla Titus Livius, Camillus hakkında anlatılanlarla ilgili şunu söyler: *"Eius virtutem milites oderant et mirabantur"* [Askerler onun liyakatini hem nefretengiz buluyor hem de çok beğeniyorlardı].

Onu takdir edilmeye layık kılan şey çok faal oluşu, zekâsı, yüce gönüllülüğü ve hem el attığı her şeyde hem de orduyu idare ederken gösterdiği maharetiydi. İnsanları ondan nefret ettiren şeyse, onları cezalandırırken gösterdiği sertlik ve merhametsizliğin, ödüllendirirken gösterdiği cömertlikten çok daha şiddetli olmasıydı. Titus Livius, bu nefretin sebepleri olarak şunları gösterir. Birincisi, Veii şehrinden elde edilen malların satışından gelen hâsılatı devlet hazinesine devretmek suretiyle ganimetle birlikte askerler arasında pay etmedi. İkincisi, zafer şenlikleri sırasında zafer arabasını dört beyaz ata çektirdi; bu da kibrinden ötürü kendisini güneş tanrısıyla bir tutmak istediği iddialarının yayılmasına neden oldu. Üçüncüsü, Veii'den ele geçirilen gani-

metin onda birini Apollo'ya adamaya yemin etti; bu durumda, eğer yemin yerine getirilecek olsaydı, askerlerin almış oldukları ganimetin bir kısmı ellerinden geri alınacaktı. Buradan neyin, halkın bir hükümdardan nefret etmesine yol açtığını kolaylıkla görebiliriz. Sebep, her şeyden önce bir menfaatin insanın elinden alınmasıdır. Bu çok önemlidir; çünkü insan elinden alınan şahsî menfaatlerini asla unutmaz ve en ufak bir ihtiyaç anında bunu hatırlar. Ve fakat ihtiyaçlar her gün kendini gösterdiğinden, her gün bunu hatırlar. İkinci sırada ise kibirli, burnu bir karış havada ve kendini beğenmiş bir şekilde arzı endam etmek gelir. Bu türlü davranış, bir halk, özellikle de hür bir halk için en nefret edilecek şeydir. Halk, bu kibir dolu, şatafatlı görünüş ve davranıştan kendisine zarar gelmese de bu davranışı sergileyen kimseden nefret eder. Hükümdar bu tür davranıştan mutlak surette sakınmalıdır; çünkü insanın hiçbir faydası yokken kendini boş yere kin ve nefrete maruz bırakması her bakımdan pervasız ve akılsızcadır.

24
Başkomutanlık süresinin uzatılması Roma'yı esarete sürükledi

Roma tarihinin gelişimi dikkatlice incelenirse, cumhuriyetin sonunu iki amilin hazırladığı görülür. Birincisi, toprak yasasının sebep olduğu kavgalar ve ikincisi de başkomutanlık süresinin uzatılmasıdır. Bu gidişat başından itibaren doğru teşhis edilip uygun çarelere başvursaydı, hürriyet daha uzun süreli olurdu ve Roma'da işler belki de daha sakin cereyan ederdi. Başkomutanlık süresinin uzatılması, Roma'da hiçbir zaman huzursuzluklara sebep olmasa da yurttaşların bu tedbir sayesinde münferit olarak elde ettikleri gücün devlete etkilerinin ne kadar zararlı olduğu görülür. Görev süreleri uzatılan diğer yurttaşlar, Lucius Quinctius kadar aklı başında olsalar ve menfaatperest olmasalardı, suistimaller yaygınlaşmazdı. Bu adamın mükemmelliği dikkate değer bir örnek teşkil eder. *Pleb* sınıfı ile *senato* arasında bir uzlaşıya varılıp da *pleb*ler *tribunus*ların görev süresini, bunun, soyluların müdahale ve tecavüzlerine karşı koymaya bunun uygun olacağını düşündüklerinden bir sene daha uzattıklarında, *senato* da *pleb*lere duyduğu kıskançlıktan ve onların gerisinde kalmamak için Lucius Quinctius'un *consul*lük süresini uzatmak istedi. Ama Lucius Quinctius, bu kararı kararlı bir şekilde reddetti ve kötü örneklerin kökünün kurutulması istendiğinde, bunların çok daha kötü bir örnekle artırılmaya çalışılmaması gerektiğini

söyleyerek yeni *consul*ler seçilmesi konusunda ısrar etti. Tüm Romalı yurttaşlar onun gibi sağduyulu olsalar ve menfaatperest olmasalardı, memuriyet sürelerini uzatma âdeti yaygınlaşmaz ve memuriyet sürelerinin uzatılmasından zamanla cumhuriyetin batışına yol açan başkomutanlık süresinin uzatılmasına geçilmemiş olurdu. Başkomutanlık süresi uzatılan ilk kişi Publilius Philo idi. Publilius Philo, Paleopolis önlerinde savaş meydanında bulunurken ve *consul*lük görevi sona ermeye yaklaşırken, *senato* onun zaferi kazandığını düşündü ve yerine geçecek bir kimse göstermeyerek bilakis onu *proconsul** tayin etti. Böylece Philo ilk *proconsul* oldu. *Senato* bunu halkın yararına diye yapmış olsa da bu, zamanla Roma'nın hürriyetini yitirmesine neden oldu. Çünkü Romalılar, topraklarını genişlettikçe başkomutanlık süresini uzatmaya daha fazla gerek duyuyorlar ve sürenin uzatılması daha sık tekrarlanıyordu. Buradan iki mahzur doğdu: Birincisi, artık çok az sayıda insan ordu idaresinde bulunabiliyordu ve buradan doğan tüm prestij ve itibar birkaç kişiye ait oluyordu; ikincisi, uzun süre başkomutanlık görevinde bulunan kişi bu yolla ordunun dostluğunu ve kalbini kazanıyor ve bu sayede kendisine bir taraftar kitlesi sağlıyordu. Ordu bu şekilde zamanla *senato*yu unutuyor ve artık baş olarak sadece kendi komutanını tanıyordu. Sulla ve Marius bu yolla, kamu menfaatlerine aykırı olarak, kendi emirlerine itaat eden askerler bulabildiler ve Sezar bu yolla ülkeyi boyunduruk altına aldı. Romalılar, eğer memuriyetlerin ve başkomutanlığın süresini hiç uzatmamış olsalardı belki bu kadar kısa sürede böylesine dikkate değer bir güce ve büyüklüğe ulaşamazlardı ve yaptıkları fetihler daha yavaş olurdu, ama esarete de çok daha geç düşerlerdi.

* *Proconsul*: Consullük görevini tamamladıktan sonra, bir yıllığına eyalet valisi olarak atanan yüksek kamu görevlisi.

25
Cincinnatus'un ve birçok Romalının yoksulluğuna dair

Başka bir yerde, bir cumhuriyetteki tüm düzenlemelerin en faydalısının yurttaşları yoksulluk içinde bırakmak olduğunu söyledik. Gerçi Roma'daki hangi müessesenin, bilhassa toprak yasası böylesine güçlü bir dirençle karşılaşmışken, bu sonuca yol açtığı açık değildir. Ama tarih, Roma kurulduktan 400 yıl sonra bile hâlâ şehirde çok büyük bir yoksulluğun hüküm sürdüğünü gösteriyor. Galiba hiçbir emir ya da düzenleme buna bir katkıda bulunmadı; bunun sebebi bilakis yoksulluğun makam, mevki ve rütbeye giden yolda engel teşkil etmediği ve nerede olursa olsun önemli olanın liyakat olduğu gerçeğiydi. Bu ayrıntı, zenginliği peşinden daha az koşulan bir şeye dönüştürdü. Bu durumu şu hadiseden kolayca anlamak mümkündür. Minicius'un etrafı, ordusuyla birlikte Aequiler tarafından sarıldığında, Roma'yı ordunun kaybedileceği korkusu sardı ve Roma bu korkuyla içinde bulunduğu sıkıntılı durumda son çare olarak bir *dictator* seçmeye karar verdi. Romalılar *dictator* olarak, o zamanlar kendi işlettiği küçük çiftliğinde yaşayan Lucius Quinctius Cincinnatus'u seçti. Titus Livius, altın kelimelerle bu hadiseye övgüler dizer ve şöyle der: "*Operae praetium est audire, qui omnia prae divitiis humana spernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi effuse affluant opes*" [Zenginlik dışında tüm insanî değerleri hor gören ve şan, şeref, onur, namus ve liyakatin zenginlikle müm-

kün olabileceğini düşünenlerin bunu görmeleri zahmete değer]. Roma'dan gönderilen elçiler ona *dictator* olarak seçildiğini söylemek için geldiklerinde ve onun dikkatini Roma'nın içinde bulunduğu tehlikeye çektiklerinde Cincinnatus, iki buçuk dönümden daha küçük olan tarlasını sürüyordu. *Toga*sını* giydi, Roma'ya gitti, bir ordu toparlayıp Minucius'u kurtarmak üzere yola çıktı. Düşmanları yenilgiye uğratıp talan ettikten ve Minucius'u kurtardıktan sonra çember içine alınmış ordunun yağma ve çapulda yer almamasını istedi ve şöyle dedi: "Neredeyse avı olacağın bir ordunun yağmasında yer almanı istemiyorum." *Consul* Minucius'u görevinden azletti ve "*consul*lük yapmayı öğreninceye kadar bu mevkide kalacaksın" diyerek onu *legatus* [ordu kamutanı] yaptı. Atlı askerlerin başına ise yoksulluğu yüzünden piyade askerî olarak hizmet veren Lucius Tarquinius'u terfi ettirdi.

Buradan, daha önce söylendiği gibi, Roma'da yoksulluğun nasıl yüceltildiğini ve Cincinnatus gibi özverili ve meziyetli bir insana iki buçuk dönüme varmayan bir tarlanın geçinmek için yettiğini görürüz. Marcus Regulus'un zamanında da hâlâ buna benzer bir yoksulluk hüküm sürüyordu. Marcus Regulus ordusuyla Afrika'da bulunurken *senato*ya, işçilerin kötü idare ederek harap ettikleri çiftliğinde işleri yoluna koymak için evine dönmeye izin vermesini rica etti. Burada çok önemli iki nokta görülür. Birincisi, fakirlik ve bu durumdan duyulan hoşnutluktur. O zamanki yurttaşlar, savaşın kendilerine kazandırdığı onurla yetiniyorlar, savaştan elde ettikleri maddi kazancı ise devlete bırakıyorlardı. Keza Regulus savaş yoluyla zenginleşmeyi düşünecek olsaydı çiftliğinin ihmal edilmiş olması onu fazlaca ilgilendirmezdi. İkincisi ise o zamanki yurttaşların yüce gönüllülüğüdür. Onlar, ordularının başında kendilerini tüm hükümdarlardan daha yüce, daha heybetli hissediyorlardı, ne kralları ne cumhuriyetleri umursuyorlardı; hiçbir şey onları ne yıldırabiliyor ne korkutabiliyordu. Ve tüm bunların ardından tekrar sivil hayatlarına geri dönüyorlar, idareli ve mütevazi yaşıyorlardı;

* *Toga*: Romalı yurttaş giysisi.

resmî makamlara itaat ediyorlar ve üstlerine gereken saygıyı gösteriyorlardı. Bir insan ruhunun böyle bir değişikliği kaldırması neredeyse imkânsız gibi görünüyor. Bu yoksulluk Aemilius Paullus zamanına kadar devam etti. Cumhuriyetin, bir yurttaşın kazandığı zaferle Roma'yı zenginleştirdiği ve buna rağmen kendisinin yoksul kaldığı son mesut zamanlarıydı. O zamanlar yoksulluğa öylesine itibar ediliyordu ki, Paullus savaşta yararlık gösterenlere ödüller dağıtırken damadına sadece gümüş bir kâse verdi; bu, evindeki ilk gümüştü. Yoksulluğun semeresinin zenginliğin semeresinden ne kadar yüce olduğunu ve yoksulluğun şehirleri, ülkeleri ve dinleri nasıl mükemmelleştirdiğini, zenginliğinse nasıl mahvettiğini kanıtlayacak bir sürü şey gösterebilirdim. Ama bu konuda başkaları fikirlerini sık sık övgüyle açıklamışlardır.

26
Bir devlet kadınlar yüzünden nasıl mahvolabilir

Ardea şehrinde bir aile meselesi yüzünden *patrici*lerle *pleb*ler arasında iç savaş çıktı. Kendisine yüklüce bir miras kalmış zengin bir kadın evlendirilecekti; bir *pleb* ve bir *patrici* ona talip oldular. Kadının babası olmadığından vasileri onu *pleb*le, annesi ise *patrici* ile evlendirmek istiyordu. Bu yüzden öyle şiddetli bir kavga çıktı ki, insanlar silahlara davrandılar ve bu münasebetle tüm soylular *patrici*lerin tarafını tüm halk da *pleb*lerin tarafını tuttu. Bu mücadelede halk yenildi, Ardea'yı terk etti ve Volskilerden yardım istedi, soylular ise Roma'ya başvurdular. Volskiler daha önce geldiler ve Ardea'yı kuşattılar. Ardından Romalılar geldiler ve Volskilerin etrafını çevirdiler. Romalılarla Ardea şehri arasında sıkışıp kalan Volskiler, açlığın pençesine düştüler ve bu yüzden kayıtsız şartsız Romalılara teslim oldular. Romalılar şehre girdiler, kargaşanın elebaşlarını öldürdüler ve kavgayı yatıştırdılar.

Bu mesele hakkında değişik yorumlar yapılabilir. Buradan öncelikle, kadınların kimi felaketlere sebep olduklarını, yöneticilere çok zarar verdiklerini ve çok sayıda siyasî çekişmeye neden olduklarını görürüz. İşte tarihimizde Lucretia'nın kirletilmesinin Tarquiniusların saltanatına malolduğunu ve Verginia'nın kirletilmesinin de on kişinin yetkilerini kaybetmesine neden olduğunu gördük. Aristoteles, kadınların şahsında erkeklerin tecavüz

ve zina ile hakarete uğramasını – "komplolar" bölümümüzde detaylı bir şekilde anlattığımız gibi – tiranların devrilmesinin ana sebepleri arasında sayar. Şu halde hükümdarların ve cumhuriyetlerin devlet başkanlarının bu konuyu küçümsememeleri gerektiğini söylüyorum; bilakis bu tür olaylarla ortaya çıkabilecek anarşi ve kargaşayı gerektiği gibi dikkate almalı ve muhtemel bir karşı koyuşun yönetimlerine çalışmalı ya da cumhuriyetlerine leke sürecek ya da zarar verecek şekilde sonuçlanmaması için zamanında tedbir almalıdırlar. Vatandaşları arasındaki çekişmelerin, tamamen aralarını açacak ve ardından aralarında tekrar birlik sağlanması için yabancı ülkeleri yardıma çağırtacak kadar artmasına müsaade eden Ardealıların başına gelen de buydu; yabancıların yardımını istemeleri, önlerinde duran esarete doğru atılan dev bir adımdı. Bu konu hakkında gelecek bölümde konuşulacaktır.

27
Bölünmüş bir şehir nasıl bir araya getirilir ve şehirleri elde tutabilmek için vatandaşlar arasındaki ikiliğin devamının sağlanması gerektiği düşüncesi yanlıştır

Ardealıları tekrar birbiriyle barıştıran Romalı *consul*lerin sunduğu örnekten, bir şehirdeki ikiliğin nasıl yok edileceğine ilişkin bir yöntemi görürüz: Bu yöntem, kargaşanın elebaşlarını idam ettirmekten başka bir şey değildir ve başka hiçbir şey ikiliğin çözümü olamaz. Sadece üç yol vardır. Ya Romalıların yaptığı gibi elebaşları öldürmek, ya onları şehirden uzaklaştırmak ya da birbiriyle artık mücadele etmemeleri şartıyla aralarında barış yapmalarını sağlamaktır. Bu üç yoldan sonuncusu en zararlısı, en tehlikelisi ve en faydasızıdır. Çünkü çokça kanın akmış olduğu ve başka zorbalıkların yapıldığı bir yerde taraflar her gün göz göze geliyorlarsa, zorla yaptırılmış bir barışın uzun süreli olması mümkün değildir. Birbirine hakaret ve tecavüzden imtina etmeleri pek mümkün görünmez; çünkü her gün birbiriyle münasebet içinde bulunmaları tekrar tekrar yeni kavga ve çekişmelere sebep olur.

Bu konuyla ilgili en güzel örneği Pistoia* şehri verir. Bu şehir on beş sene önce bugün hâlâ olduğu gibi Panciatichi ve Cancel-

* 1501-1502 yıllarında Floransa'ya karşı başkaldıran bu şehre, Machiavelli devlet tarafından düzeni sağlamak için gönderilmişti.

lieri diye bilinen iki gruba bölünmüştü. Ama o zamanlar şehirdekiler henüz silahlılardı, şimdi ise silahlarını bıraktılar. Birçok kavga ve çekişmeden sonra, iş kan dökmeye, evleri tahrip etmeye, yağmalamaya ve tüm diğer düşmanlıklara kadar vardı. Tekrar huzur ve barışı tesis etmek zorunda kalan Floransalılar hep üçüncü yola başvurdular ve bunun neticesinde buradan daha büyük bir karmaşa ve daha rezilce olaylar ortaya çıktı. Sonunda Floransalılar bu meseleden bıktılar ve ikinci yola başvurdular, yani tarafların liderlerini şehirden uzaklaştırdılar. Bunlardan bazılarını hapse attılar, diğerlerini de değişik yerlere sürdüler. Bu sayede, yapılmış olan barış devam etti ve bugün hâlâ devam ediyor. Ama şüphesiz ki, birinci yöntem daha garantili olurdu. Ne var ki, birinci yöntemde gerekli olan idamlar için güç ve cesarete gerek duyulduğundan, zayıf bir cumhuriyette bu yol tercih edilemez; hatta bu denli zayıf bir cumhuriyet bunu yapmaktan öylesine uzaktır ki, ikinci yönteme karar vermesi bile zordur. Bunlar, başta da söylediğim gibi, günümüz hükümdarlarının da, önemli konular hakkında karar vermek zorunda olduklarında, yaptığı hatalardır. Bu hükümdarlar, dikkatlerini eski zamanlarda benzer konularda karar vermek zorunda kalmış olanların nasıl davrandıklarına çevirmelidirler. Ama yalnızca zayıf eğitimlerinin ve ilişkiler hakkındaki bilgilerinin kifayetsizliğinin bir sonucu olan günümüz insanlarının zayıflığı, eski insanların başvurduğu tedbirlerin vahşice ve tatbik edilemez oldukları düşüncesinin sorumlusudur. Bu modern fikirlerin bazılarının – aynı bir süre önce şehrimiz sivri akıllılarının savunduğu fikirler gibi – hiçbir doğruluk payı yoktur. Bu sivri akıllılara göre, Pistoia birbirine muhalif taraflarla, Pisa da kalelerle elde tutulmalıydı. Her iki yolun da bir işe yaramayacağını idrak etmiyorlar.

Daha önce de etraflıca bahsettiğim için kaleler bahsini atlamak ve kişinin kendi egemenliği altındaki şehirleri bölünmüş halde tutarak elde tutmaya çalışmasının anlamsızlığını tartışmak istiyorum. Bunun ilk sebebi, başta ister bir diktatör ister bir cumhuriyet bulunsun, her iki tarafı da kendine dost şekilde tutmanın mümkün olmayışıdır. Çünkü bir ikilik doğar doğmaz bir

tarafı tutmak, insanın tabiatında vardır. Ancak bir bölümünde hoşnutsuzluk hüküm sürüyorsa şehir, yapılacak ilk savaşta kaybedilir; çünkü içte ve dışta düşmanları olan bir şehri savunmak ve elde tutmak mümkün değildir. Şehir üzerinde hüküm sürmekte olan devlet bir cumhuriyetse, insanın kendi yurttaşlarını yozlaştırmak ve ikiliği kendi devletine taşımak için ikilik içindeki bir şehri hâkimiyeti altında bulundurmaktan daha iyi bir yol yoktur. Çünkü tüm taraflar kendilerine hamiler, destekçiler ararlar ve değişik rüşvet vasıtalarıyla dostlar edinirler. Buradan iki çok büyük musibet doğar. Birincisi, kişi hiç bir zaman böyle bir şehrin kendisine dost olmasını sağlamayı beceremez; zira onu hiçbir zaman iyi yönetemez ve şehrin yönetimi sıksık bir o tarafla bir bu tarafla değişir. İkincisi, particilik mecburen insanın kendi devletine de bulaşır. Biondo* bunu Floransa ve Pistoia hakkındaki şu sözleriyle tasdik eder: "Floransalılar Pistoia'da birlik ve beraberlik tesis etmek isterken kendileri bölündüler." Bu noktadan itibaren bölünmelerden ortaya çıkan musibetleri kolayca görürüz.

1502 yılında Arezzo, tüm Tiber ve Chiana Vadisi, Vitelli'nin ve Valentinois Dükü'nün işgali sonucu elden çıktığında Floransalılara kaybettikleri şehirleri geri almalarını sağlayacağını söyleyerek umut veren, Fransa Kralı'nın gönderdiği Monsieur de Lant diye biri geldi. Monsieur de Lant kaleleri teftiş ederken, *Marzocco*'nun** tarafını tuttuklarını söyleyen insanlara rastladığında onların bu sözlerini, Fransa'da kralın bir uyruğu "kralın tarafındayım" derse cezalandırılacağını söyleyerek eleştirdi. Çünkü böyle bir ifade, bu ifadenin söylendiği yerde kralın düşmanlarının da bulunduğu anlamından başka bir şey ifade etmezdi; ama kral tüm şehirlerin kendisine dost olmasını, birlik içinde ve bölünmeden yaşamasını istiyordu. Ancak tüm bu yöntemler ve yanlış fikirler, devletlerini güç ve liyakatle birlik içinde tutama-

* Flavio Biondo, (1392-1463) İtalyan hümanist ve tarihçi.

** Marzocco: aslan. Floransa şehrinin arması, arka ayakları üzerine kalkmış bir aslan olduğundan bu isimle anılıyordu. Dolayısıyla Floransa taraftarları da bu şekilde anılırdı.

yan ve dolayısıyla sakin zamanlarda bazen faydasını gördükleri ama zor zamanlar ve talihsizlikler baş gösterdiğinde foyası ortaya çıkan hile ve dolaplara başvuran yöneticilerin zayıflıklarından doğar.

28
Yurttaşların yaptıklarına dikkat edilmelidir; zira zararsız gibi görünen bir hareketin altında genellikle bir tiranlığın başlangıcı gizlidir

Roma'da büyük bir açlık felaketi hüküm sürer [M.Ö. 440] ve devletin yiyecek stokları bu problemle baş etmekte yetersiz kalırken Spurius Maelius isminde, o zamanki şartlarda çok zengin sayılabilecek bir adam kendi imkânlarıyla hububat temin etmeye ve halkı kendi parasıyla doyurmaya cüret gösterdi. Bu sayede Maelius, halkın teveccühüne öylesine mazhar oldu ki, *senato* böylesine büyük bir cömertliğin beraberinde getirebileceği sonuçları dikkate alarak daha da yayılıp büyümeden bu musibetin önünün alınması için bir *dictator* atayarak Maelius'u idam ettirdi.

Burada söylenmesi gereken, hayırsever niyetli görünen ve mantıken mahkûm edilmemesi gereken eylemlerin, zamanında olması gereken sınırlar içine hapsedilmemeleri halinde genellikle acımasızlaştığı ve bir cumhuriyete olağanüstü zararının dokunduğudur. Meseleye yakından bakalım. Bir cumhuriyet muteber vatandaşları olmaksızın yaşayamaz ve de iyi yönetilemez; öte yandan cumhuriyetlerde tiranlığın kaynağı yurttaşların itibarıdır. İtibar meselesi doğru dürüst idare edilmek, yani bir düzene sokulmak isteniyorsa vatandaşların, devlete ve devletin

hürriyetine zarar vermeyecek bilakis fayda getirecek kadar itibar elde etmesine olanak verecek müesseseler ya da düzenlemeler yapılmalıdır. Dolayısıyla insanların itibar elde edecekleri yöntem ve vasıtalar araştırılmalıdır. Bunlar iki çeşittir; kamusal ve özel. Eğer bir kişi verdiği yararlı öğütler veya bundan da iyisi, iyi faaliyetlerle kamunun yararına itibar kazanıyorsa bunlar kamusal yöntemlerdir. Bu tür şan ve şerefe ulaşmak için vatandaşlara yolun açılması ve yararlı nasihatleri ve eylemleri için onlara şöhret ve memnuniyet sağlayacak mükâfatlar belirlenmelidir. Bu şekilde elde edilen itibar gizli maksatlar taşımaz ve sade olursa hiçbir zaman tehlikeli olmaz. Ama özel yöntemlerle (bu, daha önce sözünü ettiğim tarz) itibar elde edilirse bu, çok tehlikeli ve tamamen zararlıdır. Özel yöntemler ise, şu ya da bu vatandaşa ödünç para vererek, kızlarının çeyizini düzerek, şu ya da bu vatandaşı resmî makamlar karşısında koruyarak ve şu ya da bu vatandaşa, insanın sayesinde taraftar kazanacağı ve de kayırılan ya da korunan vatandaşı kamu yararına karşı suç işlemeye ve yasaları çiğnemeye cesaretlendiren benzeri lütuflarda bulunarak yapılan iyiliklerde söz konusudur. Bu yüzden, iyi düzenlenmiş bir cumhuriyet, sadece resmî yollardan halkın gönlünü kazanmaya çalışanlara yolu açmalı, bunu özel yöntemlerle yapmaya çalışanlara ise yolu kapamalıdır. İşte Roma böyle davrandı; yaptığı işlerle devlete yararlı olanı ödüllendirmek için zafer alayı yapmasına izin verdi ve mümkün olan her türlü yurttaşlık onur ve şerefini bahşetti. Ama türlü türlü bahanelerle özel metotları ve vasıtaları kullanarak büyüyüp güçlenmeye çalışanlara karşı da ceza davaları düzenledi. Bunlar, halkın onların aldatıcı yaldızından gözleri kamaştığı için artık yetersiz kalmaya başlayınca ise bir *dictator* atandı. Bu *dictator* kralın yetkileriyle donatılmıştı ve – Spurius Maelius hadisesinde yapıldığı gibi – haddini aşan herkese haddini bildiriyordu. Bu türden cezasız kalan tek bir olay bile, bir cumhuriyetin mahvolmasına sebep olabilir; çünkü cumhuriyetin böyle bir örnekten sonra tekrar doğru yola dönmesi çok zor olur.

29
Halkların günahlarının mesuliyeti idarecilere aittir

Hiçbir yönetici, halkının işlediği günahlardan şikâyetçi olmasın, zira bu günahlar idarecilerin kendi ihmal ve laçkalıklarının bir sonucudur ya da onların da kendilerini aynı kötü adetlere kaptırmasından kaynaklanır. Günümüzde haydutluk ve benzeri fenalıklarla suçlanan halklar incelendiğinde, yalnızca kendileriyle aynı özelliklere sahip olan hükümdarları yüzünden böyle oldukları görülecektir. Papa VI. Alexander, Romagna'da hüküm süren küçük derebeylerini bertaraf etmeden önce bu ülke en ahlâksız ve sefih hayatın timsaliydi; en küçük bir sebep ya da bahane doğduğunda en korkunç gasp ve cinayetler işleniyordu. Bu, hükümdarların yozlaşmışlıklarının bir neticesiydi, yoksa onların iddia ettiği gibi insanların yozlaşmış tabiatlarının değil. Bu hükümdarlar fakir olmalarına karşın zenginler gibi yaşamak istediklerinden gasp ve yağma hareketlerine girişmek ve bunu değişik tarzlarda yapmak zorundaydılar. Başvurdukları diğer alçakça yöntemler yanında belirli faaliyetleri yasaklayan yasalar çıkardılar. Bu yasaların çiğnenmesine ön ayak olanlar da yine kendileriydi, lakin kanuna aykırı davranan diğer kişileri ancak, bir çok insanın aynı suçu işlediklerini gördükten sonra cezalandırdılar ve bunu kanunları koruyup muhafaza etmek niyetiyle değil, bilakis para cezalarını tahsil etme hırsıyla yaptılar. Bu, birçok mahzura, öncelikle de halkın fakirleşmesine ama ıslah

edilememesine ve fakirleşmiş insanların zarar ziyanlarını kendilerinden daha güçsüz insanlar üzerinden telafi etmeye çalışmalarına yol açtı. Bundan ise yukarıda sözünü ettiğimiz ve sebebi hükümdar olan tüm musibetler türedi.

İddiamın doğruluğunu Titus Livius da kanıtlamaktadır. Romalı elçiler Veii'den ele geçirdikleri ganimet arasından uygun gördükleri hediyeyi Apollo'ya götürürken Sicilya'daki Liparili korsanlar tarafından esir alındılar ve bu şehre götürüldüler. Önderleri Timasetheus söz konusu hediyenin ne olduğunu, kime gönderildiğini ve kimin gönderdiğini duyduğunda, Liparis'te doğmuş olmasına rağmen tıpkı bir Romalı gibi davrandı; halkına böyle bir hediyeyi gasp etmenin imansızca bir davranış olacağını izah etti. Tüm halkın onayıyla elçilerin ganimetleriyle birlikte çekip gitmelerine izin verdi. Müverrih bu konuda şöyle diyor: "*Timasitheus multitudinem religione implevit, quae semper regenti est similis*" [Timasitheus, hep yöneticisinin peşinden giden halkın içine itikat ve dindarlık ekmişti] Ve Lorenzo de Medici de bu cümleyi tasdik etmek için şunları söylüyor:

"E quel che fa il signor fanno poi molti
Che nel signor son tutti gli occhi volti"
[Ve hükümdarın yaptığını ardından birçok kişi yapar
Çünkü tüm gözler hükümdarın üstündedir]

30
Bir cumhuriyette sahip olduğu itibarla iyi şeyler başarmak isteyen bir yurttaş, öncelikle öteki yurttaşların kıskançlığını alt etmelidir ve yaklaşmakta olan düşmana karşı bir şehrin müdafaası nasıl düzenlenmelidir

Roma *Senatosu*, Roma üzerine yürümek maksadıyla tüm Etruria'da asker toplandığını ve o zamana kadar Roma halkının dostları olan Latinler ve Herniklerin Roma'nın can düşmanı Volskilerle ittifak yaptıklarını duyduğunda bu savaşın çok tehlikeli olacağını düşündü. Camillus, *consul* yetkisini haiz bir *tribunus* olduğundan çalışma arkadaşı diğer *tribunus*ların savaşta başkomutanlığı kendisine vermeleri halinde bir *dictator* tayin etmeden durumu idare edebileceğini düşündü. Livius şöyle diyor: "*Nec quicquam de maiestate sua detractum credebant, quod maiestati eius concessissent*" [Ona bu şerefi teslim etmekle kendi şereflerinden bir şey eksildiğini düşünmüyorlardı]. Camillus, meslektaşlarının emri altına girmesine güvenerek üç ordu tesis edilmesini emretti; birinci ordunun komutasını Etrüskler üzerine sefere çıkmak için kendi üzerine almak istedi; ikinci ordunun komutanı olarak Roma yakınlarında kalması gereken Quintus Servilius'u atadı. Quintus Servilius Roma civarında kalarak şehre yaklaşmaları halinde Latinler ve Herniklerin karşısına çıkacaktı. Şehri koru-

mak ve her ihtimale karşı şehrin kapılarını ve *curiayı** savunmak için silah altına alınan üçüncü ordunun komutanlığına Lucius Quinctius'u getirdi. Ve bunlara ilâveten çalışma arkadaşlarından biri olan Horatius'a silah, tahıl ve savaş sırasında gerekli olan diğer şeyleri temin etmesi emrini verdi. Comelius'u – ki başka bir çalışma arkadaşıydı – *senato*nun ve halk meclisinin başına getirdi. Böylece Cornelius günlük işleri idare edecekti. *Tribunus*lar o devirlerde bu şekilde vatana faydalı olmak için emretmeye ve itaat etmeye hazırdılar.

Bu tablodan, liyakatli ve sağduyulu bir insanın iyi karakteri ve liyakati sayesinde, genellikle insanların doğru dürüst bir şeyler yapamamalarına sebep olan kıskançlığı yendiğinde, nasıl hareket ettiğini, ne kadar faydalı şeyler yaptığını ve vatanına nasıl faydalı olduğunu görürüz; çünkü kıskançlık insanların önemli işlerde ve meselelerde kendilerine gereken güce sahip olmalarına mani olur. Kıskançlık iki şekilde alt edilir. Birincisi, herkesin – mahvolup gideceklerini de düşünerek – tüm hırs ve ihtirasını bir kenara bırakıp sahip olduğu liyakatle kurtulacağını umut ettiği kimsenin kendi isteğiyle itaat ettiği vahim ve hakkından gelinmesi zor bir hadiseyle karşı karşıya getirilmesidir. Sahip olduğu liyakati birçok defa ispat eden Camillus'un durumu böyleydi. Üç defa *dictator* oldu ve her defasında bu mevki ve makamı kamuya azamî yararı sağlamak için işgal etti; hiçbir zaman kendi yararına kullanmadı. Bu yüzden insanlar onun gücünden korkmadılar ve böylesine yüce ve ünlü bir insana tabi olmayı, emri altına girmeyi haysiyet kırıcı addetmediler. Bu yüzden Livius bilgece şu sözleri etti: "*Nec quicquam*" [Ona inanmadılar]. Bundan başka kıskançlık, itibar ve güç kazanma yarışında rakibin olan insanların ecelleriyle ölmeleri ya da öldürülmeleridir. Çünkü bu insanlar senin namının kendilerininkinden büyük olduğunu gördükleri sürece rahat durmaz ve sabredemezler. Siyasî terbiyenin başarılı olamadığı, yozlaşmış adet ve törelerin bulunduğu bir devletin yurttaşları söz konusu olduğunda hiç-

* Belediye binası, toplanma yeri.

bir hadise onları caydıramaz; amaçlarına ulaşmak ve hastalıklı hırslarını tatmin etmek için kıllarını kıpırdatmadan vatanlarının mahvoluşunu seyrederler. Bu neviden kıskançlığı yenmenin, bu kıskançlığın pençesine düşmüş insanların ölümünden başka yolu yoktur. Bunlar eğer ecelleriyle ölürlerse, kader; liyakatli insanın yüzüne gülüyor demektir; çünkü bu durumda zahmetsizce şan ve şerefe ulaşır ve engellenmeden, kimseye bir kötülük ya da haksızlık yapmadan liyakatini gösterebilir.

Ama bu şansa sahip değilse, kendisine kıskançlık duyanları tüm vasıta ve yöntemlerle ortadan kaldırmaya çalışmalı ve bir şeyler yapmaya başlamadan önce bu pürüzü halletmek için gerekli tedbirleri almalıdır. *İncil*'i bilinçli bir şekilde okuyan bir kimse Musa'nın, kanunlarına ve emirlerine uyulmasını sağlamak için yalnızca kıskançlıkları yüzünden planlarına karşı çıkan sayısız insanı öldürmek zorunda kaldığını görür*. Fra Girolamo Savonarola ve Floransa Gonfaloniere'si de bu zaruretin farkına varmışlardı. Bunlardan ilki, bu problemle başa çıkamadı; çünkü böyle bir şey yapmaya yetkisi yoktu (zira papazdı) ve gücü ve yetkisi olan taraftarlarınca doğru anlaşılmamıştı. Bununla beraber yapabileceği ne varsa yapmaktan geri durmadı; çünkü tüm vaazları "sivri akıllı" dediği, prensip ve ilkelerini kıskanan ve karşı çıkanlara karşı suçlama ve saldırılarla doluydu. Soderini, iyilikle, şansın yardımıyla ve insanlara iyilik yaparak, zamanla kıskançlığı pes ettireceğini düşünüyordu. Daha gençti ve tavır ve davranışlarıyla öylesine sevilip itibar görüyordu ki, kıskançlıktan kendisine muhalefet edenlerin hepsini zahmetsizce, zorlama ve karmaşa olmadan alt etmeyi umuyordu. Ancak bekleyecek zaman olmadığını, iyiliğin yetmediğini, şansın dönebileceğini ve kötülüğün hiçbir iyilikle teskin edilemeyeceğini bilmiyordu. Sonunda her ikisi de mahvoldular ve mahvoluşlarının sebebi kıskançlığı yenmeyi bilmemeleri ya da bunu yenecek

* Machiavelli, Eski Ahit'te Mısır'dan Çıkış'ın 32. bölümü olan Altın Buzağı'yı tamaman din dışı bir bakış açışıyla aktarıyor. Sözü geçen bölümde, Musa Peygamber ve taraftarlarının kendi yaptıkları buzağı heykeline tapan İsraillileri öldürmelerinin nedeni, tek gerçek Tanrı'ya tapmayı becerememeleridir.

güce sahip olmamalarıydı.

Dikkate değer bir başka nokta da Camillus'un Roma'nın selâmeti için içerde ve dışarıda yaptığı düzenlemelerdi. Ve hakikaten Titus Livius gibi iyi tarihçilerin olayları etraflıca ve açık seçik anlatmaları sebepsiz değildir, çünkü böylece gelecekte insanlar, benzeri durumlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğini öğrenirler. Bu metinden, kanunsuz kuralsız ve karmaşa içinde yapılan bir savunmadan daha tehlikeli ve yararsız bir savunmanın olamayacağını anlayabiliriz. Bunu bize Camillus'un şehri koruması için Roma'da tesis ettiği üçüncü ordu gösterir. Birçok insan bu tedbirin gereksiz olduğunu düşünmüş olmalıdır ve hâlâ düşünüyordur; çünkü halkın büyük çoğunluğu silahlı ve cengâverdi. Dolayısıyla bir ordu vücuda getirmek gereksizdi ve gerektiğinde halkı silahlandırmak yeterli olurdu. Ama Camillus ve Camillus gibi izan ve düşünce sahibi herkes başka türlü düşünür; çünkü halkın belirli bir düzen ve metot olmadan silahlara davranmasına müsaade etmez. Bir şehrin korunmasıyla görevlendirilen herkes bu örneğe dayanarak yurttaşları kuralsız kaidesiz silahlandırmaktan denizdeki tehlikeli kayalıklardan sakınırcasına sakınmalı, bunun yerine daha ziyade, silahlandıracağı kimseleri seçmeli ve kayda geçirmeli, bu kişilerin kime itaat etmeleri gerektiğini, nerelerde toplanmak zorunda olduklarını ve nereye gitmek zorunda olduklarını belirlemelidir. Tüm diğer insanlara da evlerinde kalmayı ve evlerini korumayı emretmelidir. Saldırıya uğramış bir şehirde bu düzenlemeleri yapan kişi kendisini rahatlıkla savunabilecektir; başka türlü hareket eden Camillus'un izinden yürümüyor demektir ve kendisini savunamayacaktır.

31
Güçlü devletler ve mümtaz insanlar kaderin tüm değişik hallerinde aynı düşünüş tarzını ve aynı ağırbaşlılığı korurlar

Tarihçimiz Titus Livius, Camillus'un üstünde önemli bir insanın vasıflarını göstermek için ona söylettiği ve yaptırdığı muhteşem şeylerin yanı sıra şu sözleri de söyletir: "*Nec mihi dictatura animos fecit, nec exilium ademit*" [*Dictator*lüğüm özgüvenimi artırmadığı gibi, sürgüne gönderilmem de özgüvenimi kırmadı]. Buradan büyük insanların hayatta her hal ve şartta aynı kaldıklarını, değişmediklerini görürüz. Talih onları yüksek bir konuma da alçak bir konuma da getirse hiçbir zaman değişmezler, hep metanetli ve yaşam tarzlarına bağlı kalırlar, böylece kaderin onlar üzerinde hiçbir gücü olmadığını herkes görür. Zayıf insanlarsa başka türlü davranır; talih onları kibirli yapar, coşturur ve içinde bulundukları durumun tüm olumlu ve iyi taraflarını hiçbir zaman sahip olmadıkları erdemlere atfederler. Böylece çevrelerine karşı çekilmez olurlar ve etraflarındaki insanlar onlara kin besler. Bunların sonucu ise talihlerinin birden bire değişmesidir. Ancak, bunu gördüklerinde, daha önce yaptıklarının tam zıddı bir hatayı yapar ve korkaklaşıp sefilleşirler. Bu türden hükümdarlar talihsiz zamanlarda direnmekten ziyade kaçmayı düşünürler, çünkü şanslarını kötü kullanmış ve hiçbir savunmaya hazırlık yapmamışlardır.

Kişilerde münferit olarak görülen bu erdem ve bu kötü alışkanlığa devletlerde de rastlanır. Buna iyi bir örneği Romalılarda ve Venediklilerde görürüz. Romalılar hiçbir zaman talihsiz devirlerde sefilleşmediler ve şans yüzlerine gülerken de küstahlaşıp kibirlenmediler. Her iki durumu da Cannae'de tattıkları yenilgide ve Antiochus'u yendikleri zaman açık seçik görebiliriz. Cannae'deki yenilgi çok ağır olmuştu, çünkü bu, aldıkları üçüncü yenilgiydi. Buna rağmen yılgınlığa düşmediler, bilakis ordularını savaşa gönderdiler. Esirleri değiş tokuş yapmak da istemediler çünkü bu, ilkelerine ters düşüyordu, bu yüzden ne Hannibal'den ne de Kartaca'dan barış yapılmasını istediler. Bu sefil tedbirlerden hiçbirine başvurmadılar, sadece savaşa devam etmeyi düşündüler ve savaşacak adam sıkıntısı çektiklerinden yaşlıları ve köleleri silahlandırdılar. Kartacalı Hanno bunu öğrendiğinde – yukarıda dediğim gibi – Kartaca Senatosu'na Cannae'de kazanılan zaferin sonuçlarına ne kadar az güvenebileceğini açıkladı. Böylece zor zamanların Romalıların ne cesaretini kırdığını ne de onları alçalttığını görürüz. Aynı zamanda talihli ve başarılarla dolu zamanlar da onları küstah ve kibirli yapmaya yetmedi, zira Antiochus, kaybedeceği savaş öncesinde barış görüşmelerine katılmaları için Scipio'ya elçiler gönderdiğinde Scipio, Antiochus'un Suriye'ye çekilmesini ve geri kalan topraklarını Romalılara bırakmasını şart koştu. Antiochus bu öneriyi reddetti. Nihayet savaş yapıldı. Antiochus, savaşı kaybetti ve yeniden Scipio'ya, muzaffer komutanın ileri süreceği tüm şartları kabul etmelerini tembihlediği elçiler gönderdi. Ama Scipio zafer öncesi ileri sürdüğü şartlardan başka bir şart ileri sürmedi ve şu sözleri ekledi: "*Quod Romani, si vincuntur, non minuuntur animis, nec si vincunt, insolescere solent*" [Romalılar yenildiklerinde umutlarını yitirmezler; kazandıklarında ise kibirlenmezler].

Buna karşın Venedikliler tam zıt bir tutum izlediler; hiçbir zaman sahip olmadıkları liyakatlerine atfettikleri talihli zamanlarında öylesine küstahlaşıp kibirlendiler ki, Fransa Kralı'na "Aziz Marko'nun küçük oğlu" dediler, Papalık makamına saygı

göstermediler, İtalya'nın sınırlarını kendileri için çok dar bularak Roma İmparatorluğu'na benzer bir cihan imparatorluğu kurmayı akıllarına koydular. Ama talih kendilerini terk ettiğinde ve Fransa Kralı, Vaila'da onlara yarım bir yenilgi tattırdığında isyanlarla tüm topraklarını kaybetmekle kalmayıp korkaklıkları ve sefillikleri yüzünden bu toprakların dikkate değer bir bölümünü Papa'ya ve İspanya Kralı'na terk etmek zorunda kaldılar. Öylesine alçaldılar ki, Alman Kralı'na [İmparator Maximillian] elçiler göndererek haraca bağlanmak istediklerini bildirdiler ve Papa'ya yazdıkları korkakça ve yaltaklık dolu mektuplarla kendilerini acındırmaya çalıştılar. Bu talihsiz duruma tattıkları yarım bir yenilginin ardından dört gün içinde düştüler. Başlangıçta hiç savaşmayan Venedik ordusu geri çekilirken savaşmak zorunda kaldı ve ordunun aşağı yukarı yarısı saf dışı edildi. Kendisini kurtarabilen bir *provveditore* [askerî vali] 25.000 kişiden fazla atlı ve yaya askerle Verona'ya gelebildi. Venedik kurumları biraz cesaret gösterebilselerdi tekrar kolaylıkla bir araya gelinebilir ve uygun zamanda galip gelmek ya da daha şereflice yenilmek veya şerefli bir barış yapmak için kadere karşı durulabilirdi. Ama çok kötü durumdaki askerî düzenin bir sonucu olan korkaklıkları onlara tek bir darbeyle devletlerini ve cesaretlerini kaybettirdi. Venedik gibi davranan her devletin başına aynı şey gelecektir; çünkü şansın açık olduğu zamanlarda kibir ve talihsiz zamanlarda korkaklık insanın karakterinin ve almış olduğu eğitim ve terbiyenin bir sonucudur. Eğer eğitim öğretim zayıf ve değersizse insanı da zayıf ve değersiz yapar; yok başka türlüyse, insana da başka türlü bir damga vurur, insanın dünyayı daha iyi tanıyıp bilmesini sağlayarak baht açıklığında sevinci ve neşeyi ve felaketli zamanlarda da kederi ılımlı yapar. Burada münferiden, tek tek kişiler üzerinden aktardığım nokta bir cumhuriyette yaşayan bir topluluğun bütünü için de geçerlidir. Bu topluluk, içinde yaşadığı devletin sahip olduğu mükemmellik derecesine ulaşır.

Gerçi her devletin temel direğinin iyi bir askerî düzen olduğunu ve bunun olmadığı yerde ne yasaların ne de başka herhangi bir şeyin iyi olamayacağını başka bir yerde söyledim. Yine de bunu tekrar söylemenin gereksiz olmayacağı kanaatindeyim.

Roma tarihinin her sayfasında insanın karşısına iyi bir askerî teşkilatın gerekliliği çıkar. Kişi bu sayfalarda, eğer talim ve terbiye edilmezse askerî gücün iyi olamayacağını ve eğer kendi uyruklarından oluşturulmamışsa talim ve terbiye edilemeyeceğini görür. Çünkü kişiler her zaman savaş yapmaz ve yapamazlar, bu yüzden barış zamanlarında askerlerine talim yaptırabilmelidir; ama bu, maliyetlerin yüksekliğinden ötürü sadece vatan evlatlarıyla mümkün olur. Daha önce söylediğimiz gibi, Camillus ordusuyla Etrüsklere karşı sefere çıkmıştı, ama askerleri düşman ordusunun büyüklüğünü gördüklerinde cesaretleri kırıldı; çünkü kendilerini düşman ordusunun saldırısına dayanacak kadar güçlü görmüyorlardı. Camillus ordusunun maneviyatının bozuk olduğunu duyunca ordugâhı gezdi, askerleriyle konuştu, kafalarına başka türlü bir düşünce soktu ve ordugâhın yapmakta olduğu hazırlıklarda bir değişiklik yapmadan şunları söyledi: "*Quod quisque didicit, aut consuevit, faciat*" [Herkes ne öğrendiyse ve neye alışkınsa onu yapsın]. Camillus'un, askerlerini düşman üzerine yapacakları saldırı için cesaretlendirirken onlara söylediği sözleri enine boyuna düşünen kimse, onun bu tür sözleri sadece ve sadece daha önceden savaşta ve barışta tertip ve düzene sokulmuş ve talim-terbiye görmüş bir orduya söyleyebileceğini anlar. Bir general, hiçbir şey öğrenmemiş askerlere asla güvenemez; onların iyi bir şeyler başaracaklarını da düşünemez. Ve onları yeni bir Hannibal yönetecek olsa bile o da yenilirdi; çünkü bir general savaşta aynı anda her yerde bulunamaz. Ve kendisiyle aynı akıl ve ruha sahip, emirlerini ve savaşı idare etme yöntemlerini bilen bir ordu yaratamamışsa, mahvolmak mecburiyetindedir. Dolayısıyla, eğer bir şehir tıpkı Roma gibi silahlandırılır ve düzenlenirse ve bu şehrin insanları hem kendi başlarına hem de hep birlikte her gün kendi kabiliyetlerini ve talihlerinin gücünü tecrübe ederlerse, her zaman ve her durumda Romalılarınkiyle aynı cesareti sergiliyecekler ve aynı asaleti muhafaza edeceklerdir. Ama silahları olmazsa ve kendi liyakatlerine değil de sadece feleğin cilvesine bel bağlarlarsa talih değiştikçe onlar da değişecek ve hep Venediklilerin sunduğu örneği sunacaklardır.

32
Kimileri, bir barış anlaşmasını bozmak için hangi yöntemlerden faydalandılar

Roma'nın iki kolonisi Circei ve Velitrae, Latinlerden de destek görecekleri umuduyla Roma halkına karşı baş kaldırmışlardı. Fakat ardından Latinler yenilip de Latinlerden destek görme umudu suya düşünce birçok yurttaş Roma *Senatosu*'yla barış yapmak için Roma'ya elçiler gönderilmesi tavsiyesinde bulundu. Bu karar, isyanı tertipleyenler tarafından işin sonunda kabağın kendi başlarına patlayacağı korkusuyla engellendi, her türlü barış görüşmesini engellemek için halkı tahrik ederek silahlara sarılmaya ve Roma topraklarına saldırmaya teşvik ettiler. Hakikaten, eğer bir halk ya da hükümdar her türlü barış düşüncesinden vazgeçmek zorundaysa halkı ya da hükümdarı, kendisiyle barış yapılması istenmeyen kişiye karşı ağır bir suç işlettirmekten daha iyi ve garantili bir yol olamaz. Çünkü işledikleri suçtan dolayı hak ettiklerini düşündükleri cezadan duydukları korku, onları barış anlaşması yapmaktan alıkoyacaktır. Kartacalıların Romalılarla yaptıkları ilk savaşın ertesinde, bu savaşta Sicilya ve Sardunya'da Kartacalıların saflarında savaşan askerler, yapılan barış anlaşmasından sonra Afrika'ya gittiler ve silahlarını Kartacalılara karşı çevirdiler, çünkü ücret talepleri yerine getirilmemişti. Aralarından Mathos ve Spendios isimli iki lider seçtiler, birçok Kartaca şehrini istila ettiler ve birçoğunu da yağmaladı-

lar. Kartacalılar, savaştan kaçınmak için geri kalan tüm yolları denemek maksadıyla aralarından Hasdrubal adlı vatandaşlarını seçip elçi olarak onlara yolladılar. Hasdrubal daha önce bu askerlerin komutanlığını yaptığından askerler arasında halen nüfuz ve itibarının olabileceğini düşünmüşlerdi. Ancak Hasdrubal oraya vardığında Spendios ve Mathos, askerlerin Kartaca ile barış yapma umudunu engellemek istediler. Onları savaşa zorlamak için Hasdrubal'ı ellerinde esir tuttukları tüm Kartacalı yurttaşlarla birlikte öldürmenin daha iyi olacağına ikna ettiler. Onları sadece öldürmekle kalmadılar, öldürmeden önce bin türlü işkenceyle eziyet ettiler ve bu suça gelecekte ellerine düşecek tüm Kartacalı esirleri aynı şekilde öldüreceklerine dair bir buyruk ilâve ettiler. Bu karar ve idam bu orduyu Kartacalılara karşı gaddar ve boyun eğmez yaptı.

33
Bir savaşı kazanmak için ordunun, kendisine ve başındaki komutana güven duyması sağlanmalıdır

Bir savaşın kazanılması için orduya öylesine bir güven duygusu telkin edilmelidir ki, ordu kayıtsız şartsız zaferi kazanacağını düşünsün. Bu güven ordunun, iyi silahlandırılmış ve iyi teşkilatlandığının ve askerlerin birbirini tanıyıp bildiğinin bilincinde olmasıyla olur. Bu güven, düzen ve disiplin sadece aynı ülkede doğmuş ve beraber büyümüş askerlerle mümkündür. Komutana saygı gösterilmeli ve kıymet verilmelidir ki, ordusunun onun sağduyusuna güveni olsun. Bu, askerleri, onun disiplinli, gayretli ve cesaretli bir insan olduğunu ve işgal ettiği mevkiin şerefini onurlu bir şekilde koruduğunu ve sürdürdüğünü gördüğünde söz konusu olur. Komutan, askerlerini işledikleri kabahatlerinden ötürü cezalandırdığı, onları boş yere sıkıntıya sokmadığı, verdiği sözleri tuttuğu, zafere giden yolun kolaylığını gösterdiği ve uzaktan tehlikeli görünen her şeyi gizleyip önemsizmiş gibi gösterdiği zaman bulunduğu mevkii muhafaza ve idame ettirecektir. Tüm bunlara riayet edilirse bu, ordunun kendine güveninin gelmesine ve bu güvenle galip gelen taraf olmasına katkı yapar.

Romalılar ordularına bu güveni aşılamak için dinden faydalanma alışkanlığındaydılar. Bu yüzden *consul*lerin seçilmesi,

askerlerin toplanması ve silah altına alınması, orduların sefere çıkması ve tüm savaşlar kâhinlerin kehanetleri ve kuş fallarıyla başlıyordu. İyi ve akıllı bir komutan bunlara başvurmadan önce asla bir savaşa girişmeye cesaret edemezdi; çünkü askerlerin savaşa başlarken tanrıların kendi yanlarında olduklarını bilmedikleri takdirde o savaşı rahatlıkla kaybedebileceğini düşünürdü, bir *consul* ya da başka bir general uygun olmayan kuş falına rağmen savaşırsa, tıpkı Claudius Pulcher gibi cezalandırılırdı. Bunu tüm Roma tarihinde görürüz ama en açık seçik Titus Livius, Appius Claudius'un ağzından şu sözlerle ortaya koyar. Appius Claudius halk *tribunus*larının pervasızlığını halka şikâyet ettiğinde ve onların yüzünden kuş falının ve diğer dinî adetlerin kutsiyetinin ihlâl edildiğini söylediğinde şöyle demişti: "*Eludant nunc licet religiones. Quid enim interest, si pulli non pascentur, si ex cavea tardius exiverint, si occinuerit avis? Parva sunt haec, sed parva ista non contemnendo, maiores nostri maximam hanc rempublicam fecerunt*" [Şimdi dinle alay etsinler bakalım! Tavukların yemlerini yiyip yememelerinin, kümesten yavaş çıkıp çıkmamalarının, bir horozun kötü ötüp ötmemesinin ne önemi var, ama atalarımız bunları dikkatle izleyerek devletimizi büyüttüler]. Bu ufak ve önemsiz şeyler, askerler arasında birliği ve içlerinde güveni sağlama kuvvetine sahipler ve bu, tüm zaferlerin birinci şartıdır. Ama her şeye rağmen bunların yanında cesaret de gereklidir, aksi takdirde hiçbir kıymet-i harbiyeleri yoktur. Praenesteliler savaş meydanında Romalılarla karşı karşıya geldiklerinde karargâhlarını Allia Nehri'nin kıyısında, hem de tam Romalıların Galyalılara yenilmiş olduğu yerde kurdular. Bunu kendi askerlerine iyimserlik ve güven aşılamak ve bu yerin uğursuzluğundan dolayı Romalıların cesaretini kırmak için yaptılar. Bu tedbir yukarıda gösterilen sebeplerden ötürü tasvip edilebilir olsa da bu hadisenin bitiş şekli gerçek mertliğin ve cesaretin her önemsiz tesadüften korkmadığını gösterir. Tarihçimiz Titus Livius bunu çok isabetli bir şekilde, süvari sınıfının komutanın karşısında *dictator*ün ağzından şöyle söyler: "*Vides tu, fortuna illos fretos ad Alliam consedisse : at tu, fretus armis animisque, invade mediam aciem.*" [Görüyor musun, şanslarına güvenerek Allia Nehri'nin kı-

yısında kamp kurdular; ama sen, silahlarımıza ve cesaretimize güvenerek geçtikleri savaş düzeninin tam ortasından saldır].

Gerçek kahramanlık, iyi disiplin ve çok sayıda zafer üzerine bina edilmiş güveni önemsiz şeyler sarsamaz. Bu tür özelliklerin bulunduğu yerde ne boş ve anlamsız kuruntular onları korkutabilir ne de o anki karmaşa bir zarar verebilir. Bu, her iki Manlius, Volskilere karşı *consul* olarak görev yaparken açıkça görülmüştür. Bunlar askerlerinin bir kısmını düşüncesizce yağma ve talan yapmaya göndermişlerdi ve aynı anda hem talana gönderilen askerler hem de karargâhta kalanlar kuşatma altına alındı. Askerleri bu tehlikeden *consul*lerin sağduyusu değil bilakis askerlerin yiğitliği kurtardı. Titus Livius bu konu hakkında şöyle der: "*Militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est*" [Başlarında bir önder olmasa da askerlerin devamlı cesaret ve yiğitliği onları korudu]. Fabius'un bir sözünü burada atlamak istemiyorum. Fabius ordusuyla Etruria'ya girdiğinde askerlerini yabancı bir ülkede düşman üzerine sürdüğü için, bu güven ona bir o kadar daha gerekli göründü. Savaşa başlamadan önce askerlerine bir konuşma yaptı ve öne sürdüğü birçok nedenle neden zaferi ümit edebileceklerini onlara gösterdi. Ardından onlara zaferin kesin olduğunu gösterebilecekleri başka umut verici şeyler açıklayabileceğini, ama onları şu aşamada ifşa etmenin tehlikeli olacağını ekledi. Bu akıllıca kullanılan yöntem, taklit edilmeyi hak ediyor.

34
Hangi şöhret, hangi hissiyat ya da düşünce halkın bir yurttaşa teveccüh göstermesine sebep olur ve halk makam ve mevkileri dağıtırken bir diktatöre göre daha mı dikkatlidir

Daha önce Titus Manlius'un – ki sonraları Torquatus lakabını almıştı – babası Lucius Manlius'u, halk *tribunus*u Marcus Pomponius'un yaptığı bir suçlama karşısında nasıl koruduğundan bahsetmiştik. Ve bu koruma ve suçlamadan kurtarma şekli hayli zorbaca ve kanunsuz olmuş olsa da, evlâdın babasına olan bu bağlılığı halkın o kadar hoşuna gitti ki; Titus Manlius'tan hesap sormamakla kalmayıp askerî *tribunus*ları seçme vakti geldiğinde onu ikinci sıraya koydular. Bu başarı vesilesiyle, halkın makam ve mevkileri dağıtırken insanları nasıl bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu ve yukarıda anlattıklarımıza göre, konunun başlığı, yani halkın makam ve mevkileri dağıtırken bir *dictatore* göre daha iyi hüküm verdiği düşüncesinin doğru olup olmadığını incelemenin yerinde olacağı kanaatindeyim.

Halk makam ve mevkileri, devlet görevlerini dağıtırken, eğer bir insanı daha önce yaptığı işlerden ya da o insan hakkındaki düşünce ve faraziyelerden tanımıyorsa, kamuoyunun düşüncesine ve o insanın sahip olduğu şöhrete göre hareket eder. Bunların ikisi de ya adayların önemli ve etkili babalarından –

çünkü aksi ispat edilene kadar çocukların babalarına çektiği düşünülür – ya da adayların kendi şahsi davranışlarından ileri gelir. Bu açıdan, tavsiye edilecek en iyi şey akıl ve feraseti herkesçe kabul görmüş, ağırbaşlı ve iyi eğitim almış insanlarla bir arada bulunmaktır. Bir insanın karakterini en iyi, münasebette bulunduğu topluluk ya da ortam belli ettiğinden, iyi bir toplulukla düşüp kalkan insan haklı olarak iyi bir isim yapar, çünkü mutlaka bu toplulukla benzerlikleri söz konusudur. Üçüncü olarak, insan kamuoyunda böyle bir şöhrete yaptığı alışılmadık muhteşem bir işle – ki bu, insana şeref veren, taibatı itibariyle şahsî bir şey de olabilir – kavuşabilir. İnsana iyi bir şöhret kazandıran bu üç şeyden en sonuncusu en etkilisidir. Birincisi yani insanın aslı ve babası öylesine yanıltıcıdır ki, insanlar bunlara çekinerek güvenir ve insanın kendi liyakati de eklenmezse kısa bir süre sonra cazibesini yitirir. İkincisi, yani iyi insanlarla bir arada bulunma birinciden daha iyidir, ama üçüncünün çok gerisinde kalır; çünkü sen kendin liyakatini kanıtlayacak bir şey yapmadığın sürece namın kamuoyunun gözünde sallantıda demektir. Buna karşın, kendine ait eylemler sana başından itibaren öyle bir isim yapar ki, bu ismi unutturmak için çok uğraşman gerekir.

Bir cumhuriyette doğan kimse, bu yüzden, sonuncu yolu seçmeli ve ilk olarak parlak bir eylemle kendi göstermeli, sivrilmelidir. Birçok Romalı, gençliklerinde bunu ya kamu yararına bir kanun tasarısı getirerek veya nüfuzlu yurttaşları kanunları çiğnedikleri için şikâyet ederek yahut dikkate değer ve yeni olmaları sebebiyle kendilerini ilgi odağı yapan benzeri şeyleri ifa ederek yaptılar. Bu tür şeyler sadece insanın kendine iyi bir isim yapması için değil, iyi ismin korunması ve daha da iyi olması için de gereklidir. İşte bu maksatla bu fiiller, Titus Manlius'un bütün hayatı boyunca yaptığı gibi tekrarlanmalıdır. Çünkü Titus Manlius, babasını cesurca ve olağanüstü bir şekilde savunup itibar kazandıktan birkaç sene sonra Galyalıyla savaşmış ve onu öldürüp boynundan altın kolyesini almıştı. Bunun neticesinde ona "*Torquatus*" lakabı verildi.* Ardından – tüm bunlarla yetin-

* Tarquatus: Gerdanlık takan manasına gelen bu kelime, Galyalıların kullandı-

memiş olsa gerek – olgun yaşlarına ulaştığında bu defa oğlunu idam ettirdi; çünkü oğlu kendisinin izni olmadan savaşa girmiş ve hem de düşmanını yenmişti. Bu üç iş, ona o zamanlar kendisini ve kimi Romalıları onurlandıran tüm diğer seferlerden ve zaferlerden daha büyük bir isim kazandırdı ve onu gelecek yüzyıllar boyunca daha ünlü yaptı. Bunu sebebi şudur. Zafer söz konusu olduğunda Manlius'un benzeri birçok insan vardı; ama bu özel işlerde Manlius çok az insana benziyor ya da kimseye benzemiyordu.

Yaşlı Scipio'ya zaferlerinin tamamı, henüz genç bir insanken Ticinus Nehri kıyısında babasını savunduğunda ve Cannae'deki yenilgiden sonra kınından çıkarttığı kılıcı elinde, birçok genç Romalıyı İtalya'yı terk etmeye yemin ettirdiğindeki kadar büyük bir şöhret getirmedi. Bu iki hareketi, şöhretinin başlangıcı ve İspanya ve Afrika'daki zaferlerine giden basamaklar oldu. Hakkındaki çok olumlu kanaat, İspanya'da kızını babasına ve karısını kocasına el sürülmemiş vaziyette teslim ettiğinde daha da arttı. Bu şekilde sadece, iyi bir isme sahip olmak isteyen ve bu sayede bir cumhuriyetteki en yüksek mevki ve rütbelere ulaşmayı hedefleyen yurttaşlar değil, devletlerindeki itibar ve nüfuzlarını koruyup devam ettirmek isteyen hükümdarlar da böyle hareket etmelidir. Hiçbir şey onlara, onların yüceliğine, cömertliğine ya da adaletine delalet eden ve uyruklarının dilinden düşmeyecek olağanüstü bir eser ya da sözle ortaya koyacakları örnek kadar itibar kazandıramaz.

Biz yine tartışma konumuzun başına dönelim. Halk, yukarıda sözünü ettiğimiz üç sebepten biri nedeniyle yurttaşlardan birine yüksek bir makam teslim ettiğinde iyi bir iş yapmış olur. Ama bunu sayısız iyi eylemlerle meşhur olmuş bir insana teslim ettiğinde daha da iyi yapmış olur; çünkü bu takdirde neredeyse hiçbir hataya mahal verilmez. Burada sözünü ettiğim sadece, insanlara, haklarında kesinleşmiş bir kanaat ya da hüküm oluşmadan ya da bu insanlar hareket tarzlarını temelden, kökten değiş-

ğı bir aksesuar olan gerdanlıkla alâkalıdır.

tirmeden önce tevdi edilen makam ve görevlerdir. Halk burada nadiren yanlış kanıya kapılır ve bir diktatöre nazaran rüşvetle kandırılması da çok daha zordur. Yine de halkın, bir kişinin şöhretini, zihniyetini ve yaptığı işleri gözünde büyütmesi mümkündür. Bu da bir mutlak hükümdarda göze çarpmaz, çünkü hükümdar danışmanlarınca bu konuda uyarılır ve dikkat etmesi sağlanır. Cumhuriyetlerdeki bilge kanun yapıcılar, halkların da bu tür tavsiyelerden yoksun kalmaması için kabiliyetsiz ve kifayetsiz insanlarca işgal edilmesi tehlikeli olabilecek makam ve mevkilere uygun insanların seçimi sırasında, halkın iradesi kabiliyetsiz bir adaya meyillendiği taktirde, halkın bu adayın yetersizliğini öğrenebilmesi ve daha iyi karar verebilmesi için göz önünde yapılacak toplantı ve mitinglerde adayın hatalarına dikkat çekmesini mümkün kılacak düzenlemeyi yapmışlardır ve hatta bunu onurlu bir davranış addetmişlerdir. Bunun, Roma'da yapılagelen bir uygulama olduğunu, Fabius Maximus'un, *consul* seçimlerinde ibrenin Titus Otacilius'a döndüğü sırada, ikinci Pön Savaşı'nda halka yaptığı konuşma gösterir. Fabius, Titus Otacilius'un böyle zamanlarda *consul*lük yapmaya muktedir olmadığını düşünüyordu. Onun, bu görev için yetersiz olduğunu ortaya koyarak ona karşı görüş bildirdi. Böylece onu bu görevden mahrum etti ve halkın teveccühünün bu görevi daha çok hak eden ve bu göreve daha fazla lâyık olan birine yönelmesini sağladı. Demek ki halklar makam ve mevkilere getireceği insanları seçerken insanların en kesin özelliklerine dayanarak hüküm verir. Eğer mutlak hükümdarlar gibi danışmanlardan yardım görürlerse onlardan daha az yanılgıya düşerler; çünkü halkın teveccühüne mazhar olmak isteyen bir yurttaş bunu ancak Manlius gibi önemli, dikkate değer bir eylemle başarabilir.

35
Tavsiye vericilerin başını tutmak hangi tehlikeleri beraberinde getirir; verilen tavsiye ne kadar olağanüstü ise, o kadar büyük tehlikelere maruz kalınır

Birçok kişiyi ilgilendiren bir yenilik söz konusu olduğunda ortaya atılıp başı çekmenin ne kadar tehlikeli olduğu ve bunu harekete geçirmenin ve harekete geçtikten sonra kabullenilmesini sağlamanın ve kabullenilmesi sağlandıktan sonra devamlı olmasını temin etmenin ne kadar zor olduğu burada tartışılamayacak kadar geniş ve derin bir konudur. Bu yüzden bu konuyu daha ileride uygun bir zamanda saklıyorum ve şimdi yurttaşların ya da bir hükümdarın danışmanlarının ciddi ve önemli bir kararda kararın tüm sonuçlarının kendi üzerlerine kalacak şekilde ortaya atlamaları halinde karşı karşıya kalacakları tehlikelerden söz etmek istiyorum. İnsanların tamamı tüm işleri sonuca bakarak değerlendirdiklerinden, ortaya çıkabilecek tüm olumsuzluklar danışmana yüklenir. Gerçi sonuç iyi olursa danışman övülür, ama ödül cezaya denk gelmez, bir diğer deyişle ödül cezadan fersah fersah düşüktür. Şimdiki Sultan, Selim [Yavuz Sultan Selim] – ki ülkelerinden gelen bazı seyyahların anlattıklarına göre Büyük Türk diye anılıyordu – Suriye ve Mısır üzerine sefer yapmaya hazırlanırken paşalarından İran sınırında görev yapan bir tanesi onu sufi üzerine yürümeye teşvik etti. Bu tavsiye üzerine, Selim muazzam bir orduyla bu sefere girişti; bir sürü çöl ve az

sayıda ırmağı olan geniş bir ülkeye girdi ve burada bir zamanlar birçok Roma ordusunu yok eden zorlukların aynısıyla karşılaştı. Bu zorluklar onu öylesine uğraştırdı ki, savaşta üstün olan taraf olmasına rağmen askerlerinin büyük bir bölümünü açlık ve salgın hastalıklarla kaybetti. Bu yüzden kendisine bu tavsiyeyi veren kişiye kızarak onu idam ettirdi. Halkı bir teşebbüse teşvik eden ve bu teşebbüsün sonu kötü bittiğinde sürgüne gönderilen yurttaşlar hakkında sıkça okuruz. Bazı yurttaşlar Roma'da *pleb*ler arasından bir *consul* seçtirdiler. Tesadüfe bakın ki, ordunun başında sefere çıkan ilk *pleb* yenildi. Lehine bu kararın alındığı partinin büyük gücü arkalarında durmamış olsaydı, sefere çıkma tavsiyesinde bulunan danışmanlar kesinlikle bunun için cezalandırılırlardı.

Şu halde, muhakkak olan nokta, bir cumhuriyetin danışmanlarının ve bir hükümdarın danışmanlarının çok sıkıntılı ve nahoş bir durumda bulunuyor olmalarıdır. Çünkü ya cumhuriyet ve hükümdar için faydalı olacağını düşündükleri şeyi, sonuçlarını kendi açılarından dikkate almadan tavsiye etmeyecekleri için görevlerini layıkıyla yapmamış olurlar ya da bu şeyi tavsiye ederek hayatlarını ve pozisyonlarını tehlikeye atarlar. Çünkü insanların gözü bu konularda kördür ve iyi ya da kötü bir tavsiyeyi hep sonuca göre değerlendirirler. Bu utanç ya da tehlikeden nasıl sakınılabileceğini düşündüğümde, meseleleri ölçülü bir şekilde ele almaktan, hiçbir şeyi tamamen üzerine almamaktan, düşünceleri soğukkanlı dile getirmekten ve onları soğukkanlı ve mütevazi bir şekilde savunmaktan başka bir çıkış yolu görmüyorum. Bu durumda devlet ya da hükümdar tavsiyeye uyarsa, bunu kendi rızasıyla yapıyor demektir ve danışmanın sıkboğaz etmesiyle tavsiyeye uymuş gibi bir görüntü ortaya çıkmaz. Böyle hareket edildiği takdirde hükümdarın ya da halkın danışmana gücenmesi beklenmez çünkü danışmanın tavsiyesine birçok insanın istememesine rağmen uyulmuş değildir. Çünkü insan, eğer çok sayıda insan karşı çıkmışsa tehlikeyle karşı karşıya kalır; zira bu kişiler sonuç olumlu olmadığı takdirde danışmanın mahvına sebep olmak için işbirliğine girişirler. İnsan bu şekilde birçok insanın karşı çıkmasına rağmen tek başına tavsiye ettiği

bir şeyin başarıya ulaşması halinde elde edebileceği şöhretten mahrum kalsa da iki türlü menfaati olur. Birincisi, bir tehlikeyle karşılaşmaz; ikincisi, insan, mütevazi bir şekilde bir tavsiyede bulunup bu tavsiyenin muhalefet sonucu kabul edilmemesi ve fakat başka birinin verdiği tavsiyeden ötürü bir olumsuzluğun vuku bulması halinde çok büyük bir şerefe ulaşır. İnsan ülkesinin ya da hükümdarının başına gelen felaket dolayısıyla elde ettiği şöhrete sevinemese de bu şöhret küçümsenemez.

Bu konuda insanlara bir tavsiyede bulunulamayacağı kanaatindeyim. Onlara susmaları ve fikirlerini asla söylememeleri tavsiye edilecek olsaydı böyle yapmakla da ülkelerine ve hükümdarlarına hiçbir şekilde faydaları dokunmazdı ve buna rağmen tehlikeden kaçınamazlardı; çünkü çok geçmeden şüphe uyandırırlardı ve başlarına, Makedonya Kralı Perseus'un bir arkadaşının başına gelenler gelirdi. Zira Perseus, Aemilius Paullus tarafından yenilgiye uğratıldığında az sayıda arkadaşıyla kaçıp kurtulmuştu. Yenilginin ardından başlarına geleni tartışırken Perseus'un arkadaşlarından biri onun mahvına sebep olan hatalarını saymaya başladı; bunun üzerine Perseus ona dönerek şunları söyledi: "Hain, bana bunları söylemek için elimde hiçbir çaremin kalmadığı bu ana kadar bekledin". Bu sözleri söyledikten sonra onu kendi elleriyle öldürdü. Böylelikle bu Makedon, konuşması gereken yerde sustuğu ve susması gereken yerde konuştuğu için cezalandırılmış oldu, hiçbir tavsiyede bulunmayarak tehlikeden kaçamadı. Bu yüzden insanın yukarıda açıklanan sırlara riayet etmesi gerektiği kanaatindeyim.

36
Fransızlar savaşın başında neden erkekten de öte ve daha sonra kadından da aşağı sayıldılar ve hâlâ da böyle kabul ediliyorlar

Anio Irmağı'nın kıyısında herhangi bir Romalıyı düelloya davet eden bir Galyalının cüreti ve ardından onunla Titus Manlius arasında vuku bulan düello, bana Titus Livius'un birçok defalar söylediği bir şeyi hatırlatıyor: Yani Galyalıların savaşın başında herhangi erkekten çok daha cesur olduklarını, ama savaş esnasında kadınlardan daha aşağı olduklarını. İnsan bunun sebebini düşündüğünde, çoğumuz bunun, onların doğalarından ileri geldiğini düşünür; ben de bunun doğru olduğunu düşünüyorum. Ancak başlangıçta onları böylesine cesur kılan doğalarının, eğitimle, savaşın sonuna kadar cesaretlerini koruyacak şekilde disipline edilememesi durumu bununla açıklanamaz.

Bunu kanıtlamaya çalışmak istiyorum. Üç tür ordu vardır. Birinci türe cesaret ve disiplinin hüküm sürdüğü ordular girer. Cesaret ve liyakat sadece disiplinden doğar; işte Roma ordusu böyle bir orduydu. Tarihin bize gösterdiği üzere bu orduda, çok uzun bir süre devam etmiş bir askerî terbiyeyle kazanılmış mükemmel bir disiplin hüküm sürmekteydi. Disiplinin iyi olduğu bir orduda hiçbir şey açıkça verilmiş bir emir olmaksızın vuku bulamaz. Dolayısıyla, tüm orduların kendilerine örnek al-

maları gereken Roma ordusunda – çünkü bu ordu tüm dünyayı fethetmişti – *consul*ün emri olmadan ne bir şey yenildiğini, ne uyunduğunu, ne alışveriş yapıldığını ne de aileyle ilgili ya da askerî bir faaliyette bulunulduğunu görürüz. Başka türlü davranılan ordular gerçek ordular değildir. Gösterdikleri başarıların sebebi kontrolsüz hiddet ve atılganlıktır, liyakat değil. Disipline edilmiş bir yiğitliğin hüküm sürdüğü ordu, saldırganlığını doğru zamanda aşırıya kaçmadan tatbik eder, hiçbir zorluk onu yıldırmaz ya da cesaretini kırmaz. Çünkü iyi disiplini cesaretini hep tazeler, hep yeni bir şevk verir ve onu zafer umuduyla besler. Bu zafer umudu, disiplinini muhafaza ettiği müddetçe orduyu terk etmez. Savaşta hiçbir zaman işin sonunu getiremeyen Galyalılarda gördüğümüz gibi, kontrolsüz hiddetin hüküm sürdüğü ve disiplinin olmadığı ordularda tam tersi söz konusudur. Galyalılar düşmanı ilk hamlede yenmeyi başaramadıklarında ve tüm umutlarını bağladıkları dizginlerinden kurtulmuş şiddet ve atılganlıkları geçip gittiğinde yenilgiye uğruyorlardı; çünkü şiddetleri disiplinli mertliğe dayanmıyor ve geriye güvenebilecekleri hiçbir şeyleri kalmıyordu. Buna karşın, mükemmel disiplinleri sayesinde tehlikelerden daha az korkan ve hiçbir zaman kazanacakları zaferden şüphe etmeyen Romalılar savaşın sonunda da aynı cesaret ve yiğitlikle başındaki kadar metanet ve inatla, hatta daha bir heyecanla ve coşkuyla savaşıyorlardı. Orduların üçüncü türü ise ne savaşma şevkleri ne de kendilerine öğretilmiş disiplini olmayanlardır. Bizim bugünkü İtalyan ordularımız bu türdendir. Onlar hiçbir işe yaramaz ve herhangi bir tesadüf sonucu kaçmakta olan bir orduya rast gelmezlerse hiçbir zaman zafer kazanamazlar. Bunun için özellikle bir örnek vermek gerekmez; çünkü zerre kadar cesaret ve yiğitliklerinin olmadığını her gün görürüz.

Herkes Titus Livius'un şahadetiyle iyi bir ordunun nasıl olması gerektiğini ve kötü bir ordunun nasıl olduğunu öğrensin diye Papirus Cursor'un süvari komutanı Fabius'u cezalandırmak isterken söylediği sözleri nakletmek istiyorum: "*Nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat; non edicta imperatorum, non aus-*

picia observentur: sine commeatu vagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se ubi velint exauctorent; infrequentia deserant signa: neque conveniatur ad edictum, nec discernantur interdiu nocte, aequo iniquo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent; et non signa, non ordines servent; latrocinii modo, caeca et fortuita, pro solemni et sacrata militia sit" [Kimse artık insanlardan ve tanrılardan korkmasın; kimse artık komutanların emirlerine ve kuş fallarına riayet etmesin; askerler izin almadan dost ve düşman topraklarında gezinsin; ettikleri yemini unutarak işlerine geldiği gibi görevden çekilsinler, sancaklarını terk etsinler ve emirlerin aksine bir araya gelmesinler, gece ya da gündüz, uygun ya da uygun olmayan bir yerde, komutanın emriyle ya da emri olmadan savaşsınlar, ne sancaklarına ne sıralarına saygı göstersinler; böylece ciddi ve kutsal bir ordu yerine bir haydut sürüsüne benzeyen şaşkın ve işi şansa kalmış bir kadroya sahip olunsun]. Bu sözlerden zamanımız ordularının şaşkın ve işi şansa kalmış ordular mı, yoksa kutsal ve ciddi ordular mı olduklarını ve ordu olarak anılmak için daha ne kadar eksikleri olduğunu ve Roma ordusu gibi gözü pek ve disiplinli olmaktan ya da Fransız ordusu gibi yalnızca gözü pek olmaktan ne kadar uzak olduklarını rahatlıkla anlayabiliriz.

37

Bir savaş öncesi küçük çatışmalar gerekli midir ve eğer küçük çatışmalardan kaçınılmak isteniyorsa yeni bir düşman nasıl tanınır

Daha önce dediğim gibi insanın bir amaca ulaşmak için uğraşırken karşısına çıkan tüm diğer zorluklara bir de iyi bir şeyin yanında hep kötü bir şeyin bulunması gibi bir zorluk eklenir. Bu kötülük o iyi şeyle birlikte öylesine kolaylıkla ortaya çıkar ki, birini isterken diğerinden kaçınmak muhtemelen mümkün olmaz. Biz bunu insanların yaptığı her şeyde görürüz. Böylece şans sana, bütün gücüyle bu tabiî ve olağan zorluğun üstesinden gelecek tarzda yardım etmezse iyi olan şey zorlukla elde edilebilecektir. Bana bunu Titus'un sözünü ettiği Manlius'un Galyalıyla yaptığı düello hatırlatıyor: "*Tanti ea dimicatio ad universi belli eventum momenti fuit, ut Gallorum exercitus, relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, mox in Campaniam transierit*" [Bu mücadele tüm savaşın kaderinin belirlenmesi açısından öylesine önem arzediyordu ki, Galya ordusu çok acil ordugâhını terk ediyor ve önce Tibur bölgesine (Tivoli) ve kısa bir süre sonra Campania'ya çekiliyordu.] Bir yandan, iyi bir komutanın ordusu üzerinde çok ters bir etki yapabilecek her şeyden – bunlar önemsiz de olsa – mutlaka sakınması gerektiğini düşünüyorum. Boğazların işgal edilmesini eleştirirken daha önce yukarıda dediğim gibi, tüm askerleri ortaya sürmeden bir savaşa kalkışmak ve bu münasebet-

le her şeyi tehlikeye atmak çok cüretkâr bir teşebbüstür.

Öte yandan sahip oldukları iyi nam ve şöhretleri önceden duyulmuş, tanımadıkları bir düşmanla karşı karşıya gelen akıllı komutanların bir savaşa kalkışmadan önce askerlerini küçük çaplı çarpışmalarla düşmanla temas ettirmesi gerektiğini düşünüyorum. Askerler bu sayede düşmanı tanır, onların karşısında nasıl davranacaklarını öğrenirler ve bu şekilde, dedikoduların ve düşmanın şöhretinin içlerine saldığı korkudan kurtulurlar. Bu husus bir komutan için özellikle önemlidir, hatta tabiri caizse bir zarurettir. Çünkü insan, askerlerini önceden küçük ve hafif çarpışmalara sokarak, düşmanın, şöhretiyle onların içine saldığı korkuyu söküp atamazsa mahvolacağı kesindir.

Romalılar, Valerius Corvinus'u ordusuyla Samnitlerin üzerine gönderdi. Samnitler, Romalılar için yeni bir düşmandı ve Romalılar onlara karşı o zamana kadar hiç savaşmamışlardı. Titus Livius bu konu hakkında, *"Ne eos novum bellum, ne novus hostis terreret"* [Yeni savaş, yeni düşman onları korkutmasın diye] Valerius'un, Romalıları Samnitlere karşı küçük ve hafif çarpışmalara soktuğunu söyler. Ama eğer askerler bu tür çarpışmalarda yenilecek olurlarsa tehlike fevkalâde büyük olur. Böyle bir durumda askerlerin korkusu ve cesaretsizliği artar ve sen amaçladığının tam tersi bir sonuç elde edersin, yani askerlerine güven aşılamak yerine onların cesaretlerini kırarsın. İşte bu, kötülüğün, insan birini elde edeceğini düşünürken kolaylıkla diğerinin eline düşecek kadar iyiliğin yakınında bulunduğu ve her ikisinin birbirleriyle yakından alâkalı olduğu şeylerden bir tanesidir. Bundan dolayı, benim düşüncem, iyi bir komutanın tüm dikkatini ordunun herhangi bir şekilde cesaretini yok edebilecek hiçbir şeyin cereyan etmemesine vermesi gerektiğidir. Halbuki ordu daha işin başında yenilecek olursa cesareti yok edilebilir. Bu yüzden komutan küçük çaplı hafif çarpışmalarda çok ihtiyatlı hareket etmeli ve bu çarpışmalara, eğer her hal ve şartta üstünlüklü durumdaysa ve zaferi mutlaka kazanacağına inanıyorsa, izin vermelidir. Hiç bir boğazı, eğer bu işi yaparken ordusunun tamamını kullanamıyorsa, işgal etmemeli ve sadece, kaybettiği

taktirde kendisinin mahvına sebep olacak bölgeyi savunmalıdır. Ve orayı savunurken, bu savunmayı, bölgeyi savunan askerleri ve ordusuyla öyle bir düzenlenmelidir ki, bir düşman saldırısı karşısında tüm askerî gücünü topyekün devreye sokabilsin. Geri kalan tüm yerleri müdafaasız bırakmalıdır. Çünkü insan kendi isteğiyle terk ettiği bir şeyi kaybederse, ordunun henüz bir arada yani dağılmamış halde bulunması şartıyla, ne askerî itibarını ne de savaşı kazanma umudunu kaybeder. Ama insan elinde tutmak istediği ve herkesin de insanın savunacağını düşündüğü şeyi kaybederse işte o zaman bu kayıp çok halel getirici ve ağır olur ve çok önemsiz bir şeyden ötürü – Galyalılar gibi – tüm savaş kaybedilir.

Perseus'un babası, aynı zamanda asker ve çağının çok önemli şahsiyetlerinden biri olan Makedonyalı Philippos Romalılarca saldırıya uğradığında ülkesinin savunamayacağını düşündüğü büyük bir bölümünü terk ederek yakıp yıktı. Aklı başında, sağduyu sahibi bir adam olarak savunmaya teşebbüs ettiği bir şeyi savunamamak suretiyle şan ve şöhretini yitirmeyi bu toprakları sanki kendisi için çok da önemli değilmiş gibi düşmana terk etmekten daha halel getirici addediyordu. Romalıların durumu Cannae'deki yenilgiden sonra çok kötüleştiğinde, himayeleri altında bulunanlara ve uyruklarına yardım etmeyi reddettiler ve ellerinden geldiğince kendi kendilerini savunmalarını tavsiye ettiler. Böyle bir tedbir, önce onları savunmaya söz verip ardından da savunmamaktan çok daha iyidir; çünkü ikinci durumda insan müttefiklerini ve nüfuzunu yitirir; birinci durumda ise sadece müttefiklerini.

Küçük çaplı, hafif çatışmalara dönecek olursak, bu konuda diyeceğim şudur ki, bir komutan düşmanı tanımadığı için tamamen küçük çaplı çatışmalara mecbur kaldıysa, buradan kaynaklanacak üstünlük öylesine büyük olmalıdır ki, kayıp tehlikesi neredeyse hiç olmasın. Ama daha da iyisi Marius'un Kimberlere karşı yürüyüşe geçtiğinde yaptığı gibi yapsın. Bu azgın kavimler yağma ve talanlarla İtalya'yı istila ettiler ve gösterdikleri vahşet, sayılarının kalabalık oluşu ve bir Roma ordusunu yenmiş ol-

maları sebebiyle her yerde korku ve dehşet saldılar. Bu yüzden Marius, henüz iş savaşa varmadan önce ordusunu bu korkunç düşmanın saldığı korkudan arındırmak için bir şeyler yapmak gerektiğini düşündü. Çok akıllı bir komutan olarak ordusunu Kimberlerin geçeceği yerlerde mevzilendirdi. Böylece askerleri bulundukları siperlerden düşmanı gözetleyecekler ve düşmanın görüntüsüne alışacaklardı. Siperlerinden baktıklarında sırtlarında ağırlık yüklü ve kötü silahlanmış hatta kısmen hiç silahsız, düzensiz insan yığınları gördüler ve böylece tekrar kendilerine güven ve dövüşme isteği geldi. Marius'un bu akıllıca tedbiri, yukarıda bahsettiğim tehlikelerden kaçınmak ve "*Qui o brem parvi ponderis trepidi, in Tiburtem agrum et in Campaniam transierunt*" [Önemsiz bir hadiseden ötürü acilen Tibur bölgesine ve ardından Campania'ya çekilen] Galyalılar gibi yapmak zorunda kalmak için özenle taklit edilmeyi hak ediyor. Bu incelemede Valerius Corvinus'tan bahsettiğimiz için gelecek bölümde bir komutanın nasıl olması gerektiğini onun kendi sözleriyle göstermek istiyorum.

38
Bir komutan ordusunun güvenini nasıl kazanır

Yukarıda bahsettiğim gibi, Valerius Corvinus ordusuyla birlikte Roma'nın yeni düşmanları Samnitlerle karşı karşıya geldi ve bu yüzden askerlerini, güven vermek ve düşmanı tanımalarını sağlamak için, birkaç hafif çatışmaya soktu. Ama bunlarla yetinmediği için savaş öncesinde askerlerine hitap etmek istedi ve onlara çok inandırıcı ve akla yakın sebeplerle böyle bir düşmanı ne kadar az dikkate almaları gerektiğini gösterdi ve bunu yaparken düşmanlarının ve de kendisinin yiğitliğine vurgu yaptı. Titus Livius'un ona söylettiği sözlerden ordunun güvenebileceği bir komutanın nasıl olması gerektiğini çıkarabiliriz. Bu sözler şunlardır: "*Tum etiam intueri, cuius ductu auspicioque ineunda pugna sit : utrum qui audiendus dumtaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers; an qui et ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnae sciat. Facta mea, non dicta vos, milites, sequi volo, nec disciplinam modo, sed exemplum etiam a me petere, qui hac dextra mihi tres consulatus, summamque laudem peperi.*" [Kimin sevk ve idaresinde savaşa gittiğinizi de düşünmelisiniz: Önünüzde duran kişi sözde cesur, ama hiç savaşmamış iyi bir hatip mi; yoksa silahları kullanmayı, ordunun başına geçmeyi ve savaşta kargaşanın tam ortasına atlamayı beceren biri mi? Siz askerler! Söylediklerime değil yaptıklarıma uymalısınız; benden, bu kolla üç *consul*lük ve en yüksek şan ve

şöhreti yakalayan benden, sadece yararlı dersler değil aynı zamanda iyi bir örnek de almalısınız.] Bu sözler doğru bakıldığında herkese komutan olarak nasıl hareket etmesi gerektiğini öğretir. Başka türlü hareket eden bir komutanın rütbesinin – eğer bu, şans ya da ikbal hırsıyla elde edildiyse – her türlü itibarı yok ettiğini ama hiçbir itibar sağlamadığını tecrübe edecektir. Çünkü unvan adama değil, adam unvana şan, şöhret kazandırır. Bu bölümün başı beni başka bir düşünceye de yönlendiriyor. Şöyle ki, eğer büyük komutanlar bilmedikleri bir düşmanla savaşmak için tecrübeli askerlerin cesaretini artırmak için olağanüstü yöntemlere başvurdularsa, o halde hiç düşman karşısında bulunmamış, savaşmaya alışık olmayan bir orduya komuta etmek için daha fazla maharete gereksinim duyulur. Eğer alışkın olunmamış bir düşman deneyimli bir orduya bile korku salabiliyorsa, o halde tecrübesiz bir ordunun her düşman karşısında kapıldığı korku çok daha büyük olmalıdır. Yine de, daha önce toy askerlerle tecrübeli ve talimli orduları yendiklerini anlattığım Romalı Gracchus ve Tebli Epaminondas gibi iyi komutanların tüm bu zorlukları çok zekice yendikleri sıkça görülmüştür.

Bu komutanların başvurdukları yöntemler, askerlerini itaate ve askerî talim ve terbiyeye alıştırmak ve birkaç ay gerçek çarpışmaları taklit ettirerek alıştırma yaptırmaktı. Askerler bu yalancı çarpışmaların ardından daha büyük bir güvenle gerçek savaşa geçebiliyorlardı. Şu halde hiçbir savaşçı, iyi bir ordu yetiştiremeyeceğini düşünerek ümitsizliğe kapılmamalıdır; yeter ki insan sıkıntısı çekmesin. Çünkü bol miktarda insanı olan ama asker sıkıntısı çeken hükümdar, insanların korkaklığından değil bilakis kendi ihmalkârlığı ve ahlâksızlığından yakınmalıdır.

39
Komutan arazi hakkında bilgi sahibi olmalıdır

Bir ordu komutanı için arazi ve ülke ile ilgili bilgiler de gereklidir. Hiçbir komutan bu genel ve özel bilgiler olmadan doğru dürüst bir iş başaramaz. Ancak tüm bilim dalları, insan herhangi birine tamamen hakim olmak istediğinde alıştırma gerektiriyorsa, bu sözünü ettiğimiz dal bilhassa çokça alıştırmayı gerekli kılar. İnsan bu ilimi ya da daha ziyade bu özel bilgiyi avcılıkla başka herhangi bir meşgaleyle olduğundan daha iyi kazanır. Eski yazarlar, eskiden dünyaya hükmetmiş kahramanların ormanlarda avlanaraka büyüdüklerini bu yüzden söylerler. Çünkü avcılık bu bilgilerden başka savaş için gerekli olan bir yığın şeyi de öğretir. Ksenophones, Keyhüsrev'in hayatını anlattığı eserinde şunları nakleder: Keyhüsrev Ermenistan Kralı'na saldırmaya hazırlanır ve bunun için gerekli savaş hazırlıklarını yaparken adamlarına bunun da sık sık beraberce yaptıkları av partilerinden farklı bir şey olmadığını hatırlattı. Pusu kurmak için dağlara yolladığı adamlara boğazlarda ağ geren avcılara benzediklerini; düz arazide dolaşanlara da görevleri hayvanları ürkütüp yuvalarından çıkmaya zorlamak ve ağlara doğru sürmek olan avcı yamaklarına benzediklerini hatırlattı.

Bu anekdot, avcılığın, Ksenophones'in düşüncesine göre savaşı sembolize ettiğini ispata yarar. Bu yüzden avcılık toplumun üst kademelerine ait erkekler için şerefli ve gerekli bir uğraştır.

İnsan arazi hakkındaki bilgileri, en rahat, avlanmakta olduğu bölgenin kendine has özelliklerini öğrendiği av faaliyetiyle elde eder. Ama bir bölgeyi bir kere adam akıllı öğrendi mi, artık başka bölgelerde de yolunu kolayca bulur; çünkü tüm bölgeler ve bunları oluşturan parçalar bir şekilde birbirine benzerler, öyle ki bir araziyi tanıyan başka bir arazide de yolunu kolayca bulur. Ama bulunduğu arazi hakkında hiç bilgisi olmayan kişinin yolunu bulabilmesi için bin bir zahmet ve büyük zaman kaybına katlanması gerekecektir. Ama bilgisi olan kimse, bir bakışta bir ovanın nasıl devam edip gittiğini, bir dağın nasıl yükseldiğini, nerede önüne bir vadi çıkacağını ve hakkında önceden güvenilir bilgiler edindiği daha birçok benzer şeyi anlayıp derinlemesine kavrar. Bunun hakikaten böyle olduğunu Titus Livius da Cornelius'un Samnitlere karşı komuta ettiği orduda askerî *tribunus* olan Decius'un teşkil ettiği örnekle kanıtlar. *Consul* bir vadiye çekildiğinde ve Roma ordusunun etrafı bu vadide Samnitlerce sarıldığında, Decius, ordunun nasıl bir tehlike içinde bulunduğunu fark etti ve *consule*: "*Vides tu, Aule Corneli, cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisque nostrae, si eam (quoniam caeci reliquere Samnites) impigre capimus*" [Aulus Cornelius, düşmanın üst tarafındaki dağı görüyor musun? İşte o dağ, eğer kör Samnitlerin terk ettiği o dağı hemen zapt edersek, bizim umudumuz ve kurtuluşumuz olacaktır] dedi. Decius'un bu sözlerinden önce Titus Livius şunları söyledi: "*Publius Decius tribunus militum conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem*" [Askerî *Tribunus* Publius Decius ormanlarla kaplı dağ silsilesinde düşman karargâhına hakim ve tam yüklü askerlerin tırmanmasının zor olduğu ama hafif silahlı askerlerin çıkmakta zorlanmayacağı tek bir yükselti buldu.] Hal böyle iken, Decius *consul* tarafından üç bin askerle birlikte dağa gönderildikten ve Roma ordusunu kurtardıktan sonra gece karanlığıyla birlikte, kendisini ve askerlerini de emniyetli bir yere nakletmek için, oradan çekip gitmek istedi. Livius burada ona şu sözleri söyletiyor: "*Ite mecum, et dum lucis aliquid superest, quibus locis hostes praesidia ponant, qua poteat hinc exitus, exploremus. Haec omnia sagulo militari*

amictus, ne decum circumire hostes notarent, perlustravit." [Benimle gelin; daha gün ışığı varken düşmanın nerelere nöbetçiler yerleştirdiğini ve nerede buradan kaçmamıza yarayacak bir çıkış yolunun bulunduğunu araştıralım. Düşmanlar ortalıkta gezinen ordu komutanını tanımasınlar diye bütün bunları bir asker kaputuna bürünmüş olarak tespit etti.]. İnsan, bu metnin tamamını göz önüne aldığında arazi hakkında bilgi sahibi olmanın bir komutan için ne kadar gerekli ve yararlı olduğunu görür. Decius bu bilgiye sahip olmasaydı ve bölgenin özelliklerini fark etmeseydi o dağın zirvesini zaptetmenin Roma ordusu için ne kadar faydalı olacağını muhakeme edemezdi; yine o dağın tepesine çıkılacak bir yolun olup olmadığını da uzaktan aynı derecede az müşahede edebilirdi. Yine aynı şekilde, zapt ettikleri dağdan çekilmek ve *consul*le birleşmek istediğinde – ama dört bir yandan düşmanla çevrili iken – açık yolları ve düşmanın tuttuğu yerleri uzaktan göremezdi. Şu halde Decius, hiç kuşkusuz arazi hakkında mükemmel bilgiye sahip olmalıydı. Bu bilgiler sayesinde o tepeyi işgal etmek suretiyle Roma ordusunu kurtardı ve ardından, düşmanın kuşatması altında olmasına rağmen kendini ve askerlerini kurtaracak çıkış yolunu keşfetti.

40
Savaş sevk ve idaresinde hileye başvurmak takdir edilir

Hileye başvurmak, her yerde alçakça bir davranış olarak görülür, oysa savaşta takdire lâyıktır. Düşmanı hileyle alt eden kimse, tıpkı düşmanı bilek gücüyle yenmiş kimse gibi methedilir. İnsan bunu, büyük insanların biyografilerini yazan ve Hannibal ve diğerlerini bu hususta bilhassa temayüz ettikleri için öven yazarların hükümlerinden görür. Bu konuda çok miktarda örnek mevcuttur, bu yüzden ben hiçbirini tekrar etmek istemiyor, yalnızca birine değinmeyi arzuluyorum. Bu da, insanın verdiği sözü tutmayarak ve yaptığı anlaşmaya uymayarak yaptığı hileyi hiçbir şekilde övgüye değer bulmamamdır. İnsan bu yolla, daha önce detaylı şekilde anlattığım gibi, muhtemelen ara sıra toprak ve nüfuz elde edebilir, ama bu şekilde hiçbir zaman şan ve şöhret kazanamayacaktır. Benim burada kastettiğim hile, insanın, yalnızca sayesinde, kendisine zaten şüpheyle bakan düşmanını aldattığı ve – Hannibalinkinin de olduğu gibi – her türlü savaş stratejisinin dayandığı hiledir. Hannibal, Perugia Gölü'nün kıyısında, *consul*ü ve Roma ordusunu çembere almak için, kaçıyormuş gibi yaptı. Ve Fabius Maximus'un elinden kaçıp kurtulmak için kasaplık hayvanlarının boynuzlarına ince dallar, çalı çırpı bağlayarak ateşe verdi.

Samnitlerin komutanı Pontius'un, sayesinde Roma ordusunu Caudinum Çatalları ya da boğazları denen geçitte kuşattığı

hile de Hannibal'in hilesine benziyordu. Pontius, ordusunu dağların arkasında mevzilendirdi ve bazı askerlerine çoban giysileri içinde sürülerini ova boyunca sürdürttü. Bu askerler Romalılar tarafından yakalanıp kendilerine Samnitlerin ordusunun nerede olduğu sorulduğunda hepsi Pontius'tan aldıkları talimatlara uygun olarak bir ağızdan Samnit ordusunun Nocera'yı muhasara ettiğini söylediler. *Consul*ler bu cevaba inandı. Böylece kendi ayaklarıyla Caudinum Boğazlarına girdiler ve süratle Samnitler tarafından çembere alındılar. Eğer Pontius, kendisinden Romalıların ya şerefli bir şekilde çekip gitmelerine izin vermesini ya da hepsini öldürmesini, ama hiçbir şekilde ne dost kazandıran ne de düşmanları bertaraf eden orta yola başvurmamasını isteyen babasının nasihatine uymuş olsaydı, hileyle kazandığı bu zafer çok övgüye değer olurdu. Zira bu orta yol, devlet meselelerinde – daha önce başka bir bölümde tartışıldığı üzere – daima çok tehlikeliydi.

41
İnsan ülkesini gerektiğinde rezilce, gerektiğinde övgüye değer yöntemlerle müdafaa etmelidir. Her şekilde yurt savunması yerinde ve doğrudur

Daha önce söylendiği gibi, *consul* ve Roma ordusu daha sonra Romalılara en haysiyet kırıcı şartları dikte ettiren Samnitler tarafından çembere alınmıştı (Romalılar bir boyunduruğun içinden geçmek zorunda bırakıldılar ve silahları ellerinden alınarak Roma'ya gönderildiler). *Consul*ler ne yapacaklarını bilemez halde donakalmışlardı ve tüm ordu ümitsizliğe kapılmıştı. Romalı *legat* Lucius Lentulus, anavatanın kurtuluşu için hiçbir tedbiri denememezlik yapmamaları gerektiğini düşündüğünü söyledi; Roma'nın hayatı bu ordunun yaşamasına bağlıydı; dolayısıyla bu ordu her hal ve şartta kurtarılmalıydı; çünkü ülke işe yaramaları şartıyla gerektiğinde rezilane gerektiğinde takdire lâyık yöntemlerle savunulabilirdi. Zira bu ordu kurtarılacak olursa Roma'nın bu hakareti silecek vakti olurdu. Ama bu olmaz da ordu çok şerefli bir şekilde mahvolacak olursa Roma ve hürriyeti kaybedilirdi. Bu tavsiyeye uyuldu. Bu tavsiye, ülkesine akıl vermek durumunda olan her vatandaş tarafından göz önüne alınmalı ve uyulmalıdır. Ülkenin saadeti ve felaketinin söz konusu olduğu zamanda ve yerde, yapılacak olan şeyin, haklı mı haksız mı, insaflı mı zalimce mi, övgüye değer mi yoksa rezilce mi olduğuna kafa yorulmamalıdır. Bunun yerine her türlü dü-

şünce ve tasa bir kenara bırakılmalı ve sadece ülkeyi ve ülkenin hürriyetini kurtaracak tedbirlere başvurulmalıdır. Fransızlar krallarının haşmetini ve devletlerinin güç ve nüfuzunu savunmak için bunu yaparlar. Hiçbir söze "Böyle bir tedbir kral için utanç vericidir" sözü kadar tahammülsüzlük göstermezler. Bu konuda, krallarının aldığı hiçbir kararda ister talihli, ister talihsiz zamanlarda yüz karasına maruz kalamayacaklarını söylerler; çünkü kral yenilir de yener de, bu, sadece onu ilgilendirir.

42
Zor kullanılarak verdirilen sözleri tutmaya gerek yoktur

*Consul*ler, silahları elinden alınmış orduyla ve hakarete uğramış bir şekilde Roma'ya döndüklerinde, *consul* Spurius Postumius, Caudium Barışı'na uyulmasına gerek olmadığını *senato*ya söyleyen ilk kişi oldu. Çünkü Roma halkı bu barışla taahhüt altına girmemiş, aksine sadece kendisi ve barış sözü verenler bir taahhütte bulunmuşlardı. Dolayısıyla eğer halkın her türlü yükümlülükten kurtulması için, sadece kendisini ve bu barışı yapanları yakalayarak Samnitlere teslim etmek yeterli olurdu. Bu düşüncesinde öylesine inatla ısrar etti ki, *senato* bu konuda tatmin oldu, onu ve diğerlerini Samnitlere teslim ederek barışın geçersiz olduğunu ilân etti. Bu vakada Postumius'un kısmeti öylesine açıktı ki, Samnitler onu alıkoymadılar ve Roma'ya geri döndüğünde, aldığı yenilgiye rağmen Romalılarca kendisine, Pontius'un aldığı galibiyetten ötürü Samnitlerden gördüğü hürmet ve itibardan da fazlası gösterildi. Burada iki nokta dikkate değerdir. Birincisi, insanın her durumda şan şöhret kazanabilmesidir. İnsan bunu ekseriyetle kazandığı galibiyetle yapar, ama eğer savaşın olumsuz sonuçlanmasında bir suçu olmadığını kanıtlar ya da olumsuz sonucun hemen ardından suçunu yiğitçe bir eylemle telafi ederse, bu durumda aldığı bir yenilgiyle de şan şöhret kazanabilir. İkincisi, zorla verdirilen sözlerin tutulmama-

sı rezilce bir şey değildir. Zorla verdirilen ve devleti ilgilendiren sözler, zorlama ortadan kalkar kalkmaz daima bozulur ve anlaşmanın ihlâli ayıp değildir. Tüm halkların tarihleri bu konuyla ilgili bize çeşitli örnekler sunar ve her yeni gün bize yenilerini gösterir. Mutlak hükümdarlar, zorlama ortadan kalkar kalkmaz, sadece zorlamayla verdikleri sözlere uymamakla kalmaz, kendilerini anlaşmayı yapmaya yönelten gerekçeler kaybolur kaybolmaz, diğer anlaşmalara da riayet etmezler. Bunun takdir edilecek bir davranış olup olmadığını ve bir hükümdarın bunları yapmasının gerekli olup olmadığını *Hükümdar* adlı incelemede enine boyuna ele aldım. Dolayısıyla burada tekrar değinmeyeceğim.

43
Aynı bölgede doğan insanlar genelde hep aynı tabiata sahiptirler

Akıllı insanlar, geleceği görmek isteyen kimsenin geçmişe bakması gerektiğini sebepsiz ve haksız yere söylemezler; çünkü bu dünyadaki hadiselerin bir eşi de hep geçmiştedir. Bu, bunların hep aynı tutkuları olan ya da geçmişte olmuş olan insanlar tarafından yapılıyor olmalarından ileri gelir. Ancak aynı sebepler mecburen aynı sonuçları yaratır. Gerçi insanların başarıları, yaşam tarzlarının halklara verdiği eğitim ve terbiyeye göre, bazen bir ülkede bazen başka bir ülkede daha iyi ve daha sık olur. Buna rağmen gelecek geçmişten rahatlıkla anlaşılabilir. Çünkü bir halk aynı alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri uzun süre muhafaza eder; zira ya hep açgözlüdür veya hep sinsidir veyahut başka herhangi bir kötü ya da iyi özelliği vardır. Şehrimiz Floransa'nın tarihi ve son zamanlardaki hadiseler incelendiğinde, Almanların ve Fransızların açgözlü, kibirli, vahşi ve kalleş oldukları görülecektir; çünkü şehrimiz bu dört özellik yüzünden değişik zamanlarda ağır hasar gördü. Bir insana fazlaca itimat edilmemesi konusuna gelince, Kral VIII. Charles'ın kaç kere para aldığını ve karşılığında Pisa Kalesi'ni teslim etmeye söz verdiğini, ama bunu hiçbir zaman yapmadığını herkes bilir. Kral böyle yaparak kendisine ne kadar az güvenilebileceğini ve

açgözlülüğünün derecesini gösterdi. Ama biz şimdi daha yakın zamanda vuku bulmuş olaylara bakalım. Herkes Floransa halkının Milano dükleri olan Viscontilere karşı yaptıkları savaşta neler olduğunu duymuştur. Floransa, savaş sırasında çok zor durumda kaldığında aklına kralı [Romalıların kralı Ruprecht] İtalya'ya çağırmak geldi. Kral sahip olduğu itibar ve nüfuzuyla Lombardiya'ya saldıracaktı ve bunun için Floransalılar kendisine ilk ağızda hazırlanmak için 100.000 düka altını ve İtalya'ya varışından sonra da 100.000 düka altını verirlerse büyük bir orduyla gelmeye, Viscontilere savaş ilân etmeye ve Floransa'yı onlara karşı himayesi altına almaya söz verdi. Floransalılar bu şartları kabul ettiler ve önce birinci sonra da ikinci meblağı ödediler. Ama kral Verona'ya vardığında hiçbir şey yapmadan geri döndü ve geri dönüşünde suçun Floransalılarda olduğunu, çünkü yapılan anlaşmaya uymadıklarını iddia etti. Eğer Floransa içinde bulunduğu zor durumun etkisiyle mecbur kalmasa ya da hırs ve tutkuyla aklı çelinmese ve barbarların adet ve törelerinden haberdar olsaydı ne o sefer ne de başka sefer bu insanlar tarafından kandırılamazdı; çünkü bunlar hep birbirlerine benziyorlardı ve her konuda ve herkese karşı aynı şekilde hareket ediyorlardı. Daha eski zamanlarda Etrüsklere de böyle davranmışlardı. Etrüskler, Romalıların saldırılarına dayanamayınca – ki birçok kerelere Romalılarca bozguna uğratılmış ve yenilmişlerdi – Romalıların saldırılarına artık kendi güçleriyle karşı koyamayacaklarını düşündüler ve Alplerin bu tarafında, İtalya'da yaşayan Galyalılarla anlaştılar. Anlaşmaya göre Galyalılara belli bir miktar para ödeyecekler, Galyalılar da bunun karşılığında ordularını onların ordularıyla birleştirip Romalılar üzerine sefer yapmakla yükümlü olacaklardı. Galyalılar parayı aldıktan sonra Etrüskler için savaşmak istemediler ve parayı düşmanla savaşmak için değil aksine Etruria'yı yağmalamamak için aldıklarını söylediler. Böylece Etrüskler, Galyalılar'ın açgözlülüğü ve kalleşliği yüzünden paralarından ve onlardan ümit ettikleri yardımdan oldular. Etrüskler örneğinden ve Floransalıların örneğinden Fransızların hep aynı şeyi yaptığını görürüz ve buradan devletlerin onlara ne kadar az güvenebileceklerini tahmin edebiliriz.

44

İnsan olağan yöntemlerle asla elde edemeyeceği şeyleri çoğu zaman şiddet ve cesaretle elde eder

Samnitler, bir Roma ordusu tarafından saldırıya uğrayıp Samnit ordusu da savaş meydanında Romalılar karşısında tutunamadığında, Samnium'daki şehirlere askerler yerleştirip tüm orduyla, Romalılarla ateşkes anlaşması yapmış olan Etruria üzerine yürümeye karar verdiler. Etruria'ya bu şekilde girmek suretiyle ve orduyu da orada tutarak Etrüsklerin tekrar silahlarına davranmalarını sağlamak istiyorlardı. Etrüskler daha önce Samnit elçilerinin bu yöndeki tekliflerini reddetmişlerdi. Samnitler, Etrüsklerin önünde yaptıkları konuşmada kendilerini tekrar silahlarına yönelten en önemli gerekçeleri izah ettiler; bunu yaparken enteresan bir tabir kullandılar: "*Rebellasse, quod pax servientibus gravior, quam liberis bellum esset*" [Savaşa karar vermişlerdi, çünkü esaret altındaki bir halk için barış, hür insanlar için savaşın olduğundan daha çetin ve meşakkatliydi]. Samnitler bu şekilde kâh ikna ederek kâh Samnit ordusunun orada bulunması suretiyle Etrüsklerin tekrar ellerine silahlarını almalarını sağladılar. Burada dikkat edilmesi gereken şudur. Bir hükümdar, başka bir hükümdardan bir şey elde etmek istediğinde, eğer mümkünse, o hükümdara düşünecek zaman bırakmamalı ve hızla alınacak bir kararın gerekliliğini anlaması ve karar almayı

reddetmesi ya da ertelemesi için istekte bulunan hükümdarın anî ve tehlikeli hiddet ve öfkesine sebep olacağını görmesi için her şeyi yapmalıdır.

Bu yöntemi günümüzde Papa Julius Fransızlara karşı ve Fransa Kralı'nın başkomutanı Monsenyör de Foix, Mantua Markisi'ne karşı çok ustaca kullanmıştır. Papa Julius, Bentivoglileri Bologna'dan kovmak istediğinde ve bu iş için Fransız kuvvetlerine ve Venedik'in tarafsızlığına gereksinim duyacağını düşündüğünde ve fakat ikisinden de ricada bulunup şüpheli ve kati olmayan cevaplarla karşılaştığında, onlara düşünecek zaman bırakmayarak ikisini de amaçları doğrultusunda ikna etmeye karar verdi. Toplayabildiği kuvvetlerin tamamıyla Roma'dan yola çıktı, Bologna [Bolonya] üzerine yürüdü ve Venediklilere haber göndererek tarafsız kalmalarını söyledi ve Fransa Kralı'na kendisine asker göndermesi için haber yolladı. Her ikisi de zamanın darlığından köşeye sıkıştılar ve papanın isteklerini ertelemenin ya da reddetmenin papayı mutlaka öfkelendireceğini anladıklarından, onun isteklerine boyun eğdiler. Kral papaya yardım gönderdi ve Venedik tarafsız kaldı.

Monsenyör de Foix, ordusuyla henüz Bologna'daydı ve Brescia'daki ayaklanmayı duyduğunda şehri tekrar ele geçirmek istedi. Bunu yapmak için önünde iki yol vardı. Biri, kralın topraklarından geçen uzun ve zahmetli bir yol, diğeri, Mantua bölgesinden geçen kısa bir yol. Bu kısa yolda sadece Marki'nin bölgesinden geçmek zorunda değildi, aynı zamanda bataklıklar ve göller arasındaki bu bölgede çokça bulunan ve kalelerle ve başka şekillerde geçişe kapatılmış ve nöbetçilerle korunan suyolları ve hendeklerden de geçmek zorundaydı. Foix kısa yolda karar kıldı. Ancak her türlü zorluktan kaçınmak ve markiye düşünecek zaman bırakmamak için ordusunu bu yoldan yürüyüşe geçirdi ve markiye kendisine yol üstündeki geçitleri koruyan kalelerin anahtarlarını göndermesi için haber iletti. Bu anî talep karşısında şaşırıp kalan marki, ona anahtarları gerçekten gönderdi. Bu, eğer Foix kararsız davransaydı asla yapmayacağı bir şeydi; çünkü Marki, Papa ve Venediklilerle ittifak yapmış-

tı ve oğullarından biri Papa'nın elindeydi. Yani Monsenyör De Foix'nın talebini reddetmek için bir sürü şerefli özrü vardı. Ama anî gelen taleple şaşırmıştı ve yukarıda bahsedilen sebeplerle pes etti. Etrüskler de Samnit ordusunun mevcudiyetinden ötürü silahlarına davranarak – ki bunu daha önce reddetmişlerdi – aynı şekilde hareket ettiler.

45
Savaşta düşmanın saldırısını göğüsleyip ardından karşısına çıkmak mı yoksa hiç beklemeden şiddetle saldırmak mı amaca daha uygundur

Romalı *consul*ler Decius ve Fabius, iki orduyla Samnitlerin ve Etrüsklerin ordularıyla karşı karşıya geldiler. Savaşta göğüs göğüse çarpışmalar oldu. Burada dikkat edilmesi gereken her iki *consul*ün hareket tarzının başka başka olmasıydı ve sorulması gereken hangi hareket tarzının daha iyi olduğuydu. Decius düşmana tüm gücüyle ve olanca şiddetle saldırdı; Fabius düşmana sadece mukavemet etti çünkü kuvvetini sona saklayarak savaşın ilk harareti geçtiğinde ya da bizim deyişimizle uçup gittiğinde yavaş bir saldırının daha iyi olacağını düşünüyordu. Sonuçta Fabius'un planının Decius'unkinden çok daha başarılı olduğunu görüyoruz; çünkü Decius ilk saldırılarda öylesine bitap düştü ki ordusunun bozguna uğradığını gördü. Bunun üzerine galibiyetle elde edemediği şan ve şöhreti ölerek elde etmek için babasının izinden giderek kendisini Romalı *lejyon*lar için feda etti. Fabius bunu haber aldığında meslektaşı Decius'un ölerek elde ettiği şerefin daha azını yaşayarak elde etmemek için yedekte tuttuğu tüm askerlerini savaşa sürdü ve bu sayede parlak bir zafer kazandı. Buradan Fabius'un hareket tarzının daha emniyetli ve taklit edilmeye daha değer olduğunu görüyoruz.

46
Bir soyun bir şehirde uzun süre aynı töreleri muhafaza etmesi nereden kaynaklanır

Görünüşe bakılırsa, yalnızca şehirlerin belirli özellikleri ve değişik kurumları olmaz ve sadece şehirler daha sert ve daha yumuşak insanlar yaratmaz; insan bu farklılıkları aynı şehirde münferiden aileler arasında da görür. Bunun böyle olduğunu her yerde görürüz. Roma da bize bu konuda bolca örnek sunar. Mesela Manliuslar haşin ve dik kafalı, Publicolalar iyi kalpli ve halk dostuydu. Appiuslar hırslıydı ve *pleb*lere düşmanca duygular besliyorlardı. Yine aynı şekilde daha birçok başka ailenin kendine has özellikleri vardı. Bunun sebebi sadece kanda olamaz, çünkü kan değişik değişik evliliklerle değişir; sebep daha ziyade münferiden ailelerdeki terbiye, yetiştirme ve eğitimden ileri gelir. Çünkü bir delikanlının en ufak yaşlardan itibaren bir şey hakkında iyi ya da kötü şeyler konuşulduğunu duyup duymadığı önemlidir. Bu sayede ister istemez izlenimler doğar ve bu izlenimler delikanlının hayatının her devresinde davranışına yön verir. Bu böyle olmasaydı, tüm Appiuslar'ın aynı mizaca sahip olmaları ve aynı tutku ve hırsların kontrolü altında bulunmaları imkânsız olurdu. Titus Livius da bu hırs ve tutkuları onların birçoğunda, özellikle de *censor* olan bir tanesinde tasvir eder. Meslektaşı on sekiz ayın sonunda, kanunun öngördüğü gibi, görevini bıraktı. Appius ise, *censor*luk hakkında yapılan ilk

yasaya göre beş sene görevde kalabileceğini iddia ederek böyle yapmak istemedi. Bu meseleyle ilgili meydanlarda birçok toplantılar yapılmasına ve birçok karmaşa ve karışıklık doğmasına rağmen, öte yandan halkın ve *senato*nun çoğunluğunun istemesine karşın onu görevinden uzaklaştıracak bir çare bulunamadı. İnsan, halk *tribunus*u Publius Sempronius'un ona karşı yaptığı konuşmayı okuduğunda Appius'un tüm küstahlıklarını ve fakat sadece yasalara ve vatanın iyilik ve menfaatlerine uymayı borç bilen sayısız vatandaşın bunları yerine getirirken gösterdiği iyi niyet ve muvafakatı fark edecektir.

47
İyi bir vatandaş vatan sevgisinden dolayı şahsî hakaretleri unutmalıdır

Consul Marcius, ordusuyla Samnitlere karşı çıktığı seferde, bir çatışmada yaralandı ve bu yüzden askerleri tehlikeye düştüğünde *senato*, Papirius Cunsor'u yaralı *consul*ün yerini alması için *dictator* olarak oraya göndermeyi gerekli gördü. *Dictator*ün, ordusuyla Etruria'da bulunan diğer *consul* Fabius tarafından atanması gerektiğinden ve Fabius'un, kendisine düşman olan Papirius'u atamak istemeyeceğinden korkulduğundan, *senator*ler ona şahsî kininden vazgeçmesini ve devletin iyiliği için Papirius'u atamasını rica etmeleri için iki elçi gönderdiler. Fabius bu atamanın kendisini ne kadar çok kederlendirdiğini susarak ve başka birçok yollardan belli etmesine rağmen vatanına duyduğu sevgiden dolayı istenileni yaptı. İyi birer vatandaş olarak görülmek isteyen herkesin ondan örnek alması gerekir.

48
Düşmanın ciddi bir hatası fark edildiğinde bunun ardında bir hile olduğu akılda tutulmalıdır

Legat Fulvius tek başına ordunun başında Etruria'da kaldığında – *Consul* bazı kutlamalar dolayısıyla Roma'ya gitmişti – Etrüskler onu faka bastırmayı denediler. Roma karargâhının yakınında pusu kurdular, birkaç askerî çoban kıyafetleri içinde büyük bir hayvan sürüsüyle yolladılar ve kılık değiştirmiş askerleri ordugâhın siper kazıklarının yakınlarına kadar yürüttüler. *Legat* kendisine hiç de makul gelmeyen bu küstahlığa çok şaşırdı ve hilenin ortaya çıkarılması için tedbir aldı. Böylece Etrüsklerin planı sonuçsuz kaldı. Buradan bir komutanın düşmanın apaçık ortada olan bir aptallığına kesinlikle inanmaması gerektiğini kolaylıkla görebiliriz. Çünkü bu aptallığın arkasında daima bir tilkilik vardır, zira insanlar mantıken tamamen akılsız değildirler. Ama herşeye rağmen, düşmanı yenmek isteği çoğu kez gözlerini öylesine kör eder ki, sadece kendilerine uygun görünen şeyleri görürler.

Romalıları Allia Nehri kıyısında yenen Galyalılar, Roma'ya gelip de şehrin tüm kapılarını açık ve nöbetçisiz bulduklarında içeriye girmeden önce bir gün ve bir gece beklediler çünkü bir hileden çekiniyorlardı ve Romalıların şehirlerini terk edecek kadar korkak ve çaresiz olmayacaklarını düşünüyorlardı. Flo-

ransalılar, 1508 yılında Pisa'yı kuşattıklarında, bir Pisa vatandaşı olan ve Floransalıların elinde tutsak bulunan Alfonso del Mutolo, kendisini serbest bıraktıkları takdirde Pisa şehrinin kapılarından birini Floransa ordusuna teslim etmeyi vaat etti. Floransalılar, Alfonso del Mutolo'yu serbest bıraktılar. Meseleyi hayata geçirmek için hükümet komiserlerinin temsilcileriyle birçok görüşme yaptı ve görüşmelere gizlice değil bilakis görüşmeler esnasında dışarıda beklettiği Floransalılarla geldi. Buradan Alfonso del Mutolo'nun ikiyüzlü olduğu kolaylıkla anlaşılabildi, çünkü eğer vaadinde ciddi olsaydı herkesin gözü önünde alenen görüşmelerde bulunmak makul olmazdı. Ama Pisa'yı fethetme hırsı Floransalıların gözünü öylesine kör etti ki, onun talimatlarına uyarak Lucca Kapısı'na gittiler ve orada Alfonso'nun iki kere ihanetiyle onursuz bir şekilde birçok subay ve askerlerini kaybettiler.

49
Bir cumhuriyetin hürriyetini muhafaza etmek için her gün yeni tedbirlere gerek duyulur ve Quintus Fabius hangi hizmetleriyle "Maximus"* lakabını almıştır

Daha önce söylediğim gibi, büyük bir toplulukta mecburen her gün hekime gereksinim duyulan hadiseler vuku bulur. Bu hadiseler ne kadar önemli olursa, başvurulan hekimin da o kadar akıllı olması gerekir. Ama mesela tüm Romalı kadınların kocalarını öldürmek için işbirliğine girdikleri görüntüsü hakim olduğunda hiçbir yerde Roma'daki kadar enteresan ve umulmadık hadiseler cereyan etmedi; birçok kadın çoktan kocasını zehirlemişti ve birçoğu da çoktan zehiri hazırlamıştı. Buna ilâveten burada Bacchanalia** şenlikleri komplosu da dikkat çekicidir. Bu komplo, Makedonya Savaşı sırasında ortaya çıkarıldı ve komployа binlerce erkek ve kadın karışmıştı. Bu komplo ortaya çıkarılmasaydı ya da Romalılar yığın yığın suçluları cezalandırmaya alışık olmasaydı, şehir için tehlikeli olurdu. Bu cumhuriyetin

* Büyük, yüce, soylu.

** Romalıların şarap ve vecd tanrısı (Yunanlıların Dionysos'u) Bacchus'un sefih, edep ve terbiyeye aykırı kültü. Bu kültte cinsel sapkınlıklar, aşırılıklar ve cinayete varan suçlar söz konusuydu. Roma *Senatosu*, M.Ö. 186 yılında 7000'den fazla kişinin dahil olduğu ve çok büyük bir bölümünün ölüm cezasına çarptırıldığı bir dava gördü ve kült *senato* kararıyla tüm İtalya'da yasaklandı.

büyüklüğünü ve etki etme kuvvetini sayısız imtihanla bilmeseydik, bunu, suçlulara verdiği cezaların şeklinden görecektik. Cumhuriyet zaman zaman tüm bir *lejyon*u ve tüm bir şehri ölüme mahkûm etmekte ve 8-10 bin arası kişiyi, başka zamanlarda bırakın bu kadar çok insanın bir kişinin bile riayet etmeyeceği olağanüstü zor şartlarla sürgüne yollamakta tereddüt etmedi. Cannae'de yenilme talihsizliğinde bulunan askerlerin durumu da işte böyleydi. Bu askerler Sicilya'ya sürüldüler ve bu esnada asla bir yere oturamadılar ve yemeklerini hep ayakta yemek zorunda bırakıldılar.

Tüm cezalar içinde en korkunç olanı orduların tırpanlanmasıydı. Bu, kura çekilerek belirlenmek suretiyle tüm orduda onar kişilik gruplar teşkil edilmesi ve her grupta bir kişinin, diğer bir deyişle her on kişiden birinin öldürülmesiydi. Bir insan kütlesini terbiye etmek için daha korkutucu bir ceza icat edemediler. Çünkü tespit edilmesi mümkün olmayan bir insan yığını hep birlikte bir suç işlediğinde ve asıl fail bilinemediğinde, bu insanların tümü cezalandırılamaz; zira çok sayıları çok fazladır. Öte yandan, bu insanların bir kısmı cezalandırılacak ve geri kalanlar bırakılacak olsa, cezalandırılanlara haksızlık yapılmış ve cezalandırılmamış olanlar yeni suçlara teşvik edilmiş olur. Buna karşın bu insanların onda biri kura çekilmek suretiyle aslında hepsinin hak ettiği ölüm cezasına çarptırılırsa, bu durumda, kendisine ceza isabet eden kişi kaderine isyan eder ve cezalandırılmaktan kurtulan kişi de bir başka sefer cezanın kendisine de vurabileceğini düşünerek korkup ilerde suç işlemekten sakınır. Kocalarını zehirleyen ve zehirlemeye kalkışan kadınlar ve Bacchanalia şenlikleri komplocuları işledikleri suçların hak ettiği şekilde cezalandırıldılar. Bu tür suçlar, bir cumhuriyet için kötü sonuçlar doğurmasına rağmen ölümcül değildirler; çünkü insanın onları bertaraf etmek için neredeyse her zaman vakti olur. Ama devlet aleyhine işlenen suçlarda vakit olmaz; çünkü eğer akıllı bir insan bu suçlara karşı harekete geçmezse devleti yıkabilirler.

Vatandaşlık haklarının yabancılara da cömertçe verilmesi

sonucu Roma'ya o kadar çok yeni aile gelmişti ki bu ailelerin seçimlerde büyük yer tutmaları yönetimi değiştirmeye başladı. Hükümet başka ellere geçti ve alışılagelmiş ilke ve prensiplerden saptı. O zamanlar *censor* olan Quintus Fabius bunu fark ettiğinde bu olumsuzluğa sebep olan tüm yeni gelmiş insanları dört seçim bölgesine böldü. Böylece bu insanlar böylesine küçük bir bölgeyle sınırlandırılmak suretiyle Roma'nın tamamını yozlaştıramadılar. Fabius, musibeti doğru teşhis etmiş ve soğukkanlı bir şekilde gerekli ve uygun yöntemi tespit edip düzenlemişti. Bu, şehir halkının o kadar hoşuna gitmişti ki Quintus Fabius "Maximus" lakabını hak etti.

SÖZLÜK

Censor: Roma şehrindeki en yüksek vergi memuru. Her beş senede bir iki *censor* seçiliyordu. Vergi toplamak ve askere adam sağlamak için vatandaşların listelerini yapmak, *senator*lerin listelerini de hazırlamak görevlerindendi.

Centurio: Yüz kişilik bir bölüğün komutanı.

Consul: Roma'da Cumhuriyet döneminde, kralın sahip olduğu her türden yetkiyi eşit olarak paylaşan en üst düzey iki yöneticiden biri.

Decemvir: M.Ö. 5. yüzyılda halk tarafından atanmış 10 kişiden oluşan, adlî ve idarî yetkilere sahip kurul.

Dictator: Roma'da devletin bütünlüğü tehlikeye girdiğinde atanan sınırsız yetkilerle donatılmış yönetici.

Legatus: Başlangıçta eyalet vali yardımcısı, ardından Roma ordu birliklerine komutan olarak atanan görevli.

Lejyon: Altı bin kişiye kadar olan askerî birlik.

Patrici: Doğuştan üst sınıfa ait olan ve çeşitli ayrıcalıklardan yararlanan Roma vatandaşı; soylu, aristokrat.

Pleb: Roma'da halk sınıfı.

Praetor: Roma Cumhuriyetinde yargıdan sorumlu yüksek kamu görevlisi.

Proconsul: Consullük görevini tamamladıktan sonra, bir yıllığına eyalet valisi olarak atanan yüksek kamu görevlisi.

Senatus: *Roma Senatosu*. Romulus tarafından kendisine danışmanlık yapması için bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda seçilmiş soylulardan oluşan yönetici meclis.

Tribunus: Eski Roma'da hak ve çıkarları korumak için halk tarafından seçilen büyük memur.

Tribunus Plebis: Pleblerin haklarını savunan büyük memur.

Tribunus Militaris: Askerî tribunus.